

ACTA MUSEI MARAMOROSIENSIS XIII

2017

ACTA MUSEI MARAMOROSIENSIS

**Anuarul Muzeului Maramureșan
din Sighetul Marmăției**

Coperta I, II: Motive ornamentale pe stâlpi de poartă de la Muzeul satului maramureșean

Fondator

Dăncuș Mihai

Redactori

Todinca Gheorghe
Barz Ana Mirela
Chiș Vasile Timur
Nemeș Nicoleta

Tehnoredactare

Nemeș Nicoleta
Bîrta Dacia-Mara

Tipărit

ASKA GRAFICA

ISSN: 1583-4476

Proiect realizat cu sprijinul financiar al

Consiliului județean Maramureș

Muzeul Maramureșan Sighetu Marmăției

Volum publicat în cadrul proiectului Acta Musei Maramorosiensis - volumul XIII

Conținutul acestui material nu reprezintă în mod obligatoriu poziția oficială a Consiliului Județean Maramureș

ACTA MUSEI MARAMOROSIENSIS

XIII

**Etnografie – Folclor – Istorie – Științele naturii
Personalități - Varia**

**Sighetu Marmăției
2017**

Adresa Redacției: Muzeul Maramureșan
Piața Libertății nr. 15
435500 Sighetu Marmăției
Jud. Maramureș
Tel/fax: 0262-311521
e-mail: muzeulmaramuresului@yahoo.com

CUPRINS

Barz Mirela Ana - <i>In Honorem Mihai Dăncuș</i>	11
Burghel Camelia - <i>Dăncuș. Mihai Dăncuș</i>	13
Dăncuș Mihai - <i>Aniversare ACTA MUSEI MARAMOROSIENSIS la 15 ani de la apariție</i>	16

ETNOGRAFIE – ETNOLOGIE – FOLCLOR

Bîrta Mirela Ana (Barz) - <i>Vechimea așezărilor din subzona Mara-Cosău, Maramureșul istoric</i>	23
Dăncuș Ioana - <i>Grupurile etnice din zona Maramureșului și reprezentarea specificului lor în Muzeul Satului Maramureșean din Sighetul Marmăției</i>	30
Bilțiu Maria - <i>Măști și jocuri cu măști ca forme teatrale folclorice de Anul Nou</i>	38
Bilțiu Pamfil - <i>Colindele vechi din Zona Codru – o prețioasă carte de spirit</i>	42
Horvath Sabina - <i>ALDUIȚUL –formă de binecuvântare în colindul bihorean la mijlocul secolului al XX-lea</i>	46
Verdeș Măriuca - <i>Țolurile pentru biserică</i>	53
Deca Roxana - <i>Performarea feminină în obiceiurile rituale calendaristice cu dată fixă</i>	56
Burghel Camelia - <i>Despre sarmale de post și de dulce, cu cureki și cu ciont afumat sau dor oloi...</i>	65
Nemeș Nicoleta - <i>Alimentația și bucătăria tradițională maramureșeană</i>	75

ISTORIE – ISTORIA CULTURII

Vizauer Victor - <i>Maramureșul medieval până în prima jumătate a secolului al XIV-lea în lumina descoperirilor arheologice și a informațiilor scrise</i>	81
Ardelean Livia, Ciubotă Viorel - <i>Procesul de hotărnicire a satului Apșa de Mijloc</i>	91
Iuga Nicolae - <i>Elemente de civilizație medievală românească în bazinul Tisei superioare – după Diplomele maramureșene</i>	113
Dura Claudia - <i>Condiția femeii în limitele cadrului legislativ (1800-1850)</i>	120
Ivanciuc Teofil - <i>Populația Țării Maramureșului în anul 1838</i>	124

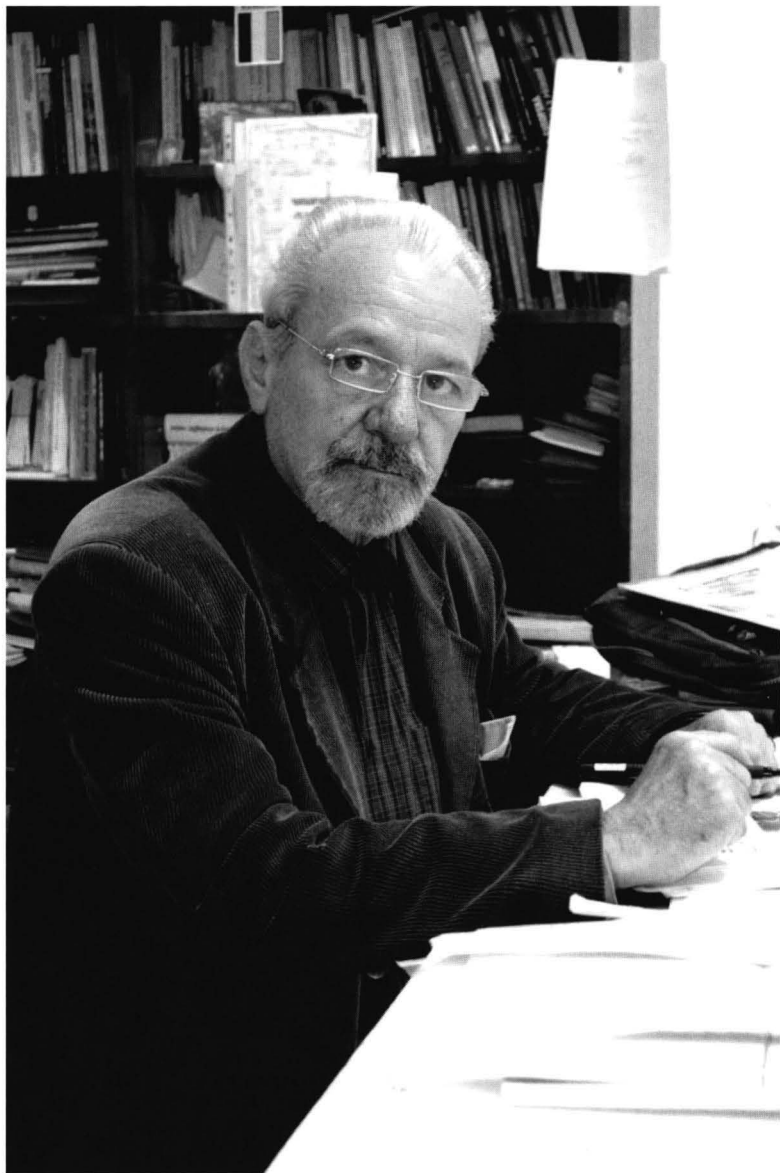
Toşa Ioan - <i>Din obiceiurile juridice ale poporului român (Instanţele şi cauzele de judecată în satul românesc: 1877-1938)</i>	131
Gherheş Mihaela-Cristina – <i>Protocolul Reuniunii Învăţătorilor Români greco-catolici - Săliştea de Sus (29 mai 1890)</i>	172
Hrenciuc Daniel - <i>Bucovina în Marele Război (1914-1918). O reevaluare</i>	176
Ciubotă Viorel - <i>Mărturii documentare despre luptele din vara anului 1917 aflate în colecţiile Muzeului Judeţean Satu Mare</i>	188
Todinca Gheorghe - <i>Drapel al Maramureşului la Alba Iulia</i>	199
Gherheş Ilie - <i>Maramureş: delegaţii, cu credenţional, la Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918</i>	201
Tomoiaţă Vasile - <i>De la Vişeu de Jos, cu credenţional la Alba Iulia</i>	205
Voinaghi Marius - <i>Ianuarie-martie 1918 – trei luni decisive în vederea Unirii Basarabiei cu România</i>	207
Botoş M. Ion - <i>4 august 1947 – ziua de doliu la Apşa de Jos, Ucraina</i>	210

ŞTIINŢELE NATURII –GEOGRAFIE - ECOLOGIE

Chiş Vasile Timur - <i>Tăul Lostun din Munţii Maramureşului, Carpaţii Orientali, România</i>	221
Iuşan Claudiu - <i>Contributions to knowledge of herpetofauna from Rodna Mountains National Park (Natura 2000 site)</i>	228
Skilskyi Igor, Zelenchuk Yaroslav, Nechay Mykhailo - <i>Environmental groups of the actinopterygii in the National Nature Park "Verkhovinskiy"</i>	243
Iuşan Claudiu - <i>Contributions to the knowledge of the bats' fauna in the Rodna Mountains National Park</i>	257
Iuşan Claudiu - <i>Contributions to knowledge of the otter (Lutra lutra) in the Rodna Mountains National Park and Natura 2000 Site (ROSCI0125)</i>	272
Zelenchuk Yaroslav - <i>Photomonitoring of the animal life of the Verkhovyna National Nature Park</i>	283
Iuşan Claudiu - <i>Distribution of priority species and habitats from the Rodna Mountains (Natura 2000 site, ROSCI0125)</i>	288
Grosu Horia - <i>Comunităţile locale din Parcul Natural Munţii Maramureşului</i>	303

PERSONALITĂȚI –VARIA

Pralea Spiridon Alin - <i>Elie Wiesel, o scurtă biografie</i>	311
Petrovai Ion - <i>Nicolae Pavliuc (n. 1927)</i>	326
Filipciuc Ion - <i>Mihail Eminescu, românul absolut necunoscut</i>	345
Filipciuc Ion - <i>De la Calvarul lui Liviu Rebreanu la „calvarul” lui Nicolae Gheran</i>	373
Tivadar Ioan - <i>Comoara lui Brâncuși</i>	381
Hodor Nicolaie, Herbil Alina-Maria - <i>Italiani prin Maramureș Pe urmele Giorgiei Bernardele. Mărturii și imagini din anii 2016 și 2017</i>	391
Chiș Vasile Timur - <i>Comuna Câmpulung la Tisa, Maramureș, România - date geografice, istorice, floristice, faunistice și turistice</i>	416

**Volum dedicat etnografului dr. Mihai Dăncuș
la împlinirea vârstei de 75 de ani**

Câteva date biografice

Mihai Dăncuș s-a născut la 10 februarie 1942 în localitatea Botiza, județul Maramureș, într-o familie de preoți greco-catolici cu ascendenți în nobilimea maramureșeană încă din secolul al XIV-lea.

Studiază la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj Napoca, Facultatea de Filologie, iar din 1998 este doctor în etnologie în cadrul aceleiași universități.

Din 1969 este muzeograf la Muzeul Maramureșean din Sighetul Marmăției, iar din 1977 director până în anul 2011. A fost Președintele *Asociației Folcloriștilor și Etnografilor din Județul Maramureș*, sub egida căreia se desfășurau marile festivaluri folclorice anuale: *Tânjaua de pe Mara*, *Hora de la Prislop*, *Festivalul de datini și obiceiuri de iarnă MARMAȚIA*, dar și numeroase manifestări științifice. Din 1997 a devenit membru de onoare a *Asociației Europene a Muzeelor în Aer Liber*, Elveția (ICOM-UNESCO), membru fondator și Președinte al *Asociației Naționale a Muzeelor în Aer Liber din România*, din anul 1990 Președinte al *Asociațiunii pentru Cultura Poporului Român din Maramureș*. A fost cooptat la Smithsonian Folklife Festival Washington, SUA, unde împreună cu restauratori ai muzeului a prezentat o biserică maramureșeană. A fost profesor asociat în cadrul Universității Babeș-Bolyai și a Universității de Nord Baia Mare, unde a condus zeci de lucrări de licență și masterat.

A elaborat tematicile științifice de organizare la Muzeul etnografic al Maramureșului, Muzeul satului maramureșean (împreună cu Francisc Nistor, fost director al Muzeului Maramureșean). A înființat și inaugurat Casa Dr. Ioan Mihalyi de Apșa, Muzeul culturii și civilizației evreiești din Maramureș - Casa muzeu Elie Wiesel, dar și muzeele satești de la Săpânța, Vadu Izei, Giulești, Bârsana, Ieud.

În toată această perioadă a întreprins numeroase cercetări de teren în satele maramureșene și nu numai, dar și cercetări interdisciplinare în Maramureș: pe Valea Cosăului (sub conducerea Academicianului Mihai Pop), Poienile Izei, cercetările pentru realizarea Atlasului Etnografic al României, dar și în alte zone ale țării: Moldova, Caraș Severin, Oaș, Dobrogea. A identificat un bogat fond de monumente de arhitectură tradițională pe care le-a achiziționat și a întregit Muzeul satului. Împreună cu echipa de muncitori restauratori a participat la restaurarea unor obiective importante pe plan național și internațional.

A participat la numeroase simpozioane naționale și internaționale (Franța, Italia, Olanda, Germania, Suedia, Ungaria, Elveția, Cehoslovacia, Ucraina, SUA, Austria etc.).

A publicat 14 cărți și sute de articole în reviste de specialitate din țară și străinătate. A primit numeroase distincții și medalii.

Iată că, azi, anuarul Muzeului Maramureșan împlinește 15 ani de la apariție, iar muzeul nostru, prin grija Domnului Director Gheorghe Todinca, îi dedică acest volum profesorului, etnografului, directorului Mihai Dăncuș, a cărui inițiator și fondator este, la împlinirea frumoasei vârste de 75 de ani.

Profesorul Ioan Opriș spunea că *un învățat nu poate fi omagiat decât prin cuvinte de laudă*. Nimic mai adevărat. Iar noi, generația tânără nu putem decât să-l respectăm pe OMUL Mihai Dăncuș, să-l întrebăm pe ETNOGRAFUL Mihai Dăncuș și să-l ascultăm pe ÎNVĂȚATUL Mihai Dăncuș, pentru că avem încă foarte multe întrebări și foarte multe lucruri de învățat de la DÂNSUL.

Pentru noi și pentru Maramureș veți rămâne mereu unul dintre cei mai valoroși etnografi pe care România i-a avut.

LA MULȚI ANI!

Drd. Barz Mirela Ana
muzeograf

E unul din „patriarhii” etnografiei românești, și... nu din cauza vârstei; e citat de fiecare student care își face licența în etnologie; pentru locuitorii Sighetului, va rămâne mereu „directorul muzeului”; pentru noi, etnografii, etnologii, muzeografii, referenții culturali din generațiile mai tinere, e fondator de școală; e exemplu de rigoare științifică: mărturie stau zecile de articole, studii, materiale publicate despre arhitectura vernaculară maramureșeană, despre tradițiile încă bine conservate ale zonei, despre, cum se zice sintetic, „oameni și locuri” din Maramureș; e prieten și sprijin pentru românii care trăiesc dincolo de malul râului care-i secționează orașul în care locuiește de când se știe, Tisa, după ce i-a văzut sub diverse ocupații; e prieten cu Gail Kligmann... motiv pentru care, noi, toți, îl invidiem colegial; e soțul etnografului Ioana Dăncuș, draga noastră colegă de o sensibilitate aparte; e un european cu proiecte europene cu mult înainte de a se inventa „programele de aderare”, „globalizarea”, „cofinanțarea” sau „programele multianuale”; a înțeles pericolele globalizării și uniformizării culturale mult înainte ca noi, cei mai tineri, să o fi citit, teoretizată, de sociologii europeni; a practicat „etnologia de urgență” cu câteva decenii înainte ca acest concept să fie impus etnografilor de teren români.

Simplu, e Mihai Dăncuș. Pentru mine – Mihai; onoarea maximă! Ce emoții am avut când încă mă mai bălbâiam în ale etnologiei iar el mi-a spus, direct: - Camelia dragă, spune-mi Mihai, iar ei spune-i Ioana. Waww, aș exclama eu, neprotocolar, acum, dar atunci nu mi-am încăput în piele de mândrie că Mihai Dăncuș m-a remarcat!

În fine, pentru noi toți e o figură emblematică aproape... cinematografică: Dăncuș. Mihai Dăncuș.

M-am gândit, când m-a îmbrățișat cu drag (am simțit asta netăgăduit) la ultima conferință ASER de la Baia Mare: oare cum e să acoperi cu numele tău o jumătate de secol de cultură? Ei? oare te simți ca un patriarh, oare mai ai neîmpliniri, oare simți cum te învăluie mândria faptul împlinit?

Indiscutabil, colegul nostru are o anvergură națională cu deschideri europene; portretul lui se confundă cu conturul Maramureșului. A demarat proiecte locale, regionale, naționale și europene, e cel mai bun cunoscător al satelor maramureșene și am credea că e cu adevărat ceea ce se cheamă „un specialist”.

Eram elevă când Mihai Dăncuș scria *Zona etnografică Maramureș* (1986); am înțeles mult mai târziu că pentru regimul comunist era maximum-ul credit științific acordat unui cercetător, dar și o capcană abil întinsă de activistul de la minister: trebuia să știi să te strecoari prin furcile caudine ale cenzurii și să scrii adevăruri istorice sau să susții realități etnografice nu întotdeauna bine digerate de regim; dar muzeograful Dăncuș a știut să facă slalom printre crevasele politicului și să spună despre Maramureș exact ceea ce era nevoie să fie rostit răspicat: că are o identitate etnografică atât de pregnantă încât

renumele de „țară” este cu prisosință acoperit, că zestrea sa culturală este unică în România și că e susținută mai ales de țăranul maramureșean simplu, dintr-o bucată, de arhitectura vernaculară și de sărbătorile asumate spiritual, indiferent de presiunile epocii. E o carte de căpătâi fără care nici un etnograf, vreodată, nu va putea scrie ceva coerent despre Maramureș.

Dacă am învățat ceva de la Mihai Dăncuș și de la personalitatea sa proteică, acel lucru a fost rigoarea științifică; atunci când, în urmă cu mai bine de două decenii – pentru că, între timp, și eu am trecut la „seniori”... - mi-am început cercetările în satele sălăjene, la colocviile și simpozioanele noastre te duceai cu o „contribuție științifică”; acum, la asemenea manifestări științifice se citesc „comunicări”, „materiale”, „texte”, „referate”, „eseuri”, „lucrări”. Colegul nostru de la Sighet nu a abdicat însă niciodată de la ceea ce se numește o „contribuție științifică”, cea care, acum, a devenit o rară avis; adică avea întotdeauna de comunicat ceva argumentat, solid cercetat, bine articulat și cu un impresionant caracter de noutate și originalitate. Bucățița aceea mai mică sau mai mare studiată de el temeinic și cu deplină responsabilitate, era literalmente o „contribuție” la știința etnografiei românești. Cercetarea riguroasă a referențialului – biserică maramureșeană, casă țărănească, tradiție de Crăciun sau orice alt subiect legat de valorile patrimoniale ale zonei – i-a creat o aură de specialist de excepție.

Firese, cele mai multe volume au ca punct de pornire spațiul lui favorit, Maramureșul istoric, cu o focusare ținută pe subiectul cel mai drag: patrimoniul Muzeului Satului Maramureșean. Un muzeu construit și ideatic, și concret, „după chipul și asemănarea” modelului, satul tradițional maramureșean, cu toate formulele sale de întemeiere. Nu cred să fi rămas vreun subiect neabordat din etnografia și folclorul zonei, iar volumele, articolele și studiile publicate fundamentează monografic o cercetare amplă, completă și complexă a arealului, model pentru orice abordare de tip monografic.

Mare noroc a avut Mihai Dăncuș să se nască tocmai în Maramureș și să poată vorbi „de acasă” despre un asemenea fascinant și irepetabil subiect etnografic; dar mare noroc a avut și Maramureșul cu un asemenea cercetător neobosit, cu o deschidere antropologică avant la lettre, cu o memorie a locurilor absolut de invidiat și cu o determinare ce l-a făcut model pentru noi toți, generația următoare de etnologi!

Se spune că e socotit un om împlinit cel ce a ridicat o casă, a făcut un copil sau a sădit un pom; Mihai Dăncuș nu doar că le-a făcut pe toate, dar le-a dat tuturor acestora un nume, cum ar zice Marin Sorescu; și pentru că „trebuiau să poarte un nume”, li s-a zis Muzeul Satului Maramureșean; înțelegem atunci că cel care construiește o casă e un om, dar cel care construiește un muzeu, e un titan.

Respect, Mihai Dăncuș!

ACTA MUSEI MARAMOROSIENSIS

15 ani de la apariție

Marele erudit, savantul Iordan Datcu este autorul a zeci de cărți, enciclopedii și dicționare, sute de studii pe teme de etnografie, folclor, antropologie și cultură în general și a unui *opus magnum*¹ cum numește profesorul Nae Constantinescu Dicționarul etnologilor români, vol. I-II, 1998, vol. III, 2001 și care acoperă "peste două secole de cercetare a culturii populare a românilor, de la cronicari și Dimitrie Cantemir până la tineri etnologi din ultimul val al etnologiei românești din secolul trecut (al XX-lea)". Evidențiem în mod special lucrarea care le cumulează pe cele trei (enunțate mai sus), "revăzută și mult adăugită", apărută cu titlul DICȚIONARUL ETNOLOGILOR ROMÂNI. Autori. Publicații periodice. Instituții. Mari colecții. Bibliografii. Cronologie., Ed. Saeculum, București, 2006², care are 984 de pagini tipărite cu textul scris pe două coloane, după prefață și cuvânt înainte, începe cu prezentarea și analiza publicației ACTA MUSEI MARAMOROSIENSIS.

Lucrarea cu caracter enciclopedic, care cuprinde informații foarte importante pe cele aproape 1000 de pagini despre "floarea etnologiei românești", dar și despre etnologi străini care s-au referit la poporul român și despre instituții, publicații, colecții, bibliografii, în fapt "o enciclopedie a cercetării folcloristice, etnologice românești, un instrument de lucru cu care puține din științele românești se poate mândri..."³, această "enciclopedie" este prima de asemenea proporții și prestigiu științific național și internațional care se referă și la revista științifică a Muzeului Maramureșului din Sighetul Marmației, mai precis, își începe demersul științific ce se va derula pe cele o mie de pagini cu această publicație ACTA MUSEI MARAMOROSIENSIS.

¹ Nicolae Constantinescu, *Trepte spre împlinirea unui impunător edificiu*, în vol. Caietele ASER, nr. 8/2012, Ed. Ethnologică, București, 2013, p. 175

² Iordan Datcu, *DICȚIONARUL ETNOLOGILOR ROMÂNI. Autori. Publicații periodice. Instituții. Mari colecții. Bibliografii. Cronologie.*, Ed. Saeculum, București, 2006, Ediția a III-a, revăzută și mult adăugită.

³ Nicolae Constantinescu, *op. cit.*, p. 172

Am făcut această introducere tocmai pentru că suntem mândri că această publicație cu caracter enciclopedic se deschide cu prezentarea revistei științifice a muzeului sighetean, respectiv ACTA MUSEI MARAMOROSIENSIS. Poate este o întâmplare fericită sau, așa cum observăm, autorul "enciclopediei" a preluat criteriul ordonării alfabetice a numelor, instituțiilor, publicațiilor etc. oricum, cartea începe cu Muzeul Maramureșului și publicația sa, care iată anul acesta împlinește 15 ani de la prima apariție.

Și pentru că am început articolul nostru cu prezentarea publicației ACTA MUSEI MARAMOROSIENSIS în opul cu caracter enciclopedic al marelui erudit Iordan Datcu trebuie să menționăm că Maramureșul se mai regăsește în cele aproape 1000 de pagini prin prezentarea a celor care s-au preocupat prin munca și specialitatea lor profesională de acest domeniu atât de generos, circa 40 de nume prestigioase cărora le acordă micromonografii riguros elaborate.

Redăm în continuare prezentarea revistei științifice a muzeului așa cum o face savantul Iordan Datcu în "enciclopedia" sa⁴, astfel: "ACTA MUSEI MARAMOROSIENSIS. Publicație editată, începând din anul 2002 de către Muzeul Maramureșului din Sighetul Marmăției, Director Dăncuș Mihai, redactori Ioana Dăncuș și Gheorghe Todinca. Vol. I (512 p.) apare în 2002, vol. al II-lea (403 p.) în 2004, vol. al III-lea (385 p.) în 2005. În Cuvânt înainte la vol. I, Mihai Dăncuș își exprimă convingerea că *mileniul în care am intrat, zguduit de fenomenul globalizării care cu pași repezi impune alte valori, va găsi lumea capabilă să-și reconsidere atitudinea față de contribuțiile culturale ale fiecărui neam, iar etnografia să fie așezată la locul cuvenit, așa precum muzeele etnografice vor deveni cu siguranță academii de studiere a identității culturale, a neamurilor, popoarelor*". În continuare, Iordan Datcu prezintă cele trei volume apărute până atunci cu problematicile discutate în articole și nominalizează cei 78 de autori care au contribuții în aceste volume. Publicația, care se vrea un anuar, a apărut cu unele intermitențe, aceasta și datorită, în special, a neexistenței unei finanțări regulate până când Consiliul Județean a preluat finanțarea unor proiecte culturale.

Numerele următoare IV, V, VI, VII și VIII sunt la fel de consistente ca și cele prezentate de Iordan Datcu. Menționăm că, încă de la primul număr am omagiat, prin dedicația volumului unor personalități științifice apropiate Maramureșului. Primul număr (pe 2002) l-am dedicat Profesorului

⁴ Iordan Datcu, *op. cit.*, p. 35

Mihai Pop, Universitatea din București. la împlinirea a 95 de ani de la naștere, Profesorului Dumitru Pop, Universitatea din Cluj Napoca la împlinirea a 75 de ani (18 martie) și Profesorului Gheorghe Pop, Universitatea din Baia Mare, care la 8 octombrie 2001 a împlinit 80 de ani.

Volumul al II-lea pe anul 2004 valorifică prin publicare lucrările sesiunii științifice din 26-27 decembrie 2003 care a fost dedicată "memoriei celui care a fost Francisc Nistor, director întemeietor al Muzeului Maramureșean la 95 de ani de la naștere"⁵. În anul 2006 s-au tipărit două volume Acta, din care Acta IV dedicat integral savantului botanist Arthur Coman. Sunt publicate comunicările susținute la sesiunea omagială din 7-8 septembrie 1981 și cele susținute la Simpozionul Arthur Coman – 125 de ani de la naștere – 29-30 septembrie 2006. În volumul Acta V care apare tot în anul 2006 (441 p.) sunt tipărite lucrările prezentate cu ocazia manifestărilor dedicate Zilei Internaționale a Muzeelor (18 mai) organizate la Sighet sub sloganul "EUROPA MUZEU KM ZERO" și, desigur, cele prezentate la sesiunea anuală din decembrie. Volumul Acta Musei Maramorosiensis 2008 (524 p.) este dedicat memoriei directorului întemeietor al Muzeului Maramureșean de după război, Francisc Nistor, la împlinirea a 100 de ani de la naștere⁶. Ultimul volum, Acta VIII din prima serie (565 p.) este dedicat sociologului și antropologului francez Claude Karnoouh la împlinirea vârstei de 70 de ani⁷. Menționăm că Domnul Claude Karnoouh a cercetat Maramureșul circa 20 de ani și a publicat volume și zeci de articole de specialitate în edituri prestigioase din occident. Dispune de o arhivă imensă (fotografii, caiete cu note de teren etc.) de o mare valoare oferită spre a fi păstrată la Muzeul Maramureșului din Sighetu Marmăției.

Acta Musei Maramorosiensis până la numărul VIII inclusiv, apare sub egida Muzeului Maramureșului, dar și a Asociațiunii pentru Cultura Poporului Român din Maramureș - asociație care grupează intelectuali locali și naționali, dar și personalități internaționale care au cercetat Maramureșul și-i sunt apropiați. Mulți dintre aceștia se regăsesc în publicația noastră cu lucrări prestigioase. Asociațiunea s-a implicat și în organizarea sesiunilor științifice și alte manifestări culturale, dar și financiar.

Începând cu numărul IX, publicația Acta Musei Maramorosiensis apare doar sub egida Muzeului Maramureșan din Sighetu Marmăției, păstrându-se formatul, designul copertei și structura capitolelor. Totuși,

⁵ 95 de ani de la Nașterea lui Francisc Nistor, director întemeietor al Muzeului Maramureșean, Acta Musei Maramorosiensis, Vol. II, 2004, p. 209

⁶ Acta Musei Maramorosiensis VII - 2008

⁷ Acta Musei Maramorosiensis VIII - 2011

remarcăm o creștere a numărului de lucrări din domeniul istoriei, directorul Gheorghe Todinca fiind istoric, și mai ales din domeniul științelor naturii unde se remarcă în pregătirea volumelor Vasile Timur Chiș. S-a scos și un număr special, nr. XII/II/2016 (289 p.) cu titlul Astronomie – Geologie – Geografie – Turism – Botanică – Zoologie – Ecologie – Personalități – Varia, în acest număr implicându-se și Manole Gerald Mihail. Volumul este dedicat savantului botanist Arthur Coman. Așa cum se poate constata putem vorbi de o a doua serie a publicației Acta Musei Maramorosiensis care cuprinde deja patru numere, respectiv Acta IX pe anul 2013, Acta X pe anul 2014, Acta XI pe anul 2015 și Acta XII și Acta XII/II pe anul 2016 (două volume). Și în noua serie se reia bunul obicei de a dedica volumele unor personalități și/sau evenimente. Astfel, nr. X al revistei Acta / 2014 este dedicat savantului maramureșean Ioan Mihalyi de Apșa de la a cărui moarte tragică s-au împlinit 100 de ani. Numărul XII al revistei Acta se dedică împlinirii a 45 de ani de la deschiderea oficială a Muzeului Etnografic al Maramureșului în varianta modernă, de după Război. Prin strădania muzeografilor Vasile Timur Chiș, ajutat de Mihail Gerald Manole de la secția de științele naturii a muzeului reușesc să tipărească un volum Acta XII/II/2016 (289 p.) pe care-l dedică integral savantului botanist Arthur Coman la împlinirea a 135 de ani de la naștere. Spuneam mai sus că la noua serie Acta Musei Maramorosiensis se observă o creștere a lucrărilor din domeniul istoriei, prin contribuția directorului, istoric Gheorghe Todinca și în special al celor din domeniul științelor naturii, exemplu Acta IX/2013 cuprinde 17 lucrări în domeniu, 239 de pagini din totalul de 326 ale volumului, datorate unor autori români, dar și străini. Toate acestea prin contribuția colegului Chiș Vasile Timur.

Privită în ansamblu, activitatea editorială, cu referire la anuarul Acta Musei Maramorosiensis, a Muzeului sighetean este meritorie și necesară. Dacă primele opt volume apărute sub coordonarea directă a lui Mihai Dăncuș, iată că și noua serie cu cinci, respectiv șase volume tipărite până acum sub directoratul lui Gheorghe Todinca aduc în circuitul științific național și internațional contribuții de seamă în domeniul etnografiei, etnologiei, folclorului, istoria culturii, istorie, științele naturii, memorialistică etc. în special cu privire la Maramureș datorate în primul rând colegilor muzeografi, specialiști de la Muzeul Sighetean, dar și unor nume de prestigiu din țară și alte țări ale lumii.

Fiind la un număr jubiliar – 15 ani de la apariție – se cuvine să amintim și colofonul revistei ACTA MUSEI MARAMOROSIENSIS care

cuprinde redactorii acesteia, dar și muzeografi, cercetători, autori de articole și cei care au cules pe calculator și au așezat sutele și miile de pagini în articole susținute de ilustrații și fotografii, dar și fondatorul acesteia. Amintim aici pe cei care cu pasiune, dragoste și competență și-au adus contribuția la redactarea și transmiterea textelor pe calculator, dar și prezentarea grafică a publicației: Barz Mirela, Bîrta Dacia Mara, Boboșan Dănuța, Boroica Ioan, Chiș Vasile Timur, Dăncuș Ioana, Lăzăroi Maria, Maghiari Narcisa, Man Melania, Manole Gerald Mihail, Mariș Maria, Michnea Andrei, Nemeș Nicoleta, Pralea Alin, Sângeorzan Petru. Cu recunoștință amintim aici Tipografia ASKA GRAFIKA și pe Vasile Kadar și David Florin. La prima serie, de la volumul I la al VIII-lea, munca de coordonare cu implicație directă și în redactarea și fixarea formatului revistei a avut-o fondatorul acesteia Mihai Dăncuș. Seria următoare de la volumul al IX-lea până astăzi apare sub directoratul Domnului Coleg Gheorghe Todinca. Considerăm că este necesar ca Muzeul să facă demersuri pentru a avea o editură consacrată. Este necesar constituirea unui colegiu de redacție care cu rigoare și severitate să selecteze lucrările publicate. Se impun rezumate în limbi de circulație internațională, scurtă prezentare a autorilor etc.

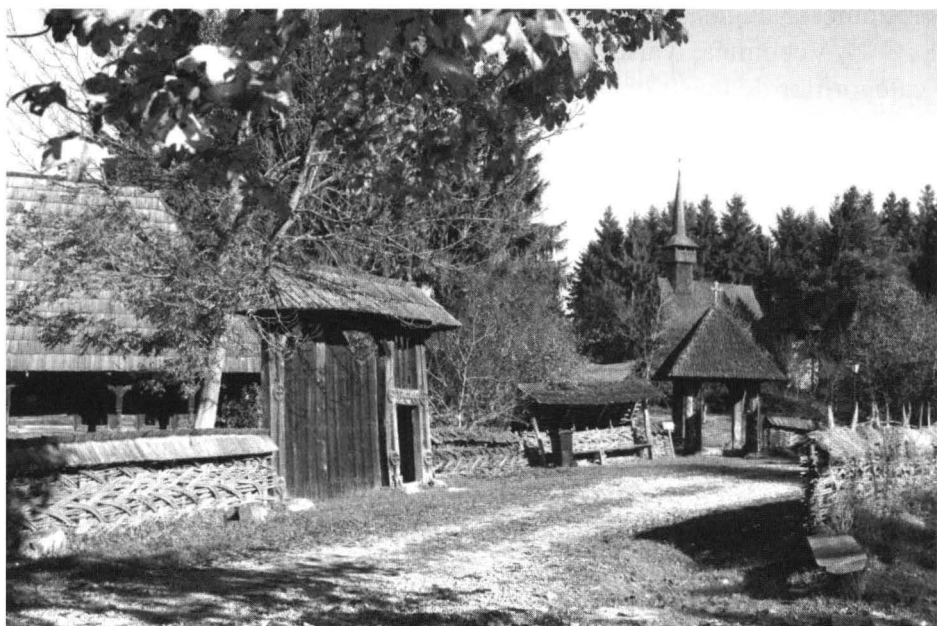
Felicitări celor care cu voință, abnegație și perseverență au contribuit la aparițiile anuale ale publicației ACTA MUSEI MARAMOROSIENSIS, iar acesteia îi dorim

VIVAT, CRESCAT, FLOREAT!

Nota Bene

O publicație/anuar al muzeului nostru cu titlul MARMATIA am conceput în deceniul 7 al secolului trecut, pentru care s-au cerut aprobări până la forumurile cele mai înalte de atunci. Aprobarea a venit și publicația a apărut la Baia Mare... Dacă până la Revoluția din decembrie '89 se cereau aprobări speciale, după '89 am fost blocați din lipsă de fonduri și de interes a celor care aprobă bugetul muzeului.

ETNOGRAFIE -ETNOLOGIE – FOLCLOR

Muzeul satului maramureșean Sighetu Marmatiei

Vechimea așezărilor din subzona Mara-Cosău, Maramureșul istoric

Drd. Bîrta Mirela Ana (Barz)

Muzeul Maramureșan

Universitatea Valahia Târgoviște,

Școala Doctorală de Științe Umaniste

Maramureșul istoric sau Țara Maramureșului este o depresiune intracarpatică, situată la hotarul de nord al țării, formând granița cu Ucraina și fiind cuprinsă între Munții Maramureșului la nord, masivul Rodnei și lanțul vulcanic Oaș, Gutâi Țibleș la sud și vest.

În ceea ce privește numele ținutului de *Maramureș* sunt diferite păreri. Redăm părerea lui Ioan Mihalyi de Apșa: „*Comitatul Maramureș și-a luat numele de la râul Mara, care se varsă în râul Iza, și care se numea în secolul XIV Maramoris (diploma din 1349). De unde are numele râul? Sunt multe și diferite explicațiuni. E de primit că acest nume ne-a rămas dela popoarele antice ale Celților și Dacilor, dela carele am moștenit numele râurilor Tisa, Iza, Taras, Someș, Mureș etc. Dar e probabil și aceea că numirea provine din cuvântul: Maramure, cu un „a” intercalat ca în cuvintele aramă și armă. Marmorea se află în multe locuri în Comitat, de exemplu la Borșa, Repedea, Jalova, Neresnice etc. După Boafiniu, ținutul nostru se numea în timpurile antice Marmația; numirea aceasta dela secolul XIV încoace o aflăm adeseori chiar în acte oficiale*”.¹

Despre identificarea și localizarea satelor maramureșene s-au ocupat mai mulți autori, dar aceștia s-au axat mai mult pe cazuri izolate. Amintim aici pe autorii maghiari: Csánky Dezso – *Maramarosmegye*, Vilmos Bélay – *Maramaros*, dar și pe Ioan Mihalyi de Apșa în *Diplome maramureșene*, Alexandru Filipașcu în *Istoria Maramureșului*, Radu Popa în *Țara Maramureșului în veacul al XIV-lea*.

Apariția documentară a satelor este legată de intrarea lor în circuitul juridic al proprietății feudale garantate de către stat, iar prima mențiune în izvoarele scrise este departe de a putea indica epoca întemeierii lor². Multe sate apar documentar pentru prima dată cu prilejul unei hotărânicii, fără a se preciza cât sunt de vechi. În unele este menționat stăpânul din acea vreme al satului, în altele cneazul satului ca “om al regelui”. Pentru stabilirea vechimii satelor trebuie avut în vedere

¹ Ioan Mihalyi de Apșa, *Diplome maramureșene din secolul XIV și XV*, Sighet, 1900, p. 2-3; I. Dermer, Ion Marin, *Maramureșul românesc, studiu de geografie*, Ed. Cartea Românească, București, 1934, p. 12

² Radu Popa, *Țara Maramureșului în veacul al XIV-lea*, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, București, 1970, p. 61

posibilitatea mutării lor în decursul timpului, a vetrelor de sat, în interiorul unor hotare ce cuprind pământurile de cultură, pădurile, apele și celelalte folosințe ale obștilor respective.

O treime din satele maramureșene, ce apar documentar la sfârșitul secolului al XIV-lea fac parte din domenii grupate pe câte o vale întărite sub un singur nume. Individualizarea lor are loc mai târziu cu prilejul dezmembrării lor. Este cazul, aici, și a satelor de pe valea Cosăului³.

Documentele maramureșene utilizează opt termeni diferiți ce desemnează un sat⁴: *villa*, care desemnează vatra satului sau satul cu întregul său hotar; *haza* sau *falva*; *possessio* – stăpânire, moșie, termenul cel mai des întâlnit pentru identificarea satelor; *keneziatus* – sat de “drept cnezial”; *terra*, utilizat de obicei în sens de țară; *praedium* – sat pustii, apare mai rar în documente; *descensus* – folosit pentru justificarea drepturilor de stăpânire.

În urma cercetărilor efectuate de Radu Popa, având la bază documentele maramureșene, în Maramureș, în secolul al XIV-lea existau 100 de așezări “identificate și localizate cert”. Acestea reprezentau colectivități sătești stabile, situate pe văile principale sau pe văile secundare, cu hotare precizate cuprinzând păduri și munți cu pășuni, aflate la o altitudine de 500 m⁵. Satele erau concentrate în partea sudică a Maramureșului, chiar dacă partea de nord era mult mai mare ca suprafață, fapt care va favoriza colonizarea cu populație de origine slavă și va duce la rutenizarea acestei zone. Cea mai mare parte a satelor sunt numite de documentele vremii ca fiind românești sau întărite unor cnezi români. Populația Maramureșului în secolul al XIV-lea se ridica la 8000-10000 locuitori, 90 % fiind români, procent ce a scăzut treptat în veacurile următoare în urma masivei imigrații rutene.

După cum am amintit anterior, satul stăpânea pădurile, apele, munții, pășunile și terenul arabil. O parte a terenul arabil era dat în folosință membrilor comunității, prin împărțiri periodice, ceea ce va duce la apariția proprietății private, dar și la inegalitatea de avere în lumea satelor⁶. Treptat se va trece la generalizarea proprietății individuale asupra pământului arabil, ceea ce va duce la o ruptură în relațiile de obște, în proprietate comună rămânând pășunile, pădurile și apele pe tot parcursul epocii medievale, cu rămășițe în epoca modernă⁷.

Începând cu secolul al XV-lea, satele sunt amintite în documente ca fiind *mari* sau *populate* (ex. Călinești, Giulești, Sârbi)⁸. După o

³Ibidem

⁴Idem, p. 62

⁵Idem, p. 119

⁶Ion Țelman, *Cuhea în istoria Maramureșului*, Sighetu Marmăției, 2014, p. 52

⁷Ștefan Pașcu, *Voievodatul Transilvaniei*, I, Cluj Napoca, 1972, pp. 36-37

⁸Ștefan Pașcu, op. cit., II, p. 342

statistică efectuată Ștefan Pascu, în comitatul Maramureș ar fi existat între anii 1494-1495, un număr de 132 de sate aparținând la 1718 porți, prin aceasta înțelegându-se familia mare (bătrâni, părinți, tineri) într-o gospodărie⁹. 90% erau sate românești, iar pe Valea Cosăului și Valea Marei trăiau exclusiv români.

Hărțile cadastrale ale secolului al XIX-lea indică structura așezărilor din zona studiată, iar împărțirea domeniilor pe neamuri și analiza spițelor de neam ne oferă o imagine a dezvoltării acestora în timp. Vechile vetre, după cum am arătat și anterior, erau așezate pe văile laterale, fapt susținut de elementele etnografice și de toponimie (Ulița Bătrână – Vadu Izei, Ulița Bisericii – Ferești, Cetățele – Călinești etc.). Forma actuală a așezărilor se poate fixa undeva prin secolul al XVIII-lea, fiind condiționată de drumuri. O caracteristică a satelor de pe văile Marei și Cosăului este faptul că acestea și-au păstrat în mare parte vechile vetre, iar modernizarea drumurilor au mijlocit extinderea acestora.

În privința toponimelor sătești, Academicianul Ștefan Pascu¹⁰ le grupează în două categorii. Satele de pe Valea Cosăului și Marei se regăsesc în aceste categorii astfel: toponime derivate din apelative (Cornești – Kornfalva – 1389; Văleni – Patak - 1405) și toponime din antroponime, după proprietarii satelor (Budești – Bud – Buthfalva – 1402, Călinești – Călin – Kalinfalva – 1402, Ferești – Feher / Albu – Feyerfalva – 1402, Giulești – Gyula – Gyulafalva - 1316). Documentele confirmă existența satelor și nu vechimea lor, proprietarii satelor nu sunt neaparat întemeietorii acestor așezări. Toponimia se prezintă ca o istorie nescrisă a zonei, iar bogăția ei pune în evidență vechimea și continuitatea neîntreruptă a elementului dacic în această parte a Maramureșului.

I.D. Ștefănescu spunea despre satele Maramureșului: *“De-alungul apelor, pe văi adânci de 25, 30 sau 40 km se resfiră satele cu case adunate și împrejmuite toate cu livezi și verdeață...”*¹¹

Maramureșul este împărțit pe văi, fiecare dintre ele cu hotarele ei naturale cuprinzând un grup de sate al căror număr variază după lărgimea și lungimea văii. Astfel, Valea Mara are o lungime locuibilă de cca. 25 km pe care se află azi 11 sate: Vadu Izei, Berbești, Giulești, Mănăstirea, Ocna Șugatag, Sat Șugatag, Hoteni, Hârnicești, Desești, Mara, Breb. Am inclus aici și satele aflate la mică distanță de firul văii, dar care sunt situate pe afluenții râului Mara. Valea Cosăului are o lungime locuibilă de 15 km pe care se află azi 5 sate: Ferești, Cornești, Călinești, Sârbi, Budești.

Subzona Mara – Cosău este caracterizată printr-un peisaj natural diversificat și complementar, ce și-a pus amprenta diferit în modul de

⁹Idem, p. 412-414

¹⁰Idem, p. 479

¹¹I.D.Ștefănescu, *Arta veche a Maramureșului*, Ed. Meridiane, București, 1968, p. 13

utilizare al terenurilor, în distribuția habitatelor, în practicarea unor activități economice sau în relaționarea infrastructurală a teritoriului cu spațiile învecinate.

Satele din această subzonă se desfășoară de-a lungul văilor principale și a celor secundare, cu concentrări de gospodării în mai multe puncte care prin roire au ajuns să se unească între ele, dând naștere satelor actuale.

Prima mențiune a românilor maramureșeni se situează pe valea Marei (1317). Aproximarea dintre numele râului cu cel al regiunii a fost interpretată de către cercetători ca dovadă a rolului important pe care l-a avut în trecut Valea Marei în istoria Maramureșului. Cercetătorii afirmă că la sfârșitul veacului al XII-lea a avut loc un proces de unificare politică a Țării Maramureșului, pornind de pe Valea Marei, explicând astfel transmiterea asupra regiunii a numelui văii¹². În documentele din secolele XIII și XIV, numele râului nu este menționat ca Mara, ci ca *Maramors*, *fluvium Maramorosii*¹³.

Registrul așezărilor de pe Valea Marei cuprinde următoarele localități:

Vadu Izei. Satul este așezat pe Valea Marei la confluența cu Iza. Este amintit în documente la 1383 cu denumirea Farkasrev (Vadu lui Lupu), iar la 1459 Farkasfalu, fiind proprietatea lui Balcu din Vad și a fratelui său Ioan Codrea, fiii lui Vladimir¹⁴. În perioada medievală, la confluența Izei cu Mara, exista satul Tursad (azi dispărut sau contopit cu Vadul). Printr-un document din 1411, Leuca și Andrei, fiii lui Lupu din Vad sunt întăriți în stăpânirea Vadului și a *possessio Thuzad*¹⁵.

Berbești. Sat situat pe valea Marei la confluența cu Cosăul. A făcut parte din Cnezatul Cosăului, din care jumătate stăpânită de Stan Albu la 1361, este dăruită în același an lui Bud și fraților săi, fiii lui Locovoi¹⁶. La 1387 este menționat în documente ca Barbfalva, iar la 1402 – Barkfalva. La 1405 Vinț, fiul lui Bud din Budești este întărit împreună cu Dragoș, Alexandru și Bud “de Kaszon” (urmașii lui Locovoi, probabil și al lui Stan Albu) în stăpânirea celor șapte sate de pe valea Cosăului¹⁷.

¹² Radu Popa, *Cnezatul Marei. Studii documentare și arheologice în Maramureșul istoric*, Baia Mare, 1969, p. 10

¹³ Ibidem; Ioan Mihalyi de Apșa, *Diplome Maramureșene din sec. XIV – XV*, Sighet, 1900, p. 27

¹⁴ Alexandru Filipașcu, *Istoria Maramureșului*, Ed. Gutinul, Baia Mare, 1997, p. 87; Ioan Mihalyi de Apșa, *op. cit.*, p. 247

¹⁵ Radu Popa, *op. cit.*, p. 107; Ioan Mihalyi de Apșa, *op. cit.*, p. 173-174; Mihai Dăncuș, George Cristea, *Maramureș. Un muzeu viu în centrul Europei*, București, 2000, p. 179

¹⁶ Radu Popa, *op. cit.*, p. 67; Ioan Mihalyi de Apșa, *op. cit.*, p. 50

¹⁷ Ibidem

Giulești. Sat situat pe Valea Marei. Printr-un act regal dat la 1349, Giulea, fiul lui Dragoș și fiii săi Dragoș, Ștefan, Tatar, Dragomir, Costea, Miroslov, izgoniți de bogdănești din satele lor sunt repuși în stăpânirea posesiilor Gyulafalva și Nyres (localitatea dispărută azi)¹⁸. În 1360, toate satele de pe valea Marei aparțin giuleștenilor de pe creasta munților până la izvoarele văii¹⁹.

Mănăstirea. Localitate mică, aparține de Giulești. Apare în documente alături de celelalte așezări de pe Valea Marei, fiind proprietatea lui Giula din Giulești.

Sat Șugatag. Situat pe valea Marei, apare în documente pentru prima dată sub denumirea de Sugatagfalva, printre cele șase “villas nostras olachales”, întărite la 1360 lui Dragoș din Giulești²⁰, iar după moartea lui apare la 1389 în stăpânirea fiului său Costea.

Hărnicești. Sat aparținător de comuna Desești, situat pe Valea Marei. Prima atestare documentară este consemnată în anul 1360, când făcea parte din cnezatul de vale al Drăgoșeștilor²¹. La 1415, urmașii lui Dragoș, Iancu și Giulea fiii lui Dragomir și Gheorghe fiul lui Iancu de Hernechfalva sunt întăriți în stăpânirea satului²².

Desești. Centru de comună de care aparțin administrative satele Hărnicești și Mara (Crăcești). Localitatea apare menționată în documente din anul 1360 (*Deszeháza, villa olachalis*), alături de celelalte așezări de pe Valea Marei. În anul 1385 localitatea este sub stăpânirea lui Costea, fiul lui Dragoș.²³

Mara (Crăcești). Marchează intrarea în Maramureș dinspre Baia Mare. *Possessio* Karachfalva în 1415 era proprietatea urmașilor lui Giulea din Giulești²⁴.

Ocna Șugatag. Localitate așezată pe Valea Sărata, aluent al Marei, între Mara și Cosău, cunoscută azi ca o importantă stațiune balneoclimaterică. Localitatea (*Zalatina*) apare în documente în fruntea celorlalte șase *villas nostras Olachales*, întărite lui Dragoș la 1360. Denumirile pe care le-a avut de-a lungul timpului Slatina sau La Sare indică faptul că aici s-a exploatat sare din timpuri străvechi.

Hoteni (ung. Hotinka)²⁵ este o localitate mică, ce aparține administrativ de Ocna Șugatag, sat de dată mai recentă.

¹⁸Radu Popa, *op. cit.*, p. 84, Ioan Mihalyi de Apșa, *op. cit.*, p. 27

¹⁹Ibidem

²⁰Ibidem

²¹Mihai Dăncuș, George Cristea, *op. cit.*, p. 182

²²Radu Popa, *op. cit.*, p. 86; Ioan Mihalyi de Apșa, *op. cit.*, p. 198

²³Ibidem

²⁴Ibidem

²⁵Alexandru Filipașcu, *op. cit.*, p. 86

Breb. Localitate așezată pe un afluent al Marei, sub Muntele Gutâi. La 1360 este menționat în documente sub denumirea de *Hatpatokfalva* alături de cele șase așezări stăpânite de Dragoș, fiul lui Giulea din Giulești. În documentele medievale din secolele XIV-XV, apare sub denumirea de *Hodpataka*, adică Valea Brebului, după mulțimea de brebi (castori) ce trăiau acolo pe vremuri. Brebul este cunoscut și pentru apele minerale sulfuroase.

Pe lângă aceste localități de pe valea Marei, sunt consemnate în documente și altele, azi dispărute sau contopite cu așezările învecinate. Amintim aici: **Copăcești**, în apropierea Brebului, *possession Kopach*, în 1389 proprietatea lui Costea, fiul lui Dragoș, **Mestecăniș - Nireș**, menționat la 1349 *possessio Nyres* sau villa Nyres întărit giuleștenilor la 1355²⁶.

Numele râului Cosău este amintit pentru prima dată în 1231²⁷. Într-o diplomă a regelui Ludovic I, la 14 mai 1361, este consemnată donația făcută fiilor lui Locovoi Bud, Șandor, Oprișa, Ioan, Dragomir și Bayla, privind keneziatul jumătăței de moșie românească Ozon în Maramureș, pentru serviciile credincioase aduse pentru rege și țară²⁸. Ținutul se întinde de o parte și de alta a râului Cosău, de la Budești până la Berbești și cuprinde următoarele localități:

Budești. Așezat pe cursul superior al râului Cosău, Stăpânită înainte de 1361 de Stan Albu, este dăruită fiilor lui Locovoi în același an, dintre care unul se numea chiar Bud, așezarea fiind numită acesta (Budfalva).

Sârbi. În perioada medievală, localitatea a făcut parte din Cnezatul Cosăului (*Szerfalva*). Satul s-a format prin contopirea satelor Balotești și Cămârzana, pomenite la 1405²⁹. Prima mențiune a numelui Sârbi pare a fi din 1459, dar cea mai sigură o întâlnim în diploma din 1470 când nobilul Sandrin Balyn din Sârbi intră în posesia părților sale de moșie în moșiile Sârbi și Budești³⁰.

Călinești. Localitate situată într-o mică depresiune pe valea Cosăului, de care aparțin administrative satele Văleni și Cornești. Prima atestare scrisă este din 6 noiembrie 1405 (Kálinfalva), când o diplomă a regelui Sigismund se referă la câteva familii nobile *întărite* în această moșie (Nemeș - 1450, Șerban - 1470, Iurca - 1569)³¹.

²⁶Ibidem

²⁷Radu Popa, *Țara Maramureșului...*, p. 155

²⁸Ioan Mihalyi de Apșa, *op. cit.*, p. 51

²⁹Alexandru Filipașcu, *op. cit.*, p. 87

³⁰Ioan Mihalyi de Apșa, *op. cit.*, p. 501

³¹Mihai Dăncuș, George Cristea, *op. cit.*, p. 191, apud Ioan Mihalyi de Apșa, *op. cit.*, p. 132-134

Văleni. Satul este așezat pe valea Vălenilor, affluent al Izei, între Valea Izei și Valea Cosăului. La 1405 apare ca possession Patak, alături de satele de pe valea Cosăului întărite lui Vințe, Dragoș, Alexandru și Bud, iar la 1450 este menționat possession Mykolapatak (Valea lui Nicolae), stăpânită în comun de familiile cneziale din Bârsana și Ferești³².

Cornești. Localitate mică situată de o parte și de alta a văii Cosău. Primele atestări documentare aparțin secolului al XIV-lea, când alături de celelalte așezări din jur, satul intră în componența Cnezatului Cosău.

Ferești. Sat aparținător de comuna Giulești, pe Valea Cosăului, aproape de confluența Marei cu Cosău, a făcut parte din Cnezatul Cosăului. La 1361 este amintit în documente ca fiind proprietatea cneazului Stan Albu și a cneazului Locovoi, precum și a descendenților acestora.³³

Între Budești și Călinești sunt menționate în documentele medievale alte două localități, azi dispărute sau contopite cu satele vecine: Balotești – 1387, Cămârzana – 1387. O altă localitate dispărută situată mai sus de Budești, *Vințești* apare în documente pe la 1402, iar în 1405 ca parte din Cnezatul Cosăului, fiind proprietatea lui Vințe, fiul lui Bud.

Făcând o analiză a localităților, se constată că 15% dintre acestea au dispărut, cauzele fiind menționate și în documente: calamități naturale, epidemii (în special ciumă), contopiri cu sate mai mari, părăsirea sau depopularea satelor din cauza invaziilor, jafurilor sau migrațiilor.

Chiar dacă satele de pe valea Marei și Cosăului sunt pomenite în documente la mijlocul secolului al XIV-lea, acestea sunt mult mai vechi. Pentru ca ele să ajungă la stadiul ilustrat în documente, a fost necesară o îndelungată evoluție social-economică a obștilor sătești. Drepturile pe care cei menționați în documente le aveau asupra satelor nu proveneau din acte regale sau noi întemeieri ci prin dezvoltarea noilor relații feudale în sânul unei comunități.

³²Radu Popa, *op. cit.*, pp. 110, 111

³³Alexandru Filipașcu, *op. cit.*, p. 86; Ioan Mihalyi de Apșa, *op. cit.*, p. 50; Radu Popa, *op. cit.*, p. 83

Grupurile etnice din zona Maramureșului și reprezentarea specificului lor în Muzeul Satului Maramureșean din Sighetul Marmației

*Ioana Dăncuș
etnograf*

Maramureșul, zonă cu o populație majoritar românească, este un spațiu de interferență culturală a mai multor etnii menite să contribuie la îmbogățirea patrimoniului comun.

Relațiile interumane dintre aceste grupuri existente de-a lungul timpului în zonă, i-au determinat pe fiecare să se raporteze la valorile sale dar și la valorile celui alt, fie că este vorba de obiceiuri, de folclor, de port, limbă sau arhitectură.

Ca rezultat al conviețuirii populației majoritare cu minoritățile sunt numeroasele influențe reciproce atât în privința patrimoniului imaterial cât și a celui material.

Această problemă a minorităților de la noi cât și a minorităților din alte țări (acolo unde românii sunt minoritate) au preocupat foarte mult etnologii români.³⁴

În România există câteva muzee mari precum: Muzeul Național al Satului „Dimitrie Gusti”- București, Muzeul Civilizației Populare Tradiționale ASTRA-Sibiu, Muzeul Pomi-culturii și Viticulturii Golești - Argeș, Muzeul Țăranului Român- București, care reprezintă toate sau aproape toate zonele etnografice ale țării, deci implicit și elemente de cultură populară ale grupurilor etnice care trăiesc în aceste teritorii. Sunt și alte muzee, regionale, județene etc. ca Muzeul Etnografic al Transilvaniei, Muzeul Etnografic Brașov, Muzeul Banatului Timișoara, Muzeul Etnografic Reghin etc. ce prezintă, în expozițiile pavilionare și în aer liber, grupurile etnice din zonele respective.

Muzeul Maramureșului din Sighetul Marmației, respectiv Muzeul Satului Maramureșean, este un muzeu zonal/regional care prezintă satul tradițional maramureșean cu toate componentele sale: arhitectura, ocupațiile tradiționale, monumentele de tehnică populară, biserica și cimitirul și alte instituții, reușind să ofere imaginea unui sat autentic, al unui sat real. Muzeul se întinde pe o suprafață de cca. 14 hectare, cu forme de relief diferite – deal, vale, platou. Aici, printr-o selecție riguroasă, au fost aduse și restaurate primele monumente de arhitectură în

³⁴ Specialiști de la Institutul de cercetări etnologice și de la mai multe muzee din România, au făcut cercetări profunde pe comunitățile de români din sudul Dunării, din Maramureșul din dreapta Tisei, Din Basarabia, Bucovina, Ungaria etc. Cercetările s-au finalizat cu numeroase și serioase studii pe care le-au publicat în reviste și cărți de specialitate.

anul 1974. Pe parcursul anilor următori s-au adăugat alte construcții, toate reprezentative pentru cultura și civilizația populară a zonei. Muzeul prezintă în diacronie construcții din secolele XVI, XVII, XVIII și câteva de la începutul secolului al XIX-lea. În marea lor majoritate sunt datate prin inscripționare fiind consemnate, pe ancadramentul ușii de intrare în casă sau pe meștergrindă, numele proprietarilor, al meșterilor care au construit casa sau diverse evenimente considerate importante de către membrii comunității.

Fiecare casă are o succintă monografie, o poveste a ei, fiind prezentat monumentul, familia și neamul căruia i-a aparținut casa.

În a doua parte a mileniului II au venit pe aceste meleaguri și alte neamuri, grupuri etnice de altă limbă și religie. În intervenția noastră nu ne-am propus să abordăm nici tre-cutul și nici contextul istoric în care aceste minorități s-au stabilit aici, ci să cunoaștem și să recunoaștem valorile fiecărei comunități etnice și să le prezentăm muzeologic.

Așadar, Mihai Dăncuș, prin proiectul tematic privind organizarea unui muzeu în aer liber la Sighet, elaborat în anul 1972³⁵, a propus și reprezentarea minorităților din zonă: ma-ghiari, ucraineni, germani, evrei, țigani, fiecare cu specificul său.

Realizarea acestui sector reprezentativ pentru minorități a însemnat ani buni de cercetări de teren și de arhivă, în vederea selectării și transferării în muzeu a obiectivelor specifice, reprezentative pentru fiecare etnie în parte. Proiectul a devenit viabil doar după 1989, când s-au achiziționat o casă, două șuri și o cămară specifice comunității maghiare din Câmpu-lung la Tisa, o casă ucraineană (huțulă) și o clicină (adăpost pentru animale) de la Poienile de sub Munte, două case evreiești – una de comerciant - meșteșugar și o gospodărie de tip agro-pastoral, prevăzută și cu o măcelărie „cașer” precum și o fierărie aparținând unei familii de țigani fierari din Dragomirești. În Maramureș aproape în fiecare sat existau una sau două familii de țigani fierari și de muzicanți (ceterași). Concomitent cu acestea s-a reușit și realizarea unei colecții de port tradițional pentru ucraineni (ruteni, huțuli) și achiziționarea de obiecte etnografice aparținătoare minorităților din Maramureș, necesare organizării și amenajării interioarelor caselor restaurate în muzeu și, nu în ultimul rând, o foarte valoroasă colecție de obiecte evreiești.

Minoritățile etnice care s-au statornicit în zonă și-au păstrat în general caracteristicile, elementele de cultură materială și spirituală specifice, „preluând totodată din cultura populației autohtone și dând la

³⁵ Mihai Dăncuș, *Tematica Muzeului arhitecturii populare maramureșene (1972-1979)*, manuscris dactilografiat, cota 4/411/1974, Biblioteca Centrului de Specializare a cadrelor din Ministerul Culturii București, 1974, publicată și în *Acta Musei Maramorosiensis, Sighetul Marmației*, 2009.

rândul lor acesteia”. Spre exemplificare amintim că maghiarii au fost influențați în cultura materială de germani și slovaci, dar au reușit, prin administrație, să-și impună limba celor-lalte minorități: cehi, polonezi, germani, slovaci și chiar unei părți din populația slavă (cei din Câmpulung la Tisa și de la Sighetul Marmăției vorbesc limba maghiară). Ucrainenii (ru-tenii) au preluat de la români elemente de cultură materială și spirituală, port, arhitectură dar și folclor, în schimb și-au păstrat limba. Ucrainenii din Sighet vorbesc foarte bine limba maghiară iar unii nici măcar nu-și cunosc limba maternă.

În ceea ce-i privește pe germani, primul val de coloniști (sec. XIV-lea), au fost aduși cu scopul important de a impulsiona viața economică din zonă. Stabiliți în cele cinci orașe regești (Teceu, Câmpulung la Tisa, Sighet, Vișc și Hust) s-au maghiarizat cu timpul, unele familii, chiar dacă și-au păstrat numele originar, s-au declarat unguri. Colonizări masive au fost făcute în timpul împărătesei Maria Tereza (1740-1796) cu germani din comitatul Zips, colonizați în Vișeu de Sus în zona numită „Țișterai”și la Borșa- handal. După Revoluție majoritatea țipțerilor au plecat în Germania, iar cei rămași, cu toate că în mare parte căsătoriile sunt mixte, și-au păstrat limba și obiceiurile.

Evreii au avut o situație specială, ei nu s-au constituit într-o comunitate urbană sau rurală ci s-au stabilit atât în mediul urban cât și în mediul rural. Evreii de la oraș erau comercianți și meșteșugari și, în general vorbitori de limbă română iar cei de la sate, pe lângă faptul că au devenit singurii comercianți și meșteșugari (croitori, cizmari), au îmbrățișat și ocupațiile autohtonilor români adică, au devenit evrei țărani cu gospodărie mixtă de tip agro-pastoral, toți vorbitori de limbă română.

Transferul în Muzeul Satului Maramureșean a unor case monument și ale altor elemente specifice diferitelor grupuri etnice, ce s-au stabilit în Maramureș pe parcursul ultimelor secole, dar și prezentarea în cadrul Muzeului etnografic pavilionar a unor piese textile, port, artă populară în general și crearea Muzeului culturii evreiești din Maramureș – Casa memorială Elie Wiesel (laureat al Premiului Nobel pentru Pace în 1986, născut în această casă), inaugurată în prezența acestuia și a multor personalități culturale din țară și străinătate în anul 2002 - sunt realizări concrete.

După știința noastră, reprezentarea evreilor într-un muzeu în aer liber din România s-a făcut pentru prima dată la Muzeul Satului din Sighet. Amintim că în perioada interbelică în Sighet, la un moment dat, evreii erau majoritari.

Vom prezenta pe scurt aceste obiective restaurate în muzeu, fără să avem în vedere o oarecare ordine³⁶. Destul de bine este reprezentat grupul minorității evreiești prin cele două obiective arhitecturale:

Casa evreiască Drimer din Bârsana a aparținut unei familii de evrei religioși. De-a lungul anilor, în această casă au locuit mai multe familii din rândul cărora multe persoane nu s-au mai întors de la Auschwitz în anul 1944. Casa este construită din lemn, tencuită cu ut în tehnici tradiționale specifice, având acoperișul în două ape, în formă trapezoidală. Este așezată la stradă, cu două intrări spre spațiile comerciale, cu accesul familiei prin curte - unde casa este prevăzută cu un coridor larg dispus de-a lungul construcției, adică „șatra” tradițională. În camera mare, camera de oaspeți era primit rabinul când venea în zonă. În cele trei încăperi sunt expuse obiecte folosite de evrei în viața de zi cu zi, iar într-o cameră, pe lângă cele câteva piese de mobilier și băncuțe de lemn, sunt expuse și cărți de ritual, sugerând o mică „sinagogă” satească și „heider”.

Casa evreiască din Poienile Izei, după dimensiunile mari pe care le are, cu siguranță a aparținut unei familii de evrei bogați. Construită din lemn de molid, în sistem „blockbau” ca și casa Drimer are planul format din patru camere - două în față și două în spate, unite printr-un vestibul mare. Partea dinspre stradă este prevăzută cu un pridvor. Pridvorul, tinda și încăperile din față erau spații

³⁶ Prezentarea obiectivelor de arhitectură aparținătoare minorităților este preluată, în mare parte, din Mihai Dăncuș, Arhitectura vernaculară și alte valori ale culturii populare în colecțiile Muzeului etnografic al Maramureșului, Editura Dacia XXI, Cluj- Napoca, 2010, p. 65-68; 98-101.

comerciale iar două încăperi mari din spate, prevăzute și cu o prispă, erau destinate vieții de familie. Acoperișul este în patru ape, așa cum au majoritatea caselor de lemn din Maramureș.

Casa maghiară din Câmpulung la Tisa a aparținut familiei Nagy, care apare în documente la 1699. Este tipică pentru aceste comunități umane. Datează de la începutul secolului al XIX –lea. Construită în întregime din lemn, casa are un plan clasic, adică o tindă (vestibul) pe mijloc flancată de două

încăperi. Acoperișul este în trei ape, cu o prelungire de protecție pe fațadă. Casa este prevăzută și cu o pivniță construită din lespezi de piatră de carieră, în care se intră din curte. Se înscrie în sistemul constructiv „fackwerk”, deci diferă de casele românești din zonă ca tehnici de lucru și sistem constructiv, fiind asemănătoare cu casele „țipțerilor” din Vișeu de Sus. Casa este tencuită și în exterior cu lut și văruiată în alb. Gospodăria are planul specific satelor de coloniști, și toate acareturile sunt dispuse pe linia casei spre grădină și perpendiculare pe „drumul țării”. Dintre acestea amintim cămara și șura, care, inițial, a fost acoperită cu paie.

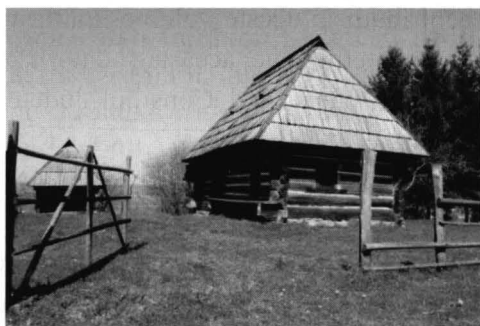

Casa ucraineană (ruteană, huțulă) - din Poienile de sub Munte

A aparținut familiei Benzar Gavrilă. Este datată prin metoda dendrocronologică, de către Klaus Freckman și Burghart Schmidt, ca fiind construită în anul 1777/1778.

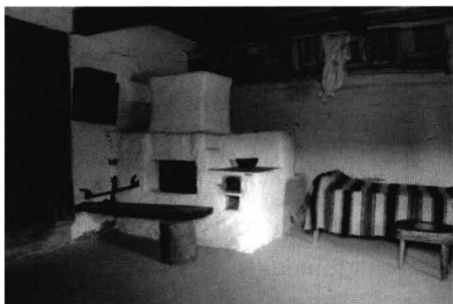
Ca arhitectură este tipică pentru populațiile de slavi din zona transcarpatică.

Planul casei cuprinde două încăperi: o tindă și o cameră mare de locuit. În tindă, care este puțin mai mică decât camera de locuit, sunt păstrate o serie de obiecte de uz casnic și gospodăresc.

Interiorul camerei de locuit este asemănător cu cel românesc (colțul cu masa spre răsărit iar colțul cu vatra- în prelungirea colțului cu patul). Pereții sunt construiți din bârne masive din lemn de brad, despicate în două, sistem specific huțulilor, dispuse în „blockbau”, încheiate în chetori. De-a lungul pereților sunt încastrate lavițe masive susținute pe pari, așa cum erau și la vechile case românești din Maramureș. Casa a fost acoperită cu dranițe din lemn de rășinoase, de dimensiuni mari. Gospodăria mai cuprinde o klicină (adăpost pentru viței), un șopru pentru fân numit „oborog” și un spațiu de depozitare realizat prin prelungirea acoperișului din „sapa” casei spre grădină.

Toate aceste case au interioarele amenajate cu mobilier, textile, țesături din lână, piese de port, ceramică, etc., pe specificul fiecărei etnii.

Fierăria sau „coăcia” din Dragomirești a aparținut familiei Covaci Ion.

Este o construcție simplă cu dimensiuni de circa 4 x 3m, având în partea din spate o prelungire a acoperișului numită „șopru coăciei”, care protejează de ploaie uneltele păstrate aici: scaunul de potcovit, tocila, capra de tras rafuri pe roți, etc.

Muzeul din Sighet, în urmă cu câțiva ani, a achiziționat o casă specifică comunității de germani- țipțeri din Vișeu de Sus, casă depozitată și pregătită în vederea restaurării.

Grup de țipțeri în Muzeul satului maramureșean din Sighetu

Fenomenul acestei conviețuiri / coabitări cu populația autohtonă de secole și secole la rând este un fenomen cultural real, validat istoricește, care pune în evidență interferențele culturale și aculturația ca expresie a conviețuirii și a modului de influențare reciprocă.

Prezentarea muzeală a caracteristicilor culturale ale fiecărui grup în parte cu ce are el specific considerăm că este importantă deoarece în felul acesta se pun în evidență și elementele de împrumut, felul cum o cultură sau alta s-a impus, pierderile și câștigurile fiecăreia.

Dacă tinerii români, astăzi, puși în fața realităților etnografice, rămân uimiți și cu greu își recunosc tradițiile, specificul, același fenomen se întâmplă și cu generațiile tinere ale minoritarilor care trăiesc de secole alături de noi. În Maramureș cel mai bine sunt puse în evidență valoarea și frumusețea tradițiilor (cântecelor, dansurilor, costumelor) specifice fiecărei minorități prin participarea acestora la manifestările culturale organizate în Sighet: Festivalul datinilor și obiceiurilor de iarnă la care participă, pe lângă numeroasele grupuri de români din Maramureș și din alte zone ale țării, și grupurile etnice din zonă.³⁷ Muzeul este implicat prin componenta științifică, adică sesiuni științifice și simpozioane pe diferite teme. Un alt festival este „Obiceiurilor de tip agro-pastoral la etniile din zona central europeană”- Festivalul primăverii-cum a fost numit (care n-a mai avut loc de câțiva ani), la care participau grupuri folclorice și grupuri masive de oameni din comunitățile Maramureșului și în mod special din acele comunități care sunt reprezentate în muzeu (ucraineni de pe valea Ruscovei sau a Tisei, maghiari din Câmpulung la Tisa, „țipțeri” din Vișeu de Sus, grupul etnic al evreilor din Sighet (corul Haticva), țigani muzicanți și fierari din satele zonei și, desigur, exponenți ai satelor românești din Maramureș, fiecare cu specificul lor (costume, obiceiuri). Este impresionant să vezi satul - muzeu plin de oameni în costume diferite și vorbind limbi diferite (dar toți fiind buni cunoscători ai limbii române), ca expresie a specificului și culturii fiecăruia, fiind totodată cel mai bun prilej de manifestare și competiție.

Considerăm că prin realizarea sectorului minorităților, care este o punte spirituală între majoritate și minoritate, oferindu-ne o imagine a celuilalt, am reușit să scoatem în evidență elementele comune în modul de organizare a gospodăriilor tradiționale cu monumente originale, oferind în același timp un important material documentar despre dezvoltarea arhitecturii și a modului de organizare a interiorului și de definire a specificului etnic. Este important și necesar să ne cunoaștem și să ne respectăm tradiția noastră românească, să o facem cunoscută și altora, dar la fel de necesar este să o cunoaștem și să o respectăm și pe a celorlalți, a

³⁷ În ultimii ani ucrainenii au un festivalul al lor care se desfășoară la o altă dată, și care a devenit internațional.

celor de lângă noi. Cunoașterea și acceptarea identității fiecăruia constituie un act cultural iar noțiunile „ei și noi” sau „noi și ceilalți” nu rămân niște simple afirmații, ci se concretizează prin relațiile care se stabilesc.

Prezența minoritarilor etnici în zona Maramureș - dispersați sau grupați în diverse așezări, indiferent că sunt ucraineni, evrei germani, maghiari sau alții, prin schimbul de valori materiale și spirituale s-au influențat reciproc. S-au influențat reciproc dar nu și-au pierdut elementele etnice specifice, care și-au pus amprenta pe forma și dimensiunea caselor, pe structura și organizarea gospodăriei, pe dispunerea anexelor gospodărești (grajd, șură, cămară etc.), pe unele meșteșuguri și pe alimentație – fiecare etnie are unele mâncăruri specifice. La definirea specificului minorităților contribuie și arta populară prezentă în decorarea locuinței, textile, ceramică, piese din lemn, mobilier - ocazie de analogii cu ale celorlalți cu care și-au împletit destinele.

Contribuția culturală a fiecărei etnii în condițiile coexistenței lor istorice îndelungate și punerea în evidență a ceea ce este propriu și ce este comun, credem că s-a pus destul de bine în evidență în Muzeul satului maramureșean din Sighet.

Așadar, Sighetul prin reprezentarea minorităților din zonă în Muzeul satului, în Muzeul etnografic și Muzeul culturii evreiești, credem că a reușit să dea o dezvoltare dimensiunii interculturale și educației privind toleranța și înțelegerea, prin promovarea dialogului cultural, cunoașterea reciprocă și punerea în valoare a diversității cultural etnice, condiție importantă pentru înțelegerea dintre oameni.

Bibliografie

Belay Vilmoș, Maramoros megye tarsadalma es nemzetisegei. A megze betelepulesetol a XIIIszad elejeig, Budapest, 1943.

Dăncuș, Mihai, Die Darstellung der heimischen ortsgemeinschaften im volkskundlichen freilichtmuseum „Maramurescher Dorf” in Sighetul Marmăției, articol apărut în *Lucrările Conferinței, Asociația Europeană a Muzeelor în Aer Liber*, Editura Museion, 1933, București

Dăncuș, Mihai, Tematica Muzeului arhitecturii populare maramureșene, 1974, manuscris dactilografiat, Biblioteca Centrului de Formare și Specializare a cadrelor din Ministerul Culturii, București, publicat în *Acta Musei Maramorosiensis*, 2009; *Valori ale culturii populare maramureșene*, Sighet, 2000

Dermer, I. și Marin Ioan, Maramureșul Românesc, București, 1934

Filipașcu, Alexandru, Istoria Maramureșului, București, 1940

Mihalyi, Ioan de Apșa, Diplome maramureșene din secolele XIV și XV, Sighet, 1900

Popa, Radu, Țara Maramureșului în veacul al XIV-lea, București, 1970

Măști și jocuri cu măști ca forme teatrale folclorice de Anul Nou

Maria Bilțiu

La sărbătorile-prag, la trecerea dintr-un anotimp în altul, se credea, în popor, că spiritele sunt foarte active. În asemenea împrejurări omul încerca să se protejeze de aceste duhuri potrivnice, malefice, cu ajutorul unei măști. Astfel masca unui animal îmbrăcată de om îi putea transfera, pe cale magică, calitățile sau defectele acelui animal: putere, blândețe, viclenie, șiretenie, etc.

La români sunt foarte răspândite măștile ceremoniale, care sunt strâns legate de sărbătorile calendaristice dintr-un an, fie religioase, fie laice, precum Crăciunul, Anul Nou, Bobotează, apoi cele legate de desfășurarea muncilor agro-pastorale de primăvară, 1-15 martie, de vară, 15 iunie-15 august, și de toamnă, 15 octombrie-15 noiembrie.

Vechimea, varietatea, încărcătura simbolică și spectaculozitatea categoriilor de măști dovedesc perpetuarea unor străvechi datini pe aceste locuri, ele fiind apreciate de specialiștii cunoscători ca „dovezi ale istoriei nescrise a unor obiceiuri” sau „a unor jocuri de teatru popular”. Pierre Francestel într-o lucrare a sa susține că „Măștile sunt considerate arhivele unui popor care, ignorând scrisul, n-a putut să-și înregistreze istoria în biblioteci”. (Francastel, 1972: 146). Referitor tot la vechimea și răspândirea acestor străvechi obiceiuri Mircea Eliade susține că asemenea ceremonii sunt populare în Balcani, în România mai ales, în timpul celor douăsprezece zile, din Ajunul Crăciunului până la Bobotează. (Eliade, 1980: 32, 79). Eliade apreciază și faptul că în sudul și sud-estul Europei practicile magice ale populațiilor rurale înfățișau încă la sfârșitul celui de-al XIX-lea veac figuri, mituri și ritualuri din cea mai îndepărtată antichitate, ba chiar din preistorie. (Eliade, 1978: 160).

De-a lungul existenței lui istorice pe aceste meleaguri, poporul daco-get și-a făurit un cumul de obiceiuri, de tradiții și ritualuri axate la origini pe cultul soarelui ce reînvia natura. Acestea se celebrau în tot cursul anului, dar mai cu seamă, primăvara și la începutul iernii, în Ajunul Anului Nou. (Nițu, 1988: 83). Însă Crăciunul relevă numeroase reminiscențe folclorice, de ordin mitologic, deoarece este sinteza tuturor solemnităților, superstițiilor și riturilor ciclului păgân al sărbătorilor de iarnă. Și carnavalul cu măști relevă numeroase reminiscențe folclorice consacrate lui Dionysos și celebrărilor lui, însoțite de personaje mascate. (Caraman, 1931: 70).

Măștile ca forme de teatru tradițional de Anul Nou: capră, urs, cerb, moșnegi, ciobani, etc. își au originea în aceste îndepărtate rituri

agro-pastorale, evoluând și dezvoltându-se concomitent cu riturile funerare și cultul morților strămoși. Imagini ale măștilor de Anul Nou: capră, urs, bou s-au descoperit pentru prima oară pe o placă de ceramică ornamentală de interior, fiind atestată înainte de secolul al XVII-lea, descoperită la Iași, în 1961, și care în prezent face parte din colecțiile Muzeului de Istorie al Moldovei.

Jocurile cu măști reprezintă un compartiment important al creației populare, care evidențiază spectacolul tradițional al sărbătorilor. Ele, în antichitate, se desfășurau primăvara. Dar reforma calendarului roman din anul 43 î. Hr. fixează ca dată pentru începutul anului, 1 ianuarie, iar de atunci aceste obiceiuri de primăvară se performează în plină iarnă. În timpul desfășurării reprezentațiilor, personajul care joacă masca are o contribuție deosebită în reușita spectacolului, dar pe lângă talentul actantului, la împlinirea frumuseții obiceiului mai contribuie și bogăția recuzitei. Fiecare obicei se individualizează prin numele măștilor, prin elementele auxiliare care completează fiecare mască, prin numărul lor, fie că reprezentațiile folclorice sunt pe teme religioase, precum Viflaimul, Pomul lui Adam, Bradul credincios, Zânele vestitoare ale Crăciunului, fie pe temă istorică, precum Constantin, Banda lui Pinte, ori jocuri cu măști animaliere: Jocul caprei, Jocul ursului, pe care le întâlnim mai ales de Anul Nou.

Jocurile cu măști apar descrise în multe izvoare, chiar din secolele XVII-XVIII. Astfel Nicolae Iorga consemnează în lucrarea sa „Istoria românilor prin călătorii” că, la 1656, ambasadorul suedez Welling, cu ocazia unei vizite făcute la Iași, descrie obiceiul caprei, iar mai târziu, în secolul al XVIII-lea, Del Chiaro menționează obiceiurile populare de Anul Nou și jocul de Crăciun al Cloanței „cu un plisc ca de pasăre” și al Uncheașului „cu o barbă mare, falsă”, care tot își spuneau vorbe lipsite de bunăcuviință.

În România, indiferent de zonă, pregătirile jocurilor tradiționale cu măști încep devreme, chiar după lăsatul secului de postul Crăciunului, când tinerii cuprinși în cete își tocmesc lăutari, dacă este nevoie, și își pregătesc măștile. Sunt jocuri cu măști care se performează mai în toate regiunile țării, care sunt identice sau la care se întâlnesc mici diferențe. Astfel între umblatul cu „Turca” din Moldova, descrisă de Dimitrie Cantemir, și „Turca” din Transilvania, de pe valea Oltului, din zona Făgărașului, descrisă de T.T. Burada, sau „Brezaia” din Muntenia sunt apropieri foarte mari. (Pavel, 2006: 422).

Din alaiul jocurilor cu măști fac parte tineri care se bucură de încrederea și respectul comunității sătenești, în mijlocul căreia trăiesc, iar scena este vatra satului unde se performează obiceiurile, mergând pe la

casele gospodariilor. Deseori cetele de măști își extind aria de prezentare, deplasându-se și în alte sate învecinate sau chiar mai departe.

Personajele din cadrul jocurilor cu măști de Anul Nou poartă măști-obrazare, corpul fiindu-le acoperit tot de o mască costum, care poate fi o piele de animal, urs, de exemplu, sau confecționate din diferite materiale. La realizarea măștilor participă aproape toată colectivitatea: tinerii implicați în jocul măștilor, apoi cei din familiile lor, chiar vecini și oameni din sat care pot contribui cu câte ceva, deoarece împodobirea măștilor necesită un volum mare de diferite obiecte: podoabe, panglici colorate, zgărđițe de mărgel, năfrămi, brăie, batiste, oglinzi, bucăți de blană, lână și cânepă, diferite pene de păsări, chiar piese de îmbrăcăminte mai uzate numai bune în acest scop, curele, clopoței, zurgălăi și acele „droange” (clopote mari) multe și grele, pe care le poartă mascații din Maramureș. În Moldova este nelipsit fluierul care are rostul de a ține departe, prin sunetul lui, de casa omului spiritele malefice. Carnavalul măștilor începe în ajunul Anului Nou, când cetele se adună în centrul satului, unde participăm și la primul spectacol al măștilor, iar după aceasta începe desfășurarea obiceiului pe la casele sătenilor.

Jocurile cu măști de Anul Nou sunt intens performate în Moldova, mai ales, dar le întâlnim și în restul zonelor.

„Jocul caprei”, care ne amintește cel mai bine despre rosturile magice ale acesteia, capra reprezentând în mitologia unor popoare un instrument al activității cerești în favoarea pământului, spre binele agriculturii și creșterii animalelor. Acum s-a trecut către funcția de spectacol și încă figurează în viața omului, fiind performat la sărbătorile de iarnă. Reprezentarea acestui obicei este realizată, fie dramatizată cu mai multe personaje, masca de capră având rolul principal, sau numai pe bază de stigături. În Maramureș se performează în satele Sarasău, Oncești, Berbești, Petrova, Strâmtura, Șieu, apoi la Cupșeni, în Țara Lăpușului și Făurești, din Chioar.

„Jocul ursului” în Moldova, la Dărmănești-Bacău, prin părțile Neamțului, ale Sucevei sau ale Iașului ori Botoșanilor sunt adevărate cete de ursari și urși îmbrăcați în piei de animal, măști corporale, care joacă în ritmul bătailor tobelor și al strigăturilor-comenzi primite de la ursari. Sunt vreo 20 de actanți care performează acest obicei. În Maramureș „Jocul ursului” cuprinde mai puține personaje și se întâlnește la Săcel și Sarasău.

Ursul este considerat o divinitate a naturii, cu funcție magică, prin care omul atins de această mască se poate considera beneficiar al calităților animalului, adică va fi sănătos și puternic. (Evseev, 1998: 476-478).

În cadrul acestor spectacole cu măști un loc important îl ocupă două măști, Moșul și Baba, personaje care aparțin substratului mitico-

magic al jocului cu măști, „Moșul” fiind considerat strămoșul cel mai îndepărtat, iar „Baba” fiind pusă în relație cu vechi rituri de invocare a spiritelor strămoșilor, mijlocind legăturile celor vii cu natura, cu stihile cosmice. De aceea cele două personaje se regăsesc în alaiul mascaților. (Evseev, 1998: 39-40, 286-287).

Și pentru ca atmosfera de veselie, de destindere a privitorilor să fie întreținută la cote înalte, vom mai întâlni măști de țigani, vrăjitori, păstori și multe măști de diavoli personalizate: Dregătorul cel Mare, Lucifer, Ispravnicul dracilor, Înșelătorul, Sarsailă, numit și „Prâslea drăcimii”, care în măștile lor costum, încărcate de multe „droange” sunt niște arătări spăimoase, dar care totuși fac deliciul publicului spectator, încât buna dispoziție nu dispare pe tot parcursul carnavalului măștilor, fiecare înțelegând mesajul transmis celor prezenți pentru anul care vine.

Note:

Caraman, Petru, Substratul mitologic al sărbătorilor de iarnă la români și slavi, Iași, 1931.

Eliade, Mircea, Aspecte ale mitului, București, Editura Univers, 1978.

Eliade, Mircea, De la Zalmoxis la Genghis-Han, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1980.

Evseev, Ivan, Dicționar de magie, demonologie și mitologie românească, Timișoara, Editura Amarcord, 1998.

Francastel, Pierre, Realitatea figurativă, București, Editura Meridiane, 1972.

Nițu, George, Elemente mitologice în creația populară românească, București, Editura Albatros, 1988.

Pavel, Emilia, Studii de etnologie românească, Iași, Editura Princeps Edit, 2006.

Colindele vechi din Zona Codru – o prețioasă carte de spirit

Prof. Pamfil Bilțiu

Colindele sunt adevărate compendii de viață, de rânduiești, de înțelepciune și comportamentale, de civilizație veche și gândire arhaică. Așa cum arată Dumitru Pop amestecul de elemente mitice și rituale, religioase și magice, alături de elemente realiste, au purtat peste timp imaginea, în continuă devenire, a unei lumi străvechi, cu aspirațiile, îngrijorările și speranțele ei. (Pop, 2003: 5).

Patria colindelor vechi din spațiul aparținând județului Maramureș este zona Codrului, în care au găsit un spațiu prielnic de conservare pentru toate categoriile tipologice, care au circulat într-un număr impresionant de variante realizate artistic, însoțite de melodii de mare frumusețe, dar care de multă vreme au pătruns în repertoriul pasiv.

Colindele din zona Codrului au suscitat, pe parcursul timpului, un interes aparte pentru cercetători, datorită elementelor de mare vechime, cuprinse în colinde aparținând celor mai variate categorii tipologice: Colinde despre colindat; Colinde cosmogonice; Colinde profesionale; Colinde agrare, Colinde la fată și flăcău; Colinde de amărăciune și necaz; Colinde-baladă.

Colindele despre colindat sunt legate de secvențe ceremoniale despre obiceiul colindatului, având deschidere către funcția de implicare a gazdei în ceremonial, marcând și relația dintre gazdă și colindători. Unele varinate stau sub semnul unor vechi credințe care au rămas în imaginea colindelor. Potrivit acestora, de sărbătorile Crăciunului și Anului Nou, masa trebuie să fie încărcată de daruri tradiționale și încărcată trebuia să rămână peste noapte, ca să rămână încărcată tot anul. „Sculați, gazde, nu dormiți, / Că nu-i vreme de dormit, / Că-i vreme de prăznuit, / Masa să v-o încărcăți / Și casa să v-o gătați.” (Oarța de Sus). Trebuie să subliniem că una dintre funcțiile legării ritualice a mesei, în Maramureșul istoric, care se oficiază și în alte părți locuite de români din Transilvania, este așa cum ne-au sugerat performerii să „să leje bucatele la masă pă tăt anu’ ,, , adică abundența de bucate să transgreseze în anul care vine.

Cât privește împodobirea casei, odinioară, în zona Codru, interiorul era împodobit cu crengi de brad în anumite puncte ale interiorului casei, despre brad crezându-se că ar conține unele elixiruri dătătoare de tinerețe fără bătrânețe și viață fără de moarte. Imaginea împodobirii interiorului s-a conservat în colindele la fată: „Cine șede-n astă casă, / Anicuța cè frumoasă. / Mândru și-o gătat pân casă, / Pă la pat,

pană de brad, / Pă la masă, pană grasă, / În cornu' cuptiorului, / Pana pețitorului.” (Oarța de Sus, Biczaz).

Majoritatea colindelor despre colindat sunt axate pe cererea darurilor de la gazde, care constituie o practică magică de bază a colindatului, darurile oferite fiind rituale. Nuca, mărul și mai ales colacul au funcții fertilizatoare. Mărul este și un simbol erotic, dar și funerar, așa cum ne sugerează unele variante de colindă. „Patruzăci de cuie, / În sălaș să-mi puie / Și-on măruț de ăl dulce, / Cu ăla m-oi duce.” (Ciuta). La Rogoz, în Țara Lăpușului, când se culeg merele din cimitir se pune în fundătura crucii câte un măr, despre care se crede că-l mănâncă mortu’.

Trebuie să subliniem că darurile de sărbătorile din ciclul celor douăsprezece zile au funcția de ofrandă rituală, adusă unor divinități pentru optimizarea trecerii din anul vechi în noul an. Sacrificiul ritual al porcului de Ignat, precum și mesele copioase de la aceste sărbători au și ele funcție de ofrandă rituală.

Odinioară darurile oferite colindătorilor erau mai numeroase, ceea ce ne argumentează funcția de ajutorare a colindatului. „Dă-mi on pic de cârnăcior, / Că mi-i frig la on picior / Dă-mi on pic de slăninucă, / Că mi-i frig la o mânucă, / De nu, dă-mi on pic de ai, / Că de-acela știu că ai, / De nu dă-mi vo două cepe, / Că de-acelea ai bugăte.” (Hărnicеști).

Colindele cosmogonice, sub aspectul vechimii lor, aparțin primelor straturi. Din repertoriul acestora surprinde „Soarele și luna” axată pe tema intenției de căsătorie incestuoasă dintre soare cu sora lui luna, care în varianta din Lăpuș poartă numele de Sânziana. Soarele cere de soție pe sora lui Luna: „-Tu, Ileană Sânziană, / Mi-este vremea să mănsor, / Fată nu aflu ca tine, / Hai, cunună-te cu mine.” După ce sora lui îi cere să săvârșească tot felul de probe, precum „Pod de aur peste mare” sau să pună „Pe-on pom de rămurele, / Tăt de aor păsărele” sau „Scară de aor pân’ la ceri” care stau sub semnul unor probe vechi de inițiere, Luna îl refuză pe fratele ei Soarele, se aruncă în mare, se metamorfozează în pește, iar Dumnezeu o preschimbă în Luna de pe cer, astfel, făcând-o să nu-l mai poată întâlni pe fratele ei. „Când lucește luna, sus, / Soarele-i de mult apus.” (Cupșeni) (Bilțiu, 1990: 159-160).

Ne-au surprins mai multe variante ale colindului denumit de către noi „Jocul voinicului”. Descifrăm în aceste variante care circulă în satele Mânău, Asuaju de Jos, Ariniș vechi urme de dansuri ritualice, oficiate odată de către flăcăi, la sărbătorile de iarnă, în corelație cu aștrii fundamentali, având ca finalitate obținerea căsătoriei. „La roșu, la răsărit, / Mândru joacă on domn voinic. / Da nu joacă, cum să joace, / După soare de să-ntoarce, / După lună, când lumină, / După stè, când strălucè.” (Bilțiu, Pop, 1996: 96-97). Având în vedere melodiile ritmice ale acestor

colinde ni se întărește convingerea că ele mai demult s-au dansat, existând o înrudire între ritmurile dansului și cele ale colindelor.

Colindele agrare aparțin și ele ca vechime de primele straturi. Colindele descriptive cuprind o prezentare sumară a principalelor munci ciclice. Ele constituie expresia bucuriei nețârmurite a omului din popor care trăiește liniștit datorită propriei munci și reprezintă o poezie agrară antică și continuă tradițiile vechi ale primilor agricultori. (Ruxăndoiu, 1963: 119). Colindele agrare narează principalele operațiuni agrare: aratul, grăpatul, semănatul, apoi recoltatul, care se finalizează cu obținerea pâinii sacre. „Haidați, voi, frați, după mine, / C-om ara și c-om grăpa, / Și mai mult 'om sămâna. / Când a fi pă la gustare, / 'Om trimite-on comândău, / La domnu' solgăbirău. / De-acolo trimeti-ne-a / Pită albă ca spuma, / Grâu roșu ca vioara.” (Corni) (Bilțiu, Pop, 1996: 103).

Colindele agrare stau sub semnul unor vechi credințe, potrivit cărora pentru a se obține un deziderat important, în realitate, trebuie performat, mai întâi, în plan magic. Numai așa ne putem explica performarea în colinde a abundenței în cereale. „Iacă, grâu-i până-n brâu / Și ovesă-s până-n mesă / Și săcară-i până-n scară.” (Mânău).

Capătă o importanță deosebită variantele de largă circulație pe tema mărului încărcat de rod. „Vânt mare-și sufla, / Merele-și pica, / Boierii-și venea / Și le culejea, / Pân mânuri, pân sânuri, / Pân poale de sânuri.” Este performat aici rodul bogat în mere, care au jucat, odinioară, un rol important în alimentația tradițională. O importanță deosebită din aceste variante o capătă mărul, obținut prin rugăciuni la soare, oficiate pe vârfuri de munte, reminiscențe de religie a strămoșilor, care oficiau rugăciunile pe vârfurile munților ca să fie mai aproape de soare. „Luna-n drum le-o stat, / Mândru i-o-ntrebat: / -Ce v-aț' căpătat? / -Mere-am căpătat, / Cu mare rugare, De la sfântu' soare, / În coate-n jerunche, / Pă cel vârf de munte.”

Colindele cu cerb glorifică bărbăția, curajul, iscusința vânătorului care este denumit „arcaș mare”. Anumiți cercetători au descifrat în aceste colinde vechi rituri de inițiere, având în vedere că personajele sunt denumite figurat: „înălțatu' împărat”-mirele și „dalba împărăteasă”-mireasa. Potrivit unor credințe vechi flăcăul pentru a putea trece în starea de bărbat însurat trebuie să officieze o vânătoare rituală, care nu este altceva decât o ofrandă rituală adusă unor divinități pentru optimizarea trecerii. Având în vedere că vânatul de gen feminin, o ciutalină, apare rar în variantele de colind cu cerbul metamorfozat, ni se pare mult mai plauzibilă ipoteza că la baza acestor variante stau vechi reminiscențe totemice. Cerbul este animal totemic și strămoș mitic al unor popoare din emisfera nordică. (Evseev, 1998: 80).

Colindele la față au ca temă căsătoria și se performează repetat elementele emblematice nunții: cununa, inelul, mărușul din sân. Luarea cununii, a inelului de către flăcău semnifică trecerea fetei în rândul nevestelor. „Ie-n fântână s-o plecat, / Junii la ie s-o țâpat, Cununa de i-o luat. / Ie-n fântână s-o plecat, / Unu' june s-o țâpat, Cununa i-o apucat.” Blestemul cu sens de urare ne dezvăluie cu limpezire dorința de măritiș a fetei. „Dă-mi voinice cununa, / Cununa-te-ai cu dânsa, / Cu dânsa, cu doamnă-sa.” (Ariniș).

Colindele-cântec denumite și cântece de colindat s-au conservat în spațiul zonei Codru printr-un număr mare de variante. În Ardeal, lirica a fost întotdeauna un gen foarte fertil și, drept urmare, multe producții s-au refugiat în colindă. Ele sunt adaptate acestei specii atât prin melodie, cât și prin refrene. „La fântână-ntre doi nuci, / Să-ntâlnesc dragoste dulci, / Hai, nu-i și bai nu, / Duinu, mândră, și duinù.”; „Bradule, brăduțule, / Liuliu, liuliu. / Leagănă-să, fajii-n codru, / Liuliu, liuliu.”; „O, moarte ce ți-aș plăti, / Viță verde, iadăra.”

În repertoriul de cântece de colindat au pătruns și multe cântece satirice care pun în lumină funcția de petrecere a sărbătorii. Tipică este pe această linie „Biserica țiganilor” variantă a cărei umor este potențat de refrenele-parodii după limba țigănească. „Strânsu-s-o, țiganii, o dată, / Să-și facă-o beserică, / Rascova, trascova, / Lero patraler mangos, / Castravenga-n sus și-n jos.” sau „Jaolină, jacadină, / Colinda-i defla, / Colinda-i buf. / Fodoment din ce l-or pune? / L-or pune din tocană cu brânză, / Să le ție saț la rânză, / Păreți din ce i-or pune? / I-or pune din clisă grasă, / S-o vadă dada de-acasă. / Clopotu' din ce l-or pune? / L-or pune din cap de porc, / C-a fi cu limbă, cu tot, / Funia din ce or pune? / Or pune-o din maț de oaie, / Când or trage să scăoaie.”

Colindele din zona Codru prin bogăția lor, prin elementele de mare vechime, exprimate prin vers, melodie și lexic arhaic, reprezintă o carte de spirit de inestimabilă valoare, care ne dezvăluie o lume fabuloasă, zămislită de omul din popor în trecerea lui prin vreme.

Note:

Bilțiu, Pamfil, Poezii și povești populare din Țara Lăpușului, București, Editura Minerva, 1990.

Bilțiu, Pamfil, Pop, Gheorghe Gh., Sculați, sculați, boieri mari!, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1996.

Evseev, Ivan, Dicționar de magie, demonologie și mitologie românească, Timișoara, Editura Amarcord, 1998.

Pop, Dumitru, Colinda românească, în: Adevărul de Cluj, 23 decembrie 2003.

Ruxândoiu, Pavel, Forme descriptive ale poeziei agrare, în: Analele Universității București, Seria Științe sociale, Filologie, XII, 1976, p. 119.

ALDUIȚUL – formă de binecuvântare în colindul bihorean la mijlocul secolului al XX-lea

dr. Sabina Horvath

A colinda însemna, în lumea satului, a pune în scenă adevărate piese populare, cu transpunere de personaje mitice și religioase. Organizarea unei cete de colindători era un lucru important în lumea rurală, cerând experiența anilor anteriori sau o inițiere riguroasă din partea noilor intrați în grup. Petru Caraman spunea despre colindat că, „*acolo unde este el în floare, nu e numai o datină, el este o adevărată instituție, cu legile și regulile ei, cu o anumită organizare cu totul aparte. Într-adevăr, nici o alta din datinile anuale nu e cultivată cu mai mare interes decât colindatul Crăciunului și nici o alta nu se prezintă așa de organizat ca ea*”³⁸. Recuzita și comportamentul prin rol, mască și costum, nu-l mai reprezintă pe om în ipostaza lui obișnuită, ci îi oferă o investire specială față de sine dar și față de comunitatea din care face parte³⁹.

În satele din Bihor de la mijlocul secolului XX, colindatul începea în seara Ajunului, când copiii mergeau cu „corinda mică”, „a cucuța” (a cocuța), grupați câte doi, purtând bețe lungi numite „ciocane”, pe care își adunau colacii și cârnații primiți, iar alteleori darurile erau puse în „străicuțe”⁴⁰. Exemplificând, în satul Rieni în 1939, în Ajunul Crăciunului copiii umblau a „corinda”, pentru ei făcându-se „colăcei din făină de grâu trecută prin sită”; celor mai săraci li se dăruiau „mere, cârnați și câte un pahar de vinars”⁴¹. În Sititelic în aceeași perioadă „cucușatul” îl practica copiii sub 14 ani, din dimineața Crăciunului până la miezul nopții. Pe la case li se ofereau cârnați, colaci, *pogăcițe* (un fel de turte), mere, nuci și alte bunătăți. Când colindătorii găseau ușa închisă colindau astfel: – „Scoală babă suflă-n foc/ Si ne țapă cât - un coc / Dă-i vidé că-i puținel / Pune cârnațu pă iel / Cât roțița plugului / Să umple straița pruncului”⁴².

³⁸ Petru Caraman, *Colindatul la români, slavi și la alte popoare*, București, 1983, p.10

³⁹ Germina Comanici, *Cercul vieții*, Editura Paideia, București, 2001, p.77

⁴⁰ ***Sărbători și obiceiuri. Răspunsuri la chestionarele Atlasului Etnografic Român. Banat, Crișana, Maramureș, vol. II, (în continuare Sărbători și obiceiuri. Răspunsuri...) Editura Enciclopedică, București, 2002, p.197, Sabina Horvath, *Alimentația tradițională din Bihor între secolul al XVIII-lea și începutul secolului al XX-lea*, Oradea, 2017, p. 248

⁴¹ Arhiva de Folclor a Academiei Române, filiala Cluj Napoca, nr. inv. Fondul Ion Mușlea, nr. inv. 1026

⁴² *Ibidem*, nr. inv. 610; Sabina Horvath, *op. cit.*, p. 248

Ceata mare de colindători era formată din opt, zece sau doisprezece bărbați, cu vârsta cuprinsă între 18 ani și până la aproximativ 50 de ani. Grupul avea un „birău” sau „un vâtaf”, ce îndeplinea rolul unei persoane coordonatoare a întregului ritual. Fiecare dintre cei integrați în grup își asuma un rol specific și totodată responsabilitatea prezenței la repetițiile care precedau colindatul propriu – zis. Se întâlneau de regulă seara, după terminarea lucrului în gospodărie, în casa vatafului și perfectau ritualul pentru a se prezenta cât mai pregătiți la casele oamenilor⁴³. „Corinda mare” interpretată și pusă în scenă de către adulți conținea un bogat repertoriu al creației folclorice ce însuma colinda propriu zisă și jocul de rol în care actanții performau un act teatral autentic. Colindătorii în imaginarul tradițional sunt „trimișii lui Dumnezeu” care vestesc Nașterea lui Cristos, fiind asemuiți cu Sfântul Ioan, Sfântul Gheorghe, Sfântul Nicolae, conferindu-le prin aceasta *puterea sacră* de „a aldui”, cu sensul de a binecuvânta sau de a sfinți⁴⁴. Așadar „alduitul” sau „alditul” (termen simplificat din punct de vedere lingvistic) însemna binecuvântare, gest care avea consecințe pozitive asupra întregii gospodării pentru anul care urma. În semantica populară termenul „a aldui” este des folosit în formulele de salut din satele bihorene, astfel că la „Dumnezău deie bine” se răspunde cu „Dumnezău te alduiască” sau „aldească” ori atunci când oamenii se găseau la lucru, binețea obișnuită e „Dumnezău te ajute” iar răspunsul e de asemenea „Dumnezău te alduiască”⁴⁵. Așadar după ce o bună parte a repertoriul de colinde a fost rostit, momentul final al prezenței colindătorilor era marcat de „alduitul colacului”⁴⁶ sau „grăitul colacului”⁴⁷, datină agrară de gloriificare a grâului și a pâinii ca aliment primordial în viața țaranului, urmate de cele ale băuturii și cărnii.

În repertoriul de colinde, după ce o bună parte au fost rostite, momentul final al prezenței colindătorilor era marcat de „alduitul colacului”⁴⁸ sau „grăitul colacului”⁴⁹, datină agrară de gloriificare a grâului și a pâinii ca aliment primordial în viața țaranului. În analiza detaliată făcută de folcloristul bihorean Dumitru Colțea, cu referire la satele de pe valea Nimăieștilor (Burda, Budureasa, Beiușele, Cresuia, Curățele, Pociovești), „grăitul” era un poem popular de 137 de versuri, cu trei episoade, al pâinii, al băuturii și al cărnii, care însemnau cele mai

⁴³ Informații Damșe Ioan, sat Crâncești, județul Bihor, n. 1939, nr. 89

⁴⁴ D. Colțea, „Grăitul colacului” în *satele de pe valea Nimăieștilor (județul Bihor)*, în *Crisia XV*, Oradea, 1985, p. 424, Sabina Horvath, *op. cit.*, p. 249

⁴⁵ Informații Știube Floare, sat Crâncești, județul Bihor, n. 1937, nr. 57

⁴⁶ Informații Damșe Ioan...

⁴⁷ D. Colțea, *op. cit.*

⁴⁸ Informații Damșe Ioan...

⁴⁹ D. Colțea, *op. cit.*

de seamă alimente puse pe masă în fața colindătorilor⁵⁰. Între aceste trei alimente, pâinea în forma sa festivă colacul, reprezintă memoria familiei, a muncii depuse pentru semănat, cules, măcinat - lucrul pământului în genere. Pâinea inspiră liniște și speranță în viitor, respect față de strămoși și cel mai important iubire față de Dumnezeu și altfel oferită ca ofrandă înseamnă perfectarea unui adevărat cult al pâinii la români⁵¹.

Asa cum e cazul și altor creații folclorice, se poate vorbi de variante ale "alduitului colacului", iar în următoarele rânduri redăm una specifică satului Albești, județul Bihor, culeasă în anul 1945, și aparținătoare cetei de colindători a satului⁵².

„Feciori, feciori bine ați stat
Bine ați colindat,
Jupânul gazdă bine s-o gatat;
De-o lună, de-o săptămână
Mai vârtos ca astă zi bună.
De departe ne văzu
De aproape ne cunosc
Cu uși deschise,
Cu mesele întinse,
Cu făcliile aprinse.
Că noi umblam a corinda
De la –o ușe la alta,
Cu câinii hărlăindu-ne,
Cu mâțele hârâindu-ne.
Jupânul gazdă a înjugat doi junci
Cu coarnele lungi,
De –aci până la turci.
Poate o fost și mai lungi!
La picioare potcoviți
Și la coadă răsuciți.
În răsăritu' soarelui
Fu' în câmpu' Ierusalimului.
Grâu roșu semănă,
Când văzu ca-i grâul copt,
Veni acasă veselaș

⁵⁰ *Ibidem*, p. 424

⁵¹ Nicolae Panea, *Folclor literar românesc. Pâinea, vinul și sarea. Ospitalitate și moarte*, Craiova, 2005, p.17

⁵² Arhiva de Folclor a Academiei Române, filiala Cluj, nr. inv. 04960, culeasă în 27. XII. 1945 de către Bidileanu Vidu, Albești, Bihor

Luă trei fătuțe (*n.n.* o fătuță-fetiță)
Cu trei fire de limbuțe (*n.n.* limbuțe-seceri)
Tăie tot paiu pe paiu
Snop pe snop
Cât înaltu cerului.
Și făcu înaltu stog,
Latu stogului,
Cât latu pământulu.
Ce făcu apoi?
Știu pe țepe-lepe! (*n.n.* cu sensul de cineva)
Se duse și-o aduse.
Țepe-lepe încoace,
Țepe-lepe încolo.
Aici-s paiele, aici-s plevele
În paiu ne-om împiedica,
În pleve ne-om îneca.
Știu trei meșteri mari,
Vântureasca-Prască,
Felezău Gheorghie,
Și Mătușa Măriu.
Și-l aleseră, și-l dreseră,
Și făcură colacu mândru și frumosu,
Ca din pelița lui Cristos.
Iar jupânița noastră
Băgă mâna mândru șopotită (subțire)
Ca și-o nuia pălită,
O băgă până în cot
Și scoase 99 de mângăree (mațe)
Și pe-atâta mânuței,
Ș-aveți toți zile senine,
Să petreceți toți în bine,
La mulți ani s-aveți folos.
De praznic veselos. Amin!”

Așadar colacul pe care gazda îl așeza în fața colindătorilor nu e unul oarecare, ci e făcut din „grâu roșu” crescut în „câmpu Ierusalimului”- pământ fertil spiritualicește, care ne duce cu gândul la fapte biblice petrecute în zorii creștinismului – nașterea lui Cristos și vărsarea sângelui sfânt pentru iertarea păcatelor omenești. În finalul muncii istovitoare a ieșit colacul „mândru și frumos ca din pelița lui Cristos”, ce prin însăși prezența sa pe masă aduce belșug și binecuvântare gazdei. Așadar, întreg bagajul gestual și comportamental manifestat asupra grâului se transferă asupra pâinii, considerată „aliment total, care în plan mental echivalează cu însăși existența omului”⁵³.

Alduitul băuturii este un alt moment important când ceata de colindătorii mulțumește gazdei pentru omenia cu care au fost primiți. În tradiția populară vinul a îndeplinit cel mai bine rolul de *băătură – aliment*, fiind deopotrivă consumat cu cumpătare în zilele obișnuite, la momente festive din viață sau la ceremonialuri religioase, pe mesele celor bogați dar și ale celor nevoiași⁵⁴. Însă în zonele pomicole, pălinca l-a suplinit cu succes, așa încât în folclorul cetei de colindători se face alduitul vinului sau pălincii, după specificul satului. În cazul de față, alduirea băuturii stă sub semnul satirei, unde personajele sunt oarecum marcate de euforia bahică a licorii aflată în discuție, dacă ne raportăm la desfășurarea evenimentelor într-un mod oarecum nefirec, menite să stârmească veselia auditoriului. Personajele religioase prezente uneori în alduitul băuturii au mai degrabă un rol poznaș, de a încerca istețimea omului, și în final de a-l pune în încurcătură. În cazul variantei prezentate de noi, acest rol îl avea Sfântul Ilie, însă prin intervenția lui Dumnezeu băutura nu se irosește pe de-a-ntregul ci îndestulează și colindătorii.

„Să luă jupânu gazdă pe marginea mării
Ce s-află în fundu cămării,
Dete de-un drac de ciubanc,
Ce să nu fie chiar șorhan.
Trasă două-trei chilinci de pălinci,
Iată-le-s la noi în brânci.
Jupânu gazdă zice așa,
Beți dragii mei colindători,
Că de va părea dulce,
Voi mai aduce,
De vă pare amară,
O duc și asta în cămară.
Că vine Ghiurcuța cu cociuța,

⁵³ Ofelia Văduva, *Pași spre sacru. Din etnologia alimentației românești*, București, 1996, p.49

⁵⁴ Sabina Horvath, *op. cit.*

Mâncu-i toată credința.
Cu trei cai filicai,
Cu cocia de putregai,
Cu roatele de mălai,
Cu runda de lapte dulce,
Vai de mine cum m-oi duce!
P-un deal mare și ascuțit,
Ca o tingă de cuțit.
Când fu în vârful dealului,
Stătu drept și se gândi strâmb.
Că ce-o împiedica,
Caii sau cocia?
Veni Ilie călare pe –un iepuraș,
Și dete un sfat,
Să împiedice caii,
Că caii duce cocia.
Cînd fu pe deal în jos,
Cît caii peste cocie,
Cît cocia peste cai.
Dumnezeu de după un prun,
Văzu că nu-i lucru bun.
Dumnezău hăzui,
Butea plezni,
Fundurile, băunturile
Se umplu toate răturile.
Noi și zicem așa,
Să dăruiască Dumnezău
La jupânu gazdă,
O căldare mare,
Subțire ca tortu,
Curătoare ca Holodu.
Amin”.

Al treilea aliment „alduit” era carnea, care întregește imaginea de belșug culinar, de la care Crăciunul nu poate face rabat, poate doar în perioadele de penurie alimentară. La modul general în gospodăria țărănească un consum de carne mai însemnat avea loc cu prilejul marilor sărbători religioase prin tăierea porcului de Crăciun și a mielului de Paști; dintre aceste două momente de peste an, cel cu mai mare însemnatate e tăiatul porcului. Acesta avea rolul de asigurare a proviziilor de carne în anotimpul rece dar și pentru o perioadă lungă de peste an. Importanța cărnii în alimentația rituală de Crăciun e augmentată de trecerea țaranului printr-o lungă perioadă de post, care deși e presărată cu zile de dezlegare,

e totuși o perioadă lipsită de abundența legumelor de vară și toamnă⁵⁵. Efortul pregătirii porcului de Crăciun îi conferă meritul de a fi prezent în colindele cetelor de colindători și de a-i fi atribuit o creației folclorice prin „alduitul cărnii sau cânațului”⁵⁶.

Desigur elogiarea acestei triade alimentare indică un timp festiv pe care țăranul îl petrecea la sfârșitul unui an calendaristic marcat printr-un complex de manifestări magico-religioase care aveau ca scop alungarea vechiului an, *cu bune și cu rele*, și întâmpinarea unui nou pe care și-l dorea benefic. Se adăuga purificarea spirituală obținută în Postul Crăciunului, realizată în principal cu prohibiție alimentară “de dulce”. Țăranul e astfel scos din timpul profan și inclus celui sacru, „timpului colindelor”, premergător mării sărbători creștine a nașterii Mântuitorului Isus Christos⁵⁷.

Momentul alduitudinii constituie o secvență a colindatului ce se află sub semnul ospitalității prin care actanții contribuie la o stare mentală și la un cod unanim acceptat de comunitatea participativă. Astfel că alimentele oferite de Crăciun colindătorilor au o triplă semnificație - socială, ospitalieră și ca ofrandă. Funcția socială e declanșată de cei care inițiază ritualul, cerând permisiunea gazdei de a perfecta actul, prin interogația „primiți cu colinda?”. Răspunsul gazdei, pune cele două părți față în față, într-un act social în plină desfășurare. Ospitalitatea e definită aici de masa pregătită în așteptarea colindătorilor, fapt care subliniază premeditarea actului; gazda așteaptă ceata de colindători, iar aceștia, prin ultimele versuri colindate, („rămâi gazdă sănătoasă / să plătești corinda noastră”), îi sugerează momentul oferirii darurilor. Dimensiunea socială e augmentată de ospățul final (*bulciugul*), cu participarea întregului sat, ce are loc la câteva zile după Crăciun sau de Anul Nou, iar darurile alimentare primite de colindători devin bunurile mesei comune⁵⁸. O altă perspectivă a darului alimentar de Crăciun este ofranda sau oblațiunea, când, așa cum am aratat mai sus, colindătorii sunt considerați mesagerii Crăciunului, *mediatori* între oameni și Dumnezeu⁵⁹. Acest atribut îl posedau exclusiv pentru perioada colindatului, iar în această ipostază alimentele luau forma darului oferit divinității, în vederea unei reciprocități spirituale pozitive.

⁵⁵ Sabina Horvath, *op. cit.* p. 172-173

⁵⁶ *Ibidem*, p. 373-374

⁵⁷ Nicolae Panea, *op. cit.*, p. 132

⁵⁸ Sabina Horvath, *op. cit.*, p. 251

⁵⁹ Ofelia Văduva, *op. cit.*, p. 127

Țolurile pentru biserică

Drd. Măriuca Verdeș

Școala Doctorală de Științe Umaniste, domeniul ISTORIE, an I

Dacă biserica, oarecând, era locul unde se adunau întreg satul, la un loc, a mai fost și locul în care toată cultura din comunitatea respectivă se prezenta ca un fieresc, era bine scoasă în evidență prin portul tradițional, purtat de copii, fete, feciori, adulți dar și bătrâni dar și reguli ne scrise dar bine știute.

Biserica veche din lemn, a moșilor de oarecând și astăzi ne descrie, o viziune diferită despre cum priveau biserica cei plecați de mult de printre noi.

Acest locaș de cult, era privită precum o casă, un loc unde se întâlnește o familie mai mare, adică satul. În această împrejurare, se găseau toate generațiile existente în sat. Astăzi, din păcate, parcă, numai o anumită parte din sat mai dorește să se revadă la biserică.

Biserica confecționată din lemnul de stejar sau brad ca și construcție exterioară era făcută de către bărbații locului, dar decorațiunea interioară venea femeia și-și punea amprenta ca o cunoscătoare a frumosului, al esteticii. Astfel putem spune că biserica veche din lemn, de odinioară, avea haine de sărbătoare, confecționate de către găzdoaia harnică de atunci. Aveau mai multe posibilități fie se alegeau la biserică, care fac ceva pentru ea, fie donau aducând fiecare femeie câte un dar stergar, toluri, cerge, spre exemplu, o femeie din sat a dus un ștergar, și și-a trecut numele pe ea, o alta trecea numărul de la casă, care aducea un țol, se transmitea prin viu grai cine la confecționat. Așa cum și casa era îmbrăcată tot de către mâinile ei, neprețuite și-n biserică cu smerenie puteai să-i simți prezența.

Țolurile din biserica tradițională, ducea mai departe simboluri vechi cum ar fi, pomul vieții, simboluri geometrice și zoomorfe.

Pentru confecționarea lor, s-au utilizat, culori naturale dar și vopsite vegetal, urmând pașii obișnuiți și bine cunoscuți de către dânsle.

Din dovezile care ne-au rămas și astăzi, bisericile care nu aveau pictură, țolurile erau cele care transmiteau o informație sacră dar și aveau rolul de a înfrumuseța locașul de cult. După apariția picturii naive, aceste țoluri, au fost utilizate mai puțin.

Drept mărturie ne stau cele două biserici vechi din Călinesti susani și Căieni. Cea din susani nu este pictată aproape de loc, iar țolurile au fost haina de sărbătoare pe când cea din Căieni pictată de Alexandru Ponehalschi în 1754 (după datarea lăsată în biserică) nu s-au utilizat aceste decoarațiuni, decât acolo unde au fost nevoiți să o lărgască și nu s-

a continuat cu pictura. Aceste două biserici ne subliniază, că biserica sau casa fără haine de astăzi, este goală fiind considerată fără viață. Chiar dacă astăzi avem multe case care au renunțat la aceste decorațiuni, noi credem căci cu timpul o să se revină la ele din dorința de frumos, de viață, de culoare.

Dacă ne uităm într-o biserică veche o să constatăm, că fiecare femeie, care a adus ceva la biserică, a încercat să-și pună amprenta, lăsând un model stilizat, fiind și astăzi un punct de cercetare pentru oameni de specialitate, ne depășind caracteristice specifice zonei.

Dragostea de a vedea biserica îmbrăcată în haine de sărbătoare, și astăzi mai este prezentă în comunitățile rurale, dar nu atât de pregnantă cum ne-am aștepta, având la dispoziție și alte materiale.

Cum putem să continuăm acest obicei vechi de sute de ani? Implicându-ne în așa fel încât să ne dorim ca biserica noastră, casa noastră, să poarte straie în care să ne identificăm în continuare.

Mulți suntem derutați poate prin faptul că nu mai știm ce trebuie să ducem mai departe, ce este valoros și ce nu este valoros. Mulți poate vorbim de valoare, dar ia apare, zic eu, după cunoașterea acetui meșteșug, fosirea efortului fizic în a pregăti materialele necesare, răbdare în a reuși să pui theara pe picioare și a începe să lucrezi, inspirație în a scoate la lumină un limbaj care te duce într-o altă lume și nu în ultimul rând, totul împletit cu dragoste. Îmi place cum spun astfel de găzdoi – Dacă nu aş avea dragoste, nu aş face nimic. O femeie dacă nu ar fi avut aceste, câteva caracteristici, nu cred că ar fi reușit să ducă la bun sfârșit un țol.

Ce ne facem când aceste câteva caracteristici ne pier? Nu mai știm pașii de pregătire a matrialului principal adică a lânei? Fazele prin care trebuie să trecem până să ajungem să întocmim o theară. Dar cum punem modelul? Dar cum duc la finalizare un astfel de țol? În această situație din păcate, am început să ne aflăm. Ne mor femeile care cunosc și ce știu acest meșteșug, conștientizând și ele spunându-ne haidați să învățați că o să mergem cu cunoașterea în lumea cealaltă. Dar noi, cei ocupați cu atâtea probleme, ne trece timpul pe nesimțite și după noi nu rămâne o poveste. Din acest motiv, în cadrul Asociației Călineștenii Țării Maramureșului, am vrut și vreau să nu lăsăm să ni se schimbe inima, dar mai mult să ne înstrăinăm de ceea ce era o normalitate. Încercăm să le transmitem generațiilor tinere încrederea că satul este un bun pentru ei iar continuitatea meșteșugului, împletit cu artă, nu numai că mai pot vorbi strămoși prin noi dar și noi o să putem vorbi prin ceea ce lăsăm după noi prin generațiile viitoare.

În cadrul întâlnirilor noastre de învățare a colindelor, la biserică, ne-am hotărât cu părintele Groșan Dumitru, că vrem ca biserica nouă din Călinești, chiar dacă este din zid, să o îmbrăcăm în straele specifice

acestei văi, a Cosăului. Prin urmare s-a luat măsuri, s-a donat lână de către găzdoi, s-a spălat această lână, s-a făcut clacă la lână și am scălmânat-o, am dus-o la tors, ne-am adunat și am făcut-o sculuri, iar sub îndrumarea Doamnei Voinea, s-a vopsit o parte din ea și vegetal.

Astăzi, găzdoaia Ileana Nănașului din localitate, a acceptat de a alege, cei peste 140 de metri de țol, mergând pe culorile naturale alb sur închis și sur deschis, folosind unele simboluri geometrice, fiind utilizate pentru scaune, ulterior, să continuăm cu celelalte țoluri fiind utilizate pe pereți și pe jos.

Se accepta cu ușurință ideea de modernizare. Dar vine o generație care nu vrea deșrădăcinarea. O să încercăm să le împletim cele două sentimente, în așa fel încât să fie un bun augur pentru noi, iubitori acestui pământ Românesc!

Performarea feminină în obiceiurile rituale calendaristice cu dată fixă

dr. Roxana Deca, muzeograf

Secția de Etnografie a Muzeului Olteniei Craiova

La stabilitatea și propășirea unui neam au contribuit și obiceiurile pe care folcloriștii le numesc „de peste an”, precum și multe din comportamentele ritualizate sau socializate ale vieții cotidiene sau legate de sărbători. Obiceiurile se diferențiază de alte forme de comunicare prin caracterul ceremonializat. Cele care s-au păstrat prin tradiție, și care se realizează spontan, pot să capete semnificații noi în raport cu prezentul, generând astfel obiceiuri noi. Calendarul popular se află în strânsă legătură cu împărțirea veche a anului. Calendarul sărbătorilor mobile se întrepătrunde de asemenea cu cel fix, activând mai ales o jumătate a anului, având ca punct de plecare sărbătoarea Crăciunului.

Calendarul sărbătorilor fixe este al sfinților patroni ai agriculturii (Sf. Gheorghe, Trif, Gherman, Ilie, Vartolomei, Elisei, Precup, Ana-Foca, Mucenicii), animalelor (Filipii, Sf. Petru, Sf. Andrei, Dumitru, Ignat), bolilor (Sf. Haralambie, Antonie, Tănase, Marina, Varvara, Sava), hoților (Sf. Mina), cizmarilor (Sf. Spiridon), ai fetelor (Sf. Vineri, Sf. Paraschiva, Dragobete, Dochia, Ciurica). Ceremonialele legate de sărbătorile de primăvară marcau, de fiecare dată, debutul unui ciclu calendaristic.

Una dintre primele manifestări rituale care marcau începutul de an era „Iordăneala”, un obicei care se practica în ziua de Sf. Ion, după ieșirea de la biserică. Pe 5 ianuarie, în ajun de Bobotează, fetele și vădulele luau de la preot un fir de busuioc, pe care îl legau cu ață, lână sau mătase roșie de degetul mic al mâinii drepte, îl descântă și noaptea credeau că li se arăta ursitul în vis. La Bobotează, pe 6 ianuarie, femeile botezau mormintele copiilor născuți morți sau morți nebotezați, existând credința că aceștia vor fi botezați dacă mormintele se vor stropi cu agheazmă, timp de 3 sau 7 ani la rând. Sărbătoarea Ciuricăi este asociată Sf. Ioan, în Dobrogea: „A doua zi de Sf. Ioan, toate femeile din sat se adună la o babă mai bătrână și prin consimțământ liber, intră sub comanda ei. În acea zi se duc la locuința babei „șef” cu de-ale mâncării, unde se ospătează bine și apoi pleacă prin sat în chiote și hărmălaie mare. Baba șef merge înainte și are în mână o cârjă. Convoiul întreg este urmat de muzicanți, în cazul nostru de cimpoieri, și se îndreaptă spre mijlocul satului, unde fac hora mare. Se întâmplă în tot acest timp, un fapt cu totul interesant: în după amiaza acelei zile, cu greu vei găsi bărbați în sat, circulând pe ulițe. Cine e prins este judecat de baba-șef și condamnat la X kilograme de țuică sau vin. Dacă cineva nu se supune sentinței pronunțate, în completul femeilor

din sat, i se ia căciula sau îl dezbracă, mai bine zis, și îi dau drumul în „costumul lui Adam” (Chelcea) ⁶⁰.

Pe 17 ianuarie, la Circovii de iarnă, se sărbătorește Sf. Antonie, de către femei, pentru „ca să le fie casa și lucrurile dragi la toată lumea”.

Pe 30 ianuarie, conform tradiției creștine, biserica celebrează Sfinții Trei Ierarhi, Sfântul Vasile cel Mare, Sfântul Grigorie Teologul și Sfântul Ioan Gură de Aur. Cunoscută în calendarul popular și sub denumirea Trisfetitele, sărbătoarea desemna intrarea creștinilor în biserică, adică un început în practicarea credinței creștine. Sărbătoarea populară Trisfetitele se serbează în comunitatea sătească de către femei și se raportează la femei: „se zice că au fost trei fete: două dintre ele voiau să se dea la viață destrăbălată, iar cea mai mică le-a rugat mult mai bine să se puie să lucreze ceva. Ele au ascultat-o și s-au pus de-au împletit horbotă și au lucrat întruna trei zile și trei nopți; a patra zi fiind atât de obosite, le-a zis cea mică: Azi hai să serbăm! Și de atunci se serbează această sărbătoare” ⁶¹.

Pe 24 februarie Dragobetele, cunoscut și sub numele de Dragomir, apare ca fiu (a cărei soție este tânăra oropsită), soț sau slujitor al Dochiei, patroana lunii martie. La Dragobete, al cărui echivalent occidental este Sf. Valentin (Valentine's Day), credințele și practicile populare pun accent pe personajele feminine. Bărbații trebuie să nu le supere pe femei, să nu se certe cu ele, ei trebuiau să-și caute partenere pentru a fi împliniți, fecunzi. „Dragobetele sărută fetele” pornește de la ideea sărutării forțelor faste, benefice, ale căror reprezentante erau fetele ⁶². O dată cu prima zi a lunii martie se instituie autoritatea feminină progresiv, astfel încât elementul feminin se intersectează cu timpul ritual de-a lungul a nouă sau douăsprezece zile cunoscute ca „zilele babelor” ⁶³, perioadă marcată de prezența Babei Dochia, înzestrată cu evidente atribute meteorologice, al cărei nume derivă de la Sfânta Muceniță Evdochia.

Spațiul cultural european a dezvoltat în jurul acestei divinități mitul unui personaj feminin malefic, pedepsit pentru ignorarea fenomenelor naturale specifice sfârșitului iernii și începutului primăverii. Astfel, Baba Dochia, bătrâna ursuză care își persecută nora și o supune unor încercări de nerealizat, este pietrificată sau înghețată pentru a fi exemplu moralizator mamelor ce-și uită datoria de a întări familia și a o

⁶⁰ Gheorghe Vrabie, *De civitate rustica*, Editura Grai și Suflet-Cultura Națională, București, 1999, pag. 193.

⁶¹ Antoaneta Olteanu, *Calendarele poporului român*, Editura Paideia, București, 1999, pag. 79.

⁶² *Idem*, pag. 116-117.

⁶³ Sabina Ispas, *Cultură orală și informație transculturală*, Editura Academiei Române, București, 2003, pag. 141.

apăra. Bătrâna Dochia nu moare, ci continuă să existe sub forma materiei nemișcătoare, ca un reper exemplar care să certifice autenticitatea legendei ⁶⁴.

Regăsim în Baba Dochia o trimitere directă la motivul soacrei care își vitregește nora, din balada familială.

Dochia mai apare și în ipostaza de fiică a lui Decebal, în balada „Dochia și Traian”, după constatările lui Gheorghe Asachi. Dochia se deghizează într-o păstoriță în momentul când tatăl ei, Decebal, este ucis, iar poporul este înfrânt de romani. Urmărită de Traian, care se îndrăgostise de ea, Dochia se preface în stâncă, în „momentul în care avea să se răpiască de acest biruitor” ⁶⁵.

Zilele „babelor” se încheie pe 9 martie cu o comemorare a celor 40 de mucenici creștini, sfinți militari care au trecut prin chinuri groaznice provocate de frig și dogoarea focului în Sevastia, purificându-se pentru momentul mântuirii. Femeia este actantul principal care împlinește ritualul pomenirii tuturor celor „adormiți” din neam, alături de pomenirea celor 40 de mucenici. Acum se prepară „sfinții”, „mucenicii”, „moșii”, „bradoșii”, forme antropomorfe din aluat, prefigurările chinurilor răscumpărătoare ale eroilor creștini amintiți, „date de pomană” spre a fi consumate ca hrană rituală, alături de vinul roșu, imagine simbolică euharistică. Cele 40 de forme antropomorfe modelate din aluat, cărora li se adăugau 40 de cercuri, „cununii” ale martirilor și 40 de bucățele de aluat reprezentând „buzduganele” cu care au fost sfărâmate gleznele martirilor, erau de fapt o formă de mediere între cei vii și cei răposați, în vederea primirii laolaltă a Sfințelor Sărbători de Paști.

O categorie importantă de roluri performate de fete sunt cele legate de obiceiurile de primăvară-vară, anotimpuri ale reînnoirii, ale fertilității. Primăvara este anotimpul celebrărilor pascale, este vremea când Isus Cristos și Natura renasc. El se înalță la ceruri, iar recoltele încep să crească. Astfel, ciclul tradițiilor calendaristice sunt complementare ciclului anotimpurilor și sărbătorilor creștine.

Perioada cuprinsă între 1 martie și Sărbătoarea Sfântului Gheorghe este reprezentativă pentru demersurile magico-rituale destinate aflării ursitului sau protejării familiei și gospodăriei de forțele malefice sau de fărmece. În mentalitatea tradițională, rodul pământului sau sporul animalelor sunt cunoscute sub denumirea de „mană”. În acest context, peisajul culturii orale a înregistrat o mare diversitate de practici magice și rituale desfășurate în vederea ocrotirii sau furtului de „mană”. Multe din

⁶⁴Sabina Ispas, *op.cit.*, p.141.

⁶⁵C. Rădulescu-Codin, *Comorile poporului. Literatură, obiceiuri, credințe*, București, Editura Casei Școalelor, 1930, pag. 129.

aceste practici sunt desfășurate la sărbătoarea Sfântului Gheorghe, la data de 23 aprilie.

O altă sărbătoare unde actanții principali sunt femeile este Ropotinul Țestelor. În general, Ropotinul țestelor, zi bogată în semnificații magico-religioase, centrată pe Ropotin, divinitate telurică enigmatică, asociat Caloianului, autoritate masculină care se sacrifică pentru ploaie, se manifesta a treia marți sau joi de la Paști. La nivelul întregii țări, de obicei imediat după Paști, grupurile de femei se adunau laolaltă și modelau țeste de pământ, în anumite condiții rituale. În Dolj, Mehedinți-Oltenia sau Vlașca-Teleorman, țestele se făceau la sărbătoarea Ropotinului sau la Ropotini, a treia marți după Paști. În Goicea-Dolj și la Arcești-Prahova, țestele se făceau numai la sărbătoarea de Ciurică (care cădea la 19 iulie și avea altă valență, aceea de „răzbunare” pe pământ în locul răzbunării pe sexul masculin). În unele sate din Banat țestele se făceau în joile nelucrate după Paști, la Todorusale⁶⁶.

În credința populară, marțile și joile după Paști erau adevărate sărbători „în care, dacă sunt serbate, atunci nu bate piatra sau gheața, adică grindina, pometurile și semănăturile... Aceste zile se mai numeau Ropotini”, fiind ținute numai de femei. În Dolj, sărbătoarea se ținea pentru că era „rea de piatră”. La Strehaia-Mehedinți femeile „...nu spală rufele, cine cutează să nu bată rufele cu pumnii, va bate piatră”⁶⁷.

Pentru a scăpa de răzbunarea acestuia, „se lucrează numai țeste de către fete, pentru a le pune în capul Ropotinului, spre a putea lucra de aici înainte.” Se făceau o serie de gesturi magice prin care se încerca deturnarea energiilor nefaste către semnul pozitiv: „cumpără vin și stropesc acele capace, în semn ca țestul să fie norocos tot anul”⁶⁸. Este evidentă legătura dintre lutul din care este făcut țestul și pâine, ca hrană rituală creată de femeie, care înglobează în materia sa alcătuitoare attribute materne, de fermentație, germinație, de sprijin al vieții – împărtășanie.

De aceea, sărbătoarea este dominată prin excelență de marca femininului, fiind deseori asociată cu Ciurica. Îndeosebi în Oltenia, sărbătoarea Ropotinilor era ținută cu praznice tocmai spre a îmblânzi duhurile rele: „sărbătorile femeiești tare trebuie păzite, mai tare decât cele bărbătești, pentru că femeia e mai iute. Într-o sărbătoare femeiască, cum e Chirica, Marina, Catrina, Nicuvioasa (Cuvioasa Paraschiva), ia să îndrăznești ceva și-i vide!”⁶⁹.

⁶⁶ Vrabie, *op. cit.*, pag. 70

⁶⁷ Ibidem

⁶⁸ Antoaneta Olteanu, *op. cit.*, pag. 636.

⁶⁹ Elena Niculiță-Voronca, *Datinile și credințele poporului român*, ediție îngrijită și introducere de Iordan Datcu, Editura Saeculum I.O., București, 1998, II, pag. 20.

Aceste celebrări erau bune prilejuri de petreceri între femei. Cu acest prilej femeile aveau dreptul de a-și manifesta pornirile răzbunătoare, inversând astfel rolurile, împotriva bărbaților, iar călcarea pământului pentru obținerea țestelor se interpreta tot ca o manifestare de putere a femeii, care „de ordinari sunt atâtu de aplecate, atâtu de supuse, uneori devote pene la fanatismu dogmelor prescise de religiune, la noi tocmai ele inițiază, promovă și esecută aceste datine”⁷⁰. Călcarea pământului cu picioarele este echivalentul aratului, care este activitate aparținând sferei masculine. Este un echilibru al dreptului asupra pământului, producător de hrană prin natură și cultivare.

Nu lipseau nici actele magice: se stropea țestul cu vin, nu salutau pe cei care treceau pe drum. La Verbița sau Verbioara-Dolj, țestele făcute în această zi se aruncau în fântână, fiind percepute ca leac sau ca piedică în calea ploii. La Rusănești-Romanați se credea că femeile călcau țeste în picioare „pentru ca diavolul să fie călcat în picioare și dogorit de foc ca și țestele”⁷¹.

Dacă la crugul de iarnă al anului domina **marca masculinului**, la echinocliul de vară se impune și pe planul mitologicului **dominanta feminină**: culegerea plantelor de leac, riturile de divinație etc. Specifice statusului premarital, riturile de ursită se practicau la marile sărbători de peste an: Sf. Gheorghe, Sânziene, Sf. Dumitru, Sf. Andrei, dominantă fiind perioada de sfârșit de an, de la ajunul Crăciunului la Bobotează. Deoarece dezideratul căsătoriei era foarte ardent pentru sexul frumos, performanța acestor ritualuri era preponderent feminină. Dintre sărbătorile cu dată fixă, în care femeile au rol de performere ale secvențelor rituale, amintim Ciurica, pe 15 iulie, sărbătoare anuală tradițională, cu prilejul căreia se inversau rolurile, adică femeia căpăta dreptul de a avea un cuvânt de spus, de-a se îmbăta sau de-a-și brutaliza bărbatul. Ciurica, în credințele populare, este sărbătoarea unei divinități războinice feminine, care îi „ciuruia” în bătaie pe cei care nu o sărbătoreau cum se cuvine. „Pusă în legătură cu bătaia („a ciurui pe cineva în bătaie”). Pentru o singură zi, femeile își puteau manifesta în public orice trăire, fără a-și atrage oprobriul comunității. Această zi se serba fie în preajma Sf. Ion, fie în apropierea Paștelui. Femeile ieșeau de la biserică, cerând bărbaților o sumă de bani, adică „o iordâneală”, cu care seara făceau o petrecere cu mâncare, băutură, lăutari, fără bărbați”⁷².

În această zi femeile erau considerate mai puternice decât bărbatul și, pe lângă plățirea unor polițe, se avea în vedere și dobândirea pe cale

⁷⁰ G.Dem.Teodorescu, *Credințe, datine și moravuri ale poporului romanu*, București, Tipografia Petrescu-Conduratu, Calea Belvedere, 1874, pag. 123.

⁷¹ Vrabie, *op. cit.*, pag. 73.

⁷² Antoaneta Olteanu, *Calendarele poporului român*, București, Editura Paideia, pag. 44.

magică a unor valențe masculine redutabile. Ciurica este în etimologia populară o divinitate răzbunătoare feminină, care conferea inițiatelor forța necesară pentru a lupta cu armele bărbaților, într-o societate masculină ce a înlocuit vechea societate matriarhală. Acest gen de celebrare, de exprimare a unei solidarități feminine, se întâlnește și la popoarele ugrofinice (ungurii, finlandezii, rușii etc). În Rusia, femeile măritate participau la „sărbători ale nevestelor”. Aceste momente rituale erau prilejuri de ridiculare a bărbaților, dar și a fetelor bătrâne, rămase nemăritate. Există și informații referitoare la nevestele germane care organizau petreceri cu băutură⁷³.

La 17 iulie se serba Sfânta Mărina Măcinica, Sfânta Mare Muceniță Marina, a treia zi a Cîrcovilor în care activa **elementul feminin**, o zi bună pentru remedii magice. Se practică rituri de inițiere de anumite categorii de vârstă: „nevestele tinere o serbează întotdeauna”; femeile se pot face surate, dăruindu-și reciproc anumite remedii magice: pelin, câte un pui e găină, colaci etc. Cu măturile din pelin făcute în ziua de Mărina nu se mătură. Pelinul din mătură se folosea la descânțece.

Prin analogie cu Ciurica, Drăgaica se ține de femei „ca să nu capete bătaie de la bărbați, să nu capete drăgaică”⁷⁴.

Sărbătoare cu dată fixă, 24 iunie, Sânzienele sau Drăgaica este la nivelul gestului ritual asemănătoare Călușului. Drăgaica sau Cap de vară suprapune miezul verii ca punct culminant al vitalității vegetaționale peste credința că Soarele poate arde recoltele, motiv pentru care se juca Drăgaica, „ca să nu mănânce vârcolacii soarele”⁷⁵.

Partituri de performanță exclusiv feminină sunt derulate la Drăgaică sau Sânziene, iar dominant feminină era Cununa de seceriș, alături de alte sărbători de vară cu rezonanță feminină cum erau Marina și Ciurica. De fapt, feminitatea apare ca marcă a purității în majoritatea cultelor agrare, marca aceasta fiind adeseori suplimentată prin graviditate⁷⁶.

La Sânziene (24 iunie) fetele și femeile mergeau să culeagă ierburi înainte de răsăritul soarelui, pe care le fierbeau pentru „lăutoare”, bună pentru răceală sau alte boli. Fetele făceau cununi pe care și le puneau pe cap, se încingeau cu ierburi și flori și, acoperite aproape peste tot de verdeață, alergau prin șesuri, ca niște zâne-plante. Cununile se puneau la

⁷³ *Estudos de Literatura Oral, Gender*, Centro de Estudos Ataide Oliveira-Universidade do Algarve, No. 5, 1999, pag. 31.

⁷⁴ Antoaneta Olteanu, *op. cit.*, pag. 318, 286.

⁷⁵ *Idem*, pag. 285-286.

⁷⁶ Germina Comanici, *Cercul vieții*, Colecția Științe Sociale, Editura Paideia, București, 2001, pag. 22.

stâlpi sau se aruncau pe casă, iar dacă se opreau pe coamă, se zicea că omul trăiește mult.

Drăgaica este o manifestare ceremonială de ceată, a cărei funcție dominantă este legată de fertilitate, care se desfășoară asemenea Călușului, concretizându-se prin limbaj actanțial (drăgaicele rupeau bucăți din năframe și le lăsau la casele colindate, în scop fertilizator, executând un joc dominat de sărituri ample), estetic (fetele sunt îmbrăcate în costume populare de sărbătoare, purtând cununi pe cap, marames sau basmale pe care le manevrează în timpul dansului, uneori fiind prezent în grup și travestiul, ca la Căluș), verbal și muzical (interpretează catrene asemănătoare stilistic cu strigătura). Din recuzita drăgaicelor face parte și steagul împodobit cu panglici colorate, basmale, usturoi și sare, asemeni steagului Călușarilor. Steagul avea o lungime de 2-3 m, având în vârf o cruce de lemn. În timpul jocului drăgaicelor, ca și la cel al călușarilor, femeile dădeau haine ale copiilor sau persoanelor bolnave, pentru „a fi jucate” pe steag. Jocul Drăgaicelor a fost prezentat inițial de către Dimitrie Cantemir, în „Descrierea Moldovei”⁷⁷.

În unele sate apare în cortegiul drăgaicelor și travestiul, asemeni vătafului călușarilor, iar ca element specific apare coasa sau secera, cu trimitere directă la funcția agrară a rolului⁷⁸.

Ritualul, performat de fete, se concentra în jurul celei mai frumoase fete din sat, pe care celelalte o împodobeau cu cunună de spice și flori de sânziene, o duceau cu alai la câmp, unde o numeau „drăgaică”, întorcându-se înapoi, în sat, cântând și dansând. Întâlnirea dintre două cete de drăgaice genera confruntări dinamice. Deoarece ritualul se desfășura o dată cu pârgul holdelor de grâu, se poate face o comparație între fecioare și spicele de grâu, ritualul concentrându-se astfel pe celebrarea fertilității vegetale și umane, laolaltă. Cununa sau cununile de flori de sânziene erau aruncate peste streășina casei, pentru bunăstarea gospodăriei și viitorul fericit al fetelor.

De asemenea, pelinul și florile de sânziene de pe steagul drăgaicelor aveau valențe apotropaice și purificatoare, tămăduitoare pentru cei bolnavi și pentru copii.

Ritualul de marcarea a sfârșitului secerișului era cunoscut mai ales din Transilvania, sub denumirea generică de „cunună” de spice de grâu. Grâul din cunună era folosit ca leac mai târziu, ori se punea în cununa de nuntă sau în steagul nupțial. Grâul are aici valențe apotropaice și fertilizatoare, iar performanța ritualică este majoritar feminină. Cununile erau purtate de fete sau de o singură fată, numai în sudul Ardealului, la

⁷⁷ Ghinoiu, *Vârstele timpului*, Editura Meridiane, București, 1998, pag. 267.

⁷⁸ Germina Comanici, *op.cit.*, pag 138-139.

Mărginimea Sibiului, se purta de un flăcău, fiind numită „buzdugan” și având uneori formă de cruce⁷⁹.

Fetele sau femeile împleteau cununa, iar alaiul de secerători jucau o horă în jurul cununii înainte de a o așeza pe capul celei desemnate s-o poarte, îndreptându-se spre sat cu „Cântecul cununii”, interpretat de fete. Cununa se punea la grindă, în cui, la oglindă, urmând ca peste an spicele de grâu să capete diferite utilități: unele spice se „treierau aparte, se băteau cu îmblăciul și se amestecau în sămânța anului viitor, punându-se în fiecare sac de sămânță câte un pumn de grâu din cunună”⁸⁰.

În accepție tradițională, Drăgaica este pozitivă, apărătoarea recoltelor, iar Sânzienele au o forță distructivă, ele „dau florile înapoi, iau sporul”.

Sărbătoarea este numită Sânziene în Oltenia, Banat, Transilvania, iar în Muntenia, Dobrogea, Moldova sudică se numește Drăgaică. În cetele de Drăgaică fata care joacă rolul zeiței este îmbrăcată în mireasă. La polul opus, Sânzienele erau percepute în cultura populară ca reprezentări malefice coborâte pe pământ spre a juca în anumite locuri. Exista credința că trecerea peste acele locuri atrăgea îmbolnăvirea persoanei respective.

Asemenea *Rusaliilor*, *Sânzienelor*, *Drăgaicei*, *Nedeia* este o sărbătoare care se ținea numai de femei pentru ferirea de anumite boli, de grindină: „... în această zi o femeie lucrând a fost izbită, umblând pe câmp și jucând”; „Pe o margine de luncă,/ Vezi Nedeia cum s-aruncă”. În tradiția populară s-a conservat credința conform căreia, prin anumite practici magico-rituale, anumite femei puteau face rău celor pe care îi vizau. Nedeia era un bun prilej de cunoaștere între fete și feciori, urmată de căsătorii. Nedeia este percepută ca o zi a păstorului, agricultorului, pomicultorului, obligatoriu a fi ținută pentru a avea noroc la roade. S-au perpetuat până în prezent „târgurile”, care au în Transilvania un caracter cu totul particular, cu deosebire în ținutul moșilor. Caracterul religios la origine al Nedeii este confirmat și de numele bănățean al acestui ritual, și anume „rugă”. Au loc târguri ca cel de la Găina, numit și Târgul de fete, cel din Hălmașiu, numit Târgul nevestelor, de la Călineasa, numit Târgul de dat. Târgul de fete de la Găina este tot un fel de nedeie. În Oltenia de vest la nedeie se spune „govie”. În Banat și în Serbia govie înseamnă logodnică și mireasă. În vederea casătoriei se practicau cu prilejul diferitelor sărbători cu data fixă riturile de ursită: de Sf. Gheorghe, Sânziene, Sf. Dumitru, Sf. Andrei, Anul Nou, Bobotează și toate acestea aveau rolul de-a o pregăti pe fata nubilă pentru momentul căsătoriei. Astfel, fetele obișnuiau ca în dimineața zilei de Sf. Gheorghe, pe 23

⁷⁹ Mihai Pop, *Obiceiuri tradiționale românești*, Editura Univers, București, 1999, pag. 130.

⁸⁰ *Idem*, pag. 131.

aprilie, să meargă la pădure până nu se scutură roua, să caute mătrăgună și năvalnic, care, aduse acasă, sunt agățate la streășina casei sau la icoană. Făceau aceasta în convingerea că ierburile le vor aduce noroc, se vor mărita cât mai degrabă. Practici magice de aflare a ursitului se derulau și în ajun de Sf. Andrei, cand fetele făceau „turta de Andrei”, din măsurile egale de apă, făină și sare. Apa se aducea în gură de fetele mari, iar măsurile de făină erau măsurate cu coaja de nucă. Fiecare fată își făcea turta pe vatră și o mânca, după ce postise toată ziua post negru, existând credința că peste noapte ursitul îi va da apă în vis, pentru a-i astâmpăra setea. Colacul de Andrei se făcea din pâine dospită, punând în mijlocul lui un câțel de usturoi. Se ținea o săptămână într-un loc călduros, iar după acest interval, dacă răsărea usturoiul, fata avea noroc, dacă nu, fata avea ghinion. În Moldova, fetele se adunau într-o casă și făceau „Usturoiu”, adică ungeau ferestrele cu usturoi să nu vină strigoii, ascundeau o căpățână de usturoi pe care flăcăii o căutau toată seara, timp în care fetele petreceau: „flăcăii satului se împărțau în patru grupuri și merjeu prin sat la Crăciun cu Cocosu, la Sf. Vasile cu uratu, iar la Paști cu mielul... Dacă la Crăciun te scote vreun flăcău la joc, apă' la Sf. Vasile vine cu uratu și trebuie să-i dai colacul... așa trebuie”⁸¹.

Pentru aflarea ursitului fetele puneau sub pernă 41 de fire de grâu, descântându-le, pentru a-și vedea în vis ursitul. Pentru aflarea norocului, grâul era semănat de membrii casei câte o strachină cu pământ. Cel al cărui grâu răsărea frumos și bine era sănătos tot anul următor. În ajun de Sfântul andrei se puneau 9 cești cu apă, într-o strachină, sub icoană. A doua zi de dimineață se măsoară, cu aceeași ceașcă, apa din strachină. Dacă ieșea mai multă, se considera semn de noroc, dacă ieșea lipsă, era nenoroc⁸².

Pe 4 decembrie, Sf. Varvara sau Barbura era ținută de femei, pentru ajutor la nașteri, boli, pentru a se mărita, pentru a trăi mult; mamele își ungeau copiii cu miere, cu apă și zahăr, pentru a-i feri de „vărsat” sau „friguri”; îi „îmbărburau”, adică înmuiau un pai în miere și făceau cruce pe fruntea copilului, pe obraji, pe piept și brațe, rostind formula: „Cruce, să iasă vărsatul dulce!”⁸³

Aceleași practici se desfășurau și pe 5 decembrie, în ziua „Bubatului” sau a Sfântului Sava. De Anul Nou fetele făceau descânțece pentru aflarea „ursitului”. A circulat mereu în popor credința că în ziua de Anul Nou sau de Paști trebuie ca prima persoană care trece pragul casei să fie de sex masculin pentru că altfel familia va fi bântuită de boală sau ghinion.

Preeminența feminină în menținerea acestor obiceiuri tradiționale de datorează faptului că, într-o colectivitate sătească, atitudinea față de tradiție și nou diferă de la un grup social la altul. Femeile sunt mai tradiționaliste, iar bărbații sunt mai puțin tradiționaliști.

⁸¹ Paul H. Stahl, *Etudes roumaines et aroumaines*, Paris-Bucarest, 2005, pag. 23.

⁸² Antoaneta Olteanu, *op. cit.*, pag. 502.

⁸³ *Idem*, pag. 514.

Despre sarmale de post și de dulce, cu *cureki* și cu *ciont afumat* sau *dor oloi*...

Camelia Burghele

Satele sălăjene au conservat foarte bine alternanța mâncărilor de dulce cu cele de post, consecutivă intervalelor marcate de sărbători și cășlegi și a lungilor perioade de post. Unul dintre preparatele culinare care însumează simbolic cele două ipostaze este reprezentat de sarmale (*piroște, păpuși, kioaște, bofi, cureki umplut*); diferența de post/de dulce era dată de prezența cărnii, iar varietatea de rețete de sarmale sălăjene valorifică diferite variante ale preparării. Redăm câteva observații referitoare la acest subiect, așa cum le-am (mai) găsit (încă) în satele sălăjene:

***Cureki* dulce și *cureki morat*, dar și frunze de orice verdeață ce se putea rula cu umplutura înăuntru.**

Fiecare gospodărie avea o mică grădină de zarzavat, de a cărei stare era responsabilă gospodina casei. Primăvara devreme, femeile aveau grijă să facă *melegar*, adică un soi de răsadniță ad hoc, pe gunoiul de grajd, materialul cel mai fertil posibil din gospodăria țărănească:

Făceam primăvara, cum să dășgheța, melegar, pă grămada de gunoi de lângă poiată. Tătă iarna scoteam gunoiu pă ușa ceie dăn spate de la poiată, cătă gredină, și ne fie mai ușor primăvara și gunoim gredina de zarzavat. Și acolo făceam așe, drept, on pic de gunoi, așe, cam on meiter pătrat, îl netezeam, și acolo sămănam cureki și porodici și poprici; ieșea iute, că era tare bun gunoiu ala și le plăcea. Le luam de acolo și le plantam în gredină, pă straturi, și le putem uda și plivi.

*Puneam mult cureki, de două feluri, și de vară și de toamnă, că ne plăceau mult și zama dă cureki cu groștior, și keoaștele în cureki dulce*⁸⁴.

Varza din grădină era plivită de buruieni și mereu udată; marea problemă erau melcii care găureau varza. Când avea *broazbă*, adică era formată varza, tulpina scurtă se tăia și varza se folosea la sarmale sau se toca și se preparau mâncăruri diferite, consistente.

Umplutura sarmalelor se punea în frunze de varză, fie crudă, verde, fie murată, în funcție de anotimp și preferințe:

*La noi la Iaz, iarna, sarmalele se fac cu varză murată, iar vara, cu varză dulce*⁸⁵.

⁸⁴ Catița Fiț, Valcău de Jos - Sălaj

⁸⁵ Ligia Alexandra Bodea, Iaz - Sălaj

*Aici o fost multe uăi și păstram zăru într-on vas curat, într-o oală de pământ și aveam zăr multă vreme și hierbeam boții în zăr de oaie, era tare bun; dacă era cu cureki verde, erau tare bune că zăr; și după aceie făceam cu frunze de varză, de curechi, cu frunză opărite și așe le suceam*⁸⁶.

*Vara să făcea cu cureki dulce, da iarna făceam cu cureki din cadă, în cadă puneau curekiu la morat și-l puneam în pejniță; spun io, demicau clisă și puneau în piroște*⁸⁷.

*Iarna și primăvara le făceam cu coreki morat, până la Rusalii le făceam cu cureki morat, numa cam pă la Rusalii aveam cureki dulce; cine avea pejniță și avea mult coreki, mai punea și acolo cureki*⁸⁸.

Informațiile din satul tradițional sălăjean atestă culesul în natură, chiar dacă într-o formulă redusă, până spre sfârșitul secolului trecut, cu o pondere mare a plantelor alimentare spontane de la începutul primăverii; printre acestea, *ștevia*, *șelătuța*, *potbalul* sau *podbalul* au atestări numeroase pentru folosirea lor la învelitul sarmalelor primăvara, înainte de ajungerea la maturitate a verzei din grădini⁸⁹:

*Primăvara să făceau piroște din salată, din vie, din lobodă și din potbal, da mie nu mi-o plăcut numa cu varză; atunci oarecând nu s-o auzit de rișcaș, atunci să făceau dăn păsat, apu dup-aceie s-o învălit păsatu cu rișcașu, în jumătate*⁹⁰.

*Dacă era cureki dulce, puneam on pic de moare păstă piroște și fie mai acre și cu frumze de die făceam când apar frunzele de die, și potbal de pe vale și frunze de șelată care era mai mare... Să cam înmuia și le făceam cu cureki, da până la varză, făceam cu ce puteam*⁹¹.

*Să mai făcea cuștiule și în frumze de napi, da mie nu mi-o plăcut că ala tare să moia, napii acie, să tocănea așe tare, să înmoia, să făcea ca mămăliga*⁹².

*Primăvara le făceam cu frunze de die, primăvara făceam cu frunze de die până ne săturam... și cu frunze de napi și de șelată verde și cu potbal. Meream pă dunga văii și culejam potbal și îl opăream și făceam piroște, că nu era varză atunci primăvara*⁹³.

Iarna și primăvara le făceam cu coreki morat, până la Rusalii le făceam cu cureki morat, numa cam pă la Rusalii aveam cureki dulce; cine avea pejniță și avea mult coreki, mai punea și acolo cureki. Care cum îi

⁸⁶ Floare Țurcaș, Meseșenii de Sus - Sălaj

⁸⁷ Firuța Oros, Șeredei - Sălaj

⁸⁸ Ileana Susana Sur, Agrij - Sălaj

⁸⁹ Ioan Augustin Goia, *op. cit.*, p. 63

⁹⁰ Veronica Berbecar, Șeredei - Sălaj

⁹¹ Maria Fărcaș, Brâglez - Sălaj

⁹² Florica Hădădea, Stârciu - Sălaj

⁹³ Maria Pop, Surduc - Sălaj

*plăcea, făcea și cu potbal; primăvara, când merea neaua on pic, culejam potbal și făceam; apoi o crescut frunza de die, apoi o crescut frunza de napi... mie îmi place mai tare cu napi ca și cu cureki, că să face ca buretele, îi tare bun, îl pot mânca și fără dinți*⁹⁴.

*Să părgălea păsatu, fără apă, și asta să puna în frunzele de cureki. Iarna făcam cu cureki acru. Până nu era cureki, făceam în frunze de vie ori de potbal*⁹⁵.

Când nu era încă cureki făcea cu frunze de șelată ori de vie ori potbal și păstă iele puna on pic de zăr acrișor și le hierbea așe mai scăzut, nu cu apă multă.

Vara să făcea cu cureki dulce, da iarna făceam cu cureki din cadă, în cadă puneau curekiu la morat și-l puneam în pejniță; spun io, demicau clisă și puneau în piroște.

*Mai făceam primăvara și cu potbal, că ala era mai iute, înainte de cureki, făceau și cu frunze de vie, la Rusalii nu prea este altceva și făceam și cu vie ori potbal; alea care erau în vie mai la vârș, alea erau mai crude; le băgam în apă opărită și să înmoaie. Și potbalu să înmoiea on pic că era tare și nu să putea suci; mai puneau pă ele și porodici, da nu tare aveam noi atunci...*⁹⁶.

*Păsatu îl spălam bine și îl cerneam de holbe și puneam on pic de carne și poprici și ceapă și le suceam în frunze de cureki și de napi și de potbal și aveam on fel de lobodă de grădinuță, io făceam până târzâu cu lobodă de-aceie de grădinuță și culejam potbal și frunze dă die, da aceie era cam acruță*⁹⁷.

La polul opus, toamna târziu, varza se puna la murat. Cada cu cureki se ținea în pejniță, acolo unde gospodăria era dotată cu pivniță, dar și în tindă sau, ulterior, atunci când casele au avut camere auxiliare, în cămară:

*Puneau bătrânii câte o cadă de varză la morat și de acolo luau varza pântru piroște iarna*⁹⁸.

Tanti Matilda de la Lozna ne dezvăluie un secret al unei acreli naturale și sănătoase a apei de murătoare:

*Puneam cureki în ciubere la morat și aveam cureki morat cu cimbru și mărar și puneam și câte on cucuruz acolo, și să acrească mai iute și așe să făcea moarea, numa cu sare și cu cucuruzu ala, și cimbru și mărar*⁹⁹.

⁹⁴ Ileana Susana Sur, Agrij - Sălaj

⁹⁵ Ana Stegar, Șimișna - Sălaj

⁹⁶ Firuța Oros, Șeredei - Sălaj

⁹⁷ Maria Vid, Brâglez - Sălaj

⁹⁸ Matilda Irimuș, Lozna - Sălaj

⁹⁹ Florica Hădădea, Stârciu - Sălaj

Înțelegem că pusul verzei la murat pentru toamnă era un proces de o importanță considerabilă în bucătăria țărănească, nu doar pentru că risipa care s-ar fi înregistrat dacă varza nu rezista până primăvara era de nepermis și de neimaginat în traiul cumpătat, dar și pentru că de gustul bun al verzei murate depindea calitatea și savoarea sarmalelor până în vara următoare; de aceea, avem mărturii potrivit cărora femeile posteau în ziua în care făceau murătoarea, pentru a fi „curate” (că să-mpute curekiu, dacă nu!), și uzau de tot felul de ingrediente care „țineau” varza și o acreau exact atât cât trebuia, eliminând riscul alterării. Procesul ne e descris plastic de o socăciță bătrână din Solona, lelea Marie:

Ptiroștele le făceam cu cureki acru, alea erau cele mai bune.

Curekiu să curăță, să face o găuajă în mijloc și punem sare acolo și o puneam în cadă cu cimbru și morar. Io nu pun hirean, că ala face frunzăle de cureki prea tari; no, la trii zâle să pune apa, da nu mai repede, că trebe și să moreze bine curekiu. Și când îl pui, îl pui dimineața și postești atunci, nu mănânci nimica, că să-mpute curekiu. Și tăt cam la trii – patru săptămâni te duci și-l întorci și sufli aer în el pă o țeve. Cam la șasă săptămâni îi gata morat, da dacă-i bine pus, curekiu morat trăbă și țână până la Paști¹⁰⁰.

Cu siguranță procedeul era și mai atent urmărit de familiile care se pregăteau să facă nuntă în *câșlegi*, după Bobotează, știut fiind faptul că în satele sălăjene nu se poate imagina o nuntă fără sarmale în *varză acră*.

Și varza dulce, și cea murată, trebuiau opărite înainte de împachetarea orezului – o altă manoperă care cerea pricepere și îndemânare, pentru a se înmuia puțin și a face mai ușoară răsucirea:

Opărești curekiu, da apa să fie cu sare, și pui și on pic de oățăt în apă și le pui una pă alta, și le tăt acoperi așe, da nu le opărești că să să rumpă, ce le tăt acoperi și să moaie; le desfaci așe, cu grije și nu să rumpă¹⁰¹.

Așadar, răsucirea sarmalelor era o manoperă ce necesita o îndemânare specială dar și ingrediente pe măsură, iar între acestea, varza era decisivă: trebuia să fie bine opărită și bine porționată în frunze; atunci când sarmalele se înveleau în alt fel de frunze verzi, fierberea acestora era în legătură directă cu tăria și rigiditatea frunzei:

Să mai făcea cuștiule și în frumze de napi, da mie nu mi-o plăcut că ala tare să moia, napii acii, să tocănea așe tare, să înmoia, să făcea ca mămăliga¹⁰².

¹⁰⁰ Maria Pop, Hășmaș - Sălaj

¹⁰¹ Maria Rus, Solona - Sălaj

¹⁰² Florica Hădădea, Stârciu - Sălaj

Ulei versus unsoare: Oloiu era tare scump, țucu-te! Nu ne lăsa măicuța și punem numa on strop în laboș...

Uleiul, *oloiul*, atât de necesar în bucătărie în perioadele de post, dar și înafara lor, se obținea, înaintea primului război mondial, mai ales din semințe de bostan (*berbiniță* sau *hârban*); semințele erau scoase din bostan și spălate, apoi uscate și pisate în piuă (cu mâna, atunci când cantitatea era mai mică, sau în pua cu ciocan, acționată cu piciorul, când semințele erau multe), după care se cerneau, se prăjeau și se storceau în teascuri de lemn (teascul se numea *șitău*, iar cel care opera această presare se numea *șităuar*). Se obținea un ulei dens, aromat, hrănitor, gros; desigur, cine avea o oloire, cu piuă de pisat semințele, cu instalație de prăjire și teasc de stors uleiul, se chema că era un țaran înstărit (de obicei *șităuării* stăteau în case mari și arătoase) și percepeau *uium* de la toți clienții (adică o cotă parte de ulei sau pogace).

Sunt atestate frecvent, însă, și mici pive de lemn sau piatră aflate în gospodărie, în care semințele de bostan puteau fi pisate manual¹⁰³; făina rezultată era folosită deseori la mâncare, prăjită, chiar și la prepararea sarmalelor, despre care ni s-a spus că, astfel preparate, aveau un gust aparte; la fel, era folosită cu succes pentru un gust deosebit și pogacea de floarea soarelui:

*Era și oloire, erau tare bune cu oloi de pepene, din ala stors așe, pă piatră, la oloire. Ai de mine, bun era... așe, mai vârtos, și verde. În decela părgăleam ceapa pântru ptiroștele de post. Le învăleam în frunze de cureki ori de vie și de potbal*¹⁰⁴.

*Să făcea și cu oloi, de post, că o fost aicea oloire și făceam și oloi. Cu oloi să părgălea și să părgălea și cu ce rămânea de la oloiu ala, de la presă, cu nește drojdii din alea de floarea soarelui, și puneam în piroște drojdii din alea, cu oloi, și ce bune erau atunci piroștele!*¹⁰⁵.

Multe informații din teren vorbesc și despre culturile de floarea soarelui sau *ruje*, cum i se spune în unele sate sălăjene:

Apoi, când răsărea rujea, mergeam la sapă, și muierile și bărbații, și pruncii, de la 9, 10 ani îi duceam la sapă, da amu merg la școală. Rujea o culegeam cu mâna; o tăiam și o puneam în car; puneam în car lipideauă (amu pun nailone și o punem în remorcă) da atunci o puneam pe lipideauă în car, să nu se sferme și o aduceam acasă (...). Ne adunam toți într-on loc unde puteam îmblăți și să strângeau vecinii toți; luam boștile alea de floare jos dâncar și ne făceam on băț și o loveam până ieșeau toți sâmburii, îi zăceam îmblătitor și o îmblăteam până ieșea

¹⁰³ Ioan Augustin Goia, *op. cit.*, p. 84

¹⁰⁴ Ana Unugur, Rus - Sălaj

¹⁰⁵ Ludovica Moș, Someș Odorhei - Sălaj

*toată sămânța de pe boșcă. Boștile le aruncam și sămânța rămânea acolo*¹⁰⁶.

Urma vânturatul și ucatul, iar apoi sămânța era dusă la moară și din ea se făcea uleiul necesar gătitului, în prese speciale de ulei:

*Sarmalele de post le făceam cu oloi, de la oloire. Era oloire la Mesteacăn și la Ciureni, făceam oloi din floare bătută. Dintr-un sac de floare ieșeau cam șapte – opt ieji de oloi; făceam și oloi de bostan, no de-ala să făcea la oloirea din Șimișna*¹⁰⁷.

Tocam carne de porc cu cuțātu, pă fund de lemn, dacă aveam, da dacă nu, puneam on pic de clisă și dacă era post, făceam oloi la oloire, da nu era în Cosnici, ci numa la Ip, că la Ip la moară era și oloire. Duceam floră și ne dădea oloi și pogace. Cu oloiū făceam mâncare de post, pogacea o dădeam la porci și la pui.

*Cu oloiū părgăleam ceapa și puneam on pic de piparcă dulce și pisatu păste iele și să punea sare și piper și le părgăleam on pic tăte laolaltă. Nu tare, da on pic să părgălea*¹⁰⁸.

Pentru că se obținea greu și pentru că era indispensabil în perioadele de post, în satele sălăjene persistă până astăzi observația că uleiul este un aliment scump și, de aceea, trebuie să fie bine drămuț:

*Oloiū era tare scump, țucu-te! Nu ne lăsa măicuța și punem numa on strop în laboș...*¹⁰⁹.

*Să pune și zamă de porodici, mai multă, în păsat, că atunci nu trăbă atâta oloi; dacă pui mai multe porodici, două linguri, atunci nu trăbă atâta oloi!*¹¹⁰.

*Nu am prea avută noi oloi, că nu tare aveam floare de soare. Puneam o lingură de unsoare și o ceapă crestată mărunt și acolo puneam păsatu și îl părgăleam*¹¹¹.

*Da în post le făceam numa cu oloi. N-aveam mult oloi și nu puneam mult da după aceie, când s-o făcut mai mult, am pus mai unse piroștele, că așe-s mai bune*¹¹².

Un lux culinar: sarmalele de dulce. Carne de porc... da numa o jumărucă!

Până spre sfârșitul secolului trecut, studiile de etnologie românească – dar și cele realizate în arealul satelor sălăjene – atestă un

¹⁰⁶ Maria Mureșan, Chilioara - Sălaj

¹⁰⁷ Maria Pop, Hășmaș - Sălaj

¹⁰⁸ Maria Gozman, Cosniciu de Sus - Sălaj

¹⁰⁹ Florica Chiș, Peceiu - Sălaj

¹¹⁰ Maria Pop, Surduc - Sălaj

¹¹¹ Ana Stegar, Șimișna - Sălaj

¹¹² Iulica Câmpean, Răstoci - Sălaj

consum destul de redus de carne, dar, tocmai de aceea, foarte bine valorizat. Altfel spus, tocmai pentru că era puțină, rară și scumpă, carnea, mai ales cea de porc, trebuia să fie bine conservată, pentru ca o familie să poată beneficia un timp mai îndelungat de beneficiile gastronomice ale acesteia.

În satele în care numărul porcilor creșcuți în gospodărie era mai mic și sătenii nu erau organizați la nivel colectiv, animalele erau crescute exclusiv în gospodărie. Acolo unde, însă, numărul lor era mare, porcii erau hrăniți înafara satului; oamenii mai în vârstă din Chilioara, de exemplu, își amintesc de această dovadă clară de bogăție a satului lor:

*Io, când eram copil, la zece ai, o fost în satu aiesta o ciurdă de boi, o ciurdă de vaci, o ciurdă de cai, o ciurdă de bivoli. Și o fost șapte turme de oi. Și acuma mai sunt vreo 220 de oi în tăt satu... Și era turmă de porci, erau două persoane care aveu grijă de porci. Era on om cu copiii și mereau cu porcii, erau cred că păstă două sute de porci!*¹¹³.

Porcii creșcuți de țărani în gospodărie ajungeau la maturitate iarna și tot atunci era perioada prielnică sacrificării lor, deoarece în anotimpurile calde țăranii nu aveau posibilitatea conservării cărnii la rece; așa încât carnea era conservată exclusiv prin afumare și saramurare. În plus, carnea de porc, prin raritate, calități nutritive și gust deosebit, conferea sărbătorii Crăciunului, înaintea căruia se tăia porcul, acea marcă de festiv și singular pe care o reclama această sărbătoare. Consumul cărnii la Crăciun avea și rolul de marcare a finalului perioadei de post și penitență de dinaintea sărbătorii.

Bărbații care se pricepeau să sacrifice porcul erau la mare căutare în comunitate și se bucurau de un prestigiu aparte. Denumiți *henteși* în satele de pe Valea Barcăului, ei erau plătiți în mici cantități de carne și produse din porcul proaspăt tăiat; în schimb, își puneau toată îndemânarea în joc pentru *împunsul porcului, înjunghiatul, sânjeratul, spintecarea și tăiatul în bucăți* a animalului sacrificat.

O relatare inedită avem de la tanti Iulica, o femeie trecută de 90 de ani din Răstoci, care păstrează și acum în casă meștergrinda de goron ce susține tavanul de lemn și acoperișul de paie, de-a lungul căreia se pot vedea o mulțime de creștături; sunt semnele tăiate în grindă de tatăl ei:

*Tata o știut tiia porci și noi am tiat porc în tăt Crăciunu. Ia, am aci o grindă în casă și acolo îs făcute niște creștături: no, de câte ori am tiiet on porc, tata o făcut acolo în lemnu ala o creștătură. În tăt anu. Până când o triit, așe o fost. Atâția porci o tiiet, câte creștături îs în grinda aceie!*¹¹⁴.

¹¹³ Ioan Păcurar, Chilioara - Sălaj

¹¹⁴ Iulica Câmpean, Răstoci - Sălaj

Interesantă ni s-a părut și informația potrivit căreia bătrânii calculau înainte *câte duminici pică în câșlegi* (perioada dintre Bobotează și postul Paștilor) iar atunci când tăiau porcul, spinarea de la porc se tăia în atâtea bucăți câte duminici *picau în câșlegi*, pentru că se puneau câte o singură bucată de spinare în sarmale¹¹⁵, marcându-se, astfel, prin destinația specială a spinării de porc în alimentația tradițională, chiar și o variantă de măsură a timpului...

Frijeai on pic de slăninuță, spinarea aceie de la porc, și tăi mereai și mai tăiai on pic din spinarea aceie și puneai în oala cu sarmale.

*Și mai avea câte on conț de la porc, așe, câte on uos mai mare și luai carnea după conț și conțu ala îl băgai între sarmale, că era tare bun*¹¹⁶.

Foarte valoroase pentru bucătăria țărănească, atât pentru valoarea nutritivă (proteine animale), cât și pentru gustul și savoarea preparatelor culinare, erau slănina, untura și carnea afumată, adică *clisa*, *unsoarea* și *afumătura* (conț, piciorong, spată, ciont):

*Slănina o săram și o puneam coale su pat, în covată, două săptămâni. La săptămâna o întorceam și la două săptămâni o duceam la afumat. Carnea ori o afumam, ori o săram*¹¹⁷.

Observațiile obiceiurilor alimentare în satul tradițional – și, în unele locuri, chiar și în satul contemporan – atestă faptul că slănina sau *clisa* cum i se spune în satele sălăjene era, exceptând, desigur, perioadele de post, hrana de bază a oamenilor: *clisa* se mânca friptă (în frigare, la câmp, sau în cratiță, acasă) sau constituia o bună metodă de „îmbunătățire” a mâncărurilor cu fasole, varză sau cartofi și chiar a ciobelor. Prezența *clisei* / *slăninei* sau a slăninei în oala cu sarmale, unde era pusă în mijlocul sarmalelor sau sub formă de jumări, câte una pentru fiecare sarmăluță, este des semnalată. De asemenea, așa cum am mai amintit, păsatul *se părgălea* de multe ori în *unsoarea lăsată de clisa prăjită în laboș*; întotdeauna ni se semnalează observația că sarmalele sunt mai gustoase dacă sunt bine unse cu grăsime de porc. Reluăm informația primită de la tanti Iulica din Răstoci:

Piroște din alea vechi... no, alea le făceam cu mălai dân ala ptisat, da nu mai știu io așe de bine, că io am mai mult de 90 de ani și atunci o fost tare demult!

Erau tare bune cu carne de porc, da nu era multă... numa că tiiam porc de Crăciun și-apu o afumam la afumătoare și atunci țănea carnea mai mult, până mai câtă vară, dacă aveai grijă de ea.

¹¹⁵ Viorica But, Peceiu - Sălaj

¹¹⁶ Matilda Irimuş, Lozna - Sălaj

¹¹⁷ Jenica Horincar, Chilioara - Sălaj

Tata o știut tiia porci și noi am tiat porc în tăt Crăciunu. Ia, am aci o grindă în casă și acolo îs făcute niște creștături: no, de câte ori am tiiet on porc, tata o făcut acolo în lemnu ala o creștătură. În tăt anu. Până când o triit, așe o fost. Atăția porci o tiiet, câte creștături îs în grinda aceie!

*Piroștele erau mai bune cu carne, no cum nu?*¹¹⁸.

De altfel, în satele sălăjene, o specie porcină des întâlnită era *mangalița*, care avea o slănină de bună calitate, cu o doză potrivită de colesterol (care, astăzi, este numit de nutriționiști „colesterol bun”) iar grosimea stratului de slănină era considerabilă și constituia, în fapt, un indiciu foarte apreciat de proprietar, în momentul sacrificării porcului. Nu întâmplător, trecătorii sau cei care intrau în curte la tăiatul porcului salutau cu: *Fie clisa grasă și gazda uns pă mustață!*:

Desigur, aprecierea maximă o aveau sarmalele cu carne proaspătă sau afumată de porc; în lipsa mașinii de tocat carne, carnea era tăiată pe *curpător* sau *fund de lemn* sau *lopitău*, grosier, cu cuțitul, și amestecată prin orezul pentru sarmale, sau era pusă, în cazul afumăturii, ca bucată întreagă, între sarmalele din oală:

*Făcea maica kioașke: punea două linguri de unsoare, rămasă de la topitu unsoarelor de la porc, în care se tăiau două cepe mari*¹¹⁹.

*Oarecând nu să punea carne în piroște ori dacă puneau, o tăiau așe, cu o săcuriță dărăbuțe și să mai punea câte on pic când aveai. Da în rest, să făceau piroștele numa cu unsoare și miroseau a porc...*¹²⁰.

*Nu să făceau atunci cu carne, ce puneau on picior de porc afumat și îl băga acolo, în mijlocu boțâlor și împărțea carnea aceie afumată în blide când să puneau tăți la masă, că atunci mâncam tăți odată, la masă, sau în boți, cu păsatu, să puneu on pic de clisă prăjită cu unsoarea aceie și erau tare bune; oarecând nu o fost atâta orez*¹²¹.

*Alea dă dulce le făceam cu slănină: tăiam bucăți așe subțiri în tigiaie și puneam poprică și o lingură de unsoare să fie mai unse, că dacă erau mai unse, erau mai bune și așa făceam părgălașu ala*¹²².

Dacă era de dulce, dimica sclănină pân ele, ori poate on picuț de carne, da atunci nu era frijider și puneau carnea la afumat și puneau on ciont, da on pic, că doară nu rămânea multă carne după cioantele alea; vara să făcea cu cureki dulce, da iarna făceam cu cureki din cadă, în

¹¹⁸ Iulica Câmpean, Rastoci - Sălaj

¹¹⁹ Aurica Gui, Valcău de Jos - Sălaj

¹²⁰ Ludovica Moș și Măria Lucăcel, Someș-Odorhei - Sălaj

¹²¹ Floare Țurcaș, Meseșenii de Sus - Sălaj

¹²² Eva Câmpean, Ciocmani - Sălaj

*cadă puneau curekiu la morat și-l puneam în pejniță; spun io, demicau clisă și puneau în piroște*¹²³.

*Carnea amu să bagă în iele, da mai demult ciontu să băga în oală*¹²⁴.

*Când le făceam cu carne, puneam carne tăiată numa dân cuțit ori să punea ciont. Ciontu cu tăta carnea să punea sub ptiroște, să să fiarbă și se le deie gust*¹²⁵.

Alteori, sarmalele se asezonau cu capul sau cu șoricii de la porc:

*Din capu de la porc să făceau cocioane, cu mult ai, să fierbeau tare multă vreme până să țâneau de-olaltă. Cu șoricu să făcea cureki umplut cu pisat ori cu razalăi uscați în cuptor, tare buni*¹²⁶.

*Și când erau de dulce, puneam o bucată de cap de porc din ala afumat pântre ele, pă fundu oalii, ori on pic de slănină afumată și on pic de oloi și on pic de poprică roșie că apui atunci, zama aceie după ptiroște era tare, tare bună*¹²⁷.

Concluzia, pentru final: sarmalele cele mai bune s-o făcut cu carne afumată!, după cum mărturisește o socăciță de la nunți, din Solona:

Pui slănină, da nu multă, o tai, și o pui să să topască, da nu să să ardă, ce numa așe, ușor, o tai bucățele și pui cimbru, piper, poprică și ceapă prăjită. Carnea o tai bucăți, dărabuțe așe, mnicuțe. No, și morar trăbuie musai. Ieste morar bugăt.

*No, cu începutu. No, așe, slănină afumată, să îi deie gust, o tai mărunt și o pui să să frigă on pic și lese unsoarea aceie din ea, și acolo pui ceapa. După ce o lăsat clisa unsoare, după aceie pui ceapa, în unsoarea de la clisă, și nu să prea ardă ceapa și nici să nu să uște jumerele de clisă. Pă când îi gata prăjită, pui acolo și carnea, și rișcașu, kiperiu, poprica și moraru... da, pui trii firică tăiet mărunt și aici, da îi mai bine și-l pui cu cimbru, pă fundu oalii*¹²⁸.

*Piroștele s-o făcut cu carne afumată și o hierbeam și o măcinam și cu aceie îi tare bine să faci piroștele; cele mai bune s-o făcut cu carne afumată și fac părgăleki cu ceapă și piparcă și cu cureki verde mai mult*¹²⁹.

¹²³ Firuța Oros, Șeredei - Sălaj

¹²⁴ Cudur Ana, Cizer - Sălaj

¹²⁵ Ana Ungur, Rus - Sălaj

¹²⁶ Ana Moisi, Plopiș - Sălaj

¹²⁷ Maria Pop Surduc - Sălaj

¹²⁸ Maria Rus, Solona - Sălaj

¹²⁹ Florica Păușan, Meseșenii de Jos - Sălaj

Alimentația și bucătăria tradițională maramureșeană

Muzeograf Nicoleta Nemeș

Muzeul Maramureșan Sighetu Marmăției

De-a lungul existenței umane s-a demonstrat că hrana ocupă locul principal în viața biologică și socială, în viața materială și spirituală. Drept urmare, alimentația (cu numeroasele ei etape – procurare, preparare, distribuire, consum) este adânc ancorată în cultură, devenind un important reper cu valoare identitară ce se exprimă prin practici, tehnici, simboluri și comportamente specifice

Țara Maramureșului este o regiune de tip țară, un important rezervor identitar, o regiune care este cunoscută în România și în străinătate pentru valorile sale culturale deosebite, inclusiv gastronomice tradiționale. Modul în care maramureșenii reușesc să utilizeze resursele de hrană locale și să compună gusturi memorabile constituie parte din identitatea regiunii.

De asemenea nivelurile la care se exercită competențele și arta culinară, începând cu familia și continuând cu evenimente ale comunității, festivaluri sunt interesante. Interferențele inerente într-un astfel de spațiu pot constitui subiect de cercetare aparte, gastronomia maramureșeană având elemente specifice provenind din acest melanj.

Diversitatea etnică și culturală a Țării Maramureșului poate fi savurată și la masă, prin preparatele tradiționale. Maramureșul istoric este un loc de toleranță etnică, unde comunitățile au știut să se înțeleagă, să se respecte și să-și influențeze gastronomiile și obiceiurile culinare. Datorită conviețuirii în același mediu care oferă aceleași produse, dar și a bunei înțelegeri între populații, de-a lungul timpului, unele rețete au fost împrumutate de la o populație la alta, în ciuda ocupațiilor tradiționale diferite. Românii, maghiarii, evreii și celelalte comunități etnice care au trăit pe acest teritoriu au reușit să-și îmbogățească unii altora cultura gastronomică, păstrând însă și propria identitate.

În gospodăriile din Maramureș se mai folosesc pentru prepararea hranei produse din gospodăria proprie (cartoful, varza, fasolea, usturoiul, ceapa, castraveții, roșiile). În trecut se cumpărau doar produsele pe care nu le obțineau în gospodărie (zahăr și ulei). În fiecare gospodărie erau crescute păsări (găini, găște, rațe) sau animale (oi, vaci, porci) și de aceea ouăle, carnea, laptele și diferite produse lactate (caș, brânză, lapte acru) reprezentau alimente de bază în alimentația țărânului în „zilele de dulce”.

Carnea ocupa un loc aparte în alimentația tradițională. Cel mai des se consuma carnea de porc și diferite preparate (slănină, cârnați, untură, jumări), dar și carnea de vită, oaie sau de miel.

Făina de mălai era folosită cel mai des. Din ea se făcea pâine, mămăligă simplă sau cu cartofi. Făina de grâu, care nu era ușor de procurat, era folosită pentru a pregăti pâine sau alte preparate (cozonaci, colaci, prescură) doar la sărbători mari.

În alimentația tradițională s-au manifestat restricții impuse de post, respectate în mare măsură în postul Crăciunului și postul Paștelui. Erau respectate și zilele de post din cursul săptămânii (miercuri și vineri). În timpul postului nu se găteau mâncăruri alese. Postul presupune o interdicție vizând consumarea unor alimente de origine animală, prescrisă credincioșilor de către biserică în anumite perioade ale anului. Nu era permis să se consume carne, ouă, lapte sau preparate din aceste produse. Toată mâncarea se făcea cu ulei. Se mâncau cartofi, fasole, varză, mămăligă. Pregătirea preparatelor de post și de dulce se făcea pe același aparat de gătit și încălzit, în trecut cuptorul cu vatră și soba cu plită începând din perioada interbelică. Pentru pregătirea preparatelor de post se foloseau aceleași vase, dar care erau spălate cu *leșie* la începutul posturilor.

Conservarea alimentelor se făcea prin diferite metode:

- prin uscare (hribe, păstăi și fructe –mere, prune)
- prin sărare (slănină și carne), care erau apoi duse în pod la afumat
- prin murare (varză, castraveți).

Pentru maramureșeni, masa reprezintă mai degrabă un act cultural, cu valențe sociale, desfășurat după cutume străvechi. Ea reprezintă un necesar rit de integrare, fie că ne referim la ospetele comunitare (mesele de pomană, la care participă tot satul în frunte cu preotul) la mesele neamurilor (botez, nuntă, înmormântare), la masa întregii familii (de Paști, de Crăciun).

Alimentația sătenilor cuprinde două tipuri: alimentația de fiecare zi și cea de sărbătoare. Alimentația de fiecare zi era simplă, nelipsind laptele și derivatele sale. Alimentația de sărbătoare, care cuprinde mesele pentru sărbătorile calendaristice (Paști, Crăciun, Anul Nou) sau mesele rituale și ceremoniale (nunți, înmormântări, botezuri), se deosebea de cea de toate zilele prin calitate. Mesele servite la diferite evenimente din viața comunității au suferit un proces de evoluție.

Mesele zilnice diferă de la o familie la alta, un rol important avându-l situația financiară a familiei. Se mănâncă pe săturate, pentru că oamenii se duc apoi la câmp, unde muncesc până seara. De cele mai multe ori, micul dejun este consistent: uneori chiar o „coleșă”, „tocană cu brânză”, ori „pătură”, o mămăligă cu brânză și jumări, care să țină de foame până la prânz. Dacă nu se face „pătură”, se face repede o „mâncărușă”, adică o omletă mare cu ouă și brânză sau plăcinte, umplute

cu brânză, cu cartofi ori cu magiun de prune. La prânz, se servesc tot mâncăruri consistente („cureți umplut”, adică sarmale, mazăre frecată, adică fasole bătută, mâncare de picoci, adică de cartofi) și obligatoriu trebuie să fie o ciorbă sau o supă („zamă” de păstăi, de cartofi, de varză, de fasole, de salată verde) și niște „pancove”, adică niște gogoși . Se mai fac și sarmale de post, umplute cu ciuperci, ori sarmale cu păsat. La ujină, care se servea de obicei în jurul orei 18, se mânca plăcintă cu brânză de oi cu ceapă verde și mărar, plăcintă cu varză sau cu cartofi, slănină,. Cina trebuia să fie ușoară. Se mânca mămăligă cu lapte, tăieței cu lapte, cartofi fierți cu ulei, plăcinte cu smântână.

Duminica sau în zi de sărbătoare (dacă nu era zi de post) mesele erau mai bogate. Se servea supă din carne de pasăre, sarmale, plăcinte, gogoși.

O categorie importantă o reprezintă diferitele categorii de lucrători (butinari – lucrători de la pădure, cosași, săpători), a căror masă trebuia să fie consistentă pentru a putea face față muncii la pădure sau la lucrul câmpului. Ei aveau la ei pâine, slănină, brânză de oi, ceapă. Dacă locul unde erau la lucru era aproape de sat, atunci la prânz li se ducea mâncare gătită.

Astăzi, actul preparării și cel al consumării hranei au devenit gesturi aproape banale, automate, dar ar trebui să ne reamintim că prepararea hranei pentru o masă reprezenta, de fapt, un întreg ansamblu de ritualuri atât pentru trup, cât și pentru suflet. De exemplu, semnul crucii pe care femeia de la țară îl făcea întotdeauna înainte de a se apuca să frământă coca pentru pâine. Operațiunea de frământare trebuia făcută înainte de răsăritul soarelui și nu mai târziu. Tot semnul crucii îl făceau părinții și bunicii noștri la terminarea meselor, spunând: *“Mulțumesc, Doamne, pentru masa aceasta!”*.

Există un repertoriu bogat de reguli ce țin de așezatul la masă. În fruntea mesei, mai demult, stăteau oamenii bogați, preotul satului, dascălul. Tot în fruntea mesei erau așezate, când erau organizate diferite mese festive, rudele apropiate, nașii și moașa de botez.

Maramureșeanul își poartă oaspetele în casă. Pentru a-i arăta respectul, îl așează la masă „la loc de cinste”. Stăpânul casei, în virtutea unei legi nescrise, are obligația să bea primul din băutură și abia apoi oaspetele, prin aceasta dovedind că produsele oferite sunt curate și demne de a fi degustate. Oaspetele trebuie să mănânce toate alimentele cu care e servit, considerându-se că vrea atâta rău gazdelor casei câtă mâncare a lăsat în farfurie. Regula este valabilă și în cazul băuturii.

În tradiția maramureșeană se crede că cine se chinuie să mănânce puțin face mare păcat. De-asemena este păcat dacă mănânci deși ești

sătul. Nimeni nu are voie să îl deranjeze pe cel ce mănâncă și nimeni nu începe să mănânce fără să fi făcut semnul crucii.

Acțiunile de conștientizare a importanței unei alimentații sănătoase, din resurse locale, puțin modificate și ecologice se pot cala și pe gastronomia tradițională. Materialele de informare și demonstrațiile care au la bază cercetarea sunt mult mai eficiente în rândul tinerilor. Pedagogia tinerilor subliniază că gradul de formare a competențelor pe subiecte mai sensibile este mult crescut dacă se recurge la demonstrații practice și interesante.

Experiențele culinare, în special cele legate de gătit, s-au schimbat, mai ales datorită „ajutoarelor” create de tehnologie care ne ușurează munca. Ritmul în care trăim este mult mai alert, și de aceea, atât prepararea mâncărilor, cât și degustarea preparatelor au o prioritate mai mică și timpul petrecut este mai puțin față de trecut.

Gastronomia tradițională ca subiect de animație culturală este tot mai des utilizată în prezentarea atuurilor culturale ale regiunilor României. Evenimentele în aer liber valorifică acest subiect destul de superficial, de aceea este nevoie de o cercetare mixtă etnografică.

Multitudinea de târguri și festivaluri cu profil gastronomic tradițional apărute în ultima decadă pot fi interpretate ca forme de recuperare a cunoașterii gastronomice de tip tradițional. Publicul este extrem de interesat de rețetele de produse tradiționale și sugerează, atât prin volumul și frecvența participării la demonstrații culinare, târguri și alte forme de celebrare a gastronomiei, o tendință de revalorizare a hranei ca expresie culturală locală sau națională.

Bibliografie

Mihai Lupescu, *Din bucătăria țăranului român*, editura Paideia, București, 2000

Petru Dunca, *Repere în antropologia culturală a alimentației*, editura Fundației AXIS, Iași, 2014

Petru Dunca, Delia Suiogan, Ștefan Mariș, *Mâncarea între tradiție și simbol*, editura Etnologica, editura Universității de Nord, 2007

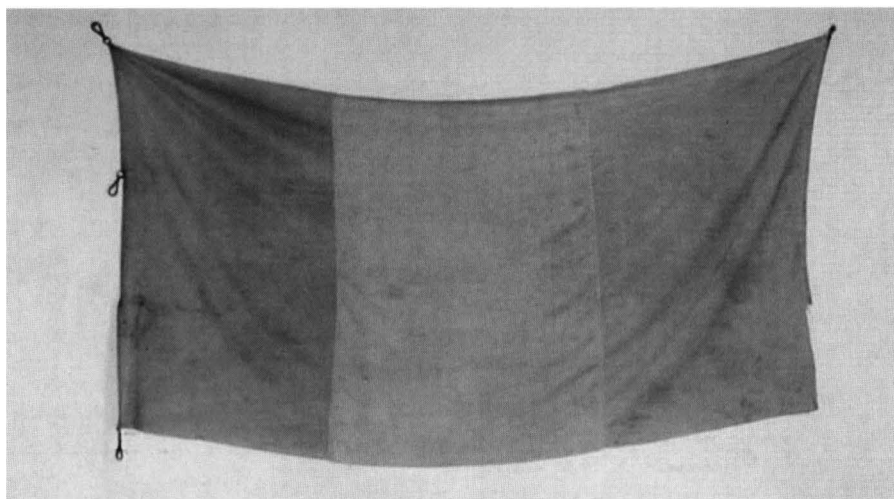
Elisabeta Dobozi-Faiciuc, *Dragomirești, străveche vatră maramureșeană*, editura Dragoș Vodă, Cluj Napoca, 1998

Pamfil Bilțiu, Maria Șerba, Maria Bilțiu, *Valea Cosăului*, editura Eurotip, Baia Mare, 2014

Pamfil Bilțiu, *Studii de etnologie românească, vol. III*, editura Eurotip, Baia Mare, 2012

***, *Monografia comunei Rona de Sus*, coordonator Odarca Bout, editura Echim, Sighetu Marmăției, 2010

ISTORIE – ISTORIA CULTURII

*1918 - Drapel al Maramureșului din zilele Marii Uniri
În prezent expus la Casa Ilie Lazăr din Giulești*

Maramureșul medieval până în prima jumătate a secolului al XIV-lea în lumina descoperirilor arheologice și a informațiilor scrise

Dr. Victor V. Vizauer

Istoria medievală a Țării Maramureșului suscită în permanență un viu interes, atât din partea specialiștilor, cât și al celorlalți pasionați de trecut. Deși informațiile sunt puține – cele arheologice din cauza rarității cercetărilor sistematice, iar cele scrise se înmulțesc abia din prima jumătate a secolului al XIV-lea – am considerat utilă o rememorare, pe scurt, a ceea ce se cunoaște până în prezent despre trecutul medieval al Maramureșului (în special zona aflată azi pe teritoriul României) până în prima parte a veacului al XIV-lea.

*

Cele mai vechi date despre locuirea medievală a Depresiunii Maramureș sunt furnizate de arheologie. La Crăciunești – *Mohelcă* și Tisa – *Lazu* au fost identificate două așezări datate pe baza ceramicii spre mijlocul secolului VII, respectiv în vecurile VI-VII; prima așezare este considerată a fi sigură, în timp ce la Tisa locuirea este doar presupusă.¹ Din punct de vedere etnic, cele două situri au fost atribuite slavilor, considerându-se că aceștia au făcut parte din primul val ce a pătruns în această zonă.²

Cronologic, următorul sit arheologic cu descoperiri medievale este cel de la Sarasău – *Zăpodie*, situat pe malul stâng al pârâului Sarasău. Datarea locuirii din acest punct, privit ca fiind vatra veche a satului actual,

¹ Radu Popa, Radu Harhoiu, *Mărturii arheologice din Maramureș aparținând mileniului I e.n.*, în *Studii și cercetări de istorie veche și arheologie*, 40/3, 1989, p. 249-272 (p. 265) (Infra: Popa, Harhoiu 1989); Ioan Stanciu, *Descoperiri din a doua jumătate a mileniului I î.Chr. și mileniul I d.Chr. în județul Maramureș*, în *Ephemeris Napocensis*, II, 1992, p.169-191 (p. 180-181, nr. 30/B) și Idem, *Populația din nord-vestul României între secolele V-IX*, teză de doctorat, Cluj-Napoca, 1998, p. 408-409, nr. 20, respectiv p. 492, nr. 61; Victor V. Vizauer, *Așezări și locuințe medievale timpurii în Transilvania (sec. VI/VII - IX/X)*, Editura Argonaut, Cluj-Npoca, 2008, p. 203-204, nr. 52, respectiv p. 271, nr. 145; Carol Kacsó, *Repertoriul arheologic al județului Maramureș*, vol. I, Editura Eurotip, Baia Mare, 2011, p. 242-243, respectiv 245 (Infra: Kacsó 2011). Alte mențiuni bibliografice referitoare la cele două situri arheologice se găsesc la Kacsó 2011, p. 243 și 245.

² Radu Popa, *Observații privind vechimea și semnificația ca izvor istoric a unor toponime maramureșene*, în *Marmația*, III, Baia Mare, 1977, p. 37-54 (n. 29, p. 40) (Infra: Popa 1977).

a fost împinsă în jos până în secolul IX, deși ceramica recuperată indică în primul rând veacurile XII-XIII. Au fost identificate 35 de locuințe, adâncite în pământ și de suprafață, precum și un atelier de fierar, din complexe fiind adunate fragmente ceramice, obiecte din fier (lame de cuțit, bucăți de zgură de fier) și din piatră (cute). Indicii ale unei locuiri din aceeași perioadă au fost observate și în punctul *Lazul Mare*, învecinat cu *Zăpodia*, cercetătorii presupunând că este vorba despre aceeași așezare.¹

Tot din secolele XII-XIII și tot la Sarasău, însă de data aceasta în punctul *Cetățeaua* – aflat pe valea Sarasăului, la circa 1,5 Km spre sud de centrul satului actual –, a fost descoperită o fortificație din pământ, a cărei încadrare cronologică a fost realizată în urma studierii ceramicii recuperate; nu au fost identificate urme de construcții.² Veacurilor XIII-XIV le aparține și fortificația de pământ cercetată la Oncești – *Cetățeaua*.³

Pe parcursul secolelor XII-XIII așezarea de la Sarasău a fost contemporană cu locuirea din punctul Sighet – *Valea Mare*, situat la confluența pârâului Valea Mare cu râul Ronișoara. Materialul arheologic este asemănător cu cel de la Sarasău, constând din fragmente ceramice, câteva fragmente de fier (nu s-au putut determina formele și utilitatea acestora) și o cute din piatră. Datarea așezării în secolele XII-XIII a fost realizată tot pe baza ceramicii. La aproximativ 400-500 m. spre sud-vest, în punctul *Făget*, au apărut urme de locuire despre care se crede că aparțineau aceluiași sat, dispărut cândva la finalul secolului al XIII-lea, în perioada întemeierii Sighetului.⁴

În acest context pot fi amintite și cercetările arheologice efectuate la Biserica Reformată din centrul orașului Sighet. Se pare că aici au fost

¹ Radu Popa, *Cnezatul Marei*, Baia Mare, 1969, n.5, p.7 (Infra: *Popa 1969*); Idem, *Țara Maramureșului în veacul al XIV-lea*, București, 1970, p. 18, 53, 123, 127-128, 129, 132, 233 (Infra: *Popa 1970*); *Cronica săpăturilor arheologice efectuate de Muzeul Județean Maramureș în perioada 1968-1970*, în *Marmația II*, Baia Mare, 1971, p. 368-378 (p. 369, 372); Radu Popa, *Noi cercetări de arheologie medievală în Maramureș, Șantierul Sarasău, în Studii și cercetări de istorie veche*, 22/4, 1971, p. 601-626 (Infra: *Popa 1971*); *Popa, Harhoiu 1989*, pp. 249-250, 265-269; *Kacsó 2011*, p. 470-471 (împreună cu alte trimiteri bibliografice la p. 471-472).

² *Popa 1970*, p. 18, 232, 234; *Popa 1971*, p. 602-608; *Kacsó 2011*, p. 472 (și bibliografia).

³ Hadrian Daicovicu, O. Bandula, Ioan Glodariu, *Cercetările de la Oncești, din Maramureș*, în *Studii și cercetări maramureșene*, I, Baia Mare, 1965.

⁴ *Popa 1969*, n. 5, p. 7; Dorin Popescu, *Săpăturile arheologice din Republica Socialistă România în anul 1968*, în *Studii și cercetări de istorie veche*, 20/3, 1969, p. 471-501 (nr. 132, p.494); *Popa 1970*, p.18-19, 53; *Cronica 1971*, p. 369; Radu Popa, *Urmele unui sat părăsit din feudalismul timpuriu în hotarul Sighetului Marmației*, în *Studii și cercetări de istorie veche și arheologie*, 26/2, 1975, p. 271-282; *Kacsó 2011*, p. 505 (plus bibliografia).

identificate urme medievale datate cu probabilitate în jurul anului 1300, acestea aparținând începuturilor așezării, conform opiniei lui Radu Popa. În schimb, cele mai vechi părți ale bisericii – turnul de vest cu portalul și un ancadrament de fereastră – nu pot fi datate înainte de jumătatea veacului al XIV-lea.¹

În prima parte a secolului XIV au fost construite biserica medievală din piatră și reședința fortificată a Bogdăneștilor din Cuhea (azi Bogdan Vodă). Se presupune că biserica de tip „sală”, aparținând goticului timpuriu, a fost zidită undeva în deceniul 4 al veacului al XIV-lea, fiind utilizată până spre finalul secolului XVI². Complexul de locuire al Bogdăneștilor a avut mai multe faze de construcție, prima fiind datată aproximativ în aceeași perioadă cu începuturile bisericii, adică prima parte a secolului XIV; dintre ruinele reședinței fortificate au fost recuperate numeroase fragmente ceramice, oase de animale domestice, piese confecționate din metal – pinteni, cuie, cataramae, piroane, balamale și accesorii de la îmbrăcăminte.³

Referitor la biserica veche de piatră din Giulești situația este neclară, în special în privința datării începuturilor ei: cert este că spre finalul secolului XIV biserica era ridicată; însă, dacă se ține seama de elementele arhitecturale, monumentul religios din Giulești poate fi inclus în categoria bisericilor-sală romanice cu cor alungit, datate spre sfârșitul secolului XIII.⁴

În cele din urmă pot fi amintite și două descoperiri a căror locație este incertă, dar cu importanță pentru acest spațiu, cel puțin în cazul tezaurului de monede arabe. Din acest tezaur, despre care se crede că a fost dezgropat undeva în zona Hustului (azi în Ucraina), 400 de dirhemi arabi de argint, băuți între anii 896/897 și 935/936 în orașele as-Sas și

¹ Popa 1970, n. 57, p. 226; *Maramureșul este un model pentru a înțelege fenomenele similare petrecute în alte părți ale Transilvaniei*, în *ziarul Pentru Socialism*, anul XXXIV, nr. 8642, 1983, p.1-2 (interviu realizat cu dr. Radu Popa de către Gh. Pârja); Kacsó 2011, p. 507 (și bibliografia, p. 508).

² Radu Popa, *Biserica de piatră din Cuhea și unele probleme privind istoria Maramureșului în secolul al XIV-lea*, în *Studii și cercetări de istorie veche*, 17/3, 1966, p. 511-528 (Infra: Popa 1966); Radu Popa, *Recherches d'archéologie médiévale au Maramureș*, în *Revue Roumaine D'Histoire*, V/5, 1968, p. 759-780 (p. 769-770) (Infra: Popa 1968); Popa 1970, p. 52, 219, 224-225.

³ Popa 1966; Popa 1968, p. 770-772; Popa 1969, nr. 5, p. 7; Popa 1970, p. 52, 123-133, 235-237.

⁴ Radu Popa, Mircea Zdroba, *Ctitoria cnezilor giuleșteni. Un nou monument românesc din piatră în Maramureș*, în *Studii și cercetări de istorie veche*, 20/2, 1969, p. 267-285 (în special p. 282-284).

Samarkand, au ajuns la Muzeul Național Maghiar¹. Chiar și azi este dificil de determinat proveniența monedelor, unele ipoteze sugerând o legătură între depozitarea / ascunderea acestora și prezența în zonă a triburilor maghiare.²

Cea de-a doua descoperire este formată dintr-o pereche de pandantive din argint și alte câteva bijuterii, despre care se consideră că ar fi putut să facă parte fie dintr-un mormând, fie dintr-un tezaur, cronologic aparținând secolelor XI-XII sau numai veacului al XII-lea.³

Deși informațiile furnizate de arheologie nu sunt prea numeroase, ele permit totuși formarea unei imagini despre realitățile maramureșene anterioare veacului al XIV-lea. La întregirea acestui tablou istoric contribuie și documentele scrise despre Maramureșul acelor vremuri...

Prima mențiune documentară a Maramureșului este din anul 1199, fiind bine cunoscută pățania regelui maghiar Emeric. În timpul unei vânători, calul său alergând foarte iute, a căzut, iar piciorul suveranului a rămas prins în scară. Aflându-se în pericol de moarte – „o moarte atât de rușinoasă și amară” – regele a fost salvat de către comitele Laurențiu, acesta din urmă fiind la rândul său grav rănit, pierzându-și o mână.⁴

Pentru anul 1214, într-una din spețele *Registrului de la Oradea* (1208-1235), sunt amintiți „paznicii pădurii Beregu”, judecător în proces fiind comitele de Bereg, Mescu.⁵ Am adus în discuție și această informație, chiar dacă nu are legătură directă cu Maramureșul, deoarece este posibil ca și *pădurea Maramureș*, în care vâna regele maghiar, aflată nu foarte departe, să fi avut parte de astfel de „paznici”.

Maramureșul este menționat din nou într-un act din anul 1231 în contextul hotărnicirii unei păduri din comitatul Sătmár. Este vorba despre pădurea numită Keykus, care spre nord mergea până la *obârșia Maramors*

¹ József Hampel, *Ujabb tanulmányok a honfoglalási kór emlékeiről*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1907, p. 228-229; Kacsó 2011, p. 397 (și bibliografia, p. 397-398).

² J. Eisner, *Slovensko v pravéki Bratislava*, 1933, p. 266 (Infra: Eisner 1933), apud Popa 1970, p. 45; Kacsó 2011, p. 397.

³ Eisner 1933, p. 266, apud Popa 1970, p. 45; Kacsó 2011, p. 398.

⁴ *A Középkori Magyarország Levéltári Forrásai. Diplomatikai Levélár / Diplomatikai Fényképgyűjtemény*: DL 201636 (anul 1199) - <https://hungaricana.hu/hu/adatbazisok/a-kozepkori-magyarorszag-leveltari-forrasai/> (21.10.2016) (Infra: DL sau DF + număr); Nagy Imre, Páur Iván, Ráth Károly, Véghely Dezső, *Hazai okmánytár. Codex diplomaticus patrius*, Tom II, Győr, 1865, nr. 1, p. 1-2; *Documente privind istoria României*, C. Transilvania, Veacul: XI, XII și XIII, Vol. I (1075-1250), Editura Academiei Române, București, 1951, nr. 29, p. 16-17 (Infra: DIR.C.I (XI-XIII)).

⁵ Johannis Karácsonyi, Samuelis Borovszky, *Regestrum Varadinense. Examini ferri candentis*, Budapest, 1903 (Infra: *Regestrum Varadinense*), nr. 88, p. 184; DIR.C.I (XI-XIII), nr. 67/88, p. 63.

(*in caput Maramoers*), „unde ține hotar cu regele”.¹ Din câte se poate deduce, la 1231 Maramureșul era considerat proprietate regală, dar lipsa informațiilor mai detaliate face dificilă determinarea felului de posesiune: efectivă sau una dorită în viitor; de asemenea, este greu de stabilit mărimea teritoriului avut în vedere atunci când se vorbea despre *pădurea Maramureș* sau *obârșia Maramureș*.

După o lacună documentară de 40 de ani, în 1271 numele Maramureșului apare din nou într-un act oficial. La 31 decembrie regele ungar Ștefan V stabilea privilegiile oaspeților așezați în satul Felzaz din comitatul Ugocea. Printre altele, regele îngăduia coloniștilor să pescuiască în Tisa orice fel de pește în zona dintre hotarele pământului lor și *întăriturile pădurii Maramureșului (indagines silve Maramaros)*.² Din faptul că sunt amintite „întărituri” ale pădurii Maramureș poate să rezulte că limitele regatului în această zonă era tocmai *pădurea Maramureș* împreună cu întăriturile construite aici, însă informațiile existente nu aduc mai multă lumină asupra acestei probleme. Câteva zile mai târziu, la 6 ianuarie 1272, același rege emite un alt document, de această dată chiar în Maramureș (*in Maramwrissio*)³, ceea ce arată că privilegiul anterior a fost dat tot de undeva din această zonă, de la hotarele Maramureșului cu comitatul Ugocea.

Coloniștii occidentali se aflau în această parte a regatului deja de la începutul secolului al XIII-lea sau chiar finalul veacului anterior. O speță a *Registrului de la Oradea*, din anul 1216, se referea la o acuzație de ucidere adusă flandrenșilor (*Flandrenses*) din satul Batar, comitatul Ugocea.⁴ Cu această ocazie este amintit și comitele de Ugocea, Esau. De asemenea, în comitatul vecin Sătmăr, atunci când regele Andrei al II-lea acordă anumite drepturi „credincioșilor noștri oaspeți teutoni din Sătmăr” (anul 1230) este specificat faptul că aceștia au venit în Ungaria sub ocrotirea reginei Gisela / Gizella (*Keysla*)⁵ (circa 984 – 1065). Un alt comite de Ugocea, Paul, este amintit în anul 1220⁶, ceea ce arată că zona de la hotarele Maramureșului era destul de bine integrată Regatului Maghiar, la aceasta contribuind probabil și amintiții oaspeți.

Politica de colonizare a regilor ungari a fost una consistentă, având în vedere că au fost așezați în părțile central-nordice și estice oaspeți din diferite părți ale Europei: germani (teutoni, *oaspeți ai reginei*; comitatele

¹ *DIR.C.I (XI-XIII)*, nr. 211, p. 252.

² *DIR.C.I (XI-XIII)*, nr. 145, p. 145 și nota 2, p. 145.

³ *DIR.C.I (XI-XIII)*, doc. 148, p. 147 și nota 2, p. 147.

⁴ *Reg. Varadinense*, nr. 163, p. 212; *DIR.C.I (XI-XIII)*, nr. 67/163, p. 82.

⁵ Georgius Fejér, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, III/2, Budae, 1829, p. 211-213; *DIR.C.I (XI-XIII)*, nr. 198, p. 238-239.

⁶ *Reg. Varadinense*, nr. 246, p. 246; *DIR.C.I (XI-XIII)*, nr. 67/246, p. 105.

Novum Castrum / Abaujvár¹, Heves² și, bineînțeles, cei din Transilvania), amintiții flandrensi, boemi (com. Borsod)³ și chiar hispanici – un anume comite Symon și rudele sale, originari din Aragon, s-au așezat în anul 1223, la invitația regelui Andrei al II-lea, în comitatul Sopron.⁴ Boemii în discuție sunt amintiți în anul 1221, însă aceștia afirmă că sunt oameni liberi și urmașii unor oaspeți boemi („esse liberos et filios hospitum Boemorum”), de unde reiese că așezarea propriu-zisă a coloniștilor a avut loc mai devreme.

O informație, care însă nu face referire la Maramureș decât tangențial, vine din anul 1281. Într-un act emis de regele Ladislau al IV-lea este întărit privilegiul magistrilor Miko și Chepan, fiii comitelui Martaleu, cu privire la satul și pământul Visk din comitatul Ugocea, împreună cu vama și celelalte folosințe, privilegiu luat de la ei de către „rutenii ducelui Leon”.⁵ Conform documentului, la 1281, Viskul încă făcea parte din comitatul Ugocea. După aproape două decenii, la 7 mai 1296, regele maghiar Andrei III rezolvă o pricină în favoarea magistrului Johannes, fiul lui Chak, cu privire la moșia Vyskovo (Visk)⁶. Nu se precizează cărui comitat îi aparținea posesiunea, probabil tot Ugocei, deoarece se pare că abia la 1300 Viskul este inclus între hotarele Maramureșului.⁷

Credem că exista deja o oarecare organizare instituțională în Maramureș mai ales după ce la 10 august 1299, același rege Andrei III, confirmă printr-un înscris oficial apartenența diecezei de Maramureș la Episcopia Transilvaniei.⁸ Acest act este o urmare a conflictului dintre episcopia de Agria și cea a Transilvaniei pentru jurisdicția eclesiastică

¹ Spre exemplu: *Reg. Varadinense*, nr. 259, p. 249-250; *DIR.C.I (XI-XIII)*, nr. 67/259, p. 108 (anul 1220); nr. 67/292, p. 118 (anul 1221) sau nr. 325, p. 126 (anul 1222).

² *Reg. Varadinense*, nr. 324, p. 276; *DIR.C.I (XI-XIII)*, nr. 67/324, p. 126 (anul 1222).

³ *Reg. Varadinense*, nr. 316, p. 272-273; *DIR.C.I (XI-XIII)*, nr. 67/316, p. 124.

⁴ Georgius Fejér, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, III/1, Budae, 1829, p. 393-396; *DIR.C.I (XI-XIII)*, p. 202, nr. 148.

⁵ Georgius Fejér, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, V/3, Budae, 1830, p. 87-89; *DIR.C.II (XIII)*, nr. 263, p. 234.

⁶ *DIR.C.I (XI-XIII)*, nr. 474, p. 423-424 și nota 5, p. 423.

⁷ Ioan Mihályi de Apsa, *Diplome maramureșene din secolele XIV și XV*, Ediția a IV-a, Ediție coordonată și completată de Vasile Iuga de Săliște, Editura Societății Culturale Pro Maramureș „Dragos Vodă”, Cluj-Napoca, 2009, nr. 2, p. 4-5 (Infra: *Mihályi*); *DIR.C.II (XIII)*, nr. 520, p. 476; Alexandru Filipașcu, *Istoria Maramureșului*, Editura Gutinul, Baia Mare, 1997, p. 75 (Infra: *Filipașcu 1997*).

⁸ G.D. Teutsch, Fr. Firnhaber, *Urkundenbuch zur Geschichte Siebenbürgens*, I, Wien, 1857, nr. CCXV, p. 208-209 (Infra: *Teutsch, Firnhaber*); Eudoxiu de Hurmuzaki, Nicolae Densușianu, *Documente privitoare la Istoria Românilor*, Vol. I/1 (1199-1345), București, 1887, nr. CCCCXXXIV, p. 541 (Infra: *Hurmuzaki-Densușianu, I/1*); *DIR.C.II (XIII)*, nr. 510, p. 467.

asupra Maramureșului. Într-un document anterior, din 19 februarie 1299, regele Andrei III stabilea că Maramureșul intră sub jurisdicția episcopiei Transilvaniei.¹ În același înscris se vorbește și despre câteva sate maramureșene, fără menționarea numelor, în care episcopul de Agria a sfințit locuri de cimitire. Conflictul și cercetarea problemei continuând, tranșarea sa în favoarea episcopului Transilvaniei s-a realizat prin amintitul document de la 10 august. La 6 ianuarie 1300, Andrei, episcop de Agria, cerea din nou regelui dreptul la dijmă și jurisdicție spirituală în Maramureș.² Din același act reiese și faptul că episcopul de Agria a și început să adune dijelele din Maramureș, fără să aibă acest drept, iar împotriva respectivelor nedreptăți Nicolae, arhidiacon de Solnoc și împuternicit al lui Petru, episcopului Transilvaniei, face apel la judecata papală.

O știre clară despre oaspeții așezați de regalitatea maghiară în Maramureș este transmisă de un document emis în anul 1300, în care se vorbește despre un schimb de proprietăți: regele Andrei III dădea moșiile Rakasz, Fekete-Ardo și Nyirtelek din comitatul Ugocea în schimbul cetății și satului Visk ale magistrilor Mykov și Chepan; regele avea nevoie de Visk pentru ajutorarea oaspeților și celorlalți locuitori ai Maramureșului.³ Probabil că acesta este momentul în care Viskul trece sub jurisdicția autorităților din Maramureș.

După numai patru ani, la 4 octombrie 1303, este menționat și primul comite de Maramureș.⁴ Pe lângă importanța nominalizării primului comite, atrage atenția faptul că, Nicolae, fiul lui Mauricius, este atât comite de Maramureș (*Maramarusio*), cât și de Ugocea. Din actele anterioare referitoare la acest teritoriu se poate observa permanenta legătură dintre Ugocea, un comitat cu o mai veche organizare, și Maramureș. Tot Nicolae fiul lui Mauricus este comite de Maramureș și în anul 1319 (9 februarie).⁵

O altă știre legată cu probabilitate de Maramureș provine tot de la începutul veacului al XIV-lea. În cronica lui Ottokar de Styria este menționat pentru anii 1307-1308 un voievod a cărui țară a fost localizată în proximitatea geografică a Cnezatului Haliciului, considerându-se că ar

¹ *Teutsch, Firnhaber*, nr. CCXIII, p. 207-208; *Hurmuzaki-Densușianu*, I/1, nr. CCCCXXXIII, p. 540-541; *DIR.C.II (XIII)*, nr. 503, p. 461.

² *Mihályi*, nr. 1, p. 1-3; *Hurmuzaki-Densușianu*, I/1, nr. CCCCXLI, p. 551-553; *DIR.C.II (XIII)*, nr. 521, p. 476-478.

³ *Mihályi*, nr. 2, p. 4-6; *DIR.C.II (XIII)*, nr. 520, p. 476.

⁴ Georgius Fejér, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, VIII/1, Budae, 1832, p. 147-148; *Documente privind istoria României*, C. Transilvania, Veacul XIV, vol. I (1301-1320), Editura Academiei Române, București, 1953, nr. 39, p. 32 (Infra: *DIR.C.I (XIV)*)

⁵ *DIR.C.I (XIV)*, nr. 342, p. 308-309.

putea să fie vorba despre un conducător local de undeva din Maramureș.¹ Conform unei alte opinii, respectiva „țară a românilor” (*Walachenland*) s-a aflat în zona de nord-vest a Moldovei.²

Începuturile orașului Sighet, după cum reiese și în urma descoperirilor arheologice, se regăsesc undeva la cumpăna secolelor XIII-XIV. O primă mențiune scrisă a localității se crede că ar putea să provină din anul 1308, când a fost redactată *Descrierea Europei orientale / Descriptio Europae Orientalis* de către așa-numitul Geograf Anonim / Anonymi Geographi.³ La un moment dat acesta înșiră râurile din partea transilvană a Ungariei – „fluvii navigabile, pe care este dusă sarea în corăbii mari, în tot regatul, și în alte regate vecine” – printre acestea apărând și denumirea Soget. Cercetătorul maghiar Györffy György a considerat că Soget ar putea să fie Siget⁴, deși din textul geografului medieval reiese destul de clar că este vorba de un râu, Soget fiind identificat de învățatul polonez Olgierd Górka cu Siretul.⁵ În schimb, este mai verosimil faptul că printre provinciile și ducatele mari ale Ungariei enumerate de geograf se află și Maramureșul (*Malamors*).⁶

Din nou, vreme de peste un deceniu, Maramureșul lipsește din atenția actelor oficiale. Abia în anul 1317, probabil, regele Carol Robert acordă un privilegiu lui Dragomir și fraților săi, fiii lui Dragoș din satul Giulești, pentru moșiile Giulești și Nires.⁷ Despre o altă donație a aceluiași rege – fără a se preciza anul, numai faptul că privilegiul a fost acordat de Carol Robert (1308-1342) – aflăm dintr-un act emis la 15 septembrie 1349, unde se vorbește despre Giula, fiul lui Dragoș, care se plânge regelui Ludovic (1342-1382) că a fost alungat de pe proprietățile

¹ Popa 1970, p. 195; Turdor Sălăgean, *Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIII-lea. Afirmarea regimului congregațional*, Centrul de Studii Transilvane. Institutul Cultural Român, Cluj-Napoca, 2003, p. 296.

² *Istoria Românilor*, Vol. III (*Genezele românești*), Coord. Ștefan Pascu, Răzvan Theodorescu, Editura Enciclopedică, București, 2001, p. 584.

³ Anonymi Geographi, *Descriptio Europae Orientalis / Descrierea Europei Orientale*, în G. Popa-Liseanu, *Izvoarele Istoriei Românilor*, Vol. II, Editura Bucovina, București, 1934, p. 31, 58 (Infra: *Popa-Liseanu 1934*); textul din 1308 nu este cel original, ci o copie, considerată cea mai veche și completă, înafară de aceasta existând alte cinci copii, vezi la p. 13, nota 1.

⁴ Györffy György, *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza*, IV, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1998, p. 126, 128; Kacsó 2011, p. 505; Sebestyén Zsolt, *Máramaros megye helységneveinek etimológiai szótára*, Bessenyei Könyvkiadó, Nyiregyháza, 2012, p. 130 (<http://docplayer.hu/2365894-Sebestyen-zsolt-maramaros-megye-helysegneveinek-etimologiaiszotara.html> - 11.10.2016).

⁵ *Popa-Liseanu 1934*, p. 58, nota 12.

⁶ *Ibidem*, p. 29, 57.

⁷ *Mihályi*, p. 32, nota 5 – Ioan Mihályi afirmă că despre o donație din anul 1317 pentru amintitul Dragomir, fiul lui Dragoș, se face referire în lucrarea manuscrisă *Productio Nobilium Anni 1752* (p. 60) aflată în arhiva comitatului.

sale Giulești și Nires de către Ștefan, fiul lui Iuga, și fratele său, aceștia alăturându-se necredinciosului Bogdan.¹ Astfel, cel mai vechi document păstrat ce face referire la românii maramureșeni rămâne actul din 22 septembrie 1326, prin care regele Carol Robert dăruiește pământul numit Zurduky (identificat fie cu satul Strâmtura, fie cu Bârsana, cea de-a doua variantă fiind mai plauzibilă) cnezului Stanislau, fiul lui Sten (Stan).²

Apoi, în anul 1320 este amintit un anume *Georgius de Maramaros*, arhidiacon, acesta fiind martor în cazul unor împărțiri de moșii.³ În același an, la 25 mai, este pomenit și vicarul de Bereg, Maramureș și Ugocea.⁴

Un alt moment din istoria Sighetului este anul 1326. Într-un act emis la 29 iunie 1341 a fost transcris privilegiul acordat la 14 mai 1326 bisericilor din Maramureș de către Bolezlaus, arhiepiscop de Strigoni (Ungaria), printre alții fiind amintit și păstorul bisericii din Zygeth.⁵ În general aceasta este considerată data (14 mai 1326) primei atestări documentare a Sighetului. Deși în anul 1329 (aprilie 26) regele Carol Robert acordă drepturi orășenești – printre care și dreptul de a ține târg – celor patru comunități de oaspeți, Câmpulung, Hust, Teceu și Visk⁶, Sighetul va beneficia de aceleași privilegii abia din 1352⁷, în timpul domniei fiului și urmașului regelui Carol Robert, Ludovic I.

În anul 1332 arhidiacon este tot un Gheorghe, probabil aceeași persoană cu cea de la 1320. De data aceasta clericul este cuprins în lista

¹ Mihályi, nr. 13, p. 31-32; *Documente privind istoria României*, C. Transilvania, Veacul XIV, Vol. IV (1341-1350), Editura Academiei Române, București, 1955, nr. 732, p. 501; *Popa 1969*, p. 9 și notele 15-16.

² Mihályi, nr. 3, p. 7-9; *Hurmuzaki-Densușianu*, I/1, nr. CCCCLXXII, p. 596-597; *Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia, usque ad annum 1400 p. Christum*, Ediderunt: Antonius Fekete Nagy, Ladislaus Makkai, Études sur l'Europe Centre-Orientale, 29, Budapest, 1941, nr. 40, p. 66-68; *DIR.C.II (XIV)*, nr. 407, p. 197-198.

³ Georgius Fejér, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, VIII/2, Budae, 1832, p. 261-264; *DIR.C.I (XIV)*, nr. 383, p. 334.

⁴ Ferdinandus Knauz, *Monumenta ecclesiae Strigoniensis*, II (1273-1321), Strigonii, 1882, nr. 889, p. 777; *DIR.C.I (XIV)*, nr. 419, p. 354.

⁵ Informații: dr. Livia Ardelean (Cluj-Napoca, Arhivele Naționale, Serviciul Județean Cluj); DF 247881; vezi și: Teofil Ivanciuc, *Sighetul Maramureșului. Patrimoniu și turism*, Editura Valea Verde, Sighetul Marmăției, 2012, p. 17.

⁶ DL-DF 247223; *Hurmuzaki-Densușianu*, I/1, nr. CCCCLXXXV, p. 611-612; Mihályi, nr. 4, p. 10-13; *DIR.C.I (XIV)*, nr. 537, p. 283-286.

⁷ Bélay Vilmos, *Máramaros megye társadalma és nemzetiségei. A megye betelepüléséről a XVIII század elejétől*, Budapest, 1943, p. 25 – autorul nu precizează de unde cunoaște această dată (1352); *Popa 1970*, p. 102; *Filipașcu 1997*, p. 45 (de asemenea fără precizarea sursei pentru anul 1352).

martorilor unui act emis de capitlul din Agria.¹ Arhidiaconatul de Maramureș este amintit din nou în 1334, în contextul strângerii dijmelor papale pe șase ani (1332-1337), fiind indicat un anume Benedict ca deținând demnitatea de paroh în Sighet, alături de parohii de Hust și Câmpulung (*Longo Prato*), Grigore, respectiv Ioan.² În acest moment arhidiaconatul de Maramureș se afla din nou sub jurisdicția Agriei.³

Deja din deceniul trei al veacului al XIV-lea, dar mai ales din deceniul următor, când se declanșează și conflictul dintre Bogdan de Cuhea, pe de-o parte și Dragoș de Giulești și autoritățile regale, pe de altă parte, informațiile scrise privind Maramureșul se înmulțesc vizibil, astfel conturându-se tot mai clar istoria medievală a acestei țări.

Datele prezentate în acest material, arheologice și scrise, au rolul de a atrage atenția asupra faptului că Țara Maramureșului a avut o istorie bine conturată și înainte de veacul al XIV-lea – mai ales dacă ținem seama de faptul că „77 de sate apar documentar în condiții ce presupun existența lor anterioară veacului al XIV-lea”⁴ – chiar dacă informațiile ajunse până la noi sunt mai puține în comparație cu alte regiuni istorice.

¹ Georgius Fejér, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, VIII/3, Budae, 1832, p. 652; *DIR.C.III.(XIV)*, nr. 57, p. 254.

² *DIR.C.III.(XIV)*, nr. 56, p. 248, 251, 252.

³ *DIR.C.III.(XIV)*, nr. 56, p. 248.

⁴ *Popa 1970*, p. 119.

Procesul de hotărnicire a satului Apșa de Mijloc

Livia Ardelean
Viorel Ciubotă

Evoluția societății maramureșene de-a lungul secolelor a cunoscut aspecte și tendințe specifice vremii. Unul dintre aspectele încă insuficient descifrate, deși reiese dintr-o multitudine de documente păstrate pentru acest colț de țară, este cel al transferului proprietății de la nobilii români, stăpânii vechi ai zonei, spre stăpânii politici impuși de Regatul Ungariei și Imperiul habsburgic, precum și luptele duse de-a lungul veacurilor de către nobilii români pentru păstrarea vechilor proprietăți în hotarele lor vechi.

În Maramureș puternicul obicei românesc, *jus valachicum*, s-a suprapus peste legile țării, introduse treptat de regalitatea maghiară și apoi de Habsburgi, continuând să existe, chiar dacă într-o formă atenuată, și ducând la apariția unor realități specifice.

Hotărnicirea sau stabilirea granițelor localităților învecinate a reprezentat un aspect important al relațiilor umane, documentele întocmite cu asemenea ocazii, deși insuficient studiate, reprezintă o sursă istorică deosebită. Toate comunitățile și localitățile din Maramureș, în mod similar celor din Ungaria sau Ardeal, au beneficiat de-a lungul secolelor de mai multe hotărniciri, care le-au trasat existența, hotarele stabilite încă din Evul Mediu mergând adesea pe același amplasament de-a lungul a sute de ani, orice abatere de la semnele vechi de hotar ducând la procese ample.

Una dintre cele mai interesante hotărniciri, ce poate fi surprinsă pe baza documentelor de arhivă este cea a satului românesc Apșa de Mijloc, situat actualmente în Ucraina Subcarpatică¹. În 1407 regele Sigismund a poruncit punerea în posesie a nobililor români Vana, Sandor, fii lui Wlad, Wancea, fiul lui Slav și Wanna, fiul lui Vancea în Apșa de Jos și de Sus și a treia parte din Apșa de Mijloc², punere în posesie care s-a făcut fără a se ivi niciun împotrivitor (*nullo contradictore inibi apparente*)³. Urmașii acestora (familiile Huzeu, Mihalyi, Siman și Ivanciuc) au fost recunoscuți în timpul procesului de cercetare a nobilității, ce a avut loc în anii 1763-1768, ca adevărați nobili donatari, ce stăpâneau posesiuni de peste secole, pe baza dreptului strămoșesc, în Apșa de Jos și de Mijloc⁴, nici măcar

¹ actualmente Seredne Vodiane

² Mihályi János, Máramaros diplomák a XIV. és XV. Századból, Máramaros-Sziget, 1900, pag. 151

³ Ibidem

⁴ Ibidem, pag. 149

Fiscul, foarte interesat în reducerea numărului nobililor maramureșeni neridicând nicio opoziție (*Fiscus opponit nihil*)¹.

Un document deosebit, aflat într-o colecție privată², provenind din prima jumătate a secolului al XIX-lea, se referă la hotărnicirea moșiei Apșa de Mijloc, locul de naștere a lui Ioan Mihalyi de Apșa. Acest document, întocmit în peste 1300 file, ne oferă informații deosebite despre viața socială a comunităților din dreapta Tisei și din zona Sighetului, într-un moment în care presiunea Fiscului, ce se socotea urmaș al reginelor Ungariei, în ceea ce privește proprietatea asupra bunurilor statului, presa pentru intrarea în posesia unor bunuri ce au aparținut anterior nobililor compozesori români. Este vorba despre munții și pădurile aflate dintotdeauna în proprietatea nobililor români din Apșa de Mijloc. Procesul, care s-a încheiat în 1836-1837 a confirmat vechile granițe istorice dintre satele în dispută (Apșa de Mijloc, Apșa, Apșa de Jos, Dombo), atât Fiscul, cât și familia Pogányi, ce deținea deja proprietăți în Sighet, Apșa de Sus, Dombo, (care încă din 1495 purta procese cu nobilii români pentru proprietăți), nu au reușit să intre în posesia munților. Poate că încercările Fiscului de a intra în posesia acestei zone este legată de intenția de a organiza exploatarea lemnului din Dombo³ și a exploatării fierului din Kabolo Polyana⁴.

Prima hotărnicire a moșiilor Apșa de Mijloc și Apșa de Jos a avut loc în anul 1456, când la 10 iunie, Capitlul din Lelesz, la cererea lui Ioan Huzău (Johannis Hozyw), Costa Pop (Kosztá Pap) și Dănilă, *Danielis din Apșa de Mijloc* (Kezepszew)⁵, și a lui Blasiu, Iacob și Iuga *Blasy et Iacobi ac Iwga* din Apșa de Jos a dispus hotărnicirea moșiilor Apșa de Mijloc și de Jos, pe care le stăpâneau în mod pașnic (*apud manusque ipsorum pacifice habite*) nobilii români din cele 2 sate. Cu această ocazie au fost stabilite granițele legale (*legitime reambulacionibus*), ridicarea mai multor semne de hotare (*ac metarum ereccionibus*)⁶. Capitlul cerea ca la hotărnicire să fie prezenți vecinii și megieșii convocați în mod legal, în prezența cărora să fie ridicate semne noi de hotar lângă cele vechi (*accedendo, rembulet easdem per suas vetas metas et antiquas, novas*

¹ Ibidem

² Colecția privată C.V., actele procesului de hotărnicire a moșiei Apșa de Mijloc, provenind din arhiva familiei Mihalyi.

³ Fiscul a organizat aici o exploatare a lemnului, unde, alături de Mokra Germană, au fost colonizați coloniști din Zips, în mod similar acțiunii de la Vișeu de Sus. Aici au fost construite clădiri ale Fiscului, gater, cărciumi, berării etc., necesare bunului mers al vieții economice din zonă

⁴ Forberger János, A megyei erdősegek, în *Máramaros megye honismereti írások a monarchia korából*, Budapest-Beregszász, 1997, pag. 31-37.

⁵ Mihályi János, diploma 229, pag. 389

⁶ Ibidem, pag. 390

juxta veteres in locis necessariis erigendo), hotărnicire la care fiind convocați toți vecinii, megieșii și cointeresații, conform uzanțelor vremii, nu s-a prezentat niciun împotrivor. Hotarele încep de la muntele *Cremenița (Kermetzhege)* aflat între Apșa de Mijloc și Apșa de Jos, unde erau încă vizibile la sfârșitul secolului al XIX-lea urmele unei cetăți, coboară pe râul cu același nume (*Kermetzpathaka*) spre sud, trece peste câteva dealuri până ajunge unde *valea Cărpinișului rivulus (Gyrtianpathaka)* se varsă în *Tisa*; merge apoi spre nord până la muntele *Areteaia (montem Berbeechege)* și de acolo spre est până la râul *Bouț (Ekerpathaka)*, pe drumul *Estwanwtha, prin locul Komlospathaka până la montem Fenyesheg*, de unde prin câmpul *Pleşca campum Peleskemezeje* cade în râul *Șoporca (fluvium Swprwtz)* și de acolo până în muntele *Apșănescu sau Opriș (alpes Kezepsewapsa havasa)*, de unde, prin locul *Laithraskw vocatum* atinge râul *Tisa* (către izvoare) și, revenind prin câmpul *Pleşca campo Peleske* ajunge la *Cremenița*, unde se termină *primi montis predictus murus habetur et ibi terminassent*¹.

Următoarea hotărnicire a satului Apșa de Mijloc și Dombo² a avut loc în 1706, după preluarea Maramureșului de către austrieci. Analizând situația geopolitică se poate afirma că această stabilire de noi granițe trebuie corelată cu intențiile Fiscului de creare a bazei sale materiale aici. Toponimele surprinse de document erau *Magura Arietului sau Berbets hegy, la Valye Bocului, Plaiul lui Ștefan*. Cu certitudine că noile hotare nu au fost pe placul nobililor locului, care au deschis o serie de procese, în 1729 Curtea de la Viena dând o decizie legată de hotărnicire.

Un pas important a avut loc în 1775, când s-au stabilit hotarele dintre Apșa de Mijloc și Apșița, și unde au fost prezenți locuitorii din Apșa de Jos, Iapa, Berbești, Slatina, Biserica Albă, *care au declarat în unanimitate că muntele Apșița aparținea nobililor români din Apșa de Mijloc*. După ascultarea de martori, peste 3 ani a urmat un alt episod, în 1778 toți nobilii români din Apșa de Mijloc (*egesz Communitassok*) au cerut în scris *deplasarea la fața locului pentru hotărnicire*, acolo fiind convocați martorii nobili români din sat. Dar nici după acest moment nu s-a făcut hotărnicirea mult așteptată, un alt episod având loc în 1826-1827. La ascultarea de martori din 5 Iulie 1827, la care au participat 77 martori (*a Közep Apsai Compossesoratus*)³, au fost reconfirmate toponimele românești anterioare, unele dintre ele fiind date în 3 limbi, română, ucraineană, maghiară. De exemplu *Magura Arietului se numea Aretyavu*

¹ Ibidem, pag. 389-390

² Actualmente Dubove, în Ucraina Subcarpatică

³ Composesoratul nobiliar de munți și pădure era o formă specifică de stăpânire a munților și pădurilor, pe care îl practicau nobilii români maramureșeni încă din Evul Mediu

în limba ucraineană și Berbete în maghiară. Aceleași toponime românești au fost consemnate în hotarul Apșei de Mijloc: *Gruu Fraszinului, Grujul Stefan sau Estvan Utha, Gruju Kaszni, Szkartze, Tikovets, Fenyés Hegy, Pleska, apa Soprucz sau Soprutz vize, Kapul Muntye* etc.

Un alt episod legat de stabilirea graniței cu o localitate învecinată a avut loc în anul 1779, când a fost hotărnicit satul Dombo, actualmente Dubove, în Ucraina Subcarpatică. La această stabilire a hotarelor au participat mai mulți nobili din Apșa de Mijloc, din familiile Mihalyi, Moiş, Illes, Marina, Vlad, Dan, Huzo, Popilean, Şiman, etc. care erau nobili composesori stăpânind în comun pădurea și muntele.

Procesul legat și de intențiile și presiunile familiei Pogányi de a intra în posesia unor bunuri ce aparținuseră anterior nobilimii composesorale de origine română nu a avut succes datorită opoziției puternice a nobililor români. În toate ascultările de martori aceștia își afirmau și probau drepturile strămoșești asupra satelor. Prima ascultare de martori prezentată ca probă la proces a avut loc la sfârșitul secolului al XVII-lea. În 7 Iulie 1685 un număr de 45 de martori declarau la Sighet că munții aflați în dispută, inclusiv *Dealul Mare, Ganya, Dealul Szkurt* aparțineau comunității din Apșa de Mijloc, iar plata în berbeci pentru oile și turmele de vite pe care le vărau pe munți a fost plătită întotdeauna nobililor români din Apșa de Mijloc. *Atât nobilii din Berbești, Iapa, Slatina, Biserica Albă, cât și iobagii din Crăciunești au declarat că Pogányi Boldiszar și-a mânat oile pe munții apșenilor cu aprobarea acestora. Mai mult în ascultarea de martori a iobagilor din Crăciunești din anul 1836 aceștia, împotriva intereselor stăpânului, au declarat cu toții că munții la care avea pretenția stăpânul lor au aparținut dintotdeauna nobililor români din Apșa de Mijloc.* Nu ne putem imagina cum a fost posibil un asemenea act, poate pentru că iobagii au jurat pe cruce!

Proba pentru stăpânirea munților de către nobilii români a fost dată și de prezentarea chitanțelor pentru plata a 2 florini. taxă de vărat pe anii 1816, 1817, 1818, pe mai mulți munți Soprucz, Pleska etc.

Din ascultarea de martori din iulie 1832, la care au participat vecinii din satele Iapa, Slatina, Apșa de Sus, Biserica Albă, Apșa de Jos, făcută pentru a proba apartenența *muntelui Apetzka* reiese clar faptul că stăpânii acestuia și a locurilor *Bradul, Dealu, Pleska, Zanoga, Ganya* erau nobilii composesori români din Apșa de Mijloc, pe posesiunile cărora se ieșea cu porcii la păscut de ghindă, cu vacile și oile la vărat. Mai mult, din ascultările de martori ale nobililor din Berbești, reiese că aceștia și-au păscut adesea turmele pe toți munții aflați în dispută și pe *Bradul și pe Csuncs, pe Apetzka, Gyal, Sterbil, Ganya, pe lângă apa Soprucz.* Tot aici își pășteau oile contra cost și locuitorii din Rona de Jos, Giulești, Oncești.

Din analiza documentului reiese și modul în care se făceau plățile pentru aceste procese și hotărniciri. Pentru procesele deschise începând cu anul 1822 banii necesari au fost votați în Congregația nobiliară a comitatului, unde se stabileau limitații pentru anumite operațiuni. O altă parte din banii necesari judecării procesului au fost dați de Oficiul raționist din Dombo, de Provizoratul din Sighet. Astfel pentru scrierea unei scrisori se plăteau 24 creițari, pentru 1 zi de muncă legată de ascultarea martorilor vicejudele și jurații erau plătiți cu câte 2 florini. Ascultările de martori erau cele care cheltuiau sume mari de bani, de exemplu pentru ascultarea a 62 de martori, operațiune ce s-a desfășurat pe parcursul a 7 zile, a costat câte 20 florini/zi, iar scrierea actelor a fost plătită separat și a costat 58 florini și 20 creițari. Tot separat era plătită și cazarea martorilor. Alți bani erau cheltuiți pentru diurne, care erau diferite în funcție de funcția celui ce beneficia de ele. De exemplu în anul 1825 vicecomitele și 1 jude au primit 12 florini pentru 2 zile, iar jurații au primit câte 2 florini/zi. Întocmirea hărților era plătită cu 1 florin, iar deplasarea până în Apșa de Mijloc și înapoi costa și ea de regulă peste 2 florini, în funcție de numărul cailor înhămați la căruță (4, 7). De altfel documentul vorbește despre caii de putere care erau folosiți pentru a urca în munți. Procesul a fost unul deosebit de scump, până în 1833 au fost cheltuiți în total 4313 florini și 23 creițari, doar pentru ieșiri pe munte și ascultări de martori și au fost întocmite 91 acte. Un fapt extrem de interesant, amintirea acestor plăți făcute cu procesele și modul cum se adunau banii pentru procese, se păstra după sute de ani vie în memoria urmașilor, pentru că un anume Dan Mihai, țaran nobil din Apșa de Mijloc, nota într-o istorie a satului, scrisă prin anii 50-60 ai secolului trecut: „...au luat la pâră pe oamenii din Apșa de Mijloc, pâră au ținut mai mulți ani, cu avocați și cu cheltuielile ce trebuiau să le plătească sătenii, să făcea repartiție, trebuia să plătească în repartiție și cel sărac ce n-avea vite în munte, că muntele era la toți locuitorii din sat.”¹

În prima jumătate a secolului al XIX-lea procesul de hotărnicire a satului românesc Apșa de Mijloc a implicat atât comitatul, reprezentat de oficialii lui, Fiscul imperial și comunitățile implicate, nobilii români din Apșa de Mijloc², Biserica Albă³, Iapa, Săpânța, Berbești, Cămara de sare, Magistratul orașului Sighet, locuitorii din Dombo⁴, Kabolopolyana⁵,

¹ Dan Mihai, *Istoria Apșei de Mijloc*, ms., p.10.

² Seredne Vodiane, actualmente în Ucraina

³ Bila Terkva, actualmente în Ucraina

⁴ actualmente sat Dubove, raion Rahiv, Ucraina

⁵ actualmente Kosovska Poliana, raion Rahiv, Ucraina

Kalinfalva¹, de pe domeniul Bocicoi, din Crăciunești și familia Pogányi, ca reprezentantă a stărilor noi din comitat.

Un alt proces de stabilire a granițelor a avut loc în iulie 1801, când s-a făcut hotărnicirea Sighetului². Începând cu anul 1818, continuând cu 1824, apoi 1825, procesul de stabilire a noilor granițe a localității Apșa de Mijloc a durat câteva decade și a implicat forțe însemnate. În primele acte întocmite apar toponime românești *La Vadu sau Pârău, În Fruntye....., Gruju Fraszinului, Fruntya Plejutzului, Gruju Krasznj, Aretease*. În 1824 vicecomitele Igyárto Mihály de Visk, judele nobililor Vasile Man de Șieu, Vasasdy Gábor, din partea nobilimii din Ugocea, din partea Fiscului Pogány Ladislau de Cséb, Várady Antal, în numele locuitorilor din Câmpulung au început procesul cu nobilii români din Apșa de Mijloc, reprezentați de Marina Dumitru a lui Vaszok, Mihalyi Ștefan, Popșa Mihai, Popelean Ilie, Mihalyi Ionaș, Pop Gheorghe, Marina Gheorghe, Popelean Nikora, Dan Togyer, Marina Dumitru a lui Mihaly, Huzo Ștefan, Șiman Gheorghe, Grigor Vaszok, la care a participat și vicejudele român din Apșa de Jos, Vlad Gheorghe. Au fost convocați locuitorii vecini din Kabolo Polyana și de pe domeniul Bocicoi. Din ascultarea de martori luată în vederea stabilirii stăpânilor, reiese că majoritatea toponimelor erau românești: în hotarul cu Kabolo Polyana era pomenit *Gyalu Fraszin și râul Șoporuka*. În anul 1825 s-a făcut hotărnicirea dintre Apșa de Mijloc și Dombo, unde erau interesați mai ales nobilii români compozesori din Apșa de Mijloc. Procesul a continuat, iar în anul 1827, în luna iulie au avut loc mai multe ascultări de martori, și anume în 2 iulie au fost ascultați locuitorii din Apșa de Mijloc, a doua zi a venit rândul reprezentanților Fiscului, în 4 iulie au fost ascultați locuitorii de pe moșia Megura Beszkaolui. Toponimele menționate în aceste ascultări sunt de origine română, și anume *Grujul lui Ștefan, Grujul lui Iasin, Preluka* etc. În iulie și august 1830 au avut loc la Sighet mai multe etape ale procesului, unde au fost consemnate, mai multe toponime românești: *Bradul, Orman, Preluka, Popaszului, râul Soprucz sau Sopurka, Pleska Orma, Brad Csunk, Preluka sau pe românește Între Gyaluri, munții Apiszka, Capu Gualului, Szkurbul, Canepa, Sterbilla sau pe românește Capu Muntelui, Lunca Saszka, Szkurcza, Popaszka, Pleska, Zanoga*.

În ascultarea de martori din 1833 în hotarului satului Apșița au fost consemnați *Gruju lui Frasin, Gruju lui Ștefan*.

Un alt episod a avut loc în 1836 când Fiscul a făcut o conscriere a bunurilor pe care le familia Pogányi le deținea în Sighet, Taras și

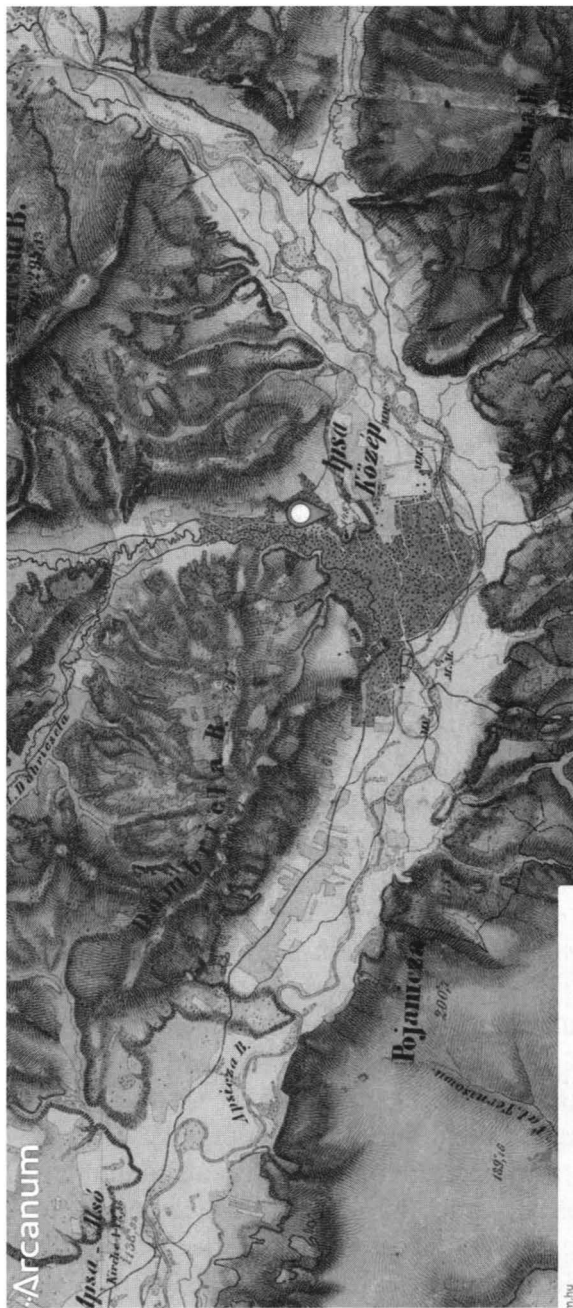
¹ actualmente Kalini, raion Rahiv, Ucraina

² arhivamedievala.ro/MedievaliaDetails/faces/index?docid=MM-F-00046-1-5-114-6&_afWindowMode=0&_afLoop=20424537783815508&_adf.ctrl-state=ujqhv4qze_121

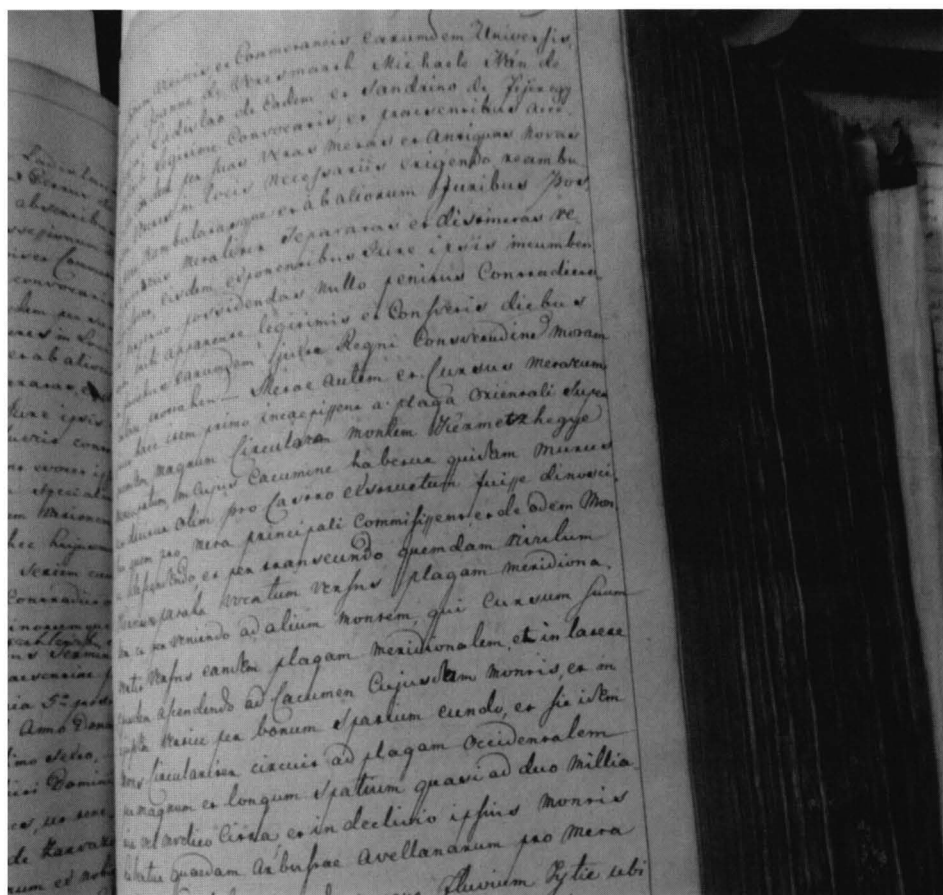
Verkovina. Interesant este faptul că familia avea deja munți și vite pe care le văra acolo.

În timpul procesului, așa cum se proceda în astfel de litigii, au fost aduse și copiate o serie de acte vechi, necesare cauzei. Cele mai interesante ca și conținut sunt ascultările de martori din secolul al XVIII-lea. În 24 octombrie 1707 a avut loc ascultarea de martori în satul Slatina, în care martorii au fost întrebați despre *forma de stăpânire a munților*, care era, așa cum au declarat toți martorii, *una comună, composesorală nobiliară*. În ascultarea de martori, ce a avut loc în 3 iunie 1719 în Iapa, martorii au declarat același lucru. Mai mult, nobilii români din Slatina (în număr de 44) și nobilii români din celelalte sate (Iapa, Biserica Albă) ne descriu, în cuvinte plastice starea de lucruri din Maramureș, văzută prin proprii ochi, și anume că locuitorii din Apșa de Mijloc au fost nobili de *rădăcină în toate timpurile, fiind și atunci nobili adevărați. Atât ei, cât și urmașii lor erau nobili de la începuturi, de succesiune reală, care nu se puteau căsători între ei până la a 6-a spiță, de aceea și-au luat soții din alte localități. Nobilii din Apșa de Mijloc au cu siguranță bunuri moștenite în Slatina, Biserica Albă, Rona de Jos, Apșa de Jos. Între ei nu au deținut nicio proprietate separată, nici membrii ai comitatului Maramureș (nobilii mari) și nici membrii composesori. Nobilii din Apșa de Mijloc și alți nobili din alte sate fac împărțirea bunurilor între ei, nu-l cheamă pe vicecomite sau jude și nu fac nicio scrisoare de împărțire între ei, deoarece nu știu să scrie. Nobilii din Apșa de Mijloc și din alte sate se numeau unii pe alții după pământul avut. Munții Apecza, aflați în dispută, aparțineau celor din Apșa de Mijloc și la acei munți nimeni nu avea dreptul, dimpotrivă dacă se întâmpla ceva acolo pe munți, nobilii din Apșa de Mijloc rezolvau problemele cu propria autoritate (cum propria sua autoritate). Membrii comitatului nu interveneau în procesele dintre ei, cu excepția pricinilor în apel. Membrii comitatului nu aveau proprietăți în Apșa de Mijloc, muntele Apecza era în vecinătatea muntelui Fiscului, dar n-are nimeni niciun drept pe Apecza, în afara nobililor din Apșa de Mijloc. Nobilii din Iapa au declarat că nobilii din Apșa de Mijloc se țineau oameni liberi, au auzit din bătrâni că erau nobili adevărați, de succesiune, care aveau bunuri și în Iapa, unde aveau curii stăpânite de ei, fie ale lor, strămoșești, fie după soții. Nobilii își împărțeau bunurile între ei cu rudele, în mod egal, frățesc, nu cu judecată. Un alt aspect surprins de martori era faptul că în Apșa de Mijloc nu existau porți iobăgești, ci doar *oszlasuri-diviziuni nobiliare*¹.*

¹ Unități de impozitare a nobililor maramureșeni, formate din 10 familii în secolul al XVII-lea

Sursa: <http://mapire.eu/en/map/secondsurvey/?layers=osm%2C5%2C42&bbox=2654049.314449641%2C6102054.487201263%2C2667100.9370293347%2C6107414.633809761>, accesat în 2 decembrie 2017

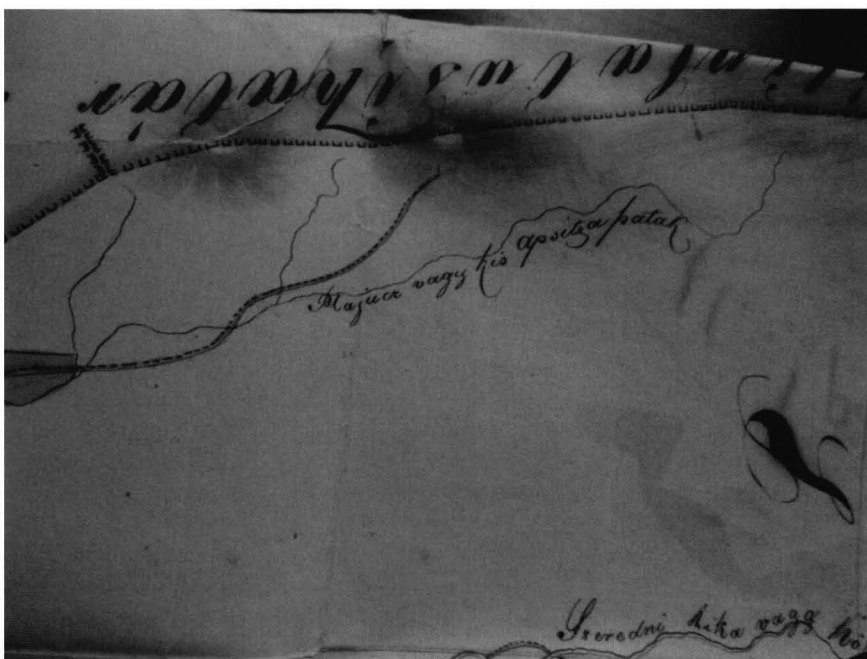
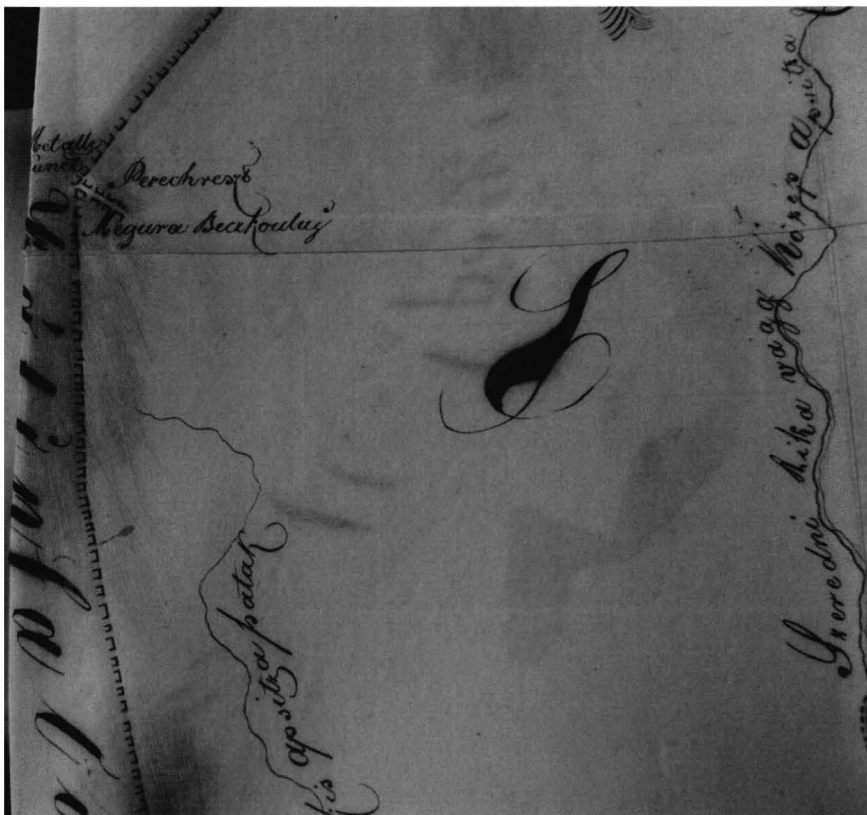

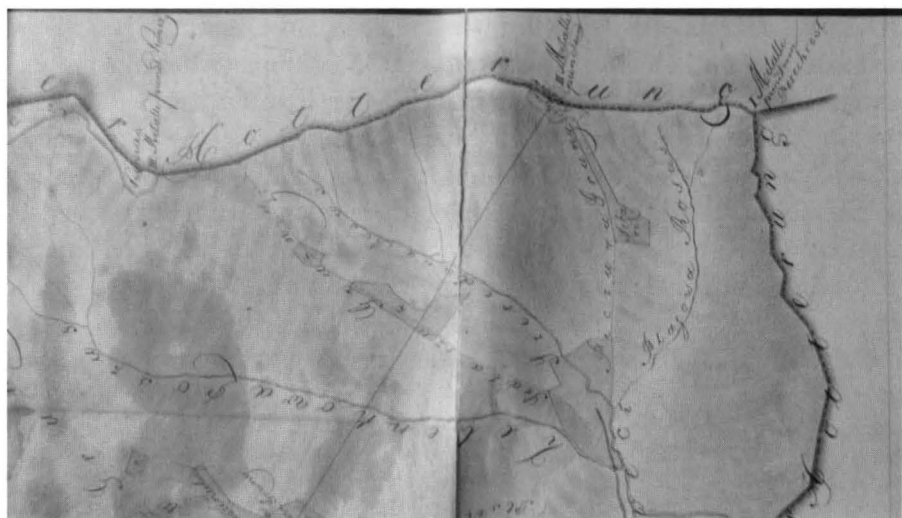
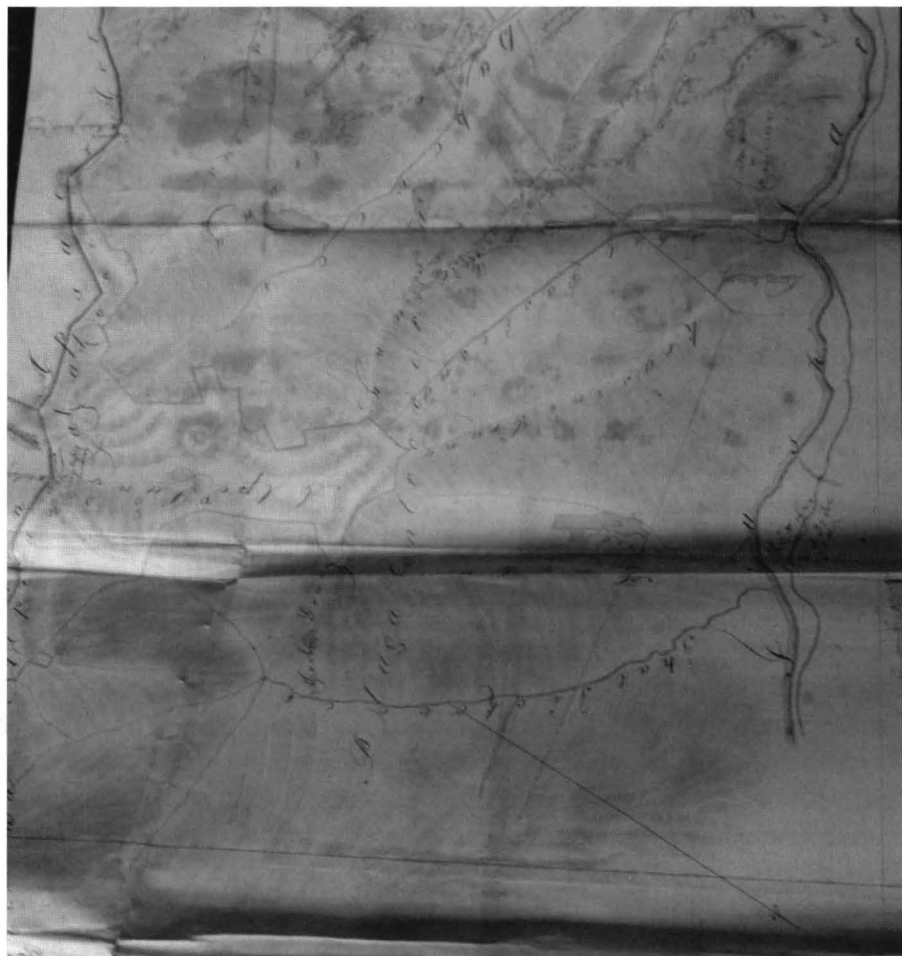
Fragment din procesul de hotărnicire

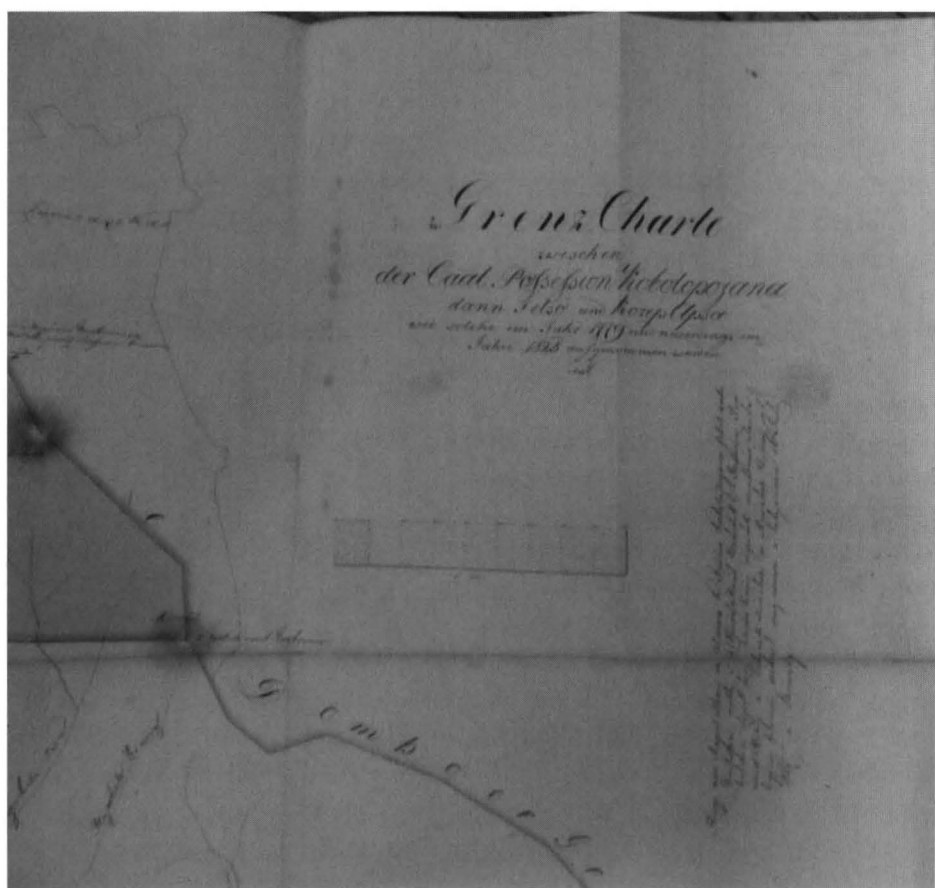
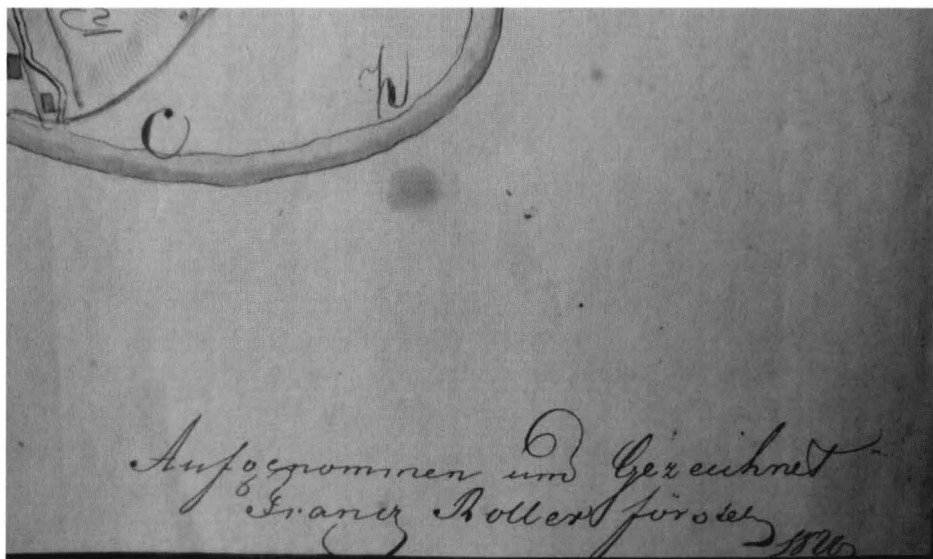
Meraum sua pro iscum ad plagam Orientalem, et per
 mendo ad Rium Olon parala nuncupatum, quod
 pro meo relinquere adhuc eadem plaga Orientali
 ara iscum perveniendo ad quamdam Viam Deservam
 vocatam quam iterum pro mera assignare. - et ibi
 die usque ad quemdam Locum Nihilos parala, et
 de eundo usque montem Tengeon hgy, quem pro mera
 signasse. - et huc eadem plaga sita ad Vadi ad
 Campum Beleshe vocatam, quod pro mera
 assignasse. - Et ab hinc Vadi et fado in flevius
 sopute et a flevio sopute iterum vadi ad alium
 jam iscum Beleshe nominatum, quod pro mera
 seligisse, semper eadem plaga Orientali adhuc
 ra vadi usque Alpes Tengeon hgy hanc via
 oratum, et ab hinc Alpes vadi et ad plagam Meraum
 lem eundem ad duas Alpes Alpes hgy Hava via
 sea Opaisa hanc via nominatum et secundum Alva
 sa hanc via vocatam, quae cum finis utilitatibus per
 minibus Sylvis, pratis, herbis, Campis et aquis
 non locis Merialibus pro ipso pro sessionibus Alva
 hgy et Tengeon hgy assignare pro mera
 flevio. - Et a Tengeon hgy eundo ad quamdam plantam
 in Campum iterum Beleshe vocatam, et ab hinc Beleshe
 perveniendo ad quemdam Locum Lajnavello vocatam
 et a loco Lajnavello eundo intra quoddam duas montes
 per bonum spatium, et per veniendo ad aliud Lajnavello
 quod pro mera seligisse, et ab hinc eundo usque
 Rivulum Tengeon hgy, adhuc eadem plaga Meraum
 nati Alva via vadi, et a flevio ad Vatiem cuiusdam
 Montis et de ipso monte descendendo et per veniendo ad
 tum Campum iscum Beleshe nominatum, quod pro mera
 et semper pro mera ipso pro sessionibus vadi
 ubi in declivitate primi Montis Beleshe vadi ad primam
 via, et ibi terminasse, quarum quidem Meraum
 Configurationes et excitationes modo superius Conventum
 et ipso attentionem

Meraum sua pro iscum ad plagam Orientalem, et per
 mendo ad Rium Olon parala nuncupatum, quod
 pro meo relinquere adhuc eadem plaga Orientali
 ara iscum perveniendo ad quamdam Viam Deservam
 vocatam quam iterum pro mera assignare. - et ibi
 die usque ad quemdam Locum Nihilos parala, et
 de eundo usque montem Tengeon hgy, quem pro mera
 signasse. - et huc eadem plaga sita ad Vadi ad
 Campum Beleshe vocatam, quod pro mera
 assignasse. - Et ab hinc Vadi et fado in flevius
 sopute et a flevio sopute iterum vadi ad alium
 jam iscum Beleshe nominatum, quod pro mera
 seligisse, semper eadem plaga Orientali adhuc
 ra vadi usque Alpes Tengeon hgy hanc via
 oratum, et ab hinc Alpes vadi et ad plagam Meraum
 lem eundem ad duas Alpes Alpes hgy Hava via
 sea Opaisa hanc via nominatum et secundum Alva
 sa hanc via vocatam, quae cum finis utilitatibus per
 minibus Sylvis, pratis, herbis, Campis et aquis
 non locis Merialibus pro ipso pro sessionibus Alva
 hgy et Tengeon hgy assignare pro mera
 flevio. - Et a Tengeon hgy eundo ad quamdam plantam
 in Campum iterum Beleshe vocatam, et ab hinc Beleshe
 perveniendo ad quemdam Locum Lajnavello vocatam
 et a loco Lajnavello eundo intra quoddam duas montes
 per bonum spatium, et per veniendo ad aliud Lajnavello
 quod pro mera seligisse, et ab hinc eundo usque
 Rivulum Tengeon hgy, adhuc eadem plaga Meraum
 nati Alva via vadi, et a flevio ad Vatiem cuiusdam
 Montis et de ipso monte descendendo et per veniendo ad
 tum Campum iscum Beleshe nominatum, quod pro mera
 et semper pro mera ipso pro sessionibus vadi
 ubi in declivitate primi Montis Beleshe vadi ad primam
 via, et ibi terminasse, quarum quidem Meraum
 Configurationes et excitationes modo superius Conventum
 et ipso attentionem

Fragment din procesul de hotărnicire

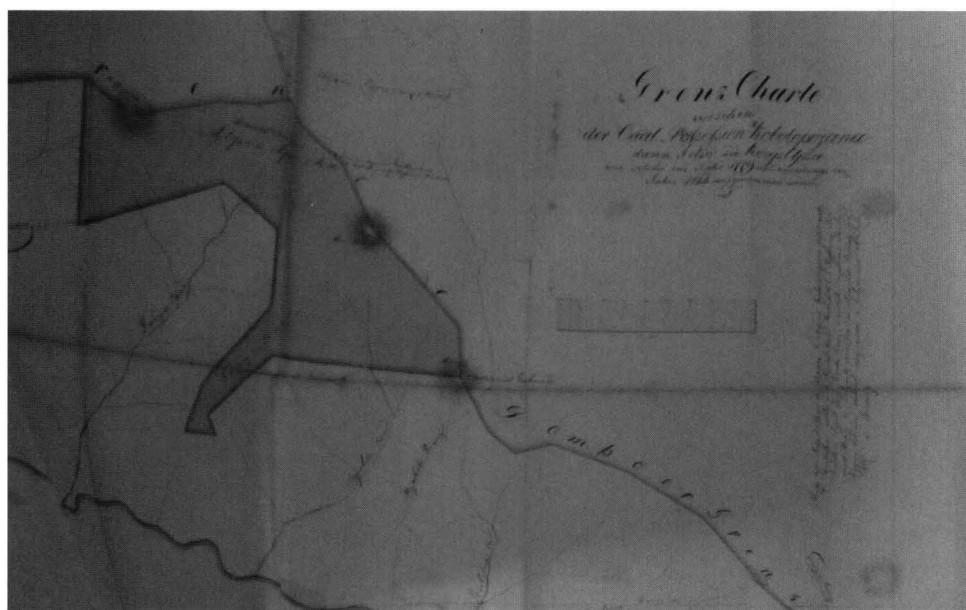

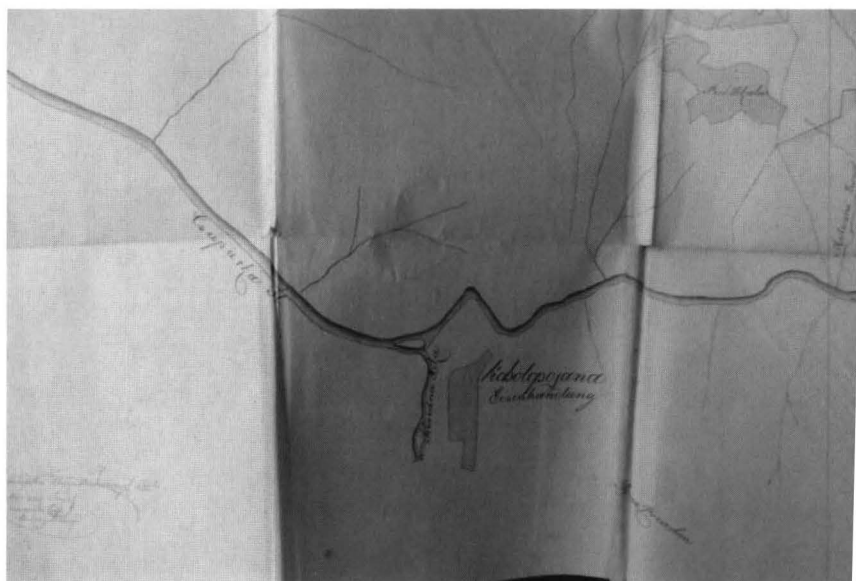
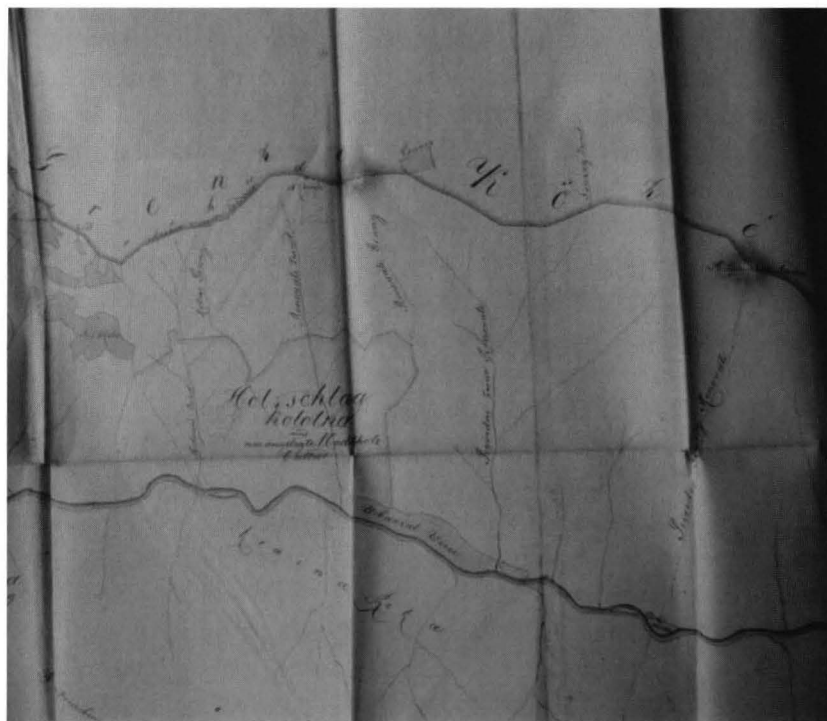

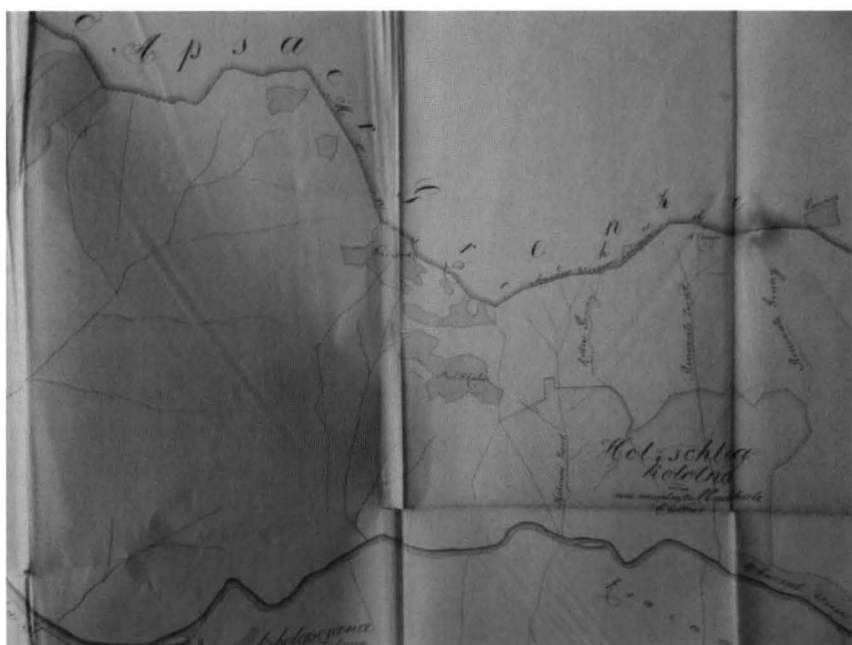

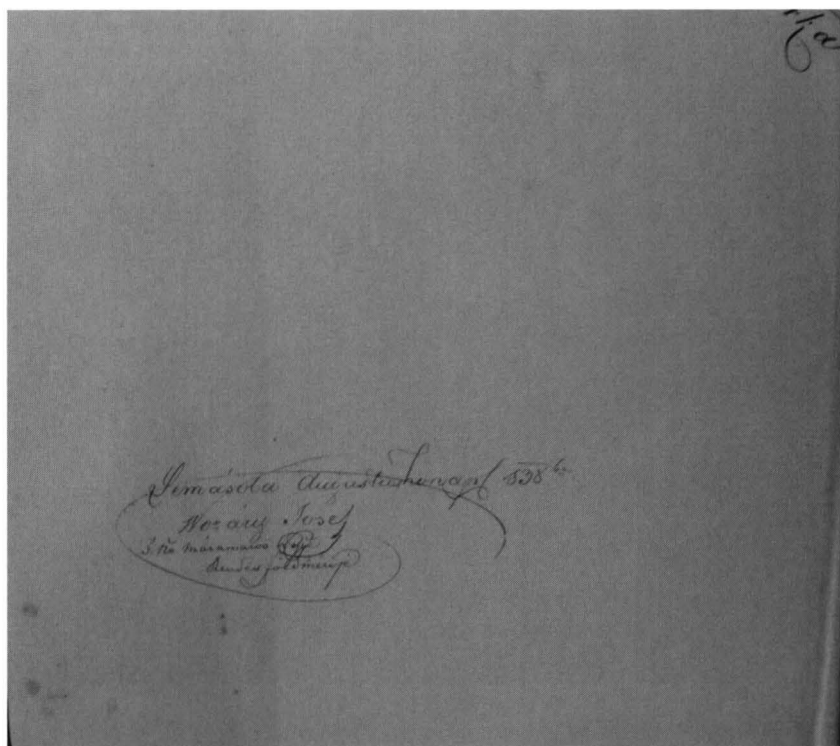
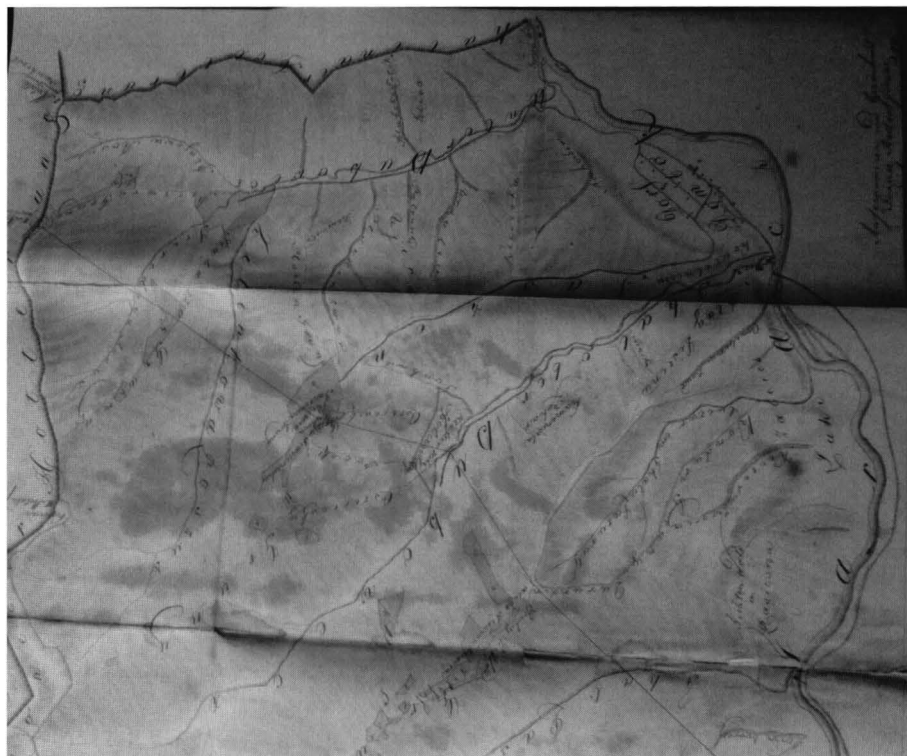
Santena g.

In diesem Copie zum Original. Apunitione
 cyllasae. Johannes Ludovicus Lang. Jüng. Parnetta Jüngling
 Copie durch Anton Kraus
 im Jahre 1825

Elemente de civilizație medievală românească în bazinul Tisei superioare – după *Diplomele maramureșene*

Prof. univ. dr. Nicolae IUGA

Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” Arad

Departamentul de Științe Socio-Umane

e-mail: nicolaeiuga@yahoo.com

Abstract:

“The Maramuresh’s Diplomas” is the name for a set of documents written in Latin by the Royal Chancellery of Hungary during the XIV and the XV centuries. These documents mainly refer to the Romanians from the Maramuresh area.

From these “Diplomas” we find out most interesting things about the Romanian medieval civilization in the superior course of the river Tisa. Romanians here were noblemen and organized in small military factions fought along European kings in the battles of Vidin (1396) and the battle to defense Constantinople (1453). Romanians from Maramuresh had their own justice system different from the Hungarian one and their ecclesiastical institution equivalent to a Bishop: The Peri Monastery where at the beginning of the XV century fragments from the Holy Bible was translated into Romanian.

Key words: The Maramuresh, Romanian nobleman, Romanian judicial custom, The Constantinopolitan Stavropigy.

*

Sintagma *Diplome maramureșene* semnifică un corpus de documente medievale scrise în limba latină între anii 1300 – 1500, referitoare la românii din vechea Țară a Maramureșului, așa cum aceste documente au fost colecționate în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea și publicate de către acad. Ioan Mihalyi de Apșa (1844-1914) sub titlul *Diplome maramureșene din secolul XIV și XV*, Tipografia lui Mayer și Berger, Maramureș – Sziget, 1900.

Colecția de *Diplome* publicată de către dr. Ioan Mihalyi la Sighetu Marmăției în anul 1900 este un impunător volum legat în piele, de 676 pagini și conținând în transcriere un număr de 364 de documente, în majoritatea lor (209 la număr) *Diplome* propriu-zise, adică acte emise de către Cancelaria regală medievală maghiară, scrise pe pergament cu litere de aur, prin care regele dona moșii sau recunoștea pentru nobilii români din Maramureș dreptul de posesiune asupra unor moșii, dimpreună cu satele aparținătoare.

Importanța istoriografică deosebită a acestor documente a fost sesizată imediat, inclusiv în Regatul României. Iosif Vulcan, Nicolae Iorga sau Ion Russu-Șirianu (nepotul lui Ion Slavici) îl vizitează pe Ioan Mihalyi la Sighet, iar B.P. Hașdeu, I. Calinderu și Dimitrie Sturdza încep cu el o vastă corespondență, interesantă în sine și din alte puncte de vedere. Academia Română de la București premiază *Diplomele maramureșene* cu Premiul „Năsturel-Herescu” pe anul 1900, (distincție însemnată în epocă, acordată lui Vasile Alecsandri, dar refuzată lui I.L. Caragiale), iar autorul, Ioan Mihalyi de Apșa, este ales membru corespondent al Academiei Române în ședința din 2 aprilie 1901, în baza unei propuneri formulate de Vicențiu Babeș. Revista „Familia”, în nr. 12/1901, publică procesul verbal al acestei ședințe.

Faptul că aceste Diplome scrise în latina medievală pe pergament s-au păstrat în original, în număr mare, timp de cinci – șase sute de ani, până în pragul secolului XX, se explică prin aceea că garantau drepturile de proprietate asupra pământurilor și erau utilizate în procesele de succesiune, partaj etc., prin urmare erau ținute cu mare grijă de către deținătorii lor.

*

Desigur, mai întâi va trebui să prezentăm succint împrejurările în care au fost emise Diplomele, împrejurări care pot fi deduse cu ușurință din chiar conținutul acestor documente.

Pe de o parte: în anul 1301 se stinge din viață, fără a lăsa urmași, regele maghiar Andrei al III-lea, ultimul reprezentant al dinastiei arpadiene. După șapte ani de pustiitoare lupte interne pentru putere, izbutește să se încoroneze reprezentantul unei dinastii străine, Carol Robert de Anjou, dar nu cu coroana Sfântului Ștefan, care era păstrată de către o facțiune politică rivală, ci cu o coroană improvizată ad-hoc ceea ce a dus la prelungirea luptelor interne cu încă vreo zece ani. În aceste împrejurări românii din Maramureș, „reprezentând o comunitate etnică omogenă și compactă formată din peste o sută de sate dispuse pe o suprafață de aproximativ 10.000 kmp de o parte și de alta a Tisei superioare, și constituind firește un potențial militar considerabil în epocă, au dat concursul pretendentului angevin la tronul maghiar, determinând într-o măsură importantă cursul evenimentelor” [1]. După consolidarea puterii sale, Carol Robert de Anjou conferă o serie de Diplome unor căpetenii militare (cnezi) dintre români. Așa este, de exemplu, Diploma dată la 1326 cneazului român Stanislav de Strâmtura (sat existent și azi pe Valea Izei), numindu-l pe acest cneaz „statornic credincios sprijinitor al său și al sfintei sale Coroane” („...fidelitatis sue constanciam et devocionem sinceram quam ad nos et sacram coronam regiam”), menționând apoi că el, Regele, vrea să-l răsplătească „cu regească

răsplată, pentru slujbele sale credincioase, atât de multe și atât de mari” („...volentes pro tot et tantis fidelitatis sue servicys, ipsum regis prosequi cum favore”) [2]. Diplomele date la începutul secolului al XIV-lea, de către regii maghiari, gratifică serviciile militare ale cnezilor români și recunosc fără excepție nobilitatea românilor, precum și dreptul acestora de a percepe dări fără amestecul judecății regești, ci după „obiceiurile și legile proprii” („more et lege nobilium percipiendam” – idem).

Pe de altă parte: spre sfârșitul secolului al XIV-lea expansiunea otomană a atins marginile Europei. Statele feudale europene au organizat expediții antiotomane, la care au participat și nobili români din Maramureș, cu suitele lor. Aceștia și-au dovedit vitejia, începând cu lupta de la Vidin (1365) și până la apărarea Constantinopolului (în 1453). Diplomele date în aceste împrejurări, unele scrise chiar pe câmpul de luptă („Datum in descenso nostro campestri...”), cum sunt cele emise la 1453 de către Iancu de Hunedoara, le laudă actele de vitejie, recunoscându-le totodată titlurile nobiliare și posesiunile, cu mențiunea expresă că își stăpânesc moșiile „la fel ca și strămoșii lor, dintotdeauna și din vechime” („...quomodo eorundem praedecessores semper et ab antiquo possedissent”). [3].

Expresia „ab antiquo” (= din vechime) merită o succintă examinare separată. Aceasta apare frecvent în Diplome, în mod izolat sau circumscrisă adverbial. Am citat mai sus din Diploma dată de către Iancu de Hunedoara cnezilor Dan și Șușca de Săcel. Tot Iancu de Hunedoara emite la 1 iunie 1453 o Diplomă pentru cnezii Petru și Nan de Vișeu, în care sintagma „ab antiquo” apare într-un chip mai determinat. Anume, aici se scrie: „ab antiquo et temporibus divorum regum veri, legitimi et perpetui kenezzy fuissent” [4]. Asta înseamnă că acești Petru și Nan, respectiv predecesorii lor au fost cnezi adevărați, legitimi și perpetui (fără întrerupere) „ab antiquo”, adică dintr-o vechime indeterminată și imemorială. Apoi, imediat se mai spune că ei sunt din neam de cnezi și dintr-un timp determinat, din timpul regilor sfinți („divorum regum”), adică de pe vremea dinastiei arpadiene anterioară secolului al XIV-lea. Regii acestei dinastii au fost canonizați ca sfinți, deoarece au teritorializat și civilizat (creștinat) triburile ungare. Numai așa se poate explica de ce românii din Maramureș au fost considerați de către regalitatea ungară din secolele XIV – XV ca fiind nobili și autohtoni, în timp ce aparținătorii de alte etnii, slavii sau teutonii din proximitatea nord-vestică a Maramureșului erau numiți „oaspeți regali”, veniți sau aduși de altundeva în vederea colonizării. Diplomele din secolul al XIV-lea se referă la cele 104 sate românești din Maramureș ca la așezări care există deja „ab antiquo”, iar atunci când scriu despre orașele de oaspeți regali, cinci la număr (Hust, Vișk, Teceu, Câmpulung și Sighet), vorbesc despre

întemeierea acestora, „ab condita”, la o dată menționată precis și ulterioară anului 1300.

*

Tot din *Diplomele Maramureșene*, mai aflăm și dovezi asupra faptului că românii din Maramureș aveau cutume juridice proprii și un sistem de drept principal diferit, în anumite privințe, față de cel practicat în restul regatului maghiar. Există un fapt, relatat succesiv în mai multe documente, în speță un conflict izbucnit dintr-o încercare de aplicare a două principii juridice contradictorii.

Anume, pe la 1389, Costea, fiul lui Dragoș de Giulești, moare fără a avea urmași și lasă printr-un testament surorii sale Stana dreptul de proprietate asupra moșiilor sale, obținând de la Cancelaria regală și o Diplomă în acest sens, faptul fiind posibil potrivit cu sistemul de drept maghiar. Așa cum arată și istoricul Radu Popa, din punctul de vedere al Cancelariei regale, cele două drepturi aveau îndreptățire egală, ambele fiind drepturi nobiliare [4]. Dar, după dreptul cutumiar românesc, moșiile nu puteau fi transmise în linie feminină, în consecință la moartea lui Costea acestea sunt ocupate de către verii săi, nu de către sora sa Stana.

O jumătate de veac mai târziu, pe la 1442, un fiu al Stanei, Petru Gherheș revendică moșiile în cauză și merge la rege, unde invocă Diploma dată unchiului său Costea la 1389. Regele dictează o soluție de compromis: Pop Nan, descendent colateral al lui Dragoș, dar în linie masculină, posesor al moșiei Breb, urma să-i cedeze lui Gherheș două treimi din această moșie. Pop Nan se opune, iar Petru Gherheș se plânge din nou regelui. Atunci regele trimite la fața locului pe un împuternicit al său, un fel de executor judecătoresc cum ar veni azi, pe comitele Andrei de Thar însoțit de o puternică escortă militară, cu însărcinarea să-l introducă pe Petru Gherheș în posesiunea moșiei Breb. Atunci Pop Nan își adună și el oameni înarmați. Interesant este că de partea lui Pop Nan nu vin numai oamenii săi, ci mai mulți cnezi din aproape tot Maramureșul, împreună cu suitele lor înarmate. Nu era doar un litigiu obișnuit între doi proprietari de moșii, ci problema era, pentru toți nobilii din Maramureș, de a-și apăra „obiceiurile și legea țării”. Regele este informat că s-au ridicat împotriva trimisului său următorii nobili români: Mihai de Giulești, Mihai Stoica și Mănăilă, fiii lui Augustin, Augustin, fiul lui Ștefan Pop, Iuga și Negrea, nobili de Ferești, de asemenea Șteț și Petru, fiul lui Toader și Mihai, nobili de Berbești, de asemenea Ioan, fiul lui Radu, și Mich nobilul, de asemenea Mihai și Șandru, nobili de Călinești, de asemenea Anton de Câmpulung (cetate de oaspeți regali!), de asemenea Gheorghe și Mihai, fiii lui Ștefan împreună cu iobagii lor („cum ipsorum iobagionibus”), de asemenea Danci cu iobagii săi, de asemenea Ioan de Văleni, de asemenea Iuga de Călinești... „toți cu mână armată și în forță”

(„manibus armatis et potentiariis”) [5]. Aceștia încercuiesc corpul expediționar regal și pe însuși trimisul trimisul regelui, comitele Andrei de Thar și îl amenință cu uciderea prin săgetare („sagitas sua contra ipsos videlicet Andream de Thar comitem emittere volens”) [6].

După acest incident, regele Ladislau îl convoacă pe Pop Nan la judecata sa, dar acesta nu se prezintă și nici nu trimite pe nimeni să-l reprezinte. Doi ani mai târziu, în primăvara anului 1444, regele împuternicește pe magistrații Comitatului Maramureș să judece această cauză la Sighet. Aici, la judecată, se prezintă Pop Nan, dar nu singur, ci însoțit și de un alt nobil, Petru Panc de Crăciunești, împreună cu suitele lor, și înarmați ca de luptă, cu: „scuturi, săbii, lănci și alte felurite arme” („manibus armatis, videlicet clypeis, gladys, lanceys et armorum generibus”). Aici, nobilii români înfruntă încă o dată autoritatea regală proferând chiar, după câte se poate deduce din document, injurii și amenințări: „... șezând noi în Scaunul de judecată, nouă ne-au grăit vorbe necuviincioase” – așa este informat regele de către magistratul Comitatului („in sede nostra judicare, nos verbis illicitis verberaverunt”) [7].

După această repetată opoziție în forță, regele renunță să-l mai susțină pe Petru Gherheș, în ceea ce privește introducerea sa în posesiune. În cursul acestui litigiu, care a durat mai bine de o jumătate de secol, a învins principiul juridic local românesc („Jus valachicum”) împotriva principiului juridic regal maghiar.

*

Un alt element deosebit de important de civilizație românească pe cursul superior al Tisei îl constituie ridicarea Mănăstirii de la Peri, în 14 august anul 1391, la rangul de Stavropighie a Patriarhiei de la Constantinopol, investită practic prin aceasta cu prerogative episcopale. Este cea mai veche instituție de nivel episcopal a Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania. Gramata Patriarhală, redactată în limba greacă, a fost înmănată de către Patriarhul Ecumenic Antonie personal voievozilor maramureșeni Balc și Drag, pe care îi numește „frați de prea bun neam” („bene beateque progeniti”), care au făcut în acest scop un drum până la Constantinopol. Textul grecesc a fost tradus în limba latină un secol mai târziu, anume la anul 1494, spre a fi comunicat Cancelariei regale maghiare. În Colecția Mihalyi este publicată versiunea latină a documentului [8].

Prin această Gramată a Patriarhiei Ecumenice, egumenul Pahomie de la Perii Maramureșului (pe malul drept al Tisei, azi în Ucraina, la aprox. 10 km în aval de Sighet) era numit exarh peste ținuturile supuse Mănăstirii: Sălaj, Medieș (Sătmar), Ugocia, Bereg, Almaș (Bihor) – după cum se vede o jurisdicție de o întindere considerabilă. În acest spațiu, egumenul Pahomie avea dreptul de a sfinți biserici, de a strânge dări, avea autoritate deplină asupra preoților, avea dreptul să judece și să cerceteze judecățile bisericesti

făcute de către preoți (ca instanță de apel), după cum avea obligația să-i învețe cele folositoare spre mântuire, precum și obligația de a pomeni numele patriarhului ecumenic la sfintele slujbe, în mănăstire și în toate bisericile de sub autoritatea sa [9]. Mănăstirea Peri a funcționat cu acest statut, de Stavropighie patriarhală și de Exarhat, mai bine de un secol, până când statutul său a fost treptat limitat și uzurpat de către Episcopia de la Muncaci [10]. Existența acestei mănăstiri a încetat definitiv pe la începutul secolului al XVIII-lea, în contextul ofensivei uniaterne, care a s-a întins și în Maramureș.

Dar poate că cel mai important rezultat al existenței Mănăstirii Peri îl constituie traducerea unor cărți de slujbă în limba română, pe la începutul sec. al XV-lea. Ar părea îndreptățit să se pună întrebarea: de ce atunci și de ce la Peri? Cei mai de seamă învățați istorici și lingviști ai noștri, de la Nicolae Iorga și Sextil Pușcariu la Al. Propocopovici și Nicolae Drăganu, susțin că faptul s-a produs sub influență husită [11]. După cum se știe, reformatorul religios și scriitorul ceh Jan Hus a fost condamnat pentru erezie și ars pe rug la anul 1415, eveniment care a condus la declanșarea războaielor husite, care au avut ecouri inclusiv în Transilvania (Răscoala de la Bobâlna). Una dintre ideile considerate eretice ale lui Hus era aceea că Biblia și cărțile de slujbă trebuie traduse în limba poporului, el însuși scriind în ultimii ani ai vieții sale exclusive în limba cehă. Influența ideilor husite pare singura plauzibilă pentru a explica împrejurarea că o serie de cărți de slujbă au fost traduse pentru prima oară în limba română în nord-vestul Transilvaniei, respectiv în Maramureș, cărți din care s-au păstrat doar unele fragmente, cunoscute ulterior sub numele de texte maramureșene sau texte rotacizante. Potrivit istoricului Nicolae Iorga, aceste cărți, *Apostolul* și *Psaltirea*, au fost traduse la Mănăstirea din Peri între 1434-1437 [12]. Acestea ar sta la baza Codicelui de la Voroneț (fragmente de Tetraevangheliar) de la început de secol al XVI-lea, precum și la baza *Psaltirei* și *Apostolului* tipărite de către Coresi în Șcheii Brașovului, în a doua jumătate a sec. al XVI-lea. Principala dovadă este că Textul de la Voroneț și tipăriturile lui Coresi conservă particularități dialectale maramureșene, între care rotacismul este citat ca exempli gratia.

*

Existența corpului de documente medievale numite generic “Diplome Maramureșene” are o importanță deosebită pentru istoriografia românească regională, cât și pentru istoriografie în genere.

Aici se vorbește despre românii din Maramureș, începând cu anul 1300, ca fiind autohtoni și ca având statut de nobili, cu puternice elemente de civilizație și cultură spirituală proprii, sistem juridic propriu și organizare religioasă ortodoxă proprie.

Această realitate istorică de necontestat răstoarnă categoric și peremptoriu ipoteza subiectivă, interesată din punct de vedere ideologic, dar

aberantă factual și ideatic, potrivit căreia românii din Transilvania ar fi fost păstori seminomazi, care nu au avut o civilizație și o cultură proprie decât relativ târziu, în secolul al XVIII-lea, în contextul trecerii forțate a unei părți dintre ei la unirea cu Biserica Catolică.

Bibliografie:

- Iuga, Nicolae, *Despre Diplomele Maramureșene* (2), în rev. „Astra”, Brașov, nr. 2/1987
- Mihalyi, Ion, *Diplome Maramureșene din sec. XIV și XV*, Tip. Mayer și Berger, Sziget, 1900, p. 6-7
- Mihalyi, I., *Diplome Maramureșene*, Sziget, 1900, p. 366
- Popa, Radu, *Țara Maramureșului în veacul al XIV-lea*, Ed. Academiei, București, 1970, p. 185
- Mihalyi, I., *Diplome Maramureșene*, Szighet, 1900, p. 321
- Mihalyi, I., *Diplome Maramureșene*, Sziget, 1900, p. 322
- Mihalyi, I., *Diplome Maramureșene*, Sziget, 1900, p. P. 330
- Mihalyi, I., *Diplome Maramureșene*, Sziget, 1900, p. 109-111
- Mihalyi, I., *Diplome Maramureșene*, Sziget, 1900, p. 111
- Mihalyi, I. *Diplome Maramureșene*, Sziget, 1900, p. 606-608
- Bota, Ion, *Maramureșul – leagănul primelor scrieri în limba română*, în: *Maramureș*, Ed. Risoprint, Cluj-Napoca, 1996, p. 38-46.

Condiția femeii în limitele cadrului legislativ (1800-1850)

Prof. Claudia Dura
Colegiul Național „Dragoș Vodă”
Sighetu Marmăției

“Inferioritatea antropologică a femeii nu-i efectul unei legi naturale și organice, ci produsul istoric al dezvoltării sociale. Prin excluderea seculară a femeii de la orice manifestare a vieții intelectuale și civile, sexul femeiesc a devenit sexul slab.”

(Achile Loria)

De-a lungul secolelor femeia a fost în mod indiscutabil creatoare de istorie, ea însăși în mod autonom sau în colaborare cu reprezentanții sexului masculin. Spre deosebire de bărbat însă, aportul femeii la configurația istoriei-realitate a fost de natură discretă și silențioasă; vocea ei răzbătea cu greu la suprafață, fiind înăbușită de numeroase prejudecăți. Acum două mii de ani creștinismul a schimbat radical perspectiva valorică: prin jertfa lui Hristos, omul primordial – „Adam cel căzut” – a fost restaurat și împăcat cu Dumnezeu, prin urmare condiția feminină exemplară în noua religie nu mai este cea a Evei din Eden ci va fi reprezentată de Fecioara Maria, Născătoarea de Dumnezeu. O revalorizare de maximă noblete a condiției feminine se realizează prin mesajul evanghelic, care de altfel proclama pentru prima dată, egalitatea dintre sexe. Civilizația europeană care stă prin excelență sub semnul creștinismului n-a inclus însă întocmai postulatul nou-testamentar în practica judiciară curentă și în viața comunitară de-a lungul istoriei. Formulând o așa-zisă incapacitate juridică a femeii, văzută în mai mare măsură ca sex „slab” și nevolnic și accentuând o pretinsă inferioritate constitutivă și ființială a feminității, societățile europene s-au caracterizat, indiferent de orânduirile sociale, printr-un patriarhat suveran. Epoca modernă, îndeosebi secolul al XIX-lea, a pus capăt acestei situații, dar reminiscențele mai persistă și azi, în societățile mai puțin evoluat, în planul mentalităților, acestea fiind, după expresia lui F. Braudel – „prizoniere ale duratei lungi”

Statutul femeii în Europa și la noi nu este conceput în mod autonom. Altfel spus, legile nu vorbesc despre femeie în sine, ci postulează două importante relații: femeie-căsătorie și femeie-bărbat. Aceste interdependențe plasează femeia, în majoritatea textelor de lege propriu-zise, pe un palier inferior în raport cu bărbatul, fapt care a condus în literatura de specialitate la exprimarea ideii că în legislația

statelor europene, cel puțin în prima jumătate a secolului al XIX-lea, exista o lege pentru bărbat și o alta pentru femeie¹.

Astfel, de-a lungul timpului, pe cuprinsul bătrânului continent, condiția juridică a femeii prezintă o stabilitate care o face practic imuabilă de-a lungul generațiilor. În timpurile medievale statutul femeii își întemeia legalitatea în funcție de cadrul familiei și al instituției căsătoriei. Chestiunea era considerată de competența suverană a Bisericii care în baza textelor nou-testamentare i-a conferit o semnificație spirituală, trecând-o în rândul celor Șapte Taine. În devenire istorică paradoxul existent în domeniul juridic al vieții sociale contrapunea generozitatea mesajului lui Hristos, care proclama egalitatea femeii cu bărbatul în fața lui Dumnezeu, egalitatea de șanse în perspectiva mântuirii sufletului, cu practica legislativă bisericească curentă care dezvoltând anumite afirmații biblice făcea din femeie un individ cu capacități juridice sub cele ale bărbatului și în genere de o condiție legislativ-juridică inferioară acestuia².

Cu timpul, însă, gândirea europeană a ajuns să conceapă egalitatea tuturor oamenilor în fața legii. Această achiziție teoretică a filozofiei secolului al XVIII-lea se va reflecta în documentul programatic cel mai important al veacului: *Declarația drepturilor omului și cetățeanului* elaborat la începuturile Revoluției franceze, în august 1789. Acest document are ca idee centrală libertatea și egalitatea în drepturi a tuturor indivizilor, accentuând expres asupra dreptului de proprietate postulat drept „inviolabil și sacru, natural și imprescriptibil”³.

Asemeni dreptului roman pe care se bazează, dreptul civil modern abordează individul numai ca persoană posesoare, iar proprietar este recunoscut doar bărbatul. De referință este în acest sens, *Codul civil* francez promulgat în timpul lui Napoleon Bonaparte, anul 1807. Acesta postulează inferioritatea cerebrală a femeii, proclamând în consecință incapacitatea ei, asimilând-o astfel copiilor și dementilor, din momentul în care a decis să se căsătorească. Așadar femeia măritată era lipsită de drepturi elementare, fiind sub tutela bărbatului. Soțul era cel care administra averea adusă de soție în căsătorie, putând vinde, înstrăina sau ipoteca bunurile fără concursul sau consimțământul ei. Femeia nu avea nici dreptul de a fi martoră la încheierea de contracte, testamente sau acte de notariat, în schimb putea fi martoră într-un proces penal, din acest punct de vedere fiind considerată ca fiind deplin responsabilă și judecată după aceleași principii cu bărbatul. De asemenea, în legislația referitoare

¹ Gheorghe Zaharia, *Condiția juridică a femeii în dreptul internațional*, Iași, Editura Junimea, 1980, p. 54

² Anca Manolache, *Problematica feminină în Biserica lui Hristos*, Timișoara, 1882, passim

³ Zaharia, *op.cit.*, p. 44

la divorț, femeia este dezavantajată. Merită menționat în treacăt art. 230, care menționează că în timp ce soțul putea cere divorțul când consoarta sa se făcea vinovată de adulter, în schimb ea nu putea introduce o asemenea acțiune decât atunci când bărbatul își aducea concubina în menajul comun¹. Deși, mai târziu dispoziția aceasta a fost abrogată din legislația civilă, ea s-a menținut în cea penală, pentru că dacă adulterul femeii era dovedit, ea putea fi pedepsită cu închisoarea, în timp ce bărbatului i se aplica doar o amendă și numai în cazul în care își aducea concubina în casa soților și dacă soția introducea cererea de divorț². Codul napoleonian reprezintă așadar un regres în raport cu principiile egalitare ale revoluției, exprimate în *Declarația drepturilor omului și cetățeanului*, această alcătuire legislativă menținându-se în Franța până la finele secolului al XIX-lea și servind ca izvor de inspirație pentru înnoiri legislative din mai multe țări, inclusiv de la noi.

În ciuda apariției elementelor de certă modernitate în societățile europene, cum ar fi munca salariată, la care în urma revoluției industriale au acces și femeile, legislația se va dovedi foarte conservatoare, recunoscând cu mare întârziere dreptul de proprietate al femeii asupra bunurilor dobândite prin munca sa. În această privință în Europa secolului al XIX-lea există trei categorii de lege³. În prima categorie intră legile anglo-saxone caracterizate prin separația absolută de interese între soți. În S.U.A., statul New-York a fost primul care prin legea din 1847 recunoaște femeii dreptul de proprietate distinctă asupra bunurilor dobândite prin munca sa, exemplul urmat și de celelalte state americane. În Anglia, puterea maritală în virtutea dreptului comunitar britanic (Common Law) se manifestă prin completa dispariție a personalității femeii în timpul căsătoriei⁴.

În a doua categorie intră elaboratele legislative de tip comunitar, latin și scandinav, care abia la finele secolului al XIX-lea permit femeii dreptul de administrare asupra bunurilor intrate în comunitatea familială de bunuri prin munca sa. Legile germanice ocupă un loc intermediar între cele două categorii și se caracterizează de asemenea prin adecvarea, înnoirea tardivă a prevederilor referitoare la femei. De exemplu, doar în anul 1900, codul civil german instituie o nouă categorie de bunuri, numite bunuri rezervate în care intră produsul muncii și economiile realizate de femei⁵.

¹ *Ibidem*, p. 50-52

² *Ibidem*, p. 53-54

³ *Ibidem*, p. 50-52

⁴ *Ibidem*

⁵ *Ibidem*

Din această foarte sumară schiță a realităților juridico-sociale în care trăiau femeile din societățile europene reiese în evidență faptul că inclusiv prima jumătate a secolului al XIX-lea stă sub semnul preeminenței legislative a masculinității. Până când bărbatul, cel care alcătuia și aplica legile consimte a-și ridica consoarta la același nivel cu el, va trebui ca societățile europene să cunoască un mai mare impact al culturii, democratizarea viziunii despre raporturile dintre sexe și nu în ultimul rând primenirea mentalităților.

Populația Țării Maramureșului în anul 1838

*Teofil Ivanciuc
Sighetu-Marmației*

Perioada cuprinsă între primul recensământ real din spațiul intracarpatic, cel realizat de autoritățile habsburgice între anii 1784-1787 (când populația totală a regiunii era de 51.738 locuitori) și anul 1869 - anul primul recensământ austro-ungar (când Comitatul Maramureșul avea deja 220.506 locuitori) care a fost apoi derulat cu regularitate, este una puțin cunoscută din punctul de vedere al demografiei istorice.

Din aceste considerente am decis publicarea datelor Șematismului romano-catolic al Eparhiei de Satu Mare pe anul 1838¹, care, chiar dacă nu are acuratețea recensămintelor din a doua jumătate a secolului, are darul de a umple un gol în baza de date a acestei categorii statistice.

Din total, am selectat cele 68 de localități și cătune aflate la sud de Tisa, în România de azi, care constituie teritoriul cunoscut ca Țara Maramureșului.

Parcurgând tabelul, constatăm că cei mai numeroși locuitori erau greco-catolicii (români, în marea lor majoritate, cum se va vedea mai târziu, în recensămintele care abordează etnia sau limba maternă a subiecților, surclasându-i numeric pe ruteni, în timp ce în partea de comitat de la nord de Tisa situația era exact invers), urmași de către romano-catolici – în primul rând maghiari, dar și germani – la Vișeu de Sus, Borșa sau Coștiui, armeni etc., apoi evrei (numărul acestora era mult mai mare decât se credea, rezultând că infiltrarea masivă a acestora dinspre Galiția a început înainte de Revoluția din 1848), calvini (urmașii vechilor coloniști maghiari din târgurile de coroană) precum și câțiva evanghelici (deasemenea etnici germani).

Cele mai mari localități erau Sighetul, Borșa, Vișeu de Sus, Bocicoiul Mare (întins pe ambele maluri ale Tisei până la secesiunea teritorială din 1920) și Poienile de sub Munte.

Evrei erau majoritari în două localități, Crăciunești și Cearda, fenomen menținut până la Holocaustul adus de cel de-al doilea război mondial.

În cele două târguri de coroană (Sighet și Câmpulung), în așezările miniere Coștiui, Ocna Șugatag și Baia Borșa, în portul Bocicoi și în așezarea forestieră Vișeu de Sus, populația era mai amestecată. În rest, în satele românești sau ucrainiene, cu excepția câtorva funcționari romano-

¹ “*Schematismus venerabili cleri Dioecesis Szathmariensis ad annum Jesu Christi 1838*”, tipărit la Agria, în tipografia Liceului Arhiepiscopal. Capitolul “*Arhidiaconatus Marmarosiensis*” se găsește la pag. 52-64.

catolici și a comercianților evrei, grosul populației aparținea religiei greco-catolice.

Pe Valea Vaserului coloniștii țipțeri aveau mai multe cătune forestiere. Satul Piatra (Valea lui Francisc), unde funcționa o manufactură de sticlă exista deja, în schimb Teceul Mic încă nu luase ființă. Satele Crasna Vișeuului, Șugău și Valea Vișeuului nu apar în Șematism, deși ultimul exista deja cu certitudine.

Cam acesta este tabloul structurii religioase a așezărilor Maramureșului din acele vremuri.

Populația Țării Maramureșului după religie în anul 1838

Localitate (denumirea actuală, veche și cea trecută în Șematism)	Romano-catolici	Greco-catolici	Evangelică CA	Reformați calvini	Evrei	TOTAL
Baia Borșa Borsabanya	186	82	11	4		283
Bârsana Barczanfalfa		1308		1	45	1354
Berbești Bartfalva		1014		1	146	1161
Bistra Felső-Bisztra	9	395			10	414
Bocicoel Kis-Bocsko		425			20	445
Bocicoiu Mare (de pe ambele maluri ale Tisei) Nagy Bocsko	483	1981	11	8	23	2506
Bogdan Vodă (Cuhea) Konyha	20	851			88	959
Borșa Borsa	24	3098		3	306	3431
Breb Breb		743			36	779
Budești Butfalva	45	1209		3	59	1316
Călinești Kalinfalva	11	1201			26	1238
Câmpulung la Tisa Hosszumezo	204	485		970		1659
Cornești Somfalva		281			8	289

Coștiui Ronaszek	820	710	6	2		1538
Crăciunești Karacsonfalva	9	311			395	715
Desești Desze		723			21	744
Dragomirești Dragomerest	12	856			50	918
Ferești Fejerfalva		311			8	319
Giulești Gyulafalva	2	1108			16	1126
Glod Glod		570			45	615
Hărnicеști Hemecz		390			10	400
Hoteni Hotyinka		330				330
Iapa Kobolapatak	7	762		6		775
Ieud Jod	35	2000		2	160	2197
Kozi praedium (fie Cuzi în defileul Tisei dintre Lunca și Valea Vișeului, fie Cozia de pe Vaser)	3	10				13
Leordina Leordina	26	585		1	59	671
Lunka Bernyilor mola serraria (probabil pe Vaserul inferior în zona gurei Văii Peștilor)		40				40

Lunca la Tisa (de pe ambele maluri ale Tisei) Lonka	29	1032		3		1064
Mara (Crăcești) Kracsfalva	5	530			14	549
Moisei Majszin	2	1799			235	2036
Nănești Nanfalva		360			23	383
Ocna Șugatag Akna Sugatag	763	364	2	6		1135
Oncești Vancsfalva		1230			35	1265
Petrova Petrova		1205			115	1320
Piatra Officina vitraria in valle Franciscus	134	81				215
Poienile de sub Munte Ruszko-Pojana	36	2254			46	2336
Poienile Izei Sajo-Pojana		690			41	731
Remeți Remete	12	285		7	83	387
Repedea Kirva		636			31	667
Rona de Jos Also-Rona	7	666			209	882
Rona de Sus Falso-Rona	53	1151		7		1211
Rozavlea Rozavlya	3	1050		2	167	1222

Ruscova Ruszkovo	15	776			60	851
Săcel Szacsal	13	1245			100	1358
Săliște de Sus Szelistye	11	1360			72	1443
Săpânța Szaplonecza	7	792		1	320	1120
Sarasău Szarvaszo	9	434		1	32	476
Sârbi Szerfalva		581			46	627
Sat Șugatag Sugatag	4	621		1	10	636
Șieu Sajo	7	810			62	879
Sighet Sziget	1924	1671	16	1547	753	5911
Cămara (cătun aparținând de Sighet) Camera Szigetana	118	11	1	2		132
Cearda (de Sighet) Csarda	17	10		4	120	151
Pogany Rev (de Sighet)	9	5				14
Slătioara Slatinka						
Strâmtura Szurdok	3	1345		3	30	1381
Tisa (Virișmort) Veresmart	16	210		5	25	256

Vadu Izei Farkasrev	7	449			18	474
Valea Stejarului (Valea Porcului) Disznopatak		380			16	396
Văleni Mikolapatak		791			34	825
Vișeu de Jos Also Visso	5	1536		5	140	1686
Vișeu de Mijloc Kozep Visso	4	656			52	712
Vișeu de Sus Felső Visso	926	1638	5	1	365	2935
<i>Bardău</i> (de Vișeu de Sus) Bardo	4	6				10
<i>Botițu</i> (de Vișeu de Sus) Botiza		4				4
<i>Făina</i> (de Vișeu de Sus) Fajna	21			1		22
<i>Lunca Balmoș</i> (de Vișeu de Sus) Lunkabalmos		86				86
<i>Opustul Ștevioara</i> (de Vișeu de Sus) Sztebiora, clausura aquae		6				6
Total așezări: 68	6060	50535	52	2597	4785	64029

Din obiceiurile juridice ale poporului român **(Instanțele și cauzele de judecată în satul românesc** **1877-1938)**

Toșa Ioan
Muzeul Etnografic al Transilvaniei Cluj Napoca

Rezumat

Autorul prezintă câteva obiceiuri juridice surprinse în răspunsurile trimise la chestionarele juridice ale lui B. P. Hașdeu (1877) și I. Mușlea (1938). Autorul arată că până la introducerea Codurilor Civile normele de conviețuire dintre membrii comunităților sătcești românești au fost coordonate de instanțele bisericești și laice pe baza unor datini și obiceiuri transmise din generație în generație, biserica prin reprezentanții ei, preoții, avea posibilitatea să îndrume și să controleze însușirea normelor de conviețuire creștină, să acorde iertare sau pedepse.

Sunt prezentate , pe baza unor documente, modalitățile de alegere a preoților sătcești, drepturile materiale și morale și obligațiile acestora în cadrul comunităților sătcești , precum și obligațiile credincioșilor.

În legătură cu autoritățile laice de judecată (Sfatul, Scaunul sătcesc) sunt prezentate modalitățile de alegere a membrilor acestora (Jude, Jurați , Bătrânii satului) înainte și după desființarea iobăgiei, cauzele supuse judecării (infracțiuni contra integrității fizice, integrității proprietății și integrității morale), procedurile de judecată (mărturisirea, jurământul, martori, bătaia) și pedepsele date (purtarea lucrurilor furate, torturarea în deabă, butuc)

B. P. Hașdeu a redactat un chestionar *Din obiceiurile juridice ale poporului român* pentru „a aduna resturile câte au mai rămas din obiceiurile juridice ale poporului român” pe care l-a publicat în *Analele Societății Academice Române*, în 1877 și în broșură separată în anul 1788 și a fost distribuit în localități din România Veche¹.

¹ „ La august 1877 , Amicul meu George Chițu, atunci ministru al Instrucțiunii Publice, îmi încredințase sarcina de-a elabora un chestionar, cu ajutorul căruia, prin intermediul învățătorilor de pe la sate mai cu deosebire să se poată aduna resturile , câte vor mai fi rămas, din obiceiurile juridice ale poporului român. Acest chestionar s-a și publicat atunci într-o edițiune oficială distribuită în toate districtele , reproducându-se apoi în *Columna lui Traian* (N. S. t 2 pag. 408-420, 427- 447 și apoi în *Analele Academiei Române* (t. X part. 2 pag 340-365) Chestionarul cuprinde 400 întrebări clasificate în trei capitole satul casa și lucrurile, răspunsurile păstrându-se la Arhivele Naționale ale României, la Muzeul B.P Hașdeu din Câmpina și la Biblioteca Academiei Române . răspunsurile trimise din localitățile din jud. Bacău au fost republicate de I Opreșan

Chestionarul cuprinde 400 întrebări care pot fi grupate pe trei teme importante: I. *Satul*, întrebările 1- 147 vizând probleme legate de relațiile de vecinătate; relațiile dintre clasele sociale; relațiile cu oamenii din alte localități și de alte naționalități, șezători, clăci, vrăjit, haiducie; II. *Casa* întrebările 148-310 vizând implicațiile economice și sociale în relațiile familiale la: logodnă, nuntă, relația dintre soți, relațiile dintre părinți și copii, împărțirea moștenirii,, situația juridică a urmașilor și III. *lucrurile* întrebările 311-400 vizând: *relațiile de proprietate, învoielile agricole, hotărnicii , comori*.

Din indicațiile privind culegerea informațiilor se vede că B. P. Hașdeu urmărea cercetarea obiceiurilor pământului nu numai din stadiul lor contemporan, ci pe cât posibil și din fazele anterioare pentru a evidenția evoluția lor de aceea întrebările depășesc sfera juridică vizând și aspecte de natură sociologică și obiceiuri din viața socială a satului

La chestionar s-au trimis răspunsuri din 43 de localități din 19 județe ale Vechiului Regat: Botoșani (o localitate), Buzău (2 localități), Bacău (4 localități)¹, Dâmbovița (o localitate, Dolj (11 localități), Fălciu (o localitate), Gorj (3 localități), Mehedinți (2 localități Cireșul și Glogova) , Muscel (o localitate), Prahova (două localități), Putna (o localitate), R. Sărat, 5 localități), Buzău (o localitate), Roman (o localitate), Tecuci (o localitate), Tutova (o localitate), Ilfov (o localitate), Romanați (o localitate), Vlașca (o localitate), dintre care numai răspunsurile trimise din patru localități din jud. Bacău au fost publicate de B.P Hașdeu în Columna lui Traian în 1882 și republicate de I Opreșan în anul 2002 (B.P. Hașdeu, 2002. 225- 287)

În legătură cu calitatea răspunsurilor, B. P Hașdeu mărturisea că „unele sunt mai nimerite, altele mai mediocre sau chiar rău înțelese , toate însă până și cele mai slabe oferind ceva interesant” (Ion Mușlea , Ovidiu Bîrlea, 1970, 48).

Ideea de-a continua adunarea „resturilor câte au mai rămas din obiceiurile juridice ale poporului român” a fost continuată de Ion Mușlea întemeietorul Arhivei de Folclor a Academiei Române de la Cluj, care, în 1938, a lansat Chestionarul XII ce cuprindea 32 întrebări referitoare la cele mai cunoscute obiceiuri juridice moștenite din moși strămoși care, „asociate cu anumite rituri și acțiuni simboluri formează împreună

¹ . Din județul Bacău am primit 3 caiete de răspunsuri 1. Sub litera a de la învățătorul I Climescu din comuna Dofteana, 2. Sub litera B de la învă. I Curpăr din comuna Nadișa 3. Sub litera C de la învă. C Petrov din comuna Brusturoasa . Litera d răspunsul trimis de învă. D. Pătu din cum Berzunt. B. P. Hașdeu, *Soarele Și luna . Folclor tradițional în versuri* 2 Note comentariu Variante indici Ediție critică , prefață note , comentarii variante Și indici de I Opreșan , Ed. Saeculum București 2002 p. 288

complexul etic și moral al poporului¹. La acest chestionar s-au trimis, în anul 1939, răspunsuri din șase localități².

La redactarea lucrării am utilizat și informații cuprinse în răspunsurile la chestionarele *Programa pentru adunarea datelor privitoare la limba română* (1884) a lui B.P. Hașdeu și B. P. Hașdeu; *Chestionariu despre tradițiunile istorice și anticitățiile țărilor locuite de români* (parte I-a 1893), a lui N. Densușianu, *Casa* (1926) a Muzeului limbii române din Cluj, *Obiceiurile de Crăciun și Anul Nou* (1926-1927) a Muzeului Etnografic al Ardealului din Cluj și din 15 lucrări prezentate în cadrul Seminarului de etnografie a Universității din Cluj³ precum din unele lucrări de specialitate.

Răspunsurile la aceste chestionare prezintă unele realități din peste 1200 sate, din trei perioade deosebit de importante din trecutul satului tradițional (perioada iobăgiei, perioada 1850-1914 și perioada 1924-1938).

Pe baza răspunsurilor primite la întrebările 1-147 ale chestionarului juridic a lui B.P.Hașdeu vom încerca să prezentăm, în cele ce urmează câteva aspecte privind: *Satul și Instanțele și cauzele de judecată în satul românesc din secolul al XIX-lea. Instanțe și cauze de judecată*

În lumea satului românesc o foarte lungă perioadă de timp normele de conviețuire dintre membrii comunității au fost reglementate și

¹ Academia Română – Arhiva de Folclor, *Chestionarul XII, Obiceiuri juridice*, p.1.

² 1. *Stolniceni Prăjescu*, jud. Bacău redactat de Vasile pelin, înv. grad. 1; 2. *Cojmănescu* jud. Mehedinți redactat de Dem Pășărescu, înv. 3. *Șicula* jud. Arad redactat de Avram Bocuția Cercel plugar, 4. *Târzia* cum. Brusturi jud. Baia redactat de Olivia Sturzu, înv.; 5 *Moișa*, cum Boroaia, jud. Baia redactat de V. A Petroaei, înv. Și 6. *Rotunda Liteni*, jud. Baia redactat de Elena Grigore, înv.

³ *Obiceiuri în legătură cu viața omului din Globu Craiovei Severin* prezentată de Băloni Ana în 1932; 2 *Nunta în Ludișor Făgăraș*, prezentată de Popa R. Maria în 1932; 3 *Câteva obiceiuri din viața secuilor din Șesul de răsărit Trei Scaune* prezentată de Kadar Iosif, în anul 1933; 4. *Nunta din părțile Satmarului* prezentată de Cedreghi Vasile, în 1939; 5. *Obiceiuri de nuntă din Ciugudul de Jos*, *Alba* prezentată de Florea Paraschiv în 1939; 6 *Obiceiuri de la naștere, nuntă, înmormântare din Beclean Făgăraș* prezentată de Floca Aurica în 1940; 7. *Nunta în satele din jurul Abrudului* prezentată de Romul Pop 17 mai 1947; 8. *Nunta în Arpașul de Jos, Făgăraș*, prezentată de Damian Nicolae, în 1948; 9. *Obiceiuri de naștere, nuntă, înmormântare din Războieni, Turda* prezentată de E Maier; 10 *Obiceiuri la naștere, nuntă și înmormântare în comuna Bozovici jud. Caraș* prezentată de Ioana Pungilă, în 1948; 11. *Obiceiuri de la naștere nuntă și moarte din Șendreni Covurlui* prezentată Maria Ionescu în 1948; 12. *Obiceiuri de la naștere, nuntă și înmormântare din Cincu Mare, Făgăraș* prezentată de Elena Popovici în 1948; 13. *Obiceiuri de la naștere, nuntă și moarte din Osman Brăila* prezentată de Dediu Mihalache în 1948; 14. *Obiceiuri de la naștere nuntă și moarte din Nepos Năsăud* prezentată de Dediu Mihalache în 1948; 15. *Obiceiuri de la naștere nuntă și moarte din Lascăr Catargiu Covurlui* prezentată de Aurelia Pelin în 1948

controlate de autoritățile bisericești prin datini și obiceiuri creștine, transmise din generații în generații și de autoritățile laice prin legi, locuitorii fiind supuși unui dublu control, sacru și profan.

Datinile și obiceiurile, aveau o putere mai mare decât legea laică, deoarece ele priveau în primul rând comportamentul tuturor membrilor comunității în timp ce legea reglementa în primul rând comportamentul individului în cadrul comunității. De altfel la interpretarea Legilor se ținea seama de obiceiul locului „la ce hotărăște acel obicei în pricinile asemănătoare, iar în pricinile pentru care nu se găsește Lege trebuie să se păzească obiceiul locului care are putere și se păzește în loc de Lege” (Vulcănescu R. 1970 279)

Legea oficială dacă era încălcată consecințele le suporta numai persoana, sau persoanele vinovate, pe când dacă erau încălcate datinile (obiceiurile) locale întreaga comunitate avea de suferit, de aceea respectarea obiceiurilor cu strictețe era o obligație care era urmărită cu mare atenție de către toți.

Autoritățile bisericești, în calitate de reprezentanți ai divinității pe pământ, propovăduiau prin intermediul preoților, normele creștine de comportament și conviețuire, care aveau la bază cele 10 porunci. Biserica, prin intermediul preoți a fost până prezentă în toate momentele importante din viața omului și a avut posibilitatea de a cunoaște, cel puțin o dată pe an, atât situația socială a tuturor familiilor cu ocazia colindatului cu icoana, la Crăciun, sau a sfințirii caselor, la Bobotează, cât și de a afla cu ocazia spoveditului, modul în care erau respectate percepțele creștine de către credincioși.

Până la desființarea iobăgiei, Preotul era persoana cea mai importantă în cadrul satului tradițional deoarece el săvârșea cele mai importante momente din viața omului și a comunității satești. Preotul creștin noul născutul prin Botez „prin cununie punea bazele unei noi familii creștine, iar prin prohod ajuta omul să meargă la casa lui de veci pe care o închidea până la marea Judecată.

Alegerea preoților se făcea de către săteni dintre acei săteni harnici și deștepți care au avut purtări bune și au ajuns la puțină știință de carte și învățătură creștină, fie în calitate de dieci la biserica din sat, fie într-o chilie mănăstirească, dar numirea și sfințirea preoților se făcea de către Episcop, la propunerea protopopilor. Pentru a ajunge preot candidatul trebuia „să ceară de la duhovnicul lor carte, că știe Psaltirea de înțeles, glasurile și toate tainele bisericii, pe care să o ducă la protopop, apoi să stea 40 de zile la Mitropolie, iar după aceea Vlădica să-l preoțească”. Nu se puteau face preoți cei care au fost curvari sau hoți (Bodale A.M., 2012. 374).

Conform hotărârii Sinodului de la Alba Iulia din 4 septembrie 1675 „sătenii singuri fără știrea protopopului nu puteau să-și aleagă preot, iar dacă își alegea, acesta era oprit să slujească și-și pierdea preoția. Preoții veniți din alte părți pentru a puteau să primească parohie de la protopopul locului trebuiau să aducă, de la protopopul unde a fost înainte, carte care să arate cum s-a purtat,că-i om bun și și-a plătit darea”. (Arcadie M. Bodale, 2012.375).

Învățătura preotului sătesc era simplă,că este un Dumnezeu atotputernic,drept și milostiv, care toate le vede și le iartă, că Iisus Hristos, ne-a răscumpărat prin patima și moartea lui pe cruce, că Fecioara Maria se roagă pentru noi păcătoșii, că viața pe pământ e trecătoare și trebuie trăită cu răbdare pentru că Dumnezeu pe toate le vede și le iartă, că sufletul e nemuritor,că există o judecată dreaptă la care cei buni vor fi răsplătiți, iar cei răi vor fi osândiți, că omul este dator să se roage lui Dumnezeu, să postească toate posturile, să ajune, și să țină toate sărbătorile și să cinstească icoanele, că omul trebuie să facă bine și să se ferească de ce-i rău, că prin botez pruncul se creștinează și-i păcat să lași copilul să moară nebotezat, că prin spovedanie omul se curăță de păcate, că-i păcat să lași să moară cineva fără să fie spovediți cuminecat” (Ion Agârbiceanu, 1942. 653-656)

În activitatea lor preoții erau controlați de protopopul local dacă respectă hotărârile Sinoadelor, încălcarea acestora fiind sancționată de Episcop. Preoții potrivit datinii creștine trebuiau:

- „să facă slujba în românește și să povestească Evangheliile pe înțelesul poporului în toate duminicile și sărbătorile, cei care nu fac așa să fie globiți cu 12 florinți, prima dată, iar dacă continuă să fie scoși din preoție;

- să facă slujba cu odăjdii lungi până la glezne, curate, și să folosească potire curate;

- în biserică preoții trebuiau să aibă obligatori câteva icoane a lui Hristos, a Precestei și a Sf. Nicolae, dacă nu erau globiți preoții cu 12 florinți, iar satul cu 24 florinți;

- să țină în biserică Sfânta Cuminecătură, nu la ei acasă;

- să cuminice bolnavii pe moarte care pot vorbi numai după ce sunt spovediți, iar pentru cei care nu pot vorbi să ceară sfat de la vlădica;

- să se spovedească în tot anul, în Săptămâna Mare, preoții care vor fi găsiți ne spovediți după Paști, prima dată să fie globiți cu 12 florinți,a doua oară cu 24, iar a treia oară să li se ia preoția;

- să țină sărbători numai pe cele însemnate în Ceaslov cu slove roșii și au Evangheliile, cei care vor face altfel să plătească 12 florinți;

- să nu fumeze „ preoții care vor trage tabac în orice fel să plătească 12 florinți”;

- să nu înjure, „preoții sau mirenii care suduie de suflet ori de lege să fie pedepsiți, preotul să fie lipsit de preoție iar mireanul să fie lepădat de biserică ca un păgân;

- să nu-și facă singuri Antimis, nici să slujească Sfintele Taine în pahar de lemn sau de glajă;

- să aibă o conduită demnă, preotul nu avea voie „să fie vornic la nuntă, nici să joace, sau să se facă măscărici sau vrăjitor, să umble beat prin crâșme și prin târg, în caz contrar i se lua preoția”;

- „să nu officieze cununii noaptea și să nu cunune pe cei din înrudiți, sau din alte eparhii, nici pe făcătorii de rele care nu și-au plinit pocaina că li se lua preoția”;

-, „să cunune numai pe cei care s-au logodit cu preot după ce da știre la biserică și nu afla între ei nici o nescădere, pe cei care s-au logodit fără preot îi putea cununa numai cu aprobarea protopopului”;

- botezul noul născuților să-l facă cu mir, preotul care botează fără mir să fie lipsit de preoție.” (BodaleA. M, 2012.379 -399) .

Preoții erau obligați să ia măsuri pentru combaterea unor obiceiuri vechi¹ ca:

-, „darea de *colaci, haine și dobitoace peste groapă*, aruncarea de bani în groapă;

- bocitul femeilor pe ulițe;

- să oblige pe săteni să-și îngroape morții și în zilele de luni și miercuri, iar dacă nu vor să nu mai meargă popa la aceia;

- să oprească pe *credincioși să mai facă foc în curte în Joia Mare și la Blagoveștenie, și să pună pâine și apă pentru cei morți. Cei care vor continua să mai facă să fie dați șpanilor ca să-i oprească să mai facă;*

- *să nu mai lase pruncii să mai toace în păresimi;*

- să interzică ca la Paști să se bată cu lopata, iar în luna de Paști să se tragă în apă.” (BodaleA. M, 2012.379 -399) .

Credincioșii trebuiau:

-, „să meargă la biserică duminica și în sărbători dacă nu sunt bolnavi, cei care nu merg să fie pedepsiți de preot, birău și jurați, întâi cu

¹ Legea din 1765 condamna „sărbătoarea ce se ține timp de 5 săptămâni după Paști în fiecare Joi a săptămânii precum și sărbătoarea care se ține tot așa , timp de 3 săptămâni, în fiecare marți; să nu se țină Rusaliile pentru că și acestea sunt sărbători păgânești, arată cu același nume și de păgâni; nici borozanii să nu s-arate dănțuind căci pe acestea le oprește acel canon interzicând ca bărbații să se îmbrace în haine femeiești și femeile cu cele bărbătești; să înceteze și brezaia, adică schimbarea la față prin măști deoarece nu se deosebește de cei pe care Sinodul îi oprește să-și pună măști comice sau tragice, Nici focuri să se aprindă în seara de Vineri Mari , amăgindu-se că vin morții să se încălzească, nici pe morminte să nu s-arunce mâncare crezând că se scoală morții să mănânce pentru și acestea sunt asemenea cu acel obicei păgănesc” (Vulcănescu R. 1970 278)

un forint, dacă nu va veni și a doua oară cu trei florinți, iar de nu va veni iar dacă nu merg nici a treia oară să fie lepădat de la biserică ca un păgân, iar popa să nu meargă la înmormântarea lui;

- tinerii și bătrâni să știe pe de rost Tatăl Nostru , Credeul și Poruncile, dacă nu le știu și se întâmplă să moară, „unul ca acela să nu se îngroape în cimitir unde se îngroapă ceilalți creștini pravoslavnici, ci să se îngroape dinafară iar popa să nu-l slujească”;

- să țină cele patru posturi, miercurile și vinerile, cei care nu le țineau erau lipsiți de biserică până ce nu-și vor cere iertare de la popa;

- la Paști tot omul mai mare de 7 ani să se spovedească și să se cuminece, dacă nu face asta să nu i se dea paști și în caz de moarte să nu fie îngropați în cimitir și preotul să nu participe” (Bodale A.M., 2012.379-383).

Potrivit percepțelor creștine, duminica și zilele de sărbătoare erau zile dedicate lui Dumnezeu și sfinților, zile în care trebuiau să fie mai buni și să aibă sufletul curat. Obiceiul era ca în aceste zile omul „ să se îngrijească, să se spele și să se îmbrace în haine curate de sărbătoare pentru că nu se cuvine să fie neîngrijit trupește și sufletește în timp ce preotul face liturghia în biserică” (Bernea, E, 1997. 80).

Preotul satului, după hirotonie făcea parte din cadrul comunității sateștii, fiind țăran în toate zilele lucrătoare, iar duminica și în sărbători îmbrăca odăjdiile sfinție și oficia Sfânta Liturghie pe înțelesul sătenilor „ mai recreat și mai întărit sufletește omul de la o Liturghie slujită de un preot fără multă învățătură, dar a cărui ființă radiază de flacăra credinței decât după slujba teolog savant care oficiază ca la teatru și a cărui ființă se vădește a fi străină cu totul de misterul pe care-i pus să-l săvârșească” (Agârbiceanu, I.1942. 704).

Preoții se întrețineau din averea proprie, dacă erau localnici, din averea bisericii dată de comunitate și din unele donații făcute de credincioșii. Cum însă nu în toate localitățile credincioșii aveau posibilitatea să asigure pământ suficient pentru întreținerea preotului, autoritățile habsburgice au hotărât să înzestreze bisericile cu pământ, hotărâre care nu a fost respectată de nobilime astfel că „la soborul eparhial din 30 iunie 1750, ținut în Jelmariu, participanții (preotul și doi oamenii bătrâni), au declarat că sunt numai 13 localități care au o țară de moșie dată de mult bisericilor, în restul nu au fost de acord tisturile să facă moșie la biserică precum este porunca” (Nicolae J., Fleșer G. Dumitran A., 1996., 82).

Averea bisericii consta și din donațiile făcute bisericilor de către unii credincioși pentru ca să fie pomeniți ei și strămoșilor lor „din 15 sate numai în două (Jubot și Cioara) biserica avea fundușuri de casă și pământuri arătoare și de fân de la sat, în celelalte erau date de

pravoslavnicii creștini pentru sufletul lor, al părinților și al moșilor cu pomelnic ca să pomenească preoții la Sf. Liturghie, iar de la stat nu-i dat nimic, preoții șed și se hărănesc în fundușurile și moșiile care le-au rămas de la părinți” (Nicolae J., Fleșer G. Dumitran A., 1996., 82).

După desființarea iobăgiei preoții se întrețineau din averea bisericii „preotul ca foloase are 8 fâlci de pământ de hrană” (Brezunt, Bacău, Hașdeu 1877), din plata dată de locuitori, în natură, „fiecare poporan pe la poalele munților face popii o zi de lucru pe an și îi dă o felderă de bucate sau o ferie de vin și la Bobotează colacii, costițele de porc fuioarele pe care poporeni le dau popii pentru că i-a botezat” (Teofil Frâncu și George Candrea 1888. 112) sau în bani, „preotul primește anual salariu câte 3 franci de la fiecare locuitor, apoi 100 franci de la bugetul comunei oșebit de pomeni, botezuri cununii. Dascălii primesc câte 4 franci pe ani de la buget și partea ce le-o dă preotul de la pomeni (Brusturoasa, Bacău Hașdeu 1877)¹.

Obiceiul „din timpul trecut de a plății sătenii preoții și dascălii natură câte un coș de cereale toamna, apoi la arat semănat și cules are munci gratuite din partea feciorilor și a fetelor. Când are nevoie de adus lemne, oamenii sunt datori să meargă cu căruțele să-i aducă, chiria i-o plătesc tot ei, vitele sunt păzite fără plată” (Rotunda, Baia, Mușlea 1938)” sau în bani, „În ajunul Crăciunului când umblă din casă în casă cu dascălii cu ajunul și vestesc Nașterea fiecare gospodar dă 40 lei, rar, cel care dă mai puțin dă 20 lei, iar la Bobotează pe lângă asta i se mai dă 2 colaci cam de 250 grame unul și un fuior de cânepă. În postul Paștilor fiecare locuitor face parastasul mortului care constă din covrigi sau colaci mici, un litru de vin și 60 de lei. În acest sat sunt 250 capi de familie și vă puteți închipui ce venit au. Din acest venit dă la dascăli cât vrea. Dascălii iau și ei leafă de la stat și la toate serviciile botez cununii, înmormântări, dezgropări primesc câte 10-15 lei” (Stolniceni Bacău Mușlea 1938) s-a păstrat și după primul război mondial, chiar dacă preotul era plătit de stat.

În afară de acestea obligații, sătenii dădeau în plus o anumită sumă de bani pentru orice serviciu² și participau la clăcile organizate cu ocazia efectuării unor lucrări agricole, „altă dată spun oamenii că lucrau preotului tot satul în clacă, de când s-a schimbat calendarul lucrează mai puțin” (Moișa, Baia, Mușlea 1938). Clăcile se făceau la aratul de

¹ „, câte 3 franci de la fiecare locuitor, apoi 100 franci pe an din bugetul comunal, deosebit de pomeni, botezuri, cununii (Teofil Frâncu și George Candrea 1888. 112)

² Acum se plătește la preot orice serviciu, la botez 100 lei, un șervet, săpun și 2 l vin, la cununie 100 lei, când sfințește o fântână 40 lei, când sfințește agheasma 40 lei, când face molitvă la lăuze 40 lei, la spovedanie 20 lei, la înmormântare 100 lei un șervet sau tulpă, lumânare și pomeni, același lucru și la dezgropare, adică pomeni și șervet cu lumânare. (Moișa, Baia, Mușlea 1938).

primăvară și de toamnă, „ la prășitură, la coasă și la secere, mai ales în zilele de sărbătoare în care nu se face slujbă în biserică , rar se făceau în zile de lucru. Drept plată li se punea lăutari să le cânte, li se da de băut rachiu sau vin la terminatul lucrului, cei tineri jucau,cei bătrâni după ce se îmbătau jucau și ei. Cheltuielile cu băutura erau mai mari decât cu lucru de aceea s-a renunțat” (Stolniceni, Bacău ,Mușlea 1)938) , „astăzi se mai fac clăci preotului și învățătorului ca să ca să plătească ei că au de unde zic unii (Moișa, Baia ,Mușlea 1938)

Lăcomia unor preoți a făcut ca „ei să fie disprețuiți de credincioși” (Brusturoasa Bacău,Hașdeu 1877) și să treacă la pocăiți.

Biserica prin intermediul preoților da canoane pentru iertarea păcatelor făcute prin abaterile de la normele de comportament creștine bazate pe Cele 10 porunci pentru readucerea păcătoșilor pe calea cea bună a moralei creștine, sau putea exclude pe cei care aveau abateri grave din rândul credincioșilor.

Excluderea din rândul credincioșilor era cea mai gravă pedeapsă pentru un sătean deoarece prin aceasta el era izolat de membrii comunității din rândul lor și era înmormântat ca un păgân crezând că pe lumea cealaltă el va fi pedepsit de necuratul în Iad.

Biserica, pentru combaterea unor comportamente lumești nedemne a permis folosirea și a unor imaginii vizuale care ilustrau pedepsele pe care sufletele le vor avea de îndurat pe lumea cealaltă. Aceste imagini s-au mai păstrat în pronaosul unor biserici de lemn din județele Arad, Bihor,Cluj, Maramureș și Sălaj, și sunt cunoscute de credincioși sub numele de Judecata din urmă.

Scenele din Judecata din urmă care arată pedepsele pentru unele păcate precum: femeia care strică pruncii, femeia care nu face prunci, curvarii, cei care dorm în timpul bisericii, leneși, bețivi, mincinoși, cei care nu-și respectă părinții, primarii și jurații care fac nedreptăți (Godea, I. 2011. 2011,53-61). Scenele din Judecata din urmă sunt singurele imagini în care în care sunt redatate personajele nude, iconografia ortodoxă nepermițând redarea personajelor nude, cu excepția lui Cristos în scena Răstignirii și Luării de pe cruce, decât îmbrăcate.

Jurisdicția Bisericii se întindea numai asupra membrilor clerului care puteau fi judecați pentru încălcarea unor reguli strict legate de normele creștine și pentru încălcarea unor norme de conviețuire comunitară. Conflictele dintre enoriași și preoți erau rezolvate de către protopop sau vlădică,iar nemulțumirile preotului față de sătenii erau rezolvate de către birău și șpani.

Instanțele bisericești puteau judeca și da sentințe în cauze laice numai în situația în care cauza de judecată era divorțul, pentru a dezlega legătura stabilită prin Taina Cununiei între cei doi soți. Căsătoria era

considerată încheiată atunci când unirea dintre doi tineri era consfințită, prin Sfânta Taină a cununiei, de către preot în fața altarului, de aceea Biserica nu accepta ușor destrămarea familiei pentru a proteja dogma creștină că „ce Dumnezeu a unit, omul să nu despartă”.

Divorțul presupunea o serie de formalități ce trebuiau îndeplinite înainte ca să fie pronunțat. Părțile trebuiau să dea declarații în fața preotului și a doi martori că nu se împacă, apoi se prezenta cauza protopopului, „la Soborul din Mociar, Bihor din 14 ianuarie 1805, s-a adresat Ana soția lui Scurt Gheorghe pentru că soțul la trei ani după căsătorie o bate, a numit-o curvă publică și a vrut s-o omoare. În urma unei astfel de plângeri Soborul a chemat soțul și părinții ambilor soți pentru aflarea adevărului. Soțul se dezvinovățește spunând că și-a aflat soția împreună cu sluga pentru care le-a aplicat la amândoi câte o bătaie și că soția sa Ana este încurcată și cu ciurdarul satului căruia îi așterne pat moale, iar la plecarea acestuia, după miezul nopții, îl petrece până la poartă unde mai stă cu el un ceas două.

Soborul analizând cele spuse de părți a hotărât ca cei doi soți, împreună cu părinții lor să facă un legământ, prin care se obligau soția să-și cinstească și să asculte de soț și de socrii, iar soțul că va cinsti soția și pe socrii lui, că nu-i va mai adresa cuvinte jignitoare soției și n-o va mai bate. Dacă vor încălca legământul soția va plăti 30 zloți bisericii și va răbda 24 corbace, iar soțul va plăti bisericii 2 florini regali și va răbda 24 băte.

Soborul a hotărât ca și părinții celor doi să facă la rândul lor un legământ, părinții soțului că își vor cinsti nora și nu o vor mai ponegri și nici nu-și vor îndemna fiul s-o bată, iar cei ai soției că nu vor mai ține parte fiicei lor și o vor învăța să-și cinstească soțul și socrii, iar dacă, vor încălca legământul să dea gloabă 2 florini regali bisericii și să rabde 24 paltauă” (Godea I., 2011.46 .47).

În situația în care nici protopopul nu reușește să împace părțile cauza ajungea în fața unei instanțe eparhiale formată din clerici și Episcop care după analiza cauzelor încerca să-i împace despărțindu-i de pat și masă, o perioadă de unul sau doi ani în care cei doi conviețuiau în aceeași casă pentru împăcare. Dacă nu reușeau să se împace se pronunța divorțul care era consfințit prin cartea de despărțire semnată de Episcop care preciza motivele divorțului și declara căsătoria desfăcută.

Chiar dacă prin cununia religioasă cei doi tineri în fața altarului își unesc viețile pentru a fi împreună la bine și la rău, Biserica a acceptat desfacerea căsătoriei în următoarele situații:

- *moarte religioasă*, atunci când unul din soți renunță la credința creștină, sau respinge învățătura creștină devenind eretic, sau când și-a botezat propriu fiu, adică căsătoria s-a încheiat între nași și finii;

- *moarte morală*, atunci când unul din soți a făcut crime,avorturi sau este adulterin;

- *moarte fizică parțială* atunci când soțul nu-și poate îndeplini obligațiile conjugale (impotență), suferă de boli incurabile și contagioase și

- *moarte fizică* când unul din soți moare și celălalt rămâne văduv. (BodaleA. M, 2012.379 -399) .

Preoții, după cum am arătat, aveau obligația de-a interzice unele obiceiuri laice având dreptul de-a sesiza autoritățile și de a nu participa la înmormântarea celor care le practicau. În legătură cu interzicerea ca „ la Paști să se bată cu lopata, iar în luna de Paști să se tragă în apă” foarte probabil că este vorba de interzicerea practicării obiceiului judecății feciorilor din sat, (Craii, Bricelatul) pentru unele greșeli făcute în anul care s-a scurs de la Paștile trecute,, obiceiul de-a bate boii, neascultarea și certurile cu părinții, amăgitul unei fete și lăsarea ei, înjuratul , dormitul în vremea bisericii” (Drăganu N. 1933,2) și de obiceiul sărbătoririi primului plugar care a ieșit la arat.

În afară de preoți Biserica mai era reprezentată în cadrul comunităților sătenești de persoane cu diferite funcții în cadrul ceremoniilor religioase. Dintre aceste persoane cei mai importanți erau *cantorul, clopotarul, crâșnicul, prescurărița*, persoane care își aduceau contribuția la pregătirile ce se făceau pentru oficierea serviciului religios și la desfășurarea acestuia. Aceste persoane erau alese dintre oamenii de frunte a satului,, dascălul, cantorii bisericii și slujitorul altarului se alegeau dintre nemeși ” (Reteganu,Gh.1943.33)

Cantorul dădea răspunsurile preotului în cadrul oficierei serviciilor religioase ce se oficiau Duminica și în sărbători, și la cele ocazionate de botezuri, nunți, înmormântări. Cantorii au avut un rol important în conservarea și promovarea culturii populare imateriale fiind creatorii și promotorii verșurilor de la înmormântare, pricesnelor și a colindelor religioase.

În unele localități cantorii erau și dascălii la Școala confesională unită primind „porțiunea cantorală de 8 iugăre iclejie, iar de la părinții copiilor câte o mierță de porumb o zi de lucru și 4 pițule” (Cosma V.1933 62) După primul război mondial în unele localități dascălul avea leafă de la stat ca și preotul și mai avea venituri din banii de la înmormântări, cununii și botezuri ” (Rotunda , Baia Mușlea 1938).

Clopotarul era persoana care avea cheia bisericii, trăgea clopotele Duminica și în zilele de sărbătoare, pentru a marca anumite momente a slujbei religioase. Clopotarul trăgea clopotele bisericii și în cele trei zile la înmormântare, pentru a aduce la cunoștința membrilor comunității că a murit cineva; vara când e vreme grea (furtună) pentru a împrăstia norii;

în caz de incendiu „atunci când s-a aprins vreo construcție, clopotarul, ziua sau noaptea trebuie să tragă clopotul într-o dungă pentru a mobiliza pe membrii comunității la stingerea focului pentru ca acesta să nu cuprindă tot satul” (Frâncu T. Candrea G 1888).

Clopotarul trebuia să fie om credincios care are grijă să fie biserica curată , trage clopotele totdeauna și însoțește pe preot,preotul îi dă din liturghii, iar oamenii îi dau toamna câte o coșarcă de porumb” (Rotunda, Baia, Mușlea 1938), iar pentru că trăgea clopotele era plătit de oameni „ în bani, se învoiesc cu 10 -15 lei de locuitor sau în natură (bucate). El trage clopotele ori de câte ori vede un nor negru și-i primejdie să bată gheața, dacă nu trage clopotele și bate piatra nu-i plătește nimeni, altfel fiecare plătește cu sfințenie (Târzia, Baia, Mușlea 1938)

Prescurărița era o femeie iertată cărora preotul îi dădea pistornicul pentru a face prescuri pentru Sfânta Liturghie. Tot ea făcea prescurile pentru Slujbele care se făceau pentru pomenirea celor decedați sau pentru slujbe speciale.

Curatorii erau persoanele care împreună cu preotul aveau evidența averii mișcătoare și nemișcătoare a bisericii. Ei erau aleși de către credincioși pe o anumită perioadă de timp (de la unu la patru ani) putând fi realeși, numărul lor în satele mai mici e numai unul, în cele mari sunt câte doi (. Frâncu T. Candrea G 1888).

Până la desființarea iobăgiei autoritatea laică care coordona relațiile dintre săteni, cerceta conflictele și le rezolva era Scaunul sătesc format *jude, jurații, bătrânii satului și preot*, persoane alese de membrii comunității.

Judele sau birăul era cel mai important demnitar al satului înainte de desființarea iobăgiei, el fiind atât reprezentantul autorităților în fața membrilor comunității sătești cât și al comunității sătești în fața autorităților feudale. În această calitate judele administra,judeca și aplica legile în limitele autonomiei sătești și a obiceiurilor satului

În calitate de reprezentant al autorităților feudale, Judele trebuia: să conducă și răspundă de bunului mers al treburilor sătești, să țină evidența contribuabililor, să ia parte la conscrierea lor și să răspundă de exactitatea declarațiilor; să repartizeze darea, să o strângă și să o predea la timp, răspundea de participarea sătenilor la unele lucrări publice, la cetăți, la drumuri, să asigure găzduirea întreținerea și transportul persoanelor oficiale, participa la ridicarea recruților,, birăul curții orânduia și aduna dările și le trimitea stăpânului moșiei, scotea satul la treburile obștești, la repararea drumului satului și movilele de pe margini” (Reteganu Gh. 1942 31) .

Ca reprezentant al comunității sătești judele este prezent în toate activitățile de interes comun precum extinderea terenurilor de cultură, împărțirea periodică a terenurilor lăsate în paragină, alternarea culturilor, paza câmpului, păstrarea averii comunității, păstrarea liniștii localității, participă la judecarea conflictelor dintre membrii comunității, supraveghează respectarea obiceiurilor locale, este martor în unele pricini, controversate ce se judecă în lipsa altor probe, ia parte la conducerea afacerilor locale bisericesti, la alegerile de preoți și dascăli (A. Răduțiu, 1976. 84).

Judele ajungea adesea în conflict fie cu reprezentanții autorității de stat sau ai marii proprietăți, atunci când pretențiile acestora deveneau insuportabile, fie cu membrii comunității din care făcea parte, atunci când aceștia nu se achitau de obligații. De abilitatea cu care știa să aplaneze posibilele conflicte depinzând liniștea satului.

Judele satului iobăgesc era ales anual de către întreaga comunitate, „satul întreg alegea birăul dintre nemeși pe care stăpânul moșiei îl împuternicea sau nu”, (Reteganu Gh. 1942 31) la propunerea juraților și a bătrânilor satului, de preferință dintre știutori de carte, pe un an de zile. El „n-avea nici o hază de biruirea lui” adică nu era plătit, afară de faptul că obligațiile lui față stăpânul feudal, „reveneau satului care trebuia să dea ca la 80 florini, sau tot omul trebuia să facă o zi de slujbă la coasă sau la secere la stăpân. (Răduțiu, A 1976, 84)

Potrivit însemnărilor unui notar sătesc de la mijlocul secolului al XIX-lea înainte de desființarea iobăgiei alegerea Judelui se făcea cu dificultăți deoarece nimeni din sat nu voia să accepte, de frica pedepselor la care era supus „pentru puțină greșală îl pedepsea și-l bătea nu numai cu bâta, cu palțul, peste cioareci, peste gaci, ba încă îl bătea și cu nuiua peste trupul gol, care a-l bate pe om în vârstă așa cu nuiiele peste trupul gol, a dezbrăca omul mare, bătrân cu muiere și prunci înaintea norodului și al bate cu smicele peste trupul gol era cea mai mare rușine” (Sebastian S. 1976 704).

Din această cauză Judele sau primarii satelor era numiți de reprezentanții autorităților sau de domnii feudali, cei numiți fiind forțați să primească slujba, dacă refuzau erau pedepsiți de autoritatea feudală care „stălpul în mijlocul satului, pe care după înălțimea omului, mai mare sau mai mic, îl sflederește stălpul acela și bagă părul capului, chica celui ce nu vrea să fie birău și bate cui în hudă și-i strânge părul în hudă cu cui și astfel îl ține o zi și două și mai mult „până ce fâgăduiește că va primi biruirea” (Stanca. S 1976 703-705)

În îndeplinirea obligațiilor pe care le avea judele era ajutat de jurați, bătrânii satului, logofăt, notar. Jurații se alegeau din rândul

bătrânilor satului, la propunerea acestora, și participau alături de jude, la rezolvarea pricinilor judecate de Scaunele satești.

Bătrânii satului (oamenii buni și bătrâni) era instituția care din vechime participa la conducerea satului și împreună cu jurații, îl ajutau pe jude la rezolvarea problemelor apărute în raporturile dintre autorități și membrii comunității și în autoadministrarea localității „bătrânii satelor erau înainte conducătorii satului în diferite cazuri precum judecăți, împărțiri de pământ după o hotărâre de divan, toți sătenii contribuiau la cheltuieli și li se supuneau cu respect” (Nadișa, Bacău, Hașdeu 1877)

Bătrânii satului se alegeau dintre oamenii de rând mai în vârstă „care știu obiceiurile și întâmplările”, preferați fiind „cei mai bătrâni și cu mai vază” (A Răduțiu, 1976. 86), vaza fiind acoperită de averea și virtuțile morale ale acestora.

Bătrânii satului aveau un rol important în păstrarea obiceiurilor locale, și a drepturilor comunității, participau la prețuirea unor bunuri ale obștii, și la alegerea de preoți

Numărul bătrânilor varia în funcție de caracterul și importanța cauzei care necesita participarea lor. Bătrânii satelor făceau parte alături de jude și jurați din Scaunele de judecată satești, protopopesc, domenial, în calitate de martorii chemați să depună mărturie în pricinile ce se judecau, „bătrânii satelor erau înainte conducătorii satului în diferite cazuri precum judecăți, împărțiri de pământ după o hotărâre de divan, toți sătenii contribuiau la cheltuieli și li se supuneau cu respect” (Nadișa, Bacău Hașdeu 1977) .În cadrul comunității bătrânii satului erau priviți ca judecători, ei „judecau și împăcau certurile dintre săteni” (Brezunt, Bacău, Hașdeu 1877)

Logofătul, notarul era dregătorul care redacta actele. El era ales anual de comunitatea satească din rândul celor cu pământ și cu renume bun și confirmat de Magistrat. Notarul satului trebuia să țină evidența dărilor pe familie, să-l sprijine pe jude în atribuțiile sale, să țină evidența cheltuielilor satului, să vegheze împotriva abuzurilor, hotărârile dregătorilor satești. (A Răduțiu, 197686-88)

În Moldova „în timpurile vechi satul era condus de Sfatul sătesc, oameni aleși de săteni, dar mai mult impuși de boier Vechilul, vâtaful sau feciorii boierești erau cei de care trebuiau să asculte sătenii, altfel erau chemați la curte de boier, și pe lângă că-i ocăra îi și pedepsea și le da vitele afară din izlaz, vara nu le da loc în parte și nu-i primea la alte munci pe moșie. Sătenii știau de frica boierului și erau supuși și ascultători. (Stolniceni, Bacău, Mușlea 1938)

Pe domeniul boieresc din Moldova sătenii “erau un bun al boierilor care dispuneau de ei cum voiau” (Rotunda, Baia Mușlea 1938 iar dregătorii erau:

- „*Vechilul* care supraveghea întreaga moșie, el stătea la curte, ținea socotelile moșiei și aducea la cunoștința boierului orice neajuns;

- *Vătaful* era ajutorul de vechil, de multe ori îl înlocuia pe vechil,. Vătaful controla moșia, vâcăriile, ocoalele cu boi , de el ascultau ceilalți slujbași dar nu făcea nimic fără a se consulta cu boierul sau cu vechilul;

- *Feciorul boieresc* era de obicei un tânăr ales de boier dintre feciorii preotului a vechilului sau a gospodarilor bogați care știa carte, ca să învețe apucături alese. El era ajutorul vechilului sau a vătafului de la care primea porunci;

- *Logofeții* aveau în seama lor treburile bucătăriei boierești îngrijindu-se de servitul mesei;

- *Bucătarul* era sau un țigan rob, sau un târgoveț ori neamț și era ajutat de unul sau doi argați;-

Chelarul omul credincios boierului care avea cheile de la toate cămările și beciurile boierești. El trebuia să cunoască tot ce se dădea din curtea boierească;

- *Pădurarii* erau tocmiți cu anul plata variind de la stăpân la stăpân;

- Fierarii potcoveau caii, reparau trăsurile” (M. Lupescu, 1914 225).

În Țara Românească conducerea satului era asigurată de pomojnic (primar) ales de către săteni și confirmat în biserică „ în comuna Suseni Argeș alegerea primarului era anunțată de cei patru pristavi care ieșeau la hotar și făceau strigare peste sat pentru ca locuitorii să se strângă la sfat și împreună să aleagă pomojnic. Toții fiind de față chibzuiau pe cine să pună pomojnic apoi porneau spre biserică unde-l aducea la altar zicând pe acesta îl vrem părinte, să ni-l sfințești pomojnic după care urma slujba investiturii, părintele împreună ă cu alesul ocolind prestolul în sunetul imnului Isaia dănuiește cântat de toți de tremura catapeteasma și sfinții de pe pereți pe urmă se citea molitva și se cânta Miluiește-ne pe noi Dumnezeu pe urmă se striga de trei ori Vrednic este.

După ceremonia de la biserică urma cea din câmp la trefonul cu icoana și acolo obștea satului da pomojnicului bățul zicând să te porți bine și să trăiești astfel îi încredința puterea de conducere a satului și dreptul de a-i bate cu bățul pe cei recalcitranți. Bățul era alb din lemn de alun înalt cât omul și pe el pomojnicul nota toate, viața socială a satului se orânduia în jurul răbojului pe care erau lucruri vechi pe care nu le putea schimba după voie” (Panaitescu P. N 1944, 27-34).

Legătura dintre locuitorii și boier se făcea prin primar, care era întotdeauna omul boierului , iar neînțelegerile dintre săteni se făceau după obiceiurile locului de jurații comunali, trei la număr aleși pe un an” (Cojmănești Mehedinți Mușlea 1938)

Preotul era persoana cea mai importantă care rezolvă o parte din conflictele de natură morală apărute între membrii comunității,,în vremea veche când mergeau oamenii la biserică după datoriile lor, nu ieșeau din biserică până nu ieșea popa întâi. Ieșind popa oamenii mergeau și-i sărutau mâna, precum și femeile și ziceau unul la altul bună dimineța și se întrebau unul pe altul de ale lor și toate pricinile ce erau în sat se domoleau în stoborul bisericii Pentru pricinile care nu puteau fi rezolvate de preot, împricinații apelau la Aleși sau la logofătul satului care-i cercetau și pe care-l găsea de vină îl bătea și-i spunea să nu mai facă așa ” (Graiul Nostru,1906-1907,34-35).

Hotărârile importante pentru bunul mers treburilor satului și pentru rezolvarea conflictelor din cadrul comunității, erau luate de Sfatul sătesc care erau format din jude, jurații, bătrânii satului și preot,, în trecut satul era condus de Sfatul sătesc oameni aleși de săteni,dar mai mult impuși de boier. Sătenii trebuiau să asculte de vechil vătaf sau de feciorul boieresc, altfel erau chemați la curte de boier și pe lângă că-i ocăra și îi pedepsea,le da vitele afară din izlaz,vara. Nu le da loc în parte și nu-i primea la alte munci pe moșie. Sătenii știau de frica boierului și erau supuși și ascultători ” (Stolniceni,Bacău, Mușlea 1938)

Sfatul sătesc era forul care hotăra în toate problemele de interes comun precum extinderea terenurilor de cultură, împărțirea periodică a terenurilor lăsate în paragină, alternarea culturilor, paza câmpului, păstrarea averii comunității, ia măsuri pentru păstrarea liniștii localității, ia parte la judecata conflictele dintre membrii comunității, supraveghează respectarea obiceiurilor locale, este martor în unele pricini,controversate ce se judecă în lipsa altor probe, ia parte la conducerea afacerilor locale bisericesti, la alegerile de preoți și dascăli (A Răduțiu,1976. 84)

Pentru „punerea la cale a treburilor satului și judecarea abaterile de la normele de comportament ale sătenilor Sfatul sătesc „se ținea în mijlocul satului în zile de lucru și se numea cîsla satului se ținea de obicei în mijlocul satului, la întrunirea Sfatului participau toți sătenii, afară de cei răi ” (Nadișa, Bacău Hașdeu 1877), sau la biserică „prin 1830 eram flăcăuan și duminica după biserică ne țineam și noi de oamenii bătrâni, căci așa era treaba atunci, nu erau școli ca acum, trebuia să știm rostul treburilor din spusele celor bătrâni. În ograda bisericii erau doi aguzi și acolo veneau preotul , chiaburii satului și alți oameni bătrâni și începea să descoase pricina care era judecată. Preotul îi întreba pe cei bătrâni care-i vinovatul după chibzuiala lor, iar după ce toți chiteau pe cel cu pricina, iar se întrebau cum să-l pedepsească. Judecata era dreaptă,oamenii erau cu frica lui Dumnezeu și era mare rușine când judecau un om pentru furt sau batjocura altuia. Flăcăii și fetele care umblau cu rele prin sat, care se apucau de furt sau cei care nu se duceau la

biserică îi băgau în jug care era în biserică și cel pedepsit stătea cu mâinile și capul prins în jug tot timpul slujbei , iar dacă a făcut ceva rău era scuipat de credincioși când părăseau biserica” (Nicolau I.C, 1913 333-334).

Sfatul sătesc se puteau ține ori de câte ori era o pricină de judecată dar nu se puteau ține în Săptămâna Mare și-n zilele de Paști și ele nu puteau judeca pe cei bolnavi (Doftăna, Hașdeu 1877)

Principalele conflicte care apăreau între membrii comunității sătești erau cele care priveau integritatea fizică (bătaia, rănirea, schilodirea, omorul), integritatea proprietății (furtul, tâlhăria, încălcarea hotarelor, distrugerea semnelor de hotar), integritatea morală (neascultarea de părinți, răpirea necinstirea fetelor sau a soțiilor, curvia, jurământul mincinos). Dacă aceste conflicte nu puteau fi rezolvate, pe cale amiabilă de părți, partea vătămată apela la judecată

Răspunderea pentru încălcarea normelor de conviețuire putea fi personală sau colectivă, în funcție de vârsta făptașului și de starea lui mentală, copiii nu răspundeau pentru relele făcute și nici cei care aveau probleme psihice.

Pentru faptele copiilor și ale membrilor familiei răspundea moral și chiar material tatăl, care era considerat în cadrul comunității stăpânul familiei „când din greșeală sau voit se întâmplă ca femeia sau copilul să batjocorească pe altul cel atacat sau ofensat zice aceștia n-au stăpân și se întâmplă să-l tragă la răspundere pe bărbat” (Nadișa, Bacău, Hașdeu 1877)

Dovedirea vinovăției sau nevinovăției persoanei bănuite la aceste Scaune de judecată se făcea prin proba: mărturisirii, jurământului, martorilor, silirea, înscrisurilor.

Mărturisirea era cea mai simplă probă de stabilire a adevărului care se lua în fața Scaunului de judecată sau a bisericii, prin care persoana acuzată persoanele acuzate „mărturisim noi cu sufletele noastre înaintea lui Dumnezeu că” și dacă era crezuți, și prejudiciu era recuperat conflictul se stingea. Dacă persoana acuzată nu era crezută se recurgea la proba cu martori.

Jurământul era o altă probă de judecată pe care trebuiau să-l facă cei acuzați pentru a fi crezuți ce cele spuse sunt adevărate apărându-se astfel de acuzațiile nedrepte privind săvârșirea unor fapte rele „pentru a se apăra jură pe ochi, pe viața lor, sau pe viața copiilor, să fie pedepsit de Dumnezeu cum e mai rău dacă este așa” (Nadișa, Bacău, Hașdeu 1877)

La Scaunul de judecată jurăminte trebuiau să facă și martorii, persoanele care aveau cunoștință de cele întâmplate care erau chemate să întărească cele spuse de una din părțile ajunse la judecată. Pentru a fi imparțiali martori trebuiau să fie oamenii recunoscuți ca cinstiți în sat,

care nu erau rude cu împricinații, sau dușmanii recunoscuți ai unei părți în conflict.,,Nu puteau fi martori oamenii mincinoși și nici hoții cunoscuți, mai ales cei care au tâlhărit multă vreme pentru că aceia și-au pierdut de mult sufletul” (Nadișa, Bacău, Hașdeu 1877). De asemenea femeile erau „chemate rar ca martori” (Brezunt, Bacău, Hașdeu 1877).

Scaunul de judecată pentru aflarea adevărului în cazul unor acuzații grave cereau împricinaților și martorii lor să depună jurământ:

- în fața unei cruci și în fața preotului,, când jura punea piciorul drept pe un bolovan și jura în fața preotului, ca acesta să mă fac dacă nu spun adevărul” (Nadișa, Bacău, Hașdeu 1877),

- în biserică în fața icoanelor ,, în vechime îl duceau pe inculpat în biserică, unde aprindeau două lumânări și-l sileau să pună mâna pe Evanghelie și să jure, și astfel se descopereau multe adevăruri pentru că unii preferau să sufere orice pedeapsă decât să jure mincinos” (Brusturoasa Bacău, Hașdeu 1877) ,

- în biserică cu psaltirea pe cap,, când se făceau mai demult jurămintele cu martori trebuiau să se facă în biserică,cu Psaltirea pe cap”. (Brezunt,Bacău Hașdeu 1877).

Se credea că dacă cineva a mințit când a jurat se îmbolnăvește, sau îi mor vitele, de aceia pentru dezlegarea unor jurămintे mincinoase făcute numai între oameni se apela la preoți.

Jurămintele făcute în fața icoanei, a crucii a preotului sau în biserică, nu pot fi dezlegate de nimeni, nici de preoții în fața cărora s-a jurat,un exemplu fiind situația prisăcarului din Negrești ,,cu ocazia întocmirii planului unui sat cu ocazia împrumutării țaranilor prin Legea lui A. I. Cuza, inginerul statului Alexandru von Braun îl întâlnește pe prisăcarul Gavril trimis de vechilul moșiei Negrești, Constandin Botez, pentru a-i arăta hotarul dintre cele două moșii precum și faptul că un iezer ar aparține de moșia Negrești.

Cei prezenți n-au avut încredere în spusele prisăcarului și l-au pus să jure în biserică. Acesta merge în biserică și în fața preotului, cu mâna pe Evanghelie, jură că spune adevărul. La mai mult de un an prisăcarul se îmbolnăvește și cade la pat din cauza jurământului mincinos făcut în biserică și nimeni nu-l poate ajuta. Vătaful Costachi din Vulpărești auzind de boală merge și-l găsește afară cu picioarele pline de bube unse cu păcură pentru a nu-l mânca muștele, îl întreabă ce are iar prisăcarul îi răspunde pentru jurământul ce am făcut asupra locului numit al Turcului că acolo ar fi Iezerul Stăniței mi-a slobozit Dumnezeu boala lui Iov.

Vătaful îi spune să meargă la călugări și să-și mărturisească păcatul că Dumnezeu îl va ierta dar prisăcarul îi răspunde că nu poate să meargă de frica vătafului să nu-l alunge din sat. Prisăcarul este vizitat și de preotul în fața căruia a depus jurământul care-l sfătuiește să meargă la

mănăstire, la Roman unde este și spital și să-și mărturisească păcatul și va câștiga sănătate sufletului și trupului. Surorile prisăcarului îl roagă pe preot să-l dezlege de jurământ dar acesta refuză, spunând că numai acela căruia i-a greșit îl poate dezlega” (Silviu Văcaru, 2012. 254-255).

O altă cale de aflarea adevărului, în afară de martori și de jurăminte, era silirea celor bănuți să spună adevărul prin chinuirea lor. Cei bănuți de săvârșirea unor fapte erau bătuți cu nuiaua și arși cu fier înroșit,, pe pânțele și chiar pe părțile mai sensibile ale corpului pentru a recunoaște „ nu mai departe de acum câteva luni s-a aplicat o astfel de pedeapsă de către subprefect atunci când doi hoți, dintr-o bandă pe care domnia sa o descoperise, nu voiau să spună unde sunt lucrurile furate. Subprefectul a fost silit să-i pună cu picioarele goale pe cărămizi arse și ei nu spuneau, le-a pus cărămizi arse pe subțiori și tot nu spuneau și în fine i-a venit în minte acelui subprefect să-i spânzure de ghiciul unei fășii de păr din cap și tocmai la a treia pedeapsă au spus să se ducă la ei acasă și vor găsi lucrurile furate, sub un stog de fân ” (Nadișa Bacău, Hașdeu 1877)

Proba înscrisurilor a fost utilizată pentru demonstra dreptul de proprietate asupra terenurilor primite ca danie (cu Hrisov de la Domn), moștenite sau cumpărate, de tendințele de acaparare a acestora de către străini, sau de rude apropiate în situația în care pământul a fost vândut fără a fi întrebate acestea.¹ La vânzarea averii nemișcătoare (pământul în mod deosebit) trebuiau întrebate întâi rudele apropiate dacă nu voiesc să-l cumpere, „rudele au dreptul întâi de-a fi cumpărător” (Brezunt, Bacău Hașdeu 1877) și dacă ele nu vor „ atunci vânzătorul zice n-am nici un păcat căci le-am rugat și vinde pământul la străini ” (Nadișa, Bacău, Hașdeu 1877) .

Pământul vândut fără a fi întrebate rudele putea fi răscumpărat de acestea timp de un an de zile după vânzare, iar pentru a se evita răscumpărarea lui cumpărătorul când se făcea actul de vânzare , cerea să fie înscrisă clauza „dacă dintre rudele mele ar voi să răscumpere pământul atunci să aibă a răspunde cumpărătorului cu... și se trecea o sumă mult mai mare de bani decât prețul imobilului, sumă cu care nimănui nu i-ar da mâna să-l răscumpere” (Nadișa, Bacău Hașdeu 1877).

Pedepsele date de Scaunele de judecată variau în funcție de natura abaterilor. Pentru neplata birurilor „ când veneau vătăjii după biruri cei care n-aveau cu ce plăti erau puși cu picioarele goale în omăt două trei ceasuri ori li se puneau două răscoapte subțiori (Feressnariu, I. 1926, 34)

¹ „Rudele puteau răscumpăra terenurile vândute fără știrea lor, dând cumpărătorului banii prevăzuți în actul de vânzare la care se adăuga „ și alte cheltuieli făcute cu scrisuri și cu aldămaș. Acest drept îl au un an de zile” (Brezunt, Bacău Hașdeu 1877)

Pentru furt cea mai ușoară pedeapsă dată de Scaunul de judecată sătesc era purtatul lucrurilor furate legate la gât de hoț prin sat., femeia lui Vasile Păcală lucra cu ziua la tras cânepa în raglă la popa Vasile ,pentru că femeia acestuia era târgoveață și nu știa rândul gospodăriei .

Folosindu-se de neștiința preotesei femeia lui Păcală șparlea regulat din cânepa popii. Popa care știa câtă cânepă a semănat și câte fuioare a topit, trăgând cu ochiul și văzând că din câte fuioare a avut a rămas numai cu câteva a chemat pe vornicul Vasile care făcând cercetări acasă la moș Vasile Păcală găsi mulțime de cânepă,măcar că el nu semănase de loc.

Ca pedeapsă pentru furt a pus o chită de cânepă la gâtul femeii și a purtat-o prin sat alături de șotul ei, după ei mergând preotul Dascălu Grigore și Vornicul Niță Sulea și alți oameni. Când alaiul ajungea la ograda unui om omul și femeia bolborosesc încet cine face ca mine ca mine să pățească, iar vornicul zice mamei scui-pă-i nană că a furat cânepa părintelui și i-a prins” (Lupescu,M. 1914, 129-130)

Delictele considerate mai grave erau pedepsite prin torturarea vinovatului în deaba,sau butuc.

Deaba sau Caloda¹ era un instrument de pedeapsă întrebuințat de autoritățile administrative și bisericești pentru pedepsirea celor care fac rele. Deaba era formată din doi stâlpi bătuții în pământ de care se prindeau o scândură groasă cu 3-4 scobituri în partea de sus, peste care cădea altă scândură de sus cu scobituri în partea de jos. Vinovatul era băgat cu gâtul în scobituri, apoi scândura de sus se lipea de cea de jos. Erau băgați cei care furau, care nu veneau la biserică, cei care erau prinși în curvie sau au părăsit casa și se gândeau la divorț Erau ținuti până venea călăul pus de stăpân și-i trăgea 25 lovituri cu frânghia muiată în saramură sau cu nuiaua. Cuza a desființat-o” (Beldie , I.C. 1911, 289).

Deaba (caloda) era făcută în fața bisericii sau a primăriei. În deaba de la primărie se băga „ cei care se abăteau de la lege, cei care nu aveau cu ce plăti darea, îl băga acolo cu mâinile și grumazul și-l ținea după cum era păcatul,un ceas sau două, o jumătate de zi”. (Scurtu V.1942 94)

În deaba de la biserică erau puse „fetele mari care erau îngreunate” (Comoara Satelor ,1926, Nr. 3 34), cei care,, nu mergeau la biserică,se împingeau în biserică, ori se băteau , îl băga acolo cu mâinile și grumazul și-l ținea după cum era păcatul ,un ceas sau două, o jumătate de zi”. (Scurtu V. 1942 94),ca să-l vadă oamenii duminica și în sărbători.

¹ „Caloda era formată din trei stâlpi băgați în pământ, cam de la brâu în jos erau două scânduri cioplite de gorun, cioplite tare frumos . Scândura de sus era umblătoare. În calodă erau băgați acolo când se băteau cu cineva și curvarii” I. Mușlea Cercetări etnografice p.229

Butucul, jugul,, a fost până la 1875 „unealta de pedepsire a vinovaților, de rușinare și de aflare adevărului care se afla la primărie până la 1875. Era alcătuit din două lemne lungi de 5-5 m late de 15-20 cm și groase de 7-12 cm, puse unele peste altele și prinse la capete cu belciuge groase și lacăte. În laturile care veneau unele peste altele erau niște borte mari cât grosimea piciorului la glezne. Când se pune vinovatul în butuc se descurie lacătul de la un capăt, se ridică lemnul deasupra și omul își pune picioarele în borta butucului stând culcat cu fața în sus pe paie pe pământul gol și așa stătea și 24 ore ,2-3 zile și chiar o săptămână. În laturile care veneau unele peste altele erau niște borte mari cât grosimea piciorului la glezne. Pe unii îi puneau cu numai cu un picior , pe alții îi puneau cu mâinile . Când erau puși cu mâinile mâncarea și apa arestatului i-o da paznicul arestului care adesea era foarte crud, fiind deprins cu asemenea chinuri” (Lupescu M. 1914, 67).

În jugul de la biserică erau puși „flăcăii care umblau cu rele prin sat, s-apucau de furat sau nu se duceau la biserică erau puși în jugul ce se afla în mijlocul bisericii și cel pedepsit trebuia să stea cu mâinile și cu capul prins în jug tot timpul slujbei, iar dacă făptașul a făcut un rău mare era scuipat de credincioși când ieșeau din biserică” (Nicolau C. 1911,354)

După desființarea iobăgiei cea mai mare parte din atribuțiile Bisericii și a Sfaturilor satești au fost preluate de forurile locale de stat, alese de către autorități, „birăirea s-a înălțat la mare respect, mai vârtos cei ce au învățătură, știu ceti, scrie nemțește , ungurește, nu e numai birău, e domn cu plată bună Acum plata birăului pe un an să fie 300-400 florini, cum e și satul de mare ,sau tot omul e dator să-i facă o zi de lucru la ce va vrea și așa satul întreg e acum iobag la birău.

Acum se vânează birăirea că și dacă-i om prost poruncește la domn și merg la prestație la drumuri, la prunduit, unde se duc și alți oameni proști, și unde-i mână acolo se duc și domnii cu carul. Unde sunt domni în sat șezând cu proștii, merg cu boii sau cu caii, căci acum nu-i nimeni scutit de prestații publice, singuri numai preoții, Toți oamenii care au moșii trebuie să facă slujbă unde tistul ca porunci, mai ales sub cătănie, a da cvartir și de mâncat la cătane, a plăti porția nu-i scutit nimeni” (Sebastian Stanca 705)

Primarul a devenit cea mai importantă personalitate din cadrul comunității satești alături de preot și era remunerat ca slujbaş al statului, „, primarul are salariu de la comună la fel și notarul, secretarul și guarzii comunali și nu era îngăduit să ia nimic de la oameni.

Totuși la facerea diferitelor acte, pentru le primi mai repede, oamenii dau fie primarului, fie notarului câte 10-200 lei bacșiș, fac cinste, dar pe ascuns. Primarul nu-i ia în schimb se duce la cârciumă care este la 150 m de primărie și bea acolo 2-3 l de vin. Acum de când s-a schimbat

regimul, s-au rărit bețiile că în timpurile din urmă ședea numai la cârciumă. Actualul primar e om cinstit și nu bea de la nimeni ,nici nu îndrăznește nimeni să-l invite (Stolniceni, Bacău Mușlea 1938)

În relațiile dintre săteni, primarul localității era „mijlocitorul care împăca singur orice neînțelegere între săteni și dacă nu reușea a rezolva conflictele, primarul făcea lucrări și le înaintează la autoritățile în drept” (Dofteana Bacău Hașdeu 1877).

Adunările oficiale ale sătenilor la primărie se făcea „numai când se făceau alegeri de primari și perceptori, și la aceste adunări participau toți membrii comunității” (Brezunt ,Bacău Hașdeu 1877) și pentru rezolvarea unor probleme mai importante apărute în cadrul comunității. Certurile dintre membrii comunității sătești erau aplanate „de către doi trei frunțași ai satului și de preot care-i sfătuiau să se împace și ascultând de ei se împăcau ” (Nadișa, Bacău Hașdeu 1877) și numai în situația în care nu se împăcau „cei împricinați veneau la Primărie pentru a-i împăca primarul” (Brezunt, Bacău, Hașdeu1877).

Chiar dacă nu aveau în toate localitățile forme stricte de organizare tinerii se asociau și formau cete de flăcăi și de fete potrivit unor norme de conviețuire locale care stabileau vârsta și modalitățile de primire în ceata, drepturile și obligațiile membrilor și a conducătorilor.

În localitățile care au făcut parte din vechile Regimente grănicerești cetele de tineri erau foarte bine organizate (Bere, Juni, Bute). După desființarea Regimentelor, s-a încercat să se introducă (în comunitățile Țării Făgărașului și în cele din Țara Năsăudului) un regulament privind comportamentul tinerilor cu vârsta de la 15 ani până se însoară asemănător cu fraternitatea săsească.

Potrivit acestui regulament ,Vătășia (societatea tinerilor) avea ca patroni pe preot , și doi curatorii bisericești aleși din doi în doi ani. Vătaful cetei se alegea cu o săptămână înainte de Crăciun care avea dreptul de a „poruncii feciorilor în treburile Vătășiei”,de a observa purtarea „junilor în biserică și în societate, a-i chema la ordine și a pedepsi pe cei care nu ascultă”, de a cere voie „de la jude și de la preotul satului să facă dans și să se înțeleagă cu toți junii care cu ce contribuie”¹

Vătafii, aveau anumite drepturi și obligații în primirea de noi membri în ceată, în găsirea locației pentru desfășurarea petrecerii tinerilor, în angajarea muzicanților, în organizarea și desfășurarea colindatului², iordănitului, uratului, vălăritului,etc. Pentru a putea ura pe

¹ Iuliu Moisil Vătășii sau fraternități și decurii sau vecinătăți , în Transilvania an. 67 Mai –iunie 1936 pp 133-139

² „Vătaful avea obligația să găsească și să închirieze casa în care să învețe colinde și să petreacă de sărbători,, să asigure ordinea în ceată și să pedepsească pe cei care nu se

la gazdele colindate vătăfii se alegeau dintre “ tinerii cei mai robuști, cu ambii părinți în viață pentru că numai aceia pot ura” (Valea Anilor, Mehedinți), frumoși și cu fața curată „ pentru ca și pâinea din anul acela să fie frumoasă și curată ca fața lui” (Drăgșani, Teleorman) cu voce bună și descurcăreți.

În unele localități conducătorii cetei tinerilor se numeau Crai și aveau dreptul de-a judeca la Paști pe toți tinerii care s-au purtat necuviincios ori au făcut greșeli pe cei care n-au ținut postul cum trebuie, s-au bătut cu cineva, a înjurat , a mâncat de fruct” (T. Pamfile ,1925). udecata se ținea la biserică „în ziua de Paști , după Liturghie tinerii aleg craii,doi flăcăi care sunt mai morali și nu știu ce-i păcatul. Craii se așează pe două scaune în fața bisericii și sunt ridicați, cu scaune cu tot, în sus de trei ori iar tinerii strigă să trăiască. Înaintea lor se înfinge o cruce de lemn în pământ și cel ce acuză pe cineva,dacă cel acuzat nu recunoaște păcatul spune să mă usc ca crucea asta dacă n-ai făcut cutare lucru. Craii stabileau pedeapsa și patru feciorii îl ridicau pe vinovat și-l duc împrejurul bisericii și la fiecare colț al bisericii un tânăr îl lovește cu prișcala la tălpi de atâtea ori cât a hotărât craiul zicând nu te bate prișcala ci te bate vina ta , asta ți se vine, asta-i de la mine, după care începe pedepsirea altui vinovat.

Obiceiul se numește bricelat și la sfârșitul ceremoniei unul din feciori zice:

Crai nou în țară
Grâu mult la vară
Și în pod și în cămară
Și pe prispă afară .

A doua zi de Paști,după vecernie craii se îmbracă frumos cu pene de păun la pălărie, se așează pe un scaun cu covoare și pereni. Scaunele sunt ridicate pe umeri de 4 feciori și se duc împreună cu un pom împodobit cu turte și ouă roșii de-a lungul satului până la Someș unde amenință pe crai că-i aruncă în apă dacă nu plătesc un ospăț. Mai prind și pe cel care a ieșit cu plugul întâia oară la arat și îl amenință și pe el, apoi vin la casele crailor unde întind joc ” (Gh. Reteganu , 1943. 74-75).

Forul suprem de judecată din cadrul comunităților sătești era Gura satului care divulga, populariza și înfiera toate abaterile de la normele de

comportă cuviincios, cei care nu merg la biserică sunt legați de un stâlp în mijlocul ocolului, acolo unde joacă, cel puțin un sfert de ceas” (Prundul Bârgăului ,Năsăud), Cei care se purtau necuviincios în perioada sărbătorilor și la uspăț „erau osândiți ca să primească atâtea băte câte hotărau el. Cel osândit era așezat pe un scaun, cu fața în jos, și era acoperit cu o haină,peste care era lovit. La prima lovitură, haina era trasă și atunci durea mai tare. Cel pedepsit trebuia să zică,cine va face ca mine,ca mine să pățească” (Geoagiu de Sus, Alba, Vuia 1926).

conviețuire, de la nerespectarea întocmai a obiceiurilor locale până la actele considerate imorale ale fetelor, flăcăilor, văduvelor și a femeilor măritate, indiferent de situația socială a acestora.

Cea mai răspândită și mai așteptată formă de comunicare a abaterilor de la normele de conviețuire socială prin Gura satului era Strigarea peste sat. Importanța pe care a avut-o Strigarea peste sat în eradicarea unor păcate lumești a fost subliniată de poetul G. Coșbuc „Strigatul peste sat nu-i o judecată dreaptă dar ajută. Nu-i în stare nici o lege, nici o frică de pedeapsă, nici o autoritate să moralizeze așa de mult satul ca strigarea aceasta care face să se cunoască cu de-amănuntul toate bunătățile și toate relele din sat. Vin înșiși părinții și informează despre obiceiurile rele ale fiilor lor care n-ascultă de dojana părintească.

Strigarea peste sat este o binefacere pentru părinți,, o sută de bătaii să-i dea tată feciorului și de o sută de ori să-i sară mama în cozile fetei, nu fac atâta cât o strigare peste sat.

Fata care a rămas strigată se mândrește anul întreg și e privită ca fruntea fetelor ,dar vai de rușinea aceleia care a fost strigată de mai multe ori” (G. Coșbuc, 1903 131-135) .

Am arătat mai sus că principalele conflicte care dintre membrii comunității sătești erau cele care priveau integritatea fizică (bătaia,rănirea, schilodirea, omorul), integritatea proprietății (furtul ,tâlhăria, încălcarea hotarelor, distrugerea semnelor de hotar), integritatea morală (neascultarea de părinți,, răpirea necinstirea fetelor sau a soțiilor, curvia, jurământul mincinos)

Cauzele care priveau atacul la integritatea fizică a unei persoane (bătaia) dacă nu se termina cu rănirea, sau schilodirea celui bătut erau rezolvate prin împăcare, în cazul în care conflictul a fost între copii, și prin răzbunare, sau judecată în cazul în care cei implicați au fost maturi.

Răzbunarea era cea mai des folosită metodă personală de rezolvare a bătailor dintre maturi „când un om suferă o bătaie de la altul, atunci bătutul în loc să meargă la judecată mai mulțumit este să-l bată și el pe acela, îl pândește și prinzându-l îl bate cu rudele sale” (Brezunt, Bacău Hașdeu 1877). Setea de răzbunare „ se stinge prin înrudire „ (Brezunt Bacău Hașdeu 1877). Dacă părinții nu pot să se răzbune,” e datoria urmașilor să-i răzbune „ (Brusturoasa Bacău ,Hașdeu 1877) Numai în cazuri în care cel bătut a fost rănit ,schilodit sau omorât bătaușul era chemat în judecată.

În situația în care integritatea fizică a unei persoane a fost afectată prin mușcătura unui câine ziua ¹ „stăpânul câinelui este obligat să-i

¹ „ Câinele lui Gh. Manole a mușcat pe fata lui V. Rădoi și i-a rupt fusta. Fata a fost scoasă de la câine de N Coman.. Gh. Manole a dat despăgubiri lui V. Rădoi, plătindu-i fusta și s-au împăcat fără să fie dat în judecată „ (Stolniceni Bacău Mușlea 1938)

plătească doctoriile necesare, iar dacă nu poate lucra trebuie să-i plătească și zilele în care n-a putut lucra. Dacă nu se împacă de bună voie atunci stăpânul câinelui este dat în judecată și pe lângă despăgubiri trebuie să plătească și amendă 200-500 lei.” (Stolniceni Bacău Mușlea 1938)

În satul tradițional unele bunuri care erau proprietatea unei familii erau marcate prin diferite semne de hotar în cazul proprietății funciare¹, „bătrânii lăsau între holdele lor o brazdă înțelenită numită răzor cam de 20cm de lățime” (Șicula Arad Mușlea 1938) și prin semne de proprietate² pe lucruri și pe animale le înseamnă cu un fier înroșit în foc, iar pe oi, capre prin tăieturi făcute în urechi” (Dofteana , Bacău Hașdeu 1877)

Integritatea proprietății unei persoane putea fi afectată prin producerea unor pagube de animale „dacă un câine mușcă o vită a vecinului cel cu câinele plătește cheltuielile cu medicul și leacurile (Stolniceni Bacău Hașdeu 1877). Dacă animalul mușcat de câine moare „jumătate din prețul lui îl plătește cel cu câinele iar de cealaltă jumătate rămâne păgubit proprietarul animalului (Șicula Arad Mușlea 1938)

Apărarea recoltelor din cadrul hotarului era făcută de persoane anume angajate de către săteni jitari, pădurarii, păstori

Jitarii (paznicii de câmp) aveau obligația să păzească țarina „ca să nu se strice nimic cu vitele și să nu se fure din recoltă, dacă se strică sau se fură ceva ei trebuie să plătească din recolta ce li se cuvine de la săteni sau în bani. La fel trebuiau să păzească să nu intre vitele pe fânețe” (Stolniceni, Bacău, Mușlea 1938)” .

Jitarii se alegeau de săteni primăvara pentru perioada în care țarina era închisă (între Sf. Gheorghe și Vinerea Mare), La angajarea jitarilor se stabileau drepturile și obligațiile acestora precum și despăgubirile care trebuiau plătite în natură și cele în bani pentru pagubele făcute în culturile din țarină.

Animalele fără însoțitori găsite în țarină dacă n-au făcut pagubă mare, „erau duse la ocol de unde puteau fi scoase de proprietar dacă se plătea o taxă de ocol, pentru vitele aduse la obor prima dată se plătea 5 lei de oaie și 10 lei de vită mare prima dată, iar a doua oară dublu. (Stolniceni, Bacău. Mușlea 1938).

Despăgubirea în bani se făceau pentru scoaterea vitelor închise în ocol „ animalele prinse în holde, erau aduse și închise în oborul

¹ „ Distanța dintre pământuri trebuie să fie de cel puțin 0,25 m se numește mejdină (Cojmănești, Mehedinți Mușlea 1938).;””distanța dintre pământuri trebuie să fie de două palme, ea se numește hat (Târzia Baia, Mușlea 1938)

² „Toate oile au semn la ureche. Dacă o oaie e luată de un lup trebuie să-i dea stăpânului semn, o bucată de piele, un picior,sau mai cu seamă capul cu semnul lui, lupul nu mănâcă niciodată capul, dacă moare trebuie să-i dea blana (Stolniceni, Bacău Mușlea 1938)

Primăriei și pentru scoaterea lor se plătea gloabă în bani” (Cojmanești , Mehedinți Mușlea 1938). Pentru stricăciunile făcute în culturi se plătea în natură.

Pagubele provocate în culturi erau stabilite de o comisia formată din “ delegatul satului și 3 oameni mai de cinste din sat” (Târzia, Baia Mușlea 1938), care constata paguba¹, număra știuleții de porumb sau se măsoară cu prăjina lanul de grâu în care s-a produs paguba stabilind despăgubirile pe care cel cu animalul trebuie să le dea păgubașului” (Șicula, Arad Mușlea 1938)

În situația în care proprietarul animalelor care au provocat pagube nu este de acord cu despăgubirile în natură fixate de Comisie se ajungea la judecată, unde se aducea ca probe “chitanța de la obor era cel mai bun indiciu a cui a fost vita și paznicul care a prins animalele în culturi” (Stolniceni Bacău Mușlea 1938) . La judecată sunt cazuri „că se judecă doi trei ani până păgubașul e despăgubit prin lege „ (Stolniceni Bacău Hașdeu 1877)

Jitarii erau plătiți de săteni în natură în funcție de suprafețele pe care le au proprietarii de teren din țarină „produsele de pe o jumătate de prăjină la 30 prăjini de cultură” (Doftana, Bacău, Hașdeu 1877), „ câte o vică de porumb sau de grâu la 8 iugăre de pământ (Șicula ,Arad Mușlea 1938), „ câte o căpiță de fân, o claie de snopi, după semănătura care este pe ogor ,ce se lasă la capătul fiecărui ogor” (Târzia, Baia, Mușlea) , „ câte un snop de grâu orz păpușoi la fiecare car, care se lasă la coliba jitarului” (Moișa, Baia, Mușlea 1938).

Pentru păzitul animalelor pe timpul verii se angajau ciobani „ de obicei de la Sf. Gheorghe până la sfântul Dumitru” Ciobanii răspundeau pentru animalele pe care le aveau în pază,,ciobanii sunt răspunzători când o vită se pierde din neglijența lor prin pădure atunci o plătește. Când vita a fost mâncată pentru a fi crezut trebuie să prezinte pielea sau alte dovezi ce le are” (Brusturoasa, Bacău, Hașdeu 1877)

Ciobanii erau plătiți în natură iar dacă aveau și ei oi înțelegerea se făcea pe o plată mai mică, „ primesc o pereche de opinci și mâncare, după cum se împacă, și dreptul de a ține 5-6 oi scutite de plată”. (Stolniceni, Bacău Mușlea 1938)

Pădurea aparținea mării proprietăți particulare și de stat și pentru păzirea ei erau angajați, anual pădurarii pentru a păzi „să nu se fure lemne pe furiș” (Doftana, Bacău Hașdeu).

Marii proprietari angajau pădurarii cu anul și erau plătiți diferit de la stăpân la stăpân, „Sultana Prăjescu fiica fostului vornic Prăjescu are

¹ „ Locuitorul Mihai Coșmuliuc a scăpat caii în păpușoiul lui Gh. Poleac și i-a stricat 200 păpușoi S-a făcut ispașă și i-a dat Mihai Coșmuliuc 200 păpușoi cu strujeni cu toată” (Stolniceni Bacău Hașdeu 1877)

doi pădurari care sunt tocmiți în felul următor locuință, lemne, dreptul de a vâra 4 vite, 1,5 ha loc de arătură și 1 ha loc de iarbă” (Stolniceni Bacău , Mușlea 1938)

Pădurarii aveau în sama lor pădurea „, să nu intre nimeni în ea cu nici un fel de vite să nu taie lemne și să nu fure din cele tăiate, iar dacă se fura și nu prindea hoțul s trebuie să le plătească” (Stolniceni Bacău Mușlea 1938). Ei răspundeau de lemnele furate din neglijența lor ” dacă nu înștiințau pe stăpân că au prins la furat în pădure , având ca mărturie securea sau barda hoțului” (Nadișa, Bacău Hașdeu 1877)

Pentru pădurile de stat ocârmuirea angaja pădurari pe bani „, dintre oamenii de încredere pe anii întregii și primeau pe lângă salariu și o plată în natură lemne de foc sau lemne de construcție” (Brezunt Bacău Hașdeu 1877) pe care-i plătea cu 12 galbeni, o jumătate de falce de iarbă și libertatea de a duce lemne de foc fără plată” (Dofteana, Bacău Hașdeu).

Integritatea proprietății unei persoane era cel mai des afectată prin furt. Pentru aflarea bunurilor furate de persoane necunoscute, păgubașul le putea căuta la cel bănuit dacă,, cunoaște vreun semn, a auzit ceva apropiat de acea faptă, că s-a lăudat că are să facă acea faptă sau când a fost recunoscut în timpul ce a făcut acea faptă după glas, straie și altele” (Dofteana Bacău, Hașdeu 1877), singur „pe ascuns fără să știe nimeni, iar când găsește lucrul furat, atunci trebuia să dea pe față la ce casă le-a găsit” (Brezunt, Bacău, 1877), sau împreună cu un reprezentant al autorităților „asociat de un vătășel sau doi are dreptul de a-și căuta obiectele furate prin poduri, pe sub pat, prin pivniță la orice persoană pe care o bănuiește” (Brusturoasa Bacău , Hașdeu 1877).

În situația în care nu se cunoaște hoțul pentru aflarea lui se apela la preot ca să facă slujbe în care caz hoțul se demască singur „Grigore, fiul lui Pătrașcu cu alții au furat niște oi de la Părasca ,o femeie văduvă cu mulți copii și fără nuci un ajutor. Întrebând prin sat nu poate afla cine este furul, atunci aceasta se adresează preotului rugându-l să facă slujbe pentru aflarea vinovatului. După câteva zile Grigore cade grav bolnav și temându-se de moarte cheamă preotul și își mărturisește păcatul, rugându-l să înceteze cu slujbele , părinte cu fiecare slujbă simt că zilele mi se împruținează” (Silviu Văcaru, 2012 255)

Păgubașul putea afla hoțul și cu cheia de la biserică. „păgubașul venea îmbrăcat curat la biserică , se închina la toate icoanele și plătea preotului o liturghie apoi spunea preotului gândul lui. La sfârșitul liturghiei preotul ieșea în odăjdii în mijlocul bisericii și pune în psaltire la caftizma a 16-a cheia bisericii , apoi lua cu mâna o altă Psaltire de citea această caftizma, cheia o ținea suspendată și dascălii de o parte și alta cu degetul arătător. Când era totul gata păgubașul făcea trei mătânii sărutând

cartea cu cheia zicând pun cheia pe... și preotul începe a citi. Dacă cel pe care pune cheia era vinovatul cheia da să cadă jos,dacă nu era nu se învârtea” (Lupescu M 1912. 241-242)

Și înainte și după desființarea iobăgiei păstrarea integrității morale era obligația cea mai importantă pentru toți membrii unei colectivități, obligație care era controlată atât de autoritățile bisericești cât și de cele laice.

În satul tradițional statul social și moral al membrilor comunității era stabilit în funcție de sex,vârstă și starea socială. Femeia avea o situație de inferioritate față de bărbat,încă de la naștere, deoarece familiile se bucurau mai mult când se năștea un băiat decât o fată pentru că „atunci când se naște un băiat, de bucurie râd și cheutorile casei, pentru că băieții lesne se pot crește și căsători, iar când se naște o fată plâng, pentru că fata-i piatră în casă și dacă mai are și minte rea e vai și amar” (Marian S. FI 1890 62).

În cadrul comunității afecțiunea soțului față de soția lui manifestată în public era dezaprobată de opinia publică, zicând că „ în acea casă cântă găina nu cocoșul”.Pe drum femeia mergea pe drum în urma bărbatului și se dă în lături așa ca să nu treacă pe dinaintea bărbatului (Stahl P.H . 2000 124) iar la petreceri bărbatul ocupa locul întâi „femeia ca supusă a bărbatului merge mai pe urmă și șade pe a doua treaptă (Nadișa Bacău)

În cadrul familiei bărbatul era considerat stăpânul de toți membrii familiei care i se adresează cu dumneata, și îl recunosc drept arbitru în conflictele care apar între ei, în timp ce mama face pe mediatoarea.

Femeia în cadrul familiei se considera supusa soțului și tot ce zice el ea trebuie să facă „când femeia nu-l ascultă pe bărbat,acesta are dreptul s-o bată”.Bătaia soției de către soț era un fenomen obișnuit în comunitățile sătești în care se spunea „că femeia nebătută e ca moara neferecată” (Brezunt, Bacău Hașdeu 1877) ba chiar erau în unele localități erau unele soții „de acelea cam proaste care se plângeau că nu le iubesc bărbații că nu le bat” (Dofteana Bacău Hașdeu 1877) ,iar când cineva încerca să le apere zicea „ lasă să mă bată că-i bărbatul meu” (Stolniceni, Bacău, Mușlea 1938)

Dreptul bărbatului de a-și bate nevasta era recunoscut de codurile de legi vechi, care interziceau numai cruzimea (Stahl,H. P 2000,124), dar în situația în care soțul, după căsătorie, își bate des soția, părinții acesteia îl pot sili să dea „ în scris, în fața mai multor oameni cinstiți, care se pun chezași, că nu-și va mai bate nevasta” (Brezunt, Bacău, Hașdeu 1877).

În situația în care în urma bății dintre soți unul suferă o leziune gravă se putea ajunge la judecată dacă nu se împacă „ în sat este un caz când femeia i-a scos un ochi bărbatului,dar s-au împăcat și nu s-a ajun la

judecată și au trăit împreună, bărbatul a murit, femeia trăiește și astăzi” (Stolniceni, Bacău, Mușlea 1938)

În ce privește vârsta, căsătoriile se făcea în mod obișnuit atunci când tinerii ajungeau la vârsta maturității depline care le permiteau să se autogospodărească. În satul tradițional vârsta unei persoane era socotită după aspectul fizic și moral, nu după numărul anilor pe care îi avea, o persoană putea fi bătrână după aspectul fizic, chiar dacă nu era atât de veche după numărul anilor pe care-i avea. Din această cauză nu până la mijlocul secolului al XIX-lea nu era fixat un număr de ani până la care se pot căsători pentru a nu deveni fată bătrână, ci se urmărea fizic cât de bătrâna arăta.

După desființarea iobăgiei vârsta la care se căsătoreau tinerii era socotită în numărul anilor de viață, astfel : „ flăcăii de la 20 la 30 ani iar fetele de la 15 la 20 ani ” (Dofteana Bacău, Hașdeu 1877); „ de la 18 la 21 ani pentru băieți și de la 15 la 20 ani pentru fete (Nadișa Bacău, Hașdeu 1877); „, în general fetele se căsătoresc de la 15 ani, iar băieții de la 18 ani” (Arpașul de Jos, Vuia); „ de la 18 ani în sus pentru bărbați și de la 17 ani în sus pentru fete” (Brezunt, Bacău Hașdeu 1877); „, băiatul se căsătorește abia după ce trecea de 20 ani” (Bozovici, Vuia)

Căsătoriile copiilor se făcea în ordinea nașterii acestora „se păzește cu strictețe dreptul de a se căsătorii copii cei mai mari întâi” (Dofteana), sătenii „ care au copii sau fete nu voiesc cu nici un chip să-și mărite întâi fetele mici sau să însoare băieții cei mici pentru că zic ei nu se începe niciodată sacul de la fund ” (Nadișa Bacău, Hașdeu 1877); „ se păzește cu strictețe ca fetele cele mari să se mărite întâi” (Brezunt, Bacău, Hașdeu 1877).

Dat fiind că unirea a doi tineri prin cununie se făcea, din motive materiale, mai mult la dorința părinților decât a tinerilor, motive de neînțelegere între ei, precum ura, „că părinții soției nu i-a dat averea promisă”, „că lui nu-i place că-i urâtă și nu mai trăiește cu ea”, (Stolniceni Bacău Mușlea 1938); „că n-a fost fată mare”, (Cojmănești Mehedinți, Mușlea 1938) sila, lenea, beția etc. erau suficiente imediat după căsătorie .

Dacă familiile celor doi și nașii lor nu reușeau să le aplaneze se ajungea la preot și primar „, Este un caz cam vechi de 35 ani când un bărbat și-a alungat femeia din cauză că nu-i mai era dragă. Părinții fetei s-au dus la primar și apoi la preot. Bărbatul a fost atenționat la primar de preot care i-a zis să-și ia femeia acasă că-i voinică și frumoasă. S-au împăcat și acești oameni trăiesc și astăzi împreună și sunt oameni gospodari „, (Stolniceni, Bacău Mușlea 1938).

Divorțul însemna și transferarea unor amănunte picante din intimitatea cuplului spre gura satului de aceea statutul de divorțat

marginaliza pe cei doi și nu era acceptat ușor nici de familiile și neamurile celor doi

Pe lângă defectele reale sau bănuite ale celor doi, care ajung în gura satului, după divorț ginerele trebuia să restituie toată zestrea primită, iar femeia divorțată era marginalizată și era greu să se recăsătorească,,de când sunt aici s-a întâmplat un singur caz Fata Catinca Dorodoi s-a măritat la Gostești , sat din jud. Baia, femeia a fost alungată. Nu s-au împăcat și i-a dat averea înapoi în urma judecății. Fata trăiește și azi și nu s-a mai măritat”. (Stolniceni, Bacău Mușlea 1938). Familia era” privită cu dispreț de către săteni” (Nadișa,Bacău Hașdeu 1877).

Dacă divorțul se datorează comportamentului femeii,,când nu mai merită să conviețuiască cu soțul” pentru că „s-a dedat la lucruri deșarte” și familia are copii, aceștia rămân în grija soțului dar „, soția este în pericol pentru că averea ei rămâne la soț și se împarte între copii” (Nadișa, Bacău, Hașdeu 1877)

În caz de divorț bărbatul trebuie să dea toată averea primită ca zestre înapoi.” de când sunt aici s-a întâmplat un singur caz Fata Catinca Dorodoi s-a măritat la Gostești , sat din jud. Baia, femeia a fost alungată. Nu s-au împăcat și i-a dat averea înapoi în urma judecății. Fata trăiește și azi și nu s-a mai măritat” (Stolniceni Bacău Mușlea 1938) și familia era” privită cu dispreț de către săteni” (Nadișa, Bacău Mușlea 1938).

Până la introducerea Codului Civil, Biserica era instanța care aproba divorțul și recăsătoria celor divorțați dar, după cum am arătat mai sus, Biserica a pus piedici destrămării familiilor,, ceea ce a unit Dumnezeu omul să nu despartă” prin „, despărțirea de masă și pat” as celor doi , adică conviețuirea lor în speranța împăcării.

Și după introducerea Codului Civil Chiar dacă divorțul era acordat de instanțele laice, el nu se prea admitea în satul românesc “divorțul unei familii era „privit de popor cu dispreț” (Dofteana, Bacău, Hașdeu 1877) și dacă s-au despărțit „, soțul trebuie să întoarcă zestrea luată la căsătorie „, (Nadișa , Bacău) și să „, împartă toate roadele ce le-au făcut împreună „, (Brezunt Bacău, Hașdeu1877) iar cei care stricau familiile oamenilor erau „socotiți oamenii răi și erau alungați din sat (Brezunt, Bacău Hașdeu 1877)

Dacă bărbatul refuza să-i dea zestrea, era obligat de autorități „, dacă n-o dă de bună voie e silit de Primărie cu forța publică s-o predea nevestei” (Șicula Arad Mușlea 1938),însă de obicei „,zestrea nu se restituie, rămâne la bărbat căci se împacă în toate cazurile” (Rotunda, Baia, Mușlea 1938)

Cinstea casei era bogăția cea mai de preț a unei familii, necinstirea soției, a surorii sau a fetei era răzbunată de soț prin bătaie „,dacă-i necinstește cineva nevasta, bărbatul nevestei îl pândește și-l bate

singur sau plătește pe cineva să-l bată, iar dacă-i necinstește fata și știe făptașul îl prind ,îl bat măr , alții se răzbună dând foc la claia de paie sau fân” (Șicula, Arad Mușlea 1938)

Cea mai gravă greșeală pe care putea s-o facă soțul sau soția era adulterul, care „era privită cu dispreț de membrii comunității, care îi numeau curvari și curve” (Stolniceni, Bacău Hașdeu 1877) În cazurile de adulter bărbatul avea o situație aparte deoarece întotdeauna lui „nu i se găsește vină, însă femeii i se toarnă în fes la orice ocazie ” (Târzia, Baia, Baia Mușlea 1938)

De obicei când bărbatul își prindea nevasta cu altul el „o bate rău pe dânsa și pe cel cu care a prins-o, alții fără s-o bată o alungă de acasă cu cât îi pe ea să se ducă la cel cu care a prins-o” (Moișa, Baia Mușlea 1938). Umiliința cea mai mare pentru femeia adulteră era să-i tundă părul „ în trecut dacă bărbatul își prinde nevasta cu altul după ce o bat și o schingiuesc, îi tunde coatele în fața nașului și le atârnă pe acoperișul porților ca să vadă lumea cinstea femeii, iar cel care era prins la nevasta altuia era luat și dus la primărie unde îl închidea într-un coteț de mărăcini, mai multe zile în văzul tuturor”. (Cojmănești, Mehedinți, Mușlea 1938)-

În cazurile în care soția a fost prinsă în flagrant ea se plângea bărbatului că a fost silită, că ea n-a voit.” În anul trecut femeia lui N Spiridon a fost prinsă pe drum de mai mulți flăcăi și și-au bătut joc de ea și fiindcă a dat bărbatul peste ei a spus că nu o fost cu voia ei dar ducând-se la postul de jandarmi s-a aflat flăcăii au fost puși la cale de ea la cârciumă să se ducă înainte că vine și ea și lor nu le-a făcut nimic” (Stolniceni Bacău, Mușlea 1938).

Dacă soția afla că bărbatul ei e în dragoste cu alta se răzbuna mai tare pe ea decât pe el, „o prindea și o ungea cu glod și așa o ducea la județ” (Brezunt, Bacău Hașdeu 1877); „ se răzbună aruncându-le în față vitriol, le cătrănesc, le ung cu smoală țoalele, le smulg semănăturile, le încurcă cânepa (Cojmănești, Mehedinți, Mușlea 1938), sau o bate bine „soția care află pe bărbat cu o femeie o bate , o lovește cu nuiua peste tot, o păruiește pe ea de nu-i mai voiește să iasă în lume” (Târzia, Baia Mușlea 1938).

Erau și situații în care având copii soția „ își mustră soțul și seara și dimineața, suferă, nu-și mai fac treburile cum trebuie și îmbătrânesc înainte de vreme”. (Rotunda, Baia)

Pentru a-l cuminți, soția când își află soțul în dragoste cu alta se răzbună pe acea femeie, apelând la vrăjitoare „ să-i face descântece ca s-o urască bărbatul ei” (Rotunda, Baia) sau îl leagă „ îi fura brăcinarul și-l spăla în scaldă unui mort, după care îl înnoadă, de trei ori, cu mâinile la spate zicând cum stă mortul pe pat așa să șadă și bărbatul meu acasă” (Ion

Creangă, VI, Nr 4 1913. 110). Se credea că „brăcinarul din izmenele unui bărbat puse în sicriu cu un mort avea puterea de-al lega să nu mai dorească femeii” (Războieni Turda Vuia 1938).

În satul tradițional părinții erau obligați „să îngrijească copii până sunt mari ” (Șicula Arad Mușlea 1938), și să-i educe „sunt datori să-i educe să-i înzestreze și să-i însoare” (Stolniceni Bacău Mușlea 1938), iar copii aveau datoria să-i cinstească și să-i asculte „părinții erau cinstiți și cuvântul părinților era ascultat fără murmur ” (Rotunda Baia Mușlea 1938) și să-i îngrijească la bătrânețe „la bătrânețe să-i îngrijească când sunt bolnavi, să-i înmormânteze și să facă toate pomenile” (Rotunda Baia, Mușlea 1938)

Educația copiilor era făcută de mamă care răspundea de moralitatea lor , în special de cea a fetelor, de la vârsta prunciei până la căsătorie. Noi născuții, sub supravegherea mamei, începe să cunoască realitatea înconjurător, ia contact cu primele noțiuni despre bine și rău, începe să se descurce singur , să umble, să mănânce, să se apere, devenind o personalitate indiferent de sex, în privește îmbrăcămintea „cămăși lungi atât băieții cât și pentru fete”, cât educația.

Copilăria este vârsta acumulărilor de cunoștințe și de asumare a unor responsabilități atât în cadrul familiei cât și în cadrul grupului de copii. Integrarea în comunitatea tinerilor se făcea prin primirea în rândurile acestora. În general se considera că flăcăii și fetele au trecut de vârsta copilăriei la cea a tinereții atunci când intrau în horă.

În horă intrau fetele în ordinea vârstei, întâi fata ce mare apoi surorile mai mici care urmau după ce se prima se mărita deoarece și căsătoria se făcea în ordinea nașterii¹, sătenii care au copii nu voiesc în nici un chip să-și mărite întâi fetele mai mici, sau să însoare băieții cei mici zicând că nu se începe niciodată sacul de la fund” (Nadișa Bacău Hașdeu)

Intrarea în joc se făcea de obicei cu ocazia petrecerii tinerilor la sărbătorile de iarnă fetele erau băgate în joc de către unul din conducătorii cetei de feciori sau de un fecior care-i rudă o cheamă la joc și joacă cu ea un joc întreg. (Mușlea Oaș 152)

Intrarea în horă a fetei era un adevărat examen pe care îl dădea atât fata cât și familia ei deoarece băgatul acesteia în joc însemna și schimbarea portului pentru a marca trecerea în grupul fetelor mari potențiale candidate la măritiș. Se considera că un băiat ajunge tânăr „la 18 ani iar o copilă la 15 ani, când și unul și altul ies în lume , la horă, băiatul cu straie bune , de lux și fata tot așa cu capul gol și cu o floare sau două în păr” (Dofteana Bacău Hașdeu 1877). Pentru a se mărita o fată

¹În satele din Țara Oașului în familiile cu mai multe fete prima care mergea la joc era fata mai mare, următoarea așteaptă până se mărita prima Inf. Covaci Maria, Negrești

trebuia să știe toarce, coase, să țeasă cumsecade și să aibă destulă minte la cap , iar feciorul când se pricep la toate lucrurile (Marian 1890 10)

O căsătorie se considera încheiată atunci când doi tineri și-au unit viața prin cununia religioasă. Cununia, una din cele 7 Sfinte Taine ale Bisericii „sfînțește și înalță legătura dintre un bărbat și o femeie de aceea căsătoria fără cununie nu era privită cu ochi buni, cei care trăiau necununați erau considerați nelegiuiți (Dofteana Bacău Hașdeu 1877)

Se credea că cei care nu se însoară legitim și mor fără cununie „ e vai de ei sărmanii , pe cealaltă lume n-o să aibă soție la înviere, iar alții zic că degeaba au trăit pe lumea aceasta dacă nu le-au rămas urmași care să-i pomenească și să le dea de pomană” (Națișa, Bacău Hașdeu 1877), iar dacă dau naștere la copii și nu se cunună, copii sunt considerați din flori și sunt desconsiderați în sat.

Cei care trăiesc necununați „ au păcat mare pe lumea cealaltă și se duc în iad. Trei sunt mai mari păcate să moară copilul nebotezat, să iei din neamuri și să trăiești necununați. Dacă postești 9 ani să mănânci numai o dată în zi și atunci de post numai așa ești iertat ” (Târzia, Baia)

Prin căsătorie,fata sau băiatul se înstrăinează de familia în care s-a născut și a crescut, de statul de fiu sau fiică și intrau într-o casă străină în care primesc noi neamuri din familia soției sau a soțului (socri, cumnați, cumnate, cuscri etc.) și un nou statut de ginere sau noră.

Fata își pierde numele de familie, luând pe cel al soțului și nu mai este cunoscută sub de fata lui (numele tatălui) ca înainte de căsătorie, devenind soția lui (numele soțului).

Fecioria era bunul cel mai de preț pe care o fată putea să-l aibă la căsătoria,de aceea păstrarea ei era o preocupare importantă atât pentru fete cât și pentru părinții acestora, mai ales pentru mamele lor. Fecioria reprezenta garanția trăinicieii căsnicieii „ dacă mireasa nu era fecioară relațiile dintre soți erau compromise de la început pentru că soțul îi putea scoate ochii că așa cum a fost fată așa va fi și gospodină” (*Ion Creangă* Nr. 4 1914,100) și a respectării întocmai a tocmelii privind zestrea dată de socrii mici „ dacă se întâmplă ca mireasa să nu-și fi păstrat fecioria și s-o fi stricat cu altcineva ,iar nu cu acela cu care s-a cununat atunci căsnicia începe rău și se chiar se poate destrăma dacă nu mai obține ceva avere în plus (Dofteana ,Bacău Hașdeu 1877).

În trecut fecioria fetelor era foarte importantă și pentru familia lor, deoarece dacă acestea sunt descoperite că și-au pierdut fecioria erau batjocorite de membrii comunității „ aoleu, a stat vaca, zic femeile despre o fată care a păcătuit” (Brezunt, Bacău Hașdeu 1877) și „ rămăneau de cele mai multe ori necăsătorite, sau erau obligate să se căsătoreau cu văduvi sau cu flăcăi săraci dacă familia avea avere” (Moișa, Baia).

Pentru ca fetele să nu greșească, după ce erau băgate în horă, erau supravegheate de părinții tot timpul. De la horă fetele trebuiau să vină acasă înainte de înserat, iar la șezători trebuiau să fie însoțite de o persoană matură „, în nopțile lungi de iarnă se adună fetele și flăcăii la o casă oarecare unde fetele au a toarce cânepa sau scarmână lâna iar flăcăii joacă singuri până se silesc fetele a-și găta lucru început apoi joacă cu ele. Din asemenea întâlniri ar ieși mari scandaluri dacă mama fetei n-ar însoți-o, pentru că unele fete neavând stăpânire își pierd onoarea la aceste petreceri” (Nadișa Bacău Hașdeu 1877).

Dacă fata n-a avut stăpânire și și-a pierdut fecioria în trecut era o tragedie atât pentru ea cât și pentru familia ei. Pentru familia fetei pierderea fecioriei era un semn că nu și-a educat și nu și-a păzit bine fata, iar pentru fată greșeala avea consecințe neplăcute deoarece era batjocorită de membrii comunității și „, rămâneau de cele mai multe ori necăsătorite, sau erau obligate să se căsătoreau cu văduvi sau cu flăcăi săraci dacă familia avea avere” (Moișa, Baia Mușlea 1938)

Cea mai veche mențiune privind importanța fecioriei miresei o găsim la D. Cantemir, care arată că,, dacă fata a fost fecioară nu numai că toate sunt bune dar părinții ei sunt ospătați cu o masă strălucită, iar după al doilea fel de bucate se arată fiecăruia, cămașa cu semnele fecioriei pe care toți obișnuiesc să pună un mic dar. Iar dacă fiica lor s-a făcut de ocară din pricina unei împreunări neîngăduite mirele își aduce a doua zi prietenii cărora le arată cum și-a găsit mireasa spurcată. Aceștia aduc pentru ea cea mai proastă căruță și cu hamuri rupte , înhamă în locul cailor pe părinții ei și-i silesc cu bătaia să-și ducă înapoi acasă, ca pe o curvă, fiica așezată. Nimănui nu-i este îngăduit să împiedice acest lucru pe drum ,și dacă cineva ar cuteza să slobozeancă pe părinți, acela ar fi pedepsit nu numai cu bătaia ci de judecător, ca un călcător al legilor și obiceiurilor țării. Bărbatul oprește toată zestrea și dacă el a făcut cheltuielile le primește îndărăt la porunca judecătorilor de la părinții care și-au nu și-au păzit fata. Asta se întâmplă numai printre țărani, cu oamenii aceia simpli dar nu printre boieri care își priveghează fetele mai îndeaproape . Când află că fata lor s-a găsit spurcată răscumpără necinștea fetei cu o zestre mai mare de sate sau bani”¹

Medicul brașovean Andreas Wolf arăta, la 1806 în legătură cu pedepsirea mireselor greșite „, cele mai importante neamuri femeiești din partea mirelui merg după noaptea nunții în odaia de dormita tinerei perechi și cercetează cămașa miresei. Dacă află pe ea semne sigure, pe care dorința lor le așteaptă, încep să strige de bucurie, ca să afle toată lumea că mireasa și-a păstrat floarea tinereții pentru mirele ei. Când

¹ Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei cap XVIII Despre obiceiurile la logodnă și nuntă*

sosesc nuntașii cămașa se pune ca un steag, într-o prăjină lungă, care este jucat de vornic. Vai de mireasa unde astfel de semn nu s-arată și de trei ori vai de părinții pe capul cărora cade o asemenea nenorocire, fata li se trimite acasă rușinată și batjocorită, ori zestrea trebuie mărită” (Pamfile T. 1919 83)

Obiceiul de a anunța nuntașii că mireasa a fost sau nu fată s-a păstrat până la sfârșitul secolului al XIX-lea prin arătarea cămașa miresei „poporul ține foarte mult la fecioria miresei, ca dovadă despre aceasta se cere cămașa noptii întâi ” (Dofteana, Bacău Hașdeu 1877) și era un bun prilej de comentarii.

Fecioriei miresei erau căutată la cămașa cu care a dormit mireasa și la patul în care au dormit cu mirele în prima noapte după cununie de către Mama mirelui (Rotunda Baia Mușlea 1938), „nuna împreună cu mama mirelui care o primenește pe mireasă luând cămașa pentru a constata fecioria.” (Dofteana Bacău Hașdeu 1877),

Dacă pe cămașa miresei „se găsește urme vizibile de virginitate o joacă în văzul tuturor iar nuntașii primesc rachiu roșu într-o sticlă legată cu o cordică roșie la gât, joacă strigând tot felul de strigături. (Rotunda, Baia, Mușlea 1938), „i se arată cămașa la mai mulți oamenii, unii o puneau într-o prăjină și mergea cu ea spânzurată prin sat, lăutarii cântând și nuntașii jucând cămașa miresei . Mai aveau cu ei un cocoș roșu și sticle cu vin roșu, vinul îl beau ,iar pe cocoș îl jucau pe sus” (Brusturoasa Bacău Hașdeu 1877), „ trimite la părinții fetei rachiu roșu pus în sticle la gâtul cărora au pus o cordică roșie pe care-l joacă pe drum, iar tinerii se duc cu un colac” (Dofteana Bacău Hașdeu 1877)

Dacă mireasa nu și-a păstrat fecioria atunci: „în trecut, nuna cea mare și alte femei îi puneau miresei a doua zi o pereche de ițe la gât și o jucau cu acestea agățate la gât pe drum, lăutarii cântând și publicul râzând. (Rotunda Baia Mușlea 1938); „ în trecut i se puneau a doua zi, de către nuna cea mare și alte femei, o pereche de ițe la gât și pe drum o jucau cu ițele la gât, lăutarii cântând și publicul râzând .” (Brusturoasa Bacău Mușlea 1877).

În unele localități din a doua jumătate a secolului al XIX-lea problema fecioriei miresei se putea rezolva între familiile celor doi tinerii, fără a se aduce la cunoștința comunității. Părinții fetei pentru a nu se face de rușine mai dădeau ceva zestre în plus „în timpurile vechi se ținea mult la fecioria miresei, acum dacă mireasa n-a fost fată mare, ginerele mai cerea ceva zestre, iar dacă nu primea o alunga, dar nu prea se întâmpla asta pentru că părinții fetei ca să nu se facă de rușine îi da. “. (Stolniceni Bacău Mușlea 1938).

Dacă fecioria miresei nu se putea repara prin mărirea zestreii „ mireasa se trimite acasă la părinți” (Cojmănești Mehedinți Mușlea) Dar

alungarea miresei depindea de familia mirelui și de bărbat deoarece , „dacă o trimite acasă atunci nu-i mai poate păstra zestrea, care trebuie restituită până la cel din urmă petec de haină și atunci mai bine rabdă asta și n-o mai face publică” (Șicula Arad Mușlea 1938).

Situația era mult mai gravă atunci când fata și-a pierdut fecioria și rămânea gravidă și cu toate insistențele pe lângă băiat s-o ia,, plânge, se roagă, fâgăduiește” acesta n-o ia și ea rămâne cu rușinea” (Târzia Baia Mușlea 1938). Când aflau părinții aceștia o băteau pe fată iar pe lângă flăcău „, umblă binișor ca s-o ia, promițând să-i dea mai multă avere, numai să nu necinstească casa, mai ales când mai au și alte fete mai mici, că apoi nu le poate mărita ” (Moișa, Baia, Mușlea 1938).

Fetele care și-a pierdut cinstea și rămâneau gravide ea avea o situație ingrată în cadrul comunității pentru că erau excluse din rândul fetelor mari, iar în rândul nevestelor nu era primită până nu se supunea unui simulacru de cununie „, o luau două femei și o duceau la o salcie, unde după ce îi împletea părul ca la neveste și o înveleau, o întorceau de trei ori în jurul salciei zicând cunună-se roaba lui Dumnezeu cu salcia (Butură V.1992 311) .

Fetele gravide nu mai aveau voie „să poarte flori pe cap și să umble cu capul descoperit” (Dofteana Bacău Hașdeu 1877) iar, în perioada sarcinii când ar fi trebuit să se bucure de protecție, ea era ostracizată dacă "aveau îndrăzneala să meargă la biserică preoteasa care ședea în fruntea gospodinelor din sat , se sfătuia cu câteva gospodine și lega în pridvorul bisericii pe fata nerușinată. Preuteasa pregătea un bariz sau un tulpănegru și o batistă de cap , o gospodină chema fata în pridvor unde preoteasa și gospodinele o prindea și-i smulgeau florile sau gâtelile de pe cap , căci fetele se duc la biserică cu capul gol, îi lega capul cu batistă și o îmbrobodeau cu tulpănegru și o așezau în urma nevestelor tinere. O asemenea rușine se împrăștia ca fulgerul prin sat că fata a fost legată și rușinea ei o trăgeau și părinții ei carte adesea o alungau (Lupescu, M1919).

Pentru a nu se afla în cadrul comunității ,fetele mai îndrăznețe pica pe cuptor la familia feciorului „, da că o fată se întâmpla și greșea cu un băiat și el nu voia s-o ia ,fata se ducea și pică pe cuptor acasă la părinții lui și numai întreba dacă vreau să facă nunta sau nu” (Ciubotariu I.H 2002 42) „, și mai totdeauna se întâmplau căsătorii părinții tinerilor erau obligați să pună la cale nunta” (Ștefănuță P.V 1933 97).

În situația în care se cunoaște vinovatul și acesta nu vrea s-o ia ,, fata și familia ei îl poate da în judecată și judecata îl condamnă s-o ia sau,, În sat sunt trei cazuri când au rămas trei fete însărcinate, două au născut, iar una a avortat pusă la cale de făptuitor. Până acum au fost ținute cu vorba că le ia, acum sunt în cercetare. Dacă băiatul nu este

cunoscut sau a fugit și nu este găsit atunci fata rămâne cu rușinea și era silită să se mărite cu un văduv divorțat sau, dacă are avere, cu flăcău mai sărac. Sunt câteva cazuri când flăcăi din alte sate au venit cu traista în băț, adică numai cu hainele de pe ei și au luat fete cu copii, s-au măritat devenind argați la femeia și copii altuia (Stolniceni, Bacău Mușlea 1938).

Copii acestor fete aveau și de suferit fiind socotiți ai nimănui, „lepădături plămădiți la propteaua gardului, prin șanțuri, prin buruieni, pe sub garduri. (Stolniceni Bacău Mușlea 1938) și erau numiți copii din flori. În unele localități termenul de copil era un nume de batjocură „nimeni nu întreabă câți copii ai? Ci câți prunci ai? Cu numele de copil sau copilă sunt numiți de popor numai cei născuți din flori cărora nu li se știe cine le-a fost tată ci numai mamă. Poporul le mai spune și copii pierduți. (Șicula, Arad Mușlea 1938)

Copii din flori poartă numele părinților fetei „într-o zi o fată de clasa I-a spunea sunt a lui cutare adică a lui bunicul său. M-o făcut mama de fată mare de nici ea nu știe cu cine că avea atunci pe mai mulți. Apoi ce să faci trăiești cu cine poți că dă Dumnezeu auzi zicând câte vreo femeie necinstită. Se aude că au o inteligență deosebită, dacă tatăl îi recunoaște oricât de târziu se bucură de aceleași drepturi ca ceilalți copii (Moisa Baia)

După desființarea iobăgiei greșeala fetei putea fi rezolvată pe cale amiabilă de către părinții celor doi, prin mărirea zestre acesteia „dacă părinții prind de veste că fata lor a rămas gravidă pentru a-l obliga pe flăcău s-o ia preferă să-i dea mai multă avere numai să nu necinstească casa, mai ales când mai au și alte fete mai mici că apoi nu le mai poate mărita (Moisa, Baia Mușlea 1938)

Dar, chiar dacă primeau mai multă avere ca zestre, fetele cu copii se puteau căsători numai cu „un flăcău sărac din sat, din sămânță mai rea, sau cu flăcăi veniți din alte sate, sunt câteva cazuri că flăcăi din alte sate au luat fete cu copii și stau în casele lor, ei au venit numai cu cât era pe ei, cu traista în băț, s-au măritat devenind argați la nevastă și la copii altuia” dar după căsătorie „bărbatul și socrii o mustră mereu spunându-i că a fost curvă” de (Stolniceni, Bacău Mușlea 1938).

Tinerele familiei îndată după căsătorie doreau să fie binecuvântate cu copii, soția pentru a nu fi muștrată de șot și de familia acestuia că este stearpă, despre femeile sterpe se spunea că „nu sunt iubite de Dumnezeu de aceea nu pot face copii”, de aceea pentru a rămâne gravide, tinerele femei apelau la forțele divine, țineau posturi, „postul Vinerii Mari, o săptămână nu mâncau decât o dată pe zi, de sec, iar în duminica următoare plăteau o slujbă”. (. Marian S. Fl *Nașterea*, 3)

Familiile care nu puteau avea copii pentru a avea cine să-i îngrijească la bătrânețe și a-i înmormânta respectând datina, luau copii de

suflet. Copii de suflet se luau dintre : „ cei rămași fără părinți sau de la rudele apropiate și mai sărace” (Stolniceni, Bacău Mușlea 1938); „de la străini de la azil, copii aruncați” (Cojmănești Mehedinți Mușlea 1938).

Luau copii de suflet și „ oamenii care au copii și având avere și văzând că unele fete mari au copii fără a fi măritate iau de la ele copii pe care îi cresc și-i înzestrează cu ce-i lasă inima” (Brusturoasa Bacău Hașdeu 1877).

Când se luau copii de suflet „ se consultă bărbatul cu femeia și numai cu consimțământul amândouă iau copil de suflet (Brezunt Bacău Hașdeu 1877) Obiceiul era când se luau copii de suflet ,dacă copilul e mic „ se ia peste o apă sau peste o punte ,iar dacă-i mai mărișor se ia în pielea goală ca să-l îmbrace cel care-l ia de suflet” (Doftăna Bacău Hașdeu 1877), sau „ părinții lui îl îmbracă cu haine noi și-l dau pe fereastră părintelui de suflet care-i dă în schimb un ban” (Brezunt Bacău Hașdeu 1877)

Când se dă copii de suflet se cheamă 2-3 neamuri mai de aproape și 2- 3 vecini și „ părintele copilului îl ia în brațe, îi face cruce de trei ori pe frunte zicând Doamne Iisuse Hristoase, Dumnezeuul nostru cel preasfânt și puternic eu dăruiesc pe copilul meu... pe vecie și Te rog bunule Doamne să-l binecuvântezi și să-i porți de grijă și să-i dai minte și înțelepciune .Amin. Cel care ia copilul de suflet îl ia în brațe , îi face și el cruce și-l sărută de trei ori pe frunte și zice: Eu primesc să iau de suflet pe copilul lui... și-L rog pe bunul Dumnezeu să-mi ajute să-i fiu ca un părinte adevărat, să-i port de grijă, să-l pot crește în cinste și omenie după voința lui Dumnezeu ,iar lui să-i dea minte și înțelepciune ca în toată vremea să mă asculte și respecte ca un adevărat fiu și să-mi astâmpere și mângâie bătrânețile vieții Amin. După asta urmează o mică cinste cu mâncare și băutură ” (Șicula, Arad Mușlea 1938)

La luarea unui copil de suflet unii fac înscris cu părinții adevărați ai copilului ce l-au dat de suflet,obligându-se a-l înzestra ca pe un copil a lui, dacă va fi supus și ascultător” (Brusturoasa Bacău. Hașdeu 1877). copii mici de un an se luau legal cu acte și se transcriu în registru de adopții la primărie. Când se trece pe numele celui care l-a înfiat se face și mențiunea că a fost înfiat (Cojmănești Mehedinți Mușlea 1938).

Între copii adoptați și părinții lor adoptivi sunt aceleași raporturi și datorii ca și între părinții și copii lor adevărați. Copii adoptați poartă numele părinților care i-au înfiat, au dreptul la moștenire, ascultă de ei și-i respectă , le spun mamă și tată

Se mai iau de suflet și astfel i se trece toată averea pe numele unui băiat sau a unei fete fără a i se face formele prin stare civilă “în timpurile vechi se adunau mai mulți vecini, li se spuneau megieși ca martori și spunea bărbatul și femeia că vor să vor să dea danie toată averea și

construcțiile și casa se dau danie”. (Stolniceni Bacău Mușlea 1938). Băiatul sau fata care a primit dania sunt obligați să-i întrețină pe bătrâni până la moarte, să-i înmormânteze și să le poarte de grijă după moarte.

Drepturile și datoriile copiilor de suflet sunt întocmai ca și ale copiilor adevărați. Începând de la adoptare ei poartă numele noului tată pe care-l numesc astfel, iar pe soția lui mamă. Legăturile copiilor de suflet cu părinții lui adevărați sunt considerate de acum înainte numai ca între rude mai de aproape, deși copilul le spune acestora și mai departe tată și mamă. Însă acești părinți nu mai au asupra copilului de suflet nici un fel de drept și nici o putere, acestea trecând toate asupra adaptatorului. În ce privește felul copiilor adoptați nu sunt preferați copii din flori, și mai demult era așa (Șicula, Arad Mușlea 193)

Bibliografie

Adăniloaiiei, A., Berindei, Dan 1976 *Reforma agrară din 1864*, Editura Academiei R.S.R

Agârbiceanu, Ion 1942, *Preotul ardelean de altădată, Transilvania* Nr.9

Apolzan, Lucia 1943 *Portul și industria casnică textilă din Munții Apuseni* București

Bănățeanu, Tancred 1964 *Diferențieri în portul popular din Ungureni, comuna Cupșeni, raionul Lăpuș județul Maramureș*, în *Sesiunea de comunicări științifice a Muzeelor de etnografie și artă populară*, București

Bâtcă, Maria 1993 *Însemn și simbol în vestimentația țărănească din Transilvania*, în *Revista de Etnografie și Folclor*, Tom 18 Nr. 4 București

Beldie, I.C. 1911, *Deaba în Izvoarașul 9-10 Septembrie – octombrie* ernea,

Ernest 1997 *Spațiu, timp și cauzalitate la poporul român*, Editura Humanitas

Bernea Ernest 2000 *Triburi și sate din sud estul Europei*, Colecția Paidea București 2000

Bondole A.M 2012 *Câteva documente privind Istoria bisericească și etnografia românească din Transilvania și Bucovina păstrate în Arhivele din Viena 1675 -1785 în Anuarul Muzeului Etnografic al Moldovei XII Iași*

Butură, Valer, 1992 *Cultură spirituală românească*, Editura Minerva, București

Caraman, Petru 1997 *Descolindatul în sud estul Europei* Iași

Ciubotariu, I.H 2002 *Catolici din Moldova. Universul Culturii populare*, II. Editura Presa Liberă Iași 2002

Miron Constantinescu, 1943 *Șepreuș, Un sat de agricultori din Țesul Tise în 60 sate românești. IV Contribuții la tipologia satelor românești. Sate agricole Sate pastorale*, București

Corfu, Ilie 1982 *Agricultura în Țările Române. 1848-1864* Editura Științifică și Enciclopedică, București

Cosma, Vasile, 1933 *Cinci sate din Ardeal*, Cluj

Coșbuc, G. 1903 *Tribunalul Satului, Dintr-ale neamului*, București 1903

Drăganu, N. 1933, *Cuvinte și obiceiuri. Anuarul Arhivei de folclor II* București

Frâncu Teofil și Candrea George, 1888, *Românii din Munții Apuseni (Moșii)* București

Fierescu, C. G. 1923, *Obiceiuri de nuntă în Păușești Otasău, Izvoarașul V. Septembrie*

Gherman, Traian 1924 *Volbura, în Comoara Satelor* Nr. 9-10 Noi. Dec 1924

Godea, Ioan, 2011 *Moralitate, Mentalitate și Osândă. Perindele, Caloda și Mireasa pe grapă* Editura de Vest, Timișoara

Godea I 2012 *Arhitectura românească în epoca modernă 1700-1900* Oradea

Graiul Nostriu. 1906 *Texte din toate părțile locuite de români publicate de I. A Candrea, Ov. Densușianu, Th. D Speranția*, București,

Hașdeu, B. P. 2002 *Soarele și Luna, Folclor tradițional în versuri*, 2. București

Ion Ionescu de la Brad 1869, *Agricultura română în județul Putna*, București 1869

Lupescu M. 1914, *Rușinarea fetelor care făceau copii de fete mari Ion Creangă* Nr. 6 iunie

Lupescu, M. 1915, *Intratul flăcăilor și scosul fetelor la horă*, Ion Creangă, 4 Aprilie

Lupescu, M. 1914 *Purtatul lucrului furat la gât și scuiparea vinovatului Ion Creangă* 5 Mai

Lupescu M. 1914 *Butucul Ion Creangă* Nr. 3 Martie

Lupescu, M. 1912 *Cheia bisericii Ion Creangă* August 1912

Lupescu, M. 1914, *Slujbașii boierilor vechi în casă și la moșii Ion Creangă nr 8 August 1912*

Marian, S. Fl 1890 *Nunta la români Studiu istorico etnografic comparativ*, București 1890

Marian, S. Fl 1892 *Nașterea la români. Studiu Etnografic*, București 1892

Mușlea, Ion Bîrlea, Ovidiu, 1970 *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarele lui B. P. Hașdeu* Editura Minerva, București

Muşlea, Ion 1932 *Cercetări folclorice în Ţara Oaşului* .Anuarul Arhivei de folclor I, Cluj

Nicolau, C 1913, *Deaba*, Ion Creangă, 12. Decembrie

Pamfile T. 1913 *Agricultura la români* ,Bucureşti 1913

Pamfile, T. 1920 *Frăţia de cruce* Ion Creangă 9-10 Septembrie – octombrie

Pamfile, T 1919 *Pagini vechi de viaţă românească în Ion Creangă*, Nr.6-8 Iunie –

Octombrie 1919

Pănoiu Andrei, 1982 *Arhitectura tradiţională din zona centrală a Gorjului* Bucureşti

Şerban Papacostea 1971 ,*Oltenia sub stăpânire austriacă (1718/1739)* Bucureşti

Petrovici Emil, 1935, *Folclor din Ţara Almăjului*, Anuarul Arhivei de folclor III, Bucureşti

Prodan David 1961 *Judele satului iobăgesc în Transilvania în secolele XVII şi XVIII în Anuarul Institutului de Istorie din Cluj VI 1961*

A. Răduţiu 1976, *Actele ţărăneşti în limba română din Transilvania până la 1848 şi Importanţa lor documentară în Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie XIX 1976*

Reteganu, Gh. 1943 *Căianul Mic. Un sat de voştinari şi strângători de lână din Munţii Someşului în 60 Sate româneşti. Contribuţii la tipologia satelor româneşti. Ocupaţii anexe* Bucureşti

Stănculescu, M. 1923, *Fraţii din fiare Izvoaşul 9-10 Septembrie-octombrie*

Stahl, P.H. 2000 *Triburi şi sate din sud estul Europei* Colecţia Paideia, Bucureşti

Stăniloaie, D. 1978, *Teologia dogmatic ortodoxă* , Bucureşti

Scurtu Vasile 1942, *Cercetări folclorice în Ugocea românească judeţul Satul Mare în Anuarul Arhivei de folclor*, IV, Bucureşti.

Stanca, Sebastian 1939 *Primarii satelor româneşti din Ardeal înainte de 1848 în Anuarul Institutului Naţional de Istorie VII (1936-1938)* Bucureşti

Ştefănuţă, P.V 1933, *Folclor din judeţul Lăpuşna în Anuarul Arhivei de folclor II*, Bucureşti

Văcaru, Siviu, 2012 *Despre boală şi bătrâneţe la începutul secolului al XIX-lea în Suceava*, Anuarul Muzeului Bucovinei XXXIX 2012

Vulcănescu, Romulus, 1970 *Etnologie juridică*, Bucureşti 1970

Protocolul Reuniunii Învățătorilor Români greco-catolici - Săliștea de Sus (29 mai 1890)

*Prof. Gherheș Mihaela-Cristina
Școala Gimnazială „Lucian Blaga”
Baia Mare*

La începutul secolului al XIX-lea, pe fundalul unei anumite liberalizări în domeniul învățământului din Imperiul Austro-Ungar, urmată imediat de o accentuare a maghiarizării învățământului într-un stil alert și forțat, mai ales a celui de stat, în Maramureș ia amploare organizarea învățământului confesional pa lângă și în sânul bisericii greco-catolice, singurul cult organizat din teritoriu. Acest aspect se găsește precizat și în lucrarea „Școlile confesionale românești din Vicariatul greco-catolic al Maramureșului, a doua jumătate a secolului al XIX-lea - începutul secolului al XX-lea” în care remarcă: „În anul 1883, în urma unei decizii luate de Consistoriu subaltern al Maramureșului, și după aprobarea statutelor de către Ministerul de Culte și Instrucțiune Publică, a fost înființată Reuniunea învățătorilor greco-catolici români din Maramureș. Adunarea oficială de constituire a Reuniunii s-a desfășurat în sala de ședințe a comitatului, la 16 noiembrie 1883. În cadrul acestei ședințe a fost ales un comitet de conducere, care a avut următoarea componență: președinte - vicarul Mihai Kőkényesdy, vicepreședinte - Tit Bud (protopopul Marei), notar primar - învățătorul Petru Cupcea din Călinești și notar secundar - învățătorul Augustin Pop din Sat-Șugatag”.¹

Această abordare și asumare responsabile a fost posibilă doar cu aportul unei pătri intelectuale românești foarte elevate, regăsită în primul rând între preoții greco-catolici, dar și în rândul celorlalți fruntași maramureșeni. În acest sens, vicarul Tid Bud, cel care a condus o bună bucată de vreme destinele Reuniunii învățătorilor români greco-catolici, atât din postura de președinte, cât și din cea de vicepreședinte (la început!) scria: „Școala este tezaurul acela mai scump, grădina creștinismului și dacă nu vom socoti de dânsa, dacă vom lăsa ca să crească în ea buruieni, pruncii și nepoții noștri, dintre care pe foarte mulți îi creștem de preoți, nu vom avea popor sau un popor neînvățat și necuviincios.”²

Reuniunea învățătorilor români greco-catolici desfășurată la Săliștea de Sus în data de 29 mai 1890 a fost a opta întâlnite a acestora. Au participat, în principiu, toți învățătorii din comitat, dar invitați „ca oaspeți a fost de facia”: Alesandru Gyenge - protopopul Ieudului, Iuliu Vințiu - pretore cercual, Mihail Pop - paroh, Ioan Coman - paroh, Victor Coman, Alesandru Bran și Georgiu Budu.

Reuniunea a avut un caracter deschis și au participat mai mulți poporeni. Este prezentată lista cu învățătorii prezenți, pe districte protopopești: Vișeu, Ieud, Iza, Cosău, Sighet, Mara. Din districtul protopopesesc al Ieudului au fost prezenți următorii: Demetriu Kiss și Simeon Iuga - docenți în Săliștea de Sus, Petru Bîlțiu și Grigoriu Dunca - docenți în Ieud, Georgiu Petrovay din Săcelu, Michailu Covaciu din Cuhea și Elia Chesia din Bocicoel.

Sunt enumerați cei absenți sau cei „escuzați” de la fiecare district. Din Petrova a lipsit Ioan Lazăr. „Cu totul a fost de facia 37 docenți. A lipsit 8 docenți. Una școală e vacantă”.

Adunarea a început cu intonarea cântării religioase „Împărate cerescu”. Prezidele Tit Bud a arătat mijloacele de „lipsă” „deșteptărei”, interesărei comune din cauza învățământului. „Școala din Săliscea din cauza morbului (boalei) de vărsat fiind de mai înainte închise...prelegerea practică cu elevii școlari nu s-a putut ține”. În paragraful al III-lea „Prezidele prezentează programa ședinței adunării generale” care „se primesc și se aclude la acestu protocolu”.

În câteva capitole se prezintă situația financiară, menționându-se că totul se află „în ordinea cea bună”.

În paragraful al VIII-lea se menționează faptul că la reuniunea din anul trecut s-a prevăzut premiul de 5 fl. pentru prelucrarea temei „Care ar fi modalitatea cea mai bună a conducerii poporului la prosperitatea materială”. Notarul din Strâmtura, Demetriu Hodor, a oferit 5 florini premiu. Au fost doi concurenți - Augustin Szabo din Nănești și Ausențiu Szabo din Sat Șugatag - așa că premiul s-a împărțit între ei. Președintele Tit Bud a oferit tot cinci florini „acelui domn docinte care va documenta cum că a oltuit cei mai mulți pomi în grădinile poporenilor” și alți cinci florini celui care va „desfășura mai bine tema: Destule sunt pentru docinte cunoștințele câștigate în preparandie sau trebuie să se cultive și mai încolo și pentru ce?”. Pentru aceste premii au participat: Michail Șerban din Săpânța care a reușit 335 de altoiuri, Nicolau Ciurceanu din Poieni - 241 de altoiuri, Mihail Covaciu din Cuhea - 172 de altoiuri, Petru Cupcea din Călinești - 109 altoiuri și Dumitru Ghirasim din Berbești - 900 de altoiuri. Premiul a fost câștigat de docintele din Berbești. Se precizează faptul că și alți docinți au „oltuit”, „care mai mulți”, „care mai puțini”, însă nu au „concurs la premiu”.

În paragraful al IX-lea este menționată dizertațiunea lui Dionisiu Vereș „de sub punctul 2 cum că cu incipienții nu este iertat de a înainta mai departe decât dispune planul de învățământ”. Se decide să se păstreze dizertațiunea.

În paragraful al X-lea este menționată dizertațiunea d.[lui] docinte Demetriu Kiss din Săliștea de Sus „Care ar fi modalitatea cea mai

bună a conducerii poporului la prosperarea materială”. S-a reținut pentru „censurare” adică pentru concurs.

Paragraful a XI-lea prezintă citirea epistolei lui Ioan Bușiția, profesorul de la Preparandia, față de prepararea „animalelor umplute” și față de un manual de istorie naturală pentru scoalele române din Maramureșiu. Îi mulțumește reuniunea profesorului, dar se amână.

Viceprezidele Dionisiu Vereș propune înființarea unor filiale ale reuniunii - paragraful al XII-lea.

Pentru reuniunea de anul viitor care va avea loc în Apșa de Mijloc, în „joia ultimă a lunei lui Maiu 1891” s-a propus tema „Despre defectele creșterii casnice și despre modul de a corega (corecta) prin creșterea școlară” - paragraful al XIII-lea.

În paragraful al XIV-lea de prezintă modalitatea de oferire a premiului de cinci florini aceluia docinte „care va documenta cum că a avut cea mai bună școală repetițională și deodată cea mai frecventată”. Pentru a juriza un astfel de premiu era nevoie de un atestat de la preotul paroh și de la doi docenți: examinarea elevilor și „prezentarea înaintea adunării generale a diuarului de prelegere a școalei repetiționale de peste tot anul”.

De asemenea, D-l președinte al Reuniunii, Tit Bud, mai oferă două premii de câte cinci florini. Un premiu aceluia docinte care va documenta cum că a altoit mai mulți pomi în grădinile poporenilor sub decursul primăverii anului 1891. Al doilea premiu „aceluia Dom docinte care va documenta cu scrisoare sau cu conte de la cutare librărie cum că a procurat pentru elevii școlari, elevi în școala repetițională și pentru sânguratecii poporeni mai multe cărțile de cetit, calindare, diurnale și cărți economice române” - paragraful al XIV-lea .

În paragraful al XVI-lea „Adunarea generală luând în considerațiune starea miseră în care a ajuns vidua (văduva) lui Dumitru Costin fost docinte în Glod, împreună și cu 5 orfani necrescuți”. Ajutorul a fost stabilit, „pentru totdeauna”, de 10 florini.

În paragraful al XVIII-lea d-l prezide Tit Bud atrage atenția docenților „cum să se esciteze dorul de cetit între poporeni, dintre care acuză, recomandă a se procura cărți bune de cetit atât pentru elevii școlari cât și pentru poporeni, spre care scop împărțesc între cei de facia cataloage a librăriei N. Ciurcu din Brașiov și esemplaria din foaia <<Amicul familiei>>”.

Sedința s-a închis înțonându-se cântare de mulțumire lui D-zeu.

Poate că nici o lucrare nu ar putea evidenția eficiența și rolul reuniunilor învățătorilor, cunoscut fiind faptul că prin circulara vicarială din 29 ianuarie 1898 acești dascăli au fost stimulați să înființeze și să întrețină grădini cu pomi învățându-i, în același timp și pe săteni practica

pomăritului. Prin această îndeletnicire s-a schimbat nu numai fizionomia arhitectonică a grădinilor și hotarelor satelor, ci și bunăstarea lor, iar câțiva ani mai târziu în unele localități (exemplu, Desești) s-au înființat adevărate școli țărănești de agricultură.

Note:

1. Câmpeanu, Marius, *Școlile confesionale românești din Vicariatul greco-catolic al Maramureșului, a doua jumătate a secolului al XIX-lea - începutul secolului al XX-lea*, Editura Galaxia Gutenberg, 2016, p. 18;
2. *Ibidem*, p. 19;

Bibliografie:

1. Câmpeanu, Marius, *Școlile confesionale românești din Vicariatul greco-catolic al Maramureșului, a doua jumătate a secolului al XIX-lea - începutul secolului al XX-lea*, Editura Galaxia Gutenberg, 2016;
2. Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Baia Mare, Fond *Colecția documente ecleziastice*, *Protocolul Adunării generale a Reuniunii Învățătorilor Români greco-catolici - Săliștea de Sus (29 mai 1890)*, 8 file, C IV, M IV, D 13.

Rezumat

Bucovina, parte a ființei național-statale românești, a cunoscut importante metamorfoze etno-sociale, politice, confesionale, educaționale și spirituale în intervalul celor 144 de ani de administrație austriacă. Politica etno-demografică a autorităților austriece a schimbat componența etnico-lingvistică a Bucovinei, spațiu în care coabitau 12 națiuni, împărțând 10 confesiuni diferite. Contribuția fiecăreia dintre aceste comunități etnice la progresul economic, cultural și spiritual al provinciei a reprezentat un fapt remarcabil, asigurând – pe drept cuvânt – renumele Bucovinei de „punte între Orient și Occident” și reflectând influențele cultural-spirituale dintre estul și vestul european. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea asistăm la coagularea conștiinței naționale pentru comunitățile etnice ale Bucovinei, înregistrându-se – fără conflicte sau tensiuni majore – manifestări ale identității lor specifice. Revoluția europeană de la 1848–1849, criza politică premergătoare instaurării dualismului austro-ungar și, ulterior, declanșarea Primului Război Mondial au pus în discuție viabilitatea formulei monarhiei danubiene, o construcție multinațională și pluriconfesională. Identificarea unor variante de supraviețuire pentru Imperiul austro-ungar a reprezentat o misiune extrem de dificilă pentru ideologii monarhiei, în condițiile ascensiunii naționalismelor premergătoare anului 1918.

Marele Război (1914 – 1918) a pus în lumină interesele naționale ale popoarelor Europei Centrale și de Sud – Est, prefigurând prin amploarea mutațiilor etno-naționale destrămarea imperiilor multinaționale. Românii, italienii și sârbii dispuneau de state naționale în afara frontierelor Imperiului Austro-Ungar, în timp ce polonezii, cehii și slovacii urmăreau să-și creeze entități statale proprii. Pe de altă parte, încă înainte de declanșarea războiului, autoritățile Habsburgice au depus eforturi consistente pentru a-i convinge pe naționaliștii maghiari și pangermaniști de necesitatea păstrării monarhiei danubiene. Asasinarea arhiducelui Franz Ferdinand, moștenitorul coroanei Austro-Ungariei la 28 iunie 1914 în capitala Bosniei, Sarajevo, a oferit pretextul, aprinzând scânteia necesară declanșării Marelui Război, cum este el numit de către literatura istorică occidentală. Ultimatul înaintat de către guvernul austro-ungar Serbiei a fost respins de aceasta, cu toate că guvernul sârb acceptase 9 din cele 10 puncte ale conținutului documentului, astfel că în mod firesc, pe traseul acestui scenariu la 28 iulie 1914, Austro-Ungaria a

declarat război Serbiei. La 28 iulie 1914, Austro-Ungaria a proclamat mobilizarea generală a tuturor forțelor sale militare, astfel că toți bărbații mobilizați trebuiau în termen de 24 de ore să se prezinte la regimentele unde fuseseră înrolați. A doua zi (1 august 1914) a avut loc mobilizarea generală a armatei austro-ungare și tot în cursul aceleiași zile, Germania a remis Rusiei țariste o declarație de război. La 3 august 1914, Imperiul German declara război Franței, iar a doua zi, a primit declarația de război din partea Angliei. Deși a fost prima care a provocat războiul, Austro-Ungaria fost ultima care a declarat război Imperiului rus (6 august 1914). La 14 august 1914 Austro-Ungaria a decretat mobilizarea generală, înfăptuită în Bucovina două zile mai târziu, prin ordinele maiorului Eduard Fischer. La 28 iulie 1914, Austro-Ungaria declară mobilizarea generală a tuturor forțelor sale militare, astfel că toți bărbații mobilizați trebuiau, în termen de 24 de ore să se prezinte la regimentele unde fuseseră înrolați. Orașele Cernăuți și Rădăuți –scrie istoricul Teodor Bălan- semănau ca două mari tabere militare. Românii, de pildă, erau cuprinși în efectivele regimentelor 23 și 41 infanterie din cadrul Diviziei 43 însumând un număr de 20. 000 militari, plecând la luptă pe data de 22 (miercuri stil vechi) iulie 1914. Ziarul „Viață Nouă” apărut la Cernăuți în ianuarie 1914, mutat la Suceava din 1 noiembrie - s-a manifestat împotriva unirii Bucovinei și a fost nevoit - într-un final - să-și înceteze apariția la 27 decembrie 1914. Un număr de 30. 000 de soldați fuseseră incluși în cadrul regimentelor austro-ungare staționate în Galiția (9 **Dragoni**, **Geniu** și **Infanterie**), Regimentul 22 de Miliție Teritorială, Regimentul 41 de **Infanterie** și Regimentul 9 de **Dragoni**. Alte câteva mii de români erau înrolați în brigada de glotași care avea misiunea să apere granițele. Speranțele monarhiei bicefale se legau de o victorie rapidă până în toamna anului 1914, ordinea, liniștea și mai ales, securitatea internă, consolidând astfel, situația internă. Ocuparea rapidă a Serbiei de către trupele austro-ungare în 1914 a eșuat. În același timp, autoritățile Habsbugice au luat măsuri drastice privind interzicerea activităților organizațiilor și asociațiilor moscovite din Bucovina, predilect din Cernăuți. Motivația acestor acțiuni desfășurate și coordonate de către Jandarmeria din fiecare localitate era de a limita influențele considerate dăunătoare venite din partea Imperiului Rus. Presa de factură rusă a fost supusă cenzurii, fiind interzise toate acele publicații care serveau interesele rusofile/panslaviste în spațiul Galiției și Bucovinei. Clerul a fost de asemenea supus unei supravegheri intense, unii fiind chiar reținuți pentru comportamentul și atitudinile lor considerate a fi proruse (cazul preotului Cassian Bohatireț din Vrânceni, Zastavna, a fraților Alexei și Roman Gierowski, originari din Cernăuți, Ilarian Țurcanovici, redactor la o serie de ziare rusofile din capitala Ducatului Bucovinei). Împotriva

acestora s-au întocmit de către tribunalele austriece rechizitorii bogate și minuțios alcătuite pentru *înalță trădare*, în baza articolelor 321 și 327 din Codul Penal Austriac. Conținutul acestor articole stabilea că un cetățean se clasifica drept **dușman al statului** dacă s-ar fi aflat în pe timp de război în legătură cu inamicul, în urma căreia ar fi rezultat avantaj pentru adversar și dezavantaj pentru patrie, sau ar fi desfășurat activități de spionaj în beneficiul dușmanului, în ambele situații fiind prevăzută pedeapsa capitală, executată, de regulă, prin spânzurătoare. La sfârșitul Marelui Război în Bucovina s-au accelerat acțiunile separatiste ale naționaliștilor ucraineni în sensul alipirii părții de nord a provinciei la un stat propriu, fapt care a provocat reacția promptă a românilor în frunte cu Iancu Flondor, cunoscut drept “boierul de la Storojineț”. Odată cu izbucnirea Marelui Război Mondial, Iancu Flondor a revenit inevitabil, pe scena politică a Bucovinei, plasându-se în mod natural, în fruntea mișcării naționale din provincie, evenimentele având o desfășurare rapidă și imprevizibilă, rolul său în stabilirea legăturilor cu Regatul Român devenind unul providențial. În condițiile manifestării unor pretenții deschise manifestate de către Partidul Ucrainean Național Democrat de la Lemberg asupra unei părți din Bucovina care să formeze împreună cu estul Galiției un stat ucrainean, în 1915 Iancu Flondor i-a trimis lui Ionel Brătianu, un *Memoriu privitor la fruntariile Bucovinei*, un document foarte important care trebuia valorificat de către delegația României la Conferința Păcii¹. În acest *Memoriu*, liderul politic bucovinean anticipa trei elemente esențiale în determinarea frontierelor Bucovinei în cadrul Conferinței de Pace: 1. **Principiul naționalităților**. 2. **Chestia apărării pentru viitor, a principiului menționat**. 3. **Asigurarea prosperității economice a Bucovinei în noile sale hotare**. Flondor, menționa că teritoriul Bucovinei situat la nord de Prut, va fi pierdut, însă consideră că restul provinciei, cu predilecție teritoriul situat între râurile Prut și Nistru, trebuia considerat „ca o parte integrală a revendicărilor noastre”². Plecând de la realitatea etnică oferită de majoritatea ruteană a vestului Bucovinei („munții ruteni”), Flondor sugera ca „pentru cazul extrem și ca ultima *ratio* ar fi cu mult mai favorabil de a renunța la munții ruteni decât la teritoriul contentios dintre Prut și Nistru”³. Datele și analiza efectuată de către Iancu Flondor asupra ponderii statistice a populațiilor Bucovinei, predilect a raportului români/ucraineni, sunt cu atât mai prețioase cu cât el demonstrează clar faptul că recensământului austriac din 1910 (bazat așa cum știm, pe limba de conversație a recenzatului) nu reflecta în mod

¹ Arhivele Naționale Istorice Centrale (în continuare ANIC), fond *Iancu Flondor*, dosar 15, f. 2.

² Constantin Ungureanu, *op. cit.*, p. 32.

³ *Ibidem*.

corect statistica etnică din provincie, introducând un tabel statistic al populației cuprinse între Prut și Nistru, până la pâraul Brușnița¹. În cele 48 de localități (inclusiv orașul Cernăuți) locuiau 183. 930 de persoane, dintre care 64. 643 români, 46. 044 ruteni și 72.703 de alte naționalități. Teritoriul măsoară 109. 473 ha, dintre care 50. 413 ha aparțineau unor mari proprietari, majoritatea români (câțiva fiind de etnie polonă și armeană). Iancu Flondor, insista în considerațiile sale, ca „în cazul în care nu se obține întreaga Bucovină, în nici un caz să nu se cedeze teritoriul dintre Prut și Siret cu orașul Cernăuți. Fruntaria Prutului ca linie de apărare eficace a Bucovinei de sud se prezintă-după mine- ca o condiție *sine qua non*. Țărml stâng al râului numit e în tot parcursul lui așa întins, în multe locuri chiar expus inundării, pe când malul drept, începând aproape de fruntaria actuală a Bucovinei până la localitatea Zeleneu, ne arată o înălțime relativă de două până la cinci sute de metri, dominând astfel pretutindeni cu desăvârșire țărmul stâng în distanțe de șapte până la douăzeci kilometri. Liniile căilor ferate Noua Sulița –Cernăuți respectiv Cernăuți –Nepocălăuți-Vășcăuți sunt pentru dușmani în asemenea împrejurări absolute impracticabile, aceeași imposibilitate privitor la șosele în valea menționată. Mai adaug, că pentru viitor, ce privește fruntariile Bucovinei spre nord și vest, aproape sigur că tot numai defensiva are să fie luată în această privință. Închei capitolul cu observarea că-nota Flondor- în privința apărării și întăririi etnice a fruntariilor viitoare ale Bucovinei subsemnatul își va permite să aștearnă la timpul dat celor chemați un program detaliat. *Fără Prutul, ca fruntarie-avertiza Flondor- nici o învoire*².” Memoriul a fost trimis premierului Ionel Brătianu prin intermediul deputatului Ioan Mavrocordat însă el a ajuns în mâinile lui Ottokar Czernin, servind ca bază unui proces de înaltă trădare intentat de către autoritățile austriece lui Ioan Flondor la Lemberg în 1916.³ Acest act a reprezentat o piesă principală în procesul intentat de către autoritățile austriece, la Lemberg, lui Iancu Flondor, care a fost judecat în perioada 1916–octombrie 1918⁴. Retras la conacul său de la Storojineț, Iancu Flondor a fost informat, printr-o scrisoare secretă trimisă de preotul Atanasie Gherman (un vechi și fidel colaborator) în mai 1915, despre posibila sa arestare. Din aceste motive, Flondor a fost sfătuit să plece în România⁵. Flondor a refuzat să se refugieze în România afirmând

¹ ANIC fond *Iancu Flondor*, dosar 15, f. 3–4.

² *Ibidem*, f.12.

³ *Ibidem*.

⁴ Nicolae Ciachir, *Din istoria Bucovinei 1775–1944*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1993, p. 79.

⁵ N. Tcaciuc-Albu, *O amintire despre Iancu Flondor*, în „Revista Bucovinei”, Cernăuți, II, nr.11, noiembrie 1943, p. 519.

că: „Mai am și răspunsuri nu numai față de mine și de familia mea. Eu stau în văzul tuturor. Ceea ce fac are repercusiuni în multe direcții. De aceea nu pot face ce mi-ar plăcea sau ar fi interesul meu imediat și personal. Trebuie să mă gândesc și la alții și la viitor”.¹

Întemeiat pe diverse materiale, studii, documente și surse arhivistice identificate în cursul unor stagii de cercetare efectuate în fondurile Arhivele Naționale Istorice, Arhivele Diplomatice ale Ministerului Afacerilor Externe și ale Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității din București, studiul nostru reevaluează în mod critic evenimentele desfășurate în timpul Marelui Război în Bucovina Istorică. În cursul lunii iunie 1915, în discuțiile dintre Regatul Român și Imperiul Austro-Ungar au fost avansate trei variante referitoare la eventuale cedări teritoriale în Bucovina². Primele două variante-scrie istoricul Constantin Ungureanu- teritoriul cedat coincidea cu cursul râului Suceava, până la hotarul cu districtul Suceava. Ultima variantă accepta linia Siretului drept frontieră, până la granița cu districtul Vijnița. În cazul acceptării primelor două variante, satele românești de pe malul drept al Sucevei ar fi revenit României, însă cele situate pe malul stâng ar fi rămas în componența Imperiului Austro-Ungar, fiind separate Vicovul de Sus de Vicovul de Jos, Frătăuții Noi de Frătăuții Vechi, inclusive colonia maghiară Andreasfalva (Măneuți) de coloniile Hadikfalva (Dornești) și Istengetis (Țibeni). În fine, prin aplicarea celei de a treia variante, ar fi rezultat pierderea unor sate compact românești (Ropcea, Iordănești, Carapciu, Prisăcăreni și Camenca) în frunte cu orașul Storojineț.³ Nici Rusia nu se plasa în afara unor eventuale planuri de împărțire a Bucovinei așa cum menționam anterior: la începutul anului 1915 generalul – locotenent F.Vrebel, comandantul trupelor ruse care în 1914 ocupase Bucovina, a propus anexarea întregii provincii la Imperiul Rus⁴. Inițiativa sa nu a rămas una singulară, al doilea proiect de anexare a Bucovinei, fiind avansat în 1916 de către D. N. Vergun, expert rus în chestiunile Galiției și Bucovinei, paradoxal, imediat după semnarea Convenției dintre România și Antanta din 1916, la care ne vom referi în rândurile următoare. E drept, acest proiect sugera alipirea la Rusia doar a unei părți din Bucovina care să includă în mod obligatoriu orașul Cernăuți.⁵

În urma unor tratative complexe, îndelungate și bineînțelese secrete,

¹ *Ibidem*.

² Alexandru Marghiloman, *op. cit.*, p. 470;475;478.

³ Constantin Ungureanu, *op. cit.*, p. 34.

⁴ *Condica tratatelor și a altor legăminte ale României 1354–1937*, întocmită sub auspiciile Ministerului Afacerilor Străine de F. C. Nano, Ministru Plenipotențiar, fost șef al Diviziunii Tratatelor, București, 1938, doc. nr. 1161, *Schimb de note privind viitoarea frontieră ruso-română în Bucovina (Petrograd, 18 septembrie 1914)*, p. 392.

⁵ Constantin Ungureanu, *op. cit.*, p. 34.

la 4/17 august 1916 s-a semnat la București *Tratatul de alianță între România, pe de o parte, și Franța, Marea Britanie, Rusia și Italia*, pe de altă parte, precum și *Convenția militară*. Cele patru state garantau integritatea teritorială a României, iar România se obliga să declare război Austro-Ungariei și să înceteze orice legături cu dușmanii Aliaților. Erau recunoscute României teritoriile din Austro-Ungaria prevăzute și delimitate într-un articol special (art. IV)¹. Statele semnatare se obligau să nu încheie pace separată sau generală decât în unire și în același timp, România se va bucura de aceleași drepturi ca și Aliații ei la viitoarea conferință a păcii. Convenția prevedea mobilizarea tuturor forțelor militare române, atacarea Austro-Ungariei cel târziu la 15/28 august, opt zile după declanșarea ofensivei în Salonic. Armata rusă se obliga să declanșeze o ofensivă energetică pe frontul austriac din Bucovina, trebuind să păstreze, cel puțin, pozițiile din momentul semnării convenției. Flota rusă trebuia să apere coastele maritime românești și malurile Dunării de orice încercare de pătrundere dușmană. Rusia se obliga să trimită în Dobrogea, în momentul mobilizării armatei române, două divizii de infanterie și una de cavalerie, pentru a coopera cu armata română. Cele patru state se obligau să furnizeze României muniții și material de război, în medie minimum 300 tone pe zi, precum și alte mărfuri. Se făceau și alte precizări referitoare la cooperarea concretă militară ruso-română. Potrivit articolului IV al Convenției: „limitele teritoriilor menționate la articolul precedent sunt fixate precum urmează: Linia de demarcațiune va începe pe Prut, la un punct al hotarului de acum între România și Rusia, aproape de Novoselița și va urca acest fluviu până la hotarul Galiției la confluența Prutului cu Ceremușul. Apoi ea va urma frontiera Galiției și Bucovinei și aceea a Galiției, și a Ungariei până la punctul Stog (cota 1655). De acolo ea va urma linia de separație a apelor între Tisa și Vița, pentru a atinge Tisa la satul Trebușa deasupra locului care se unește cu Vița”². Înaltele Puteri Aliate și Asociate (Antanta), au promis respectarea angajamentelor asumate prin semnarea Convenției de Alianță recunoscând dreptul României asupra teritoriilor stăpânite de monarhia austro-ungară (art.4)³. La Consiliul de Coroană din 27 august 1916, Ion I. C. Brătianu a afirmat că, „în virtutea drepturilor câștigate prin intrarea în război, România va ocupa teritoriul „până la Tisa, Banat, Crișana, partea

¹ Alexandru Marghiloman, *Note politice*, vol. II, 1916–1917, Editura Institutului de Arte Grafice „Mihai Eminescu”, București, 1927, p. 151.

² Bogdan Murgescu coordonator, *Istoria României în texte*, București, Editura Corint, 2001, p. 272.

³ Vezi și Jean Marie Le Breton, *Europa Centrală și Orientală între 1917 și 1990*, cu o Prefață de Neagu Djuvara, București, Editura Cavallioti, 1996, p. 22.

slavă a Maramureșului și Bucovina până la Prut"¹. Serghei Sazonov², șeful diplomației ruse s-a împotrivit cu îndârjire asupra cedării întregii Bucovinei și a Basarabiei Regatului Român³, însă evoluția ulterioară a evenimentelor au reconfigurat și opțiunile ruse în chestiunea Bucovinei⁴. Operațiunile militare au provocat Bucovinei pierderi însemnate, multe întreprinderi industriale au fost evacuate sau distruse, mai multe linii de cale ferată au fost demolate, cele mai mari pierderi înregistrându-se în zona situată între Prut și Nistru unde au avut loc și cele mai violente confruntări militare⁵. Bucovina în frunte cu orașul Cernăuți s-a aflat de trei ori sub ocupația militară rusă (septembrie – octombrie 1914, februarie 1915, iunie 1916-iulie 1917)⁶, aceasta determinând de fiecare dată pierderi materiale și umane⁷. Între timp, la 13/26 noiembrie 1917, Rusia Sovietică a propus Puterilor Centrale tratative pentru încheierea armistițiului, care s-a semnat la scurt timp, la Brest-Litovsk, în ziua de 22 noiembrie/5 decembrie 1917. La 27 ianuarie/9 februarie 1918, Ucraina semna la Brest-Litovsk tratatul de pace cu Puterile Centrale, și odată cu acest eveniment, dispărea definitiv și proiectul francez de organizare a unei rezistențe comune româno-ucrainiene⁸. Trupele acestora treceau la ocuparea teritoriului ucrainean, în primul rând cu preocuparea de a obține produsele agroalimentare de care aveau atâta nevoie. În urma rușrii tratativelor de la Brest-Litovsk, trupele germano-austriece au pătruns adânc pe teritoriul sovietic⁹.

La începutul anului 1918, Rada de la Kiev a proclamat independența Ucrainei emițând pretenții teritoriale asupra Galiției, Bucovina, Basarabia și Maramureș, acestea din urmă teritorii străvechi românești. Diplomația austriacă agreea unirea teritoriilor din Galiția și

¹ Cristina Țineghe, *Studiu introductiv*, în Cristina Țineghe (editor), *Dezmembrarea Maramureșului istoric: decizii politice, reacții și consemnări în mărturii contemporane (1919–1923)*, București, 2009, p. 3.

² Alexandru Gabriel Filotti, *Frontierele românilor*, II, Brăila, Editura Istros, 2007, p. 296.

³ Cristina Țineghe, *op. cit.*, p. 3.

⁴ Alexandru Marghiloman, *Note politice*, vol. III, 1917–1918, Editura Institutului de Arte Grafice „Mihai Eminescu”, București, 1927, p. 134.

⁵ Constantin Ungureanu, *op. cit.*, p. 49.

⁶ Dumitru Preda, Vasile Alexandrescu, Costică Prodan, *În apărarea României Mari. Campania armatei române 1918–1919*, cuvânt înainte de prof. univ. dr., Liviu Maior, București, Editura Enciclopedică, 1994, p. 81.

⁷ Generalul Henry Berthelot, *Memorii și corespondență (1916–1919)*, Introducere de Glen E. Torrey, traducere Mona Iosif, București, Editura Militară, 2012, p. 29.

⁸ Horia Vladimir Rusu, *Tratatul de Pace ale României (1918–1920)*, Rezumatul tezei de doctorat, Universitatea din București, Facultatea de Istorie, Școala Doctorală, coord. prof. univ. dr. Ion Bulei, p. 3.

⁹ Henry Berthelot, *op. cit.*, p. 306.

Bucovina într-un stat autonom ucrainean, insistând însă asupra păstrarea teritoriilor sale din est.¹ La 18 februarie/3 martie 1918, guvernul sovietic încheia pacea cu Puterile Centrale: Rusia Sovietică ceda Finlanda, Polonia, țările baltice și recunoștea „independența” Ucrainei, dar cu prezența pe teritoriul ei a armatelor germane și austro-ungare. Acest fapt le-a permis Centralilor să controleze spatele frontului român. România era înconjurată, fără posibilitatea de a primi vreun ajutor din afară și de a se retrage, în caz de înfrângere².

La 9 februarie 1918 Ucraina și Austria au semnat un tratat secret prin care, austriecii, în schimbul unui milion de tone de grâne, se obligau să formeze o nouă provincie austriacă, care să includă estul Galiției și Bucovina. Această înțelegere n-a mai fost discutată în Parlamentul vienez, din cauza opoziției înverșunate a deputaților poloni și a situației de pe front. Evenimentele descrise succint în rândurile de mai sus, au condus la izolarea totală a României, nevoită să angajeze tratative în vederea semnării, la 24 aprilie/7 mai 1918, a Tratatului de Pace cu Puterile Centrale³, în realitate, un veritabil **dictat**⁴. Practic, „după ratificarea tratatului, starea de război devenea *starea de ocupație*, prin menținerea a șase divizii, precum și a <<formațiunilor necesare exploatarii economice>> și aceasta fără nici un termen, ci atâta timp cât ocupantul va crede necesar”! Armata română – în cea mai mare parte – trebuia demobilizată și dezarmată⁵. Austro-Ungaria primea aproximativ în întregime lanțul Munților Carpați (un teritoriu de 5.600 km²), cu importante bogății ale solului și a subsolului și de mare însemnătate strategică. Bulgaria primea Cadrilaterul și o fâșie din sudul județului Constanța; restul Dobrogei trecea, în *condominium*, celor patru state, lăsându-se României o cale de acces spre Constanța. Toate bogățiile țării, și în primul rand petrolul, cerealele, pădurile, intrau sub controlul Puterilor Centrale, a Germaniei în special, pentru o perioadă practic nelimitată. România mai trebuia să plătească Germaniei și Austro-Ungariei importante sume de bani, să renunțe la orice îndemnizații în contul pagubelor pricinuite pe teritoriul său de către acestea etc”⁶. Teritoriul Bucovinei urma să fie mărit cu o parte din ținutul Hotin, cu zona Herței din ținutul Dorohoi și cu zona Dornei din România. Prin articolul XI, frontiera de munte a României urma să fie rectificată

¹ *Ibidem*.

² Ion Agrigoroaiei, Ovidiu Ștefan- Buruiană, *op. cit.*, p. 31.

³ *Ibidem*.

⁴ Dumitru Preda, Vasile Alexandrescu, Costică Prodan, *op. cit.*, p. 47– 48.

⁵ R. W. Seton Watson, *O istorie a românilor din perioada romană până la înfăptuirea unității naționale*, Brăila, Editura Istros, 2009, p. 439.

⁶ Ion Agrigoroaiei, Ovidiu Ștefan- Buruiană, *op. cit.*, p. 32.

considerabil în favoarea Imperiului Austro-Ungar. În zona de sud a Bucovinei se menționa că, viitoarea frontieră „la 2 km la sud de Păișeni, peste litera N din cuvântul Păișeni peste litera O din cuvântul Moldova, peste litera I din cuvântul Cornul Luncii, peste marginea de est a localității Rotopânești și peste marginea de sud de Mihăiești, iar la est de orașul Siret, frontiera urma să fie trasată pe marginea de est de Talpa, pe la marginea de est de Călinești, punctul 396, 402 la ½ km de Dersca, peste punctul 189, 198, 332, 304, fântâna cu cumpănă la 1 km la sud-vest de punctul 311, pe marginea de est a Baranca, pe marginea de est de Filipăuți, punctul 251, până la Prut la 1 km est de Lunca”¹. Practic, aplicarea tratatului ar fi determinat intrarea unei importante zone muntoase situate la sud de Vatra-Dornei, a câtorva sate limitrofe orașelor Suceava și Siret, alături de un teritoriu semnificativ din zona Herței, inclusiv târgurile Mihăileni și Dorohoi, într-o Bucovină parte a unei Austro-Ungarii lărgite.² În contextul modificărilor geopolitice determinate prin semnarea tratatelor de pace de la Brest-Litovsk și București, în toamna anului 1918 se prevedea extinderea districtelor Câmpulung, Gura Humorului și Siret, cu teritoriile cedate de România, înființarea unui district judecătoresc cu reședința la Țureni, care să cuprindă și satele limitrofe Herței. Un alt district judecătoresc cu sediul la Hotin, avea arondate localitățile situate în nordul Basarabiei care urmau să intre în componența Bucovinei.³

La 16 octombrie 1918 împăratul Carol I de Habsburg a lansat manifestul *Către popoarele mele credincioase*, propunând reorganizarea pe baze federative a Imperiului Austro-Ungar⁴, în șase state independente (austriac, ungar, ceh, polon, iugoslav și ucrainean)⁵. În această proiecție Transilvania rămânea în componența Ungariei, neamintindu-se ce fel de statut urmau să aibă Bucovina și orașul Trieste. Se preciza, totuși că locuitorii acestora vor avea posibilitatea de a opta pentru unul dintre cele șase state amintite mai sus. Bucovina era reprezentată în Parlamentul de la Viena de șase deputați. Deputatul bucovinean Constantin Isopescu-Grecul a expus la 21 februarie 1918 în Camera Deputaților din Parlamentul vienez poziția românilor în privința Bucovinei considerată drept o „veritabilă moștenire curat românească”⁶. În replică, deputatul ucrainean Ilya Semaka a expus la 6 martie de la tribuna Camerei Deputaților

¹ Constantin Ungureanu, *op. cit.*, p. 36–37.

² *Ibidem*, p. 37.

³ *Ibidem*.

⁴ ANIC fond *Iancu Flondor*, dosar 19, f. 57.

⁵ Dumitru Preda, Vasile Alexandrescu, Costică Prodan, *op. cit.*, p. 83.

⁶ Ștefan Purici, 1918: *Concepții privind viitorul Bucovinei*, în „Țara Fagilor” (Almanah cultural-literar al românilor nord –bucovineni alcătuit de Dumitru Covalciuc), Cernăuți-Târgu Mureș (XVIII), 2009, p. 46.

pretențiile ucrainenilor (și) la județele Cernăuți, Storojineț și Siret, considerate a fi majoritar etnic ucrainene (anterior solicitările ucrainene au inclus județele Vijnița, Vășcăuți, Coțmani și Zastavna).¹ Deputatul ucrainean Nikolai Wasilko a solicitat împărțirea Bucovinei între români și ucraineni², propunere respinsă de către deputatul socialist Gheorghe Grigorovici în ultima ședință din 22 octombrie 1918³. O poziție similară a manifestat în intervenția sa și deputatul german Anton Keschmann, reprezentantul celor 200 000 de germani din Bucovina și Galiția, el solicitând rezolvarea echitabilă a problemei naționale în cazul conaționalilor săi și respingând varianta împărțirii provinciei. Deputatul evreu Benno Straucher a declarat că-i reprezintă pe evreii din Galiția de Est și Bucovina, el plasându-se în opoziție cu Salo Weisselberg, fost primar al Cernăuțiului.⁴ Constantin Isopescu-Grecul a declarat că el „renunță la orice act de cesiune din partea d-lui Wasilko și că așteaptă cu toată liniștea hotărârea conferinței de pace”⁵. În perioada următoare, pretențiile ucrainenilor au crescut considerabil ele urmărind anexarea întregii Bucovine la un stat ucrainean⁶. În aceste condiții, reacția românilor bucovineni nu s-a lăsat prea mult așteptată. La 3 noiembrie 1918 Austro-Ungaria a solicitat semnarea unui armistițiu⁷, iar la 11 noiembrie Imperiul German a semnat armistițiul de la Compiègne. „Prăbușirea Imperiului devenea fapt împlinit. La 28 octombrie își proclama independența Cehoslovacia, la 2 noiembrie Ungaria se proclama independentă (dar fără a recunoaște eliberarea Transilvaniei), la 11 noiembrie Polonia devenea republică independentă, la 12 noiembrie se proclama republică Austria, la 24 noiembrie Vocea Populară centrală proclama constituirea Statului Sârbo-Croato-Sloven. Unirea Bucovinei (15/28 noiembrie) și a Transilvaniei (18 noiembrie/1 decembrie) au condus la înfăptuirea României întregite”⁸. În condițiile înfrângerilor zdrobitoare suferite de Puterile Centrale în război, guvernul Marghiloman a fost silit să demisioneze la 24 octombrie/6 noiembrie 1918. S-a format

¹ *Ibidem*.

² ANIC fond *Iancu Flondor*, dosar 19, f. 59.

³ Ștefan Purici, *op. cit.*, p. 50.

⁴ ANIC fond *Iancu Flondor*, dosar 19, f. 59.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Pe larg vezi la David E. Murphy, *Enigma Barbarossa. Ce știa Stalin*, traducere Mona Iosif, București, Editura Militară, 2013, p. 56 și urmt.

⁷ United States Department of State, *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1919. The Paris Peace Conference* (infra: FRUS), Volume II, U. S. Government Printing Office, 1919, p. 175, disponibilă la adresa <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1919Parisv02>, site accesat la 27 martie 2014, p.178–179.

⁸ Ion Agrigoroaiei, Ovidiu Ștefan- Buruiană, *op. cit.*, p. 40.

un guvern condus de generalul Constantin Coandă, ce avea ca obiectiv „mobilizarea armatei și reintrarea României în acțiune alături de Aliați. Au fost dizolvate Camerele alese în 1918 și declarate nule și neavenite toate măsurile guvernului precedent (inclusiv, deci, a tratatului de la București)”¹. Iancu Flondor a cerut prin intermediul lui Zotta, ajutorul armatei române.² La 6 noiembrie 1918, trupele Diviziei a VIII a conduse de către generalul Iacob Zadik s-au instalat în localitatea de frontieră Burdujeni, înaintând din ordinul lui Alexandru Marghiloman până în Cernăuți³. În *Ordinul* transmis generalului Iacob Zadik se arăta că „acesta împreună cu toți grănicerii și jandarmii aflați în serviciu pe frontiera Bucovinei să ocupe fără întârziere localitățile Ițcani și Suceava, și apoi, progresiv, întreaga provincie în frunte cu Cernăuții”.⁴ În această importantă misiune s-au regăsit și trupele de grăniceri din județele Dorohoi, Botoșani și Suceava.⁵ Detașamentele pentru eliberarea Bucovinei au redenumite extrem de sugestiv în „Dragoș”, fost „Dorohoi”, „Alexandru cel Bun”, fost „Botoșani” și „Suceava”, fost „Fălticeni”⁶. La 11 noiembrie 1918, orele 9, trupele române au intrat în marele oraș Cernăuți⁷. Având în vedere informațiile care sugerau un atac din partea trupelor ucrainene, Marele Cartier General al Armatei Române a ordonat la 12 noiembrie pacificarea întregii provincii în timpul cel mai scurt cu putință. Începând cu 19 noiembrie au fost extinse operațiunile militare la nord de cursul râului Prut până la localitatea Șipenița, avansând recunoașteri până la linia Mahala-Sadagura-Cozmeni-Orășeni. Dislocarea trupelor române avea următoarea configurație: Detașamentul Suceava cu majoritatea subunităților la Șipenița, dispunând de patrulare orientate în direcțiile Stara Lazkovska și Orășeni, un post de pază la podul de peste Prut de pe drumul Cozmeni – Hlinața, precum și alte posturi de pază la frontiera de vest a Bucovinei spre Snyatin. Detașamentul „Alexandru cel Bun la nord de orașul Cernăuți, lângă postul de peste Prut al șoselei Cernăuți-Sadagura, cu recunoașteri trimise în zona Mahala - Noua Sulița. Detașamentul Dragoș care staționa în Cernăuți (la 19 noiembrie aici va sosi de la Iași pe calea ferată, Regimentul 13 Infanterie „Ștefan cel Mare”). La 21 noiembrie finalizarea operațiunilor militare dintre Prut și Nistru a fost decisă de către Comandamentul Militar Român, prin împărțirea în trei sectoare, repartizând pentru fiecare câte un regiment de infanterie întărit: Regimentul 13 în ținutul Zastavna. Regimentul 25 (în curs de transportare de la Vaslui) la Cozmeni și Vășcăuți. Regimentul 37 la Cernăuți. Acțiunea a fost finalizată la 28 noiembrie când pe vechea frontieră de nord și vest a Bucovinei dintre Ceremuș și Nistru, a fost fixat un cordon de post de grăniceri. În total, efectivele Diviziei a VIII-a se cifrau la 261 de ofițeri și

¹ *Ibidem*, p. 41.

² Alexandru Marghiloman, *Note politice*, vol. IV, 1918–1919, Editura Institutului de Arte Grafice „Mihai Eminescu”, București, 1927, p. 114.

³ Ion Bulei, *op. cit.*, p. 243.

⁴ Dumitru Preda, Vasile Alexandrescu, Costică Prodan, *op. cit.*, p. 84.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*.

⁷ Alexandru Marghiloman, *op. cit.*, p. 133.

7542 trupe (2316 cai și 417 trăsură).¹ La 28 noiembrie 1918 în mod progresiv s-a trecut la înlocuirea Jandarmeriei Regale cu jandarmi români procesul fiind definitivat abia în 1921². Recunoașterea internațională a Unirii Bucovinei cu Regatul Român a fost realizată prin intermediul Tratatului de Pace de la Saint Germain (semnat de către delegația română la 9 decembrie 1919)³ fără a se pune nici un singur moment legitimitatea părții române asupra acestui teritoriu. Politica autorităților române a alternat – în funcție de situație – de la valorificarea principiului istoric cu cel al naționalităților, utilizând oportunitățile anului 1918 în reconstituirea (întregirea) statului național. Această formulă a evoluat la limita situată între statul național și cel multinațional, dată de raporturile majoritate/minoritate la scara teritorială a provinciilor unite cu Regatul Român în 1918 (Basarabia, Transilvania, Crișana Banat, Maramureș și Bucovina)⁴. Hotărârea Congresului General al Bucovinei a fost consfințită prin Decretul-lege nr. 3 744 din 18/31 decembrie 1918, ratificat de Parlamentul României Mari la 29 decembrie 1919⁵. Pe fondul evenimentelor de la sfârșitul primului război mondial, această luptă s-a acutizat, conducând la mari mișcări populare și la destrămarea monarhiei bicefale⁶. Pe ruinele sale și ale altor imperii, în 1918 s-au format statele naționale Polonia, România, Ungaria, Austria sau cele de confederație slavă, cum au fost Cehoslovacia și Iugoslavia (majoritatea având un procentaj relativ ridicat al minorităților naționale)⁷. Disoluția imperiului austro-ungar a creat – e adevărat⁸ – un vid de putere în spațiul central-european⁹. Acest lucru le-a permis românilor – o șansa unică, cel puțin până acum – crearea unui stat național. Metamorfozele petrecute în acest spațiu au avut o desfășurare similară în cazul României, Poloniei, Serbiei, Cehoslovaciei¹⁰.

¹ Dumitru Preda, Vasile Alexandrescu, Costică Prodan, *op. cit.*, p. 88.

² ANIC fond *Iancu Flondor*, dosar 14, f. 34–35; Ilie Nuțu, *Jandarmeria din Bucovina (noiembrie 1918–mai 1919)* în Mihai Iacobescu (coordonator), *Istorie și educație. În Onorarea Mihai Lazăr*, Iași, Editura Junimea, 2012, p. 300; 303–306.

³ H. W. V. Temperley, *A History of the Peace Conference of the Paris*, vol. V., *Reconstruction and Protection of Minorities*, London, Henry Frowde and Hodder & Stoughton The Lancet Building, 1921, p. 148.

⁴ Gabriel Andreescu, *Națiuni și minorități*, Iași, Editura Polirom, 2004, p. 132. Vezi evoluția mecanismului de protecție minorităților naționale la nivelul României Mari.

⁵ „Monitorul Bucovinei”, fascicula 7, Cernăuți, 2 ianuarie 1919, p. 1 – 2; Ion Nistor, *op. cit.*, p. 397.

⁶ Al. Procopovici, *Luptele naționale din celălalt veac: Bucovina care a fost și care va să fie*, extras din „Transilvania”, Sibiu, 73, nr. 12, p. 12.

⁷ Gheorghe Iancu, *Problema minorităților etnice din România în documente ale Societății Națiunilor (1923–1932)*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2002, p. 29.

⁸ Paul A. Hinnebrand, *op. cit.*, p. 205–206.

⁹ Paul Scott Mowhrer, *Balkanized Europea Study In Political Analysis and Reconstruction*, New York E. P. Dutton Company, 1921, p. 31.

¹⁰ Dumitru Suciu, *Evoluția ideii de Europă unită*, București, Editura Historia, 2007, p. 174–175.

Mărturii documentare despre luptele din vara anului 1917 aflate în colecțiile Muzeului Județean Satu Mare

dr. Viorel Ciubotă
muzeograf Mihaela Sălceanu

Unele dintre cele mai înălțătoare momente din timpul participării României la Primul Război Mondial au fost, fără îndoială, luptele din vara anului 1917 de la Mărășești, Mărăști și Oituz, lupte care au demonstrat capacitatea armatei române de a declanșa, într-o primă etapă, a unei ofensive la Mărăști-Nămoloasa, iar apoi a rezista eroic pe linia defensivă de la Mărășești-Oituz.

Dacă în anul 2016 vă prezentăm foarte succint colecția Cuculis aflată în proprietatea instituției muzeale sătmărene, astăzi, dorim să prezentăm această colecție mai detaliat, atât pentru informarea specialiștilor, dar și ca o invitație la Satu Mare pentru a studia această adevărată comoară documentară. În anul 1980, în luna octombrie, instituția noastră primea de la Grigore Cuculis din Tulcea o scrisoare-ofertă prin care acesta oferea spre vânzare 427 de ilustrate, 25 ilustrate de pe front din Primul Război Mondial, o bancnotă de 500 de lei cu un înscris comunist „Jos Antonescu”. Muzeul i-a oferit 9.290 de lei. În 20 octombrie 1980 tulceanul oferea printr-o ofertă realizată după toate regulile muzeografice, o colecție cuprinzând scrisori de campanie, scrisori militare, corespondență cenzurată, scrisori ale prizonierilor de război și alte documente privind Primul Război Mondial, inclusiv perioada neutralității, organizate într-un exponat filatelic, montat pe coli Schaubek, cu texte explicative, intitulat „România în Primul Război Mondial - Omagiu luptătorilor pentru Marea Unire”, totalizând 316 planșe grupate în 17 secțiuni. Colecția formată în decurs de 40 de ani a obținut medalia de aur la Expoziția filatelică republicană Sucidava 977, medalia vermeil la expoziția organizată la Ateneul Român între 1-6 iulie 1980. Cuculis cerea pentru colecție suma de 50.000 lei, instituția noastră oferindu-i 37.000 lei.¹

În 10 octombrie 1980, Cuculis făcea o nouă ofertă importantă: 207 ziare (22 titluri) din perioada interbelică, 17 bucăți din corespondența familiei N. Lahovary² datând din anii 1911-1937; 2 bucăți corespondență

¹ Muzeul Județean Satu Mare, Arhiva permanentă, dosar achiziții 1980, f.47.

² Este vorba de Alexandru Lahovary, născut la Paris în anul 1855. Studiile le face în Franța, intrând apoi în corpul diplomatic al României: 1893-1899 ambasador la Roma, 1902-1906 ambasador în Turcia, 1906-1908 ambasador la Viena, unde construiește capela ortodoxă, 1908-1917 ambasador în Franța, 1917-1928 ambasador în Italia, unde a organizat repatrierea prizonierilor de război români în România. Moare la vârsta de 90

Grigore Gafencu¹ din anii 1930-1933; 8 scrisori aparținând deputatului de Baia Mare, Aurel Nistor,² dintre anii 1902-1938; 24 de bucăți din corespondența deputatului de Tecuci, Ștefan Gheorghiu, fost luptător la Mărășești, datând din anii 1919-1939; corespondență din al II-lea Război Mondial-53 bucăți; ilustrate din Transilvania-277 bucăți; Oltenia-193 bucăți; Moldova -79 bucăți; București-234 bucăți etc. Pentru toate cerea suma de 37.237 lei, muzeul achiziționând doar 1805 bucăți cu suma de 26.000 lei. În 20 decembrie 1980, Cuculis făcea o nouă ofertă care cuprindea 48 de planșe care completau exponatul *România în Primul Război Mondial*, o colecție de ilustrate cu familiile regale ale Europei din perioada 1895-1914, colecție care aparținuse mareșalului Palatului Regal Henry Catargi³, pentru care cerea suma de 27.100 lei. Colecția a fost achiziționată în 4 august 1981 cu suma de 18.176 lei, aceasta fiind de fapt și ultima achiziție de la marele colecționar din Tulcea, instituția noastră și țara în general intrând într-o profundă criză.⁴

Grigore Cuculis (1928-1986), a fost unul dintre acei oameni dedicați, datorită cărora s-au salvat multe artefacte istorice, mai ales în perioada comunismului, când a existat o tendință oficială de distrugere a trecutului „burghez” al României.

de ani în 1950. Cf. *Who's who in Central and East-Europe 1933-34*, Zurich, 1935, p. 542 și www.genicom/people/Alexandru-Emanuel.

¹ Grigore Gafencu (1892-1957), avea studii de drept la Universitățile din Geneva și Paris. S-a reîntors în țară și a luat parte la războiul balcanic în 1913 ca sublocotenent în Reg. 10 din Divizia 2-a. În anul 1917 a fost pilot pe un avion de observație luând parte la bătălia de la Mărășești. În 3 noiembrie 1918 a efectuat celebrul zbor de la Iași la Salonic de unde l-a adus pe Victor Antonescu, ambasadorul nostru de la Paris care era mesagerul cu instrucțiuni de la Georges Clemanceau, prim ministrul Franței și Franchet d'Esperey, comandantul corpului expediționar franco-englez care acționa în Balcani, privind cooperarea trupelor franceze și române pe frontul sud-estic. După război devine membru al Partidului Țărănesc, ajungând în anul 1928 deputat, iar apoi senator. Între anii 1938-1940 a fost ministru de externe în cele cinci guverne care s-au succedat. După demisia din 1 iunie 1940, ajunge ambasador la Moscova. cf. Nicolae Petrescu, *Grigore Gafencu*, București, f.a., p.7-12.

² Dr. Aurel Nistor (1873-1946), s-a născut în Lucăcești, jud. Satu Mare, în familia preotului Ioan Nistor. A fost doctor în drept al Universității din Budapesta, activând după Marea Unire în cadrul Partidului Național Liberal. A ocupat funcțiile de deputat, prefect al județului Satu Mare, primar al orașului Baia Mare. Cf. Dr. Robert C. Tökölyi, *Primarii orașului Baia Mare în perioada 1919-1950 Cronologie și câteva date personale*, în Revista arhivei maramureșene, Baia Mare, 2014, p. 131-132.

³ Catargi Henry (1860-1944), licențiat în drept la Paris, președinte al Tribunalului București, cenzor și director la Banca Națională, Mareșal al Palatului Regal între 1916-1919, ambasador la Bruxelles între anii 1919-1930. S-a retras la venirea la putere a lui Carol al II-lea. Cf. www.artmark.ro

⁴ Muzeul Județean Satu Mare, Arhiva permanentă, achiziții pe anul 1981, f. 92-95.

Despre personalitatea lui Grigore Cuculis a scris câteva rânduri extrem de calde criticul de teatru Aurel Ifrim, într-o cronologie a teatrului tulcean dintre anii 1950-1989: „Imaginați-vă un omuleț rotofei, cu un debit verbal copleșitor, scilpitor și amețitor prin verbul plin de haz, citând din clasici la fiecare pas, dând iluzia că știe toate cele lăsate de Domnul pe lume, actor strălucit, totodată, iar la nevoie, cabotin de circumstanță, după cum dictau împrejurările. Grigore Cuculis mai stăpânea și arta rară de a fi foarte convingător. Deși numit în diverse funcții de stăpânirea anilor 40, Cuculis nu le-a făcut niciodată „jocurile”. S-a prefăcut tot timpul că le este supus, dar era un truc...” (Aurel Ifrim, *O cronologie a teatrului tulcean, anii 1950-1989*).

Colecția Cuculis cuprinde un total de peste 4.000 de numere de inventar. Documentele din exponatul închinat Primului Război Mondial sunt extrem de importante pentru că ne ajută să reconstituim faptele istorice și prin prisma celor „mici”, a oamenilor care au fost zi de zi în tranșeele frontului, îndurând foamea, frigul, gloanțele și obuzele, privațiunile de tot felul, bolile nimicitoare, cum ar fi tifosul și mai ales teribila gripă spaniolă. Dar aceste documente sunt indispensabile în restituirea stării de spirit a soldaților și a ofițerilor români aflați în prima linie, a idealurilor pe care le nutreau. Nota generală ce transpare din documentele de față este speranța într-un viitor mai bun.

Cea mai frumoasă carte poștală în acest sens este aceea trimisă în 1 iulie 1917 de sublocotenentul Fanny Gheorghiu¹ unei prietene din care rezultă pregnant aceste speranțe într-un viitor mai luminos și mai bun:

Duduiță Cuța²

Am primit rândurile matală, peste cari plutesc ca o visare un aer de ușor pesimist. De ce? De ce „duduiță Cuța? De ce așa de tristă și așa de fudulă că nici măcar nu vrei să te arăți.

De ce? - că doar suntem și noi elită acum, dîtai ofițeri, et par concequance³ nu mai vorbești mujicilor - ci te adresezi ofițerilor.

Văd eu că te persecută refrenul cântecului ce ne amintește vremuri atît de frumoase. E greu? E foarte greu, dar la dracul-curaaj - ce atîta. Ca mâine, poimîne, prevăd, vom fi iarăși laolaltă și un dublu brio

¹ Probabil este vorba de deputatul de Tecuci Vasile D. Gheorghiu, născut în anul 1893, membru al P.N.Ț., șef al organizației din Tecuci, prefect al județului, deputat de Tecuci între anii 1932-1933. Cf. *Politics and Political parties in Roumania*, London, 1936, p. 451.

² Muzeul Județean Satu Mare, Colecția Grigore Cuculis, inv. nr. 30.835. Publicată de V. Ciubotă, *Mărturii documentare din Primul Război Mondial, în Transilvania în modernitatea românească. De la mișcarea națională, la autodeterminare și integrare În onorem Gheorghe Iancu*, Cluj-Napoca, 2015, p. 271-272.

³ Prin consecință (limba franceză în original).

(sughiț), vom cânta acelaș refren ca pe o dulce amintire, în superbul celui mai îndreptățit chef, udat de cea mai adevărată bucurie.

Noi, noi o ducem bine. Ca visguroii (poporul) ne frământăm toată noaptea iar ziua dormim cât putem și putem - vezi - toată ziua.

Sperăm că în curând vom rupe nodul gordian și vom trece, în sunetul fanfarelor victorioase, peste ei să luăm aceia ce e al nostru. Vor fi ploi de bucurii și dureri, de decepții și de mândrie - furtuna va trece însă - și un soare limpede, cald, soarele dreptății va lumina pământul liber și o lume mai bună.

Din țărâna acestui pământ liber va eși rodul viitor, rod cinstit, adevărat, egal- drept. A dar - eu vorbesc ca cel care a mâncat și apoi deinde filosofari¹ și îmi vine să turbez când vă știu în ce strâmtoare vă găsiți. E însă vremea privațiunilor, a virtuților, a calităților de tot soiul. Și a știu să rabzi, a suferi e o virtute și onoare [a] oamenilor virtuoși.

Dar îmi este foame...onoarea... E și acesta un sacrificiu, fie chiar pe altarul patriei. Încolo bine Duduița Cuța.

*Și cu respect te
salută
Fanny²*

După o iarnă cumplită și plină de privațiuni dar și de pregătire asiduă, mai ales prin participarea misiunii franceze conduse de generalul Berthelot³, armata română era capabilă în vara anului 1917 să pornească la ofensivă, fapt ce se și întâmplă efectiv la 9 iulie 1917, când cele 228 de guri de tun ale Armatei a II-a Române dezlănțuie un foc nimicitor pe linia Focșani - Nămolosa, pornindu-se apoi la atac.⁴

Atacul din păcate a trebuit să fie oprit deoarece se produce acea cădere a frontului rusesc în Galiția, iar armata română trebuie să treacă la o redistribuire a trupelor pentru a acoperi golurile lăsate de ruși, retrași să acopere frontul din Galiția.

În noaptea de 23-24 iulie 1917 începe contraofensiva germană sub conducerea feldmareșalului Mackensen, în sectorul Mărășești, care își propunea ca în termen de două săptămâni să ocupe Moldova. Sute de tunuri grele au pornit o canonadă nimicitoare.

¹ Proverb latin celebru *Primum vivere deinde philosophari* (Mai întâi să trăiești și apoi să filosofezi).

² Este vorba de sublocotenentul Fanny Gheorghiu.

³ Henri Berthelot (1861-1931), general francez, șef al misiunii franceze pe lângă armata română. Cf. O. G. Lecca, *Dicționar istoric, arheologic și geografic al României*, București, 1937, p. 66.

⁴ Alexandru Averescu, *Notițe zilnice din război (1916-1918)*, București, 1937, p. 184-186.

Vă vom prezenta în continuare patru cărți poștale trimise direct din linia întâi din care se poate vedea dramatismul și intensitatea înclășărilor.

Prima carte poștală este trimisă de sublocotenentul Alexandru Popovici, Reg. 83 inf., Divizia 10-a, lui Ianis Vasilatos din Sulina. Unitatea se afla în zona Nicorești și avea misiunea de a respinge forțele inamice ce atacau pe direcția Mărășești și a restabili linia de apărare pe frontul Ivești-Siret¹.

Din document reiese intensitatea deosebită a luptelor și lipsa de timp pentru scris: „Îți scriu grăbit și-ți notific că până acuma sunt bine și sănătos. La fel și Nicu Cuculis vârul tău. Cum vom avea mai mult timp îți vom scrie mai multe amănunte.”²

A doua carte poștală este trimisă de locotenentul Ștefan Dumitru din Corpul 2 Armată care ocupa la Mărășești o linie începând cu cota 1234 – culmea Sboina Neagră, cota 1375, cota 827 est - dealul Titiana - Vârful Streiului.³ Cartea poștală era trimisă fratelui său Ioan Dumitru, învățător în Foltești din județul Galați și reflectă tot tragismul și măreția în același timp a înclășărilor de la Mărășești. Vom reproduce în extenso conținutul cărții poștale:

„Dragă Ioane,

N-am răgazul necesar să-ți scriu azi mai multe, aici șuieră gloanțele și obuzele și șrapnelele ca în iadul de pe lumea ailaltă, dacă o fi undeva altă lume. Suntem atacați în valuri de nemți că te miri de unde răsar alții pe câți secerăm aici. Ai noștri ieri au trecut la atac în cămăși și izmenede căldură ce era: arșiță mare, soarele dădea și arșiță de atâtea explozii de obuze și șrapneluri... iadul pe pământ nu alta. Au căzut și de-ai noștri și inamicul ce să-ți zic, stive stau leșurile lor în această țară a nimănui. Stau cu casca pe cap și când dorm, că se doarme câteva minute pe noapte, în picioare, ațipit pe mitraliera încinsă care fierbe de atâta foc. Nu am dormit nimenea din ai noștri de câteva zile că nu se poate și primejdia ne paște de pe tot locul. Ori noi, ori ei, dar cred că o să fie ori noi, că se bat românii ca lei de la Plevna lui 877 că de aia sunt români și pământul sfânt al nostru nu se poate da cu una cu două. Nu știu Ioane de-oi scăpa de aici, dară de-oi scăpa multe am să-ți zic. Frate Ioane, te sărut pe tine și pe părinții tăi și ce-o vrea Dumnezeu să fie.

Lt. Șt. Dumitru

¹ Mărăști, Mărășești, Oituz. Documente militare, București, 1977, p. 242 și 252.

² Muzeul Județean Satu Mare, Colecția Grigore Cuculis, inv. nr. 30.905. Publicată în V. Ciubotă, op. cit., p. 272-273.

³ Mărăști, Mărășești, Oituz..., p. 195.

Nu știi nimic de Marin și de Petre al lui nea Vasile. Cred că au căzut bieții la o pădure de-aici, ce-i până la Răzoare, la câțiva pași de mine.

Spune-i lui Culai că frate-su a căzut rănit acu două zile, după ce s-o purtat ca cei mai bravi, cu dreapta lovită a tras la mitralieră cu stânga până l-o luat cu brancarda căzut peste bandă. Zic că o să scape.
Ștefan”¹

Menționăm că lupta de la pădurea Răzoare desfășurată în 6 august 1917 a rămas în analele armatei române ca un exemplu de curaj și spirit suprem de sacrificiu.²

Următoarea carte poștală pe care o prezentăm este în continuarea celei anterioare, datând de la sfârșitul luptelor de la Mărășești și este trimisă de Gheorghe Alexandri din Regimentul 33 infanterie, Divizia 10-a și este adresată fratelui său Nicu Alexandri din Sulina:

Nicușor,

„Am ieșit cu bine iară cu ajutorul Celui de Sus. Au avut loc înclăștări mari și năprasnice. Nu-ți scriu mai mult că nu am vreme și stau în câmpie deschisă, iară curierul pleacă la [...]”³

După cum se știe la 3/17 martie 1917 guvernul rus a aprobat constituirea unui Corp de voluntari ardeleni care să lupte alături de armata română. Primele trupe ardeleni au ajuns la Iași în 7 iunie 1917 și au depus jurământul de credință în fața regelui Ferdinand în 8 iunie 1917. Cei 1500 de voluntari făceau parte din legiunea „Horea, Cloșca și Crișan” și au luat parte efectiv la luptele din vara anului 1917, acoperindu-se de glorie la Mărășești.⁴ Între voluntarii ardeleni am putut identifica mai mulți soldați proveniți din județul Satu Mare. Astfel, din Racșa, o localitate din Țara Oașului, sunt amintiți: Neamț Toader al lui Văsâi Ion Tomii, Văsâi Tonte a Tonteoaii, Conț Toma al Tușerului, Gheorghe Crăciun al lui Grigoru Nicoresii, Oniga Ioan, Boje Ion a lui Ionu lui Grigoru lui Iecobași, Balași Gheorghe al lui Dănilă, Cherecheș Simion al lui Nonuț, Cherecheș Ion al lui Onac, Crăciun Ion zis Șefu. Ei își aduceau aminte cum în primăvara lui 1917 dr. Vasile Lucaciu, vorbindu-le de situația grea din Moldova, i-a

¹ Publicată în V. Ciubotă, *op. cit.*, p. 274-275.

² Cf. *Mărăști, Mărășești, Oituz...*, p. 332-333.

³ Șters de cenzura militară. Muzeul Județean Satu Mare, Colecția Grigore Cuculis, inv. nr. 30.904. Publicată de V. Ciubotă, *op. cit.*, p. 273-274.

⁴ Cornel Țucă, *Prizonierii români din armata austro-ungară internăți în Rusia*, Cluj-Napoca, 2011, p.133.

îndemnat ca să se înroleze în batalioanele de voluntari și să participe la eliberarea țării de dușmani și la dezrobirea Ardealului.¹

Un alt posibil voluntar pe frontul de la Mărășești ar putea fi Ioan Toth, „fost ostaș la frontul României”, care apare într-un Registru al donatorilor la biserica din Hotoan, o mică localitate din sudul orașului Carei, la poziția 380, spre sfârșitul anului 1918, care „În semn de mulțumită către Dumnezeu că l-a scăpat din rezelul de 4 ½ ani a dăruit Sfintei Biserici o sută de coroane”.²

Sergentul Boțea Gheorghe, originar din Vezendiu, era decorat în anul 1932 cu medalia Ferdinand I cu spade și panglică, pentru că a făcut parte din Corpul voluntarilor ardeleni participanți la războiul pentru întregirea neamului. Decretul poartă numărul 1672 și datează din 14 mai 1932.³

Cel mai cunoscut voluntar sătmărean din Primul Război Mondial a fost fără îndoială Gheorghe Patachi - Văleanu, născut în anul 1888, în Vezendiu. Avea studii în drept și conservator făcute la Viena. A luat parte la luptele din Moldova din anul 1917, fiind apoi ofițer de informații în timpul campaniei armatei române în Transilvania și Ungaria, fiind trimis de multe ori în misiuni periculoase pentru a strânge informații din spatele frontului inamic. A luat parte la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918, fiind amintit de unii dintre participanți pentru cântecele patriotice cu care a încântat auditoriul⁴. După Marea Unire a fost ales deputat de Ecedul Mare în primul parlament al României Mari (noiembrie 1919). Moare în anul 1939.⁵

Vom încheia cu un pasaj extrem de semnificativ pe care unul dintre combatanții primului război îl scria pentru soția și fetele lui la capătul războiului, în 9 august 1919: „Necazurile sunt multe, să mulțumim însă lui Dumnezeu că m-a învrednicit pe mine tăticol vostru a fi printre cei ce istoria îi va mări cât va trăi omenirea”.⁶

Din păcate realitatea din zilele noastre când istoria este tot mai mult exilată din cotidian contrazice prezicerea lui Vasile Jora, șeful oficiului militar al Diviziei a 7 –a infanterie.

¹ Cf. Viorel Ciubotă, *Lupta românilor sătmăreni pentru unire (1918-1919)*, Satu Mare, 2004, p.79.

² Cf. Viorel Ciubotă, *Mărturii din Hotoan din Primul Război Mondial*, în *Eroii Neamului*, nr.1, din 31 ianuarie 2017, p. 15.

³ Documentul se află într-o colecție particulară.

⁴ „... a ne delecta cu cântecele renumitului cântăreț al nostru român Vălean, ungurean și voluntar în Armata română.”cf. V. Ciubotă, *Lupta românilor...*, p. 148.

⁵ Viorel Câmpean, *Oameni și locuri din Sătmărean*, vol. II, Satu Mare, 2010, p.194 și V. Ciubotă, *Lupta românilor...*, p. 303.

⁶ Muzeul Județean Satu Mare, fond Grigore Cuculis, inv. nr. 30.922. Publicat în V. Ciubotă, *Mărturii documentare...*, p. 281.

17 iulie 1917

Dumita Căța

(Am primit răspunsul mamei. Văle căci pălășul
ce o visare nu are de... persoane. De ce? De
ce „Dumita” Căța? De ce să se tristă de casa de
fructele că nu o măcar nu are de te arată.
De ce? - că doar de... sunt cu noi elita acum
dăru ofiteri, et pas consecvența nu mai vorbește
mășinilor - ci te îndrează ofiterilor -

Văd eu că te persecută refrenul „cântecului”
ce nu amănteste vinerii atot de frumoasă -

2 „grec” și „grec” - parte - grec - ban la
dracul - curaj - ce atâtea. Ca amănt, persoane,
privat, vom fi iarăși la o laltă și cu un
duble brio (singlit) vom căuta același refren
ca pe o dulce amintire. De superbul celui mai
indreptat chief, vort de cea mai odăvărata bevină.

Noi, noi o ducem bine - Ca visgarii (propun)
ne fărâșimăm toate învațiile, dar zina devinim
cât putem o putem - regi - toată zina

Sperăm că în curând vom pune audieră Gordină
vom face. De simțul trambulelor fărâșimăm

Scrisoare trimisă de sublocotenentul Fanny Gheorghiu în 1 iulie 1917

D^{Ans} Jean Dumestre

Enviados la Fictoria de Galati

La Falks Ind. Corporation

Nu se scrie nimic privitor la Armată.

Am un cazare micuță la 10 km de oraș, în zona de munte, dar foarte frumoasă și
stabilă și sigură ca în cazul de pe lumea asta, deci o să fie undeva
așa ceva. Sunt un avocat și vreau să văd ce se poate face în acest
caz. Am un an. A' nău, am un an la ora în care, în general, în general
de "indivizi" a căror activitate mare sporește la ora în care de obicei
exploziile de buză și se pot face în cazul de față în oraș. Am un caz
a d'ora nău și în general ce se poate face în oraș la ora în care în general
a orașului. Am un caz pe care îl văd din oraș, ca să văd ce se poate face în
pe oraș, în general, de fapt se pot face în oraș ca să se poată
face. Am un caz în general la ora în care de obicei se poate face în oraș
și în general se poate face în oraș. Am un caz în oraș, la ora în care o să
se poată face în oraș, ca să se poată face în oraș, ca să se poată face în oraș
sunt oameni și în general se poate face în oraș, ca să se poată face în oraș
în oraș în oraș de oraș de oraș, de oraș de oraș în oraș de oraș de oraș
pe oraș de oraș de oraș de oraș, de oraș de oraș în oraș de oraș de oraș
la ora în oraș de oraș de oraș de oraș de oraș de oraș de oraș de oraș de oraș

Carte poștală trimisă de locotenentul Ștefan Dumitru în august 1917

" DIN ȚARINA ACESTUI PĂMÎNT LIBER
VA EȘI RODUL VIITOR. "

Vădovise, peste a să lumina așea ca
e al nostru. Vă f. ple. de bucurie și dorință
decepti. a. le mândrie - furtuna va trece mda.
și va soare longed, cald, soarele dreptate.
Va lumina pământul liber și o lumina bună.

Și țărâna noastră pământ liber va
eș. Rodul viitor, rod crescut, adus, egal -

Drept - A țar eu vreau ca cel care a
măncat și apoi deinde filosofari - și în
vise să turbie cănt va ști în a
instruirea va găsi
fructurilor, a virtutilor, a calitatilor și tot dând
și a ști să răzbi, a mizerie și virtute și
timpul vanității virtuții.

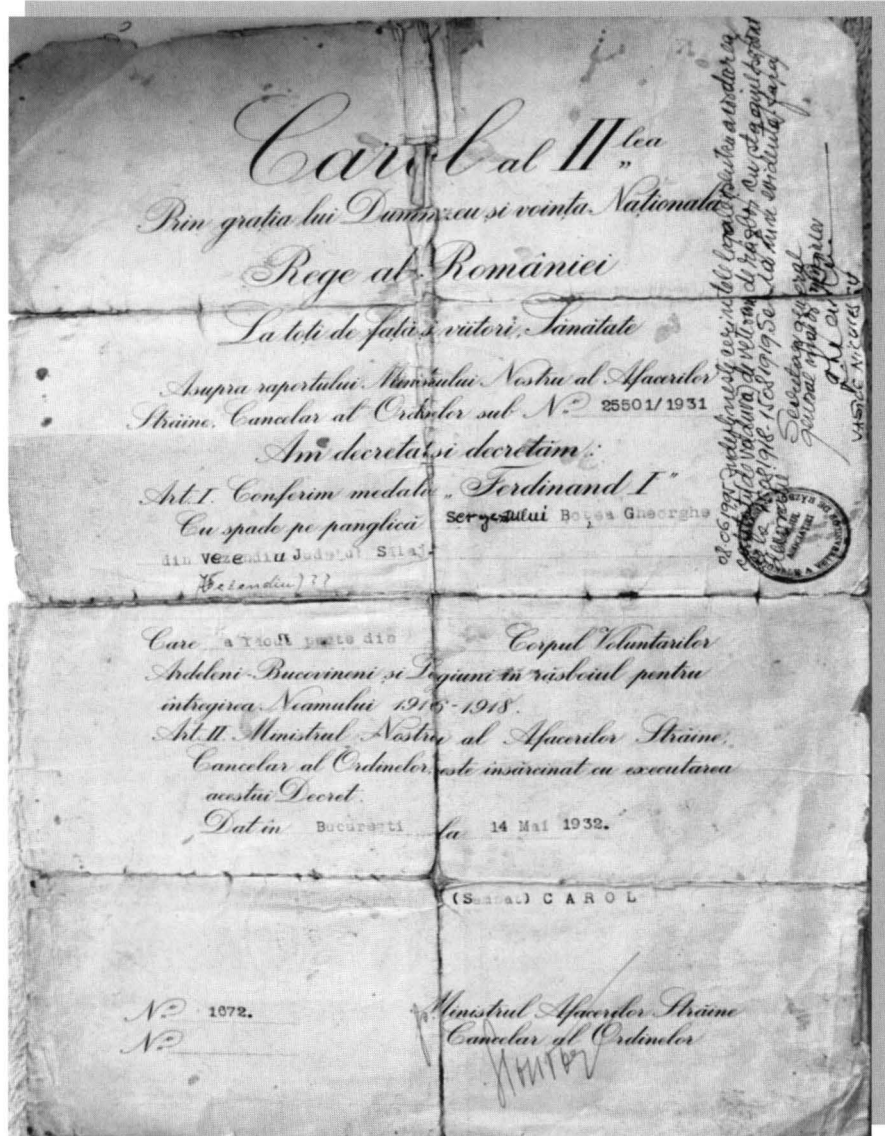
2 p. acesta în. imediat înainte - o mare
Mare Bine Dădăta lăsa" - o mare
sacrificiu pe chipul altor furturi.

Și cu respect

Te saluta.

Fanny

Scrisoare trimisă de sublocotenentul Fanny Gheorghiu în 1 iulie 1917

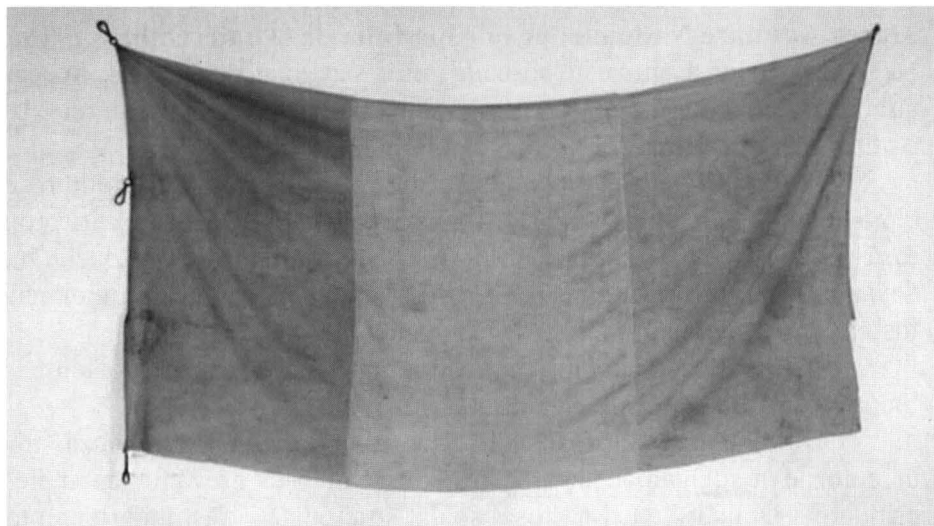

**Brevet privind acordarea medalie Ferdinand I cu spade și panglică
 sergentului Boșea Gheorghe din Vezendiu care a făcut parte din Corpul
 Voluntarilor ardeleni și bucovineni la 14 mai 1932.**

Drapel al Maramureșului la Alba Iulia

muzeograf Gheorghe Todinca

Director Muzeul Maramureșan Sighetu Marmației

În zilele Marii Uniri din anul 1918, satele Maramureșului au fost cuprinse de entuziasm în organizarea autorităților române din zona Maramureșului istoric și de pregătire pentru participarea la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia.

La îndemnul preotului greco-catolic Andrei de Kovats (1845-1918), locuitorii comunei Bârsana confecționează un drapel tricolor românesc, scut și simbol al românilor în anul de fericită amintire 1918.

Andrei de Kovats, de pe patul de moarte, a binecuvântat steagul tricolor.

În Protocolul întocmit la Marea Adunare a românilor din comuna Bârsana ținută la 24 noiembrie 1918, se arată că se hotărăște că „*steagul nostru, cu care am fost la adunarea de constituire a Sfatului Național Român Comitatens să fie așezat în turnul bisericii celei noi, ca să arătăm că suntem scutul tricolorului român.*”

Adunarea se dizolvă și delegații așează pe turn tricolorul nostru!”. (Mihai Dăncuș, Gheorghe Todinca, *Unirea Maramureșului cu Țara. Mărturii documentare 1918-1919*, Sighet, 2008, p. 117)

Andrei Kovats a studiat la liceul din Beiuș. Preot greco-catolic român în mai multe localități din Maramureș, s-a remarcat prin bunătatea și credința sa, patriotismul față de neamul românesc.

Prin toate acțiunile și faptele realizate, a contribuit la apărarea credinței strămoșești și a drepturilor românilor. A murit văzându-și visul împlinit. De pe patul de moarte a binecuvântat steagul tricolor român al credincioșilor săi, care au plecat la Adunarea Națională de la Sibiu (22 noiembrie 1918).

Cu acest drapel au plecat reprezentanții Maramureșului la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia de la 1 decembrie 1918.

Drapelul a ajuns în posesia fiului său Ioan de Kovats, avocat al țăranilor, cel mai înflăcărat român din Maramureș, președintele Ligii Antirevizioniste Române, secția Maramureș (1936-1940).

În timpul vremelnicei ocupații hotărâse asupra Maramureșului (1940-1944), avocatul Ioan de Kovats și-a impus claustrarea în propria casă din Sibiu, în care a arborat acest drapel tricolor, declarând-o *teritoriu românesc*. Nu a ieșit din casă și curtea casei decât atunci când a fost arestat de ocupanții horthyști (25 august 1944).

La moartea sa, casa și drapelul au intrat în posesia nepoatei sale, Ioana și Ana Bârsan, care l-au donat Muzeului Maramureșan.

De dimensiuni aprox. 1,40x0,60 m, confecționat din pânză simplă în culorile roșu, galben și albastru, drapelul este prevăzut cu inele de prindere. Drapelul nu a fost spălat niciodată, păstrându-și intactă identitatea și patina vremii.

În prezent este expus la Casa muzeu Ilie Lazăr din Giulești, secție a Muzeului Maramureșan din Sibiu, din care au plecat delegații Maramureșului la Alba Iulia în zilele Marii Uniri.

Maramureș: delegații, cu credențional, la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918

Dr. Ilie Gherheș

Muzeul de Etnografie și Artă populară Baia Mare

Acum, la Centenar, mărturisindu-mi bucuria că pot face parte din generația care-și va aduce prinosul de recunoștință față de iluștrii înaintași, care au înfăptuit Marea Unire din anul 1918, consider că este de datoria mea să mă angajez într-o necesară încercare de limpezire istorică. Mai precis, nu intenționez o tentativă de oră de dirigenție sau de așa-zisă lecție istorică (în sensul îndătinat, negativ al termenului) ci, pur și simplu, o obligatorie reparație morală.

Totuși!

În secolul care-și dă ultima suflare (din cele 100), pornind de la truismul că „după război, mulți viteji se arată” și de la constatarea că ar fi nedrept ca tocmai pe unii dintre cei mai vrednici înaintași ai noștri să-i pierdem în păienjenişul molcom al uitării, adică să aibă soarta „eroului necunoscut” sau, mai rău, să rămână în „seama nimicii”, am încercat să fac o cercetare exhaustivă, categorică, pentru a mă convinge de veridicitatea listei delegaților, cu credențional, adică cu acea împuternicire care le-a dat drept să intre, mai întâi, în Sala Unirii și, apoi, să voteze în numele celor pe care i-au reprezentat, potrivit însă propriilor lor convingeri și capacități de discernere. După cum se știe, acești delegați au fost aleși în mod democratic, în adunări populare locale, câte cinci reprezentanți de fiecare circumscripție electorală, stabilită în urma recensământului austro-ungar din anul 1910. În același timp, unii delegați au reprezentat, de drept, anumite instituții și organizații ale românilor din teritoriile de referință.

Mai încerc, apoi, această cuvenită „operație de igienă istorică” cu de la sine putere, pentru că, de-a lungul timpului, în istoriografia problemei, s-au insinuat și o anumită doză de aproximare istorică, de exagerări; respectiv, unii dintre înaintașii mei într-ale scrisului istoric, din diferite pricini, au lăsat să plutească o anumită doză de confuzie asupra celor 25 de delegați maramureșeni cu credențional, deci cu drept de vot și alții, care doar i-au însoțit, i-au însuflețit. Pe de altă parte, știut că nu se cade și că nu este nici căderea mea să aleg, „să cântăresc”, când este vorba de recunoștința și admirația noastră istorică dar, în același timp, știind cât de scump au plătit cei mai mulți dintre ei, unii cu ani grei de închisoare, iar alții chiar cu viața, cred că se impune să distingem, în spiritul adevărului istoric.

Nu este neapărat tema acestor rânduri, strict aplicate, dar cunoscută fiind atmosfera acelor zile și ore premergătoare Marii Uniri când ofensiva statului austro-ungar, debusolat și dezarticulat își făcea simțită prezența, apelând la diferite forme de intimidare, de amenințare și retorsiune, cred că se impune, cu atât mai mult, să apreciem curajul, determinarea și spiritul de sacrificiu a acelor corifei ai Unirii. Aș mai rămâne în această paradigmă a propagandei antiunioniste românești, amintind fie și cazul izolat al celui învățător „rătăcit” din Slătioara, care milita pentru menținerea comitatului (județului Maramureș) în granițele ungare și căruia consătenii i-au aplicat un tratament de lecuire față de propaganda pro maghiară, strecurându-i zilnic în casă câte un șarpe, până când dascălul renegat, vândut ungurilor, a fost silit să-și părăsească stătutul și satul.

În aceeași ordine de idei aș mai invoca aspectul de la Vișeu de Jos când, față de procesul verbal al adunării de desemnare a delegaților cercuali în care s-au ales „cu nume și prenume” cei cinci delegați pentru Alba Iulia, doi dintre aceștia se vor retrage de la această nobilă misiune istorică, iar pe credențional, vor fi înlocuiți de către alții doi. Astfel de cazuri nu-i scuză sau acuză pe cei mai ezitanți, mai șovăielnici, nu-i exonerează, dar îi înnobilează, și mai mult, pe cei care s-au dovedit a fi mai curajoși, mai capabili de sacrificiu.

Pentru a înțelege, și mai mult, atmosfera de teroare etnică în care s-au desfășurat acele evenimente, peste voia pizmașilor și împotriva autorităților austro-ungare, aflate la post, să mai amintim doar că adunarea generală a Cercului Electoral Sighet s-a ținut în Sat-Slatina, în dreapta Tisei (azi, Ucraina) și nu în Sighet; că Cercul Electoral Vișeu-Iza nu s-a întrunit la Vișeu de Sus, ci la Vișeu de Jos ș.a. În același spirit, la Adunarea din 22 noiembrie 1918, ținută în Sighet, în care s-au validat delegații Comitatului Maramureș, adunare la care s-au strâns peste 5-6.000 de români, la care au participat și cei din dreapta Tisei, aceștia au avut în fiecare din cele 30 de căruțe și câte o armă, rămasă de pe front. Așa să fie, la nevoie! De asemenea, la întrebarea „Ce s-ar fi întâmplat dacă militarii postați pe acoperișuri, cu mitraliere, ar fi început să tragă în manifestanți?”, unul dintre delegați a răspuns „Acest lucru ar fi fost cu neputință, deoarece atunci din Sighet, nu ar fi rămas piatră pe piatră. S-ar fi năturnit satele...!”

Într-un alt context, cu siguranță mai energizat etnic, în Comitatul vecin Sătmăr, aceeași adunare comitatensă nu s-a putut ține la Satu Mare, ci s-a întrunit, în data de 28 noiembrie 1918, la Baia Mare, al doilea oraș ca mărime.

Cu siguranță că nu ne-am trăit încă, îndeajuns toate miturile istorice, iar unul dintre ele, cel al unității naționale, este cel mai însemnat

pentru că el marchează un prag al devenirii noastre istorice. Înăuntrul matricei noastre etno-istorice trebuie să ne consumăm combustia acestei unități, iar fiecărei generații îi revine menirea sfântă a reconfigurării continue a icoane istoriei noastre.

Lista delegaților maramureșeni, cu credențional, la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, din 1 Decembrie 1918:

I. Cercul electoral Sighet - Sat Slatina:

1. Dr. Vasile Kindriș - Sighetul Marmatiei
2. Ilie Filip - Apșa de Jos
3. Dr. George Bîrlea - Sighetul Marmatiei
4. Vasile Mich - Iapa
5. Mihail Dan - Apșa de Mijloc

II. Cercul electoral Teceu - Săpânța:

1. Simeon Balea
2. Toader Popp I. Ion
3. Ion Stan Mihăescu
4. Ion Șteț I. George
5. Ion Popp a Tomi

III. Cercul electoral Vișeu - Iza:

1. Ion Iusco Dolhuțu - Vișeu de Sus
2. Gavril Coman - jude comunal Vișeu de Jos
3. Artemiu Anderco - preot Ieud
4. Vasile Pleș - Ieud
5. Vasile Timiș Filipan - Borșa

IV. Cercul electoral Ocna Șugatag:

1. Iuliu Ardelean - preot Văleni
2. Ilie Lazăr - jurist Giulești
3. Emil Fucec junior - preot Sârbi
4. George Moiș - proprietar Berbești
5. George Nemniș - proprietar Călinești

V. Reuniuni:

1. Ion Bîlțiu Dăncuș - învățător Sat Slatina
2. Grigore Ciple Ieud
3. Dr. Aurel Szabo - căpitan Vișeu de Sus

VI. Garda Națională

1. Florentin Biltz Dăncuș - Sat Slatina
2. Ion Ivanciuc - sergent Iapa

În general, istoriei Maramureșului i se rezervă un loc de prințesă a istoriografiei românești. La Alba Iulia, la 1 Decembrie 1918, maramureșenii au deschis defilarea delegațiilor, au avut acela mai mare drapel și cel mai înalt stegar și li s-a acordat onoarea de a fi primii care au depus credenționalele în Sala Unirii. Consider că invocarea acestor

preeminențe istorice nu face decât să consolideze statutul istoriei județului nostru.

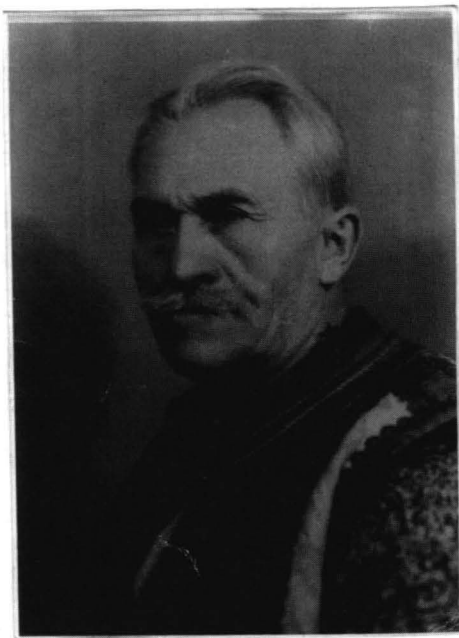
Bibliografie:

1. *1918 la români. Documentele Unirii. Unirea Transilvaniei cu România. 1 Decembrie 1989.* Volumul IX, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1989;
2. *1918 la români. Documentele Unirii. Unirea Transilvaniei cu România. 1 Decembrie 1989.* Volumul X, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1989;
3. Muzeul Național al Unirii Alba Iulia, *Fond documentar Credenționale*;
4. Dăncuș, Mihai, Todinca, Gheorghe, *Unirea Maramureșului cu Țara, Mărturii documentare, 1918 - 1919*, Sighetul Marmăției, 2008;
5. Hăgan, Trofin, Mureșan, Ioan S., Achim, Valeriu, Căpâlnan, Vasile, *Maramureșul și Unirea (1918)*, Baia Mare, 1918.

*Prof. Vasile Tomoiagă,
Vișeu de Jos*

La un veac de la prima „Mare conflagrație mondială” și de la cel mai important eveniment politic din viața românilor, „Unirea cea Mare”, se cuvine să ne aplecăm cu cuvioșenie și adânc respect și să comemorăm cu adâncă pioșenie aceste momente unice pentru poporul român.

Românii transilvăneni au fost primii care au suportat ororile Primului război mondial chiar de la început, vara anului 1914. Și maramureșenii au luptat și și-au jertfit viața, la început, pentru o cauză străină, pe fronturile din Ucraina, Galiția, Serbia și Italia, printre aceștia fiind și mulți vișeuani.

Majoritatea vișeuanelor au fost înrolați în Regimentul 85 – Infanterie, Sighet și trimiși în război pe fronturile mai sus menționate. Din Vișeu de Jos, 123 din cei înrolați nu s-au mai întors.

Războiul se termină la 11 noiembrie 1918, în urma căruia visul românilor ardeleni și maramureșeni se îndeplinește la 1 decembrie 1918 când se înfăptuiește la Alba Iulia „Unirea cu Țara Mamă”.

În cele ce urmează prezentăm pașii făcuți de românii maramureșeni la atingerea marelui deziderat.

Un moment important în lupta pentru unitate națională, l-a avut în Maramureș constituirea despărțămintelor „Astrei”. La 20 august 1911 la Vișeu de Sus se constituie primul despărțământ pentru comunele românești de pe Valea Vișeuului și Valea Izei, președintele acestuia fiind ales preotul greco-catolic Emil Bran.

După terminarea războiului românii maramureșeni au format Gărzi naționale și Consilii naționale, introducând o autoadministrație nouă în locul vechilor instituții.

Consiliile naționale române din fiecare localitate au avut ca scop de a păzi viața, liniștea și avutul tuturor cetățenilor, indiferent de naționalitate.

Consiliile naționale comunale, locale, și comitatense au fost cele ce au ales delegații care s-au prezentat cu Credențional la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918.

În data de 27 noiembrie 1918 la Vișeu de Jos se convocă Adunarea electorală a cercului Vișeu-Iza a despărțământului Astrei pentru alegerea celor 5 delegați care să participe la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia. Prezidează această adunare dr. Aurel Szabo și notar Grigore Tziple.

La această adunare participă cei mai de seamă oameni ai comunității, printre care amintim pe: Dunca Ioan, Năsui Vasiliu, Pașcu Ilie, Popp Teodor, Costea Grigore, Sărăsăoan George, Tomoiagă Ion, Gyendea Ioan, Sinatovici Samson, Chimpean Vasiliu, Coman Vasile, Senetariu Vasile, Șimon Vasile, Roșca Vasile, Vancia Ilie, Tomoiagă Ilie, Tomoiagă Vasile, Bilț Vasile, Costea Mihaiu ... toți bărbați de încredere din Vișeu de Jos și Vișeu de Sus. Aceștia, după lungi dezbateri, hotărăsc prin vot, să trimită delegați cu Credențional la Alba Iulia. Dintre cei 5 aleși prin votul Adunării sunt: Alexiu Dragomir din Dragomirești, Vasile Pleș, Văsilicu din Ieud, Ion Iusco Dolhuțiu din Vișeu de Sus, Mihail Costea și Găvrilă Coman Surdic din Vișeu de Jos.

Se cuvine să omagiem numele celui care a fost jude(primar) al Vișeului de Jos la acea dată. Era un om destoinic, gospodar, printre cei mai de seamă oameni ai locului, motiv pentru care a și fost ales primar și votat de Adunarea Electorală pentru a participa cu Credențional la Alba Iulia.

Coman Găvrilă Surdic s-a născut în 1883 și moare în anul 1952, este înmormântat în cimitirul Parohiei numărul 2 Vișeu de Jos, în fața bisericii – dreapta.

Al doilea participant cu Credențional a fost Costea Mihail, unul dintre oamenii de încredere ai Vișeului de Jos. El este înmormântat în cimitirul Parohiei numărul 1 Vișeu de Jos, lateral stânga.

Vișeuuanii de jos poartă o veșnică recunoștință atât celor 123 de eroi căzuți pe câmpurile de luptă, cât și celor 2 reprezentanți oficiali la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia.

Ianuarie-martie 1918 – trei luni decisive în vederea Unirii Basarabiei cu România

Marius Voinaghi

Colegiul Național "Dragoș Vodă"

Sighetu – Marmației

În urma Revoluției din februarie 1917 sau *revolta soldaților* de la Petrograd și a căderii țarismului prin abdicarea lui Nicolae al II-lea (3 martie 1917)¹, la Chișinău, la începutul lui martie 1917 în jurul redacției gazetei *Cuvânt Moldovenesc*, se înființa Partidul Național Moldovenesc², care avea în frunte un comitet compus din Vasile Stroescu, Pavel Gore, Pan Halippa³, Onisifor Ghibu ș.a. În toamna aceluiași an, basarabenii în haină militară organizează Congresul Soldaților Moldoveni, la care au participat 800 de delegați, reprezentând aproximativ 200 000 de ostași. Congresul a decis ca Basarabia să se bucure de autonomie teritorială și politică în cadrul unei Rusii republicane, federativ-democratice. Totodată, s-a hotărât constituirea Sfatului Țării, până la întrunirea Constituanței alese prin vot universal, egal, direct și secret⁴.

Prima adunare solemnă a Sfatului Țării a avut loc la 21 noiembrie 1917 la Chișinău, în „Casa nobilimii” de pe strada Sadovaia, unde funcționa Gimnaziul nr.3 de băieți⁵. Alcătuit din reprezentanți ai tuturor naționalităților, confesiunilor și orientărilor politice, ai asociațiilor profesionale și culturale, Sfatul Țării și-a ales președintele, în unanimitate, în persoana lui Ion Inculeț. La 2 decembrie 1917, Sfatul Țării a adoptat o Declarație prin care se proclama Republica Democratică Moldovenească și se încredința puterea executivă unui Consiliu al Directorilor Generali, care s-a întrunit la 7 decembrie în frunte cu Pantelimon Erhan⁶.

Planurile unei revoluții bolșevice pe teritoriul Moldovei, orchestrată de Cristian Racovski șeful Rumcherod, sunt dejucate de către Armata a II-a Română. Guvernul rus reacționează: la 31 decembrie

¹ Constantin Corneanu, *Căderea unei lumi: Rusia Romanovilor*, în *Historia*, an XVII, Nr. 182, martie, 2017, p. 25.

² Ion Nistor, *Istoria Basarabiei*, București, Humanitas, 1991, pp. 285 - 288.

³ Ion Constantin, „Răsplata” lui Pan Halippa, în *Magazin Istoric*, nr.6, 2016, pp. 10 -14.

⁴ Keith Hitchins, *România 1866 – 1947*, Editura Humanitas, București, ediția a IV-a, pp. 313 – 314.

⁵ P.V.Sinadino, *Cu Sfatul Țării, în vremuri grele*, în *Magazin Istoric*, nr. 3, 2008, pp. 10-13.

⁶ Alexandru Boldur, *Istoria Basarabiei*, București, Editura Victor Frunză, 1992, pp. 498-507.

ministrul român la Petrograd, Constantin Diamandy¹ este arestat și închis în Bastionul Trubețkoi al fortăreței Petru și Pavel din Petersburg. Va fi eliberat, asemenea celor 72 de români din cadrul Legației Române și Misiunii militare, în urma protestului întregului corp diplomatic acreditat în capitala rusă și a medierii de către ambasada Statelor Unite ale Americii a disputei româno-ruse cu privire la abuzuri².

În primele zile ale anului 1918, situația Basarabiei a fost deosebit de gravă: anarhia bolșevică a trecut de la devastări și mari dezordini, la atacuri la adresa noii Republici Democratice. Din aceste considerente, Sfatul Țării și Consiliul Directorilor au solicitat sprijinul armatei române, care pătrunde în Basarabia la 10 ianuarie. Marele Cartier General a trimis în Basarabia 4 divizii: 11, 13 Infanterie, 1 și 2 Cavalerie sprijinite de către Grupul Aeronautic compus din Escadrila F4 (de recunoaștere) și Escadrila N3 bis (de vânătoare)³. La 13 ianuarie, Divizia a 2-a Infanterie condusă de generalul Ernest Broșteanu intră în Chișinău, cântând *Deșteaptă-te române!*.

Reacția Consiliului Comisarilor Poporului al R.S.F.S. Ruse de la Petrograd s-a materializat prin ruperea relațiilor diplomatice dintre Rusia Sovietică și România și confiscarea tezaurului României aflat la Moscova. „*Puterea sovietică – se spunea în hotărârea guvernului de la Petrograd – își asumă răspunderea de a păstra acest tezaur, pe care îl va preda în mâinile poporului român.*” Documentele sovietice publicate în anul 2011, de către regretatul istoric Florin Constantiniu, relevă faptul că autoritățile bolșevice au început să cheltuiască din tezaurul românesc imediat după confiscarea lui, în vederea stimulării revoluției în Basarabia și Moldova.

La 24 ianuarie 1918, Sfatul Țării a proclamat independența cu unanimitate de voturi. Consiliul Directorilor se dizolva, puterea executivă trecând asupra Consiliului de Miniștri, în frunte cu Daniel Ciugureanu, președinte al Republicii rămânând Ion Inuleț⁴.

În ianuarie-februarie, atât România cât și Republica Democratică Moldovenească erau supuse unor presiuni puternice; asupra guvernului român, presiunile exercitate de către Puterile Centrale în vederea semnării tratatului au căpătat un caracter ultimativ. Pentru tânăra republică de la Chișinău, un pericol iminent îl reprezentau pretențiile Ucrainei asupra Basarabiei. Guvernul Ucrainei a cerut să i se admită participarea la

¹ Gh. Gh. Mărzescu, *Ianuarie 1918. Sfârșit de guvernare la Iași*, în *Magazin Istoric*, nr. 3, 2004, pp.5 -6.

² Ion Bistreanu, *Un ianuarie fierbinte...*, în *Magazin Istoric*, nr.9, 2012, pp. 58 – 61.

³ Dr. Valeriu Popovschi, *Sfatul Țării*, în *Magazin Istoric*, nr. 3, 2004, pp. 11 -14.

⁴ Academia Română, *Istoria românilor*, Editura Enciclopedică, București, 2003, vol. VII, tom II, pp. 480 – 495.

conferința de la Buftea – București, dar, până la urmă, cererea nu a fost acceptată de Germania.

În această atmosferă tensionată, la 5 martie 1918, *rezerva regală*, conservatorul Alexandru Marghiloman este numit Șef al Executivului român. Menirea acestuia era să continue tratativele și să încheie pacea cu Puterile Centrale, precum și de a veni în întâmpinarea evenimentelor din Basarabia. La 23 martie, în cadrul ședinței guvernului român de la Iași, la care au participat și Ion Inculeț, Daniel Ciugureanu și Constantin Stere¹, s-a hotărât plecarea acestora la Chișinău, pentru a supune chestiunea unirii Basarabiei în Sfatul Țării². Alături de aceștia, la 26 martie a sosit la Chișinău și premierul Alexandru Marghiloman.

În ținutul dintre Nistru și Prut, curentul care cerea unirea era de nestăvilit. Ședința Sfatului Țării a avut loc în după-amiaza zilei de 27 martie 1918. Ea a fost deschisă de președintele ei, Ion Inculeț, care, printre altele, a declarat: „*Ședința de astăzi, domnilor deputați, va fi o ședință istorică pentru națiunea noastră, pentru poporul nostru. Noi trebuie să depunem toate silințele ca să reușim cu cinste în acest moment istoric.*” Din partea guvernului român a vorbit Alexandru Marghiloman, care, după încheierea declarației, însoțit de ceilalți reprezentanți, s-a retras pentru ca deputații Sfatului Țării să discute și să decidă nestingheriți. În privința exercițiului electoral, secretarul Sfatului, Ion Buzdugan a insistat asupra votului deschis, îndemnând la unire: „*Fii tari și îndepliniți-vă datoria, fiindcă ceasul unirii a sunat /.../*”. Rezultatul votului rezoluției propuse de Blocul Moldovenesc: 86 de voturi pentru, 3 contra și 36 de abțineri.

Declarația de Unire a fost primită de către prim ministrul român cu cuvintele: „*Trăiască România, una și nedespărțită.*” Ea a fost primită cu entuziasm și satisfacție de românii de pretutindeni, conștienți că, în vremuri grele, se realiza un pas important în înfăptuirea României întregite. „*Actul unirii – scria istoricul basarabean Alexandru Boldur – a fost acceptat în mod solemn. Tot ce se petrece în urmă în Basarabia poate fi socotit ca o afacere internă a României întregite.*”

¹ Marius Diaconescu, *Portrete de basarabeni care au făcut Unirea în 1918*, pe <https://www.historia.ro/sectiune/general/articol/portrete-de-romani-basarabeni-care-au-facut-unirea-in-1918>, accesat în 06.11.2017.

² Gheorghe Cojocaru, C. Stere despre Unirea Basarabiei cu România, în *Magazin Istoric*, nr. 10, 2016, pp.10 – 14.

Ion Botoș

*Muzeul de Istorie și Etnografie a
Românilor din Transcarpatia,
Ucraina*

După Sfânta Duminică, țărănimea de la Apșa de Jos a început de dimineață să se agite, poate au influențat hotărârile adunării țăranilor avuți care a avut loc în 3 august 1947 în casa domnului Șiman Mihai a lui Ion, unde s-au adunat de mai multe ori intelectuali și țărani ca să discute soarta satului. Nu se împăcau cu problema adusă de sistemele politice, mai ales atunci când trebuia să predai totul gratis sistemului sovietic. Dar dacă nu erai de acord cu ei socoteau că ești dușmanul lor și te pedepseau cu închisoare.

Majoritatea oamenilor de frunte erau toți cu carte, așa ziceau țăranii despre cei care făceau studii. La Apșa de Jos, în acea perioadă grea, vedem cine erau acei români: Filip Mihai a lui Gheorghe, fost primar al comunei în perioada cehoslovacă, perioada hortistă (1939-1944), Pop Simion-Daniel a lui Nicolae, preotul greco-catolic, Opriș Vasile a lui Flore, președintele Fondului Funciare (cred că atunci era cea mai importantă funcție a comunității), Moiş Paul (Poli) a lui Feodor, fost director al școlii, învățător, secretarul Fondului Funciar, Șiman Mihai a lui Ion, organizatorul principal după caracteristicile date de sistemul sovietic în dosarul penal (a fost un factor, o pricină).

În noaptea spre 4 august 1947, în biserica de la Apșa de Jos a avut loc un jaf, au dispărut unele obiecte din biserică după cum a declarat clopotarul bisericii, Zubaci Vasile a lui Lupu, dar cine au fost autorii nu s-a aflat deoarece interesul a fost altul. Luni dimineață (4 august 1947) au cântat clopotele de la biserică în jur de orele 10⁰⁰, au cântat ca la incendiu – clopotele au dat de știre la oameni să se adune; nu s-a aflat niciodată cine a clopotit și cine a dat acea comandă.

Preotul Pop Simion-Daniel s-a dus mai devreme de acasă spre Strâmtura, unde avea o înmormântare. Clopotarul Zubaci Vasile a afirmat că el nu a tras clopotele.

Mișcările țăranilor se observau peste tot în comună. Pe toate cărările din comună erau grupuri de 3-5 oameni care se îndreptau spre locul numit în popor „Rămășița”, loc cu toponimie păstrată din vechime: „Rămas de la Tisa”. După suprafață avea în jur de vreo 250 ha, a fost și a rămas cel mai bun lot de pământ pentru agricultură din Apșa de Jos. S-a micșorat numai puțin, adică sistemul a luat jumătate din bucată și l-a dat

vecinilor, iar noi am primit un munte în schimb. Ne-am împăcat cu ideea deoarece nu a fost altă variantă.

„Rămășița” era semănată cu mălai (păpușoi). Se prevedea un rod bogat. Oamenii țineau foarte mult la acel lot de pământ. Pentru majoritatea care aveau bucăți (loturi) mai mici în „Rămășița” era o avere. Oamenii se mândreau, erau făloși. Spuneau și spun mulți dintre cei care azi își mai amintesc cum că atunci mălaiul era mai mare ca altă dată, te puteai ascunde liber, bâlile (tulpinile) erau foarte înalte. Recolta era foarte așteptată, mai ales că în anul 1946 a fost foamete grea pentru mulți români de la Apșa de Jos.

La primărie, ca peste tot, la început de săptămână erau multe probleme, toți își planificau ziua de lucru.

Adler German, contabilul de la treierătoare, a pregătit grăunțele ca să le transporte spre Târas, la punctul de colectare a producției agricole. Din informațiile emise de către structurile Partidului Comunist s-a atras atenția că în căruța în care au fost cinci pasageri, pregătită să plece la Târas (Teceu), nu au fost grăunțe, că până în data de 7.08.1947 țăranii de la Apșa de Jos nu au predat la stat numai 25 de kg de grăunțe. (*Kolektivizația v Zakarpatti: politicini ta administrativni zahodâ primusovogo vplivâ na selean 1944-1945*, Ujgorod, VDV „Karpatâ” 2014, p. 177).

Căruța a fost a lui Vlad Ion a lui Ion, cocișul. Alături de ei au mai venit câteva persoane: Veig German a lui Altar, Landd Mehăl, Țic Ella și Șmil. Cernicico a ieșit din primărie și i-a întrebat unde pleacă. Adler i-a răspuns că pleacă la Târas ca să transporte grăunțele la punctul de colectare și peurmă la Teceu. Auzind de traseu Cernicico le-a spus că pleacă și el cu ei. A urcat în căruță și au plecat, dar ajungând lângă Pițur Ivan le-a spus să oprească pentru că trebuie să intre până la el. Ivan Pițur era milițian în sat. S-a căsătorit cu o româncă și locuia lângă primărie. În ziua de 4 august a fost bolnav și era acasă.

Când s-au întâlnit, Ivan fiind în pat, Cernicico i-a spus că pleacă la Teceu și l-a rugat să-i dea pistolul lui. Fără să se gândească a luat și i-a dat pistolul. Cernicico a ieșit repede din casă, a urcat în căruță și au plecat mai departe.

Mergând cu căruța spre Drumul Țării au observat că multă lume pleacă spre „Rămășița”. La început au observat din când în când grupuri de oameni, apoi din ce în ce mai mulți. Când au ajuns la Drumul Țării careva dintre pasageri i-a spus lui Cernicico că ar trebui să fie atent la ceea ce se întâmplă că nu-i miroase ceva bine, dar Cernicico i-a răspuns că în acea zi a fost planificată măsurarea loturilor de pământ pentru viitorul colhoz și poate oamenii s-au gândit că merg să ia loturile de

pământ și se vor împotrivi. A glumit că oamenii se adună în „Rămășița” ca să vadă ce colhoz bun va fi acolo.

Iarși unul dintre pasageri i-a spus să se întoarcă înapoi ca să nu se întâmple ceva între oameni și Cernicico, dar Cernicico le-a răspuns să nu se teamă că dacă oamenii vor încerca să-i atace el are pistol și va folosi arma, așa că a dat comanda să meargă mai departe.

După ce carul a trecut de casa lui Văsâi a lui Ilieș a Anichii oamenii au început să iasă din lanurile de mălai, acesta fiind înalt, și să arunce cu pietre în căruță. Caii s-au speriat și au început să alerge. Oamenii s-au apropiat de car și au început să-l bată pe Cernicico cu țăndure (scânduri). L-au tras jos din car și au continuat să-l bată. Pasagerii s-au speriat și au sărit din car, iar caii au luat-o la fugă fără cociș. După câteva minute Adler a început să fugă să oprească carul în care erau grăunțele. Fugind a observat că Cernicico era în șanț lângă drum, gema tare, dar oamenii îl băteau și strigau: „Vrei colhoz, vrei colhoz!”. Adler nu a cunoscut cine erau acei oameni (după povestirile oamenilor din sat majoritatea au fost femei cu seceri și sape). După 400-500 de metri Adler a oprit căruța, cocișul a fost și el acolo, a mai sosit un pasager și ei au plecat mai departe spre Târas și au predat grăunțele la punctul de colectare.

După vre-o oră a observat că spre Apșa de Jos se îndreptau mașini cu milițieni și lucrători KGB.

Adler zicea că nu s-a gândit că l-au ucis pe Cernicico, puțin l-au bătut, aveau mulți dușmani, dar... în Târas a povestit și altora ce s-a întâmplat la Apșa de Jos. Nu a trecut mult timp și la punctul de colectare au venit milițieni și KGB-ul. Au început interogările cu folosirea puterii fizice, pe urmă l-au luat cu ei în mașină și l-au adus în Apșa de Jos, interogatoriul continuând pe drum.

...Trupul neînsuflețit al d-lui Cernișco Ivan a fost găsit la km 117,8 pe traseul Grușevo-Solotvino, districtul Teceu-Rahău.

Lângă trup au fost găsite 7 scânduri din gard, 5 pietre de granit, două furci cu două coarne, o secure mică și o coadă de la o furcă.

După înmormântarea d-lui Cernicico Ivan (6.08.1947) în centrul raional Teceu la Apșa de Jos au avut loc arestările în masă începând cu 9.08.1947. Printre primii arestați au fost Șiman Mihai a lui Ion și Marina Gheorghe a lui Pătraș.

Dacă la răscoală s-a presupus că au luat parte în jur de 250-300 de oameni, prin temnițele KGB-ului au trecut în jur de 80 de persoane pe parcursul cercetărilor selectate au fost 20 de persoane, inteligenții satului și oamenii de frunte. A fost o lecție pentru alții care au rămas acasă.

Românii au înțeles că nu pot lupta împotriva sistemului sovietic ; forțele au fost diferite dar au încercat. Cinste și onoare lor!

Referințe:

- Informator Adler German a lui Șmil, orașul Akka, Israel, 2001, martorul principal. El a fost alături de Cernicico în căruța care s-a îndreptat spre Târas, Teceu.
- *Arhiva Serviciului Securității de Stat al Ucrainei, Transcarpatia Ujghorod*
Fond nr. 7 / dosar nr. 1689 C, vol. 6, pag. 139, vol. 1, pag. 141, vol 5, pag 2-6, vol. 10, pag. 142-149

Organizatorii și participanții activi la răscoala din 4 august 1947 – Apșa de Jos

Organizatorii răscoalei:

1. Șiman Mihai a lui Ion – organizatorul principal¹
2. Opriș Vasile a lui Flore – președintele Fondului Funciar
3. Moiş Paul-Gheorghe a lui Feodor – secretarul Fondului Funciar, fost director de școală, învățător
4. Pop Simion-Daniel a lui Nicolae, preotul greco-catolic de la Apșa de Jos, cetățean al României
5. Filip Mihai a lui Gheorghe, fost primar al Apșei de Jos în perioada interbelică și din 1939-1944 până la sosirea rușilor.

Referințe:

- *Arhiva Serviciului Securității de Stat al Ucrainei, Transcarpatia Ujghorod*
Fond nr. 7 / dosar nr. 1689 C

Participanții activi la răscoală:

1. Filip Gheorghe a lui Nicolae
2. Opriș Ion a lui Pătraș
3. Iovdii Vasile a lui Vasile
4. Opriș Ion a lui Gheorghe, n. 1923
5. Șiman Nuțu a lui Ion, n. 1921
6. Grigor (Iovdii) Mărcuța
7. Opriș Mihai a lui Flore (a lui Roată)
8. Opriș Maria a lui Gheorghe (21 ani)

¹ În august 1947 în casa d-lui Șiman Mihai a lui Ion a avut loc ședința conducerii unde s-a primit hotărârea ca să se organizeze răscoala împotriva colectivizării în 4 august 1947 când, după informațiile avute, se va naționaliza cel mai bun și mai roditor lot de pământ de la Apșa de Jos, numit „Rămășița”.

9. Marina Mihai a lui Mihai
10. Opriș Ileana a lui Ilieș
11. Opriș Flore a lui Nicolae (70 de ani)
12. Popșa Axănie a lui Ion
13. Varga Maria (cca. 21-22 ani)
14. Iovdii Gheorghe a Kuți Bdirăiți (cca. 25-30 ani)
15. Maria Ion a lui Nuțu lui Vasile (50 ani)
16. Iovdii Dumitru a lui Gheorghe, n. 1923
17. Dan Anuța a lui Nicolae (16 ani)
18. Filip Vasile a lui Ion (18 ani)
19. Vlad Vasile a lui Flore
20. Zubaci Vasile a lui Lupu
21. Borca Dumitru a lui Vasile (cca. 18-19 ani)
22. Dan Vasile a lui Nicolae
23. Marina Mihai a lui Ștefan, n. 1878
24. Marina Vasile
25. Iovdii Ilieș a lui Ion
26. Borca Maria a lui Vasile, n. 1917
27. Botoș Vasile a lui Șandor, n. 1878
28. Iovdii Anuța a lui Flore (16 ani)
29. Dan Maria a lui Nicoară (cca. 18-19 ani)
30. Iovdii Ileană a lui Mihai (n. cca.1923-1924)
31. Opriș Dumitru a lui Flore (40 ani)
32. Opriș Gheorghe a lui Flore
33. Filip Mihai (28 ani)
34. Opriș Mihai a lui Vasile (24 ani)
35. Opriș Ion a lui Gheorghe, n. 1924
36. Borca Mihai a lui Vasile
37. Opriș Ileana a lui Gheorghe (25 ani)
38. Marina Ionaș a lui Deorde
39. Zmăcalo Irina a lui Gheorghe, n. 1929
40. Filip Gheorghe a lui Nicoară
41. Filip Mihai a lui Nicoară, n. 1925
42. Vlad Nicolae a lui Vasile (cca. 21-22 ani)
43. Vlad Anuță a lui Vasile
44. Marina Dumitru a lui Gheorghe (36 ani)
45. Alb Vasile a lui Ion
46. Marina Vasile a lui Flore „Geneștean”
47. Marina Flore a Lupului „Geneștean”, 68 ani
48. Opriș Ion a lui Gheorghe (32 ani)
49. Iovdii Ion a lui Gheorghe
50. Opriș Ion a lui Nacicu

51. Marina Kuța a lui Gheorghe, n. 1923

52. Moiş Ion a lui Gheorghe

53. Borca Ileana a lui Ion

54. Filip Mihai a lui Ion

O parte din persoanele din această listă s-au ascuns, motivând cu adevăruri de la primărie care au fost depuse la dosar, pentru alta parte nu avem pricini și fapte pentru ce să-i arestăm, s-a primit hotărârea ca aceste persoane să fie incluse într-un dosar aparte.

Referințe:

- *Arhiva Serviciului Securității de Stat al Ucrainei, Transcarpatia Ujghorod*
Fond nr. 7 / dosar nr. 1689 C, vol. 10, pag. 142-149

***Însoțitorii primarului Cernicico Ivan Ivanovici pe traseul Apșa de Jos –
Târas- Teceu, în 4 august 1947***

1. Cernicico Ivan a lui Ivan, n. 29.10.1909 în raionul Irșava
2. Vlad Ion a lui Ion, n. 1924, cocișul, căsătorit. A terminat școala primară (4 clase), locuia în satul Strâmtura
3. Adler German a lui Șmil, n. 22.10.1926
4. Veig German a lui Altăr, n. 1910. A terminat școala primară (6 clase)
5. Lando Mehăl
6. Țic Ella
7. Șmil

Referințe:

- *Arhiva Serviciului Securității de Stat al Ucrainei, Transcarpatia Ujghorod, Fond nr. 7 / dosar nr. 1689 C, vol. 5, pag. 2-6, vol. 10, pag. 33*

***Dosarul numărul 1689 c în Arhiva Serviciului Securității de Stat al
Ucrainei, Transcarpatia, Ucraina***

Toate materialele adunate de sistemul sovietic în urma cercetării legate de răscoala țăranilor de la Apșa de Jos și uciderea președintelui sovietului sătesc, fondatorul și primul președinte al colhozului „Caganovici” – Cenicico Ivan Ivanovici – au fost arhivate într-un singur dosar nr. 1689 C care este format din 10 volume:

I vol. – 305 foi

II vol. – 270 foi

III vol. – 303 foi

IV vol. - 299 foi
V vol. - 307 foi
VI vol. - 297 foi
VII vol. - 301 foi
VIII vol. - 265 foi
IX vol. - 168 foi
X vol. - 296 foi

Traducătorii care au luat parte la interogatoriul românilor în
Dosarul nr. 1689 C (traducere româno-rusă):

1. Nemeș Cehmizov Mihail a lui Ivan
2. Rubin Fabion a lui Ignat
3. Polovco
4. Zlobenco

Referințe:

- *Arhiva Serviciului Securității de Stat al Ucrainei, Transcarpatia Ujghorod*
Fond nr. 7 / dosar nr. 1689 C, vol. 10, pag. 188

. Răsplata pentru „dragostea” față de sistemul sovietic

Nr crt	Numele și prenumele	Data nașterii	Locul nașterii	Data arestării	Anii de condamnar		Data eliberării	Data decesului
					lagăr	exil		
1	Alb Gheorghe a lui Ion	1914	Apșa de Jos	12.08.19 47	25	5	-	9.10.195 0 În lagăr
2	Borca Ion (Gheorghe) a lui Mihai	1880	Apșa de Jos	14.08.19 47	10	5	2.07.19 54	
3	Borca Gheorghe a lui Dumitru	1919	Apșa de Jos	14.08.19 47	25	5	1.07.19 56	2006
4	Borca Vasile a lui Gheorghe	1910	Apșa de Jos	21.08.19 47	10	5	-	5.08.195 3 În lagăr
5	Botoș	31.03.	Apșa	14.08.19	6	-	2.07.19	15.05.20

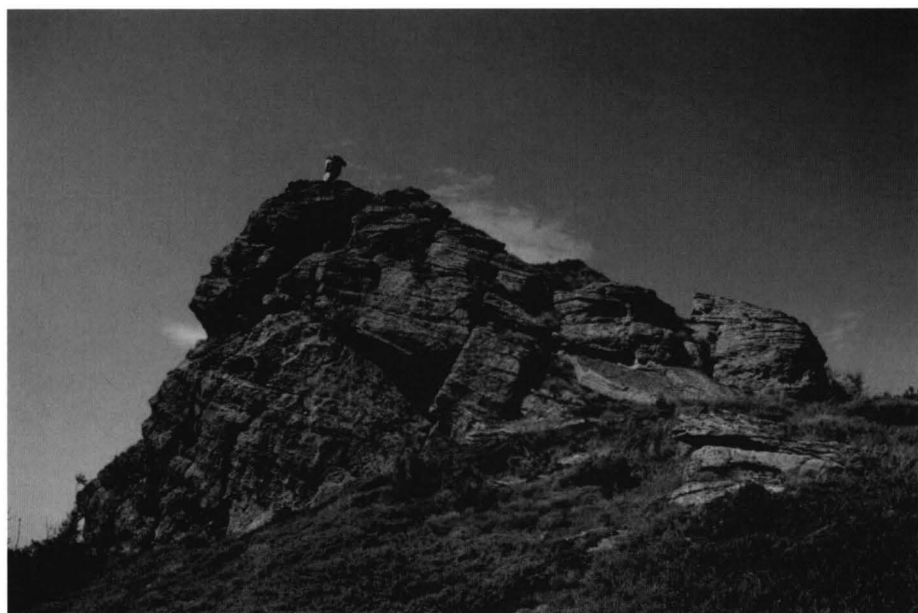
	Gheorgh e a lui Mihai	1930	de Jos	47			54	17
6	Cendeș Mihai a lui Mihai	1920	Apșa de Jos	11.08.19 47	10		21.04.1 956	
7	Dan Ion a lui Gheorgh e	1925	Apșa de Jos	28.08.19 47	25	5	26.10.1 962	
8	Filip Mihai a lui Gheorgh e	1890	Apșa de Jos	19.08.19 47	25	5	14.07.1 956	
9	Iovdii Vasile a lui Gheorgh e	1922	Apșa de Jos	28.08.19 47	25	5	-	20.11.19 50 În lagăr
10	Iovdii Mihai a lui Mihai	7.11.1 921	Apșa de Jos	2.09.194 7	25	5	1960	18.07.19 83
11	Marina Flore a lui Vasile	1923	Apșa de Jos	9.08.194 7	25	5	9.08.19 62	1997
12	Marina Gheorgh e a lui Pătraș	1926	Apșa de Jos	13.08.19 47	25	5	26.10.1 962	1996
13	Moiș Paul- Gheorgh e a lui Feodor	1888	Biseric a Albă	10.09.19 47	25	5	22.12.1 954	
14	Opriș Vasile a lui Flore	1884	Apșa de Jos	14.08.19 47	25	5	-	1957 În lagăr
15	Pop Simion- Daniel a lui Nicolae	08.02. 1917	Român ia Maram ureș Leordi na	18.09.19 47	25	5		
16	Zmâcalo Gheorgh e a lui	1930	Apșa de Jos	28.08.19 47	6	-	29.08.1 953	1996

	Marin							
17.	Șiman Ion a lui Ion	1909	Apșa de Jos	14.08.19 47	10	5	20.09.1 955	1991
18	Șiman Mihai a lui Ion	1914	Apșa de Jos	9.08.194 7	25	5		
19	Șiman Gheorgh e a lui Dumitru	1906	Apșa de Jos	20.08.19 47	25	5	9.01.19 59	
20	Filip Gheorgh e a lui Necolae	1910	Apșa de Jos		25	5	-	3.06.195 5 În lagăr
TOTAL					402 ani	90 ani		

Referințe:

- *Arhiva Serviciului Securității de Stat al Ucrainei, Transcarpatia Ujghorod*
Fond nr. 7 / dosar nr. 1689 C
Început 9.08.1947 – terminat 9.10.1947
- *Vol. 9: p. 116-123, 346, 354, 436, 168, 218, 350, 358*
- *Vol. 10: p. 96, 100, 268, 277, 278, 350, 430, 35*
- *Vol. 8: p. 256. 257*

ȘTIINȚELE NATURII –GEOGRAFIE ECOLOGIE

*Sfinxul din Ignateasa, Parcul Natural Munții Maramureșului,
foto Chiș Vasile Timur*

CUVINTE CHEIE: România, Carpații Orientali, Munții Maramureșului, Parcul Natural Munții Maramureșului, Tăul Lostun.

KEYWORDS: Romania, Eastern Carpathians, Maramureș Mountains, Maramureș Mountains Natural Park, Lostun Lake.

ABSTRACT: LOSTUN LAKE FROM THE MARAMUREȘ MOUNTAINS, EASTERN CARPATHIANS, ROMANIA. The Lostun Lake (The Round Lake) is situated in a clearing near the Lostun peak (1641m) from the Maramureș Mountains, on the territory of the Maramureș Mountains Natural Park. The lake is of periglacial origin. It has an area of 0.1 ha and has an oval shape, with a length of 35 m and a width of 27 m. From the total area of 1000 m² (0,1 ha), 790 m² (0,079 ha) represents the meso-oligotrophic marsh and 210 m² (0.021 ha) represents the water luster. The researched area is a mezo-oligotrophic peat bog, on which there is *Carex rostrata* Stokes and peat moss (*Sphagnum sp.*), and at the edges are spurts (*Juncus effusus* L.) and some small specimens of *Salix aurita* L.

INTRODUCERE

Tăul Lostun numit și Tăul Rotund datorită formei rotunde, se află într-o poiană aproape de vârful Lostun (1.641 m) din Munții Maramureșului, Carpații Orientali, pe teritoriul administrativ al localității Vișeu de Sus.

Tăul se află pe teritoriul Parcului Natural Munții Maramureșului și aparține bazinului hidrografic al Văii Vaser.

REZULTATE

Tăul Lostun (foto. 1) este o mlaștină mezo-oligotrofă care are un tău mic, rotund în centru, de 16,5 m lungime și 16,5 m lățime (foto. 2).

Tăul este de origine periglaciara și se află într-o pajiște montană, la o altitudine de 1.475 m, având următoarele coordonate GPS: 47 50 02,59 N, 24 45 34,05 E.

Tăul are o suprafață de 0,1 ha, și are o formă ovală, având o lungime de 35 m și o lățime de 27 m. Din suprafața totală de 1000 m² (0,1 ha), 790 m² (0,079 ha) reprezintă mlaștină mezo-oligotrofă și 210 m² (0,021 ha) reprezintă luciul de apă.

Zona cercetată este o turbărie mezo-oligotrofă pe care se află *Carex rostrata* Stokes și mușchi de turbă (*Sphagnum* sp.), iar la marginea tăului se află spetează (*Juncus effusus* L.) și câteva exemplare mici de *Salix aurita* L.

CONCLUZII

Aceasta este prima descriere a tăului Lostun.

Tăul Lostun are un statut de conservare favorabil.

Ca și habitat acest tău este o turbărie sud-est carpatică, mezo-oligotrofă cu *Carex rostrate* și *Sphagnum* sp. (Nicolae et al., 2005).

Asociația vegetală pe această turbărie mezo-oligotrofă este de tip *Sphagno - Caricetum rostratae* Steffen 1931 (Syn: *Carici rostratae* – *Sphagnetum* Rațiu O. 1965 non Zolyomi 1931), (foto. 1).

Corespondențe:

NATURA 2000: 7240* Apline pioneer formations of *Caricion bicoloris – atrofuscae*, (Nicolae et al., 2005).

PALAEARCTIC HABITATS 1999: 54.3 Arctoalpine riverine swards, (Nicolae et al., 2005).

Bibliografie:

Nicolae Doniță, Aurel Popescu, Mihaela Paucă Comănescu, Simona Mihăilescu, Iovu Adrian Biriș, *Habitatele din România*, editura Tehnică Silvică, București, pag. 297, 2005

**Foto. 2 Tăul Lostun (Tăul Rotund),
Foto Vasile Timur Chiș**

*Foto. 2 Tăul Lostun (Tăul Rotund),
Foto Vasile Timur Chiș*

*Foto. 3 Asociația vegetală Sphagno - Caricetum rostratae Steffen 1931,
Foto Vasile Timur Chiș*

Papucul doamnei (*Cypripedium calceolus* L.) specie prezentă în Parcul Natural Munții Maramureșului

Drd. Vasile Timur Chiș,
Universitatea Oradea,
Muzeul Maramureșan Sighetu Marmăției

CUVINTE CHEIE: România, Maramureș, Parcul Natural Munții Maramureșului, Papucul doamnei (*Cypripedium calceolus* L.).

KEYWORDS: Romania, Maramureș, Maramureș Mountains Natural Park, Lady's shoe (*Cypripedium calceolus* L.).

ABSTRACT: Lady's shoe (*Cypripedium calceolus* L.) species located in the Maramureș Mountains Natural Park. This paper presents the field research of 11.06.2016, when we identified the lady's shoe (*Cypripedium calceolus* L.) together with Mărginean Mircea. The species is located on the territory of Bistra village, in the area of Zaslău, under the Tocarnea peak (887m) from the Maramureș Hills at an altitude of 797 m, on a 30-35% inclined slope, with northern exposure. The species is on an area of 90 sqm, in a small 30 m long / 30 m wide clearing, under a 40 m high limestone cliff (eocene), amid an old beech forest (*Fagus sylvatica* L.). The number of identified individuals is 50-52. The species has a favorable conservation status in the area and is not threatened.

Introducere

Încrengătura Magnoliophyta (Angiospermatophyta)

Clasa Liliatae (Monocotyledonatae)

Ordinul Orchidales (Gynandrales)

Familia Orchidaceae

Subfamilia Cypripedioideae

Cypripedium calceolus L.

Papucul Doamnei (*Cypripedium calceolus* L.) este o specie perenă, cu tulpină înaltă de 15-50 cm, cilindrică. Frunzele sunt alterne, câte 3-4, lat eliptice până la oblong lanceolate, acute, proeminente nervate. Florile de obicei sunt solitare, uneori câte 2 (rar 3-4), unilaterale, mari de 3-4 cm în diametru, în formă de papuc, de culoare galben deschis (*Flora Republicii Socialiste România*, 1973).

În România este o specie sporadică, întâlnită din regiunea colinară până în etajul molidului, prin păduri și margini de păduri, de obicei pe soluri calcaroase (Ion Sârbu, Nicolaie Ștefan, Adrian Oprea, 2013).

Înflorește în lunile mai-iunie (*Flora Republicii Socialiste România*, 1973 ; *Ion Sârbu, Nicolaie Ștefan, Adrian Oprea*, 2013).

Specia este un element eurasiatic (*Ion Sârbu, Nicolaie Ștefan, Adrian Oprea*, 2013).

Rezultate

Prezența speciei în această zonă este semnalată de ing. Artur Coman, în data de 03.06.1956, care a identificat papucul doamnei (*Cypripedium calceolus* L.) în zona Zaslău, dealul Tocarnea din localitatea Bistra, între altitudinea de 550 – 602 m, expoziție N. Specia se află în ierbarul Artur Coman de la Muzeul Maramureșan, Științele Naturii, localitatea Sighetu Marmăției, având numerele de inventar: 4404, 4620, 4720, 4622, 4621.

În volumul „Munții Maramureșului, bază de date privind fundamentarea înființării rezervației biosferei”, specia este amintită de Marta Béres.

Din data de 03.06.1956 și până în data de 11.06.2016 specia nu a mai fost identificată în zonă.

În urma unor cercetări de teren în data de 11.06.2016, am identificat papucul doamnei (*Cypripedium calceolus* L.) împreună cu Mărginean Mircea, pe teritoriul localității Bistra, în zona Zaslău, sub vârful Tocarnea (887m) din Dealurile Maramureșului la o altitudinea de 797 m, pe o pantă înclinată de 30-35% și expoziție N.

Specia se află pe o suprafață de 9 ari, într-o poiană mică de 30 m lungime/30 m lățime, sub o stâncă de calcar (eocen) de 40 m înălțime, în mijlocul unei păduri de fag bătrână (*Fagus sylvatica* L.).

Numărul de exemplare identificate este de 50-52, din care au înflorit doar 15.

În data de 11.06.2016 erau 2 exemplare înflorite.

Flora în această poiană este formată din: papucul doamnei (*Cypripedium calceolus* L.), buhai (*Listera ovata* L.), lumânărica pământului (*Gentiana asclepiadea* L.), mesteacăn (*Betula pendula* Roth), fag (*Fagus sylvatica* L.), brad (*Abies alba* Mill.), molid (*Picea abies* (L.) H. Karst.) etc.

Zona Zaslău din dealul Tocarnea, ce aparține de localitatea Bistra ar trebui cercetată în continuare pentru a identifica și alte zone, de exemplu zona unde a fost identificată specia de Artur Coman, între altitudinea de 550 – 602 m.

Evaluarea stării de conservare a speciei și a zonei

Specia are un statut de conservare favorabil.

În zona unde a fost identificată specia, nu există amenințări.

Statutul de conservare a speciei

În România specia este ocrotită, fiind considerată monument al naturii, din anul 1938.

Specia este protejată conform:

- Directiva Habitate, Directiva Consiliului Europei 92/43 EEC referitoare la conservarea habitatelor naturale si a florei si faunei sălbatice adoptată la 21 mai 1992: Anexele IIb și IVb
- OUG 57/2007 (Legea 49/2011): Anexele 3 și 4A.

Papucul doamnei (*Cypripedium calceolus* L.), conform IUCN, este considerat un taxon cu risc scăzut (Least Concern - LC) la nivel european.

Bibliografie:

Flora Republicii Socialiste România, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, vol XII, pg. 652-655, 1972

Ion Sârbu, Nicolaie Ștefan, Adrian Oprea, *Plante Vasculare din România, determinant ilustrat de teren*, Editura Victor B Victor, București, pg. 1000-1002, 2013

*** *Munții Maramureșului, bază de date privind fundamentarea înființării rezervației biosferei*, Editura Echim, capitolul VI, flora și vegetația (Marta Béres, Ostap Iurasciuc, Filip Moisei), pg. 45-65, 2000

*** *Ierbarul Artur Coman*, Muzeul Maramureșean, Științele Naturii, Sighetu Marmăției

AUTOR:

Muzeul Maramureșan, Științele Naturii,

Piața Libertății nr.15,

Sighetu Marmăției, Maramureș,

România, RO – 435500,

timurcvt@yahoo.com

Habitatul unde se află papucul doamnei, foto: Vasile Timur Chiș

Papucul doamnei (Cypripedium calceolus L.) , foto: Vasile Timur Chiș

Contributions to knowledge of herpetofauna from Rodna Mountains National Park (Natura 2000 site)

Author: Iușan Claudiu

Keywords: herpetofauna, amphibians, reptiles, protected, vulnerable

Abstract

Following the herpetological inventory of 2004-2017 in the National Park and the Natura 2000 Rodna Mountains, 24 species were identified in 10 mountain valleys, including 13 species of amphibians and 11 species of reptiles. The herpetological records were applied between 500-2303 m altitude.

Some species are common (*Triturus montandoni*, *Rana dalmatina*, *Bombina variegata*, *Bufo bufo*, *Zootoca vivipara*, *Natrix natrix*, *Lacerta agilis*) and other species have isolated populations in certain habitats of the Rodna Mountains National Park (*Podarcis muralis* on Corongis limestone, *Triturus cristatus*, *Emys orbicularis*, *Hyla arborea*).

Of the 24 species listed by amphibians and reptiles, 3 species are of community interest (*Triturus montandoni*, *Triturus cristatus*, *Bombina variegata*), 13 species are strictly protected (Annex II of Law 13/1993), 9 species are vulnerable in Romania.

Introduction

The study aim to update the data about fauna of amphibians and reptiles in the Rodna Mountains National Park as a result of observations during the period 2004-2017. The previous publications on the herpetofauna in the massif and the surroundings of Rodna Mountains (Andrei, 1997; Ardelean&Bereș, 2000; Bereș, 1997; Borcea, 1983; Cogălniceanu et al, 2007; Ghira et al., 1998; Torok&Bereș, 1995). Although there are a number of temporary observations on the herpetofauna of the Rodna Massif, complex herpetological research has not been carried out so far.

Rodna Mountains National Park is the second national park in the country (Figure 1), with an area of 47.202 ha. The importance of this protected area is due both to the geology and geomorphology of the mountains as well as to the presence of numerous species of fauna and

flora, endemites and glacial relics. The Rodna Mountains is hosting the highest altitudes in the Eastern Carpathians (Pietrosu Mare Peak – 2.303 m; Inău Peak 2.279 m, Inăuț Peak 2.222 m), are located in the northern part of Romania. Being included in the Nordic group, also known as the Carpathians of Maramures and Bucovina, these mountains dominate the landscape, with the highest level differences in the Maramureș Depression, located to the north (Figure 2). From administrative point of view, the park extends in Maramureș and Bistrița-Năsăud counties. The Rodna Mountains National Park does not include the entire chain of the Rodna Mountains but only a part of them. From the West to the East, along a main ridge of about 55 km (from Șetref Pass to the Rotunda Pass), and from North to South, on a 25 km length, from Prislop Pass to Valea Vinului – Bistrița-Năsăud county. From an administrative point of view, the park's area is spread over the districts of Bistrița-Năsăud (80%) and Maramureș (20%), surrounded by 17 neighboring communes.

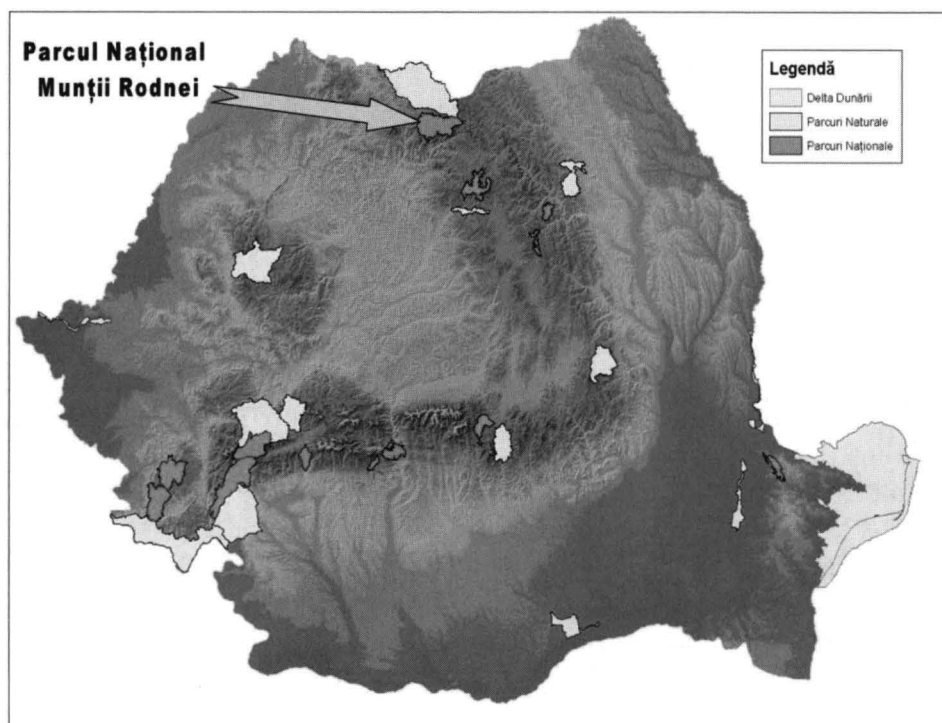
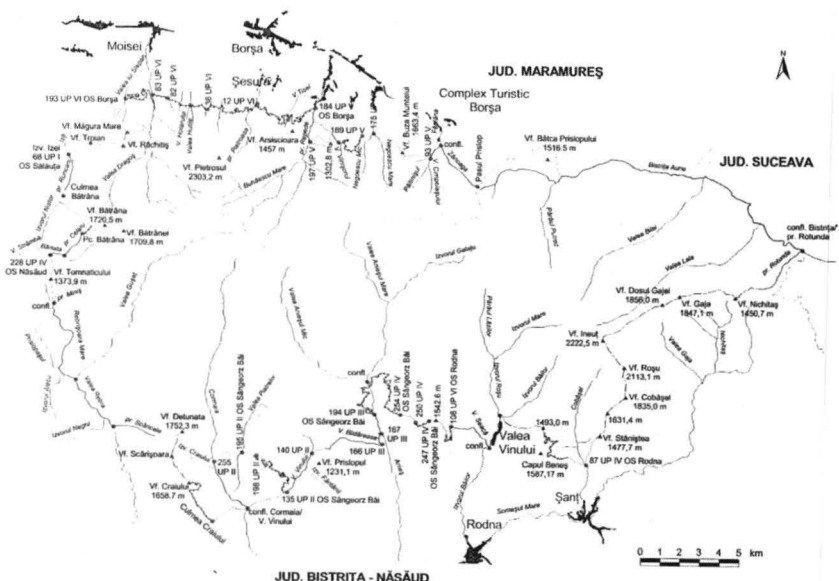

Fig. 1 Localization of the research area - Rodna Mountains National Park

PARCUL NAȚIONAL MUNȚII RODNEI

ANEXA Nr. 1.G

MONITORUL OFICIAL AL ROMÂNIEI, PARTEA I, Nr. 19026 III.2003

35

Fig. 2 Researched area - Rodna Mountains National Park

Amphibians and reptiles are excellent indicators of climate change as they are in a global decline, according to recent global studies (Whitfield et al., 2000; Beebee and Griffiths, 2005). The observations presented in this article are the result of repeated visits to the site as a result of the monitoring of representative species and habitats by the of Rodna Mountains National Park Administration.

Data regarding amphibians and reptiles from Rodna Mountains are very poor. For amphibians, Fuhn (1960) mentions five species and subspecies esăeciallz from Maramureș county. In some papers, *Bombina variegata* is also mentioned for Maramures, but no other data.

For reptiles, Fuhn & Vance (1961) mention six species and subspecies. *Vipera berus* is mentioned in text for Rodna Mountains but it also appears on the distribution map for Borșa too. In the above mentioned works, each species/subspecies is mentioned for one-two

localities only. Margareta Borcea (1983) published a paper in which she made some zoogeographical considerations on Pietrosu Mare. Bereş I. (1990) includes a checklist of amphibians and reptiles and references to *Triturus montandoni* and he mentions it from Sighetu Marmăţiei.

Materials and methods

The study was carried out between 2004 and 2017. The herpetological transect method was used, making numerous surveys in each area investigated. Some specimens of amphibians and reptiles were largely determined directly without the need to capture them. The transits were made along 10 mountain valleys in the Rodna Mountains, usually the beginning of the transect being the limit of the protected area upstream. In some long valleys, the transects have been repeated from 5 to 5 km, some valleys reaching 35 km (Anieş Valley, Parva Valley, Rebra Valley, Cormaia Valley). The length of a transect was 500 m. The altitude between which the transects were applied ranges between 500-2.303 m.

When capturing specimens was mandatory, it was usually done manually and the guides for determination were used (Cogălniceanu, 2002, Torok et al., 2013, Iuşan, 2013). Amphibians during the breeding period were captured using herpetological traps and Barber traps. After determining the captured species, they were released into their habitats of origin. An important role in the inventory of herpetofauna in the studied region was played by the dead animals that we found, killed either by locals or by cars.

The hybrids were determined according to their morphological and chromatic characteristics, the determination being made according to the main characteristics and measurements indicated in the literature (Berger 1966, 1973, Cogălniceanu et al 2000, Ghira&Mara, 2000; Strugariu et al., 2006; Szymura 1993).

Results and discussions

The areas for application of herpetological transects are presented in Table 1.

Table 1. Investigated habitats of herpetological fauna observation in the Rodna Mountains National Park during 2004-2017

No.	Investigated area	Habitat type	Altitude (m)	Code
1	Casa Laborator – Izvorul lui Dragoș	Ecoton of coniferous forest, mixed forest, valley	900-1.400	CL
2	Căldarea glaciară Gagi	Pasture with <i>Pinus mugo</i> bushes, <i>Juniperus communis</i> , <i>Rhododendron</i>	900-1.500	CG
3	Valea Vinului	Ecoton of mixed forest and mountain valley	700-1.500	VV
4	Valea Anieșului	Limestone rocks, meadow, coniferous forest	500-1.500	VA
5	Valea Lala	Pasture with <i>Pinus mugo</i> bushes, <i>Juniperus communis</i> , <i>Rhododendron</i>	800-1.800	VL
6	Valea Cobășelului	Ecoton of mixed forest and mountain valley	800-1.700	VC
7	Valea Pietroasa	Pasture with <i>Pinus mugo</i> bushes, <i>Juniperus communis</i> , <i>Rhododendron</i> , glacial lakes, temporary ponds	800-2.303	VP
8	Valea Bila	Wetlands, mountain springs, ecoton of couniferous forests, temporarz ponds	700-2.000	VB
9	Corongișul Mic	Calcareous rocks with meadows, springs, valleys, temporary and permanent ponds, wetlands, mixed forests	700-2.000	CM
10	Piatra Rea	Calcareous rocks with meadows, ponds, valleys, springs, wetlands, mixed forests	800-1.800	PR

The inventory of amphibian and reptile species during the period 2004-2017 is presented in Table 2. The code of areas for application of herpetological transects are presented in Table 1.

No.	Species	Location (code)									
		CL	CG	VV	VA	VL	VC	VP	VB	CM	PR
	lizard)										
16	<i>Natrix natrix</i> (Grass snake)	x	x	x	x		x	x	x	x	x
17	<i>Vipera berus</i> (Common European viper)	x	x			x	x			x	x
18	<i>Elaphe longissima</i> (Aesculapian snake) syn. <i>Zamenis longissimus</i>			x	x	x	x			x	x
19	<i>Anguis fragilis</i> (Slow worm)	x		x	x	x	x	x	x		
20	<i>Podarcis muralis</i> (Common wall lizard)									x	x
21	<i>Lacerta viridis</i> (Green lizard)			x							
22	<i>Coronella austriaca</i> (Smooth snake)			x	x	x	x			x	x
23	<i>Natrix tessellata</i> (Dice snake)			x	x						
24	<i>Emys orbicularis</i> (European pond turtle)			x							
Number of species		10	6	19	19	14	13	9	9	13	14

Following the observations carried out during 2004-2017, 13 species of amphibians and 11 reptile species were found in the Rodna Mountains National Park and the adjacent area. Regarding the richness of species of the studied areas, it can be observed that some mountain valleys contain a larger number of species than other investigated areas (Figure 3).

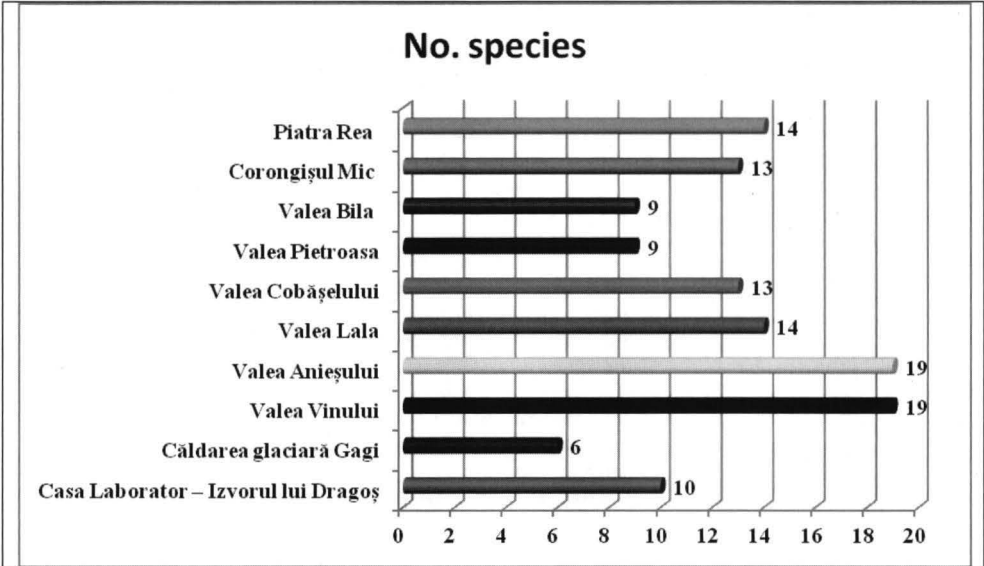

Fig. 3 The richness of species in the areas investigated in the Rodna Mountains National Park

The existence of a large number of species of amphibians and reptiles in Anieș Valley and Vinului Valley is due to the fact that these basins have the largest surface of the Rodna massif and contain a high diversity of habitats distributed over an altitude range of 600-2.200 m (forests deciduous valleys, mountain valleys, temporary ponds, ponds, glacial lakes, mountain springs, peat bogs, oligotrophy marshes). Also, the large length of these valleys (25-30 km) supported the application of a larger number of herpetological transects. These valleys contain 79% of the total species identified in the Rodna Mountains National Park.

Some species are more common and some more rare in the investigated habitats (Figure 4).

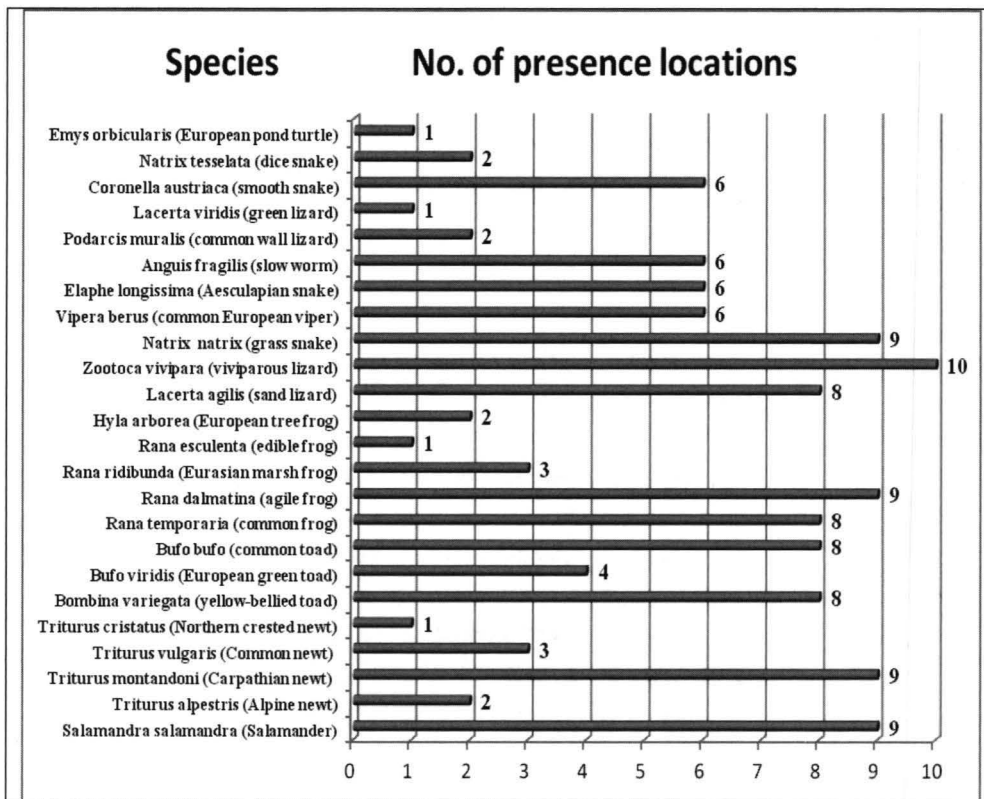

Fig. 4 Distribution of species in investigated habitats in the Rodna Mountains National Park

Some species of amphibians and reptiles are common and can be found in the 10 locations investigated (*Zootoca vivipara*), in 9 locations (*Salamandra salamandra*, *Triturus montandoni*, *Rana dalmatina*, *Natrix natrix*), 8 locations (*Bombina variegata*, *Bufo bufo*, *Rana temporaria*, *Lacerta agilis*). Other are more rare (*Emys orbicularis*, *Triturus cristatus*, *Hyla arborea*, *Lacerta viridis*).

Concerning the legal protection, some species of amphibians and reptiles in the Rodna Mountains National Park have a protected status (Table 3).

Table 3. Legal protected status of herpetofauna from Rodna Mountains National Park

No.	Species	Law 13/1993	Directive 92/43 CEE	Law 462/2001	OUG 57/2007	International status	Romanian status
1	<i>Salamandra salamandra</i>	III	-	IV	IVB	LC	VU
2	<i>Triturus alpestris</i>	III	-	IV	IVB	LC	VU
3	<i>Triturus montandoni</i>	II	II, IV	-	III, IVA	LC	VU
4	<i>Triturus vulgaris</i>	III	-	-	IVB	LC	NT
5	<i>Triturus cristatus</i>	II	II, IV	III, IV	III, IVA	LC	VU
6	<i>Bombina variegata</i>	II	II, IV	III, IV	III, IVA	LC	NT
7	<i>Bufo viridis</i>	II	IV	IV	IVA	LC	NT
8	<i>Bufo bufo</i>	III	-	III	IVB	LC	NT
9	<i>Rana temporaria</i>	III	V	V	IVB, VA	LC	VU
10	<i>Rana dalmatina</i>	II	IV	V	IVA	LC	VU
11	<i>Rana ridibunda</i>	III	V	V	IVA	LC	NE
12	<i>Rana esculenta</i>	III	V	V	IVA	LC	NE
13	<i>Hyla arborea</i>	II	IV	III, IV	IVA	LC	VU

No.	Species	Law 13/1993	Directive 92/43 CEE	Law 462/2001	OUG 57/2007	International status	Romanian status
14	<i>Lacerta agilis</i>	II	IV	IV	IVA	LC	NE
15	<i>Zootoca vivipara</i>	III	-	-	IVA	LC	NE
16	<i>Natrix natrix</i>	III	-	-	-	LC	NE
17	<i>Vipera berus</i>	III	-	IV	IVB	LC	EN
18	<i>Elaphe longissima</i>	II	IV	IV	IVA	LC	VU
19	<i>Anguis fragilis</i>	III	-	-	IVB	NE	VU
20	<i>Podarcis muralis</i>	II	IV	IV	IVA	LC	VU
21	<i>Lacerta viridis</i>	II	IV	IV	IVA	LC	NE
22	<i>Coronella austriaca</i>	II	IV	IV	IVA	NE	VU
23	<i>Natrix tessellata</i>	II	IV	IV	IVA	LC	NT
24	<i>Emys orbicularis</i>	II	II, IV	III, IV	III, IVA	NT	VU

The international IUCN status is as follows: CR - critically endangered, EN - endangered, VU - vulnerable, NR - near threatened, LC - least concern, NE - not evaluated. The status in Romania was assessed according to the Red Book of Vertebrates in Romania (Botnariuc, N., Tatole, V., 2005): CR - critically endangered, EN - endangered, VU - vulnerable, NT - almost threatened, LC - conservation concern, Ne – not assessed.

The legislation envisaged for the evaluation of herpetofauna is presented in the following terms:

- Law 13 of 1993 by which Romania ratifies the Berne Convention (ANNEX 2 - strictly protected species of fauna, ANNEX 3 - protected fauna species);
- European Directive 92/43/EEC (ANNEX II - Species of animals of Community interest the conservation of which requires the designation of special areas of conservation, ANNEX IV - Animal species of Community importance requiring strict protection, ANNEX V - Species of animals of Community interest Community importance for which sampling and exploitation may be subject to management measures);
- Law no. 462/2001 on the regime of natural protected areas, the conservation of natural habitats, wild flora and fauna (ANNEX 3 - Species of animals whose conservation requires the designation of special areas of conservation and special protection areas for avifauna, ANNEX 4 - Species of animals requiring a strict protection, ANNEX 5 - Animal species of Community interest whose sampling and exploitation are subject to management measures);
- Government Emergency Ordinance no. 57/2007 on the regime of natural protected areas, conservation of natural habitats, wild flora and fauna, approved with further modifications and additions (ANNEX 3 - Species of animals whose conservation requires the designation of special areas of conservation, ANNEX 4A - Species of Community interest - Species of animals requiring strict protection ANNEX 4B - Species of national interest - Species of animals requiring strict protection ANNEX 5A - Species of Community interest - Animal species of Community interest).

Thus, of the 24 species listed by amphibians and reptiles, 3 species are of community interest (*Triturus montandoni*, *Triturus cristatus*, *Bombina variegata*), 13 species strictly protected (Annex II of the Law 13/1993), 9 vulnerable species in Romania.

Conclusions

Following the herpetological inventory of 2004-1417 in the National Park and the Natura 2000 Rodna Mountains, 24 species were identified in 10 mountain valleys, including 13 species of amphibians and 11 species of reptiles. The herpetological records were applied between 500-2303 m.

Some species are common (*Triturus montandoni*, *Rana dalmatina*, *Bombina variegata*, *Bufo bufo*, *Zootoca vivipara*, *Natrix natrix*, *Lacerta agilis*), and other species have isolated populations in certain habitats of the Rodna Mountains National Park (*Podarcis muralis* on *Corongis* limestone, *Triturus cristatus*, *Emys orbicularis*, *Hyla arborea*).

Of the 24 species listed by amphibians and reptiles, 3 species are of community interest (*Triturus montandoni*, *Triturus cristatus*, *Bombina variegata*), 13 species strictly protected (Annex II of Law 13/1993), 9 vulnerable species in Romania.

Bibliography

1. Andrei M., 1997: Note on the herpetofauna of the Maramureş (Romania). Trav. Mus. Nat. d'Hist. Nat. Gr. Antipa, 37: 129 - 133.
2. Ardelean G., Bereş, I., 2000: Fauna de Vertebrate a Maramureşului. Editura Dacia, Cluj Napoca. Colecția Universitaria.
3. Beebe T. J. C., Griffiths, R. A., 2005: The amphibian decline crisis: A watershed for conservation biology? Biological Conservation, 125: 271 - 285..
1. Bereş (I.), 1990: Influența zonelor umede în repartiția și conservarea vertebratelor din Maramureş. Revista Muzeelor. 5, 65-72.
2. Bereş I., 1996: Observații ornitologice și asupra altor vertebrate din zona Nireş. In: Salvați flora, fauna și tinoavele maramureșene de pe platoul vulcanic Igriș. Societatea Ecologistă Sighetu Marmăției: 26 - 27.
3. Bereş I., 1997: Contribuții la cunoașterea faunei amfibienilor și reptilelor din Depresiunea Maramureşului și protecția lor. Nymphaea (Oradea) 23-25: 151-154.
4. Borcea M., 1983: Fauna de amfibii și reptile din Munții Rodnei, prezentare zoogeografică. În: Rezervația Pietrosul Rodnei la 50 ani: Baia Mare, 120 - 127.
5. Berger L., 1966: Biometrical studies on the population of water frog from the environs of Poznan. Ann. Zool. 23, 303-324.
6. Berger L., 1973: Systematics and hybridization in European green frogs of *Rana esculenta*. Complex. J. Herpetol. 7, 1-10.
7. Botnariuc N., Tatole V., 2005: Cartea roșie a vertebratelor din România, Editura Muzeul de Istorie Naturală „Grigore Antipa”, București.
8. Cogălniceanu D., Aioanei F., Bogdan M. 2000: Amfibienii din România, Determinator. Ed. Ars Docendi, București, 1-99.
9. Cogălniceanu D., 2002: Amfibienii din România – ghid de teren, www.ecoport.ro/dan_cogalniceanu/.../Amfibienii_din_Romania_ghid_de_teren.pdf.

10. Cogălniceanu D., Băncilă R., Samoilă C., Hartel T. and Tudor M., 2007: The herpetofauna of the Maramureş Mountains Natural Park. The 1st International Conference Environment - Natural Sciences - Food Industry in European Context, Baia Mare, România: 300 - 305.
11. Dehelean I., Ardelean, G., 2000: Herpetofauna zonei Firiza (Baia Mare). Satu Mare - Studii şi Comunicări, 1: 155 - 159.
12. Frivaldszky J., 1871: Adatok Máramaros vármegye faunájához. Jelentés az 1871 év július havában e megyébe tett állattani kirándulásról. Math. És Természettud Közlemények 9: 183 - 233.
13. Fuhn I., 1960: Amphibia. Fauna R. P. R., Bucureşti, 14 (1): 1 - 228.
14. Fuhn I. and Vancea, S., 1961: Reptilia. Fauna R. P. R., Edit. Acad. R. P. R., Bucureşti, 14 (2): 1 - 352.
15. Gent A. H., Spellerberg I. F., 1993: Movement rates of the Smooth Snake *Coronella austriaca* (Colubridae): a radio telemetric study. Herpetological Journal 3: 140 - 146.
16. Ghira I., Mara G., 2000: Using the allelomorphic feature in identifying two species belonging to genus *Bombina* (*Anura*, *Discoglossidae*) from Transilvania. Studia Univ. Babeş-Bolyai, Cluj-Napoca, XLV, 85-95.
17. Ghira I., Venczel M., Covaciu-Marcov S. D., Mara G., Ghile P., Hartel T., Török Z., Racz T., Farkas Z. and Brad T., 2002: Mapping of Transylvanian herpetofauna. Nymphaea 29: 145 - 201.
18. Goddard, P., 1984: Morphology, growth, food habits and population characteristics of the Smooth Snake *Coronella austriaca* in southern Britain. Journal of Zoology London 204: 241 - 257.
19. Kéry M., 2002: Inferring the absence of a species - a case study of snakes. Journal of Wildlife Management 66: 330 - 338.
20. Lehrer A., Lehrer M., 1990: Cartografierea faunei şi florei României (coordonate arealografice), Ed. Ceres, Bucureşti, pag. 1 - 290.
21. Luiselli L., Capizzi, D., 1997: Influences of area, isolation and habitat features on distribution of snakes in Mediterranean fragmented woodlands. Biodiversity and Conservation 6: 1339 - 1351.
22. Micluţă H., 1969: Contribuţii la cunoaşterea broaşteii de mlaştină – *Rana arvalis*. Notă preliminară. Bul. Ştiinţ. Inst. Pedagog. Baia Mare, ser. B, 1: 107 - 111.
23. Micluţă H., 1970: Note faunistice herpetologice din judeţul Maramureş. Bul. Ştiinţ. Inst. Pedagog. Baia Mare, Ser. B, Baia Mare, 2: 39 - 42.
24. Santos X., Brito J. C., Pleguezuelos J. M. and Llorente G. A., 2007: Comparing Filippi and Luiselli's (2000) method with a cartographic approach to assess the conservation status of secretive species: the case of the Iberian snake-fauna. Amphibia - Reptilia. 28: 17 - 23.
25. Spellerberg J. F. and Phelps, T. E., 1977: Biology, general ecology and behaviour of the snake *Coronella austriaca*. Biological Journal of the Linnean Society 9: 133 - 164.

26. Strugariu Al., Gherghel I., Volosciuc-Hutuleac M.V., Săhlean T.C., Sas I., Pușcașu C.M., 2006: Preliminary data concerning the distribution of amphibian fauna in Suceava County (Romania). *Analele Univ. din Oradea, Fasc. Biol.*, 39-47.
27. Stugren B. and Popovici N., 1961: Note faunistice herpetologice din R. P. R. II. *Stud. Cerc. Biol., Cluj-Napoca*, 12: 229 - 234.
28. Szymura J. M., 1993: Analysis of hybrid zones with *Bombina*. In *Hybrid zones and the evolutionary process* (ed R. G. Harrison), pp 261-289. Oxford: Oxford University Press.
29. Török Z., 1997: Data on the amphibians and reptiles from the Lăpuș river catchment area (Romania). *Trav. Mus. Nat. d'Hist. Nat. Gr. Antipa*, 39: 197 - 207.
30. Török Z., 1997: Herpetofauna bazinului Baia Mare. *Anal. Univ. Ovidius Constanța, seria Biologie-Ecologie*, 1: 153 - 158.
31. Török Z. 1998: Data on the actual status of the amphibian and reptile populations of the Someș River catchment area (Romania). *Studii și Cercetări, seria Biologie, Universitatea Bacău*, 2: 227 - 232.
32. Török Z. 1999: Data on the distribution of amphibians and reptiles in Gutâi and Igriș mountains. *Studii și Cercetări, Seria Biologie, Universitatea Bacău*, 4: 113 - 118.
33. Török Z. 2000 – Date privind corologia și protecția amfibienilor și reptilelor din munții Igriș. *Satu Mare - Studii și Comunicări*, vol. 1 - Științele naturii, pag. 160 - 170..
34. Török Z., Bereș, I. 1996: Starea actuală a herpetologiei în județul Maramureș. *Ocrot. Nat. Med. Înconj., București*, 40: 99 – 102.
35. Török (Zs.), Ghira (I.), Sas (I.), Zamfirescu (Șt.), 2013: Ghid sintetic de monitorizare a speciilor comunitare de reptile și amfibieni din România. Editura Centrul de Informare Tehnologic Delta Dunării, Tulcea, România
- Whitfield G. J., Scott D. E., Ryan J. T., Buhlmann A. K., Tuberville D. T., Metts S. B., Greene J. L., Mills T., Leiden Y., Poppy S., Winne, T. C., 2000: Global Decline of reptiles, *Déjà Vu Amphibians*. *BioScience*, 50: 653 - 666..
- *** IUCN, 2005 – 2001 IUCN Red List Categories and Criteria version 3.1. http://www.iucnredlist.org/info/categories_criteria.html. Prepared by the IUCN Species Survival Commission. IUCN, Gland, Switzerland and Cambridge, UK

Environmental groups of the actinopterygii in the National Nature Park "Verkhovinskiy"

Igor Skilskyi^{1,2}
Yaroslav Zelenchuk³
Mykhailo Nechay³

Abstract. This article shows the species composition of the actinopterygii, which are located on the territory of the NPP "Verkhovyna", their ecological confinement and ecological grouping. Also, quantitative analysis of spawning grounds of salmon-kumzy (*Salmo trutta Linnaeus*) on the main water arteries has been carried out and the ratio of the number of species of the actinopterygii to different faunistic complexes of NPP "Verkhovinskiy" has been analyzed.

Based on the collected materials and research, scientifically grounded measures aimed at preserving the ecosystem of the basins of the White and Black Cheremosh basins will be developed and implemented.

ЕКОЛОГІЧНІ ГРУПИ ПРОМЕНЕПЕРИХ РИБ У НАЦІОНАЛЬНОМУ ПРИРОДНОМУ ПАРКУ «ВЕРХОВИНСЬКИЙ»

I. В. Скільський^{1,2}
Я. І. Зеленчук³
М. М. Нечай³

Анотація. У даній статті відображено видовий склад променеперих риб, які перебувають на території НПП «Верховинський», їх екологічну приуроченість та екологічне угруповання. Також проведено кількісний аналіз нерестилищ лосося-кумжі (*Salmo trutta Linnaeus*) на основних водних артеріях та проаналізовано співвідношення кількості видів променеперих риб різних фауністичних комплексів НПП «Верховинський». На основі зібраних матеріалів та досліджень, будуть розроблятися та впроваджуватися науково-обґрунтовані заходи, спрямовані на збереження іхтіофауни басейнів Білого та Чорного Черемошів.

За результатами проведених досліджень [6; 7; 10; та ін.] у межах НПП «Верховинський» нами встановлено перебування 20 видів променеперих риб. Вони належать до 17 родів, 7 родин і 5 рядів [10]. Явно переважають (65,0 %) Коропоподібні (Cypriniformes). Спрямованими інтродуцентами є 2 представники, випадковими - 1, а всі інші види - це елементи аборигенної іхтіофауни.

Розглянемо екологічну приуроченість променеперих риб заповідного об'єкта. Екологічне угруповання - це сукупність видів тварин,

які адаптувалися до перебування (розмноження) в подібних екологічних умовах [1; 8].

Головень європейський (*Squalius cephalus* (Linnaeus, 1758)).

Представник понтокаспійського прісноводного комплексу; літофіл. Прісноводна річкова жила риба, яка тримається невеликими групами біля дна, але часто, при відсутності небезпеки, піднімається на тривалий час у приповерхневі й поверхневі шари води або виходить на мілководдя [4]. Мешканець річок, де зустрічається в корінному руслі й, особливо, в додатковій системі, а також у водосховищах; у гірських районах звичайно не піднімається вище 1200 м н. р. м.

Підуст звичайний (*Chondrostoma nasus* (Linnaeus, 1758)).

Представник понтокаспійського прісноводного комплексу; літофіл. Прісноводна зграйна придонна жила риба, яка тримається місць із чистою проточною водою, зокрема на бистринах і порожистих ділянках корінного русла (уникає стоячої, слабопроточної й забрудненої води), та твердим піщано-мулистим, глинистим або гальково-кам'янистим ґрунтом, особливо вкритим нижчими водоростями [4].

Верховодка звичайна (*Alburnus alburnus* (Linnaeus, 1758)).

Представник понтокаспійського прісноводного комплексу; псамофіл. Прісноводна зграйна пелагічна жила річково-озерна риба, яка мешкає в найрізноманітніших водоймах, але звичайно уникає зарослих рослинністю місць і тримається на прибережних ділянках біля самої поверхні або в товщі води [4].

Гольян звичайний (*Phoxinus phoxinus* (Linnaeus, 1758)).

Представник бореального рівнинного комплексу; літофіл. Прісноводна зграйна придонна жила риба, яка мешкає переважно у водоймах гірського типу з чистою, добре насиченою киснем, прохолодною водою, де звичайно тримається неглибоких місць з кам'янистим, щільним піщаним або глинистим ґрунтом та проточною водою [4].

Пічкур карпатський (*Gobio carpathicus* Vladykov, 1925).

Представник третинного рівнинного комплексу; псамофіл. Прісноводна річкова донна зграйна жила риба чистих, добре аерованих вод річок та водосховищ напівгірського і гірського типу [3]. Тримається затишних місць прибережної зони стрімких потоків і річок із швидкою течією, знаходячи укриття серед великого каміння, затоплених дерев, під підмитими берегами тощо.

Марена звичайна (*Barbus barbus* (Linnaeus, 1758)).

Представник понтокаспійського прісноводного комплексу; літофіл. Прісноводна зграйна річкова донна жила риба чистих, добре насичених киснем руслових частин річок, дуже чутлива до забруднення води [4].

Тримається на ділянках зі значною, до 1,5 м/сек і більше, течією, кам'янистим або іншим щільним ґрунтом на глибинах понад 1 м.

Марена дунайсько-дністровська (*B. petenyi Heckel, 1852*). Представник бореального передгірського комплексу; літофіл. Прісноводна річкова донна зграйна жила риба чистих, насичених киснем, прозорих проточних вод [4]. Частіше зустрічається на середній течії гірських потоків з помітним ухилом стоку і швидкістю течії до 1,2-2 м/сек та кам'янистим або піщано-гальковим ґрунтом, де молодь тримається на прибережному мілководді, а дорослі живуть на глибинах понад 0,7-1,0 м.

Карась звичайний (*Carassius carassius (Linnaeus, 1758)*). Представник бореального рівнинного комплексу; фітофіл. Прісноводна озерно-річкова придонна зграйна жила риба, дуже стійка до несприятливих умов, зокрема, до дефіциту кисню та коливань температури води [5]. Живе здебільшого в озерах, водосховищах, ставках, рідше - в річках, переважно в їх додатковій системі, в місцях зі слабкою течією. Звичайно тримається ділянок з дуже сильно розвинутою підводною і надводною рослинністю, яка утворює зарості, та з мулистим або піщано-мулистим ґрунтом й уникає відкритих місць [3]. У зарослих, занедбаних водоймах, наприклад, у лісових озерах, де цей карась залишається чи не єдиним мешканцем, він вироджується на тугорослу низькотілу карликову форму. У національному парку особини виду виявлені у штучній водоймі.

Карась сріблястий (*C. gibelio (Bloch, 1782)*). Представник бореального рівнинного комплексу; фітофіл. Прісноводна озерно-річкова придонна зграйна жила риба. Живе переважно в додатковій системі річок, як на руслових, так і на гирлових ділянках з повільною течією, у водосховищах, ставках, озерах, де тримається місць із розвиненою рослинністю, широкими плесами та піщано-мулистим або мулистим ґрунтом [3; 5]. Уникає мілководних замкнених, дуже зарослих рослинністю водойм, у яких вироджується на тугорослу карликову форму. У національному парку особини виду виявлені у штучній водоймі.

Щипавка дунайська (*Cobitis elongatoides Băcescu et Maier, 1969*). Представник бореального передгірського комплексу; фітофіл. Прісноводна річкова донна жила риба, яка мешкає в місцях із проточною чистою водою, переважно в додатковій системі річок, у притоках, водосховищах, не уникає стоячої води, витримує значне забруднення води [3]. Віддає перевагу ділянкам із помірною течією і піщаним, піщано-мулистим або замуленим кам'янистим ґрунтом, де тримається поодинокі або по 2-3 особини в одному місці на мілководдях, на глибинах 0,1-0,5 м, зрідка до 1,5 м. Звичайно закопується в ґрунт або ховається серед і під каміння, під шматочки дерну, серед розрідженої рослинності тощо.

Золотиста щипавка дунайська (*Sabanejewia balcanica* (*Karaman*, 1922)). Представник бореального передгірського комплексу; літофіл. Прісноводна річкова донна жила риба, яка мешкає на ділянках із чистою проточною водою, рідше зустрічається в чистих стоячих заплавлених озерах [3]. Віддає перевагу прибережним ділянкам з помірною течією і щільним піщаним, піщано-гальковим або дещо замуленим кам'янистим ґрунтом, де тримається поодиноко, рідше по 2-3 особини в одному укритті. Ховається серед і під камінням, під різними донними предметами та серед рослинності, зрідка закопується у ґрунт.

В'юн звичайний (*Misgurnus fossilis* (*Linnaeus*, 1758)). Представник бореального рівнинного комплексу; фітофіл. Прісноводна озерно-річкова донна жила риба, дуже витривала і невибаглива щодо якості води завдяки здатності заковтувати повітря (кишкове дихання) та диханню, крім зябер, за допомогою шкіри [3]. Живе переважно в додатковій системі річок: у старих руслах, заплавлених озерах, у слабопроточних і стоячих, часто заболочених, зарослих рослинністю і пересихаючих водоймах, у лісових озерах, ставках і водосховищах. Тримається мілководь із добре розвинутою рослинністю і мулистим дном, в яке закопується і проводить там тривалий час (під час зимівлі та при висиханні водойм впадає у сплячку подібну анабіозу). У національному парку цей вид був поширений раніше, останнім часом не виявляли.

Вусатий слиж європейський (*Barbatula barbatula* (*Linnaeus*, 1758)). Представник бореального передгірського комплексу; псамофіл. Прісноводна річкова донна жила риба, яка мешкає переважно в місцях із проточною, добре аерованою водою, проте не уникає стоячої води, зарослих підводною рослинністю місць та інколи витримує значне забруднення води [3]. Звичайна риба в додатковій системі річок, рідше зустрічається в озерах і ставках. Тримається на ділянках із щільним піщано-мулистим, піщано-гальковим або кам'янистим ґрунтом на глибинах 0,1-1,0 м поодиноко або по 2-3 особини, які маскуються серед і під камінням, під скупченнями рослинності, затопленими кущами тощо.

Лосось-кумжа (*Salmo trutta* *Linnaeus*, 1758) (*morpha fario*). Представник бореального передгірського комплексу; літофіл. Прісноводна річкова придонна жила риба, яка мешкає у стрімких чистих, добре аерованих і прохолодних, відносно неглибоких гірських річках, струмках, потоках, гірських озерах та водосховищах [3; 9]. Тримається поодиноко (молодь інколи збирається невеликими зграйками) на ділянках із глибинами 0,2-1,5 м і більше та гальковим або кам'янистим ґрунтом, де добре маскується серед каміння та в тіні прибережних дерев і кущів. Піднімається вище 1200 м н. р. м. Результати обліків лосося-кумжі під час

нересту протягом останніх років у НПП «Верховинський» представлені в таблиці.

Микіжа прісноводна (*Parasalmo mykiss* (Walbaum, 1792)). Представник бореального передгірського комплексу; літофіл. Прісноводна річкова придонна жила риба, яка мешкає у стрімких чистих, добре аерованих і прохолодних, відносно неглибоких гірських річках, струмках і потоках [3; 9]. Не надто вимоглива до кисневого і температурного режимів води.

Лосось дунайський (*Hucho hucho* (Linnaeus, 1758)). Прісноводна річкова придонна жила риба стрімких чистих, добре аерованих і прохолодних гірських ділянок річок [3; 9]. Представник бореального передгірського комплексу; літофіл. Переважна кількість особин трапляється в основних руслах гірських річок (рис. 1). **Характерними місцями перебування є широкі та глибокі плеса, де температура води не перевищує 15-20 °С.** Молоді особини найчастіше зустрічаються на кам'янистих перекатах [11]. На нерест дунайський лосось навесні піднімається у верхів'я гірських річок (Чорний Черемош й інші). Тут у помітній кількості тримається і протягом літа.

Щука звичайна (*Esox lucius* Linnaeus, 1758). Представник бореального рівнинного комплексу; фітофіл. Прісноводна озерно-річкова жила риба, яка мешкає в корінних і заплавлених озерах, водосховищах і річках [3; 9]. Віддає перевагу місцям з повільною течією або без неї і з добре розвинутою підводною рослинністю. Зараз у межах національного парку шука достатньо звичайний інвазійний вид, який пристосувався до життя в дещо не характерних умовах [2].

Минь річковий (*Lota lota* (Linnaeus, 1758)). Арктичний прісноводний комплекс; літофіл. Прісноводна річкова донна жила риба чистих і прохолодних, переважно глибоких, часто з виходами джерельних вод, ділянок річок [3]. Тримається здебільшого в основних руслах (рис. 2). При температурі води 10 °С і нижче минь найактивніший, при 15 °С і вище стає пасивним, ховається.

Результати обліків лосося-кумжі протягом нерестового періоду в НПП «Верховинський»

Річка (потік, струмок)	К-ть нерестилиць	Площа нерестилиць, м2	Початок нересту	Загальна кількість плідників			Кінець нересту
				на початку нересту	під час нересту	на кінець нересту	
1	2	3	4	5	6	7	8
2012 р.							
Прикордонне ПОНДВ							
Чорний Черемош	10	150	11.09	98	96	81	14.10
Чемірний	7	52	11.09	35	41	36	14.10
Чивчинське ПОНДВ							
Чорний Черемош	18	216	20.09	32	43	30	22.09
Лустун	9	67	22.09	17	29	19	29.10
Мокрин	7	31	22.09	15	27	14	28.10
Сивенький	7	29	22.09	16	26	15	29.10
Буркутське ПОНДВ							
Чорний Черемош	14	210	19.09	29	41	31	23.10
Альбин	8	52	21.09	20	27	18	25.10
Попадінець	7	48	21.09	17	26	16	25.10
Підластун	3	8	21.09	5	11	6	25.10
Перкалабське ПОНДВ							
Перкалаб	12	115	20.09	18	40	19	20.10
Маскотин	6	58	20.09	8	18	8	20.10
Прелучний	5	46	20.09	10	19	9	20.10
Чорний	4	39	20.09	6	12	5	20.10
Менчіл	4	35	20.09	5	14	5	20.10
Всього	121	1156		331	470	312	
2013 р.							
Прикордонне ПОНДВ							
Чорний Черемош	15	225	28.09	102	91	95	25.10
Чемірний	10	80	28.09	123	119	108	25.10
Чивчинське ПОНДВ							
Чорний Черемош	19	216	22.09	35	46	31	27.10
Лустун	9	68	23.09	16	32	18	28.10
Мокрин	7	32	23.09	17	25	14	28.10
Сивенький	7	30	25.09	18	27	17	29.10

1	2	3	4	5	6	7	8
Буркутське ПОНДВ							
Чорний Черемош	15	225	28.09	45	46	33	25.10
Альбин	11	72	28.09	22	29	17	25.10
Попадінєць	10	60	28.09	18	25	16	25.10
Підластун	3	8	28.09	6	13	5	25.10
Перкалабське ПОНДВ							
Перкалаб	12	115	28.09	17	42	18	25.10
Маскотин	6	58	28.09	8	18	8	25.10
Прелучний	5	46	28.09	10	19	9	25.10
Чорний	4	39	28.09	6	12	5	25.10
Менчіл	4	35	28.09	5	14	5	25.10
Всього	137	1309		448	558	399	
2014 р.							
Прикордонне ПОНДВ							
Чорний Черемош	17	230	15.09	110	135	110	20.10
Чемірний	12	85	16.09	122	130	126	20.10
Чивчинське ПОНДВ							
Чорний Черемош	19	216	15.09	40	48	36	20.10
Лустун	10	72	20.09	20	41	21	20.10
Мокрин	7	28	18.09	28	52	26	19.10
Сивенький	10	37	22.09	20	33	18	18.10
Буркутське ПОНДВ							
Чорний Черемош	16	232	30.09	50	55	32	26.10
Альбин	12	78	30.09	23	31	19	26.10
Попадінєць	10	60	30.09	20	27	17	26.10
Підластун	3	8	30.09	5	10	4	26.10
Перкалабське ПОНДВ							
Перкалаб	12	115	30.09	20	46	19	26.10
Маскотин	6	58	30.09	7	18	8	26.10
Прелучний	5	46	30.09	8	21	9	26.10
Чорний	4	39	30.09	5	14	7	26.10
Менчіл	4	35	30.09	7	15	8	26.10
Всього	147	1339		485	676	460	

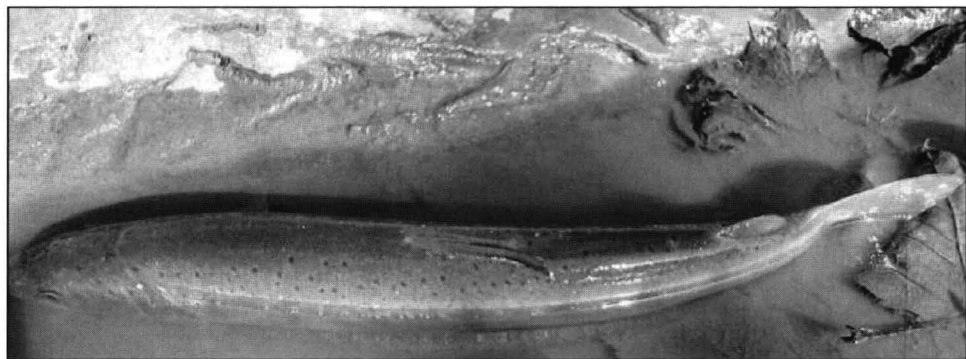

Рис. 1. Дунайський лосось трапляється ще відносно часто в основному руслі р. Чорний Черемош у межах НПП «Верховинський», 26.10.2014 р.

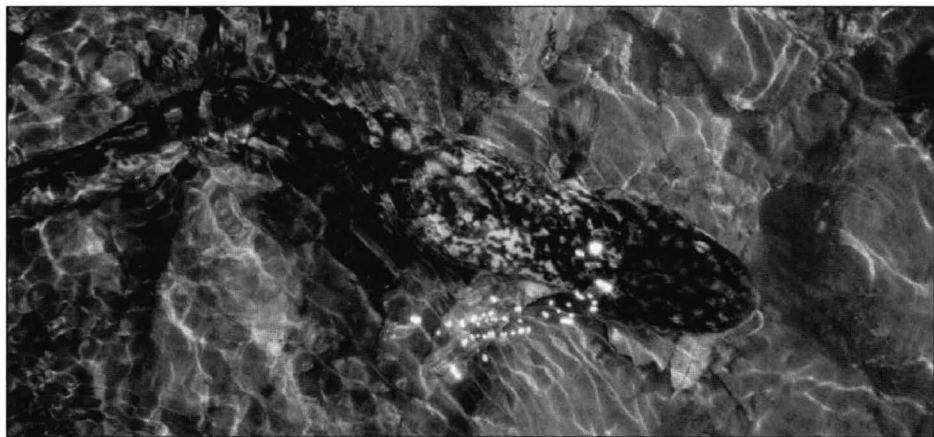

Рис. 2. Річковий минь - єдиний представник арктичного прісноводного іхтіокомплексу в НПП «Верховинський», 3.11.2011 р. Фото Я. І. Зеленчука.

Бабець європейський (*Cottus gobio* Linnaeus, 1758). Представник бореального передгірського комплексу; літофіл. Прісноводна донна жила риба чистих, добре насичених киснем водойм або їх ділянок із прохолодною водою [3]. Тримається поодиноці у прибережній зоні під і серед каміння (рис. 3), у вимоїнах берегів, під скупченнями рослинності або донних предметів на глибинах до 0,5-1,0 м, зрідка глибше. У річках віддає перевагу ділянкам із помірною течією і кам'янистим, щільним піщаним або глинистим ґрунтом, часто з рідкою рослинністю.

Бабець строкатоплавцевий (*C. poecilopus* Heckel, 1837). Представник бореального передгірського комплексу; літофіл. Прісноводна донна жила холодолюбива риба чистих, добре насичених киснем гірських ділянок річок і потічків [3]. Тримається поодиноці у прибережній зоні в місцях із швидкою течією і кам'янистим або гальково-кам'янистим ґрунтом (рис. 4), де знаходить притулок серед і під камінням на глибинах до 0,5-2,0 м.

Рис. 3. Європейський бабець, якого вполював звичайний вузь (*Natrix natrix* (L.)), НПП «Верховинський», 4.08.2013 р.

Рис. 4. Строкатоплавцевий бабець поширений річках по всій території НПП «Верховинський», 13.09.2012 р. Фото Я. І. Зеленчука.

Зараз вважається загальновизнаним, що аналіз будь-якої фауни, яка складається з різних за походженням і екологічними потребами груп,

необхідно починати з виявлення цих груп або елементів, фауністичних комплексів, які є одиницями зоогеографічного аналізу. Основною ознакою фауністичного комплексу променеперих риб є спільність історичної долі, яка передбачає й подібні вимоги до екологічних умов [11]. Часто з'ясувати походження видів досить складно і їх розподіл за фауністичними комплексами проводиться за особливостями взаємовідносин з навколишнім середовищем. Дійсно, в більшості випадків (але не завжди) види, що належать до одного фауністичного комплексу, мають спільне походження. Але загальні екологічні особливості окремих представників не завжди є показниками спільності їх історичного минулого. Фауністичний комплекс променеперих риб формується з видів, які виникли у визначені строки в певних умовах проживання, а також з видів, що представляють залишки більш давнього комплексу (чи комплексів), що зазнали змін в нових умовах [8]. Отже, фауністичний комплекс - це група видів, пов'язаних спільністю історичної долі та (або) тривалим існуванням в одній географічній зоні і тому мають подібні екологічні потреби.

До понтокаспійського прісноводного комплексу належать найбільш теплолюбні елементи іхтіофауни. Вони сформувалися в річках Чорноморсько-Каспійського басейну [8]. Це максимально багаточисельне за кількістю видів угруповання. Найбільш типовими представниками є європейський головень, звичайний підуст, звичайна верховодка й інші види. Всі елементи цього комплексу теплолюбні та пристосовані до середнього насичення води киснем, а деякі види можуть мешкати у водоймах при дуже незначному вмісті кисню. Нерест у риб понтокаспійського прісноводного комплексу відносно пізній. Він відбувається у другій половині весни та влітку при температурі води від 8 до 23 °С.

Бореальний рівнинний фауністичний комплекс (звичайна плітка, звичайний карась, сріблястий карась, звичайна щука і інші) склався в умовах різких сезонних змін клімату. До нього належить відносно невелике число видів риб, пов'язаних у своєму становленні з водоймами рівнинних ділянок Палеарктики. Їх ареали здебільшого займають величезні території. Цей комплекс спочатку сформувався в Азії, потім поширився в Європу, а також у басейни китайських річок і почасти в Північну Америку [8]. Під час четвертинного похолодання в деяких регіонах, особливо в Сибіру, відбулося збіднення видового складу комплексу, внаслідок чого деякі його представники зараз зустрічаються тільки в Південній і Центральній Європі.

Третинний рівнинний фауністичний комплекс пов'язаний у своєму поширенні із зоною широколистяних лісів [8]. Більшість риб цього комплексу (пічкурі й інші) належать до лімнофілів чи реофілів. За типом

живлення характерне переважання бентофагів. Нерест у багатьох видів відбувається пізно, починається він за температури 15-18 °С. Окремі представники не дуже вимогливі до якості води і добре переносять дефіцит кисню.

Бореальний передгірський фауністичний комплекс. До нього належать звичайний голян, дунайсько-дністровська марена, щипавки, багато лососевих, бабці й інші. Його становлення пов'язане з інтенсивними горотворними процесами, що відбувалися на великих територіях півдня Євразії [8]. Річки прокладали свої русла в горах. Ці ділянки мали швидку течію, вода характеризувалася підвищеним вмістом кисню й невисокими температурами. Така екологічна ніша не могла бути зайнята теплолюбними мешканцями рівнинних ділянок річок, і тому сформувався новий фауністичний комплекс, представники якого були холодолюбні, вирізнялися окси- і реофільністю. Водоймам передгірської екологічної ніші притаманна майже повна відсутність рослинності та збіднений зоопланктон; тут фактично немає планктофагів. Найбільшу роль у живленні риб відіграє бентос, що складається з епіфауни, повністю відсутні ріючі бентофаги. Велику роль у харчуванні риб цього комплексу має наземна фауна (повітряні комахи). Хижаків мало, всі вони, крім дунайського лосося, лише частково харчуються рибою.

Арктичний прісноводний комплекс порівняно молодий. До нього належать найбільш холодноводні елементи фауни, пов'язані у своєму становленні із зоною тундри [8]. У Карпатському регіоні України досліджуваний комплекс представлений єдиним видом - річковим минем, який у деяких водоймах звичайний, в інших трапляється поодиноким, а в окремих уже зник. Це прісноводна холодноводна риба. Тримається здебільшого в руслах річок. При температурі води 10 °С і нижче найактивніший, при 15 °С і вище стає пасивним, перебуває у сховках. Нереститься з кінця грудня до початку лютого при температурі води близько 0 °С на мілководних піщаних та супіщано-дрібнокам'янистих місцях із швидкою течією. Статевої зрілості досягає за довжини тіла 17-18 см у віці три-чотири роки. Плодючість може досягати майже 500000 ікринок. Нереститься з настанням сутінок, зазвичай на піщаних косах. Виметана ікра зноситься течією й осідає в заглибинах дна [3].

Склад променеперих риб НПП «Верховинський» представлений 5 фауністичними комплексами (рис. 5). Помітно переважають елементи бореального передгірського комплексу (9 видів), висока частка представників бореального рівнинного (5 видів) та понтокаспійського прісноводного (4 види) комплексів. По одному виду представляють третинний рівнинний і арктичний прісноводний фауністичні комплекси.

Місце нересту є пристосуванням риб до найбільш сприятливих умов ембріонального та післяембріонального розвитку. У зв'язку з цим, прісноводну іхтіофауну ділять на кілька груп [11].

Літофіли розмножуються на кам'янистих, гравійних і твердих глиняних ґрунтах річок зі швидкою течією й оліготрофних озер, у яких наявні сприятливі умови для дихання зародків. До цієї групи належать лососеві, рогаткові та чимало коропових риб.

Псамофіли розмножуються в річках і озерах з піщаними ґрунтами та за наявності сприятливих умов для дихання зародків. Ікру вони відкладають на підмиті течією корінці рослин, а іноді й на пісок. У Карпатському регіоні України до цієї групи належать звичайна верховодка, пічкурі, європейський вусатий слиж та деякі інші.

Фітофіли розмножуються в річках, озерах, водосховищах і ставках, відкладаючи ікру на рослинний субстрат (вегетуючі чи відмерлі рослини) у стоячій або зі слабкою течією воді. До цієї групи належать звичайна плітка, карасі, звичайна щука та деякі інші види.

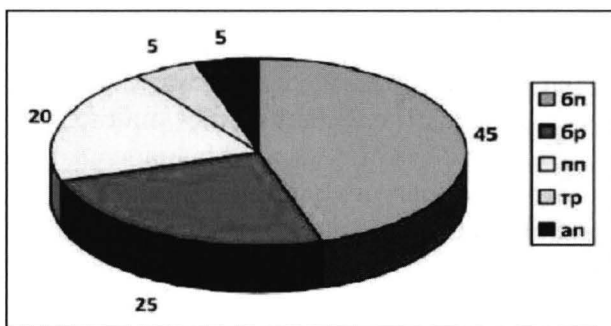

Рис. 5. Співвідношення кількості видів променеперих риб різних фауністичних

комплексів у НПП «Верховинський»:

6п - бореальний передгірський,

6р - бореальний рівнинний,

пп - понтокаспійський прісноводний,

тр - третинний рівнинний,

ап - арктичний прісноводний.

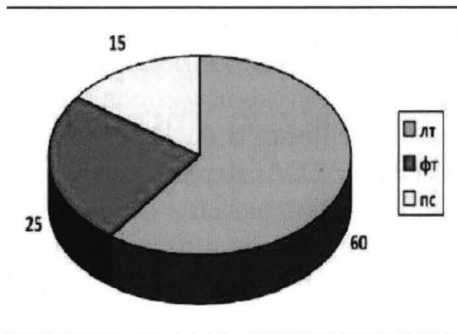

Рис. 6. Співвідношення кількості видів променеперих риб різних екологічних груп у НПП «Верховинський»:

лт - літофіли,
фт - фітофіли,
пс - псамофіли.

Променепері риби, виявлені в НПП «Верховинський», за місцем нересту належать до 3 екологічних груп (рис. 6). Явно домінують літофіти (12 видів), відносно високою також є частка фітофілів (5 видів). Псамофілів налічується лише 3 види

ЛІТЕРАТУРА

1. Белик В. П. Биотопическое распределение и экологическая классификация животных // Чтения памяти проф. В. В. Станчинского. – Смоленск, 1992. – С. 13–16.
2. Коляджин І. І. Поява чужорідного виду звичайної щуки (*Esox lucius*) та її вплив на іхтіофауну у верхів'ї басейну Черемошу // Регіональні аспекти флористичних і фауністичних досліджень. Матер. Другої міжнар. наук.-практ. конф. (24–25 квітня 2015 року, смт Путила, Чернівецька область, Україна). – Чернівці: Друк Арт, 2015. – С. 286–288.
3. Мовчан Ю. В. Риби України (визн.-довідн.). – К., 2011. – 444 с.
4. Мовчан Ю. В., Смірнов А. І. Плітка, ялець, гольян, краснопірка, амур, білізна, верховка, лин, чебачок амурський, підуст, пічкур, марена. – К.: Наук. думка, 1981. – 427 с. (Фауна України. – Т. 8. Риби. Вип. 2. Корові. Ч. 1).
5. Мовчан Ю. В., Смірнов А. І. Шемая, верховодка, бистрянк, плоскирка, абраміс, рибець, чехоня, гірчак, карась, короп, гіпофальміхтис, аристіхтис. – К.: Наук. думка, 1983. – 360 с. (Фауна України. – Т. 8. Риби. Вип. 2. Корові. Ч. 2).
6. Нечай М. М. Сучасний стан популяції та перспективи збільшення чисельності струмкової форелі (*Salmo trutta*) в басейні Черемошу // Регіональні аспекти флористичних і фауністичних досліджень. Матер. Першої міжнар. наук.-практ. конф. (10–12 квітня 2014 р., м. Хотин). – Чернівці: Друк Арт, 2014. – С. 195–200.
7. Нечай М. М. Сучасний стан та перспективи збільшення популяції форелі струмкової в басейні Черемошу // Жаб'є. – 2014. – № 2. – С. 2–5.
8. Никольский Г. В. Структура вида и закономерности изменчивости рыб. – М.: Пищев. промышл., 1980. – 184 с.

9. Павлов П. Й. Личинкохордові (асцидії, апендикулярії), безчерепні (головохордові), хребетні (круглороті, хрящові риби, кісткові риби – осетрові, оселедцеві, анчоусові, лососеві, харіусові, шукові, умброві). – К.: Наук. думка, 1980. – 351 с. (Фауна України. – Т. 8. Риби. Вип. 1).

10. Скільський І. В., Зеленчук Я. І., Киселюк О. І. Фауна хребетних національного природного парку «Верховинський»: загальний огляд // Прагматичні аспекти діяльності національних природних парків у контексті збалансованого розвитку. Матер. міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 20-річчю Нац. прир. парку Вижницький» (17–19 вересня 2015 року смт Берегомет, Чернівецька область, Україна). – Чернівці: Друк Арт, 2015. – С. 165–181.

11. Скільський І. В., Ташук М. В., Мелешук Л. І., Орлецький В. Є. Іхтіофауна буковинської частини басейну р. Черемош: сучасний стан, раритетні види // Наук. зап. Буков. т-ва природодосл. – Чернівці: ДрукАрт, 2011. – Т. 1, вип. 1–2. – С. 61–82.

¹Chernivtsi Regional Museum of Local Lore, UKRAINE

²National Nature Park "Khotynsky", UKRAINE
skilskyiv@ukr.net

³National Verkhovyna Nature Park, UKRAINE

¹Чернівецький обласний краєзнавчий музей, УКРАЇНА

²Національний природний парк «Хотинський», УКРАЇНА
skilskyiv@ukr.net

³Національний природний парк «Верховинський», УКРАЇНА

Contributions to the knowledge of the bats' fauna in the Rodna Mountains National Park

Iușan Claudiu

Abstract

During the period 2004-2017, 20 species of bats were identified in the Rodna Mountains National Park through direct observations from the cave visits and the use of monitoring using mixed bat detectors (heterodines with frequency division and expansion time) and chiropterological nets placed in forest and aquatic habitats. Of the 20 species of bats in the Rodna Mountains, one is included in the category of vulnerable species (VU), 3 species in the moderate threat category (NT). The inventory of bats species has increased from 14 to 20 species through research carried out with the support of the Rodna Mountains National Park Administration, but the number of species in the Rodna massif may increase in future studies.

Keywords: lilieci, peșteri, protejat, inventar

Introduction

The bats study was carried out during the period 2004-2017 in Rodna Mountains National Park, the second national park in the country, with an area of 47.202 ha. The importance of this protected area is due both to the geology and geomorphology of the mountains and to the presence of many species of fauna and flora, endemites and glacial relics.

The Rodna Mountains, which show the highest altitudes in the Eastern Carpathians (Pietrosu Peak – 2.303 m, Inău Peak 2.279 m, Inăuș Peak 2.222 m), are located in the northern part of Romania. Being included in the Nordic group, also known as the Carpathians of Maramureș and Bucovina, these mountains dominate the landscape, with the highest level differences in the Maramureș Depression, located to the north.

From an administrative point of view, the park extends in the counties of Maramureș and Bistrița-Năsăud. The Rodna Mountains National Park does not include the entire chain of the Rodna Mountains but only a part of them. From the West to the East, along a main ridge of about 55 km (from Șetref to the Rotunda), and from North to South, on a 25 km length, from Prislop Pass to Valea Vinului - Bistrița-Năsăud county. From the administrative point of view,

Materials and methods

The study consists of observations made over 13 years in the Rodna Mountains National Park area. The methods used consisted in direct observations and the identification of species in the massive caves (Cobășel, Baia lui Schneider, Laptelui, Speranței, Grota Zânelor, Arcașilor lui Ștefan cel Mare etc., Goran, 1982), capturing with the help of chiropterological nets acquired through the project "*Conservative management measures of the biodiversity in the Rodna Mountains National Park*" implemented through POS Mediu Program, gathered in various forest and aquatic habitats (mountain valleys, streams, lakes, ponds, trout).

Another method used was ultrasound-based identification using 5 combined ultrasound detectors (heterodine, frequency division and time extension, eg. Peterson D-1000X Bat Detector). Some of the bioacoustic observations were made on during field trips on the forest roads of the Rodna Mountains National Park, with ultrasound detectors with mobile-time expansion.

The transects at a steady speed of about 24 km/h. The detector records a sequence of 0,3 s every 4 s of the sequence at approximately 24 m. After each sequence the recorded sound was extended ten times to decrease its frequency to a value that can be perceived by the human ear . Extended sound was recorded on a minidisc. Each transect has about 30 km, 90 minutes of extended records. Simultaneously with ultrasound, every 15 m was recorded with GPS, geographic coordinates, altitude and distance to the starting point of each registered individual. The results were processed with GIS software, quantitative geological and ecological parameters (IKA, AR, density, frequency etc.) were calculated. The specialized software used for sonogram analysis was BatSound, BatScan and Species Keys (Pocora & Pocora, 2012, Russ, 2012).

Data on the chiroptera fauna in the Rodna Mountains area and its surroundings were published by: Frivaldszky (1875), Szilagyi (1876), L. Méhely (1910), J. Paszlavszky (1918), I. Călinescu (1931), D. Margareta, D. Jana, O. Traian (1963), G. Ardelean (1993), D. Murariu, N. Răduleț (1997), D. Ștefănescu (1998), Chiș V. and Manole M. C.&A. Cosma A. (2012).

Other materials used were: GPS units, mechanical and electronic measuring equipment, measuring cloth bags, wire and leather gloves, electronic scales and Pesola.

Results and discussions

Between 2004 and 2017, 20 species of bats were identified in the Rodna Mountains National Park and its surroundings (Table 1). Species identification was performed with the help of bat determiners (Csaba Jere, Farkas Szodoray-Parady, 2010) and ultrasound analysis (Pocora & Pocora, 2012, Russ, 2012).

Table 1. List of species of bats identified in the Rodna Mountains National Park and the habitats of presence

No.	Species	Summer habitat	Winter habitat		
			Forests	Caves	Atticks
1	<i>Rhinolophus ferrumequinum</i> (Greater horseshoe bat)	Forests, caves, mines, atticks		x	
2	<i>Rhinolophus hipposideros</i> (Lesser horseshoe bat)	Forests, caves, mines, atticks		x	
3	<i>Barbastella barbastellus</i> (Western Barbastelle)	Tree trunks, forests, caves		x	
4	<i>Myotis bechsteini</i> (Bechstein's <i>Myotis</i>)	Tree trunks, forests	x	x	
5	<i>Myotis blythi</i> (Lesser mouse-eared bat)	Forests, caves, mines, atticks	x	x	x
6	<i>Myotis myotis</i> (Greater mouse-eared bat)	Forests, caves, mines, atticks	x	x	x
7	<i>Myotis daubentonii</i> (Daubenton's bat)	Tree trunks, near the water, atticks		x	
8	<i>Myotis mystacinus</i> (Whiskered bat)	Forests		x	x
9	<i>Myotis dasycneme</i> (Pond bat)	Near the water, forests		x	

No.	Species	Summer habitat	Winter habitat		
			Forests	Caves	Atticks
10	<i>Myotis nattereri</i> (Natterer's bat)	Forests, under the tree bark		x	
11	<i>Myotis emarginatus</i> (Geoffroy's bat)	Forests		x	
12	<i>Pipistrelus pipistrelus</i> (Common pipistrelle)	Atticks, forests		x	
13	<i>Eptesicus serotinus</i> (Serotine bat)	Atticks, houses		x	x
14	<i>Eptesicus nilsonii</i> (Northern bat)	Atticks, buildings		x	
15	<i>Vespertilio murinus</i> (Parti-coloured bat)	Buildings, under the tree bark, forests	x	x	
16	<i>Nyctalus noctula</i> (Common noctule bat)	Forests, under the bark tree	x		x
17	<i>Nyctalus leisleri</i> (Lesser noctule bat)	Forests, under the bark tree	x		
18	<i>Nyctalus lasiopterus</i> (Giant noctule bat)	Forests, under the bark tree	x		
19	<i>Plecotus austriacus</i> (Big-eared bat)	Atticks, forests		x	x
20	<i>Plecotus auritus</i> (Brown long-eared bat)	Forests, under the bark tree		x	

The basic measurement used for all bat species is the forearm length (LA), supplemented for certain species with finger length 5 (D5) and finger 3 (D3). Additional measurements are: thumb length (D1), tibia length (Tib), foot length (LP). In some species, ear or tragus measurements are also required (ear length - long, ear width - latU, tragus length - lungTr, tragus width - latTr).

Most species of bats in the Rodna Mountains National Park hibernate in caves, respectively 85% of the inventory species, 35% of the species identified hibernate in forest habitats, in scrub or under tree bark.

The areas investigated based on the ultrasounds were: Valea Vinului (BN), Valea Gagiului (BN), Valea Bistriței Aurii (SV), Valea Anieșului (BN), Valea Cobășelului (BN), Valea Rebra (BN), Valea Parva (BN), Valea Strâmba (BN), Valea Pietroasa (MM), Valea Repedeș (MM), The Izvoru lui Dragoș (MM), Valea Izei (MM) Valea Nichitaș (BN), Valea Someșului Mare (BN).

Habitats investigated with regard to the presence of bats and the identification of the species of chiropterans are presented in Table 2. Among the most common species in the Rodna Mountains are *Myotis myotis* and *Eptesicus serotinus*.

Some valleys with a large diversity of ecosystems include many species of bats, for example the Anieș Valley inhabits about 70% of the species present in the massif. The explanation is that the Anieș Valley is the largest basin in the Rodna Mountains and contains the widest variety of ecosystems, including decommissioned mines and field constructions. Also, the Valea Vinului sees over 55% of the bats species present in the Rodna Mountains, because besides the diversity of ecosystems (mixed forests and conifers, limestone rocks, valleys), there are also a large number of decommissioned mining galleries (over 30) which is shelter for many species of bats.

Table 2. Habitats investigated for the presence of bats in the Rodna Mountains National Park

No.	Species	Investigated habitats														
		Valea Vinului	Valea Anieșului	Valea Izei	Valea Găgiului	Valea Bistriței Aurii	Valea Cormăia	Valea Cobășel	Valea Rebra	Valea Parva	Valea Strâmba	Valea Bila	Valea Lala	Valea Peitroasa	Valea Repede	Valea Someșului Mare
1	<i>Rhinolophus ferrumequinum</i>	x	x				x									
2	<i>Rhinolophus hipposideros</i>	x	x							x						x
3	<i>Barbastella barbastellus</i>	x						x								
4	<i>Myotis bechsteini</i>		x													x
5	<i>Myotis blythi</i>						x	x								
6	<i>Myotis myotis</i>	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
7	<i>Myotis daubentonii</i>	x	x		x											
8	<i>Myotis mystacinus</i>	x				x				x						
9	<i>Myotis dasycneme</i>	x	x													
10	<i>Myotis nattereri</i>		x													
11	<i>Myotis emarginatus</i>		x													
12	<i>Pipistrellus pipistrellus</i>		x				x				x			x		
13	<i>Eptesicus serotinus</i>	x	x	x		x	x	x		x	x		x		x	x

No .	Species	Investigated habitats														
		Valea Vinului	Valea Anieșului	Valea Izei	Valea Găgiului	Valea Bistriței Aurii	Valea Cormăia	Valea Cobășel	Valea Rebra	Valea Parva	Valea Strâmba	Valea Bila	Valea Lala	Valea Peitroasa	Valea Repedea	Valea Someșului Mare
14	<i>Eptesicus nilsonii</i>		x				x									
15	<i>Vespertilio murinus</i>													x		
16	<i>Nyctalus noctula</i>	x	x			x				x					x	
17	<i>Nyctalus leisleri</i>				x											
18	<i>Nyctalus lasipterus</i>	x														
19	<i>Plecotus austriacus</i>		x		x		x				x			x		x
20	<i>Plecotus auritus</i>	x	x		x			x				x			x	x

Regarding the status of protection of the species of bats in the Rodna Mountains, most of them appear on various protective lists (Table 3).

Table 3. Species of bats in the Rodna Mountains National Park, respectively international and national legislation regarding their protection. Roman numerals refer to the number of annexes in the respective legislation, the symbol "+" denotes the presence of the respective species in that normative act. According to IUCN: NT = near threatened, LC - low concern, DD - insufficient data (deficient data), VU - vulnerable.

No.	Species	Law 13/1993	Law 13/1998	Law 90/2000	Law 49/2011	OM 566/2014	Red List IUCN
1	<i>Rhinolophus ferrumequinum</i>	II	II	+	II, IV	+	LC
2	<i>Rhinolophus hipposideros</i>	II	II	+	II, IV	+	LC
3	<i>Myotis daubentonii</i>	II	II	+	IV	–	LC
4	<i>Myotis dasycneme</i>	II	II	+	II, IV	–	NT
5	<i>Myotis mystacinus</i>	II	II	+	IV	–	LC
6	<i>Myotis nattereri</i>	II	II	+	IV	–	LC
7	<i>Myotis emarginatus</i>	II	II	+	II, IV	–	LC
8	<i>Myotis bechsteinii</i>	II	II	+	II, IV	+	NT
9	<i>Myotis myotis</i>	II	II	+	II, IV	+	LC
10	<i>Myotis oxygnathus/blythi</i>	II	II	+	II, IV	+	LC
11	<i>Nyctalus noctula</i>	II	II	+	IV	–	LC
12	<i>Nyctalus lasiopterus</i>	II	II	+	IV	–	VU
13	<i>Nyctalus leisleri</i>	II	II	+	IV	–	LC
14	<i>Eptesicus serotinus</i>	II	II	+	IV	–	LC

No.	Species	Law 13/1993	Law 13/1998	Law 90/2000	Law 49/2011	OM 566/2014	Red List IUCN
15	<i>Eptesicus nilssonii</i>	II	II	+	IV	–	LC
16	<i>Vespertilio murinus</i>	II	II	+	IV	–	LC
17	<i>Pipistrellus pipistrellus</i>	II	II	+	IV	–	LC
18	<i>Plecotus auritus</i>	II	II	+	IV	–	LC
19	<i>Plecotus austriacus</i>	II	II	+	IV	–	LC
20	<i>Barbastella barbastellus</i>	II	II	+	II, IV	+	NT

The 20 species of bats from Rodna Mountains National Park are protected by a series of laws. This protection or legislation applies whether colonies or specimens are inside or outside the protected area. This legislation specifically refers to:

- Law no. 13 of 1993, by which Romania adheres to the Convention on the Conservation of Wildlife and Natural Habitats in Europe (the Berne Convention): Romania, as a signatory party, undertakes to take the necessary measures to protect the wildlife and biotopes characteristic of animal species and plants mentioned in the annexes to the law. All species of bats in our country are listed in Annexes II and III as species strictly protected or protected.
- Law no. 13 of 1998 for the accession of Romania to the Convention on the Conservation of Migratory Species of Wild Animals (Bonn Convention): As a signatory to this Convention, Romania has an obligation to act in favor of migratory species and to ensure the favorable conservation status of these species. The species of bats in Romania, as well as in the rest of the continent, being migratory animals with unsatisfactory conservation status, fall under the scope of this law and are included in Annex II.
- Law no. 90 of 2000 for the accession of Romania to the Agreement on the Conservation of Bats in Europe (EUROBATS Agreement). Among other things, the signatory parties have the following basic obligations regarding the shelters and habitats used by bats, including the respect of additional resolutions adopted by the signatory parties as follows: Article III (1). Each Party shall prohibit the capture, possession or deliberate killing of bats, except as permitted by its competent authority; Article III (2). Each Party will identify those sites within its jurisdiction, which are important for conservation status, including the shelter and protection of bats. Considering, as the case may be, economic and social considerations, each party will protect these sites from destruction or disturbance. In addition, each Party shall endeavor to identify and protect from the destruction or disturbance of important feeding areas for bats; Article III (3). When deciding which habitats are to be protected for general conservation purposes, each Party will give due importance to habitats that are important for bats; Article III (4). Each Party will take appropriate action to promote the conservation of bats and promote public awareness of the importance of bat conservation; Article III (6). Each Party shall take such additional measures as it deems necessary to protect the bat populations that it identifies as being at risk, and shall report on the measures taken, in accordance with Art. 6; Article IV (1). Each Party shall adopt and implement legal and administrative measures as may be necessary to ensure the effectiveness of this Agreement; Article IV

- (2). The provisions of this Agreement shall in no way affect the right of the Parties to adopt stricter conservation measures for bats.
- In addition to the EUROBATS agreement and Law 90/2000, resolutions were developed and accepted in the meetings of the signatory states, specifying aspects regarding the way of protection of bat species, namely: Resolutions 4.3/2003 and 7.6/2014, regarding guidelines on the protection and management of underground habitats identified as important for bats; Resolution 4.6/2003 and 5.5/2006 on capture and research of bats; Resolution 6.5/2010 on guidelines on bats' research ethics and methods applied to fieldwork.
 - Law no. 49 of 2011 for the approval of Government Emergency Ordinance no. 57/2007 on the regime of protected natural areas, conservation of natural habitats, wild flora and fauna, for the purpose of applying the Council of Europe Directives 92/43/EEC and 79/409/EEC in the national legislation. Annex III to the Ordinance mentions the species for which conservation is required and special areas of conservation and special avifauna protection areas are required.
 - Ministerial Order no. 656/2014 approving the Regional Action Plan for the management of the species of bats *Rhinolophus ferrumequinum*, *Rhinolophus hipposideros*, *Myotis myotis*, *Myotis oxygnathus*, *Myotis bechsteinii*, *Barbastella barbastellus*, *Miniopterus schreibersii*.
 - In addition to the legislative aspects, the protection of bats in Romania must take into account the existence of the IUCN Red List, developed for each species, with the analysis of the threat factors, respectively resulting in the categorization of the species in a threat category and indicating the trend of the populations.

Conclusions

Between 2004 and 2017, 20 species of bats were identified in the Rodna Mountains National Park through direct observations from the cave visits and the use of monitoring using mixed bat detectors (heterodines with frequency division and expansion time) and chiropterological tabs located in forest and aquatic habitats.

From 20 species of bats in the Rodna Mountains, one is included in the category of vulnerable species (VU - *Nyctalus lasiopterus*), 3 species in the moderate threat category (NT), 7 species of communitarian interest (*Rhinolophus ferrumequinum*, *Rhinolophus hipposideros*, *Barbastella barbastellus*, *Myotis bechsteini*, *Myotis blythi*, *Myotis dasycneme*, *Myotis myotis*).

The inventory of bats species has increased from 14 to 20 species through research carried out with the support of the Rodna Mountains National Park Administration, but the number of species in the Rodna massif can increase in future studies.

At the same time, a great diversity of species of bats in the Rodna Mountains proves a high level of biodiversity, knowing that bats are good indicators of biodiversity, demonstrating the diversity of species.

Bibliography

1. Ardelean, G.; Bereş I., 2000: Fauna de vertebrate a Maramureşului, Colecţia Universitaria, Editura Dacia, Cluj-Napoca.
2. Ardelean G., Bereş I., 2000: Conspectul Mamalofaunei Maramureşului, Studii şi comunicări, vol. I, Ştiinţele Naturii, Muzeul Judeţean Satu-Mare.
3. Balint M., Ujvarosi L., Theissinger K., Lehrian S., Mészáros N. & Pauls S., 2011: The Carpathians as a major diversity hotspot in Europe. pag.: 189–205. 11. In: Zachos F. E. & Habel J. C. (eds.): Biodiversity Hotspots. Distribution and Protection of Conservation Priority Areas. Springer, Berlin & Heidelberg, 546 pp.
4. Chachula O., Valenciuc N. & Done A., 2008: Contributions to the study of Chiroptera from Moldavia (Romania). Analele Ştiinţifice ale Universităţii “Al. I. Cuza” Iaşi, Serie Biologie Animală, 54: 237–244.
5. Chiş, T., Manole, M., 2001: Liliicii, Revista Munţii Carpaţi, nr.27, pag. 59-62.
6. Chiş T., Manole M.G., 2004: The presence of *Myotis mystacinus* (Kuhl, 1818), *Nyctalus noctula* (Schreber, 1774) and *Barbastella barbastella* (Schreber, 1774) species (Chiroptera: Vespertilionidae) in the Maramureş Depression (Romania). Travaux du Museum Naţional d'Histoire Naturelle "Grigore Antipa", XLVII: 311- 314.
7. Chiş T., Manole M.G., 2005: Liliacul de apă (*Myotis daubentoni* Kuhl 1819) specie prezentă în Maramureş. Acta Musei Maramoresiensis, 3: 383-385.
8. Csaba J., Farkas S.-P., 2010: Determinatorul speciilor de lilieci (Chiroptera) din România, IDEA Studio Satu Mare.
9. Decu V., Murariu D. & Gheorghiu V. (eds.), 2003: Chiroptere din România. Ghid instructiv şi educativ. Institutul de Speologie “Emil Racoviţă” al Academiei Române & Muzeul Naţional de Istorie Naturală “Grigore Antipa”, Bucureşti, 521 pp.

10. Done, A., 2007: Contribuții la monitorizarea liliecilor în adăposturile subterane din nord-estul României. *Miscellanea Chiropterologica*, 2: 39-44.
11. Dumitrescu M., Tanasachi J. & Orghidan T., 1963: Răspândirea Chiropterelor în R.P. Română. Travaux de l'Institut de Spéologie "Émile Racovitza", 34: 509-575.
12. Gheorghiu V., A. Bertrand, A. Giurginca, 1999: Cheia de identificare a chiropterelor din România, Institutul de speologie „Emil Racoviță”.
13. Goran, C., 1982: Catalogul Sistematic al peșterilor din România. Institutul de Speologie "Emil Racoviță" București.
14. Iușan C., Cosma A., 2013: Ghidul mamiferelor din Parcul Național Munții Rodnei, pag. 151, Editura Excluz Publishing, București.
15. Margareta D., Jana T., Traian O., 1962-1963: Răspândirea chiropterelor în R.P. Română, Tom I-II, Institutul de Speologie „Emil Racoviță”.
16. Murariu D.; Răduleț N., 1998: Mammalian fauna (Mammalia) from Maramureș Depression, Romania, Anal. Trav. Mus. Natl. Hist. „Gr. Antipa”, vol XL, București, 609- 621.
17. Pocora, I., & Pocora, V. (2012): Ghid practic pentru identificarea liliecilor cu ajutorul sonogramelor. Iași: Editura Universității "Alexandru Ioan Cuza”.
18. Russ, J. A. (2012): British Bat Calls A Guide to Species Identification. Pelagic Publishing.
19. Răduleț, N., 1997: The presence of *Myotis myotis*, Tomes, 1857, (Chiroptera Vespertilionidae in Maramureș, Romania), Trav. Mus. Hist. Natl. Nat. „Gr. Antipa”, To. XXXVII, 159- 166.
20. Schober, W., E. Grimmberger, 1991: Guide des chauves-souris d'Europe, Ed. Delachaux et Niestle, Neuchatel-Paris.
21. Szilagyí I., 1876: Maramaros varmegye egyetemes leirása, Cap. mamifere, 211-214, A magyra orsovok es termesztvizsgalok XIX nagygyulesen.
22. Ștefănescu D., 1998: Studiul etologic al coloniilor de chiroptere din Maramureș și măsuri de protecție, Univ. Nord, Baia Mare, Lucrare pentru obținerea gradului didactic, Conducător științific conf. dr. Ardelean G.
23. Valenciuc N., 1994: The distribution of some species of Chiroptera – fam. Vespertilionidae – in Romania and their representation in the U.T.M. system. Analele Științifice ale Universității "Al. I. Cuza" din Iași, Serie Biologie Animala, 40: 45-70.
24. Valenciuc N., 2002: Fauna României. Mammalia volumul XVI, fascicula 3, Chiroptera. Editura Academiei Române, București, 171 pp.

25. Valenciuc N.&Chachula O., 2001: *Eptesicus nilssoni* Keyserling and Blasius, new species for Moldova fauna. Pp.: In: anonyMous (ed.): Sesiunea de comunicări științifice, Cluj, Mai 4–5.
26. Valenciuc N.&Chachula O., 2001: *Myotis bechsteini* Kuhl și *Myotis nattereri* Kuhl, specii noi pentru fauna chiropterelor din Moldova. Muzeul Județean Argeș, Anuarul Argessis, Serie Științele Naturii, 10: 1–2.
27. Vasiliu G. D., Șova C., 1968: Fauna Vertebratica Romaniae, Muz. Jud. Bacău, Studii și comunicări, partea II, 217- 254.
- 28.* Legea nr. 13 din 1993, prin care România aderă la Convenția privind conservarea vieții sălbatice și a habitatelor naturale din Europa (Convenția de la Berna)
- 29.* Legea nr. 13 din 1998, pentru aderarea României la Convenția privind conservarea speciilor migratoare de animale sălbatice (Convenția de la Bonn)
- 30.* Legea nr. 90 din 2000, pentru aderarea României la Acordul privind conservarea liliecilor din Europa (Acordul EUROBATS).
- 31.* Legea nr. 49 din 2011 pentru aprobarea Ordonanței de Urgență a Guvernului nr. 57/2007 privind regimul ariilor naturale protejate, conservarea habitatelor naturale, a florei și faunei sălbatice.
- 32.* Ordinul de Ministru nr. 656/2014 privind aprobarea Planului regional de acțiune pentru managementul speciilor de lilieci *Rhinolophus ferrumequinum*, *Rhinolophus hipposideros*, *Myotis myotis*, *Myotis oxygnathus*, *Myotis bechsteinii*, *Barbastella barbastellus*, *Miniopterus schreibersii*,
33. <http://www.iucnredlist.org>
34. www.parcrodna.ro

Contributions to knowledge of the otter (*Lutra lutra*) in the Rodna Mountains National Park and Natura 2000 Site (ROSCI0125)

Iușan Claudiu

Keywords: otter, distribution, park

Abstract

Studiul a constatat în evaluarea efectivelor și a distribuției vidrei (*Lutra lutra*) în Parcul Național Munții Rodnei pe baza transectelor desfășurate în perioada 2004-2017. Prezența vidrei reflectă păstrarea calității apei din habitatele investigate și păstrarea stocurilor de pește în cursurile de apă observate.

Accidentele rutiere rămân o cauză a mortalității non-naturale a vidrei, alături de braconajul ca urmare a pagubelor create prin pătrunderea în numeroasele ferme piscicole existente în Valea Anieșului, Valea Cormaia, Valea Parva, Valea Vinului.

Suprafața luată în calcul este reprezentată de 14 văi montane cu o lungime fiecare de circa 20 km și o lățime de 0,5 km, respectiv un total de 140 km². Dacă luăm în calcul prezența medie a 34 vidre, va rezulta o densitate de 0,24 indivizi/km². Un mascul de vidră poate utiliza între 20-40 km sector de vale, pâraie asociate, bazine acvatice, iar femelele au un teritoriu mai mic cuprins între 1-20 km.

Introduction

The Rodna Mountains (ROSCI0125 code of Natura 2000 site) is located in the alpine biogeographic region of Rodna Mountains. The site's surface is 48.062 ha, with an altitude ranging from 595 to 2.303 m (Standard Form of the Natura 2000 site), with a medium altitude of 1.424 meters (fig. 1). Administratively, 20% of the site is located in Maramureș County and 80% in Bistrița-Năsăud County (<http://biodiversitate.mmediu.ro/rio/natura2000>).

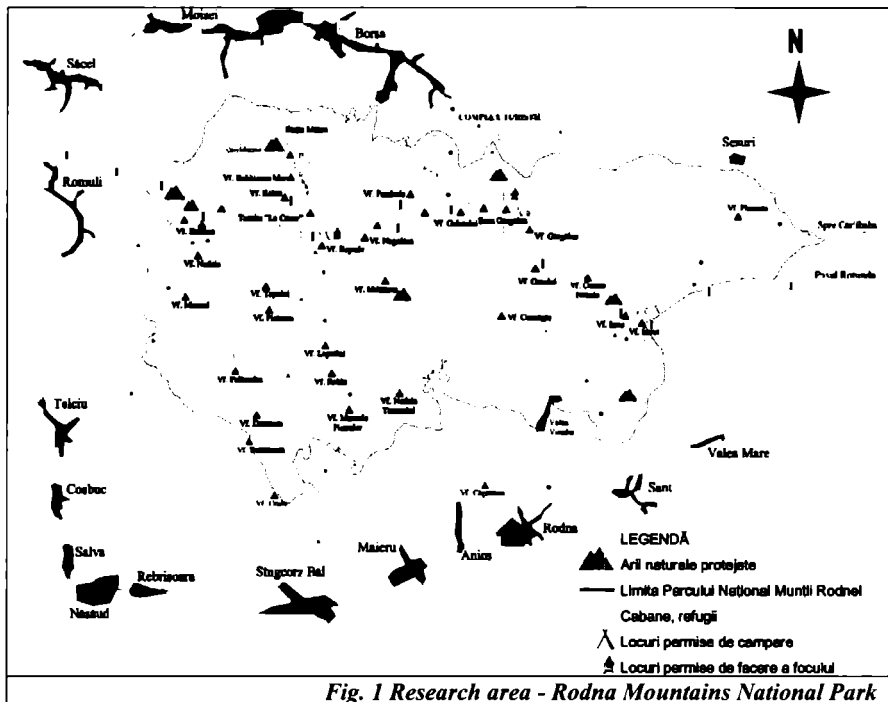

Fig. 1 Research area - Rodna Mountains National Park

The Eurasian otter (*Lutra lutra*), listed in Annex II of the Habitats Directive, used to be widespread throughout Europe (Chanin, 1985, Mason&Macdonald 1986). It is an umbrella species for freshwater ecosystems and, with its charismatic image, plays an important role as a flagship species in protection of other freshwater species. However, today, its distribution is scarce as a result of pollution and habitat loss.

The decrease in populations in the 1960s and the 1970s was probably caused by the cumulative effects of toxic chemicals (e.g. DDT), hunting and loss of habitat. Assessment of the otter populations from the 1990s showed a general recovery in Europe (Conroy&Chanin, 2002, Reuther, 2002) which is believed to be due to e.g. active and passive protection, general improvement and rehabilitation of wetlands, and a decrease in environmental pollutants.

However, the population recovery coincided with a resume of the species persecution, due to real or suspected damage caused by otters (Kranz, 2000, Reuther 2002) mainly in Central Eastern Europe after privatization of fish ponds during that decade. The treatments of fish ponds are getting more and more intensive, which also contributes to this problem (Gyalog et al, 2011).

Since the presence of the otter as one of the top predators indicates a healthy environment (McDonald&Duplaix, 1983), the conservation of otter populations might be extrapolated to the elimination of concerns about environmental issues in relation to the well-being of humankind.

Understanding the relationship between the status of otter populations and environmental deterioration through man-made activities requires an understanding of the environmental biology of otters, including their distribution, feeding habits, and reproduction, if their conservation or restoration is intended (DEFRA, 2001).

The presence of the otter is closely related to the existence of food resources. In Romania, the otter is widespread throughout the country, especially in the lakes and valleys of large waters (Brehm, 1964). The existence of fish-rich places attracts the otter up to the mountain, over 1,500 meters, around the trout streams. Sometimes, in search of favorable places, the water falls over the ridge of the mountains.

The main assortment of otter food is the fish of all shapes and sizes, for it also dares to attack large fish which, after being taken away, pulls it on the shore, depositing it in a particular place under a stone or a log, where it can hold him for a long time, then he only eats the good parts of it. Outside of the fish, the otter is eaten by crayfish, amphibians, snails, birds, and water mice (Manolache 1977 et al.).

In Romania, the otter has demonstrated a great ecological flexibility, occupying a vast distribution area, from sea level to the subalpine, at 1.700 meters altitude (Georgescu, 1994).

Materials și methods

The assessment and monitoring of the otter (*Lutra lutra*) is generally based on the identification of excrements, traces, anal jelly or other signs indicating the presence of the species. The otter, being an aquatic mammal, visits wetlands and riparian habitats. That is why the presence signs left by the otter are searched in these preferred damp wet areas.

The front and rear labels printed by the otter on surfaces with mud, mud, sand or snow can be seen on the banks of the water. Depending on the size of the traces, one can recognize the age and gender of the individual as follows: <5.0 cm - juvenile, 6.0-7.0 cm - adult female, > 7.0 cm - adult male (Ottino and Giller, 2004).

The otter trails can be observed throughout the year, both in the snow and in the autumn, in the summer and spring on the banks of sand, fine gravel, mud or river mud. The easiest to identify in an otter-populated habitat is the excrement because it is kept for a long time in the areal, in periods without precipitation. Depending on the study period, the content and form of the excrement varies, which is due to the diet that varies from one season to another. The otter leaves contain mostly bones and vertebrae of fish and amphibians but also remains of snails, coleopterus, mice can be identified (Risto et al., 2007).

Throughout their range in Europe the diet of otters in fresh water is dominated by fish. Amphibia and crayfish may also form a significant proportion of the diet in some areas, although their significance varies seasonally, crayfish being taken mainly in summer and frogs usually in winter and spring.

Most of the excrements are found under bridges, on stony stones, on promontories, mounds, concrete walls, and can easily be recognized by the content of fish bones, amphibians and the strong smell of fish (Mason & MacDonald, 1986).

Excrements are also used to mark the territory, but for that purpose the otter is more marked with an anal jelly, easily recognizable as it does not contain vertebrates or debris from the prey. In general, the otters are true to the sites of defecation, so in certain points true latrines are formed (Chanin, 2003).

During daily activities, the otter may leave other signs of presence in a particular area. In particular, the otter is predominantly used to breed the breeding sites for amphibians, while they are piling up, so dozens of amphibian remains are placed on the edges of these ponds. Throughout the year we can observe the carcasses on the banks of the water, the author of these signs being still otter (Dulfer et al, 1998).

In winter the traces left by the otter and its tail can be observed, and when the snow is higher, there are true snow ditches, otter-produced, sliding on the snow. Also in winter, tunnels under snow and small ice holes can be observed, used to feed food, ice hunting (Garcia-Diaz et al, 2010).

The otters are easy to spot because of the latrines near them, usually they are dug in the banks strongly attached to the roots of the trees. The prisons usually have two entrances, one air and one underwater (Tumanov, 1998).

In the area used for otter can be observed in areas with large and dense grass, small color, in the form of a tunnel, which are used by the otter. Also in these areas we can see places used by the otter to dry their fur and for rest, usually they are devoid of vegetation and have a sandy substrate (Ionescu, 1994).

The otter is an animal with nocturnal and auroral activity. When he lacks food, he moves a lot, away from the water, and can cross the mountain over the water, from one river basin to another.

In the case of otter monitoring, direct observations and trace analysis are sufficient. Generally, it is preferable to estimate the size of populations of protected carnivorous species at the end of winter or early spring, when mortality due to extreme cold season conditions is considered to have ended. In this way, the minimum size of the population of the species is estimated, avoiding over-evaluation. The direct observation method can be applied by staying in observation points using binoculars, telescopes or other optical

instruments necessary to identify the species and individuals. Devices that make it possible to shoot and / or shoot individuals at predetermined points at night by self-timer can be used.

The tracking and tracking method was applied at the end of winter or early spring. This action has good results if it runs seriously, and gives a good image of the "mother". Reporting the density of otter populations can be expressed by (Chanin, 2003) the number of individuals per kilometer.

Results and discussions

The aquatic habitats occupied by otters and investigated during 2004-2017 in the Rodna Mountains National Park are extremely vulnerable to human-induced changes. A noted threat is the fragmentation of habitats by transport networks, causing numerous traffic accidents, resulting in the death of otter specimens, which collided with the means of transport, as found in the Valley of Anieș, Vinului, Cormaia.

Poaching is a major threat, the species is not braced for its hunting importance, but for the damage it produces to the owners of fish farms in the Cormaia area, Valea Anieșului.

Canalization of rivers, removal of vegetation from the banks, construction of dams and micro-hydropower plants, drainage of wetlands, fish farming and aquaculture activities and other impacts associated with human activities on aquatic ecosystems are unfavorable for otter populations.

The otter is a species strictly protected under international law and different conventions. It is listed in Annex I of CITES, Annex II of the Berne Convention, Annexes II and IV of the Habitats and Species Directives of the European Union and Annex I of the Bonn Convention (Convention on the Conservation of Wild Animal Migratory Species (CMS), which recommends the highest degree of protection.

Otters require clean rivers with an abundant, varied supply of food and plenty of bank-side vegetation offering secluded sites for their holts. Riversides often lack the appropriate cover for otters to lie up during the day. Such areas can be made more attractive to otters by establishing "otter havens", where river banks are planted-up and kept free from human disturbance. Marshes may also be very important habitat, for raising young and as a source of frogs (Madson&Prang, 2001).

As a result of the field observations carried out during 2004-2017, there were identified traces (pits or pisces), leaves, "jellies" or undigested debris in which the bones of fish and amphibians were distinguished, on the basis of which the map distribution of the otter at the Rodna Mountains National Park (Figure 2).

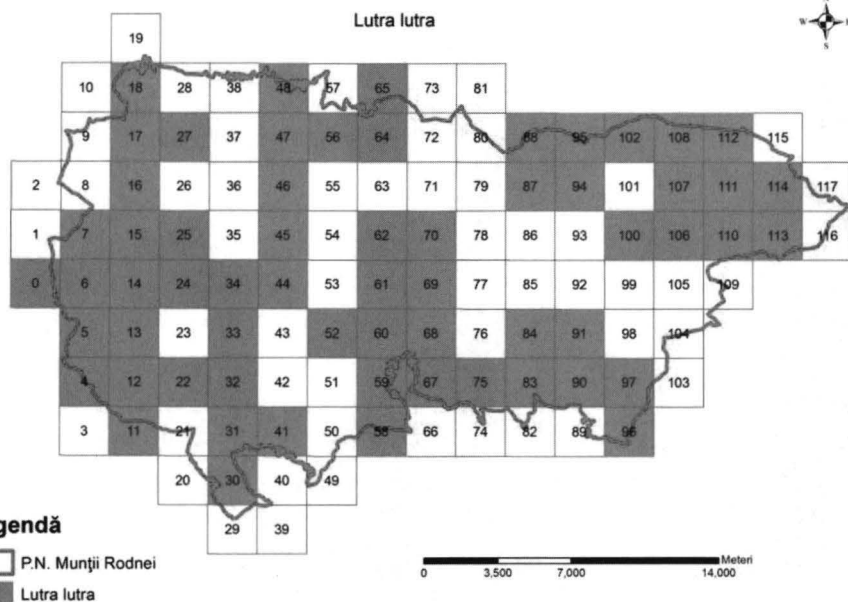

Fig. 2 Habitats of otter presence in the Rodna Mountains National Park

Field campaigns along the bedside from upstream to downstream have led to the identification of areas where otter activity is evident (Figure 2). In these areas, the traces of otter activity were reported on a length of about 8-9 km from a mountain valley, with a more intense nucleus of 4-6 km. Approximately 34 individuals are estimated to be present in the investigated area (Figure 3).

Eurasian otter abundance and distribution are related to a complex of environmental factors such as food availability, water quality, presence of riparian vegetation, human disturbance, etc. Habitats which sustain otter populations may be very diverse; however, all of them are characterized by the carrying capacity which enables foraging and breeding. Unfortunately, estimation of the quality of environmental parameters sufficient for existence of otter populations is difficult, the more so as riparian habitats often compose complicated system including more or less degraded patches. In general, unpolluted and unregulated rivers with well-preserved riparian vegetation along the banks offering various shelters are considered to be optimal otter habitats (Romanovski et al., 2013).

Fig. 3 Otter from Anieș Vallez (Rodna Mountains National Park), Photo: Claudiu Iușan

Conclusions

Only little is known worldwide about the numbers or densities of otters. Techniques for estimating the size of populations of otters are difficult to use and time consuming. A basic field survey method for estimating the presence of otters is based on counts and observations of spraints and footprints on riverbanks. Although all the currently used methods are difficult to use and time consuming, the monitoring of otter populations is very important for the purposes of conservation and management. For the countries belonging to the European Union, it is a legal duty to collect data on the distribution and population trends of threatened species such as the otter (Habitat Directive; 92/43/EEC, 1992). The otter is listed in appendices II and IV in the list of Interested Species of Community.

The study consisted in evaluation of the population and distribution of the otter (*Lutra lutra*) in the Rodna Mountains National Park based on the transects carried out during 2004-2017. The presence of the otter reflects the preservation of the water quality of the investigated habitats and the keeping of the fish stocks in the observed water courses.

Road accidents remain a cause of non-natural mortality of the otter, along with poaching as a result of the damage caused by the penetration of the

numerous existing fish farms in Anieș Valley, Cormaia Valley, Parva Valley, Vinului Valley.

The area taken into account is 14 mountain valleys each with a length of about 20 km and a width of 0,5 km and a total of 140 km² respectively. Taking into account the average presence of 34 otters, a density of 0,24 individuals/km² will result. A male otter male uses between 20-40 km of valley sector, associated river, aquatic basins, and females have a smaller territory of between 1-20 km.

Bibliography

1. Ardelean G., Bereș I., 2000: Fauna de vertebrate a Maramureșului, Colecția Universitari, Editura Dacia, Cluj-Napoca, pag. 1-378.
2. Balestrieri A., Remonti L., Smioldo G., Prigioni C. & Reggiani G., 2008: Surveying otter *Lutra lutra* distribution at the southern limit of its Italian range. *Hystrix It. J. Mamm. (n.s.)* 19: 165–173.
3. Bas N., Jenkins D. & Rothery P., 1984: Ecology of otters in northern Scotland, V. The distribution of otter *Lutra lutra* faeces in relation to bankside vegetation on the river Dee in summer 1981. *J. Appl. Ecol.* 21: 507–513.
4. Bego F., Malltezi J., Beqiraj S. & Xhulaj S., 2011: On the presence, conservation status and distribution of the otter (*Lutra lutra*) in the Semani river watershed. *Int. J. Ecosyst. Ecol. Sc.* 1: 43–49.
5. Botnariuc N., 2005: Cartea Roșie a vertebratelor din România, Editura Academiei, București.
6. Brehm A., 1964: Lumea animalelor, Editura științifică, București.
7. Chanin P., 1985: The Natural History of Otters. Croom Helm, London.
8. Chanin P., 2003: Ecology of the European otter. *Conserving Natura 2000 Rivers Ecology Series No. 10.* English Nature, Peterborough, 64 p.
9. Chanin P., 2003: Monitoring the otter *Lutra lutra*. *Conserving Natura 2000 Rivers Monitoring Series No. 10.* English Nature, Peterborough.
10. Conroy J. & Chanin P., 2001: The distribution and status of the European otter (*Lutra lutra*) – a review. In: Conroy J.W.H., Gutleb A. & Yoxon P. (eds.), *Proceedings of the otter toxicology conference, Skye 2000.* International Otter Survival Fund, Broadford, Skye.
11. Conroy J., Chanin P., 2002: The status of the Eurasian otter (*Lutra lutra*). *IUCN Otter Specialist Group Bulletin* 19A: 24-48.
12. DEFRA, 2001: Science in action for biodiversity. A report of the biodiversity research working group 1998-2001: Department of Environment, Food and Rural Affairs, PB 6035, London.

13. Dulfer R., Conroy J., Nel J., Gutleb A.C., 1998: Otter conservation – an example for a sustainable use of wetlands. Proceedings VIIth International Otter Colloquium, Trebon, Czech Republic. IUCN Otter Specialist Group Bulletin Volume 19A, Special Issue, 1-396 pag.
14. Foster-Turley Y., Macdonald S.M. & Mason C.F., 1990: Otters: an action plan for their conservation. IUCN, Gland: 126.
15. García-Díaz P., Arévalo V., Lizana M., 2010: Comparison of track and direct observation estimations for assessing abundance of the Eurasian otter. *Folia Zoologica* 60 (1): 37-42.
16. Georgescu M., 1994: The situation and status of the otter in Rumania. In: Seminar on the Conservation of the European Otter (*Lutra lutra*), Leeuwarden, the Netherlands, 7-11 June 1994, pp 71-73. Council of Europe, Strasbourg.
17. Gyalog G., Váradi L. and Gál, D., 2011: Is intensification a viable way for pond culture in Central and Eastern Europe? *AACL Bioflux* 4(5): 584-589.
18. Hysaj E. & Bego F., 2008: On the distribution, status and diet of the otter (*Lutra lutra* L.) along the Drinos river, in Albania. Proceedings of the International Conference on Biological and Environment Sciences 2008: 271–279.
19. Ionescu O., Ionescu G., 1994: The otter from the Danube Delta to the Carpathian mountains in Romania. In: Seminar on the Conservation of the European Otter (*Lutra lutra*), Leeuwarden, the Netherlands, 7-11 June 1994, pp. 66-68. Council of Europe, Strasbourg.
20. Kloskowski J., 2011: Human-wildlife conflicts at pond fisheries in eastern Poland: perceptions and management of wildlife damage. *Eur J Wild Res.*; 57:295–304. doi: 10.1007/s10344-010-0426-5.
21. Kranz A., 2000: Otters (*Lutra lutra*) increasing in Central Europe: from the threat of extinction to locally perceived overpopulation? *Mammalia* 64: 357-368.
22. Kranz A, Polednik L, Pinter V, Parz-Gollner R., 2001: Distribution, status and conservation of otters in Lower Austria. *Wiss Mitt Niederösterreich Landesmuseum*;14:39–50.
23. Kruuk H.&Conroy W.H., 1987: Surveying otter *Lutra lutra* population: a discussion of problems with spraints. *Biol. Conserv.* 41: 179–183.
24. Kruuk H., Conroy W.H., Glimmerveen U. & Ouwerkerk E.J., 1986: The use of spraints to survey populations of otters *Lutra lutra*. *Biol. Conserv.* 35: 187–194.
25. Lodé T., 1983: The decline of otter *Lutra lutra* populations in the region of the Pays de Loire, western France. *Biol Conserv.* 1993; 65:9–13. doi: 10.1016/0006-3207(93)90190-C.

26. Macdonald S.M., Duplaix, N.: The otter, symbol of our threatened fauna. *Naturopa* 45: 14-19.
27. Madsen AB, Prang A., 2001: Habitat factors and the presence or absence of otters *Lutra lutra* in Denmark. *Acta Theriol*; 46:171–179. doi: 10.1007/BF03192426.
28. Mason C., Macdonald S., 1986: Otters: ecology and conservation. Cambridge University Press, Cambridge.
29. Mason C.F.&Macdonald S.M., 1987: The use of spraints for surveying otter *Lutra lutra* populations: an evaluation. *Biol. Conserv.* 41: 167–177.
30. Ottino P., Giller P., 2004: Distribution, Density, Diet and Habitat Use of the Otter in Relation to Land Use in the Araglin Valley, Southern Ireland, *Biology & Environment Proceedings of the Royal Irish Academy* 104 (1).
31. Prigioni C., Remonti L., Balestrieri A., Sgrosso S., Priore G., Misin C., Viapiana M., Spada S. & Anania R., 2005: Distribution and sprainting activity of the otter (*Lutra lutra*) in the Pollino National Park (southern Italy). *Ethol. Ecol. Evol.* 17: 171–180.
32. Prigioni C., Balestrieri A., Remonti L., Gargaro A. & Priore G., 2006: Diet of the Eurasian otter (*Lutra lutra*) in relation to freshwater habitats and alien fish species in southern Italy. *Ethol. Ecol. Evol.* 18: 307–320.
33. Prigioni C, Balestrieri A, Remonti L., 2007: Decline and recovery in otter *Lutra lutra* populations in Italy. *Mammal Rev.*; 37:71–79. doi: 10.1111/j.1365-2907.2007.00105.x.
34. Reuther C., 2002: The otter (*Lutra lutra*) in Europe – recent developments and future needs. *IUCN Otter Specialist Group Bulletin* 19A: 282-292.
35. Risto T.S., Ulla M.L., 2007: Use of snow tracking methods to estimate the abundance of otter in Finland with evaluation of one visit census of monitoring purposes, *Annales Zoologici Fennici* 44: 179-188, Helsinki.
36. Romanovski J., Brzeziriski M., Zmihorski M., 2013: Habitat correlates of the Eurasian otter *Lutra lutra* recolonizing Central Poland, *Acta Theriol* (Warsz). 2013 Apr; 58(2): 149–155.
37. Ruiz-Olmo J. & Gosálbez J., 1997: Observations on the sprainting behavior of the otter *Lutra lutra* in the NE Spain. *Acta Theriol.* 42: 259–270.
38. Ruiz-Olmo J., López-Martin J.M. & Palazón S., 2001: The influence of fish abundance on the otter (*Lutra lutra*) populations in Iberian Mediterranean habitats. *J. Zool.* 254: 325–336.
39. Sulkava R.T, Sulkava PO, Sulkava PE., 2007: Source and sink dynamics of density-dependent otter (*Lutra lutra*) populations in rivers of central Finland. *Oecologia*; 153:579–588. doi: 10.1007/s00442-007-0774-3.

40. Tumanov L.I., 1998: Status and reproductive features of otter (*Lutra Lutra* L.) in the North-West of Russia. In: Dulfer R., Conroy J., Nel J., Gutleb A.C. (eds.), Otter conservation – an example for a sustainable use of wetlands. Proceedings VIIth International Otter Colloquium, Trebon, Czech Republic. IUCN Otter Specialist Group Bulletin Volume 19A, Special Issue, pag. 361-364.

Photomonitoring of the animal life of the Verkhovyna National Nature Park

Yaroslav Zelenchuk

Head of scientific department of NPP "Verkhovinsky"

Abstract.

The article highlights the biodiversity of the animal world of Verkhovyna NPP, which is an important part of our planet. Inventorized the number of species of mammals, birds, reptiles, amphibians, fish, roundworms and ring worms. It also highlights the importance of research work on the territory of the Verkhovyna NPP and the development of scientifically grounded conservation recommendations for the conservation and reproduction of valuable natural systems.

Фотомоніторинг тваринного світу Національного природного парку «Верховинський»

Ярослав Зеленчук

Начальник наукового відділу

НПП «Верховинський»

Анотація

У статті висвітлено біорізноманіття тваринного світу НПП «Верховинський», які є важливою складовою нашої планети. Проінвентаризовано кількість видів ссавців, птахів, плазунів, земноводних, риб, круглоротих та кільчастих червів. А також висвітлено важливість науково-дослідної роботи на території НПП «Верховинський» та розробку науково обґрунтованих природоохоронних рекомендацій для збереження та відтворення цінних природних комплексів.

Національний природний парк «Верховинський» розташований у Чивчино-Гринявських горах (верхів'я Білого і Чорного Черемосів) - це найбільш віддалена і важкодоступна частина Українських Карпат, і саме тут ще збереглися цінні з ботаніко - географічної і фітоісторичної точки зору островні осередки корінних смерекових фітоценозів реліктового характеру. Загальна площа НПП «Верховинський» становить 12022,9 га. Покрита лісом територія займає 94 % — 11301,5 га, серед яких 2471,6 га смерекові праліси, що становить 21% території Парку.

За фізико-географічним районуванням переважна більшість території Парку знаходиться в межах Рахівсько-Чивчинської, а четверта частина - Полонинсько-Чорногірської областей Українських Карпат.

Відповідно до зоогеографічного районування, територія Національного природного парку «Верховинський» знаходиться в межах Карпатського гірського зоогеографічного Центрально-Європейського округу країни Карпати Українські та є складовою частиною Західно-Європейської провінції Бореально-Європейської під області Палеарктичної області. Тваринний світ НПП «Верховинський» складається з гірськолісового та полонинського ландшафтно-фауністичного комплексів. Серед них виділяються ділянки: Чивчинська та Пневська.

Оскільки територія НПП «Верховинський» віддалена та важкодоступна, то зазнає мінімального антропогенного впливу, внаслідок чого збереглася унікальність видового рослинного покриву та фауністичного біорізноманіття. Фауністичні дослідження території Парку є вкрай важливими для наукового світу, адже являються «білою плямою» на території Карпат.

Безпомилково можна стверджувати, що видовий склад наземних хребетних тварин НПП «Верховинський» належить до гірського фауністичного комплексу, тут наявні представники бореальних, тайгових і мішаних лісів Західної Європи. Найхарактернішими є саламандра плямиста, тритон карпатський, тритон альпійський, кумка гірська, глухар, рябчик, жовна чорна, шишкар ялиновий, білка карпатська, ведмідь бурий та деякі інші. Необхідно зауважити, що на дану територію нечасто заходять тварини, характерні для фауністичного комплексу передгірної зони і вже зовсім рідко можна виявити види типові для степової рівнини: 1000 і більше м.н.р.м. даються взнаки.

З іншого боку в цій місцевості наявні фауністичні елементи, характерні лише для верхньої смуги криволісся, які навіть в період кочівель не спускають нижче як 800-1000 м.н.р.м., як наприклад дрізд гірський.

Цінність та унікальність НПП «Верховинський» підтверджується такими факторами: перш за все, тут мешкають види, характерні саме для середньо-високогірної зони, які ніде більше на Україні не зустрічаються, по-друге, тут є достатні площі, придатні для нормального проживання тварин, що зустрічаються у субальпійському поясі, по-третє виявлені рідкісні тварини занесені до Червоної книги України та інших міжнародних охоронних списків, а також більш чисельні, але чітко локалізовані.

Великі ссавці мають неабияке значення в функціонуванні наземних біоценозів. В абсолютно дикому стані на території Парку характерні: олень благородний (*Cervus elaphus*), козуля європейська (*Capreolus capreolus*), кабан дикий (*Sus scrofa*), бурий ведмідь (*Ursus arctos*), рись (*Felis lynx*), вовк (*Canis lupus*), кіт лісовий (*Felis silvestris*), горностаї (*Mustela erminea*), норка європейська (*Mustela lutreola*).

Пташиний світ багатий на такі рідкісні представники як: беркут (*Aquila chrysaetos*), сапсан (*Falco peregrinus*), підорлик малий (*Aquila pomarina*), боривітер звичайний (*Falco tinnunculus*), осоїд (*Pernis apivorus*), зміїд (*Circaetus gallicus*), тетерук (*Lururus tetrix*) та багато інших.

В холодних гірських потоках водиться форель струмкова, також червонокнижні види лосось дунайський, минь річковий, морена звичайна та дунайсько-дністровська, встановлено також наявність п'явки медичної (*Hirudo medicinalis* L.) та черв'яка дощового (*Lumbricus terrestris* L.). Також зустрічається мінога карпатська (*Eudontomyzon danfordi*).

Фауна безхребетних багата та різноманітна, серед яких можна відмітити: жук-олень (*Lucanus cervus*), розалія альпійська (*Rosalia alpina*), майка фіолетова (*Meloe violaceus*); веснянка велика (*Perla maxima*); дозорець-імператор (*Anax imperator*), красуня діва (*Calopteryx virgo*); кутокрильниця-альбум (*Polygonia c-album*), махаон (*Papilio machaon*), райдужниця велика (*Apatura iris*), чорнушка манто (*Erebia manto*), пеструшка таволгова (*Neptis rivularis*), жалібниця (*Nymphalis antiopa*), адмірал (*Vanessa atalanta*) та інші.

За матеріалами інвентеризації Парку був складений список фауни, який включає: 48 видів ссавців, 122 – птахів, 6 – плазунів, 11 – земноводних, 16 – риб, 1 – круглоротих, 2 – кільчастих червів. Види тварин, що потребують особливої охорони, які занесені до Міжнародних червоних списків та ЧКУ, із всього описаних 203 видів хребетних тварин та 5 видів класу п'явки, 152 – занесені до червоних списків світу та України, із них 8 видів до Червоного списку МСОП, 10 видів до ЄЧС, 26 видів до Вашингтонської конвенції, 170 видів до Бернської конвенції, 43 види до Боннської конвенції, 50 види до Червоної книги України та 97 видів, які оберігаються регіональними Червоними списками України.

Важливим аспектом науково-дослідної роботи на територіях природо-заповідного фонду є інвентаризація біорізноманіття та розробка науково обґрунтованих природоохоронних рекомендацій для збереження та відтворення цінних природних комплексів. Одним із аспектів інвентаризації є дослідження видового та популяційного складу великих ссавців, для моніторингу за їх переміщенням у часі та просторі.

Координацію таких наукових досліджень, які здійснюються під егідою та за фінансування Дунайсько-Карпатської програми WWF у

рамках міжнародних проектів «Відкриті кордони для ведмедів у Румунських та Українських Карпатах» і «Сприяння відповідальному веденню лісового господарства для невиснажливого розвитку в Українських Карпатах» на території Верховинщини, здійснює кандидат біологічних наук, науковий співробітник відділу екосистемології Інститут екології Карпат Національної академії наук України – Тарас Башта. Для цих наукових досліджень Національному природному парку «Верховинський» надані спеціальні технічні засоби – «фото пастки» для аудіо, відео та фото фіксації місцевої фауни. За допомогою установлених у різних природних біотопах «фото пасток» отримано дуже цікаві фотографії представників тваринного світу особливо в нічний період.

Крім того дуже цікавими та малодослідженими на території Карпат є так звані «міжвидові конфлікти» фіксування яких є досить важкими.

Працівники наукового відділу та природо-охоронних, науково-дослідних відділень встановлюють «фото пастки» в місцях концентрації парнокопитних, на лісових стежках та міграційних коридорах диких тварин, узліссях та біополянах. Такою мережею фото фіксації покрита майже вся найцікавіша у фауністичному плані територія Національного природного парку «Верховинський». Для дослідження впливу біотехнічних заходів для тварин «фото пастки» установлюються біля стаціонарних годівниць та солонців. Все це потребує багато часу та фізичного здоров'я через віддаленість і важко доступність території, потребі систематичної заміни елементів живлення та карт пам'яті, переустановлення фото пасток на інші місця і т.п.

Крім цього фото фіксація тваринного світу працівниками наукового відділу та природо-охоронних, науково-дослідних відділень, які забезпеченні фотоапаратами, дозволяє співставити інформацію щодо популяційного складу тварин, що в свою чергу дає змогу не допустити повторної фіксації під час проведення обліків фауни по першому та останньому снігу на території Парку.

Всі отримані матеріали, опрацьовуються науковцями Парку і використовуються під час розробок природоохоронних рекомендацій для їх подальшого втілення в час коли антропогенний тиск досягнув критичної межі: знеліснення, браконьєрство, промислове забруднення, інтенсифікація сільського господарства, розвиток туризму, розширення транспортної мережі які вкрай негативно впливають на біорізноманіття Українських Карпат.

1. Антропогенні зміни в лісах українських Карпат і їх наслідки / О.В. Максимець, С.А. Генсірук, Лісівнича академія наук України.- М., 2004. – 147с.- № 3.
2. Бондаренко В. Д. Звірі наших лісів. – К.: Урожай, 1998. – 160 с.
3. Слободян О.О. Бурий ведмідь Українських Карпат / О.О. Слободян – Івано-Франківськ: 2008. – 160 с.
4. Фесенко Г.В., Бокотей А.А. Птахи фауни України: польовий визначник. – К., 2002. – 416 с.
5. Червона книга України. Тваринний світ. – Київ: «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 1994. – 464 с.
6. Червона Книга України .- II виданнязі змінами / О.Ю. Шапаренко, С.О. Шапаренко // Торсінг плюс. – 2008. – 384 с.
7. Брусак В., Зінько Ю., Благодир С., Шевчук О., Кричевська Д., Ліро А., 2010: Ключові території Українських і Польських Карпат у складі Транскарпатської екологічної мережі. – Вісник Львівського університету. Серія географічна, Вип. 38, с.45-57.
8. Зеленчук Я.І., Мацап'як Л.Ф., Я.С.Форгіль – Смерекові праліси НПП «Верховинський» / Я.І.Зеленчук Л.Ф.Мацап'як., Я.С.Форгіль // Еколого-просвітницький краєзнавчий журнал «Жаб'є» - 2014 - №2. С.43-45

Distribution of priority species and habitats from the Rodna Mountains (Natura 2000 site, ROSCI0125)

Iuşan Claudiu

Keywords: priority, species, habitats

Abstract

The Rodna Mountains National Park and Natura 2000 site is placed in Northern part of Romania, Eastern Carpathians and is having a surface of 48.062 ha. The site is sheltering 6 priority species (*Ursus arctos*, *Canis lupus*, *Rosalia alpina*, *Campanula seratta*, *Pseudogaurotina excellens*, *Callimorpha quadripunctaria*) and 6 priority habitats (Bushes with *Pinus mugo* and *Rhododendron sp.*, Alluvial forests with *Alnus glutinosa* and *Fraxinus excelsior* (Alno-Padion, *Alnion incanae*, *Salicion albae*), Species-rich *Nardus* grasslands, on silicious substrates in mountain areas, Active raised bogs, Petrifying springs with tufa formation (*Cratoneurion*), Alpine pioneer formations of the *Caricion bicoloris-atrofuscae*). For these very important species and habitats from a communitarian point of view, there were realized the distribution map at the Rodna Mountains level during the period 2014-2017.

Introducere

The Rodna Mountains (ROSCI0125 code of Natura 2000 site) is located in the alpine biogeographic region of Rodna Mountains. The site's surface is 48.062 ha, with an altitude ranging from 595 to 2.303 m (Standard Form of the Natura 2000 site), with a medium altitude of 1.424 meters. Administratively, 20% of the site is located in Maramureş County and 80% in Bistriţa-Năsăud County (<http://biodiversitate.mmediu.ro/rio/natura2000>).

Priority species are species of Community importance for the preservation of which, the European Community has a special responsibility because of the low proportion of their area within the European Union. These species are indicated by an asterisk (*) in Annex II of the Habitats Directive 92/43/EEC, Annex no. 3 of OUG no. 57/2007, approved with amendments and completions by Law no. 49/2011, as amended.

Priority natural habitats are the natural habitats threatened with extinction present in the European Union and whose preservation has become a prime responsibility for the European Community, given the percentage of their natural disintegration. These types of priority natural habitats are highlighted by an asterisk (*) in Annex I of the Habitats Directive 92/43/EEC.

Any plan or project not directly connected with or not necessary for the management of the site containing priority species and habitats but likely to

significantly affect the area, "*per se*" or in combination with other plans or projects, shall be subject to an appropriate assessment of the potential effects on the site, depending on the conservation objectives of the site. Depending on the conclusions of that assessment, the site administration approves the plan or project only after it has determined that it has no adverse effects on the integrity of the site and, if appropriate, after consulting the public opinion. In sites with habitats and priority species, the only considerations that may be invoked are those related to public health or safety, certain beneficial consequences of major importance for the environment or, following the European Commission's opinion, other crucial reasons of major public interest Habitats Directive 92/43/EEC).

In the Natura 2000 Rodna Mountains there are 6 species and 6 priority habitats (Table 1).

Table 1. Priority species and habitats in the Natura 2000 Rodna Mountains (ROSCI0125), (Iuşan C., 2013)

No.	Name of species and habitats	Code*
1	<i>Ursus arctos</i> (brown bear)	1354
2	<i>Canis lupus</i> (wolf)	1352
3	<i>Callimorpha quadripunctaria</i> (Jersey tiger butterfly)	1087
4	<i>Rosalia alpina</i> (Rosalia longicorn)	1078
5	<i>Campanula serrata</i> (bellflower)	4070
6	<i>Pseudogurotina excellens</i> (beetle)	4024
7	Bushes with <i>Pinus mugo</i> and <i>Rhododendron sp.</i>	4070*
8	Alluvial forests with <i>Alnus glutinosa</i> and <i>Fraxinus excelsior</i> (<i>Alno-Padion</i> , <i>Alnion incanae</i> , <i>Salicion albae</i>)	91EO*
9	Species-rich <i>Nardus</i> grasslands, on silicious substrates in mountain areas	6230*
10	Active raised bogs	7110*
11	Petrifying springs with tufa formation (<i>Cratoneurion</i>)	7220*
12	Alpine pioneer formations of the <i>Caricion bicoloris-atrofuscae</i>	7240*

*Code according the Directive 92/43/CEE

Materials and methods

The analysis of the distribution of priority species and habitats in the Natura 2000 site The Rodna Mountains were made through direct observations and using various methods, specific to each species or habitat (Table 2).

Table 2. Methods used to analyze the distribution of priority species and habitats

No.	Name of species and habitats	Methods used	Materials used
1	<i>Ursus arctos</i> (brown bear)	Footprints on snow	GPS Forest landscaping maps Binocular Topographic maps Species guides Lighting traps Entomological nets Camera with infrared sensors Field car Drone Satellite images Metric frames Herbarium Power generator Butterfly binoculars Digital camera Roulette Field microscope Camouflage tents for photography Clinometer Dendrometer Laser spacer
		Video cameras with infrared motion sensors	
		Excrements observations	
		Killed pray	
2	<i>Canis lupus</i> (wolf)	Footprints on snow	
		Video cameras with infrared motion sensors	
		Excrements observations	
		Killed pray	
3	<i>Callimorpha quadripunctaria</i> (Jersey Tiger butterfly)	Lighting traps	
		Entomological nets	
4	<i>Rosalia alpina</i> (<i>Rosalia longicorn</i>)	Entomological nets	
		Direct observation	
5	<i>Campanula serrata</i> (flowerbell)	Square frame	
		Direct observation	
6	<i>Pseudogaurotina excellens</i> (beetle)	Lighting traps	
		Entomological nets	
7	Bushes with <i>Pinus mugo</i> and <i>Rhododendron sp.</i>	Direct observation	
8	Alluvial forests with <i>Alnus glutinosa</i> and <i>Fraxinus excelsior</i> (<i>Alno-Padion</i> , <i>Alnion incanae</i> , <i>Salicion albae</i>)	Direct observation	
9	Species-rich <i>Nardus</i> grasslands, on silicious substrates in mountain areas	Direct observation	

No.	Name of species and habitats	Methods used	Materials used
10	Active raised bogs	Direct observation	
11	Petrifying springs with tufa formation (<i>Cratoneurion</i>)	Direct observation	
12	Alpine pioneer formations of the <i>Caricion bicoloris-atrofuscae</i>	Direct observation	

The distribution analysis period ranges between 2014-2017 and was carried out by the Rodna Mountains National Park Administration.

Results and discussions

The distribution of the brown bear (*Ursus arctos*) and the wolf (*Canis lupus*) was done by observing traces left in mud and snow, excrements, killed pray, shepherd alerts as a result of the damages caused by killing sheep, movies captured with infrared cameras with motion sensors (Figures 1, 2), (Vogel et al., 2009, Ionescu, 2002).

Tiger butterfly (*Callimorpha quadripunctaria*) is an active species at night, being attracted by bright lights. Thus, monitoring of this species (starting from the certification of its presence) was achieved by the use of light traps (Fig.3) (Mihuț, 2010, Rakosy et al., 2003).

The presence of the alpine longicorn (*Rosalia alpina*) shows a good conservation status of the beech forests, especially of the secular forests, because this species survives and proliferates only in mature forests. From an economic point of view, the alpine longicorn is a very important factor, being an indicator of healthy beech forests. The evaluation of the distribution of this species was made by direct observations along the transects in the mature beech forests (Figure 4), and the specimens in flight were captured for observation and identification by entomological nets. It is a species that can move on relatively large distances, having a good flying ability. It is an active species the day that remains active on the twilight, when it also performs flying in the high coronations, looking for thick, dry branches (Nițu, 2010, Săvulescu et al., 1961).

Campanula serrata or bellflower is a frequent species found in meadows, meadows, rocks and groves, among the alpine and subalpine hedges, from the alpine, subalpine floors up to the mountainous level of spruce and beech. In the Rodna Mountains, it is mentioned in most of the alpine area - Pietrosu Mare, Valea Vinului, at the Gate, Mihăiasa, Valea Anieșului, Măgura Teiului, Izvorul Mare Valley, Rotunda, Crăciunel, Ineu, Corongiș etc. The

presence of the species was achieved by direct observations in the habitats that offer optimal conditions to the species (Fig.5). (Ciocârlan, 2000, Cristea et al., 2004).

The beetle (*Pseudogaurotina excellens*) is a xylophagous, monophagous species (*Lonicera nigra/rubra*), endemic to the Carpathian Mountains, with a fragmentary area, in continuous regression, due to the continuous alteration of the characteristic habitat. The populations were monitored by the technique of observing and direct counting of specimens (especially from June to July) from umbelliferous inflorescences and monitoring of catches in light traps mounted in mountain poles. The grasslands close to which the host plant (*Lonicera nigra*) was identified, Fig. 6, (Nitzu, 2010; Nitzu et al., 2008).

Types of habitat „Bushes with *Pinus mugo* and *Rhododendron myrthifolium*” (4070*) are habitats of Community interest and priority (Habitats Directive, Annex 1) and are represented on the site by edible climbing communities (*Pinus mugo*), usually accompanied by broadleaf evergreen shrub (*Rhododendron myrtifolium*), blueberry (*Vaccinium myrtillus*) and cranberry (*Vaccinium vitis-idaea*), located on the subalpine area. The need to ensure a favorable conservation status of this type of habitat is given by the particular conservative value (eg large number of taxa, including rare taxa); environmental role (anti-erosion, hydrological); the peculiar landscape role; the degradation suffered in the past as a result of grubbing up of these hedges in order to extend the alpine pastures. The habitat 4070* is a habitat that occupies a large area in compact, discontinuous polygons in the central part of the massif in almost all the ridges of the valleys included in the park, on the heights and slopes of the park, spread on the subalpine floor, a considerable effort to monitor its conservation status (Figure 7), (Candrea et al, 2009, Coldea, 1990, Donita et al., 2005, Gafta et al., 2008).

The 91EO* habitat of alluvial forests with *Alnus glutinosa* and *Fraxinus excelsior* (*Alno-Padion*, *Alnion incanae*, *Salicicon albae*) is made up of *Alnus incana* arboreal phytocoenoses, installed on alluvial soils, effluent cones of valleys, flooded periodically, for short periods, located in the major bed of the main watercourses in the site (Aniesul Mare, Aniesul Mic, Rebra, Bistrita Aurie etc.). The need to ensure a favorable conservation status of this type of habitat is given by: conservative value; the ecological role (anti-erosion, alluvial deposits, bank consolidation, hydrological); the degradation suffered in the past as a result of actions to regulate riverbeds, the exploitation of mineral aggregates and the construction of dams and forest roads along the valleys included in the site; high landscaping value.

The habitat 91EO* has a distribution in the form of longitudinal strips located either on both sides of the minor bed or only one of them, depending on the terrain configuration, with varying width, ranging from 1-2 rows of trees to

a few tens of meters, interrupted instead of grassland/high grass communities, or forest zoning habitats that run on the slopes of the watercourse to contact with it where the major bed is missing (Figure 8), (Candrea et al, 2009, Coldea, 1990; Donita et al., 2005; Gafta et al., 2008).

The 6230* habitat of the *Nardus*-rich mountain meadows of the *Nardus* species on silicious substrates is represented in the Rodna Mountains by closed, mesophilic, *Nardus stricta* cenoses, installed on low slopes, more sheltered, on podzolian soils and humosiosols, with a strong acid reaction the subalpine and alpine levels. The meadows are composed by *Nardus stricta* and *Festuca nigrescens*. Their distribution was analyzed by direct observations in potential habitats (Figure 9). Habitat 6230* appears on rather stretched surfaces, installed on slopes slightly inclined, more sheltered, on podzolic soils and humosiosols, with a strong acid reaction, from subalpine and alpine floors (Candrea et al., 2009, Coldea, 1990, Donita et al., 2005, Gafta et al., 2008).

The active raised bogs habitat (7110*) is represented in the site by census of oligotrophic swamps/acid peat, poor in mineral nutrients, hydrologically maintained mainly by the intake of rainfall, with a water level generally higher than the surrounding groundwater vegetation perennial dominated by pillows (varieties) vividly colored by *Sphagnum spp.*, which allow creeping the marsh in its central part. The need to ensure a favorable conservation status of this type of habitat is given by: special conservative value (eg rare taxa, glacial relics); ecological (hydrological) role; the peculiar landscape role; the degradation suffered in the past as a result of operations to exploit and drain these peatlands. The habitat 7110* appears on quite small areas (tens, maximum hundreds of m²), isolated, formed by the clogging of some alpine lakes or the extension of some marvels around the springs located on the plateau and the boilers in the central part of the massif, on the subalpine floor (Figure 10), (Candrea et al, 2009, Coldea, 1990, Donita et al., 2005, Gafta et al., 2008, Pop, 1960).

The habitat type 7220* of *Cratoneurion* petrified springs is represented in the site by hygrophilous censuses that develop at the edges of the springs in the mountain and subalpine floors of the limestone massifs of the Rodna Mountains. The edifying species for this type of habitat are *Cratoneuron commutatum*, *Cratoneuron filicinum*, along with *Silene pusilla*, *Saxifraga aizoides*, *Pinguicula vulgaris*, *Doronicum carpaticum*. The need to ensure a favorable conservation status of this type of habitat is given by: the particular conservative value; environmental role (anti-erosion, hydrological); the peculiar landscape role; the high vulnerability of this type of habitat to fluctuations in the water regime. The habitat 7220* appears on quite small areas (tens, maximum hundreds of m²), isolated, located at the edges of the springs in the mountain and subalpine floors

of the limestone massifs of the Rodna Mountains (Fig. 11), (Candrea et al, 2009, Coldea, 1990, Donita et al., 2005, Gafta et al., 2008).

The habitat 7240* of alpine pioneer formations of *Caricion bicoloris-atrofuscae* is represented by alpine communities that colonize neutral to slightly acidic, stony, sandy, sometimes slightly clayey or turbulent, saturated in cold water on the moors and on the edges of the springs, streams, the glacial torrents of the alpine area. For the existence of this type of habitat, the permanent or continuous freezing of the soil is essential for a long time. The vegetation is short, consisting mainly of *Carex* and *Juncus* (*Caricion bicoloris-atrofuscae*). The habitat 7240* appears on quite small surfaces (tens, maximum hundreds of m²), isolated, located at the edges of the springs in mountain and subalpine floors of the limestone limestone (Figure 12), (Candrea et al, 2009, Coldea, 1990, Donita et al., 2005, Gafta et al., 2008).

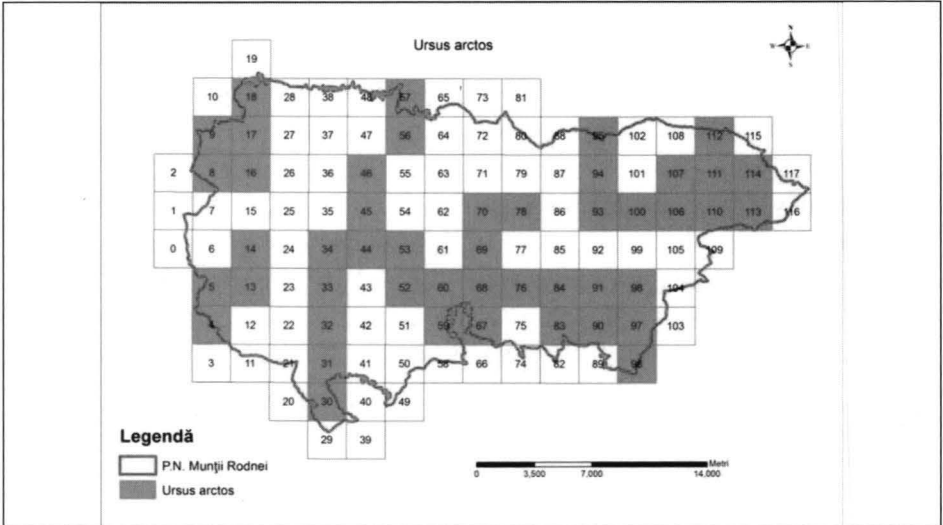
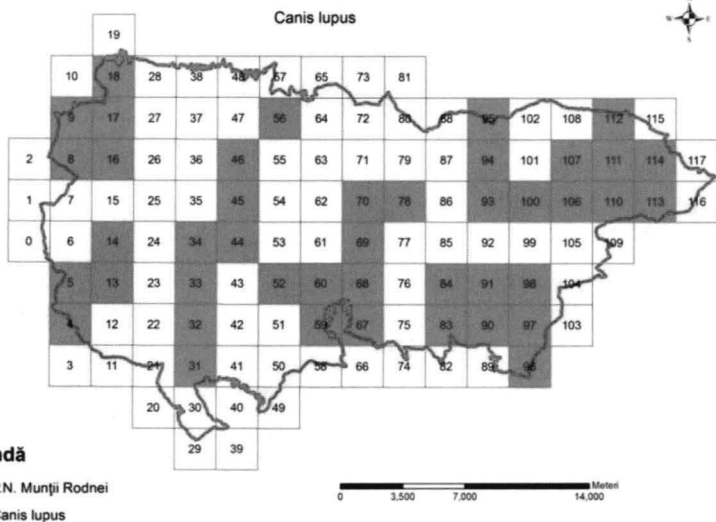
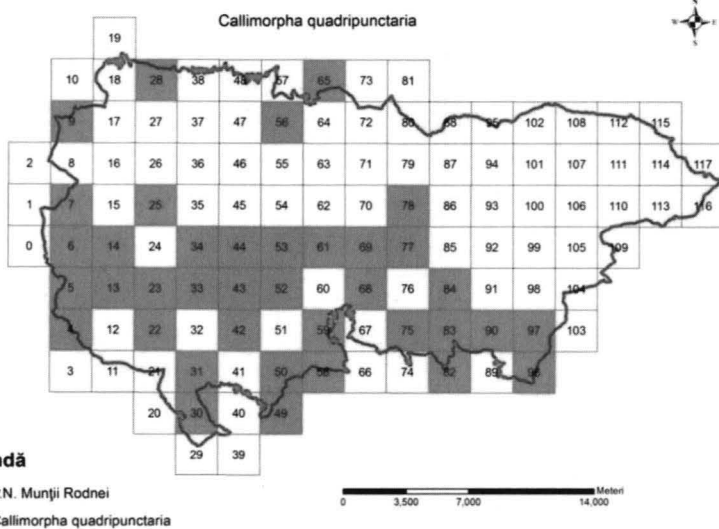

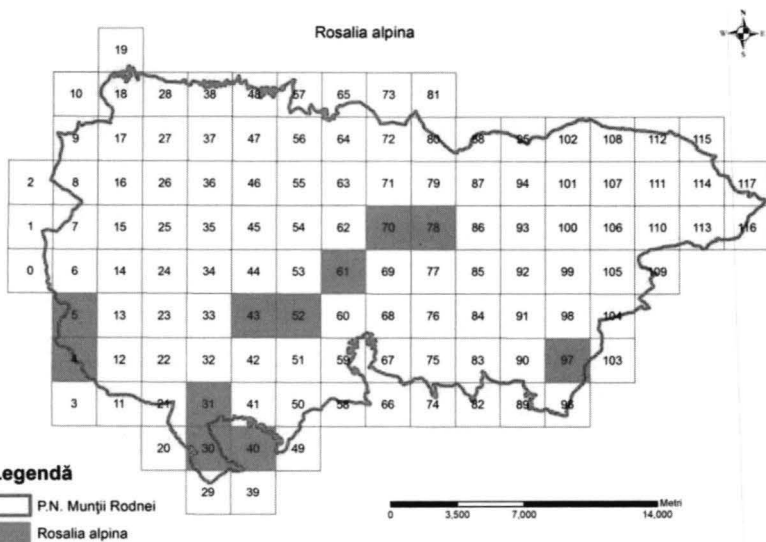
Fig. 1 The distribution map of brown bear (*Ursus arctos*) in Rodna Mountains National Park and Natura 2000 site

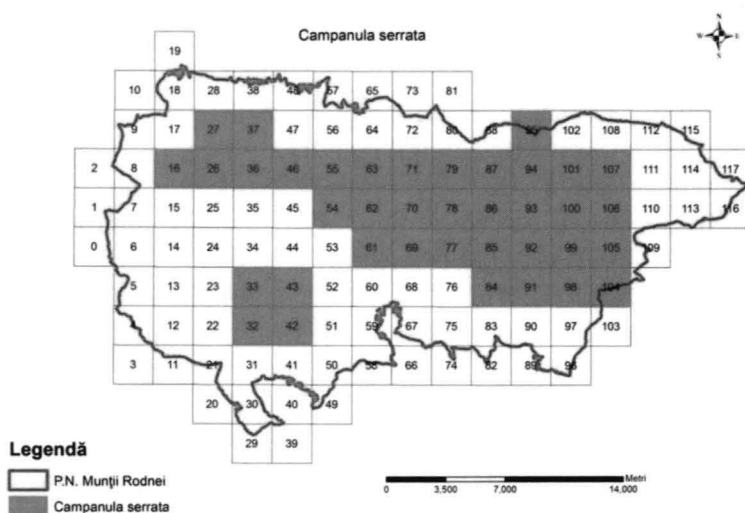
*Fig. 2 The distribution map of wolf (*Canis lupus*) in Rodna Mountains National Park and Natura 2000 site*

*Fig. 3 The distribution map of Jersey tiger butterfly (*Callimorpha quadripunctaria*) in Rodna Mountains National Park and Natura 2000 site*

*Fig. 4 The distribution map of alpine longicorn (*Rosalia alpina*) in Rodna Mountains National Park and Natura 2000 site*

*Fig. 5 The distribution map of bellflower (*Campanula serrata*) in Rodna Mountains National Park and Natura 2000 site*

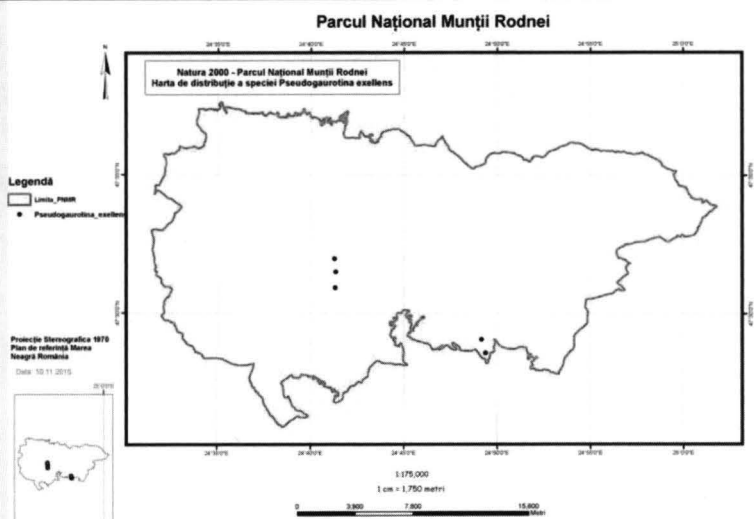

Fig. 6 The distribution map of beetle (*Pseudogaurina excellens*) in Rodna Mountains National Park and Natura 2000 site

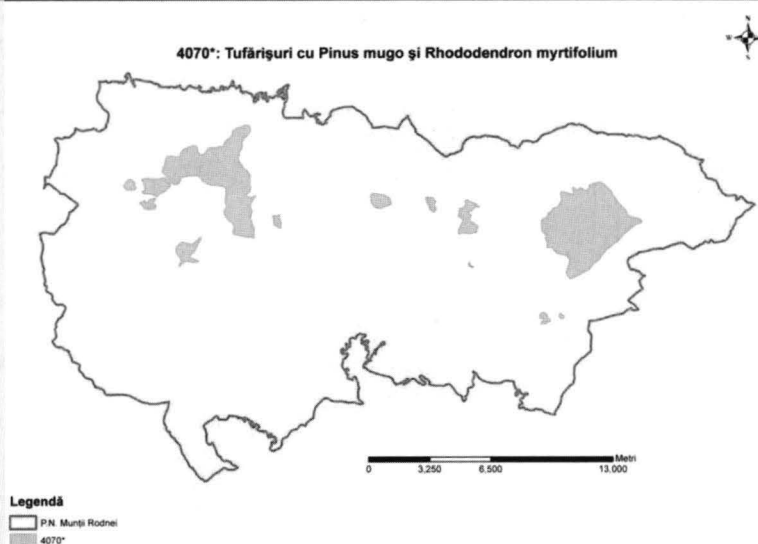

Fig. 7 The distribution map of 4070* habitat (Bushes with *Pinus mugo* and *Rhododendron* sp.) in Rodna Mountains National Park and Natura 2000 site

Fig. 8 The distribution map of 91E0 habitat (Alluvial forests with *Alnus glutinosa* and *Fraxinus excelsior* (Alno-Padion, Alnion incanae, Salicion albae)) in Rodna Mountains National Park and Natura 2000 site*

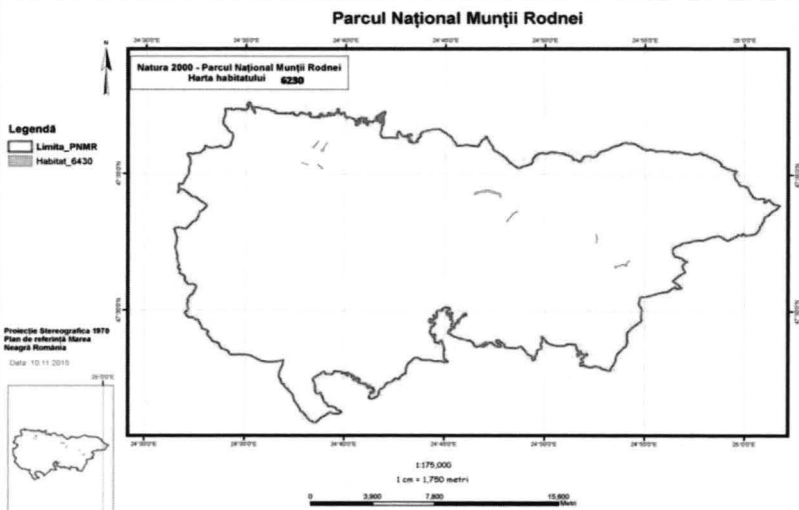

Fig. 9 The distribution map of 6230 habitat (Species-rich *Nardus* grasslands, on silicious substrates in mountain areas) in Rodna Mountains National Park and Natura 2000 site*

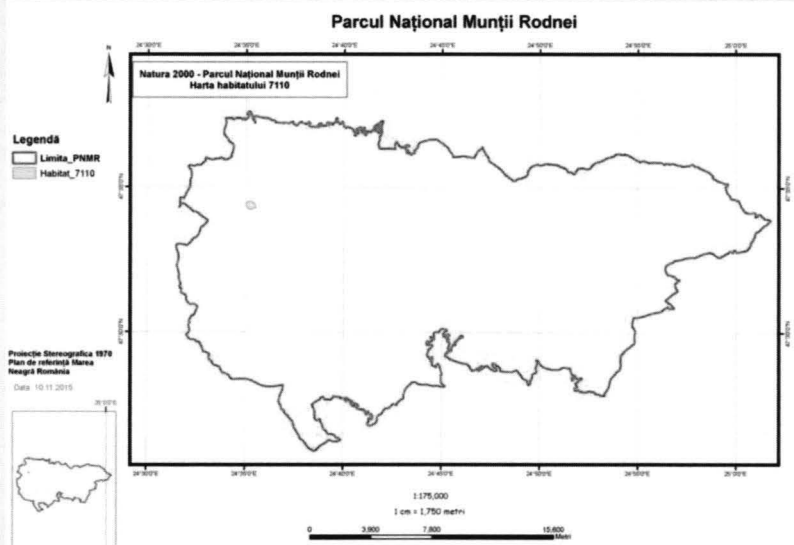

Fig. 10 The distribution map of 7110 habitat (Active raised bogs) in Rodna Mountains National Park and Natura 2000 site*

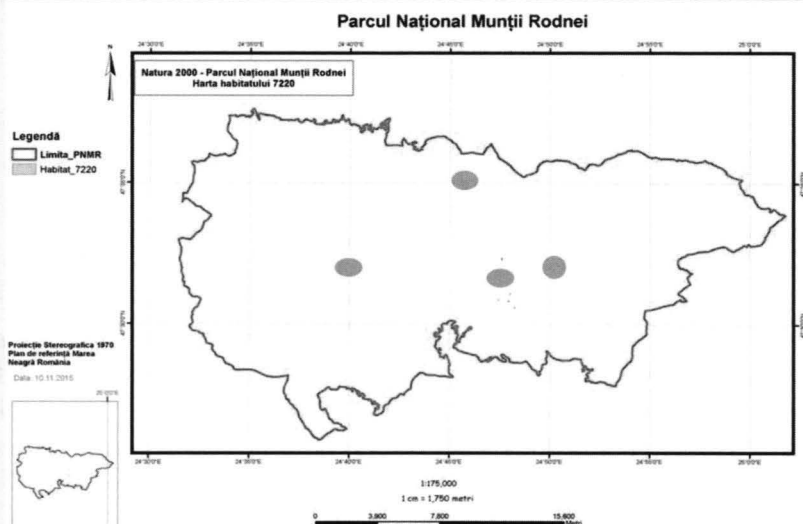
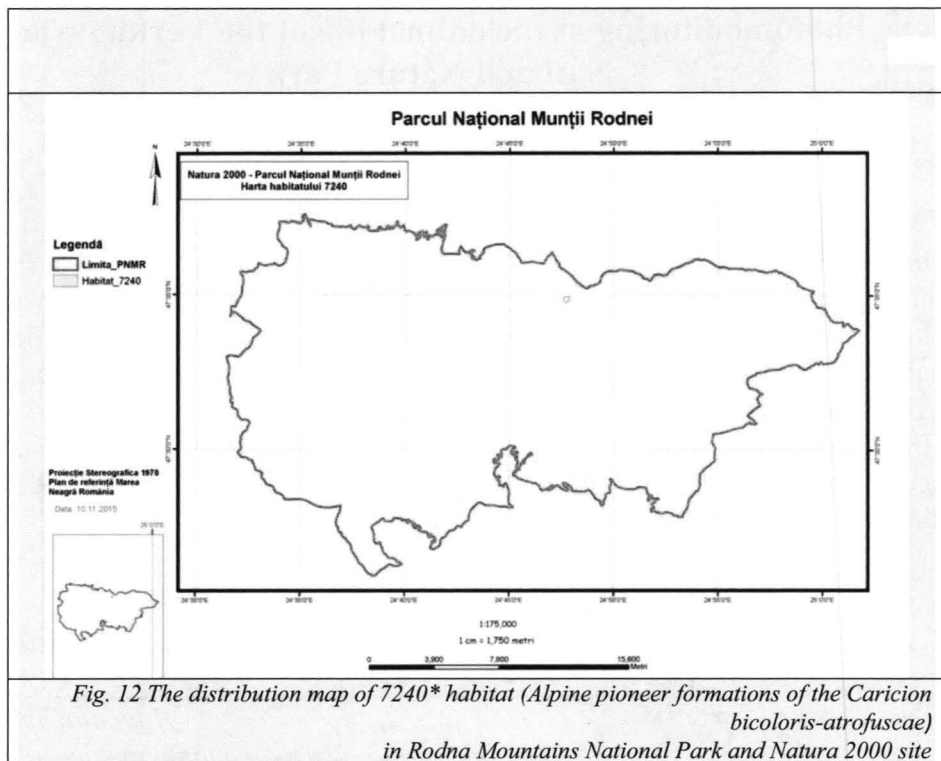

Fig. 11 The distribution map of 7220 habitat (Petrifying springs with tufa formation (Cratoneurion)) in Rodna Mountains National Park and Natura 2000 site*

Conclusions

The Natura 2000 Rodna Mountains (ROSCI0125) site comprises 12 priority species and habitats for conservation at European level, thus constituting a protected area representative of European biodiversity.

Elaboration of distribution maps of the 6 species (*Ursus arctos*, *Canis lupus*, *Rosalia alpina*, *Campanula seratta*, *Pseudogaurotina excellens*, *Callimorpha quadripunctaria*) and 6 priority habitats (*Pinus mugo* and *Rhododendron myrthifolium* bushes, alluvial forests with *Alnus glutinosa* and *Fraxinus excelsior*-Alno-Padion, *Alnion incanae*, *Salicicon albae*, *Nardus* mountain meadows rich in siliceous substrates, Active raised bogs, *Croutoneurion*-shaped petrified springs, alpine pioneer formations with *Caricion bicoloris-atrofuscae*) represent a first step towards ensuring a permanent monitoring and a favorable conservation status.

Among the priority species, Rodna Mountains host a few rare species at national level, such as *Pseudogaurotina excellens*, and among the priority habitats are the alpine pioneer formations of *Caricion bicoloris-atrofuscae* as having a limited distribution only at the Rodna Mountains.

Of the total area of Romania, Natura 2000 sites represent approximately 22.68% (5.406.000 ha), and among them, the Natura 2000 Rodna Mountains play an important role in preserving representative populations of priority species of community interest.

Bibliography

1. Cândrea B., Ș. B., Lazăr, G., Tudoran, G. M., Stăncioiu, P. T., 2009: Habitate forestiere de importanță comunitară incluse în proiectul LIFE05 NAT/RO/000176: „*Habitate prioritare alpine, subalpine și forestiere din România*” MONITORIZAREA STĂRII DE CONSERVARE. Editura Universității Transilvania Brașov.
2. Ciocârlan Vasile, 2000: Flora ilustrată a României, Ed. Ceres, București.
3. Coldea, Gh., 1990: Munții Rodnei. Studiu geobotanic. Editura Academiei Române, 183 pag.
4. Cristea, V., Gafta, D., Pedrotti, F., 2004: Fitosociologie, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca. 394 p.
5. Doniță, N., Popescu, A., Paucă-Comănescu, M., Mihăilescu, S., Biriș, I. A., 2005: Habitatele din România, Editura Tehnică-Silvică, București, 496 pag.
6. Habitats Directive 92/43/EEC – Council Directive 92/43/EEC on the conservation of natural habitats and of wild fauna and flora (OJ L 206, 22.7.92).
7. Gafta, D., Mountford, O., 2008: Manual de interpretare a habitatelor Natura 2000 din România. Editura Risoprint. Cluj-Napoca, 101 pag.
8. Ionescu O., 2002: Bear status and management in Carpathians, ICAS.
9. Iușan C., 2013: Ghidul speciilor și habitatelor de interes comunitar din Parcul Național Munții Rodnei – sit Natura 2000, pag. 102, Editura Todesco, Cluj-Napoca.
10. Mihaș S., 2010: Lepidoptera în Managementul și Monitoringul Speciilor Natura 2000 din România. Ghid Metodologic (Edit. Victoria Tatole), pag.175-201.
11. Nițu E., 2010: Coleoptera In Managementul și Monitoringul Speciilor Natura 2000 din România. Ghid Metodologic (Ed. Victoria Tatole), p.151-174.
12. Nitzu E., Popa I., Nae A., Iușan C., 2008: Faunal researches on the invertebrates (Coleoptera, Orthoptera, Collembola and Araneae) in the Rodnei Mountains Biosphere Reserve. Trav. Inst. Spéol. “*Emil Racovitza*”, 47: 3 – 52.

13. OUG 57-2007: Ordonanță de Urgență a Guvernului privind regimul ariilor naturale protejate, conservarea habitatelor naturale, a florei și faunei sălbatice.
14. Pop E., 1960: Mlaștinile de turbă din R.P. România, Ed. Acad. Română, București, 519 p.
15. Rakosy L., Goia M. & Z. Kovacs. 2003: Catalogul Lepidopterelor Romaniei (Verzeichnis der Schmetterlinge Rumaniens). Societatea Lepidopterologică Română, Cluj-Napoca, 446 pag.
16. Săvulescu N., Panin S., 1961: Familia Cerambycidae (croitori). Fauna R.P.R., Insecta, Vol. X Fasc. 5, Editura Academiei R.P.R., 523 p.
17. Vogel, M., Ionescu, O., Ionescu, G., Ramon, J., Pașca, C., Popa, M., Pavlik, M., Künzl, M., Bucur, C., Grab, J., Blum, C., Ondrus, S., Adamec, M., Dobravec, J., Iuncu, H., Kassa, M., Zibordi, F., Rauer, G., and Dungler, H. R., 2009: Large carnivores in the Alps and Carpathians. Living with the wildlife. Report: 1-24. Chambéry, France, Task Force Protected Areas - Permanent Secretariat of the Alpine Convention.
18. <http://biodiversitate.mmediu.ro/rio/natura2000/static/pdf/ros-ci0125.pdf> - Formularul Standard pentru situl natura 2000 Munții Rodnei (ROSCI0125).
19. www.parcrodna.ro

Munții Maramureșului au fost declarați arie protejată de interes național, în categoria parcuri naturale, începând cu anul 2005. Principalele motive ale desemnării au fost: prezența ultimei populații naturale de lostrită din țara noastră ca endemit al bazinului Dunărean, prezența florei și faunei emblematice pentru Carpați în cadrul unor ecosisteme stabile, existența habitatelor naturale pe întinderi mari, precum și un mod de viață tradițional, direct dependent de resursele naturale și încă păstrat într-o măsură semnificativă.

Parcurile naturale au ca scop menținerea interacțiunii armonioase a omului cu natura prin protejarea diversității habitatelor și a peisajului, promovând păstrarea folosințelor tradiționale ale terenurilor, încurajarea și consolidarea activităților, practicilor și culturii tradiționale ale populației locale. De asemenea, oferă publicului posibilități de recreere și turism și se încurajează activitățile științifice și dezvoltarea ecoturismului.

Obiectivele Administrației Parcului Natural Munții Maramureșului

- Menținerea interacțiunii armonioase a omului cu natura
- Protejarea diversității habitatelor și a peisajului
- Încurajarea și consolidarea activităților, conservarea tradițiilor, practicilor și culturii tradiționale ale locuitorilor din zonă.

Zonele de conservare specială ale parcului nostru se doresc a fi dovezi ale prețuirii de care s-a bucurat natura în Maramureș.

Parcul Natural Munții Maramureșului include intravilanul a 10 localități, din care Bistra, Petrova, Leordina, Vișeu de Jos, Vișeu de Sus, Moisei și Borșa, sunt amplasate de-a lungul râului Vișeu iar Ruscova, Repedea și Poienile de Sub Munte, comunități de etnici ucrainieni, de-a lungul văii Ruscovei - afluent principal de dreapta al Vișeului. Dintre cele 10 localități, Borșa și Vișeu de Sus sunt orașe, iar celelalte 8 sunt comune. Singura comună cu sate aparținătoare este comuna Bistra cu satele: Bistra, Valea Vișeului și Crasna Vișeului.

Situația comunităților din zona Parcului Natural Munții Maramureșului

Nr. crt.	Comună/Oraș	Atestare documentară	Suprafață (ha)	Număr locuitori
1	Vișeu de Sus	secolul al XVIII-lea	44.038	15.037
2	Borșa	1353	32.670	27.611
3	Bistra (Valea Vișeului, Crasna Vișeului)	Secolul al XV - lea	13.247	4.405
4	Leordina	1373	2.739	2.893
5	Moisei	1213	11.263	9.264
6	Petrova	1411	4.205	2.525
7	Poenile de sub Munte	1353	29.336	10.073
8	Repedea	1350	11.525	4.716
9	Vișeu de Jos	1353	5.600	5.515
10	Ruscova	1360	4.099	5.541

Situația juridică a terenurilor

Repartiția intravilanului și extravilanului din parc pe unități administrativ-teritoriale

Localitatea	Intravilan	Extravilan	Total
Borșa	3.356,55	23.934,56	27.291,11
Moisei	2.001,76	1.267,43	3.269,19
Vișeu de Sus	2.279,33	39.671,29	41.950,62
Poenile de Sub Munte	1.831,52	27.189,56	29.021,08
Vișeu de Jos	110,95	3.390,05	3.501,00
Leordina	203,68	706,90	910,58
Ruscova	786,92	3.296,99	4.083,91
Repedea	686,89	10.908,81	11.595,70
Bistra	466,68	10.739,71	11.206,39
Rona de Sus	0,00	226,54	226,54
Bocicoiu Mare	0,00	80,22	80,22
Petrova	0,00	21,95	21,95
Total	11.724,28	121.434,01	133.158,29

Dreptul de proprietate și administrare al fondului forestier din Parcul Natural Munții Maramureșului

Tip proprietate	Ocoale silvice care administrează sau prestează servicii silvice	Suprafața (ha)
Fondul forestier proprietate publică a statului	Ocolul Silvic Poieni	23.233,70
	Ocolul Silvic Vișeu	28.230,43
	Ocolul Silvic Dragomirești	1.488,60
Total	*	52.952,73
Fondul forestier proprietate publică a unităților administrativ-teritoriale	Ocolul Silvic Poieni	4.492,80
	Ocolul Silvic Vișeu	3.960,50
	Ocolul Silvic Alpina Borșa	4.975,40
Total	*	13.428,70
Fondul forestier proprietate privată a unităților de cult și de învățământ	Ocolul Silvic Poieni	46,80
	Ocolul Silvic Vișeu	1.159,80
	Ocolul Silvic Silva Borșa	7,90
	Ocolul Silvic Dragomirești	76,60
Total	*	1.291,10
Fondul forestier proprietate privată indiviză a persoanelor fizice	Ocolul Silvic Vișeu	430,10
	Ocolul Silvic Composesoral Vișeu	9.444,41
	Ocolul Silvic Silva Borșa	5.322,50
Total	*	15.197,01
Fondul forestier proprietate privată a persoanelor fizice	Ocolul Silvic Poieni	2.554,30
	Ocolul Silvic Vișeu	3.694,80
	Ocolul Silvic Dragomirești	2.630,40
	Ocolul Silvic Alpina Borșa	116,06
Total	*	8.995,56
Total general		91.865,1

Infrastructură și construcții

Clădirile situate în intravilan sunt de o mare diversitate arhitecturală. Se întâlnesc încă tradiționalele case din lemn, majoritatea vechi și destul de prost conservate, case din zidărie construite conform proiectelor tip din perioada comunistă și tot mai des case din zidărie, cu vizibile influențe vest europene, datorate în principal migrației forței de muncă și conservatorismului privitor la modul de investire a banilor câștigați. Faimoasele biserici din lemn sunt prezente în număr mare, alături de cele din piatră. Pentru păstrarea specificității ținutului maramureșan, împreună cu o echipa de arhitecți cu experiență, s-au identificat o serie de recomandări de construire:

- a) folosirea acoperișurilor tradiționale în două și patru ape cu pante rezezi;
- b) folosirea cu generozitate a lemnului;
- c) folosirea tehnicilor tradiționale de lucru în lemn:îmbinări în “coadă de rândunică”;
- d) ancadramele la uși, grinzi;
- e) folosirea împletiturilor de nuiele;
- f) perpetuarea ideii prispei, ca element de tranziție între interior și exterior;
- g) folosirea obloanelor pentru protejarea ferestrelor și a ușilor;
- h) folosirea materialelor de finisaj recomandate;
- i) pentru elevație -construcții, împrejmuiri se vor folosi placaj sau zidării de piatră, tencuieli cu praf de piatră;
- j) pentru pereți, se vor folosi tencuieli simple sau speciale, lemn;
- k) pentru tâmplărie, se va folosi lemn;
- l) pentru balustrade sau împrejmuiri, se vor folosi materiale vopsite cu vopsitorii mate, lemn, împletituri de nuiele;
- m) pentru învelitoare, se va folosi țiglă ceramică, țiglă de beton, lemn -șită, șindrilă.

De asemenea, au fost identificate elemente care nu se încadrează în specificul locului și care ar trebui evitate:

- a) folosirea materialelor strălucitoare: inox, aluminiu, tablă zincată;
- b) folosirea învelitoarelor de azbociment și a oricărui material care este lucios sau strălucitor;
- c) amplasarea construcțiilor față de limitele laterale și posterioare, la o distanță mai mică de 1,50 metri. Se vor respecta distanțele între clădiri, impuse de “Normativul de Siguranță la Foc a construcțiilor”, astfel încât să nu fie necesară prevederea zidului antifoc;
- d) ridicarea împrejmuirilor dinspre circulațiile publice, la o înălțime mai mare de 1,50 metri, cu excepția porților, care pot fi mai înalte;
- e) realizarea împrejmuirilor opace înspre circulațiile publice. Partea plină, opacă nu va depăși înălțimea de 60 cm;
- f) folosirea culorilor intense pe suprafețe mari ale fațadelor care depășesc 20% din suprafață.

Patrimoniul cultural

Încă de la începutul secolului al XIV-lea și până în 1920, Maramureșul avea ca hotare Carpații Păduroși și Munții Rodnei, Lăpușului, Oașului și Bârlavei, iar câmpia Tisei se întindea până la Teceu. În secolele XIII-XIV, voievodatul Maramureș era organizat în 7 cnezate, așezate pe văile râurilor

cnezate de vale, acestea fiind: Cnezatul Cuhea al Bogdăneștilor, Cnezatul Cosăului, Cnezatul Marei, Cnezatul Câmpulungului, Cnezatul Talaborului, Cnezatul Bârjavei și Cnezatul Varaliei sau sub cetate. Maramureșul, ca și nume este foarte vechi, pierzându-se în limba unui popor dispărut în negura istoriei, atestat documentar în 1199, când vine în contact cu ungurii.

Începând din secolul al XIV-lea, vecinul de la apus, regalitatea maghiară își face din ce în ce mai mult simțită prezența și în această zonă, infiltrând primele comunități de oaspeți pe valea Tisei. Modelul de organizare politică și militară al voievodatelor și cnezatelor de vale a dus la afirmarea identității etnice a românilor maramureșeni, care în secolele al XIV-lea și al XV-lea, în luptele duse împotriva tătarilor și altor năvălitori, se dovedesc a fi buni organizatori și oșteni, fiind recunoscuți în proprietățile lor din moși-stramoși de către regii maghiari, care deja și-au întins jurisdicția pe aceste meleaguri. Majoritatea covârșitoare a satelor din Maramureș sunt dintotdeauna românești, locuitorii acestora având statut de oameni liberi, la care s-a adăugat rangul de “nemeși”, adică de mici nobili.

Instituția de bază a societății maramureșene este *neamul*: neamul mare, care cuprinde pe toți cei înrudiți pe linie consangvină și poartă același nume de familie și neamul mic - familia restrânsă. În general, marile neamuri sunt înrudite între ele în cadrul aceleiași comunități, prin căsătorii între parteneri de același rang social, iar în situația că un neam nu-și găsește partener de rangul lui în cadrul comunității de origine, trece în altă comunitate. Această particularitate a avut o mare importanță în menținerea devălmășiei asupra proprietăților forestiere nemeșesti.

Un element important al peisajului în cadrul Parcului Natural Munții Maramureșului, îl reprezintă mozaicul habitatelor, categoriilor de folosință, dovada utilizării responsabile a resurselor naturale de către comunitățile locale. Parcul Natural Munții Maramureșului este situat într-o zonă de graniță, fapt care i-a asigurat conservarea habitatelor și speciilor, teritorii întinse de pădure rămânând nefragmentate. Accesul limitat și lipsa infrastructurii au făcut însă ca suprafața parcului să fie greu accesibilă turiștilor. Deasemenea, lipsa hărților turistice și a marcajelor îngreunează accesul turiștilor în parc, localnicii care cunosc zonele nefiind interesați de această activitate. Pe Valea Vaserului se înregistrează anual un număr tot mai mare de turiști. Aceștia sunt atrași, în principal de trenul cu aburi care se deplasează pe o cale ferată îngustă cu ecartament de 760 mm, dar și de peisajele naturale și sălbăticia locurilor. Călătoria pe Valea Vaserului este adesea comparată cu o întoarcere în timp. Numărul turiștilor pe Valea Vaserului este în continuă creștere, înregistrându-se

aproximativ 25.000 de turiști în 2013, 30.000 în 2014 și 25.000 în 2015. Preponderenți pe timpul verii sunt turiștii români veniți din întreaga țară, iar în lunile de toamnă septembrie – octombrie, proporția majoritară o dețin străinii - germani, elvețieni, austrieci.

*** Responsabil în relația cu comunitățile, conștientizare și educație ecologică în cadrul Parcului Natural Munții Maramureșului**

PERSONALITĂȚI VARIA

*Inaugurarea Casei muzeu Elie Wiesel. Muzeul culturii evreiești din Maramureș
(29 iulie 2002)*

*În imagine: Dr. Mihai Dăncuș, Elie Wiesel și Ion Iliescu (Președintele
României)*

Elie Wiesel, o scurtă biografie

muzeograf Alin Spiridon Pralea
Muzeul Maramureșan Sighetu Marmăției

„Autor, Profesor, Martor – Mesager pentru umanitate”. Acestea sunt cuvintele gravate pe Medalia de Aur a Congresului american, primită de Elie Wiesel în 1985, cuvinte care îi caracterizează cel mai bine viața și activitatea.

De-a lungul timpului activitatea sa a fost aplaudată dar în același timp a stârnit și controverse. Prezentul demers nu își propune să laude dar nici să critice. Încercăm doar, pe cât posibil, să prezentăm obiectiv viața și activitatea cunoscutului laureat al Premiului Nobel pentru Pace născut la Sighetu-Marmăției.

Cine este Elie Wiesel și cum a devenit el dintr-un copil obișnuit născut într-un mic oraș din nordul României „principalul păstrător al memoriei Holocaustului” și „vocea supraviețuitorilor”, cum a fost numit de multe ori. Aceste sunt întrebările la care încercăm să răspundem.

Auschwitz-ul a fost locul care l-a transformat și i-a schimbat destinul. Durerea și suferința acumulată acolo au fost combustibilul și motivația întregii sale cariere. Cele două teme majore ale operei sale, memoria și indiferența, își au rădăcina în această îngrozitoare experiență.

Memoria se adresează victimelor Holocaustului, ele nu mai pot fi salvate, dar tragedia lor trebuie cunoscută pentru a împiedica asemenea crime în viitor, astfel sacrificiul lor ar avea un sens. În concepția lui Wiesel, supraviețuirea îl face responsabil pentru memoria celor care nu au avut șansa sa.

George Bernard Shaw spunea în piesa sa Discipolul Diavolului, apărută în 1901: „Cel mai mare păcat față de o ființă nu este ura, ci indiferența față de soarta ei.” Aproximativ o sută de ani mai târziu, într-un discurs la Casa Albă în 1999, Elie Wiesel relua această temă afirmând că: „opusul dragostei nu este ura, ci indiferența.”¹ Indiferența față de victime ne face părtași la crimele comise asupra lor. Această este a doua mare temă a operei lui Elie Wiesel, și este o temă mereu actuală. Nu cred că putem să ne imaginăm ce se petrece în sufletul unui copil de 15 ani, în prima noapte petrecută într-un lagăr scufundat în noroi și beznă, în plin secol XX. Ce sentimente poate să aibă el la adresa umanității impasibile și indiferente. Probabil că același lucru îl simt mii de copii răătăciți prin

¹ Perlis of indifference , <http://www.historyplace.com/speeches/wiesel.htm>

taberele de emigranți din Europa... „Nu voi uita niciodată acea noapte, prima noapte în lagăr, care făcut din viața mea o noapte lungă și de șapte ori zăvorâtă. ... Niciodată nu voi uita acele momente care mi l-au ucis pe Dumnezeu și mi-au distrus sufletul transformându-mi visele în cenușă.”²

Elizer Wiesel s-a născut la Sighet în 30 septembrie 1928, în familia unor evrei ortodocși, Shlomo și Sara Wiesel. Elie era singurul băiat al familiei Wiesel având două surori mai în vârstă, Hilda și Bea, și o soră mai mică Tiporah (Judith).

Sighetul copilăriei lui Elie Wiesel era un oraș cosmopolit. Nu cu mult timp înainte acesta trecuse de la statutul de capitală a comitatului maghiar Maramaroș, cu o suprafață de 9,716 km², la cea de capitală a județului Maramureș cu o suprafață de 3.381 km². Comunitatea evreiască din Sighet era numeroasă și bine încheagată. În 1930 în oraș locuiau 10,609 de evrei, aproximativ 38% din totalul populației.³ Această numeroasă comunitate este rezultatul a două secole de migrații dinspre Galiția și Imperiul Țarist.

Majoritatea evreilor maramureșeni erau ultra religioși. Înainte de 1918 comitatul Maramureș fusese unul dintre bastioanele evreilor ortodocși din Ungaria.⁴ Efervescenta religioasă se manifesta în numeroasele sinagogi și case de rugăciuni sighetene. Evreii în Sighet sunt comercianți, meșteșugari, vizitii, zilieri și cerșetori. „Orașul trăia în ritmul calendarului evreiesc, se odihnea de sabbat, postea de Yom Kipur, și dansa de Simchat Torah.”⁵ În 1934 un ziarist local remarcă cu amar că timp de patru zile consecutive, pe perioada sărbătorilor evreiești, „ar fi fost tot așa de zadarnic să încerci să-ți cumperi o batistă sau un nasture, ca și cum ai căuta un aeroplan.”⁶

În casa familiei Wiesel se vorbea idiș dar și germană, română și maghiară. „vorbeam idiș între noi, răspundeam celorlalți în română, maghiară, ruteană și ne rugam în ebraică.”⁷

La fel ca foarte mulți evrei din Maramureș și Transilvania, membrii familiei lui Elie Wiesel se considerau evrei maghiari. Bunicii paterni sunt Sigheteni. Bunica Nissel, născută la Sighet în 1881, conform

² Elie Wiesel, *Noaptea*, ed. Corint, București 2012, p.70

³ Ioan Bolovan, *Evreii din Transilvania între 1870-1930 : contribuții demografice*, în *Anuarul Institutului de Istorie "George Barițiu" din Cluj-Napoca*. Seria Historia, an 2005, vol. XLIV, p. 539-550

⁴ Victor Karady, *Religious Divisions, Socio-Economic Stratification and the Modernization of Hungarian Jewry after the Emancipation*, în *Jews in the hungarian economy 1760-1945*, ed. Magnes Press, Ierusalim, 1992, p. 161-178

⁵ Elie Wiesel, *From the Kingdom of Memory*, ed. Schocken books, New York 1990, p.54

⁶ *Viața la Sighet – Sărbători evreiești*, în *Graiul Maramureșului*, Anul III, nr.59, 4 octombrie, p.2

⁷ Ibidem, p. 53

mărturie de la Yad Vashem, va fi deportată odată cu familia și ucisă în Holocaust. Bunicul Elizer, al cărui nume viitorul scriitor îl va purta, moare în Primul Război Mondial.

Bunicul din partea mamei, Dody Faig, un entuziast hasid, este agricultor și locuiește în Bocicoi⁸. Acesta va exercita o imensă influență asupra lui Elie Wiesel, însuflându-i dragostea față de povestirile hasidice. Nu avem informații despre bunica maternă. În „*Toate fluviile curg în mare*” se face referință la soția bunicului, bănuim că este vorba de o a doua soție, bunica fiind probabil decedată.

Despre părinții săi Elie Wiesel spunea „tatăl meu reprezenta rațiunea iar mama mea credință”. Tatăl lui Elie Wiesel, la fel ca și majoritatea bărbaților din familia sa, este comerciant și deține o mică băcănie, într-una din încăperile locuinței sale. Shlomo Wiesel era privit ca unul dintre membrii importanți ai comunității, admirat pentru inteligența și bunătatea sa. După ocuparea Poloniei de către Germania nazistă, se implică în ajutarea evreilor refugiați din Polonia. Este descoperit și petrece câteva săptămâni în închisoare, la Sighet și Debrețin. Tatăl lui Elie Wiesel este pasionat de literatură și interesat de politică, îndemnându-și fiul să învețe ebraica modernă. Mama lui Elie Wiesel, Sara, este o femeie pioasă dar educată, care se mândrea cu raftul ei de cărți în limba germană.

Copilăria lui Elie Wiesel decurge normal cu ocupațiile și gândurile firești vârstei. Frecventează în paralel învățământul religios evreiesc și școala publică românească. Este pasionat de studiu religios considerând învățământul public o obligație. Cu toate acestea, învață, are note bune, regretând timpul pierdut cu altceva în afară de studiul Talmudului.

La lecții de vioară de la un căpitan de poliție român, prieten cu tatăl său, prețul...o sticlă de țuică pe oră. Din păcate, după 30 august 1940, căpitanul de poliție părăsește orașul și lecțiile se sfârșesc brusc. Spre ai face plăcere tatălui său cântă în corul Sinagogii Mari din Sighet, îndeletnicire ce îi va fi de mare folos în Franța, după război.⁹

După terminarea școlii primare la Sighet, frecventează Liceul Evreiesc din Debrețin și mai apoi pe cel din Oradea. Mama sa dorește ca el să devină un „rabin cu doctorat”. Va abandona studiile liceale în 1944 odata cu ocuparea Ungariei de către Germania.

În jurul vârstei de 13 ani, în ciuda opoziției tatălui său, se scufundă în studiul și practicarea misticismului evreiesc, Cabala, alături de doi prieteni. Tatăl și fiul ajung la un compromis, îi va fi permisă studierea Cabalei atâta timp cât nu va neglija limba și literatura ebraică modernă.

⁸ Sat în apropierea Sighetului.

⁹ Idem, *One generation after*, Schocken Books, New York, 1982, p. 48

După 30 august 1940 Sighetu Marmăției va deveni din nou Maramarossziget „Populația a primit cu bucurie primele unități motorizate (adică mergând pe biciclete) ale armatei ungare. Mama era și ea mulțumită...”¹⁰. „Mulțumirea” avea să dureze puțin, întrucât după finalizarea operațiunilor de anexare, la 13 septembrie 1940, a fost pusă în aplicare legislația antievreiască ce funcționa deja în restul Ungariei, iar în 1941 2000 de „evrei străini” din Sighet și satele din jur vor fi deportați și uciși la Kamenetz Podolsk.¹¹

Ocuparea Ungariei de către Germania nazista, la 19 martie 1944, a pecetluit soarta evreilor „maghiari”. Ungaria a fost împărțită în șase zone, numerotate în ordinea în care avea să se facă deportarea. Maramureșul a fost inclus în „Zona I”, alături de Ucraina Subcarpatică. A urmat închiderea sinagogilor, caselor de rugăciuni și ale magazinelor evreiești. Apoi a fost decretată obligativitatea purtării stelei galbene, pentru unii o umilință, iar pentru alții motiv de mândrie: „Steaua galbenă? A, nu mă deranjează deloc. Ba chiar îmi permite să mă simt legat de evreii din Evul Mediu (...) Bizar o port pe a mea cu o mândrie necunoscută”¹²

Detaliile privind internarea în ghetouri și deportarea evreilor din „Zona I” au fost puse la punct într-o conferință desfășurată la Munkacs, la 12 aprilie 1944. Operațiunea de strângere a evreilor din Sighet și din celelalte localități din „Zona I” a început în data de 16 aprilie 1944. Au fost înființate două ghetouri. Primul ghetou a fost destinat evreilor sigheteni, având aproximativ 10.000 de oameni, al doilea era destinat evreilor din localitățile din apropierea orașului și avea aproximativ 3.000 de oameni. Evreilor care locuiau în perimetrul ghetourilor le-a fost permis să locuiască în propriile case. Locuința familiei Wiesel se afla chiar pe colțul primului ghetou, ferestrele casei dinspre stradă vor fi vopsite cu var și sigilate. Condițiile de viață din ghetou sunt descrise de martorii intervievați de Tribunalul Poporului cât și de cererile, nesoluționate, înaintate primăriei de către Consiliul evreiesc din Sighetul Marmăției.¹³ Totuși gardurile ghetoului oferă un sentiment de siguranță și comuniune: „Încet, încet viața a redevenit „normală”. Gardul de sârmă ghimpată care ne încercuia ca un zid nu ne speria prea tare. Ne simțeam chiar destul de bine: eram între noi. O micuță republică evreiască.”¹⁴

După aproximativ trei săptămâni ghetourile din Sighet vor fi lichidate, iar cei 12.849 de evrei vor fi deportați în patru transporturi. Elie

¹⁰ Idem, *Toate fluviile curg în mare*, Ed. Hasefer, București, 2000, p.33

¹¹ ***., *Istoria Romaniei, Transilvania*, vol. II, ed. George Barit, Cluj Napoca, 1997, p. 123

¹² Elie Wiesel, op. Cit., p.63

¹³ Hotărârile Tribunalului Poporului pe 1946, Dosar 22/1946, pag. 69-72, Fond Arhivele SJAN, Cluj-Arhivele Naționale ale României

¹⁴ Elie Wiesel, *Noaptea*, ed. Corint, București, 2012, p.39

Wiesel împreună cu familia sa vor fi deportați în al treilea transport, la data de 20 mai 1944. Zilele petrecute în vagonul de vite în drum spre Auschwitz, despărțirea de mamă, surori și bunică, prima noapte petrecută în lagăr îi vor marca irevocabil viața și personalitatea.

Mama, bunica și sora mai mică Tiporah, vor fi ucise la scurtă vreme după sosirea la Auschwitz. Surorile mai mari vor supraviețui și își vor întâlni fratele în Paris după eliberare. Tatăl său îi va fi alături pe aproape întreaga perioadă de detenție.

Suferința de la Auschwitz, imposibil de exprimat în cuvinte, ar putea fi descrisă pe scurt în felul următor: două zile în noroiul lagărului țigănesc de la Birkenau, trei săptămâni de așteptare în Auschwitz, lagărul principal, apoi destinația finală complexul industrial Monowiz - Buna, unde muncește pentru infama și prea ușor iertata companie germană I.G. Farben. Primo Levi, deținut în același lagăr Auschwitz III – Monowiz, își amintea, fiind examinat de un chimist german pentru a deveni laborant, privirea pe care i-a aruncat-o chimistul german „nu era privirea schimbată între două ființe umane, era privirea dintre două ființe care populau lumii diferite, ca prin sticla unui acvariu. Dacă aș putea descrie acea privire aș putea explica demența celui de-al Treilea Reich.”¹⁵

I.G Farben plătea pentru fiecare muncitor calificat 6 RM (Reichsmark) iar pentru muncitori necalificați 4 RM. Banii erau percepuți de către SS, oferind în schimb „cazare, mâncare și îmbrăcăminte”.¹⁶ Elie Wiesel va lucra alături de tatăl său într-un depozit de piese electrice, o muncă relativ ușoară, mai târziu fiind transferat în sectorul de construcții, unde îl va prinde iarna sileziană, deosebit de geroasă în 1944-1945.

La începutul anului 1945, în condițiile apropierii Armatei Roșii, autoritățile germane hotărăsc abandonarea complexului de lagăre Auschwitz. În această perioadă Elie Wiesel se afla în infirmeria lagărului datorită unor degerături grave la picior. Prizonierii bolnavi din infirmerii au posibilitatea de a alege fie să se retragă împreună cu ceilalți prizonieri și gărzile germane fie să rămână în urmă, așteptând eliberarea. Neîncrederea că germanii vor lăsa prizonieri în viață în urma lor îi face pe Elie Wiesel și pe tatăl său să părăsească lagărul împreună cu soldații germani. Primo Levi, aflat de asemenea în infirmerie, va alege să aștepte armata rusă, care ajunge la porțile Auschwitzului la data de 27 ianuarie 1945.

Prizonierii din lagărul Auschwitz III au început teribilul marș prin zăpadă în seara zilei de 18 ianuarie 1945, ajungând la lagărul de la

¹⁵Primo Levi, *If this is a man*, ed. The Orion Press Inc., New York, 1959, p. 123

¹⁶ Mark Spoerer, *Forced Labor in the Third Reich*, J.W. Goethe-Universität / Fritz Bauer Institut Frankfurt am Main 2010, p.22

Gleiwitz, 80 km de Auschwitz III în noaptea dintre 19 și 20 ianuarie. Cei care nu puteau continua drumul au fost împușcați. Începând cu 21 ianuarie au fost imbarcați în trenuri deschise și trimiși spre lagărele : Gross-Rosen, Buchenwald, Dachau și Mauthausen. Elie Wiesel împreună cu tatăl său ajung la Buchenwald la sfârșitul lunii ianuarie.¹⁷

La Buchenwald, împreună cu ceilalți deținuți recent evacuați de la Auschwitz, cei doi sunt repartizați în „Lagărul mic”, lagăr de tranzit-carantină al lagărului Buchenwald. La data de 29 ianuarie tatăl lui Elie Wiesel va muri de dizenterie.¹⁸ După moartea tatălui este transferat în sectorul copiilor, celebra „baraca 66”, unde supraviețuiește până la eliberare.

Baraca 66 adăpostea 600 de copii, majoritatea evrei, plasați aici de către „Mișcarea de rezistență” din Buchenwald, formată în mare parte din prizonieri politici comuniști și social-democrați. Supraveghetorul sectorului era Antonin Kalina, comunist ceh din Praga, secondat de Gustav Schiller, comunist polonez din Lvov. Datorită eforturilor acestor oameni cei 600 de copii vor fi protejați în ultimele luni de detenție, scutiți de muncă și de apel. Prin cântece, povestiri, lecții de istorie și matematică cei doi au încercat să facă mai plăcută șederea în Buchenwald și să ofere speranță copiilor. Lagărul de concentrare Buchenwald va fi eliberat de către Armata a III-a americană la data de 11 aprilie 1945. Între cei 21.000 de prizonieri eliberați americanii vor găsi în viață aproximativ 1000 de copii, aceștia au supraviețuit datorită eforturilor Rezistenței Comuniste.¹⁹

Armata a III-a americană era însoțită de doi capelani, rabinii Herschel Schacter și Robert Marcus. Aceștia au rămas în Buchenwald câteva luni îngrijindu-se de foștii prizonieri și făcând demersuri pentru repatrierea acestora.²⁰ Descoperind cei aproape 1000 de orfani, vor contacta de urgență biroul din Geneva al Œuvre de Secours aux Enfants²¹ „Am găsit 1000 de copii în Buchenwald. Luați măsuri de urgență pentru evacuarea lor”²². Elveția s-a angajat că va primi 280 de copii, Anglia 250 iar Franța 480. America va asigura mâncarea și îmbrăcămintea, copiii urmând să părăsească lagărul începând cu luna iunie.²³

¹⁷ Death March from the Buna/Monowitz Concentration Camp, <http://www.wollheim-memorial.de>

¹⁸ Elie Wiesel, *op. Cit.*, p. 184

¹⁹ Kenneth Waltzer „Block 66 at Buchenwald: The Clandestine Barracks to Save Children, <https://www.jewishvirtuallibrary.org>

²⁰ Margalit Fox, *Rabbi who brought word of freedom to Buchenwald survivors dies at 95*, New York Times, 26 martie, 2013.

²¹ Organizație francezo-evreiască pentru salvarea copiilor înființată în 1912, prescurtată în continuare OSE.

²² Judith Hemmendinger, Robert Krell, *The Children of Buchenwald : Child Survivors and Their Post-War Lives*, Ed. Gefen Books, 2000, p. 21

²³ Ibidem

Elie Wiesel este unul dintre cei 480 copii porniți spre Franța. Cea mai importantă sursă documentară prind soarta acestor copii o reprezintă carte scrisă de directoarea centrului în care au fost primiți, Judith Hemmendinger, *The Children of Buchenwald : Child Survivors and Their Post-War Lives*. Statul Francez pune la dispoziția OSE un sanatoriu abandonat în localitatea Écouis din Normandia, unde copii încearcă să se readapteze la viață „Bieți monitori, biete monitoare. Cred oare că ne pot educa pe noi, care am privit moartea în față(...) Cel mai tânăr dintre noi are o experiență mai vastă decât cel mai vârstnic dintre ei”²⁴

Întâlnirea cu surorile sale este de-a dreptul miraculoasă. În timpul șederii la Ecouis, Elie Wiesel este fotografiat de către un jurnalist al ziarului *Defense de la France*, în timp ce juca șah cu un alt băiat. Fotografia este publicată. Sora sa Hilda, aflată și ea la Paris, îl recunoaște. Prin intermediul Hildei află că și Bea a supraviețuit și este în Sighet, căutându-l. Cei trei se reunesc în Antwerp în casa unor rude, află pe această cale că toate bunurile familiei au dispărut iar casa este ocupată de alte persoane. Bea va emigra în Canada iar Hilda va rămâne în Franța.

Elie Wiesel și alți aproximativ 100 de copii și adolescenți, proveniți din familii religioase, vor fi transferați la castelul Ambloy. Centrul Écouis nu putea găti mâncare koser pentru peste 400 de copii.

La Ambloy timpul trecea iar adolescenții trebuiau reintegrați în societate. Au fost întrebați ce ar dori să studieze, nu doreau nimic, astfel le-a fost sugerat să se pregătească în meseria părinților lor. Doi dintre ei au fost împotriva, doreau să meargă la facultate, pentru ei au fost angajați profesori particulari de limba franceză. Aceștia au fost Kalman Kalikstein, care ajunge profesor de fizică la Universitatea din New York, și Elie Wiesel. Judith Hemmendinger și-l amintește pe Elie Wiesel adunând notițe pentru viitoarea sa carte.²⁵

Cu timpul, Elie Wiesel va fi mutat în alte centre ale OSE, Taverny și apoi Versailles. Studiază Talmudul cu misteriosul Shushani și limba franceză cu tânărul profesor Francois. Se înscrie la „Lycée Maimonides”. Predă ebraica și devine dirijor de cor, pe baza cunoștințelor dobândite în copilărie.

La vârsta de 19 ani, în 1947, îi este sugerat să părăsească adăpostul OSE. Își găsește o mică cameră în Paris a cărei chirie are mari greutatea să o plătească. Se înscrie la Facultatea de Litere a Universității Sorbona.²⁶ Această perioadă a vieții lui este marcată de depresie și greutatea materiale.

²⁴ Elie Wiesel, *Toate fluviile curg în Mare*, ed. Hasefer, București, 2000,

p. 104

²⁵ Judith Hemmendinger, op cit, p.22

²⁶ Elie Wiesel, op.cit., p.146

Interesul său față evenimentele din Palestina îl determină participa la diverse întâlniri și manifestări sioniste. Simte că trebuie să fie parte a luptei evreilor pentru un stat național. Se angajează la „Zion in Kampf”, periodic francez al organizației paramilitare Irgun. Pentru început traduce articole din ebraică în idiș. Primul articol îi apare în 1948, sub pseudonimul Ben Shlomo, și este povestea a doi frați aflați în tabere diferite. Wiesel scrie acest articol marcat de „incidentul Altalena”²⁷. Al doilea articol „Învinși și învingători”, scris după ce o vizitează pe Bea, care încă își aștepta viza într-un lagăr în Germania. Ben Sholmo se întreabă retoric: dacă germanii sunt învinși oare evreii sunt învingători?

În 1949 birourile Irgunului din Europa se închid, Wiesel devine șomer din nou. Prin intermediul unui prieten își procură o legitimație de jurnalist, cu ajutorul căreia călătorește pentru prima oară în Israel. După o ședere de câteva luni reușește să se angajeze ca și corespondent în Paris al ziarului israelian Yedioth Ahronoth.

În calitate de corespondent al Yedioth Ahronoth începe o perioadă de călătorii, se reîntoarce în Israel, apoi Maroc, Spania, India. Își vizitează sora în Canada, apoi din nou în Israel, Brazilia, unde cercetează cazul unor evrei din Europa de est convertiți la catolicism. Pe vapor, în drum spre Brazilia începe să scrie despre experiența lui în lagărul de concentrare „Îmi petrec tot timpul în cabină, punând pe hârtie, în idiș, relatarea mea despre anii concentraționari (...) Febril și cu sufletul la gură, scriu repede, fără să mă recitesc. Scriu pentru a depune mărturie”²⁸. Manuscrisul va fi înmănat, în Argentina, editorului Mark Turkov, cartea va apărea la Buenos Aires în 1956 sub titlul „Un di velt hot geshvign” (Și lumea a continuat să tacă).

În 1954, reîntors în Paris, îl intervievează pe laureatul premiului Nobel pentru literatură Francois Mauriac. Între cei doi se leagă o strânsă prietenie. Mauriac îl va încuraja să scrie despre experiența sa în lagărul de concentrare și îl va ajuta să publice ceea ce avea să devină cea mai bună lucrare a sa: Noaptea. Un an mai târziu Wiesel îi trimite manuscrisul, o variantă mult scurtată și rescrisă limba franceză a „Un di velt hot geshvign”. Cartea va fi publicată în 1958 la editura franceză Edition de Minuit. La insistențele editorului titlul va fi schimbat în La Nuit (Noaptea).

În 1956 se mută la New York, în calitate de corespondent la Națiunile Unite. În această calitate face cunoștință cu lideri politici ai noului stat Israel. Începe colaborarea cu mai multe publicații printre care

²⁷ Incident violent petrecut între Armata israeliană și organizația premilitară Irgun în 1948.

²⁸ Ibidem, p.233

și The Jewish Daily Forward – „cel mai bogat și cel mai citit cotidian idiş din lume”²⁹.

La scurt timp după sosirea în America, Elie Wiesel, este victima unui accident de circulație, în Times Square este lovit de un taxi. Va fi imobilizat la pat pentru multă vreme. Între timp viza de ședere în Statele Unite expiră și este nevoit să aplice pentru cetățenia americană, pe care o va primi în 1963. Această nefericită întâmplare va sta la baza romanului „Accidentul” publicat în 1962.

La începutul anilor 60 își continuă activitatea jurnalistică. În 1961 este prezent la celebrul proces al lui Adolf Eichmann în Ierusalim, reprezentând Daily Jewish Forward. De asemenea continuă să scrie în limba franceză, în această perioadă îi apar romanele: Dawn 1961, The Accident 1962, The Town Beyond the Wall 1964, The Gates of the Forest 1966.³⁰ Toate aceste romane sunt inspirate din propriul destin. În fiecare dintre ele Wiesel își imaginează propria viață având un alt curs.

În The Town Beyond the Wall, personajul principal Michael, supraviețuitor al Holocaustului, se întoarce în orașul său natal dincolo de „cortina de fier”. Și, într-adevăr, în același an, 1964, Wiesel va reveni pentru prima oară în Sighet. „Regăsesc parcul, nici mai mic nici mai îngrijit. Arborii sunt la locul lor. Băncile asemenea. Totul este ca înainte. Afară de evrei: nu mai există evrei.”³¹ Acum este momentul în care Wiesel dezgroapă ceasul, primit în dar de bar mitzvah, îngropat în gradina casei natale în aprilie 1944.

Întâmplarea este descrisă în povestirea „Ceasul”³². Pătrunde în curte, în toiul nopții, casa avea alți locatari, și sapă cu mâinile goale. Găsește ceasul și părăsește curtea, imediat este năpădit de un sentiment vinovăție, se simte ca și un hoț. Se întoarce și îngroapă ceasul. În 2013, la Casa Elie Wiesel, într-o video conferință Elie Wiesel a fost rugat să explice acea decizie, a răspuns: „Ceasul aparține aceluia loc”.

Activismul politic a lui Elie Wiesel debutează odată cu prima vizită făcută în URSS în 1965. Impresiile acelei vizite vor fi immortalizate în volumul *The Jews of silence* (Evreii tăcerii). Fascinat de spiritualitatea evreilor sovietici Wiesel îi va vizita din nou în 1966, experiențele acestei a doua vizite îl vor determina să devină un purtător de cuvânt și un militant pentru cauza evreilor oprimați de regimul sovietic. „M-am întors de acolo transformat: eu care am vrut să depun mărturie pentru cei morți, m-am pomenit mesager al celor vii.”³³ Wiesel va fi un susținător al cauzei

²⁹ Ibidem, p.287

³⁰ Răsăritul, Accidentul, Orașul de dincolo de zid, La porțile pădurii.

³¹ Ibidem, p. 373

³² Idem, *One generation after*, ed. Schocken Books, New York, 1982, p. 41-43

³³ Elie Wiesel, *Toate fluviile curg în Mare*, ed. Hasefer, București, 2000, p. 382

„refusnicilor”³⁴ prin luări de cuvânt, marșuri de solidaritate și străngeri de fonduri.

În 1967 urmărește de la fața locului „Războiul de 6 zile”, în calitate de corespondent pentru Jewish Daily Forward. Experiența trăită se transformă într-un nou roman: „A beggar in Jerusalem”. Personajul principal, David, supraviețuitor al Holocaustului, de aceeași vârstă cu Wiesel, trăiește în preajma „Zidului Plângerii” acest important episod din istoria Statului Israel. „A beggar in Jerusalem” va fi distins cu premiul Prix Medicis în 1968.

În 1969 se reîntoarce în Ierusalim pentru a se căsători. Soția sa, Marion Ester, născută Rose, este evreică de origine austriacă născută în Viena. Cunoșcătoare a cinci limbi străine va traduce și edita cărțile soțului ei în limba engleză. Multe din aceste cărți fiind scrise în franceză sau idiș. În 1972 se va naște unicul lor fiu Shlomo Elisha.

Eseurile și povestirile, multe dintre ele având caracter autobiografic, scrise în cursul anilor 60 vor fi grupate în volumele „Legends of our time”, publicat în 1966, și „One generation after”, publicat în 1970. În aceste povestiri Wiesel evocă figurile bunicului și a tatălui, amintiri și momente importante din viața lui.

Influența bunicului Dodye Faig se manifestă în volumul „Souls on fire”, apărut în 1972. Este prima carte dedicată povestirilor hasidice. Wiesel mărturisea în această carte „am pus tot ceea ce am primit de la bunicul Reb Dodye: Dragostea lui pentru oameni, pasiunea lui pentru cântece și povestiri. În timp ce scriu îl văd intrând vineri seara în casa luminată în pași de dans.”³⁵ Dragostea și pasiunea lui Wiesel pentru hasidim vor fi ilustrate și în volumele: Four Hasidic Masters, publicată în 1979; Somewhere a Master, publicată în 1982.

Cariera didactică a lui Elie Wiesel debutează în 1966 cu o serie de cursuri ținute anual la „92nd Street Young Men's and Young Women's Hebrew Association”³⁶. Abordează diferite teme precum: Biblia, Talmudul, Hasidismul etc. În 1972 renunță la cariera de jurnalist îmbrățișând-o pe cea de profesor. Primește un post la City College New York, unde ține cursuri având ca subiecte: Textele hasidice, Talmudul, literatura iudaică și literatura Holocaustului. În 1976 demisionează de la City College și acceptă postul de profesor la Universitatea din Boston, unde devine membru al Departamentului de filosofie și al Departamentului de religie. În același an ocupă postul de „Profesor Andrew W. Mellon în științele umaniste” la Universitatea din Boston. În

³⁴ Evrei din URSS cărora nu le este permis să emigreze în Israel

³⁵ Idem, Și marea nu se revarsă, p.26

³⁶ Centru educațional înființat în 1874 în New York.

2013 Elie Wiesel este nevoit să-și întrerupă cursurile la Boston University datorită problemelor de sănătate și vârstei înaintate, avea 85 de ani.³⁷

Pe baza cursurilor predate la universitate s-au născut cărțile: *Messengers of God: Biblical Portraits & Legends*, 1976; *Images from the Bible*, 1980; *Five Biblical Portraits*, 1980, *The Golem, the retelling of a legend*, 1983.³⁸

Până în 1970 activismul lui Wiesel se limitase doar la problemele evreilor sovietici. În acest an o fotografie dintr-un ziar, reprezentând un copil victimă a conflictului din Biafra, îl determină să treacă granița propriei etnii și religii. Elie Wiesel relatează mai târziu că toată suferința din Biafra era concentrată în „ochii negrii ai acestui orfan”.³⁹ În sprijinul victimelor din Biafra, Elie Wiesel, scrie o scrisoare deschisă intitulată „Biafra, the end”.

În 1974 este impresionat de situația tribului Ache din Paraguay, amenințat cu exterminarea sub regimul de extremă dreaptă al Generalului Alfredo Stroessner. Scrie epilogul unei colecții de mărturii publicate de Liga Internațională a Drepturilor Omului. În acest epilog aseamănă drama indienilor din Paraguay cu Holocaustul din Europa.⁴⁰

După retragerea armatei americane din Vietnam, în 1975, aproximativ un milion de vietnamezi au fost „reeducați”. Din cauza acestor persecuții, începând cu 1978, sute de mii de refugiați vor părăsi Vietnamul în mici ambarcațiuni, inundând plajele statelor din Asia de Sud. Confruntate cu o criză umanitară fără precedent, aceste state, vor refuza debarcarea a noi refugiați, mulți dintre ei rămânând abandonați pe mare, refugiații vietnamezi vor fi numiți „oamenii bărcilor”. În 8 iulie 1979, Elie Wiesel, scrie un articol în *Los Angeles Times* intitulat *The victims of injustice must be cared for*. În care pledează pentru sprijinirea zecilor de mii de refugiați vietnamezi. Aseamănă situația lor cu cea a „altor refugiați”, cărora „cu o generație în urmă” le-a fost refuzat azilul de către „lumea civilizată”⁴¹. În același an susține cauza refugiaților vietnamezi în fața Senatului American și face parte din delegația Statelor Unite la Congresul de la Geneva, organizat de O.N.U. pe această temă.

În timp ce lumea era ocupată cu criza refugiaților vietnamezi, milioane de cambodgieni cădeau victimă odiosului regim al lui Pol Pot. Începând cu 1978 Elie Wiesel abordează problema crizei umanitare din

³⁷ Matt Rocheleau, *Elie Wiesel cancels lecture series at BU due to health reasons*, în *The Boston Globe*, 21 octombrie, 2013

³⁸ Mesagerii lui Dumnezeu; Portrete biblice și legende; Imagini din Biblie; Cinci portrete biblice; Golem

³⁹ Frederick L. Downing, *Elie Wiesel a religious biography*, Editura Mercer University Press, Macon, Georgia, 2008 p.218

⁴⁰ Ibidem 223

⁴¹ Marck Chmiel, *Elie Wiesel – and the Politics of Moral Leadership*, Temple University Press, Philadelphia, 2001, p. 60

Cambodgia în interviuri și luări de cuvânt. În 1980 participă la *Marșul pentru Cambodgia*, organizat de *Comitetul Internațional de Salvare și Medici fără Frontiere*. Delegația este alcătuită din 150 de celebrități: intelectuali, jurnaliști, artiști etc. Aceștia vizitează taberele de refugiați de la frontiera Cambodgiei cu Thailanda spre a oferi provizii și speranță refugiaților.

În 1978, la inițiativa lui Jimmy Carter Președintele Statelor Unite ale Americii, ia naștere Comisia Prezidențială dedicată Holocaustului. Comisia avea menirea să întocmească un raport dedicat ridicării și întreținerii unui „monument potrivit în memoria celor pieriți în Holocaust”⁴². Comisia era alcătuită din 34 de personalități și urma să fie condusă de Elie Wiesel. Timp de un an de zile Comisia va vizita memoriale dedicate Holocaustului din Europa, solicitând în același timp sugestii publicului american. Raportul final este înaintat președintelui Carter la data de 27 septembrie 1979. Comisia recomandă construirea unui Muzeu Național al Holocaustului în Washington D.C.⁴³ În 1980 Congresul american a aprobat constituirea unei comisii, United States Holocaust Memorial Council, care să supravegheze construcția noului muzeu, Elie Wiesel va conduce această comisie până în 1986. Piatra de temelie a noului muzeu va fi pusă în 1985 iar deschiderea va avea loc în 1993 în prezenta președintelui Bill Clinton.

La începutul anilor 80' opinia publică americană este preocupată de situația din America Centrală, unde sute de mii de oameni suferă fiind prinși în războaie civile între mișcările populare și guvernele militare „anti-comuniste” susținute de Statele Unite. În iarna lui 1983 Elie Wiesel îi vizitează pe indienii Miskito aflați într-o tabără de refugiați în jungla din Honduras. Populația Miskito ocupa de mii de ani coasta atlantică a Nicaragiei iar 1980 intraseră în conflict cu regimul lui Daniel Ortega care intenționa relocarea lor. În 1984 Elie Wiesel dedică un editorial în Los Angeles Times situației acestor oameni.

Tot în această perioadă Elie Wiesel se alătură mișcării „Sancuary”, prin care organizații religioase creștine și evreiești din Statele Unite oferă adăpost refugiaților din El Salvador și Guatemala. Din cauza faptului că aceștia erau prizonieri de regimuri „anti-comuniste” susținute de guvernul american, le este refuzat statutul de refugiați politici fiind etichetați „străini ilegali”. În 1985 Elie Wiesel participă la primul congres dedicat

⁴² The President's Commission on the Holocaust, <https://www.ushmm.org/information/about-the-museum/presidents-commission>

⁴³ President's Commission on the Holocaust, Report to the President, September 27, 1979, Reprinted by The Holocaust Museum, June 2005

acestei mișcări. În acest context rostește memorabilele cuvinte „nici o ființă umană nu poate să fie ilegală”

Probabil că unul dintre cele mai importante momente din cariera lui Elie Wiesel este discursul rostit în 1985, la Casa Albă, în prezenta președintelui Ronald Reagan. În acest an Elie Wiesel avea să primească Medalia de Aur a Congresului American, pentru activitatea desfășurată de-a lungul vieții, cea mai importantă distincție ce poate fi acordată unui civil în Statele Unite. Medalia avea să fie înmănată, conform protocolului, la Casa Albă de către președintele Statelor Unite ale Americii, la data de 19 aprilie 1985. Ceremonia era umbrită de scandalul ce plana asupra Casei Albe în acel moment, așa numita „afacere Bitburg”.

În 1985 Ronald Reagan acceptase invitația Cancelarului vest-german Helmut Kohl de a face o vizită de reconciliere în Germania de Vest. Cei doi urmau să sărbătorească prietenia americano-germană și, în același timp, să aniverseze 40 de ani de la sfârșitul războiului. Încă de la începutul anului Casa Albă anunțase că nici un lagăr de concentrare nu va fi vizitat, iar președintele va participa la o ceremonie desfășurată în cimitirul militar Kolmeshöhe, în lângă orașul Bitburg. Locația se afla în apropiere de o bază militară aeriană unde erau staționați aproximativ 11.000 de soldați americani. Purtătorul de cuvânt al Casei albe susținuse că alături de soldații germani, în acest cimitir, erau îngropați și soldați americani căzuți în Al Doilea Război Mondial. În scurt timp presa americană a aflat nu doar că soldații americani fuseseră mutați în S.U.A. cu mult timp în urmă, ci și faptul că în apropiere de locul ceremoniei erau înmormântați 49 de membri ai Waffen-SS. În ciuda imensului scandal și a protestelor organizațiilor evreiești Ronald Reagan era hotărât să desfășoare această vizită, nedorind să-și jignească principalul aliat din Europa în cadrul Războiului rece.

În această atmosferă încărcată se desfășura ceremonia de decernare a Medaliei Congresului American. Având ochii a milioane de telespectatori americani asupra lui, evenimentul era transmis de CNN și NBS, Elie Wiesel îl roagă pe Ronald Reagan să-și anuleze vizita la Bitburg, spunându-i: „Acel loc, Dle Președinte, nu este locul dumneavoastră. Locul dumneavoastră este alături de victimele SS-ului” „Am văzut SS-iști la muncă, am cunoscut victimele lor, cei uciși de ei au fost prietenii mei, au fost părinții mei.”⁴⁴ În ciuda succesului acestui discurs și a protestelor vehemente, la data de 5 mai 1985 Ronald Reagan a fost prezent la ceremonia din cimitirul militar Kolmeshöhe.

⁴⁴ Discursul lui Elie Wiesel cu ocazia primirii Medaliei Congresului American, <http://www.pbs.org/eliawiesel/resources/reagan.html>

În 1986 Statuia Libertății împlinea o sută de ani de existență. Cu această ocazie douăsprezece personalități, nenăscute pe teritoriul Statelor Unite, cu merite extraordinare în diferite domenii au fost distinse cu Medalia Libertății. Printre ele s-a numărat și Elie Wiesel.

Cariera lui Elie Wiesel va fi încununată prin acordarea Premiului Nobel pentru Pace în 1986. În opinia Comitetului Nobel Norvegian, Elie Wiesel este „unul dintre ce mai importanți lideri spirituali, într-o epocă în care violența, represiunea și rasismul continuă să caracterizeze societatea.” De asemenea Comitetul Nobel îl numește: „un mesager pentru umanitate, iar mesajul său este unul de pace, de reconciliere și demnitate umană.”⁴⁵ Discursul lui Elie Wiesel de acceptare a fost unul pe măsura importanței premiului primit. El subliniază încă odată obligația de a nu fi indiferenți și de a interveni ori de câte ori vieți umane sunt puse în pericol, spunând: „Atunci când viețile omenești sunt puse în pericol, atunci când demnitatea umană este amenințată, granițele și sensibilitățile naționale devin irelevante.”⁴⁶

La scurt timp după decernarea Premiului Nobel, Elie Wiesel împreună cu soția sa Marion pun bazele Fundației Elie Wiesel. Aceasta are ca scop declarat: „să lupte împotriva indiferenței, intoleranței și nedreptății prin dialog internațional și programe adresate tinerilor.”⁴⁷

La mijlocul anilor 90' Fundația Elie Wiesel înființează în Israel două centre, Beit Tzipora, care poartă numele surorii sale mai mici ucisă la Auschwitz. Centrele sunt dedicate integrării prin educație a evreilor etiopieni recent ajunși în Israel. În 2007 un alt asemenea centru a fost deschis pentru refugiații din Darfur, care și-au găsit adăpostul în Israel.⁴⁸

La începutul ultimului deceniu al secolului XX, atrocitățile comise în cadrul războaielor interetnice din fosta Iugoslavie îngrozeau o lume întreagă. În toamna anului 1992 Elie Wiesel vizitează Iugoslavia, iar în 1993, cu ocazia inaugurării Muzeului Holocaustului, pledează public pentru intervenția Statelor Unite în zonă. O face adresându-se direct președintelui Bill Clinton, prezent la ceremonie: „Domnule Președinte, trebuie să vă spun ceva. Am fost în fosta Iugoslavie toamna trecută. Nu pot dormi de atunci. (...) Trebuie să facem ceva să oprim vărsarea de sânge din acea țară.”⁴⁹ În 1995, atunci când se va hotărî efectiv intervenția militară a Statelor Unite în conflictul din fosta Iugoslavie, Elie Wiesel va fi prezent la Casa Albă.

⁴⁵ Elie Wiesel, *The Nobel Peace Prize 1986*, ed. Summit Books, New York, 1986, p.4

⁴⁶ Ibidem, p. 16

⁴⁷ Elie Wiesel Foundation, <http://www.eliewiesel.foundation.org/>

⁴⁸ Ibidem

⁴⁹ David Aikman, *Great Souls: Six who Changed the Century*, Lexington Books, Lanham, 2003, p. 358

La vârsta de 81 de ani, în iunie 2009, Elie Wiesel vizitează împreună cu președintele Barack Obama și cancelarul Angela Merkel lagărul de la Buchenwald. Cu această ocazie își exprima încrederea în președintele Obama, aflat la început de mandat, spunând că acesta „va fi capabil să transforme lumea într-un loc mai bun”

De-a lungul timpului Elie Wiesel a revenit de mai multe în orașul natal. Prima oară în 1964, pentru o vizită privată de 24 de ore. În 1967 se reîntoarce, împreună cu o echipă de filmare, pentru a realiza documentarul *Sighet, Sighet*. După o absență de 17 ani va revedea Sighetul, la invitația lui Moses Rosen, pentru a comemora 40 de ani de la deportarea populației evreiești din nord-vestul Ardealului.

În a doua parte a anilor 90 și începutul anilor 2000, Elie Wiesel este prezent de mai multe ori în Sighet. În 1995 vine însoțit de fiul și nepotul său, fiul surorii sale Bea. Un an mai târziu în 1996, se reîntoarce pentru realizarea filmului documentar „Elie Wiesel Goes Home”. Ultima sa vizită are loc în 2002 alături de președintele Ion Iliescu și sora sa Hilda, ocazie cu care se inaugurează muzeul amenajat în casa sa părintească.

Casa în care s-a născut Elie Wiesel și a cărei fotografie atârnă pe peretele din fața mesei de scris a laureatul Premiului Nobel, a fost transferată în administrația Muzeului Maramureșului în anul 2001. Restaurarea casei și amenajarea muzeului a fost posibilă, după spusele lui Mihai Dăncuș, directorului muzeului la acel moment, prin eforturile conjugate ale Muzeului Maramureșului, Fundației Culturale Române, Ministerului Culturii și Cultelor și Președinției României.

Casa muzeu Elie Wiesel, pe lângă faptul că este un muzeu în onoarea acestuia, este și un mic muzeu în memoria dispărutei comunități evreiești din Sighetu-Marmației și Maramureș. Casa Elie Wiesel este parte integrantă a Muzeului Maramureșului, fiind vizitată anual de mii de vizitatori din întreaga lume.

În anul 2001 Elie Wiesel este primit în Academia Română ca membru de onoare, iar în 2002 este decorat de către președintele Ion Iliescu cu Steaua României în grad de cavaler. Doi ani mai târziu, în 2004, Wiesel va returna decorația, protestând astfel împotriva deciziei președintelui României de ai distinge cu aceeași decorație pe poetul Corneliu Vadim Tudor și istoricul Gheorghe Buzatu.

Elie Wiesel moare, la vârsta de 87 de ani, în dimineața zilei de 2 iulie 2016 în locuința sa din Manhattan.

*Prof. Dr. Petrovai Ion,
Petrova, Maramureș*

Patriarhul ucrainisticii din Maramureș și unul din fondatorii acesteia ca disciplină didactică și științifică, în România, slavistul de renume, Nicolae Pavliuc, s-a născut la 11 decembrie 1927 în localitatea Lunca la Tisa din Țara Maramureșului.

După absolvirea Facultății de Filologie (1955) a celebrei Universități de Stat de la Harcov, un vechi și cunoscut centru cultural-științific ce prin personalitatea lui Alexandru Hașdeu și mai ales, a lui Bogdan Petriceicu Hașdeu marchează începutul relațiilor literare și culturale româno-ucrainene, Ucraina, în 1958, la aceeași instituție de învățământ superior, îndrumat fiind de V. P. Besedina-Nevzorova, susține teza, „Graiurile ucrainene din Maramureș România¹”, fiind al doilea cercetător-dialectolog român care, după celebra lucrare a renumitului profesor clujean I. Pătruț, consacră unui singur grai ucrainean din România², vine la numai un an după acesta cu o vastă teză în care sunt analizate toate graiurile ucrainene din Maramureș.

La Catedra de limbi slave a Facultății (de atunci) de Limbi Slave din cadrul institutului de Limbi și Literaturi Străine (din componența căruia, atunci, mai făceau parte Facultatea de Limbi Germanice, și Facultatea de Limbi Romanice) de pe lângă Universitatea din București, la care a fost repartizat în anul 1958, era, după profesorul G. Mihăilă, al doilea cadru didactic din catedra cu circa 46 de membri și printre foarte puțini din facultate (cu excepția profesorilor din generațiile mai vechi, precum I. C. Chițimia, Pande Olteanu, Tudor Vianu, Edgar Papu ș.a.), cu titlul științific obținut prin sistemul de calificare superioară existent, ceea ce a dus la încadrarea lui, de la început, pe postul de lector (1958-1967), dânsul funcționând, apoi, până la plecarea sa din România (1974), pe postul didactic de conferențiar universitar (1967-1974). Până la pensionarea fondatorului secției de limbă și literatură ucraineană, Constantin Drapaca (1962), profesorul Pavliuc l-a „dublat” pe acesta din urmă în conducerea colectivului de ucrainiști al catedrei, fiind apoi coordonatorul de drept al acesteia, “moștenind” totodată și toate îndatoririle predecesorului său, mai ales în planul activităților extrauniversitare, a legăturii secției de învățământ preuniversitar. Lui i-a revenit, mai întâi, importanta sarcină de îndrumare practicii pedagogice a studenților secției de ucraineană³, care s-a desfășurat, la început, câțiva

ani la Liceul ucrainean și la Școala pedagogică ucraineană de la Siret (Județul Suceava), după desființarea acestora (1964) respectiva activitate desfășurându-se la Liceul "Dragoș Vodă" din Sighetu Marmăției. Conform reglementărilor vremii, secției bucureștene de ucraineană îi revenea responsabilă sarcina de patronare a Liceului „Dragoș Vodă” Sighetu Marmatiei, mai exact a secției ucrainene a liceului (în care funcționau și secțiile de română și, respectiv maghiară), acțiune în care Nicolae Pavliuc s-a implicat la modul plinar, antrenându-l și pe ceilalți colegi în realizarea periodică (planificată) a unor acțiuni cu caracter științific (prezentări de comunicări științifice, prelegeri, metodo-științifice, culturale, de orientare profesională a elevilor și multe alte acțiuni⁴), care erau urmărite de catedră și analizate în ședințele de lucru ale acesteia. Nicolae Pavliuc era nelipsit de la bacalaureatele susținute de absolvenții liceelor, inițial, de la Siret, preponderent, apoi de la Sighetu Marmăției⁵. Legătura permanentă a secției bucureștene de ucraineană cu învățământ preuniversitar, realizată, inițial, prin prestațiile profesorului Constantin Drapaca, apoi prin cele ale lui Nicolae Pavliuc s-a consacrat și prin participarea acestora, a colegilor lor la vasta activitate de pregătire științifico-metodică a catedrelor didactice preuniversitare - prin cursurile periodice de reciclare, altele - de pregătire a cursanților în vederea susținerii de către aceștia din urmă a examenelor de definitivare în învățământ, de obținere a gradelor didactice II și I⁶ - toate acestea desfășurându-se pe baza programelor întocmite adecvat, primite și mereu „aduse la zi”, ceea ce, incluzând și participarea la aceste sesiuni a lui Pavliuc sau a altor colegi în calitate de instructori-conferențieri, de examinatori sau de îndrumători științifici la lucrările metodic-științifice de gradul I presupunea un imens consum de energie și de timp.

Legătura secției bucureștene de ucraineană cu învățământul preuniversitar s-a concretizat și prin elaborarea programelor și manualelor de limbă și literatură ucraineană I-IV, V-VIII, IX-XII (XIII), sau pentru traducerea în ucraineană, a manualelor românești de științe exacte, istorie, geografie, științele naturii, și cât timp acestea s-au mai predat, în limba ucraineană, în localitățile cu populație ucraineană, - acțiune în care, alături de Constantin Drapacea, Magdalena Laszlo-Kuțuik, Gheorghe Cocotailo ș. a., Nicolae Pavliuc a dat, o adevărată "industrie" didactică, concretizată prin activitatea Editurii Didactice și Pedagogice din București.

Ca lingvist și un remarcabil cunoscător al limbi literare ucrainene, Nicolae Pavliuc a elaborat, în principal, partea de gramatică din manualele de limbă ucraineană⁷ pentru clasele a V-a, a VI-a, a VII-a, a VIII-a, părți care, revizuite și mereu îmbunătățite i-au aparținut până în

1974, după care Dan Horia Mazilu, special, și Ioan Rebușapcă le-au conferit o prezentare metodică-științifică mai modernizată și apropiată, metodologic, funcțional, de intercorelare cu manualele în vigoare pentru limba română, insistând pe linia eliminării laturii teoretice și a preponderenței laturii aplicative, de învățare a vorbirii.

Ca profesor universitar cu un larg orizont filologic și posedând o excelentă cunoaștere (urmare a deselor inspecții școlare) a procesului didactic, Nicolae Pavliuc a participat și la elaborarea unor serioase, bogate în informații manuale de literatură (în colaborare cu alții ori de unul singur) pentru clasa a IX-a⁸, a X-a⁹, a XI-a¹⁰, iar pe manualul de clasa a XII-a de liceu (în cazul că vreun exemplar s-ar mai găsi pe undeva!) elevii s-ar întâlni cu numele profesorului Nicole Pavliuc. În acest manual¹¹, un ultim capitol era rezervat **Literaturii de expresie ucraineană din România**, elaborat cu mult timp în urmă când aceasta făcea doar „primii pași”, și capitolul respectiv a fost elaborat de Nicolae Pavliuc. După decesul lui C. Drapaca (1987) și plecarea din România a lui Pavliuc, la propunerea Editurii Didactice și Pedagogice, manualul de literatură pentru clasa a IX-a a fost revizuit și reeditat de câteva ori (1989, 1994, 1999), cel de clasa a XI-a o singură dată (1979), ambele manuale trecând, deci în sarcina lui Ioan Rebușapcă, iar manualului pentru clasa a XII - (respectiv, a XIII-a pentru școala normală), nu a fost revizuit niciodată, astfel că profesorii sunt obligați să depună mari eforturi în vederea „preparării”, pentru elevi a dificilei perioade a literaturii ucrainene, a secolului al XX-lea, inclusiv și a celei de expresie ucraineană din România, dezvoltată, diversificată și “maturizată” artistic pe parcursul unui timp îndelungat.

Fără să fi fost de formație literat pe Nicolae Pavliuc l-a interesat, totuși literatura, cea de expresie ucraineană din România (din perspectiva includerii ei, poate, în manualele școlare), care pe atunci făcea „primii pași”, fiind sprijinită în acea etapă de început și de universitarul maramureșean, prin redactarea primei culegeri de versuri a Oxanei Melniciuc¹², apărută la E. S. P. L. A. în 1960, apoi a plachetei de versuri de factură populară a lui Havrylo Clempuș¹³, în 1964, la aceeași editură bucureșteană însoțite amândouă de câte o prefață, mai mult de circumstanță, nicidecum de factura exegetică. Un caracter strict ocazional cu articole scrise de Nicolae Pavliuc despre câțiva dintre scriitori clasici ucraineni, cu prilejul unor date aniversare¹⁴. Ca simplu membru fără a semna vreun articol, Nicolae Pavliuc figurează și în colectivul redacțional al almanahului, **Serpeň** (August, București, 1964), condus de fostul său student (promoția 1960), istoricul literar, criticul, traducătorul și redactorul revistei Muzeului Literaturii Române, **Manuscriptum** (București), Eugen Mihaiciuc.

În cadrul secției de ucraineană, Nicolae Pavliuc preda, alternativ, cursurile din „pachetul” disciplinelor lingvistice: **Istoria limbii ucrainene**, **Istoria limbii literare ucrainene**, cursul de **Limba ucraineană contemporană**, până la pensionarea lui C. Drapaca, îl „împărțea” cu acesta din urmă, apoi cu tinerii repartizați la catedră - I. Rebușapcă, mai târziu, și cu Dan Horia Mazilu. Evident, cursul de **Dialectologie ucraineană** era numai al dânsului, urmare a cercetărilor de teren și a experienței științifice dobândite pe parcursul elaborării tezei de doctorat. Fiecare din cursurile ținute de Nicolae Pavliuc la București s-a remarcat prin cuvenită rigoare științifică, printr-o permanentă revizuire a prelegerilor scrise ordonat, caligrafic și bine alcătuite din punct de vedere metodologic.

Datorită multitudinilor de sarcini îndeplinite, nu a reușit să editeze decât cursul său de gramatică istorică a limbii ucrainene¹⁵, un instrument didactic util studenților datorită caracterului sau rezumativ - sintetic și bine organizat din punct de vedere metodologic, cu suficiente corelări și detalieri ale fenomenelor lingvistice în diacronie, rod al cercetărilor științifice, personale în domeniul dialectologiei ce oferă multe elemente și informații pentru lămurirea multor fenomene ucrainene. Spre cinstea universitarului maramureșean, cursul său de gramatică istorică a limbii ucrainene este citat de autoritatea de renume mondial în materie de gramatică istorică a limbi ucrainene, adică de profesorul G. Y. Shevelov de la Harvard în monumentală sa lucrare (808p.!) de fonologie istorică a limbi ucrainene¹⁶, alături de autori celebri ale similitudinilor monografiei de istorie ucrainene, precum M. Hruskyj și P. Kovaliov (1941), F. Medvedev (1955, 1964, 1967), T. Lehr-Sptawiński, P. Zwliński și S. hrabec (1956), O. Bezpal’ko, M. Bojčuk, M. Žovtobruh, S. Samijilenko, I. Taranenko (1957), A. Moskalenko (1960), F. Filin (1972) “desființându-i” însă, practic, “în bloc”, prin necruțătoarea “sentință” precum că “valoarea științifică a lucrărilor lor este egală cu zero”, pe motivul că, scriindu-le după venirea lui Stalin la conducerea Uniunii Sovietice, autorii acestor lucrări “se adaptau programei aprobate la nivelul central, și din, din start, lucrările lor erau lipsite de orice originalitate, fără a mai fi luate în seamă o serie de greșeli ori denaturări. Unii dintre autori nu în mod fățiș propaganda politică și aservirea (cu toți însă respectă linia comună, escamotând unele fapte și exagerând altele), iar în lucrările altora asemenea fapte abunda¹⁷”. Supărarea eminentului savant american are, pe de o parte, tot o motivație ideologică, contrară însă autorilor incriminați, căci dânsul, ca și restul lingviștilor, literaților, istoricilor din Vest, cât și cei din Ucraina până la 1917, nu împărtășesc pe deplin ori la modul simplist ipoteza potrivit căreia Rusia Kieviană (secolul IX - prima

jumătate a secolului al XIII-lea) ar fi “leagănul” comun al celor trei
 popoare est-slave (ucrainean, rus, bielorus) și că despre trei limbi est-slave
 distincte se poate vorbi cel mai devreme, din a II-a jumătate a sec al XIII-
 lea, sigur - din secolul al XIV-lea. În această interminabilă controversă se
 aduc, în sprijin, argumentele de natură diferită, adesea fiind invocat
 termenul, în formă ucraineană **ruśkyj**, de unde, chiar și lingvistic (dar
 este vorba și de aspectul semantic), printre ucraineni, s-a născut
 suspiciunea - acuză precum că rușii ar fi “confiscat” acest termen
 “implantându-și” rădăcinile în străvechiul “sol” kieviau-ucrainean și
 privându-i, astfel, de o preistorie a lor, cum susțin adversarii “schemei”
 “leagănul comun”. Termenul în forma sa ucraineană, **Ruśkyj** (cf. și alte
 denumiri cu rădăcina comună, de ex. râul **Roś**, din Ucraina), deși cum
 arată același Șevelov, pe vremea Rusiei Kieviene, sub forma **rus**, era
 folosit pentru toate triburile est-slave, pe întreg teritoriul Ucrainei
 înseamnă “ucrainean”, sens pe care îl au toate derivatele sale: **ruśka**
narod “poporul ucrainean”, **Ruśka mova** “limba ucraineană” (în treacăt
 fie spus, această **ruśka mova** într-o anumită perioadă istorică se folosea nu
 numai în Ucraina, ci și în Bielorusia), **rus** “ucrainean-ul (câte astfel de
 nume, în formă românească **rus** ori **Rus** (nume de familie), maghiară
orosz, **Orosz** (nume de familie) nu se întâlnesc în mod frecvent printre
 români, și aceasta - în părțile învecinate cu ucrainenii, că astăzi în
 asemenea locuri sunt și ruși, - explicația este foarte simplă”, **hovoryty**
po-ruśky “a vorbi ucrainean” s. a. Acești termeni, cum arată Șevelov,
 precumpăneau cam dinspre Nipru spre apus până pe la jumătatea secolul
 al XVII-lea, iar în enclavele ucrainene de pe teritoriul României, cu
 excepția Dobrogei, unde s-au așezat, inițial, cazacii Zaporojeni după
 desființarea de către Ecaterina a II-a a Secii Zaporajene (1775) (porecliți
 de ruși - “hurali”), toate derivatele susmenționate, în vorbirea curentă a
 ucrainenilor, se folosesc în mod curent și astăzi, termenul de **ucrainean**
 (fierec, astăzi existând statul independent, Ucraina) și toate derivatele sale
 au fost introduse prin intermediul școlii, după reforma învățământului din
 1948, și acesta s-a autohtonizat întrucâtva în Maramureș, poate și datorită
 vecinătății nemijlocite cu Ucraina etc. Pe adversarii „schemei” privind
 originea “comună” îi mai deranjează și termenul de **drevnjoruśka mova**
 (**limba ucraineană veche**), termen care, în expresia rusească, admisă și
 unanim utilizată în toate lucrările scrise (iar cuvântul conotează sensul!),
drevnerusskij jazâk înseamnă, fără nici o urmă de îndoială (pentru
 generațiile tinere, ba chiar și înalt școlite, cărora li se „servește” în mod
 constant „schema”), **limba rusă veche**, de unde suspiciunea „confiscării”
 termenului de către ruși și privarea, odată cu aceasta, a ucrainenilor de o
 perioadă veche chiar că „planează” într-o totală incertitudine confuză.

Pentru a ieși din acest adevărat „hățiș” istorico-lingvistic-etnic-cultural, adversarii „schemei” „comune”, începând cu celebrul istoric și literat Myhajlo Hruševskyj, abordează faptele prin prisma protocronismului, folosind, spre exemplu, în locul termenului confuz **drevnjoruška mova** pe acela de **protonkrajinska mova**, care ar fi început să se contureze ca limbă aparte, cum arată Shevelov (op. cit., p. 46), printr-o serie de particularități dialectale, primele dintre ele fiind atestate în vorbirea est-slavilor de pe teritoriul ucrainean de mai târziu încă în secolele al VI - VII - lea, „aceste schimbări fonologice, arată Shevelov, au ocolit grupurile tribale slave vecine”(op. cit.), manifestându-se, deci, doar în cadrul acelui grup est-slav în vorbirea căruia s-a configurat individualitatea limbii ucrainene.

Constituindu-se ca o continuare firească a unei monografii anterioare, **Preistoria limbii protoslave** (1964), cu care, parțial, monumentală **Fonologie a limbii ucrainene**, efectiv copleșite prin neobișnuita erudiție a autorului, prin vastitatea materialelor exceptate (poate, în totalitate chiar și izvoarele vechi românești, pe lângă cele aparținând foarte multor popoare), prin deosebita rigurozitate și caracterul imbatabil al demonstrațiilor științifice, astfel că „amendat” chiar, universitarul maramureșean Nicolae Pavliuc se poate mândri cu citarea sa alături de somități din Cehia, Polonia, Ucraina și Rusia, de autoritate supremă astăzi, profesorul american G. Y. Shevelov.

Numele profesorului Nicolae Pavliuc mai figurează, în calitate de redactor responsabil, pe un alt instrument didactic universitar, **Limba ucraineană. Curs practic**¹⁸, elaborat de colectivul de ucraineană a Catedrei (bucureștene) de Limbi Străine, pentru studenții din anul I. Este un manual de factură clasică, lecțiile, de regulă, se bazează pe câte un text literar (dispuse în ordinea dificultăților crescânde), urmat de un glosar de cuvinte și expresii întâlnite în textul dat; eșalonat, se expune structura gramaticală a limbii ucrainene (câte 2-4 noțiuni de gramatică, alese într-o ordine care să favorizeze deprinderea treptată a limbii), urmează, apoi, seturile de exerciții gramaticale, lexicale, de traducere ori retroversiune, menite să activeze structurile gramaticale și fondul de cuvinte și expresii noi, date la fiecare lecție în parte. Dicționarul de la finele manualului precum și scurtul compendiu de gramatică sunt binevenite pentru studiul individual. Acest manual s-ar mai putea folosi și astăzi, dacă unele texte **nu** ar fi depășite din punct de vedere tematic, iar gramatica ar fi prezentă mai puțin descriptiv și mai mult practic-funcțional, ca să favorizeze deprinderea **vorbirii**, nu a **gramaticii descriptive**. Pentru vremea când a fost elaborat însă, colectivul de ucrainiști bucureșteni s-a putut mândri cu realizarea lor, deoarece pe atunci dacă mai erau în lume **unul** sau două

manuale în care ucraineana să fie prezentată, metodologic, ca o **limbă străină**. Astăzi, în schimb, există o sumedenie de manuale de ucraineană moderne, iar la Universitatea Națională „Taras Sevcenko” de la Kiev după 1991 ființează o catedră specializată în predarea limbii ucrainene ca **limba rusă**.

Cele mai valoroase realizări ale universitarului Nivolaie Pavliuc, descins din Țara Maramureșului, aparțin domeniului lingvistic.

Cu un an înainte de a veni la catedră, el publică în România, ca părți din teza de doctorat, probabil, un studiu privind istoricul așezărilor cu populație ucraineană din Maramureș¹⁹, cel de-al doilea despre terminologia folosită de locuitorii acestor așezări în domeniul construcției satești²⁰. A participat alături de colegii de la fiecare limbă din cadrul catedrei (cehă, slovacă, polonă, ucraineană, sârbă, croată, bulgară) la întocmirea unei ample lucrări privind influența limbii române asupra limbilor slave vecine²¹, pe care chiar dânsul a prezentat-o la Congresul Slaviștilor de la Praga (1968), unde a fost apreciată pe măsura eforturilor depuse pentru alcătuirea ei.

Restul **valorilor** realizate de Nicolae Pavliuc în acest sens aparțin **dialectologiei ucrainene**, ucraineano-române (slave), deosebit de favorabile, credem noi s-a adevărit a fi contextul mobilizator creat de organizarea de către Asociația Slaviștilor din România a **Conferinței de dialectologie slavo-române** (București), 22-28 iunie 1961 care a urmărit două obiective: 1) studiul graiurilor slave (rusești, ucrainene, bulgare, sârbocroate, cehe, slovace și polone) vorbite pe teritoriul României și 2) studiul repartiției geografice a toponimicelor și a cuvintelor de origine slavă în limba română. La primul obiectiv urmărit de **Conferință**, s-a referit profesorul Emil Vrabie (București) în comunicările prezentate: **Cu privire asupra localităților cu graiuri slave din Republica Populară Română și Studiul actual și sarcinile cercetării graiurilor slave din R. P. R.** Mai adâncit, asemenea **sarcini** trasate de acea **conferință** se regăsesc și în cea de a treia lucrare a profesorului Vrabie: **Mesto Slavjanskih govorov na teritorii RNR v sisteme slavjanskih jazâkov i ih z mačeniije dlja slavjanskoj gialektologii**. Cel de al doilea obiectiv urmărit de **Conferință** s-a regăsit magistral conturat în expunerile academicianului Emil Petrovici - **Raportul dintre izoglosele dialectale slave și izoglosele elementelor slave ale limbii române**, și în cea a profesorului G. Mihăilă - **Contribuții la studierea geografiei împrumutărilor slave în limba română**. O serie de participanții s-au referit la câte un anume aspect dintr-un grai slav sau altul. Nicolae Pavliuc a prezentat comunicarea despre vocalismul în graiurile ucrainene

din Maramureș. Majoritatea lucrărilor prezentate au fost publicate în revista Asociației slaviștilor²².

De atunci, cercetările dialectologice (alături de cele lingvistice, în genere, inclusiv și cele literare, istorice, culturale etc.) devin un domeniu aparte în cadrul slavisticii românești - acela al studiilor slavo-române. Profesorii lingviști de la slavistică din cadrul Facultății (bucureștene, poate și din alte centre) de Filologie, conform reglementărilor vremii privind normarea anuală a sarcinilor de cercetare științifică, prevedeau în planurile lor individuale cercetarea sistematică a câte unui grai (slav), prin deplasări periodice pe teren. În acest fel, Nicolae Pavliuc, împreună cu mai tânărul său coleg, Ioan Rebușapcă (ultimul, ca elev al unui olt celebru maramureșean, profesorul Mihai Pop, interesându-se de etnologie) pe parcursul unei bune perioade de timp au cercetat sistematic aproape toate așezările cu populație ucraineană din Bucovina, Banat și Dobrogea (pentru Pavliuc Maramureșul era deja cunoscut, iar Rebușapcă l-a străbătut de unul singur, cu diverse ocazii, după stabilirea lui Pavliuc în Canada), înregistrând pe banda magnetică comori de texte dialectale, folclorice, precum și o sumedenie de informații și observații de la surse directe. La rândul lor, I. Robciuc, C. Reguș, Gh. Bolocan și V. Nestorescu de la Sectorul de slavistică din cadrul Institutului de Lingvistică din București în perioada anilor 1962-1965 au întreprins o amplă activitate de culegere, cu aparatură adecvată, a materialelor dialectale din toate zonele cu populație slavă din România, întemeind, astfel la institutul bucureștean prețioasa **Arhivă fonografică a graiurilor slave din România**, în care și-au "vărsat" materialele adunate Nicolae Pavliuc și Ioan Rebușapcă. Astfel, s-a încheiat, aproximativ, prima etapă de studiere a graiurilor slave, cea de studiere a terenului.

Pe baza materialelor adunate de cei sus menționați, cât și de alte persoane cu înclinație pentru cercetările dialectologice, s-a declanșat o adevărată "ofensivă" sau "front", reciproc stimulat și de emulație, în studierea graiurilor ucrainene din România - în cadrul unor teze de doctorat, ca acelea elaborate de C. Reguș (1976), Aspazia Seserman-Reguș (1987) despre unele aspecte ale graiurilor ucrainene din Bucovina, de maramureșenii D. Harvat despre graiul ucrainean din Crăciunești și Tisa (1978), de J. Bodzei despre interferențele lingvistice româno-ucrainene din Maramureș (1979) sau de Șt. Vișovan despre interferențele româno-ucrainene în toponimia Maramureșului (1990) s.a. lucrări de dialectologia familiei și poreclele locuitorilor din Lunca la Tisa²³, Maria - Slavca Popovici - despre toponimia așezării Repedea ("Obraji", 1989), Iustina Lazăr - despre interferențele lingvistice româno-maghiaro-ucrainene în domeniul căraușiei din Rona de Sus²⁴ sau despre zoonime

ucrainene de origine română, maghiară, idiș din aceeași Rona de Sus²⁵, Pavlo Romaniuc - despre interferențele toponimice româno-ucrainene în Maramureș²⁶ etc. O formă aparte de studiere a graiurilor ucrainene din România a constituit-o și acțiunea de alcătuire a glosarelor dialectale pentru o serie întreagă de localități, cum ar fi **Glosarul dialectal al comunei Rona de Sus**²⁷, al localității Ciucurova (Tulcea), alcătuit de V. Rițco ("Obraji", 1985), al localității Mărițeia (Suceava), alcătuit de I. Robciuc ("Obraji", 1984), al localității Ipotești (Suceava), alcătuit de C. Reguș ("Obraji", 1087, 1988, 1989), al localităților Poienile de Sub Munte (Maramureș), Brodina și Milișenți (Suceava), alcătuite de dialectologul german, profesor la universitatea de la Frankfurt, Olexa Harbatsch (1918-1997) și publicate în volumul său de "Articole". VIII (München, 1997).

În acest context efervescent al cercetărilor dialectale ucrainistice din România, rolul de adevărați promotori a aparținut (aparține și în prezent) profesorului Nicolae Pavliuc, deopotrivă și fostul său student (promoția 1960) din tinerețe, Ion Robciuc (astăzi - șef de sector la Institutul de Lingvistică "Iorgu Iordan" al Academiei Române, profesor afiliat al Universității de la Ploiești), dânsii, urmare a unei colaborări prietenoase (exemplare și de invidiat), realizând în comun o serie de lucrări de referință, cu un larg orizont de cuprindere a faptelor de limbă, cum ar fi, mai întâi, acea primă **Schiță a sistemelor fonologice ale graiurilor ucrainene din România**²⁸, în care demonstrează cât se poate de argumentat faptul că acestor graiuri le sunt proprii trei subsisteme ale fenomenelor vocalice:

1) subsistemul format din 6 foneme vocalice: /i/, /y/, /e/, /u/, /o/, /a/, propriu limbi ucrainene literare, graiurile ucrainene de stepă, din Dobrogea, majorității graiurilor din Bucovina și parțial din Banat, precum și localităților cu populație ucraineană din Maramureș - Poienile de Sub Munte, Repedea, Ruscova, Lunca la Tisa, Bocicoi, Crăciunești, Câmpulung la Tisa;

2) subsistemul format din 6 foneme susmenționate + fonemul /â, î/, propriu graiurilor din satele Rona de Sus, Remeți, Teceu (Maramureș), Cornuțel-Banat, Antolca, Husarca (Banat) și graiurile huțule din zona Sucevei - Izvoarele Sucevei, Moldova Salița, Breaza, Paltin, Ciumârna și Lupcina;

3) subsistemul format din primele 6 foneme menționate + fonemele /â, î/ și /ÿ/, propriu unor graiuri transcarpatice, vorbite în câteva așezări ucrainene din Banat-Copăcele, Zorile, Cireșul Nou și Criciova.

Evidențierea acestor subsisteme ale formelor vocalice, au realizat-o, pare-se, pentru prima oară în literatura de specialitate și pe baza

materialelor din România autorii noștri, ceea ce, fără îndoială, a propus o operațiune deosebit de meticuloasă, de „cântărire” atentă și repetată a unor fapte de **vorbire** dialectală **vie**, care însă, în ciuda funcționării unor legi lingvistice, prezintă, totuși, și destule inconsecvențe, abateri de la normă ori variabilități ale oralității. Nu în calitate de contrargument „servit” autorilor, ci drept exemplu de abatere, poate semnalăm următorul exemplu: evidențierea valorii de fonem a sunetului /â/ autorii realizează prin opoziția acestuia cu fonemul /y/ (=e ucr. anterior semiînchis), apropiat ca loc și mod de articulare cu primul (greu de pronunțat corect de orice outsider, I. Pătruț): **tâ** “tu” - **ty** “ție” sau **mâ** “noi” - **mz** “mie”. Într-un cântec înregistrat la Rona de Sus, într-o interpretare spontană, firească, oricum, nu sub „presiunea” psihologică a dialectologului exercitată asupra interlocutorului pentru evidențierea (conform chestionarului, uneori, sufocant) unor fenomene lingvistice (alternanțe, paradigme etc. etc.), de care omul simplu habar nu are, îl chiar și obosește asemenea chestionare căci gândirea sa este altfel „calată” și, oricum, nu îl preocupă niciodată așa ceva, după un timp oarecare de asemenea „teroare”, se zăpăcește, nemaștiind cum se vorbește în localitatea sa, repetând, mecanic, în consecință, structuri și forme gramaticale etc. din întrebările dialectologului. Într-un cântec, deci, am întâlnit, aceeași opoziție **semantică**, ca aceea pe care o dau autorii, realizată însă **contextual** și nu prin opoziția fonemelor /â/ - /y/, de exemplu: „Hej’ ustan’ **tâ** [= “tu”], nevistočko, / Cy-s sa nenaspala, / Honâ v pole totâ volâ, / što **tâ** [= “ție”, folosind, deci, același fonem /â/ și nu /y/] mamka dala”²⁹. Nu este mai puțin adevărat că și în prezentarea spontană a unui cântec, interpretul poate, și chiar realizează dese abateri de la normă - din rațiuni, uneori, de realizare poetică a textului **recreat** oral ad-hoc, sub influența antologiei, armoniei vocalice și așa mai departe.

Un alt exemplu de câtă pricepere, abilitate și intuiție, trebuie să posede dialectologul, care să aibe și un auz extrem de fin (nu întâmplător, probabil, unii dintre dâșii, la un moment asurzesc, precum regretatul acad. Al. Rosetti), îl constituie și următorul fapt. Autorii precizează că fonemul /Ŷ/ este propriu unor graiuri transcarpatice, din Ucraina, iar din România - celor din Banat (Copăcele, Zorile, Cireșul Nou, Criciova), buncii și străbunii locuitorilor din aceste localități au “coborât” din Transcarpatia, parțial din Galiția. Deși, spre exemplu, Dumitru Horvath arată că subsistemul vocalic din Crăciunești (Maramureș) este alcătuit din 6 foneme distincte³⁰, ca în limba ucraineană literară, în aceeași localitate, Crăciunești, a fost atestată în scris chiar de locuitorii acesteia un sunet vocalic foarte apropiat cu realizare fonică cu fonemul /Ŷ/ ce realizează diferențierea semantică în opoziție cu fonemul /i/, exact așa cum

exemplifică acest fapt autorii Nicolae Pavliuc și Ion Robciuc: (u) **SŸM** “în acesta” - (u) **s'im** „la ora șapte”. În textul **Viflaimul** din Crăciunești (foarte interesant! - transcris de vorbitorii acestui grai, **cu caractere latine!**, după care s-a publicat, în transliterare ucraineană) întâlnim replica „U sjum mai dobre Dido bude znaty”³¹, în care tranșa fonică **sjum** are același sens(!) ca în exemplu lui Pavliuc: „În **Acesta** Moșul trebuie să știe”, din care extragem partea de laudă a profesorului Pavliuc, și anume faptul că un dialectolog mai puțin avizat ar putea considera că și această tranșă fonică din Crăciunești s-ar putea afla fonemul /Ÿ/ și aceasta ar trebui să fie transcrisă **SŸM**, corespunzător literaturii ucrainene (u) **c'im**, ori aici, cu siguranță, avem de a face cu o variantă complementară³² a fonemului /u/, realizată cu, aproximativ, valoarea lui /Ÿ/, aceasta fiind, cu siguranță, varianta facultativă a literaturii **c'omu**, realizată, eventual, printr-o armonie vocalică sau altfel.

Subsistemul consonantic al graiurilor ucrainene din România, arată cei doi autori, nu prezintă o atât de mare diversificare ca cel vocalic, toate graiurile, prin urmare, au un singur sistem consonantic, asemănător, pe de-o parte, în mare, cu cel din limba ucraineană literară, și diferit, pe de altă parte, în privința locului sau modului de articulare a fonemelor, printr-o multitudine de deosebiri, adesea chiar între graiuri însele, în multitudinea de fenomene fonetice care se petrec în fluxul vorbirii (asimilare-disimilare, sonorizare-asurzire, palatalizare etc. etc.).

Următoarea lucrare a profesorului Nicolae Pavliuc și a prietenului său, Ion Robciuc, vine cu multe elemente în plus privind sistemul consonantic al graiurilor cercetate, cu referire specială la subsistemul fonologic **consonantic**, al acestora³³. Rezultatele acestor cercetări au fost confirmate ori “probate” de cele întreprinse, între timp, de alții, sau chiar de autorii noștri înșiși, sintetizate într-o nouă scriere, **Fonolohični systemy ukrajinśkyh hovirak Rumuniji**³⁴. Rezultatele acestor temeince investigații de teren, datorită “norocului” autorilor de a da peste fapte de limbă ucraineană “conservate” din veacuri imemorabile în enclavele cu populație ucraineană din România și datorită priceperii profesorului Pavliuc și a lui Robciuc de a pune în lumină, au fost preluate drept elemente neîndoielnice în circumscrierea unor fenomene definitorii ale graiurilor ucrainene, întreprinse în numeroasele sale lucrări, mai întâi, de cunoscutul dialectolog F. M. Žzlko, care, spre exemplu, în evidențierea existenței, în graiurile huțule, a fonemului /â, î/ preia, fără rezerve, încă din anul 1966, rezultatele autorilor noștri privind evidența acestui fonem /â, î/ în graiurile huțule din zona Sucevei³⁵. Și mai onorat ni se pare faptul că rezultatele cercetărilor sunt utilizate în argumentarea evoluției istorice a unor fenomene din istoria limbi ucrainene în general³⁶. Ca fapte

certe atestând existența unor fenomene reale în graiurile ucrainene conservatoare, din România, de data aceasta, sunt atestate pe deplin și de către profesorul american Sherlov³⁷.

Din vara anului 1977, timp de un an de zile, profesorul Nicolae Pavliuc trăiește în Europa interesându-se de activitățile culturale ale comunităților ucrainene sau de activitatea științifică din centralele universitare de la Viena, Paris, Munchen, Roma și alte centre culturale, prezentând conferințe cu tentă cultural-științifică³⁸. După aceea, stabilindu-se în Canada (1975), funcționează, mai întâi, ca profesor, la Colegiul „George Bracon” de la Toronto (1975-1976), din 1977, în baza unui sever concurs cu mulți candidați ocupă postul de profesor asociat al Departamentului de Limbi și Literaturi Slave al Universității din Toronto și, trecând, apoi, câteva trepte universitare canadiene intermediare, în 1990 devine profesor titular al Departamentului susmenționat, timp în care acoperă în întregime predarea întregului „pachet” de discipline a lingvisticii ucrainene, țin conferințe, în diferite centre, despre viața, limba, cultura și literatura ucrainenilor din România³⁹, apare la televiziunea canadiană cu interviuri pe aceeași temă⁴⁰ sau ține cicluri de lecții despre limba ucraineană⁴¹. Din 1977 devine membru al asociației științifice al slaviștilor canadieni, **Canadian Association of Slavists** (CAS), din 1979 devine colaborator asociat al celebrului **Canada Institute Ukrainian Studies** (CIUS), iar din 1982 - al asociației **Ontario Modern Language Teacher's Association** (OMLTA), prezintă multe comunicări științifice pe teme lingvistice la diferite universități canadiene⁴², sau la conferințe organizate de diferite asociații științifice canadiene⁴³.

Din multitudinea de rezultate ale cercetărilor științifice făcute publice pe căile susmenționate, profesorul Nicolae Pavliuc a încredințat tiparul doar pe acela care au “îzvorât” din cercetările de teren întreprinse de domnia sa și în care sunt urmărite, cu preponderență, interferențele lingvistice româno-ucrainene, multe dintre acestea întreținându-i, cu siguranță, vorba marelui nostru Eminescu, dulci amintiri despre Maramureșul său natal⁴⁴.

Un proiect mai vechi al acestor doi împătimiți dialectologi, acela de întocmire a unei crestomații de texte dialectale ucrainene din România a fost făcut public de domniile lor la al III-lea Congres al Asociației Internaționale a Ucrainiștilor (Harkov, 26-29 septembrie 1996)⁴⁵. Pe parcursul elaborării sale, proiectul lua proporții impresionante necesitând eforturi mari în special din parte profesorului Nicolae Pavliuc care și-a asumat extrem de dificila sarcină de a realiza culegerea computerizată a textelor dialectale într-o extrem de complicată transcriere fonetică, textele, evident, fiind, mai întâi, transcrise fonetic de pe multitudinea de

benzi magnetice, din amintita Arhivă fonogramică a graiurilor slave din România_a Institutului de Lingvistică "Iorgu Iordan" al Academiei Române.

Apariția, în 2003, a acestei monumentale cărți, Graiurile ucrainene din_România. Texte dialectale⁴⁶ (784 r. 34,1 coli de tipar) poate fi considerată un eveniment în istoria de 120 de ani a studierii acestor graiuri, fiind totodată extrem de utilă și studiilor de dialectologie comparată, de istorie a limbii ucrainene, a limbii române și a altor domenii.

Cartea cuprinde o foarte interesantă prefață a profesorului P. Hryțenko (Ucraina; p. I-XVI), o Introducere (p. 5-14), principiile transcrierii fonetice utilizate de autori în transcrierea textelor, o amplă prezentare științifică a dialectelor (p. 19-101), principiile alcătuirii corpusului de texte dialectale, 840 de texte (p. 106-632) - 317 din Maramureș, 40 din Banat, 300 din zona Sucevei (Bucovina), 183 din Dobrogea; un glosar dialectal de aproximativ 1972 de cuvinte și expresii, o bibliografie selectivă a temei, un rezumat în engleză, română, ucraineană, lista localităților și a informatorilor, trei hărți dialectale.

Valoarea deosebită a acestei cărți constă în faptul că ea, în primul rând, constituie o ideală bază textologică de studiere a tuturor graiurilor ucrainene din România, căci textele sunt alese din localitățile cele mai reprezentative pentru cele patru areale dialectale ucrainene din România, trei dintre care - Maramureșul, Bucovina, Dobrogea - se învecinează cu areale dialectale din Ucraina, constituind o „prelungire” a celor din urmă pe teritoriul României, al patrulea areal dialectal ucrainean, din Banat, este unul “insular”.

Afară de completa reprezentare zonală a tuturor graiurilor ucrainene din România⁴⁷, acestea au și o bună reprezentare pe grupe de vârstă: cele 81 de persoane de la care s-au înregistrat textele între anii 1962-1965 aparțineau următoarelor grupe de vârstă, 20 de persoane (15 b., 5 f.) peste 60 de ani, 16 (7 b., 9 f.) între 50-60, 32 persoane (11 b., 21 f.) între 25-50 de ani, 13 persoane (8 b., 5 f.) între 9-14 ani. Acest lucru oferă posibilitatea studierii graiurilor ucrainene nu numai în planul orizontal-sincronic, ci și în cel diacronic, ceea ce până acum nu s-a întreprins, acum, grație acestei cărți, este posibil între 9-14 ani. Acest lucru oferă posibilitatea studierii graiurilor ucrainene nu numai în planul orizontal-sincronic, ci și în cel diacronic, ceea ce până acum nu s-a întreprins, acum, grație acestei cărți, este posibil și actual chiar, în acest fel, în condițiile asimilării lingvistice, s-ar putea efectua un interesant studiu privind, să zicem, „îngustarea” câmpului de manifestare a trilingvismului ucraineano-româno-german în Bucovina, ucraineano-româno-maghiar în

Maramureș, ucraineano-ruso-român în Dobrogea și trecerea vorbitorilor la bilingvismul ucraineano-român sau chiar la trecerea la folosire preponderentă a limbi române, evident, “îmbibată” cu calchieri greșite și stânenitoare, din limba maternă.

Deosebit de utilă prin probitatea științifică ni se pare a fi ampla introducere a autorilor în care sunt prezentate trăsăturile generale și cele particulare ale graiurilor. Un singur lucru am avea să le reproșăm autorilor: în locul termenilor de graiul huțul, graiul transcarpatic etc. (cum se poate întâlni la Pankevici sau la Pătruț), autorii folosesc corect, și pe deplin justificat, termenii la plural - graiuri huțule, graiuri transcarpatice etc., din păcate însă nici ei nu schițează măcar o cât de sumară diferențiere a acestora și nici nu indică ce grai în ce localitate se vorbește, ori se știe, de exemplu, că în Maramureș graiul fiecărui sat ucrainean se deosebește net de cel din satul vecin. Există, de asemenea, deosebiri, evidente între graiurile huțule din Maramureș (mai apropiate de limba ucraineană general vorbită, datorită, poate, vecinătății imediate cu Ucraina, posibilitatea vizionării programelor TV ucrainene etc.) și a graiurilor huțule din Bucovina, care au conservat un șir întreg de aspecte arhaice. Dealtfel, amintitul mai înainte fonem /â, î/ din subsistemul vocalic (cu 7 foneme) huțul doar în graiurile huțule din Bucovina a fost atestat și, în plus, într-o valoare spre /â/ ceva mai pronunțată, pare-se, aici decât la huțuli vecini, din Ucraina, unde s-a atenuat, cu siguranță, sub influența limbii ucrainene literare. Un amănunt de ordin redacțional: copleșiți de multitudinea de aspecte ce trebuiau rezolvate, autorii au scăpat din vedere faptul că în textul de prezentare a graiurilor se operează cu unități administrative vechi (ex. raionul Siret, regiunea Suceava, etc.), ceea ce este de regretat, nefiind însă o greșeală prea mare, cititorul ar putea să perceapă aceasta drept sinonime pentru, să zicem, zonă, parte a unui teritoriu sau altfel.

Această carte, pentru studiul graiurilor ucrainene din România poate fi considerată un adevărat **tezaur**, - în vorbirea **vie** de astăzi a ucrainenilor nu vom mai întâlni ceea ce s-a teaurizat în ea, așa că, pe baza ei, pot efectua cercetări și așa-ziii dialectologi „de birou” sau „de bibliotecă” care, poate, nici nu au auzit vreodată cum **sună** vorbirea dialectală vie.

Constituită din texte dialectale **închegate** în care este reflectată, practic, întreaga viață și activitățile satului tradițional, afară de a fi un bogat izvor pentru asemenea informații, cartea profesorului Pavliuc și a lui Robciuc, datorită faptului că textele nu reprezintă niște răspunsuri la textele din chestionar (practică păgubitoare din multe puncte de vedere), ci intervievații au fost lăsați “să se desfășoare în voia lor”, textele acestora

oferă o ideală bază de studiere a unor aspecte moderne (cele “clasice” sau cam făcut), cum ar fi: studiul vorbirii dialectale ca sistem încheiat, transformările sale funcționale în condițiile asimilării lingvistice progresive, studiul variabilității arealice a limbii dialectale, aspectele modelării discursului dialectal, generarea textului dialectal în funcție de situația comunicativă dată, producerea textului oral în situația când povestitorul și ascultătorul sunt coparticipați la o acțiune comunicativă. S-ar putea întocmi un ideal atlas al graiurilor ucrainene din România, intenție făcută publică de acești doi prieteni încă în 1971, la Kiev⁴⁸. Cu mare ușurință s-ar putea întocmi un interesant atlas al culturii tradiționale, ce ar evidenția la modul admirabil beneficiul enorm oferit de generoasa glie românească ucrainenilor, fapt „tradus” prin multitudinea de datini și obiceiuri, ocupații și produse ale economiei tradiționale ce poartă, într-o mare, măsură “pecetea” românească, în cuvinte și expresii românești.

Rezultatele activității de o viață a profesorului Nicolae Pavliuc, în special cele din domeniul lingvistic, i-au adus o meritată recunoaștere internațională. Recenta enciclopedie a limbii ucrainene, îi atribuie statutul de reprezentant de frunte al studiilor canadiene de “dialectologie ucraineană, geografia lingvistică și contacte lingvistice”⁴⁹.

NOTE

1. N. Pavliuc, **Ukrainskie govonă Maramoroščină** (oblasti Baia Mare Rumânskoj Narodnai Respubliki).Avtoreferat disertacii na soiskenje učonaj stepeni kandidata filologičeskikh nauk, Harkov, 1958, p.18
2. I. Pătruț, **Fonetica graiului huțul din valea Sucevei**, București, Editura Academiei R.P.R., 1957
3. Cf. de exemplu: Nicolae Pavliuc, **Pedoholična praktyka studentiv-važyva diljanka pidhotovkz majbutnih vykladačiv**, “Novyj vik”, (București), nr. 10, 1972
4. Cf. Nicolae Pavliuc, **Ščo treba z natz pro specialni liceji I potreby vyrobnyctva**, “Novyj vik”, nr. 23(476), 1971; **Zvjazok navčennja z praktykoju-sprava sučasnosti**, “Novyj vik”, nr. 12(464), 1971; **Modernizacija procesu-navčannja**, “Novyj vik”, nr. 359, 1967.
5. Cf. de exemplu : Nicolae Pavliuc, **Bakalavrjat I vstupni ekzameny do vyščyh učbovyh zakladiv**, “Novyj vik”, nr. 414, 1969; **Ya vyšču efektyvnist bakalavrjatu**, “Novyj vik”, nr. 14, 1972.
6. Cf. de exemplu: **Včytel I pidhotovka učniv do žyttja**, “Novyj vik”, nr. 21(473), 1971; **Perepidhotovka kadriv služyt prohresovi**, “Novyj vik”, nr. 24, 1971; **vdoskonalennja pedahohičnyh kadriv I**

- novi vymohy**, „Novyj vik”, nr. 2, 1972, ; **Intehracija navčannja, praktyky I vyrobnyctva**, „Novyj vik”, nr. 22, 1973.
7. Cf.: Nicolae Pavliuc, **Ukrajînška mova**. _Čytanka i hramatyka. Pidručnyk dlja V klasu (în colaborare), București, E.D.P., 1963, 270 p.; **Ukrajînška mova**. Čytanka i hramatyka. Pidručnik dlja VI klasu (în colaborare), București E.D.P., 1962, 292 p.; **Ukrajînška mova**. Čytanka i hramatyka. Pidručnyk dlja VII klasu (în colaborare), București, E.D.P., 1970, 290 p.; **Ukrajînška mova**. _Čytanka; hramatyka. Pedručnik dlja VIII klasu (în colaborare), București, E.D.P., 1970, 274 p.
 8. Cf.: Nicolae Pavliuc, **Ukrajînška mova i literatura** Pidručnik dlja IX Klasu (în colaborare), București, E.D.P., 1965, 1968, 324 p.
 9. Cf.: Nicolae Pavliuc, **Ukrajînška literatura**, _Pidručnik dlja II roku liceju (în colaborare), București, E.D.P., 1973, 371 p.
 10. Cf.: Nicolae Pavliuc, **Ukrajînška literatura**. _Pidručnik dlja III roku liceju (în colaborare), București, E.D.P., 1974, 392 p.
 11. Cf.: Nicolae Pavliuc, **Zbirnyk literaturnyh tekstiv**. Pidručnyk dlja IV roku liceju (în colaborare), București, E.D.P., 1972, 388 p.
 12. Oxana Melniciuc, **Cvite zemlja skarbamy**, _București, E.S.P.L.A., 1960.
 13. Havrylo Clempuș, **Ojij ridnij batkivščyni spivanky spivaju**, București, E.S.P.L.A., 1964; Cf. și câteva articolele tipul “critici de întâmpinare”, poate chiar, “de serviciu”: G.St.Iațenciuc, **Koleso** (Nicolae Pavliuc), “Novyj vik”, nr. 305, 1964; D.Oneștiuc, **Polyn i med** (Nicolae Pavliuc), “Novyj vik”, nr. 329, 1965; N.Pavliuc, **Poety i ljubyteli poeziji**, “Novyj vik”, nr. 4, 1973
 14. Nicolae Pavliuc, **T. Șervcenko** (cu prilejul celei de a 145-a aniversări de la nașterea poetului), “Novyj vik”, nr. 169, 1959; **Marele bard al poporului ucrainean** (100 de ani de la moatea lui T. Șervcenko) (în colaborare cu M. Bodnea), “Literatura sovietică”, București, nr. 4, 1961; **Jaroslav Halan**, _“Novyj vik”, nr. 184, 1959; **Marko’ Kropyvnyckyj**, “Novyj vik”, nr. 197, 1960; **O. Kobyljanška**, _“Novyj vik”, nr. 240, 1962; **Lesja Ukrajinka**, _“Novyj vik”, nr. 275, 1963; **M. Kocjubynskyj**, “Novyj vik”, nr. 303, 1964 ș.a.
 15. Nicolae Pavliuc, **Curs de gramatica istorică a limbii ucrainene**. Partea I. Introducere. Noțiuni de dialectologie ucraineană. Fonetica. Morfologia, București, E.D.P., 1964, 167 p.
 16. G. Z. Shevelov, **A Historical Phonology of the Ukrainian Language**, Heidelberg Carl Winter, 1970, 808 p.

17. Cf.: ediția ucraineană a acestei monumentale lucrări: Jurij Ševeljov, **Istoryčna fonolohija Krajinškoji movy**, Pereklad z anhilijškoji, Harkov, "Akta", 2002, p. 68.
18. Nicolae Pavliuc, Constantin Drapaca, Magdalena Laslo, N. Burciu-Leseanu, Mihai Bodnea, **Limba ucraineană**, Curs practic. Partea I, București, E. D. P., 1963, 320 p.
19. Nicolae Pavliuc, **Z istoriji ukrajskjh sil Maramoroščyny**, "Novyj vik", nr,nr, 134, 135, 136, 1957; republicat în același ziar sub noua a denumire, "Vilne slavo" ("cuvântul liber"), nr. 15, 1991.
20. Nicolae Pavliuc, **Budivel'na terminolohija**, "Kul'turnyj paradnyk" ("Îndrumătorul cultural"), București, nr. 3, 1957.
21. Silvia Nită-Armaș, Aton Tănăsescu, Tiberiu Pleter, Teodora Alexandru, Elena Doboveanu, Elena Timofte, Nicolae Pavliuc, Ioan Rebușapcă, Dorin Gămulescu, Victor Vescu, Maria Zevera, Dumitru Zavera, **L'influence roumaine sur le lexique des langues slaves**, "Romanoslavica" XVI, București, 1968, p. 59-121.
22. "Romanoslavica" VII. Dialectologie, București, 1963.
23. Iuliu Lazariuc, **Prizšča, vlasni imena ta prizvyška žyteliv sela Luh nod Tysoju**, "Obriji" ("Orizonturi", București), Editura Kriterion, 1983.
24. "Conferința Națională de Bilingvism" (16-17 iunie, 1997, Facultatea de Limbi și Literaturi Străine, București), București, Editura Kriterion, 1999, p. 148-159.
25. Cf.: "Limba Pax. Interculturalitatea și democrație" (Facultatea de Limbi și Literaturi Străine, București), București, Editura Cavallioti, 2001, vol. 1, p. 121-128.
26. "Conferința Națională de Bilingvism", p. 195-197.
27. Ioan Rebușapcă, **Glosar dialectal ucrainean din comuna Rona de Sus (Maramureș)**, Tipografia Universității București, 1977.
28. N. Pavliuc, I. Robciuc, **Očerk fonologičeskih sistem ukrainskih govorov Rumânii**, "Revue roumaine de linguistique", tome X, nr. 6, 1965, p. 595-617.
29. Ioan Rebușapcă, **Cununa anului**. Poezia rituală ucraineană din România. Ediție bilingvă, București, Editura Mustang, 2002, p. 152.
30. Dumitru Horvath, **Graiul ucrainean din Crăciunești și Tisa (județul Maramureș)**, Rezumastul tezei de doctorat, Tipografia Universității din București, 1978, p. 8.
31. Ioan Rebușapcă, **Opera citată**, p. 306.
32. Dumitru Horvath, **Opera citată**.

33. N. Pavliuc, I. Robciuc, **Cu privire la corelațiile consonantice în graiurile ucrainene din Republica Socialistă România**, “Omagiul lui Alexandru Rosetti”, București, 1965, p. 671-676.
34. N. Pavliuc, Ion Robciuc, **Fonolohični systemy ukrajinśkyh hovirok Rumuniji**, “Praci XII respublikanskoji dialektolohičnoji narady”, Kiev, 1971, p. 114-126.
35. Cf.: F. M. Žylko, **Narysy dialektolohiji ukrajinśkoji movy**, Kiev, 1966, p. 226.
36. Cf.: M. A. Žovtoibrjuh, V. M. Rusanivśkyj, V. H. Skljarenko, **Istoriia ukrajinśkoji movy. Fonetyka** (instytutul Akademiji Nauk Ukrajinjy), Kiev, 1979, p. 273, 277.
37. George Shevelov, **Ukrainian diphongs in publications of the 1980's and in reality**, “International journal of slavic linguistics and poetics”, University of Toronto, XXXIV, 1986, p. 61-98; **Istoryčna fonolohijia ukrajinśkoji movy**, p. 159, 244, 761.
38. Nicolae Pavliuc, **T. Sevcenko și contribuția sa la dezvoltarea limbii literare ucrainene** (comunicare, în cadrul comunității ucrainene, Viena, 1975); conferințe pe aceeași temă la “Société Scintific Ševčenko”, Paris, 1975; la Ukrainian Free University, München, 1975; la Ukrainian Catholic University, Roma, 1975).
39. Nicolae Pavliuc, **Ukrainians and the Ukrainian Language in Romania** (în cadrul societății scriitorilor Ukrainian Writers Society, “Slavo”, Toronto, 1976).
40. Nicolae Pavlic, **The history and Cultural Life of Ukrainians in Romania**. Interview on T.V., Edmonton, March, 1976.
41. Cf.: Ukrainian Magazin, MTV, Channel 47, Toronto, 1980-1981.
42. Nicolae Pavliuc, **Vocalie System of Ukraina Dialects in Romania** (University of Alberta, 1976); **Changes in the Vocalic System of the Ukrainian Language** (University of Minitoba, 1977); **Ukrainian Literary Language and Dialects** (York University, 1983); **Some Problems on Ukrainian Syntax and Word Use** (St. Vladimir Institute, Toronto, 1985); **Types of Simple Sentences in Ukrainian** (St. Vladimir Institute, Toronto 1987) ș.a.
43. Nicolae Pavliuc, **The Development of Participial Constructions in Ukrainian** (Saskatoon, 1979); **Romanian Elements in the Works of Olga Kobyljanśka** (Montreal, 1980); **The Basic Elements of the Two Contemporary Ukrainian Orthographies** (Ottawa, 1980); **Dual Forms in Literary Ukrainian and Dialects** (Halifax, 1981); **A Problem in Ukrainian Syntax** (Vancouver, 1983); **The Phoneme /l/ in Standard Ukrainian and Dialects** (Hamilton, 1987); **The sounds**

- [g] and [h] in the History of Ukrainian Language and Their Orthographic Representation (Winsor, 1988) și multe alte.
44. N. Pavliuc, **Literary Language and Dialects**, "Osvita", Edmonton, 1985, p. 5-16; **Dual Forms in Literary Ukrainian and Dialects** "Working Order: Essay presented to G. S. N. Luckji", University of Alberta, Edmonton, 1990, p. 158-173; **Morphological Peculiarities in the Ukrainian Dialects in Northern Moldova (Romania)**, "Living Record, Essay in Memory of C. Rida", University of Toronto, Press, 1991; **Romanian Influence on Ukrainian Dialects in Maraureșh (Romania): a diachronic analysis**, "Papers in Slavonic Linguistics". IV: World Congress Volumes: Linguistics, University of London, 1990 ș.a.
 45. N. Pavliuc, I. Robciuc, **zasady pobudavy "Hrestomatiji dialektnyh tekstiv ulrajins'kyh hovoriv Rumuniji**, "Movoznavstvo", Harkov, 1996, p. 169-171.
 46. Nicolae Pavliuc, Ion Robciuc, **Ukrajins'ki hovory Rumuniji. Dijalektnitekety** (Canadian Institute of Ukrainian Studies, Shevchenko Scientific Society, USA, Ivan Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine), Edmonton - Lviv - New-York - Toronto, 2003, 784 p.
 47. Dialectologii din Ucraina îi pot invidia pe ai noștri, fiindcă, așa cum remarcă profesorul Arytenko în prefața sa , în Ucraina (603.500 km, 370 orașe, 828 așezări de tip orașenesc, 32.742 sate, în 1965), din 1960 încoace abia s-a întocmit o singură **culegere** de texte pentru toate graiurile (1977) și doar câteva culegeri regionale.
 48. N. Pavliuc, I. Robciuc, **Rehional'nyj atlas ukrajins'kyh hovoriv Rumuniji**, "Praci XII respublikaškoji dialektolohičnaji narady", Kiev, 1971, p. 24-36.
 49. **Ukrajins'ka mova. Encyklopedia** (Instytut movoznavstva Nacional'noji Akademiji Nauk Ukrajinjy), Kiev, Editura Enciclopedică "M. P. Bajan", 2000, p. 653.

Ion Filipciuc

„Adevărul ca luminarea, până nu sufli în ea
nu-și pierde lumina sa, așa și adevărul,
până nu-i sufli minciuni, el nu se stinge.”

M. Eminescu, *Opere*, VI, p. 376

Am citit cu îndoită atenție cartea istoricului Lucian Boia, *Mihai Eminescu, românul absolut. Facerea și desfacerea unui mit*, Humanitas, București, 2015, pe de o parte în speranța că voi afla noutăți despre „marele poet național”, ca să folosesc cea mai tocită și hulită sintagmă consacrată lui Mihail Eminescu, iar pe de altă parte, din pricina faimei de răsturnac al afirmațiilor intrate în oceanel demistificator al marelui nostru eseist național.

Din păcate, n-am citit mai cu atenție cartea *Istorie și mit în conștiința românească*, deși edițiile se rostogolesc vertiginos – 1997, 2000, 2002, 2006, 2010, 2011 –, unde istoricul include „în marea colecție de mituri naționale” românești și mitul eminescian; reluarea și augmentarea discuției se datoresc însă volumului *Mihai Eminescu, poet național român. Istoria și analiza unui mit cultural*, culegere întocmită de Ioana Bot, 2001, și cărții lui Iulian Costache, *Eminescu. Negocierea unei imagini*, 2008, ceea ce pune cititorul în gardă că aceste opuri ar fi și sursele de documentare ale eseistului. Pentru un eseu ar fi îndeșul, pentru pătrunderea și desfacerea unui mit e cam puțin.

În fapt cultural, miturile românești sunt și foarte firave și foarte puține, în cazul în care cercetătorul domeniului se înveșmântă în straiul prudenței că nu orice buturugă sau bolovan iscă mituri. Cu atât mai dificil e de conturat un mit cultural Eminescu, pentru care nu avem la îndemână vreun element comparativ, întrucât istoria literaturii universale nu înregistrează încă un mit Shakespeare, altul Goethe, altul Pușchin, altul Mickiewicz, altul Whitman, altul Petöfi ș. a. m. d. Dar nici măcar doi poeți cu o soartă similară cu a lui Eminescu, Friedrich Hölderlin la germani și Gerard de Nerval la francezi, n-au avut „privilegiul” unor mituri corespunzătoare.

Ca de obicei, românii sunt cei mai înverșunați protocroniaci.

Dintre eminescologi, Theodor Codreanu e singurul care a încercat să dibuiască un element specific unui mit în destinul poetului M. Eminescu și anume *sacrificiul*, *Mitul Eminescu*, Editura Junimea, Iași, 2004, cu o

demonstrație bine articulată. Numai că doar sacrificiul, fie asumat de către victimă, fie comandat de forțe oculte, nu-i suficient pentru alcătuirea structurii unui adevărat mit. Sacrificiul are menirea de a produce o renovare, ceea ce nu s-a întâmplat în cazul jertfei și morții lui Eminescu. Oricum, lectura cărții lui Theodor Codreanu i-ar fi oferit lui Lucian Boia mai multe și mai consistente probe pentru a încerca creionarea unui mit cultural-politic. Dar se prea poate ca marea pasiune și harul istoricului Lucian Boia de-a confecțiunea mituri să fie măcar în scopul de a le dărâma, întocmai ca un copil șugubăț care își meșterește cu sânge jucării doar să le hăcuiască apoi cu deplină bucurie.

De mirare însă că Lucian Boia nu pornește la drum cu binecunoscutul pasaj din *Istoria literaturii române de la origini până în prezent* de G. Călinescu, București, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, 1941, despre cele patru mituri fundamentale ale poporului român:

„Întâiul mit e *Traian și Dochia*, simbolizând constituirea însăși a poporului român. El a încântat pe romanticii noștri în frunte cu Asachi, care e primul getizant. Propriu zis circulă numele de Traian, de Dochia, Dochița, în colinde. Asachi a răspândit povestea Dochiei, fata lui Decebal, urmărită de Traian și prefăcută de Zamolxe la rugămintea ei în stâncă spre a scăpa de urmăritor. [...]

Al doilea mit, cu ecou mai larg, e *Miorița*, cu punctul de plecare în cântecul bătrânesc publicat de V. Alecsandri. Proporțiile mitului au crescut în vremea din urmă până într-atâta încât s-au făcut comparații cu Divina Commedia și mulți îl socotesc ca momentul inițial al oricărei culturi autohtone. Aci e simbolizată existența pastorală a poporului român și chiar unitatea lui în mijlocul real al țării reprezentat de lanțul carpatic. [...]

Mitul *Meșterului Manole* (*Mănăstirea Argeșului* din culegerea lui V. Alecsandri) are mereu o iradiațiune puternică. Tema, ca întotdeauna în astfel de împrejurări, e de o circulație mai largă decât solul țării, însă versiunea română este originală și autohtonizată întrucât se leagă de vestita biserică de la Curtea de Argeș, a lui Neagoe... [...]

A patrulea mit este erotic. *Sburătorul* (care sub alt nume există și la popoarele înconjurătoare) este un demon frumos, un Eros adolescent, care dă fetelor pubere turburările și tânjirile întâiei iubiri. [...]

Aceste patru mituri înfățișează patru probleme fundamentale: nașterea poporului român, situația cosmică a omului, problema creației (și am putea zice în termeni moderni: a culturii) și sexualitatea.” (op. cit., p. 62-64)

Între timp, după trei sferturi de veac de la asemenea aserțiuni, s-a dovedit că nu toate cele patru mituri fundamentale au temeuri: *Traian și Dochia* era o invenție a lui Gheorghe Asachi; *Miorița* are o variantă colindă

încă la anul 1794, culeasă de căpitanul Ioan Șincai, fratele cărturarului ardelean Gheorghe Șincai. Iar existența pastorală a poporului român s-a văzut cam firavă întrucât dintr-un sat abia dacă 10-15 bărbați practicau oieritul sau transhumanța. Din cele aproximativ 2000 de variante ale *Mioriței* (balade și colinde), nimic nu ne îndreptățește să considerăm scenariul ritualic din asemenea texte relictă unui mit și nu putem vorbi despre un veritabil element mitologic decât în cazul imaginii *A lumii mireasă* (fata de maior, fată de crai, cam de peste plai...)

Balada *Meșterului Manole*, zice lumea bună, că vorbește despre jertfa creației artistice, când, în fapt epic, poporul ține să arate cum pedepsește Dumnezeu un creator care, prin puterea și măiestria artei sale, săvârșește o jertfă păgână, în pofida interdicției „Să nu ucizi”, pentru a preamări credința în numele Tatălui, al Fiului și al Sfântului Duh. Astfel că legenda ar povesti cum s-a iscat o fântână de lacrimi lângă Biserica din Râscruci (o constelație din preajma Zodiei Țapului la solstițiul de iarnă).

Singurul subiect care conservă un substrat mitic pare a fi *Zburătorul*, bântuind prin basme, balade, eresurile și spaimetele tineretului român de la orașe și sate. Totuși generozitatea mitologică a „divinului critic” G. Călinescu nu l-a îndrăginit să-l considere și pe poetul M. Eminescu un mit, până în 1941, nu chiar fundamental, dar nici măcar demn de luat în seamă.

Să ne lămurim însă în ce constă mitul M. Eminescu din viziunea istoricului Lucian Boia: „Mitul Eminescu este o construcție, într-un fel necesară, izvorâtă din complexe culturale românești.” (p. 30) Adică nu din viața și opera poetului Mihail Eminescu?

Altfel spus, în urma celor 4000 de exemplare răspândite din volumul *Poesii*, editat de Maiorescu în anii 1884, 1885, 1888 și 1889, elita intelectuală românească nu provoacă un potop de cronici, recenzii și aprecieri critice în revistele și ziarele din ținuturile românești, ci doar... un mit. Pe care istoricul Lucian Boia îl analizează cu atenție: „Prima fază a mitului eminescian stă aproape exclusiv sub semnul poeziei. Și, încă mai limitativ, sub semnul poeziei „desăvârșite” a ultimilor ani. Un mit de asemenea amploare înălțat pe numai câteva zeci de piese poetice!” (p. 38) Adică nu există! În fapt, un mit veritabil și nu iscat „din complexe culturale românești” ar fi fost de așteptat să pornească dintr-o convingătoare capodoperă precum *Luceafărul*, în paradigma literaturii unui popor oropsit de istorie.

Din chiar al doilea capitol al eseului, „*Organele-s sfărmate și maestrul e nebun!*”, impresia e alta: „Vor spune cei pătrunși de superioritatea absolută a poetului că în cazul lui nu de mit este vorba, ci de purul adevăr. Cu alte cuvinte, Eminescu e într-adevăr chiar atât de mare pe cât îl arată mitul. Chiar de-ar fi așa, o asemenea judecată nu schimbă cu

nimic fondul problemei. Mitul e *altceva*. Arghezi, și el un mare poet, poate nu la fel de mare ca Eminescu, totuși suficient de mare (în acest punct discuția riscă să devină cam școlărească!) nu se bucură defel de un asemenea privilegiu. Un personaj este mitificat atunci când o comunicare se oglindește în el, se recunoaște în el, apelează la el ca la un spirit călăuzitor. Cu toate motivele din lume sau cu mai puține motive, lucrul acesta nici nu mai contează: odată zămislit, într-un context anume, mitul ajunge să aibă o viață proprie, care nu mai e subordonată realității înconjurătoare.” (p. 15-16) Ce-ar putea fi totuși mitul în care Arghezi ar fi la fel de mare ca Eminescu?

În sfârșit, ni se lămurește că mitul este o minciună, dar nu prea otova și nu-i de înțeles despre ce „privilegiu” ar fi vorba în cazul lui Eminescu. Capodopera ***Luceafărul*** se publică în Almanachulu Societăței Academice „România Jună” din Viena în aprilie 1883, iar volumul ***Poesii*** iese de sub tipar în ziua de 20 decembrie 1883, când poetul împlinea 34 de ani, dacă îi socotim vârsta după însemnarea olografă din registrul Junimii: „20 decembrie 1849, Sf. Ignat, Botoșani”.

Apreciază cineva, la acea vreme, aceste două momente faste din literatura română? Nici măcar Academia Română nu i-a acordat un premiu, după cum observa peste câțiva ani Iosif Vulcan: „*Eminescu, unul din cei mai buni poeți români, zace bolnav de mai mult timp. Cum suntem informați, duce chiar și lipsă. Județul său natal i-a vinut întru ajutor și i-a votat o sumuliță pentru întreținere. Dar publicul român? Dar aceia toți câți s-au inspirat din lira lui Eminescu și sunt încântați de geniul lui, de ce nu-și fac datoria? La alte națiuni demult s-ar fi inițiat o colecție și s-ar fi adunat sume frumoase. Noi ne mulțumim a lăuda pe poeții și bărbații noștri de litere, dar nu jertfim o lăscăe frântă pentru ei și-i lăsăm să moară de foame. Dar Academia Română? De ce nu i-a acordat încă nici un premiu? Pentru că Eminescu nu ș-a presintat la concurs colecția de poezii? Dar conform statutelor, fiecare membru al Academiei are dreptul d-a recomanda orice carte ce-i pare meritorie în literatura română. Însă nici unul nu și-a adus aminte de Eminescu!*” („Familia”, Oradea, nr. 29 din 19 / 31 iulie 1887, p. 345)

Premiul „Năsturel Herescu” din partea Academiei Române a fost conferit lui Iuliu I. Roșca, pentru piesa de teatru ***Fata de la Cozia***, București, 1886, jucată de altfel în 1883 la Teatrul Național din București, autorul fiind un frecventator al seratelor din salonul criticului Titu Maiorescu și nimeni altul decât un comisar în Prefectura Poliției din capitala Regatului României. Premiul academic însuma doar 4000 de lei, cu care bolnavul Eminescu putea trăi liniștit măcar 16 luni de zile. Să fi fost însă dramaturgul premiat chiar șeful ierarhic al poliștilor Ilie Nicolescu,

aflat, ca din în tâmplare, în casa lui Maiorecu, în dimineața zilei de marți, 28 iunie 1883, nu cu multă vreme înainte de sosirea poetului în vizită la marele său protector?

Astfel lucra mitul în anii în care Eminescu încă trăia de azi pe mâine și singura înlesnire ce i s-a acordat cu mărinimie a fost ... privilegiul nebuniei!

Apoi, vreme de aproape jumătate de veac de la moartea poetului nu s-au găsit mijloace, nici timp, nici loc pentru ridicarea unei statui în capitala țării, precum glosa înverșunat Perpessicius într-o notă răzleață, **Indezirabilul Eminescu**, „Cuvântul”, București, an IX, nr. 2914, din 7 iunie 1933: *„Toate încercările de a încetățeni amintirea lui Eminescu în această Capitală a tuturor schilodelilor politice, în bronz și marmură, au rămas fără ecou. Capitala care l-a martirizat nu-l dorește nici după moarte. Urmașii eminențelor electorale nu cedează cu nici un chip barajul. Surghiunit în marginea Capitalei, în mormântul de la Belu, ei își socotesc datoria împlinită dacă i-au pus la cap, cum a cerut dînsul, un tei.*

Cît despre luceafăr, poartă singur de grijă să lumineze...”

Cît despre templul copilăriei, ne luminează rîndurile scrise de Const. Cehan-Racoviță, în ziarul „Suceava”, an I, nr. 132, 16 iunie 1939, p. 3, cu prilejul comemorării a patru decenii de la moartea poetului, nu-n altă parte decît la Botoșani și Ipotești:

„Pribeag sau poate dezrădăcinat am străbătut pe jos ulițele. Case tihnite, bătrânești, cu grădinițe cu flori în față și cu livezi. O viață de demult ironizată parcă de spiritul vremii de acum. Botoșanii au rămas ca niște moldoveni de odinioară. Am zărit merii cu fructele de aur din poveștile spuse de bunica, am zărit ochii albaștri de dudue purtată în caretă, am înțeles farmecul ferestrelor visătoare și al cerdacului sfătos alintat de liliicii înfloriți și nucii din tei bătrâni. Mă mângîia gândul că dacă Botoșanii au rămas așa cum sunt, uitați pe nedrept, au rămas cu tradiția culturală ce nu o poate lua nimeni. Ce mă adusese oare de departe aici? Ceea ce nu-mi puteau da alte orașe cu palate, cu bogății imense în ele: locul natal al lui Eminescu. Comemorarea a patru decenii de la moartea lui. Și mi se înălțau gândurile. În ajunul sărbătoarei Sf. Petru, ora hărăzită de pietatea tuturor pentru Luceafărul poeziei românești și geniul universal născut de națiunea noastră. În dimineața aceea minunată mi-am împărtășit sufletul din nemurirea lui. Îngenuncheam la un altar tot așa de covârșitor ca și divinitatea. Chipul de bronz din fața școalei Marchian aștepta întâlnirea botoșănenilor după cum era fixată în programul comemorării, ca de aici, cu toții să plecăm la Ipotești. Nimeni. Nu știam ce să cred. Să gândesc de rău la botoșăneni? Și totuși în orașul florilor nici una persoană la statuie. Nici una! Și mă durea impietatea aceasta. Pe fruntea nemuritoare și rece a

bronzului am înțeles adevărul fără noroc la viață și uitat după moarte. Negrii ar fi fost mai înțelegători față de mormântul unui șef de trib al lor. În sfârșit, s-au adunat câțiva admiratori. Tăceau buzele noastre și privirile căutau să se ferească. Am plecat la parastas, la Ipotești – departe de vreo 6 kilometri de oraș. Poate acolo... În zadar... Nici un pelerinaj. Șoseaua pustie, doar câteva automobile se îndreptau înspre locul scump. Îmi tremura și inima, și sufletul, și gândul.

Din șosea, un drum de țară primitiv. Ne dojeneau parcă ogoarele că nu suntem în stare să prețuim calea acesta scurtă. Și pe creasta dealului puține gospodării răzlețe. Expresivitatea celui mai sărac sat românesc. Satul cel mai uitat și lăsat în părăsire. Aici a copilărit Eminescu. Numai pădurea rămăsese aceeași și soarele și frumusețea naturii. Încolo, o biserică mică, ctitoria mamei lui Eminescu, cu păreții crăpați, gata să se năruie și ea. O clopotniță aparte de lemn, strâmbă și șubredă. Pe aici, prin iarba din jurul bisericii s-a jucat copilul genial. Pe aici a prins fluturi și l-a chemat pădurea. Dar unde e casa părintească a poetului? Câte secole au trecut de nu se mai vede nici urmă din ce-a fost. Nici un părete, nici un stâlp de la cerdac, nimic. Să fie numai patruzeci de ani de la moartea lui Eminescu! Și la câțiva pași de biserică, moloz. Pe locul acesta cu câțiva ani în urmă încă dăinuia casa în care a trăit căminarul Eminovici și coana Raluca, și frații și sora lui Eminescu. Barbaria grecoțelului Papadopol a dărâmat-o și impietatea unei națiuni care a putut îngădui așa ceva. Tăiați și teii din jurul casei; mai rămăseseră doar câțiva pomi. Numai pădurea nu au răpus-o încă. E prea mare, se întinde până la Hârlăul scaunului domnesc de odinioară.

Și un sobor de preoți au oficiat parastasul. Arama clopotului trist plângea în lumina de vară. Dar unde erau botoșănenii, atâția intelectuali pe care-i are acest oraș? Unde era tradiția culturală? Veniseră doar câțiva. Armata n-a lipsit.

Puțini țărani și țărance holbau ochii nedumeriți: ce-o mai fi și asta? Și s-a pus piatra fundamentală a bisericii nouă ce se va ridica lângă cea veche. Când va fi și minunea asta? Apoi un muzeu Eminescu. Vorbe late ținute la discursuri. În viața mea nu am văzut o sărbătoare mai fadă. Vinovată era și oficialitatea și indolența botoșănenilor. Casa părintească a lui Eminescu nu ar fi fost dărâmată, dacă botoșănenii cei mai în drept nu ar fi apelat la suflarea românească pentru strângerea fondurilor cu care să răscumpere relicva sfântă din mâna grecoțelului Papadopol. Afurisit să-i fie numele pe vecie! În țara în care aproape în fiecare duminică se strâng bani pentru orice înjghebări nesperioase, s-ar fi găsit pentru satul copilăriei lui Eminescu. Încă nici până astăzi locul unde e biserica și casa părintească a genialului poet nu a fost expropriat pe sama statului. Se poate crede? În satul Ipotești nu

există școală! Dar câte pelerinaje fuseseră până acum aici? Venit-au vreodată Societatea Scriitorilor Români sau ale societăți culturale?”

Precum se vede, o sumă de ingrediente ...strigătoare la cer, ce alcătuiesc ...mitul poetului Eminescu!

*

Capitolul III, *Admiratori, critici, contestatari*, din eseu semnat de Lucian Boia, înfățișează mai la obiect fluxul receptării critice a poeziei lui Eminescu, dar într-un mod aleatoriu, dacă nu chiar dezordonat pentru probitatea unui istoric, șiragul fiind: Alexandru Grama, *Mihail Eminescu. Studiu critic*, Blaj, 1891; Nicolae Petrașcu, *Mihail Eminescu. Studiu critic*, 1892; Aron Densușianu, *Istoria limbii și literaturii române*, ediția a II-a, Iași, 1894, p. 301-303; Ilie Cristea, *Viața și opera lui Eminescu*, Budapesta, 1895; Anghel Demetrescu, *Mihail Eminescu*, București, 1903, și Ion Scurtu, *Mihail Eminescu's Leben und Prosaschriften*, Leipzig, 1903, ca să ne oprim în capul veacului al XX-lea.

Alcătuiesc aceste modeste studii un fundament pentru un mit Eminescu? Au provocat serbări închinare poetului, i s-au înălțat monumente pe la crucea drumurilor, au fost ridicați autorii în slava cerului? Nimic semnificativ și explicația o dă chiar eseistul: „S-ar spune chiar că mitul s-a constituit în ciuda absenței unui mesaj național semnificativ” (p. 48) Din ce pricină și în care scop? Absolut hazardat! Avem, așadar, un mit fără de adevăr și fără de semnificație.

Octav Minar, colecționar de documente eminesciene și biograf – „Intră în scenă în momentul când, odată cu amplificarea peste margini a mitului eminescian, crește consistent și interesul pentru viața poetului.” –, publică trei volume, *Cum a iubit Eminescu* (1911), *Veronica Micle – muza lui Eminescu* (1914) și *Simfonia venețiană* (1936), pe care istoricul Lucian Boia le critică aspru tocmai pentru faptul că falsurile colportorului nu-l ajută la ornamentația mitului eminescian. Or, în acest punct, eseistul ar fi trebuit să abandoneze fgașul problematic al mitului și s-o cotească ceva mai spornic pe cărarea mistificațiilor. Iar despre alți comentatori și glosatori – Nicolae Iorga, Eugen Lovinescu, G. Călinescu, Garabet Ibrăileanu – numai de bine!

Mai mult: „Bătălia mitologică s-a desfășurat, nu mai puțin intens, în jurul fondului psihologic și comportamental al poetului. Să fi fost nebunia, declanșată în 1883, un accident neașteptat, sau consecința unei predispoziții genetice. Pentru N. Zaharia, nu există îndoială: Eminescu a fost un nevrotizat, un dezechilibrat.” (p.111)

În zadar urmărește cititorul să vadă între cine și cine „s-a desfășurat bătălia mitologică”, când anume și în ce spațiu (naval, terestru, aerian,

academic sau fantastic); în zadar va căuta elemente din fondul „psihologic și comportamental al poetului”, urmarea logică e doar că G. Călinescu l-a considerat pe poet un „copil al naturii”, așadar nu „tarat psihic”, pentru că pe tânărul critic l-a inspirat profesorul italian Ramiro Ortiz: „În viziunea lui Călinescu, Hyperion are o latură cât se poate de terestră.” (p.112)

Dar parcă era vorba de ... fondul psihologic și comportamental al poetului, de predispoziții genetice și nicidecum de congruența cu personajul Hyperion! Ecuția redundantă survine și după citarea pasajului care încheie biografia scrisă de G. Călinescu pe o foarte ...înaltă notă mitologică: „Astfel se stinse în al optulea lustru de viață cel mai mare poet pe care l-a ivit și-l va ivi vreodată poate pământul românesc.[...] până când acest pământ să-și strângă toate sevele și să le ridice în țeava subțire a altui crin de tăria parfumurilor sale.”

Și comentariul eseistului: admirativ – „Splendid pasaj, memorabil”; malițios cât cuprinde – „Să nu ne întrebăm de unde știe biograful că așa vor sta lucrurile.”, și fantasmagoric – „Ieșit din viață, poetul capătă dimensiuni cosmice, devine veșnic precum Hyperion.” (p. 113)

Asta spre necazul eseistilor care se bulucesc să sfâșie câte o așchie zdrențuită din veșnicia poetului.

Cum a fost prăznuite primele decenii de la moartea poetului Eminescu pe plaiurile botoșănene, așadar în scurtă vreme de la încheierea „mitului” consacrat al „românului absolut”, aflăm dintr-un reportaj tipărit de Const. Cehan-Racoviță, „Suceava”, an I, nr. 132, 16 iunie 1939, p. 3:

„În ajunul sărbătoarei Sf. Petru, ora hărăzită de pietatea tuturor pentru Luceafărul poeziei românești și geniul universal născut de națiunea noastră. În dimineața aceea minunată mi-am împărtășit sufletul din nemurirea lui. Îngenuncheam la un altar tot așa de covârșitor ca și divinitatea. Chipul de bronz din fața școalei Marchian aștepta întâlnirea botoșănenilor după cum era fixată în programul comemorării, ca de aici, cu toții să plecăm la Ipotești. Nimeni. Nu știam ce să cred. Să gândesc de rău la botoșăneni? Și totuși în orașul florilor nici una persoană la statuie. Nici una! Și mă durea impietatea aceasta. Pe fruntea nemuritoare și rece a bronzului am înțeles adevărul fără noroc la viață și uitat după moarte. Negrii ar fi fost mai înțelegători față de mormântul unui șef de trib al lor. În sfârșit, s-au adunat câțiva admiratori. Tăceau buzele noastre și privirile căutau să se ferească. Am plecat la parastas, la Ipotești – departe de vreo 6 kilometri de oraș. Poate acolo... În zadar... Nici un pelerinaj. Șoseaua pustie, doar câteva automobile se îndreptau înspre locul scump. Îmi tremura și inima, și sufletul, și gândul.

Din șosea, un drum de țară primitiv. Ne dojeneau parcă ogoarele că nu suntem în stare să prețuim calea acesta scurtă. Și pe creasta dealului

puține gospodării răzlețe. Expresivitatea celui mai sărac sat românesc. Satul cel mai uitat și lăsat în părăsire. Aici a copilărit Eminescu. Numai pădurea rămăsese aceeași și soarele și frumusețea naturii. Încolo, o biserică mică, ctitoria mamei lui Eminescu, cu pereții crăpați, gata să se năruie și ea. O clopotniță aparte de lemn, strâmbă și șubredă. Pe aici, prin iarba din jurul bisericii s-a jucat copilul genial. Pe aici a prins fluturi și l-a chemat pădurea. Dar unde e casa părintească a poetului? Câte secole au trecut de nu se mai vede nici urmă din ce-a fost. Nici un perete, nici un stâlp de la cerdac, nimic. Să fie numai patruzeci de ani de la moartea lui Eminescu! Și la câțiva pași de biserică, moloz. Pe locul acesta cu câțiva ani în urmă încă dăinuia casa în care a trăit căminarul Eminovici și coana Raluca, și frații și sora lui Eminescu. Barbaria grecoteiului Papadopol a dărâmat-o și impietatea unei națiuni care a putut îngădui așa ceva. Tăiați și teii din jurul casei; mai rămăseseră doar câțiva pomi. Numai pădurea nu au răpus-o încă. E prea mare, se întinde până la Hârlăul scaunului domnesc de odinioară.

Și un sobor de preoți au oficiat parastasul. Arama clopotului trist plângea în lumina de vară. Dar unde erau botoșănenii, atâția intelectuali pe care-i are acest oraș? Unde era tradiția culturală? Veniseră doar câțiva. Armata n-a lipsit.

Puțini țărani și țărance holbau ochii nedumeriți: ce-o mai fi și asta? Și s-a pus piatra fundamentală a bisericii nouă ce se va ridica lângă cea veche. Când va fi și minunea asta? Apoi un muzeu Eminescu. Vorbe late ținute la discursuri. În viața mea nu am văzut o sărbătoare mai fadă. Vinovată era și oficialitatea și indolența botoșănenilor. Casa părintească a lui Eminescu nu ar fi fost dărâmată, dacă botoșănenii cei mai în drept nu ar fi apelat la suflarea românească pentru strângerea fondurilor cu care să răscumpere relicva sfântă din mâna grecoteiului Papadopol. Afurisit să-i fie numele pe vecie! În țara în care aproape în fiecare duminică se strâng bani pentru orice înjghebări nesperioase, s-ar fi găsit pentru satul copilăriei lui Eminescu. Încă nici până astăzi locul unde e biserica și casa părintească a genialului poet nu a fost expropriat pe sama statului. Se poate crede? În satul Ipotești nu există școală! Dar câte pelerinaje fuseseră până acum aici? Venit-au vreodată Societatea Scriitorilor Români sau ale societăți culturale? ”

Iar spre a cumpăni dimensiunile „cosmice” căpătate de poetul M. Eminescu în decursul unei jumătăți de veac de la moartea lui ar fi suficient să urmărim cum s-a desfășurat comemorarea de la Academia Română din ziua de vineri, 16 iunie 1939, și avem o mărturie grăitoare în *Jurnalul* prozatorului Liviu Rebreanu:

„Ședință solemnă la Academie pentru comemorarea cincantenarului morții lui Eminescu. Vine și regele, precedat de Călinescu, Urdăreanu și o serie de miniștri și jumătăți. Publicul puțin și cam peștiș. În incintă mai

mulți corespondenți și Radu Cosmin în haină gris. (Mai târziu sosește și Bassarabescu în haine maron.) Regele e frumos și parcă puțin trist. Poate moartea lui Condiescu?... Motru face o introducere de vreo zece minute, apoi vorbește Caracostea, bine și pe alocuri impresionant. Între ei a spus și regele câteva cuvinte bine improvizate ca totdeauna. Pe urmă regele a coborât în incintă, a felicitat pe Caracostea și a dat mâna simplu cu toți academicienii și apoi s-a retras cu toată suita, ducându-se la concursul hipic.

Iorga n-avea deloc astâmpăr. Din pricina alegerii lui Argentoianu la președinția Senatului. A venit cu o serie de epigrame la adresa lui, iar în timpul conferințelor mi-a cerut un creion și a mai făcut una. Altfel mereu căsca și se plictisea, căutând a vorbi încet în dreapta și stânga, parcă spre a arăta că nu se impresionează de prezența regelui. A întins mâna lui Sadoveanu, cu care nu vorbeau până azi, iar pe urmă i-a dat să citească o piesă a sa Alexandru cel Mare în corectură, plângându-se că n-a fost înțeleasă. Îmi spuse că are acum o piesă Sulla, în care combate dictatura, dacă guvernul nu-i va face plictiseli.

După plecarea regelui, a citit Murnu o așa-zisă conferință despre Eminescu, lamentabilă din toate punctele de vedere. L-am îmbrățișat pe Caracostea. Era emoționat. Vorbeam cu el, Petrovici și Capidan despre greutatea de a vorbi despre Eminescu, în legătură cu Murnu. Toată lumea crede că se pricepe la literatură, când în realitate... «Nu se pricepe deloc!», observă Antipa. «Dar votează!», adaogă ironic Petrovici, cu aluzie la votările contra scriitorilor.” (Liviu Rebreanu, *Jurnal*, II, Text ales și stabilit, studiu introductiv de Puia Florica Rebreanu, Addenda, note și comentarii de Nicolae Gheran, Editura Minerva, București, 1984, p. 175)

Într-un cuvânt, o manifestare destul de sobră și doar privilegiul regal pentru „concursul hipic”!

Nimerit ar fi fost ca Lucian Boia să-și pornească totuși demersul critic de la oarece concluzii din investigațiile savantului Mircea Eliade, care, în capitolul I, *Structura miturilor*, din *Aspecte ale mitului*, în românește de Paul G. Dinopol, Prefață de Vasile Nicolescu, Editura Univers, București, 1978, după versiunea franceză a autorului *Aspects du Mythe*, Gallimard, Paris, 1963, tradusă mai întâi în limba engleză și publicată sub titlul *Myth and Reality*, în colecția „Word Perspectives”, a Editurii Harper & Row din New York, 1962, găsea mitului următoarele elemente structurale:

„1 – mitul, așa cum îl trăiesc societățile arhaice, constituie istoria faptelor ființelor supranaturale; 2 – că această istorie este considerată ca fiind absolut adevărată (pentru că se referă la niște realități) și sacră

(pentru că este opera ființelor supranaturale); 3 – că mitul se referă întotdeauna la o „creație”, el povestește cum a ajuns un lucru să existe sau cum a luat naștere o comportare, o instituție, un fel de a munci; acesta e motivul pentru care miturile constituie paradigmele oricărui act omenesc semnificativ; 4 – ci, avînd cunoștință de mit, cunoaștem „originea” lucrurilor și astfel ajungem să le dominăm și să le manipulăm după bunul nostru plac; nu este vorba de o cunoaștere „exterioară”, abstractă, ci de o cunoaștere pe care o „trăim” în chip ritual, fie narînd mitul în cursul unei ceremonii, fie efectuînd ritualul căruia el îi servește drept justificare; 5 – se poate spune, în sfîrșit, că, într-un fel sau altul, „trăim” mitul, în sensul că suntem pătrunși de puterea sacră, exaltantă a evenimentelor pe care ni le rememorăm și le reactualizăm.” (p. 18-19)

Din păcate, nici unul dintre aceste praguri mitice nu se pot repera în mitul Eminescu încropit de Lucian Boia, care își centrează investigația pe o accepție superficială și derizorie din limbajul cotidian, cea de a doua semnificația prinsă în *Le petit Larousse en couleurs*, Paris, 1994:

„*Mythe* gr. *Mythos* – 1. Récit populaire ou littéraire mettant en scène des êtres surhumains et des actions imaginaires, dans lesquels sont transposés des événements historiques, réels ou souhaités, ou dans lesquels se projettent certains complexes individuels ou certaines structures sous-jacentes des rapports familiaux et sociaux. 2. Construction de l'esprit qui ne repose pas sur un fond de réalité. 3. Représentation symbolique qui influence la vie sociale. Le mythe du progrès.” [În accepția a treia francezii au chiar mituri ...coloniale, precum argumentează Bernard Emont, *Mythes et rêves fondateurs de la Nouvelle-France*, L'Harmatan, Paris, 1985 (despre expediția, viața în Canada și scrierile lui Marc Lescarbot (1575-1640)].

Într-un cuvânt, Lucian Boia incriminează falsitatea din fondul himeric fluturat în jurul vieții și operei lui Mihail Eminescu și se hazardează să scrie vîrtos despre expansiunea unui mit eminescian, după oarece principii și ingrediente, căci: „Geneza oricărui mit presupune o emoție împărtășită. Nu se nasc mituri la „rece”. Două sunt ingredientele care, fuzionând, au declanșat în acest caz procesul mitologic.

Mai întîi, firește poezia. Poezia eminesciană a anilor ultimi, limpede și armonioasă, pe deplin eliberată de „surplusul” și de obscuritățile primei maniere. Inteligibilitatea și muzicalitatea au fost factori decisivi, dat fiind că o mitologie răspunde sentimentului general, nu doar gustului unui cerc de cunoscători rafinați.” (p. 15-16)

Altfel spus, mitul Eminescu răspunde unui sentiment general provocat de falsuri și pentru acest fapt trebuie mai întîi bine temperat și mai apoi distrus cu încetinitorul.

La Steaua „e o problemă astronomică expusă foarte limpede, și o paralelă nu mai puțin limpede între imaginea stelei dispărute și nostalgia trecutei iubiri.” (p. 17) În fapt, e vorba de o parabolă, similară cu cea a *Semănătorului* din Evanghelii.

„Și **Luceafărul** – glosează Lucian Boia – , poemul „suprem” al lui Eminescu, are un înțeles cât se poate de explicit (în ciuda exegeților care au încercat să-l mai complice)” și eseistul reproduce notița poetului pe versiunea **Legenda Luceafărului**: „*Aceasta e povestea. Iar înțelesul alegoric ce i-am dat este că, dacă geniul... El n-are moarte, dar n-are nici noroc.*” (p. 18)

Dar despre ce geniu e vorba în *Luceafărul*? Sau ce geniu înfățișează Hyperion? Pe eseist nu-l bântuie asemenea întrebare, din moment ce Eminescu se bucură de „privilegiul” de a fi socotit cel mai mare poet român! Ceea ce este un prim ingredient în rețeta mitului eminescian definit de istoricul Lucian Boia.

Al doilea ingredient este „nebulia”... și din acest punct eseistul se zbate și el în capcana alienației poetului, căci „oricare ar fi diagnosticul corect al bolii” – de precizat că nici un medic nu l-a consultat pe pacientul Mihail Eminescu la internarea în stabilimentul dr. Șuțu – „cert este că poetul a suferit o brutală prăbușire psihică și intelectuală”. (p. 21) Sau: „îmbolnăvirea poetului e bine confirmată documentar: „*Eminescu, început de alienație mintală, după părerea mea.*” notează Maiorescu...” (p. 197)

Pe ce-și întemeiază Lucian Boia asemenea afirmație? Doar pe sofisma autorității semnate de Titu Maiorescu – avocat, filosof, literat, politician, dar nu medic! –, care în *Însemnările* sale nota în ziua de luni, 30 mai / 11 iunie 1883: „*Eminescu, început de alienație mintală, după impresia mea.*” Așa stă scris în ediția **Însemnări zilnice**, vol. II (1881-1886), îngrijită de I. Rădulescu-Pogoneanu, Editura Socec, București, 1939, p. 187.

Numai că, îndată ce mergem la manuscrisul în limba germană:

„Montag 30 Mai 83,

Zu heiss. Heute 6 ½ bei mir zu Mittag der amerikanische Gesandte E. Schuyler, Beldimano, Gane, Jacques und Frau, Kremnizens, Annette, Eminescu. Sehr gemütlich bis 11 ½ zusammen geblieben. Eminescu Anfang von Irrsinn nach meinem Eindruck.”

Care în traducere înseamnă:

„Luni, 30 mai 1883

Prea cald! Astăzi la 6 ½ la prînz la mine ministrul American E. Schuyler, Beldimano, Gane, Jacques [Negruzzi] și doamna, al-de Kremnitz, Annette, Eminescu. Rămas cu toții în cea mai plăcută atmosferă pînă la 11 ½. Eminescu, început de alienație mentală, după impresia mea.”

Găsim două incongruențe ușor de observat: una, între ora când oaspeții iau masa – la „6 ½” (seara și în nici un caz dimineața) și cuvântul „Mittag”, pentru că, dacă în limba română „prânz” din traducere poate avea și înțelesul „masă de seară”, în limba germană „Mittagszeit” are sensul de „amiază”. A doua însă e mai semnificativă, căci masa și taifasul boieresc urmează cinci ore „în cea mai plăcută atmosferă”. Doar Eminescu dă impresia, și doar amfitrionului, unui „început de alienație mentală”. Ce va fi făcut poetul? A cântat, a dansat, a fluturat din mâini, a râs zgomotos? S-a hrănit „numai cu narcotice și excitante; abuz de tutun și de cafea..., mâncări și băuturi fără alegere și fără măsură”? Nimic. Sau poate în discuția cu ministrul american va fi expus cu năduf elemente concrete despre expansiunea imperiului Austro-Ungar și a celui German către... Porțile Orientului?

Se prea poate însă ca incongruența dintre „cea mai plăcută atmosferă” și „început de alienație” la Eminescu să provină din inserția ulterioară a ultimei propoziții căci, spre deosebire de notațiile altor zile, unde criticul lasă un spațiu între o zi și următoarea, aici cuvintele despre Eminescu sunt scrise pe jumătatea rândului de la „zusammen gebliben” în continuare și coborâte în intervalul rămas liber. Propoziția a fost subliniată cu un creion albastru, nu se poate ști dacă de critic sau de către editorul de mai târziu. Destul că pe margine, cu creion roșu, se face trimitere la ziua de joi, 23 iunie 1883.

În ziua de miercuri, 22 iunie / 4 iulie 1883, Maiorescu se îngrijește – printr-o telegramă – să rețină la Hotel Nanoescu din Curtea de Argeș „cea mai bună oda” pentru două persoane: baronul Anton Fr. Saurma, ministrul ambasador al Germaniei la București, și contele Monts.

Nu-i de mirare că, după întrevederea criticului cu ambasadorul Anton Fr. Saurma, următorul simptom al bolii poetului se manifestă mai strașnic și e consemnat de Maiorescu în ziua de joi, 23 iunie, cu doar cinci zile înainte de intrarea în funcțiune a cămeșoiului de forță:

„Donnestag 23 Juni 83.

Sehr warm, Lauerei um vom Hurmuzachi verlangte Erklärung vom Minister des Äusseren. abends th. Rosetti samt Frau und der junge Beldimano bei uns zu Tisch. Auch Eminescu der immer ausgesprochen irr sinnig wird. Sehr erregt, gesteigertes Selbstgefühl (albanisch lernen)! Will Mönch werden, aber in Bukarest bleiben.”

Joi, 23 iunie 1883:

„Foarte cald. Alergătură pentru declarația cerută de Hormuzachi de la Ministerul de externe. Seara Th. Rosetti cu doamna și tânărul Beldimano la noi la masă. Și Eminescu, care devine, din ce în ce mai evident, alienat.

Foarte excitat, sentiment al personalității exagerat (să învețe acum albaneza!), vrea să se călugărească, dar să rămână în București. ”

Nici din aceste notații nu se întrevede vreun act serios de alienație iar intenția de a se călugări a lui Eminescu poate fi și o formă de protest extremist față de cele ce se petrec în lumea mireană. Dar nici călugăria și nici sinuciderea, ca să ne amintim că, într-o însemnare zilnică, la un moment dat și Maiorescu își dorea moartea precipitată prin împușcare cu propriul revolver, nu sînt semne de alienație și de „sentiment al personalității exagerat”.

Peste patru zile, duminică, 26 iunie 1883, baronul Saurma se prezintă la ministrul prezident I. C. Brătianu și transmite guvernului român amenințarea – „în secret și precaut, pentru a nu da prilej de iritare” – din partea lui Bismarck: România poate să-și piardă independența și integritatea teritorială dacă mai continuă politica de atracție asupra populației românești din Transilvania: „*Un conflict provocat din propria vină cu Austro-Ungaria ar putea fi fatal pentru existența României și ar pune sub semnul întrebării păstrarea integrității ei teritoriale.*” (Ein selbstverschuldeter Konflikt mit Österreich-Ungarn könne für die Existenz Rumäniens verhängnisvoll werden und die Aufrechterhaltung der territorialen Integrität in Frage stellen. Dies sei nicht etwa der Ausdruck seiner persönlichen Meinung, sondern die Anschauung des Reichkanzlers, dessen Gabe in die Zukunft zu schauen, nicht unter Zweifel stehen werde.”)

Maiorescu notează și el în însemnările sale zilnice:

„*Duminică 26 iunie / 8 iulie 1883. La ora 4 dimineța, înainte de răsăritul soarelui, 15° R. – Eminescu e vorba să plece astăzi la Botoșani, ieri era însă moleșit și mult mai liniștit. – Vrednică de însemnat scrisoare a lui Slavici, care a plecat ieri la Hall, despre ațâțările lui Rosettaki și ale poliției în contra Austro-Ungariei la societatea «Carpații», pe când ministrul Sturdza vrea să potolească lucrurile. – La 6 ½ seara primblare cu trăsura la Măgurele (1 oră), de acolo însă la stînga (privind de la București) pe șosea bună, prin 4 sate (Măgurele, Mierlari, Jilava și încă unul), pe la cimitirul Bellu afară din oraș și la Filaret, acasă, o oră și ½. Încântătoare vieată țărănească duminica pe la ora 8 seara.*”

Dar unde este scrisoarea lui Ioan Slavici? Notația criticului inversează lucrurile, căci mai întâi au fost „ațâțările” în legătură cu Societatea „Carpații”, motiv pentru care și Eminescu și Slavici trebuie să părăsească urgent capitala, primul, mergând la Botoșani, iar al doilea peste hotare, la Halle, ca să-și caute de... sănătate. În fapt, amândoi împlicinații în Societatea „Carpații” nu au plecat în conformitate cu un plan cunoscut sau perfectat de „amicii reci”: Slavici a mers într-un sat de lângă București,

în mod sigur la moșia Oteteleșanu, unde era și profesor la școala boierească de la conac, iar Eminescu a rămas în București. Plimbarea lui Maiorescu, fără a preciza dacă era împreună cu Livia sau cu altcineva, pe o căldură copleșitoare chiar și la ora 6 seara, trebuie să fi avut o țință urgentă și nu de dragul peisajului estival: întâlnirea cu Ioan Slavici!

În ciuda unei atât de „încântătoare” preumblări, Maiorescu are totuși o noapte agitată: *„Luni 27 iunie / 9 iulie 83. Nu pot dormi bine, la ora 3 deștept și scriind.”*

Dar Titu Maiorescu a consemnat în jurnalul său chiar cele întâmplate în ziua de

„Marți 28 iunie / 10 iulie 1883, București...”

Astăzi, Marți, la ora 6 dimineața, o carte [de vizită] de la d-na Slavici, la care locuiește Eminescu, cu aceste rânduri scrise: «Domnu Eminescu a înnebunit. Vă rog faceți ceva să mă scap de el, că foarte reu.» Curând după aceea Simțion la mine, întâia oară. M-am dus cu el la Dr. Suțu și am pus să se pregătească în a sa casă de sănătate o cameră pentru Eminescu; am luat asupra mea plata pentru aceasta, 300 de lei pe lună; apoi am venit acasă, am înștiințat încă pe Th. Roseti despre aceasta. Pe la 10 veni cu trăsura la mine Eminescu, binecuvântă, cu privirea fixă, pe soția mea și pe Ilie Nicolescu care tocmai pleca, mă îmbrățișă tremurând. Eu îi arătai pe Hermes și pe Venus din Melos, la care el zise, cu privirea în extaz: «Lasă, că va reînvia arta antică!» Potrivit înțelegerii [ce avusesem cu Simțion], i-am spus că trebuie să se ducă la Simțion, pentru Societatea «Carpații». Mi-a cerut să-i dau 5 lei pentru trăsură și a plecat cu trăsura acolo [la Simțion]. De acolo e vorba să fie dus la Dr. Suțu. Numai de s-ar face asta fără greutate! – A venit apoi la mine Caragiali, la masă; a izbucnit în lacrimi când a auzit ce e cu Eminescu. – Eu a trebuit să mă duc să pledez la Curtea de casație. Foarte cald! În zilele trecute încercări de aranjament Alex. Soutzo din Atena cu Vlahoutzi.

Ciudat că eu și în acest an intru în călătoria de vacanță cu o scenă de alienație; anul trecut, scena de noapte cu Hella Herrmann, în Iași.” (ibidem, p.191)

Și aceste însemnări stârnesc nedumerire:

1. Câte bilete a primit Maiorescu în acea dimineață despre nebunia lui Eminescu, pentru că Slavici scrie în amintirile sale că el însuși i-a trimis criticului un asemenea bilet prin chiar curierul... Eminescu?

2. De ce nu păstrează criticul biletul de la doamna Slavici alături de scrisoarea, mult mai importantă, de la soțul acesteia?

3. Cum se explică strania coincidență între sosirea biletului d-nei Slavici – la ora 6 dimineața! – și venirea „curând după aceea” – nu mai

târziu de 6 și jumătate – a lui Simțion? Nu cumva acesta a fost convocat din ziua precedentă să se prezinte exact la acea oră, 6 și jumătate?

4. Dar prezența comisarului de poliție Ilie Nicolescu în casa lui Titu Maiorescu înainte de ora 10 dimineața și înainte de sosirea lui Eminescu?

5. Biletul d-nei Slavici are în viziunea lui Maiorescu, om al legilor totuși, greutatea unui proces verbal asupra examinării bolnavului de către o comisie de medici, din cât că mentorul Junimii se grăbește la dr. Al. Șuțu să pregătească internarea lui Eminescu?

6. Ce temei pentru diagnoza „alienatului” găsește Maiorescu în scrisa doamnei Slavici când în casa unde locuia M. Eminescu era o permanentă... nebulie conjugală?

7. Cu asemenea preparație pentru încătușarea poetului nu mai era nevoie ca Eminescu „să devină din ce în ce mai evident, alienat”.

8. Maiorescu își culege sugestia „alienației” amintindu-și, în pregătirile pentru plecarea peste hotare, cele petrecute, un an în urmă, cu doamna Hella Herrmann, în Iași.

9. A doua zi, miercuri, 29 iunie / 11 iulie 1883, dacă o comisie de medici l-ar fi examinat pe poet și l-ar fi diagnosticat „sănătos”, „liniștitul” pacient Mihail Eminescu nu putea fi externat din stabilimentul dr. Șuțu decât în temeiul unei cereri din partea celui care a solicitat internarea – același Titu Maiorescu; or, acesta se întoarce în țară abia peste o lună și jumătate!!!

Cam acestea ar fi „ingredientele” ce alcătuiesc mitul camizolului de forță în care a fost îndesat ziaristul M. Eminescu la baia Mitrașewski, în ziua de marți, 28 iunie / 10 iulie 1883...

Am reluat și rezumat un pasaj din cartea *Simptomuri politice în boala lui Eminescu*, Timpul, Iași, 2005, sau ediția a doua, Criterion Publishing, București, 2009, tocmai pentru că domnul Lucian Boia o pomeneste dar n-a citit-o. Așijderea, nu a citit nici cărțile semnate de Nicolae Georgescu, Theodor Codreanu, Călin L. Cernăianu, Ion Spânu ori analizele medicilor din culegerea *Maladia lui Eminescu și maladiile imaginare ale eminescologilor*, București, 2015. Chiar și o repede ochire i-ar fi furnizat serioase argumente pentru ...desfacerea mitului Eminescu din încîlcitura ...mitologică.

Pentru episodul însănătoșirii „pacientului” M. Eminescu în Sanatoriul de la Ober-Döbling e suficient să cităm scrisoarea tânărului medic Sigmund Freud, către logodnica sa, ajuns practicant în spitalul vienez după un an și trei luni de la externarea poetului:

Iubișica mea dulce,

Iată că totuși se mai întâmplă câte ceva. Ieri a fost o zi amuzantă, astăzi este abia zece și jumătate, totul mi se pare ciudat și vesel. Aș putea să povestesc mai bine decât să-ți descriu, dar vreau să încerc ce performanță pot să am. Ai văzut vreodată sanatoriul? Îți mai amintești de parcul cel frumos de la capătul străzii Hirschen, cel care se continuă spre Grinzing, acolo unde face strada o curbă? În acel parc, pe o ridicătură mică, se află sanatoriul care se compune din casa „cea mare”, cu două etaje, casa cea mică și o construcție nouă, iar peste drum se află așa numită casa de îngrijire, pentru cazuri foarte grele. La ora opt am ajuns aici cu un baston drept bagaj, și am devenit membru al acestei societăți pestrițe. Trebuie să-ți descriu mai îndeaproape persoanele.

Mai întâi este profesorul N. N., marele stăpân, pe care l-am cunoscut până acum doar din auzite și din văzute. Un domn bătrân, evreu botezat, cu trăsături ale feței destul de schimonosite, cu o perucă mică și mers rigid, datorat fie gutei, fie unei boli nervoase. Este profesor extraordinar în psihiatrie, medic primar la spitalul de nebuni, a fost profesorul lui Meynert, dar elevul l-a eliminat pe profesor din toate pozițiile științifice, numai în practică nu a putut să-l atingă cu nimic. Nu prea este talentat, dar este ceea ce se numește un vechi practician, de un caracter îndoielnic, numai egoist, nu prezintă deloc încredere, dar cu toate că are 65 de ani sau chiar mai mult, nu se dă la o parte de la nici o plăcere.

Sanatoriul îl deține împreună cu un Dr. Obersteiner, care este frate vitreg cu ministrul Haymerle. Pentru că N. N. are o singură fiică iar Obersteiner, un singur fiu, cei doi s-au căsătorit iar tânărul profesor Obersteiner, ginerele lui N. N., este adevăratul conducător al sanatoriului. Obersteiner este prieten cu Breuer, Fleischl, Exner etc., elev al lui Bruecke, și de aceea îl cunosc de multă vreme. Am fost deseori la el afară, pentru a împrumuta de la el cărți de care am nevoie la publicații. Este mic, slab și ne reprezentabil, dar cu suflet bun, foarte conștiincios și foarte cumsecade.

În știință, este un muncitor foarte bun dar fără mari realizări, ca medic este șovăielnic și modest. Soția este palidă, înaltă, cu trăsături plăcute, seamănă foarte bine cu tatăl ei, conduce latura economică a sanatoriului, se trezește foarte devreme dimineața și muncește peste tot. Am putut să văd și doi copii. Cel mai mare, un băiat, este pe jumătate paralizat din cauza unei boli cerebrale. La masă l-am cunoscut și pe asistentul Dr.

K. care se află de 12 ani în casă, un german frumos dar îngrozitor de plictisitor. Este căsătorit, locuiește cu familia în casă, soția lui seamănă frapant cu nepoata mea Pauline. Astăzi sunt plecați amândoi în călătorie.

Personalul casei mai cuprinde un tip impozant, inspector, o domnișoară Toni, la bucătărie, o domnișoară Marie, damă de companie pentru femeile din casă, ambele onorabile, nenumărați paznici, cameriste foarte drăguțe, probabil selecționate de bătrânul profesor. În casă sunt îngrijiți 60 de bolnavi, bolnavi psihici de toate tipurile, de la boli psihice ușoare, pe care omul de rând nu le observă, până la boli psihice grave, ce duc la adâncă întunecare psihică.

Tratamentul medical este redus, se limitează la tratament intern sau chirurgical, de altminteri totul constă în supraveghere, îngrijire, masă, iar bolnavii sunt lăsați să se manifeste singuri. Bucătăria este, bineînțeles, în casă. Bolnavii cu boli ușoare iau masa de prânz împreună cu conducerea, medicul și inspectorul. Sunt desigur numai oameni bogați, conți și contese, baroni și alții asemenea. Piese de rezistență sunt două altele, prințul S. și prințul M. Acesta din urmă este, după cum îți amintești, un fiu al Mariei Louise, soția lui Napoleon, și, la fel ca și regele nostru, un nepot al regelui Franz. Nici nu poți să crezi ce mizerabil arată acești prinți și conți, deși nu sunt nebuni de fapt, ci doar au un amestec de nebunie și excentricitate.

Și acum despre mine. Am toate motivele să fiu mulțumit de primirea ce mi s-a făcut. Bătrânul profesor m-a tratat cu prietenie, m-a întrebat despre colocviu și bursa de călătorie, pentru care mi-a făcut chiar promisiuni. Ieri, la micul dejun, și astăzi, la cafea, am fost singur cu profesorul. Obersteiner m-a introdus peste tot și este bun ca întotdeauna. Prin câteva diagnostice m-am făcut remarcat, se pare, și el laudă utilizarea mea în relația cu un american ce a sosit alaltăieri, ca și capacitatea mea de a reține numele bolnavilor și fețele lor, deși va vedea pe parcurs câte încurcături voi mai face. Ești foarte bine hrănit, la 11 jumătate al doilea mic dejun, la ora 3 prânzul, ieri am mers în oraș înainte de cină. Pentru că nu am cazare, locuiesc în biblioteca lui, o încăpere răcoroasă cu privire spre toate dealurile din jurul Vienei, încăpere în care se află un microscop și pe pereți o comoară de literatură a sistemului nervos, cu care cu greu te poți plictisi. În afară de asta mi s-a instalat în salonul lui N. N. un colț în care pot să mănânc și să scriu. Acolo se pune masa, dar eu scriu în bibliotecă. Joi se eliberează o cameră pentru mine, unde voi lua singur mesele. Lucrul constă în aceea de a face de la 8 jumătate până la 9 jumătate vizita – împreună, apoi Obersteiner pleacă în oraș și se întoarce între orele 2 și 4, acestea fiind, de fapt, orele între care răspund eu personal, orele în care mai este de făcut și câte ceva medical, ca de exemplu de hrănit cu sonda vreo domnișoară, cum am făcut azi, sau de a

da relații când vin vizitatori sau comisii de control. Am timp liber de la vizita de dimineață până la amiază la ora 3, neținând seama de micile întreruperi, și apoi de la 3 până la 7, când iar trebuie să mergi prin saloanele bolnavilor. În general nu este mult de făcut, dacă nu ești director sau bucătar, și s-ar putea trăi idilic aici cu soție și copil, dacă nu ar lipsi elementul stimulator al luptei pentru existență. Dacă afară nu se va putea, și dacă voi dori neapărat să lucrez în anatomia cerebrală, întreb acum soția mea, dacă i-ar place o asemenea existență, în care nu trebuie să aibă nici măcar grija bucătăriei. Este peste tot un pro și un contra, dar nu mă face să mă gândesc acum la asta.

Cele trei săptămâni pot să le folosesc și altfel, făcând abstracție de odihnă, de mâncarea bună, și anume scriu un raport medical și strâng literatură pentru o nouă publicație la care se adaugă totuși consultații anatomice. De asemenea voi studia și preparatele pe care le-am făcut luna trecută.

Scrive-mi doar aici, Dr. S. F., medic al sanatoriului Oberdöbling, Str. Hirschen 71, eu doresc să-mi petrec aici cât de mult timp cu putință, pentru ca oamenii să mă folosească și pe mine. Audiențele le țin doar miercuri și vineri, în zilele în care vine și americanul meu, în rest nu prea am ce face în oraș.

Te salută din inimă,

Al tău, Sigmund"

Nu mai comentăm cele scris de Sigmund Freud întrucât oricare cititor poate trage concluzia că în asemenea condiții pacientul M. Eminescu s-a însănătoșit în numai două luni de zile pentru că nu i s-au administrat medicamentele cu care a fost tratat la București.

Scrisoare a fost rezumată de dr. Ovidiu Vuia într-una din cărțile sale – *Itinerare lirice*, Ed. „Făt-Frumos”, București, 1997, p. 69-72 – despre boala lui Eminescu. Eu l-am rugat să-mi trimită textul întreg. Mi-a răspuns supărat că nu am încredere în cele tipărite de el. Am precizat că dacă n-aveam încredere nu-i solicitam documentul. A menționat că era o traducere în limba italiană și nu-l mai poate găsi printre manuscrisele sale. Așa am scris prietenului meu Johannes Laub din Neu-Ulm, Germania, care mi-a expediat o copie xerox din volumul Sigmund Freud, *Brife 1873-1939*, ... von Ernst und Lucie Freud, Fischer Verlag, Frankfurt am Main, 1968, p. 153-156, și m-am lămurit. Dau aceste amănunte spre a se înțelege necesitatea surselor primare în alcătuirea unui probatoriu oricât de ipotetic.

În orice caz, în camera fiecărui bolnav de la Ober-Döbling era așezat un buchet de trandafiri, după cum scrie același medic practicant: „Ich wollte, ich könnte Dir die schönen Rosen bringen, süßert Schatz, die ich

oft in meinem Zimmer finde. Ich habe darin nicht mehr Begünstigung als die moisten Kranken." [*Vroiam să-ți fi putut aduce niște trandafiri frumoși, scumpă comoară, precum aceia pe care adesea îi gălesc în camera mea. Nu am aici mai multe favoruri decât majoritatea pacienților.*]

Ceea ce oferea altă perspectivă decât camizolul de forță...

Lucian Boia are însă un program ferm și nu peste multă vremea vom trăi bucuria să citim un tratat impresionant sub titlul *Incrementa et decrementa mythorum daco-romanorum*, căci românul, după scrisa bardului de la Mircești, s-a născut poet, adică făcătoriu de mituri; însă degrabă și nesilit de nimeni își trage pe seama că nu pricepe ...sâmburul poeziei – vezi comparația „*Cu cât arată mai bine Venus decât Rodica!*” (p. 8-9) – și-atunci se dă de trei ori peste cap și mintenaș se preface în eseist!

Uneori eseistul nostru flutură și câte o nedumerire rodnică, preluată din *Larousse du XX-e siècle*, care „precizează – de unde informația? – că poetul aparținea unei familii de origine armenească”. Informația provine din Polonia însă n-are nimic din ceea ce s-ar putea numi „ingredient mitic”, drept pentru care voi încerca o scurtă produmerire.

Și anume: Slavistul bucovinean Gr. Nandriș cerceta în urmă cu aproape un veac vestigiile documentare privind *Obârșia poloneză a familiei Eminovici* din Călineștii lui Cuparencu și în articolul cu acest titlu – „Junimea literară”, Cernăuți, 1923 –, prelua și un arbore genealogic al herbului polon Dołęga, având un prim reprezentant în neguțătorul armean *Murad Eminowicz*, ajuns prin 1628 în Cracovia cu numele *Murad Eminek*. Autorul acestei investigații preciza că în cimitirul cracovian Rakowicki există mai multe epitafe cu numele răposaților Eminowicz, în fapt o criptă cu herbul Dołęga deasupra și cel puțin 15 plăci cu inscripția patronimului *Eminowicz*. De observat însă că la polonezi patronimul stă scris *Eminowicz*, în satul Călineștii lui Cuparencu, bunicul lui Mihail Eminescu a fost înregistrat în 1806 cu numele *Iaminovici*, iar în Banat, cei bănuți a fi strămoșii poetului se chemau *Iminovici*. Problema pe care o pune această grafie diferită este dacă radicalul celor trei patronime este unul și același *emin* din limba turcă sau tătară ori în cele trei similare nume de familie au lucrat și alte surse etimologice, precum hipocoristicul *Jamin* din ebraicul Benjamin, polonul *Jaminski* sau chiar formula biblică *Este amin!* – *i-amin*, e adevărat.

Partea interesantă din istoria acestei familii de negustori armeni, înnobilită de regele Poloniei, cu militari de carieră, ingineri, artiști plastici, muzicieni, actori și scriitori stă în faptul că Włodzimierz Eminowicz (1863-1932) s-a preocupat în chip deosebit de poetul român Mihail Eminescu, despre care polonezii bănuiau că descinde din neamul Eminowicz.

Rândurile scrise de Włodzimierz Eminowicz, în „Ormiańsko-katolickiej Archidiecezji Lwowskiej”, Lwow, 1928, p. 115-116, nu au fost cunoscute de istoricii literari români și titlul articolului său nu figurează în *Bibliografia* M. Eminescu, *Opere*, vol. XVII, Partea I (1866-1938), Partea a II-a A și B (1939-1989), Editura Academiei Române, București, 1999 și 2008.

Un text aproape identic a fost tradus și tipărit în ziarul „Îndreptarea” din București (an XIII, nr. 77, marți, 28 aprilie 1931, p. 1-2), cu titlul ***Contribuții la originea lui Mihail Eminescu***, atribuit lui Wladislav Eminowicz (născut în 1837, ofițer de carieră în armata austriacă, avansat până la gradul de locotenent-colonel, participant la luptele insurgente din Chroberz, Grochowiska, Bobrza, Rusinow, Boria sau Lublin, ajungând comandant-șef al trupelor din districtul Sandomierz și murind rănit de un glonț în atacul pentru podul Opatow, în 23 martie 1864), probabil din pricina abrevierii „Wl.” pentru prenumele autorului al cărui manuscris ajunge la redacția bucureșteană. Dar abrevierea apare în publicația armeană din Lvov, citată mai sus, încât e posibil ca jurnalistul bucureștean să fi tradus chiar textul polonez tipărit în 1928, cu toate că dă următoarele amănunte: „*Răposatul Vladislav Eminowicz, frate cu marele poet Ludovik Eminowicz, având cunoștință că se înrudește cu marele nostru poet Mihail Eminescu, toată viața a adunat documente asupra familiilor Eminovicilor. Și fiind om bogat a reușit să îngrămădească un enorm material documentar în această privință. N-a reușit însă să sintetizeze acel material întrucât moartea l-a răpit prea devreme. A lăsat însă un articol în manuscris pe care îl dăm mai jos în traducere.*”

Redăm un fragment al traducerii din „Îndreptarea”, București, an XIII, nr. 77, marți, 28 aprilie 1931, p. 1-2, ca mai apropiată temporal și stilistic de articolul polonezului Włodzimierz Eminowicz: „*Din cauza prenumelui comun, adesea am avut ocazie să vorbesc cu Români asupra celui mai mare poet al lor. Prima dată m-am întâlnit cu ei între anii 1883 și 1886 la Universitatea din Viena. Aceștia erau mai cu seamă membri ai corporației – al cărei unul din membrii fondatori a fost Mihail Eminescu. Cunoștința cu un Român se începea de obicei de la întrebarea dacă provin din aceeași familie din care provine Eminescu. Mai târziu, în diferite locuri și în diferite vremi, Românii cunoscuți totdeauna aceeași întrebare îmi puneau. În ultimul timp, înainte de război, prin anul 1912, în localitatea balneară Todelbad de lângă Graze, am făcut cunoștință cu o societate de Români, iar printre dâșii se afla și o franțuzoaică mai în vârstă, care, fiind căsătorită în România, locuise acolo mai mulți ani, era o mare admiratoare a lui Eminescu și pe care personal îl cunoștea. Poetul Mihail Eminescu precum și operele sale erau adesea tema discuțiilor noastre, în*

care simpatica bătrâioară mereu îmi vorba despre origina poloneză a poetului, referindu-se la caracterul operelor lui – după părerea ei – spunea că sunt departe de caracterul Românilor.”

Unul dintre urmași, pe nume *Marek Eminowicz*, alcătuiește un bogat album *Rodzina Eminowiczow, The Eminowicz family*, bilingv, cu prilejul celei de a 360-a aniversări a sosirii în Polonia a lui Murad Eminowicz, festinul oficiindu-se în 1988, editat la Cracovia, 1989, în polonă și engleză. Aici aflăm cel puțin patru literați de limbă polonă:

Ignacy Jakob Iosif Dolega Eminowicz, născut în 1717, fiul lui Benedikt Eminowicz (din a doua căsătorie, cu Tereza Lyszkiewicz) cel dintâi *Eminowicz* înzestrat cu talent poetic, scriind *Zbiór w różnych materyach wirszy i zdań gładkich* (Culegere de versuri și sentințe în diverse materii), publicat în 1816, cu o copie aflată în Czartoryskich Muzeum Narodowego w Krakowie.

Włodzimierz Eminowicz (1863-1932), feciorul lui Marcel cu Antonia Eminowicz (cei doi soți fiind veri dreپți), inginer petrolist, căsătorit cu Constantza Kaliner, prezident al Societății Naționale Petroliere și al Uniunii Producătorilor Petroliști, a publicat o culegere de povestiri, *Golebie* (Porumbelul), Lwow, 1893?, ocupându-se îndeosebi de herladică și genealogie, al căror rezultat este un bogat set de documente și despre familia Eminowicz. De la acest Eminowicz a primit Gr. Nandriș arborele genealogic al *Herbului Dołęga*, publicat în „Junimea literară”, 1923, cu care a purtat și o firavă corespondență, iar unele date despre poetul român Mihail Eminescu se prea poate ca *Włodzimierz* să le fi obținut de la slavistul român.

Ludwik Eminowicz, fiul cel mai mic al lui Wincenty III Eminowicz și al Damianeii (născută Czyzewicz), se naște în 9 august 1880, își pierde de timpuriu mama, învață carte între anii 1892-1899 la Școala Secundară Sf. Hyacinth din Cracovia, urmează apoi Facultatea de filosofie (9 semestre) la Universitatea Jagiellonă, în răstimpul studenției scriind și poezii. Primul poem, dedicat mamei, se intitula *Błękitna stal niebiosów* (Oțelul azuriu al cerului), tipărit în revista „Krytyka” în 1903 an XI, p. 274-277, următorul poem fiind *Tak więc... jużólnoc* (Ei, bine... e miezul nopții), în aceeași revistă, nr. V, p. 374-349. Absolvă studiile universitare în 1904, intră profesor la un liceu și se căsătorește cu Wanda Greyber, având ulterior o fată, Ewa.

Cartea *Poemat* (Poemul) este dedicată soției și conține impresii din munții Tatra și Zakopane, autorul tipărind sporadic prin revistele „Museion” și „Maskach”, poezii sau, în anuarul liceului din Jasło (1909), un bogat și inteligent comentariu la piesa de teatru *Noc Listopadowa*

(Noaptea de noiembrie) a lui Stanisław Wyspiański. Cel mai important poem din ultima perioadă este *Twórca* (Creator), tipărit în „Słowo Polskie”; Lwow, 1912, nr. 359.

Intellectual înzestrat, cunoscând limbile latină, greacă și germană (a tradus *Bacantele* de Euripide și *Elixirul diavolului* de E. T. A. Hoffmann, „Biblioteka dzieł wyborowych”, nr. 646, Warszawa, 1910), a făcut și studii diplomatice, lucrând o vreme (după 1919) în Ministerul Afacerilor Militare, unde a editat o publicație oficială. Guvernul polonez l-a decorat cu *Złotego Krzyża Zasługi* (Crucea de Aur pentru Serviciu Credincios, 1930). În 1933 se retrage din minister, însă continuă să trăiască în Varșovia până după încheierea celui de-al doilea război mondial. Din 1945 se stabilește la Jelenia Góra, unde și moare în ziua de 5 decembrie 1946.

Roman Radogost Dołęga Eminowicz, nepot după fratele lui Ludwik, se naște în Cracovia la 18 mai 1900, din părinții Wincenty IV Eminowicz și Helena (născută Zopoth), petrecându-și copilăria în orașul natal, urmând școala în Liceul Jan Sobieski, pentru ca în noiembrie 1917 să intre în organizația militară pentru Independența Poloniei și să servească sub arme, cavalerist în al II-lea Regiment de lăncieri; după pacea de la Brest Litovsk (1918), membrii Legiunii Polone sunt luați prizonieri și duși în Ungaria, aproape de Hurzt, și mai departe, la Udine, în Italia, de unde se întorc la Cracovia în iunie 1918, iar Roman Eminowicz se înscrie ca student în filosofie la Universitatea Jagiellonă.

În noiembrie 1918, Roman Eminowicz luptă între apărătorii orașului Lvov, împotriva atacurilor ucrainene, ia parte la eliberarea orașului Przemyśl, la acțiunea din Sadova Wisznia, în urma căreia este decorat, dimpreună cu fratele său Julius, cu *Crucea Virtutea Militară*, cea mai înaltă decorație poloneză pentru fapte de bravură în fața dușmanului. Este trimis la tratament la Zakopane, iar după întremare se întoarce în Cracovia, să-și continue studiile universitare, luând parte la întâlnirile Cercului Academic Artistic și Literar și editând revista „Symposion”.

Când rușii invadează Polonia (1919-1920), Roman Eminowicz e rechemat sub arme. Rănit de două ori, în 10 august și 10 octombrie 1920, în lupta de la Nowogród Wołyński, moare în ziua de 10 noiembrie 1920, la vârsta de 20 de ani și aproape 6 luni, la spitalul din Zamość (Zamostea), oraș în al cărui cimitir este și înmormântat.

Postum i se publică poemul *Kosmogonia*, în revista pentru tineri „Płomienie” (Pismo młodzięży, an II, nr. 12-13, 25 aprilie 1922), din Varșovia, iar Ignacy Chazanowski îi editează culegerea de poezii *Basileus*, Generhner I. Wolff, Varșovia, Cracovia..., Zakopane, 1922, așezându-i sub numele de familie pseudonimul literar *Jan Fersten*.

Cu scuzele de rigoare, am oferit cititorilor aceste informații doar pentru a-l scuti pe eseistul Lucian Boia de osteneala încropirii unui fluorescent mit al obârșiei poloneze a poetului român Mihail Eminescu, feciorul căminarului Gheorghe Eminovici din Botoșani și nepotul dascălului Vasile Iaminovici de la biserica din Călineștii lui Cuparencu, Bucovina.

Cât pentru obârșia poloneză a strămoșilor poetului român Mihail Eminescu e bine de știut că în Polonia bejenarii români din Transilvania sau din Moldova au întemeiat peste 500 de sate, ridicând biserici ortodoxe, având preoți români ortodocși, cnezi români și *jus valachorum*, adică drept valah prin care erau scutiți de biruri vreme de 20 de ani, cu singura obligație ca fiecare sat să trimită trei arcași pentru oastea regelui.

Întrucât n-aș vrea să fiu acuzat de hărțuire mitologică prin rezervația artificială de mituri a istoricului Lucian Boia, voi aprecia drept bine scrise și argumentate cap. VI *Tentative biografice și controversate ideologice*, cap. IX *Comunismul antinațional...*, cap. X *Comunismul naționalist...*, cap. XI *După comunism: între apoteoză și respingere*, cap. XII *Comemorare la Academia Română*, dar expediat în grabă și fără de probe cap. XIII *Complotul*, și mă opresc aici... Cartea se închide cu cap. XV *Cum nu e cunoscut Eminescu în lume*, cu dovezi că poetul nostru național este ...absolut dar necunoscut.

M. Eminescu, *Opere XVII*, Bibliografie, Partea I (1866-1938) are cel puțin 15.802 repere, Partea a II-a (1939-1989), în două volume, conține încă 25.446 + addenda cu alte 341, ceea ce însumează 41.589 de referințe, fără a uita că în ultimul sfert de veac s-au adunat încă vreo 10.000 de cărți, studii, articole, notițe, ode, conferințe și comunicări, desene și statui, portrete și eseuri. Încât să sparie gândul... Și totuși nu avem ...un mit Eminescu.

Mai trist, cu cât se adună alte multe cunoștințe despre viața și opera lui Mihail Eminescu – operă editată în XVII volume pe parcursul unei jumătăți de veac! –, abia înțelegem că ne aflăm în fața unui român absolut necunoscut!

1. Nu știm din ce parte a lumii i-au venit în Bucovina strămoșii, bunicul Vasile Iaminovici, dintr-un sat românesc din Banat, din Serbia, din Basarabia sau din Polonia;

2. Nu știm când și unde s-a născut „poetul național român” – în ziua de marți, 20 decembrie 1849, în Botoșani, după cum notează Eminescu în registrul Junimii din 1878, sau în 15 ianuarie 1850, cum stă scris în Mitrica Bisericii Uspenia din Botoșani –, pentru că într-un manuscris același Eminescu nota: „*Eu sunt născut în Bucovina. Tatăl meu este bucovinean.*”

3. Nu știm care îi era prenumele sau numele de botez, pentru că în Mitrica de la Uspenia preotul scrie *Mihail*, în actele școlare căminarul își înscrie feciorul *Mihail*, în matricola universitară de la Viena și Berlin poetul își dă prenumele *Michail*, în actele civile figurează drept *Mihail*, întocmai ca în edițiile de *Poesii* tipărite de Titu Maiorescu sau în articolele despre scrierile lui Eminescu, până în momentul în care G. Călinescu publică *Viața lui Mihai Eminescu* și lumea literară românească îl urmează fără crâcnire.

4. Nu știm când și unde a debutat poetul M. Eminescu, pentru că broșura *Lăcrimioarele învățăcelor la mormîntul preiubitului profesoriu Arune Pumnul*, din 12 / 24 ianuarie 1866 este ocolită în viziunea istoricilor literari prin poezia *De-aș avea* din revista „Familia”, februarie 1866, de la ...Peșta;

5. Nu știm care au fost relațiile dintre elevul privatist Mihail G. Eminoviciu și Ernst Rudolf Neubauer (poet, ziarist și participant la revoluția din 1848 din Viena), profesorul său de istorie din Obergymnasium din Cernăuți;

6. Nu știm în ce zile și prin ce locuri a călătorit Mihail G. Eminoviciu de la Cernăuți până la Blaj, în primăvara anului 1866, când școlile din Bucovina erau închise din pricina holerei, iar privatistul vroia numaidecât să-și presteze examenele școlare;

7. Nu știm unde și când absolvă școlarul Mihail G. Eminoviciu cursurile liceale în temeiul cărora poate frecventa facultatea de filosofie de la Universitatea din Viena;

8. Nu știm cu ce țintă și foloase poposește M. Eminescu în orașele Königsberg (să se fi interesat de viața și opera lui Immanuel Kant?), Cracovia (să se fi căutat odrase din familia Eminowicz, cu o frumoasă criptă în cimitirul Rakowicki?) și Lemberg (unde bisericile ctitorite de voievozii Moldovei încă nu erau ruinate), din drumul poetului de la Berlin la Cernăuți în toamna anului 1874.

9. Nu știm în ce condiții și măsură criticul Titu Maiorescu a fost „brațul molatec” al unor interese politice în configurarea „alienației” ziaristului M. Eminescu în dimineața zilei de „*Marți 28 iunie / 10 iulie 1883, București...*”

10. Nu știm ce geniu reprezintă Luceafărul din *Legenda Luceafărului*, întrucât, dacă Demiurgul îi propune ipostaza unui poet de geniu – „*Vrei să dau glas acelei guri / Ca dup-a ei cântare...*” – Hyperion nu este ...geniul poetic.

Pentru că tot ce s-a spus și scris despre viața și opera poetului Mihail Eminescu amenință să alcătuiască un zid uriaș, cu destule pietre limpezi și

strălucitoare dar cu prea mult mortar și moloz năclăit între ele: minciuni, falsuri, lozinci, clișee învechite, fraze fără de noimă, ipoteze lipsite de orice temei documentar, aserțiuni jignind logică, fantezii și bănuieli hazardate, elucubrații și ineptii, ode și panegirice, incriminări și acuzații, caricaturi și deriziuni, între care va trebui să căutăm, vorba poetului, „*pruba de piatră a adevărului*”.

Ceea ce amintește de scena din *Avatarurile faraonului Tlă*, unde regele, aplecat peste oglinda în care vede un ocean de stele deasupra și un ocean de stele dedesubt, îi cere zeiței Isis: „... aștept să-mi spui adevărul... / Un râs clocoti pin toată sala...

– *Ce râzi, zise regele întunecos..., mie nu mi-e a râde, demone... voi adevărul, nu batjocură...*”

Prozatorul rus Leonid Andreev a scris pe la început de secol XX o parabolă cu un zid – cf. **Proză. Teatru**, vol. 1, 1898-1903, Prefață de Edgar Papu, Editura Univers, București, 1970, p. 289-290 – , unde povestitorul ajunge împreună cu un lepros în nădejdea că pot trece dincolo:

„*S-a așezat în patru labe ca să mă urc pe spinarea lui, dar zidul era tot prea înalt. Tăia pământul în două și se întindea pe el ca un șarpe gros și cu burta plină, când dispărând într-o prăpastie, când urcând munți, cu capul și cu coada ascunse dincolo de orizont. [...]*

Și iarăși în fața noastră se ridica zidul. La picioarele lui ședeau ghemuiți doi inși. Unul din ei, la intervale egale, izbea zidul cu capul și se prăbușea leșinat, iar celălalt îl privea grav, pipăindu-i capul; apoi pipăia zidul. Iar când primul își venea în fire, îi spunea:

– *Mai trebuie; încă puțin, nu mai e mult.*”

Probabil că așa se modelează și se căleşte un ... eseist!

Post-scriptum:

Absolut, -ă adj., s. a. adv. „Absolu, Absolutent”, - Adj. Nesupus nici unei condițiuni (contrariul de la condițional) și nici unei restrîngerii (contrar de la relativ). „Necondițional, deplin, nemărginit desăvârșit”. [...] Adv. Întocmai, aidoma. *Să ne închipuim lumea redusă în dimensiunile unui glonț și toate celea din ea scăzute în analogie...; locuitorii acestei lumi ar pricepe toate celea absolut în felul și în proporțiunile în care le pricepem noi.* Eminescu, N. 31. (În Transilvania și în înțelesul de „absolvent”, Teolog absolut „absolvent de teologie.” – N. din lat. *absolutus*.

Alsolutoriu, -torie ad. (subst.) Attestand la fin des études” – „Suntem pentru libertatea absolută a rostirii ideilor” „...și când ți-ai câștigat testimoniul alsolutoriu, ai ajuns adeseori la sfârșitul vieții. (Maiorescu, **Critice**, II, 133)

Eminescu folosește adesea adjectivul cu valoarea superlativului: „Nu există nici-o deosebire între rasa română din Muntenia, Moldova, din cea mai considerabilă parte a Ardealului și a Țării Ungurești. E absolut aceeași rasă, cu absolut aceleași înclinări și aptitudini.” (M. Eminescu, *Românul a contractat năravul...*, „Timpul”, 29 iulie 1881, cf. M. Eminescu, *Opere*, vol. XII, Editura Academiei R. S. R., București, 1985, p. 266)

Pentru accepția filosofică a termenului ABSOLUT, cf. Traian Herseni, *Metafizica absolutului*, „Azi”, revistă lunară de literatură, critică și artă, București, an III, nr. 1, ianuarie 1934, p. 883-890, din care cităm: „*Dacă primim însă căile rațiunii și le străbatem fără teamă și fără opreliști, nu putem ocoli absolutul. Rațiunea ni-l va descoperi pretutindenea. Pe linia cauzalității eficiente, cauza primă trebuie să fie de natură absolută. Pe linia cauzalității finale, cauza ultimă trebuie să fie de asemenea de natură absolută. Pe linia gradelor de perfecțiune, la fel dăm peste o treaptă absolută, fără de care relativul n-are nici un înțeles.*”

Abordarea dintr-o perspectivă filosofică o vom afla la Florea Lucaci, *Avatarul ideii de absolut*, De la Kant la filosofia limbajului, ediția a II-a, revăzută, Provo-press, Cluj-Napoca, 2008, cu argumente despre „absolut ca problemă filosofică” (p. 16-21), Transcendentalismul kantian și problema absolutului (p. 22-76), ideea de absolut la Hegel (p. 77), la Kierkegaard (p. 114-146), spre a nu mai vorbi de „resurecția filosofiei creștine” (p. 147-173) sau redefinirea filosofiei de către Rudolf Carnap (p. 174-218).

În cartea *Istorie și mit în conștiința românească*, Humanitas, București, 1997, Lucian Boia inventariază mai multe mituri românești – Zalmoxis, Decebal, Mihai Viteazul, Ștefan cel Mare, mitul legionar, un mit feminin: regina Maria, ba chiar și un mit Gheorghiu-Dej sau „un mit al inginerului de proveniență tot sovietică, pe care România l-a dus la desăvârșire”, între *Miturile comunismului românesc* (Editura Universității București, 1995, volum coordonat de Lucian Boia) –, ceea ce ar însuma un „colectiv statistic” extravagant pe ...cap de locuitor al ținuturilor românești. Viziunea cam folclorică pare a fi împrumutată din istoriografia franceză, unde întâlnim autori ca Raoul Girardet, *Mythes et Mythologies politiques*, Éditions du Seuil, Paris, 1986, cu tentative mitologizante – dar francezii au avut și un mit Brigitte Bardot !!! – asupra unor fapte sau persoane lipsite de orice aură sacră.

Firește că în viziunea lui M. Eminescu exista un *român absolut*: „om a cărui trăsătură distinctivă e adevărul: inteligent fără viclenie, rău – dacă e rău – fără fățarnicie, bun fără slăbiciune, n-are o cocoășă intelectuală sau fizică ce caută a o ascunde, nu are apucăturile omului

slab; îi lipsește acel iz de slăbiciune care precumpănește în fenomenele vieții noastre publice sub forma linsă a bizantinismului și a espedientelor... Toate figurile acelea fățarnice și rele, viclene, fără inteligență, toate acelea care ascund o duplicitate în expresie, ceva hibrid, nu încap în cadrul noțiunii de *român*. Poate, așadar, că acei oameni n-au avut timp să se asimileze, poate apoi ca să fie din rase prea vechi, prea osificate, prea staționare, pentru ca, prin încrucișare, să mai poți scoate ceva bun din ele.” (M. Eminescu, *Adeseori, o lege oarecare...*, în „*Timpu*”, 15 martie 1880, cf. M. Eminescu, *Opere*, vol. XI, Editura Academiei R. S. R., București, 1984, p. 7)

DE LA CALVARUL LUI LIVIU REBREANU LA „CALVARUL” LUI NICULAE GHERAN

Ion Filipciuc

*Deunăzi am tras o fugă până la Bistrița, două ceasuri de moșăială, într-un autobuz, printre obcinile Bucovinei și prin Bârgaiele Ardelene, și am căutat cele două volume **Rebreniana**, studii, documente, articole, publicate de Niculae Gheran la Editura Academiei, 2017, dar fiindcă nu le-am găsit în baștina marelui prozator – o dusă și-o venită și-o zi prăpădită –, am luat mintenaș drumul spre București, că de aici răsare soarele pentru toți românii. Întrucât, în tentativa de a înțelege un text scris de Liviu Rebreanu, eu merg pe ... gheara exegetului Niculae Gheran, care a ras totul și mai mult decât se rezvedește tipărit, iar pe acest făgaș trag nădejde că se poate păși sau ispăși mai departe.*

Cunoscut din cărțile: Gh. Brăescu, 1962; Tînărul Rebreanu, 1986; Sertar, Evocări și documente, 2004; Cu Liviu Rebreanu și nu numai, 2007; Liviu Rebreanu – prin sine însuși (în colaborare cu Andrei Moldovan), 2008; Arta de a fi păgubaș, I, 2008; II, 2010; III, 2012 și IV, 2014, Niculae Gheran este un păgubaș de cursă lungă, încât cititorii îl vor aștepta mereu la un ...colț de cotitură editorială. Așa că în Bucureștiul iubit de boschetari și tot pe-atâția parlamentari, pun mâna pe cele două volume, I–570 p. și II–541 p., și le citesc pe sărite și pe nerăsuflăte:

vol. I - Cuvânt înainte și înapoi, p. 5; Cronologie (unde datele ar trebui înscrise, cu ziua luni, marți..., dacă tot ne-au lăsat strămoșii latini asemenea repere; apoi stil vechi și stil nou, pentru a nu deruta urmașul cetitor de astăzi), p. 17; I. STUDII ȘI SINTEZE (Confesiuni, p. 55; La semicentenarul „Pădurii Spânzuraților” – file de istoria cărții, p. 106; Mobiluri tainice [despre fratele Emil], p. 119; La reconsiderarea romanului „Gorila”, p. 162; De vorbă cu Puia Rebreanu despre „Junal”, p. 257; Scrisori către Rebreanu, p. 431), II. VARIA (Ofițer și deținut, p. 449; Rebreanu – slove din închisoare, p. 493; „Cea mai săracă femeie” [despre Puia Florica], p. 534; Când rufele se spală în familie, p. 546; Indice de nume, p. 549; Structura ediției critice „Opere” – Rebreanu (vol. I–23, lucrări complementare și distincții acordate, [adică icoana unei râvne editoriale uriașe, uneori apreciate și cu câte un firav premiu]) p. 563;

vol. II –VARIA (continuare): A fost Rebreanu antisemit?, p.7; Cu Argezi între proză și poezie, p. 27; Până la Dumnezeu te mănâncă Sfinții, p. 51; Copiii – toiagul bătrâneților, p. 76; În jurul unui pseudonim [Puck al lui L. Rebreanu], p. 133; Însemnări I–V (din periplusul editorial prin

Bistrița), p. 200-220; III. ADDENDA, interviuri cu Niculae Gheran, p. 295-438; Corespondență adnotată, p. 439, și Indice de nume, p. 525)

Firește că nu menționez decât vreo câteva și precizez că asemenea texte au fost publicate anterior ca prefete Caiete, 1974, L. R., Opere 10, 1981; Rebreanu la lumina lămpii, 1981; Golanii, 1984; Opere 17 și 18, 1998; sau articole prin revistele „Steaua” și „Tribuna” din Cluj, „Adevărul literar și artistic”, „Observator cultural”, „Flacăra” și „Cultura” din București, „Mesagerul literar și artistic” din Bistrița, „Argeș” din Pitești, „Cronica” din Iași, culegerea de față oferindu-i cititorului o adevărată comoară strânsă grămadă.

De exemplu, cumpănind zilele fatidice, 13 și răsturnatul 31, invocate de prozator în **Ciuleandra**, ajung la concluzia că Liviu Rebreanu a folosit calendarul din anul 1927 și nu face greșeala de a dispune munta Mădălinei cu Puiu Faranga în Postul Mare, ci musai a doua zi după Sf. Paști.

Din ms. reprodus în proaspăta ediție mai culeg încă trei exemple cu buclucașa cifră „13”, la vremea exilului din 1918, și anume:

Sâmbătă, 13 iulie, chemarea la poliția militară austriacă;

Miercuri, 31 iulie – Focșani-Tecuci; noaptea, Iași [la] Sorbul;

Sâmbătă, 13 oct. – de la Elvira [Popescu] – 455,50 lei;

Marți, 13 nov. – Găsesc acasă la Fanny – 200 lei. (**Rebreniana**, vol. II, p. 158-159)

Spre a proba că obsesia lui Puiu Faranga nu este altceva decât o transcripție cronistică din viața lui Liviu Rebreanu, iau în seamă notațiile răzlețe, pe simple file de calendar, cu datare stil vechi-stil nou, dintre zilele de „joi, 1-14 ian. Mă scol la 12. la 3 întâlnire cu N. N. Hârjeu. „Imperial” pentru bani la „Scena”. N-a venit Mitică cu Mary [cumnați] la masă. Loton până la 2 noaptea.” și marți, 23 iun.-6 iul. Scrie lui Coca”. Pentru că nu au și mențiunea anului, editorul, corelând amănunte despre revista „Scena”, ziarul „Minerva” și secretariatul lui Liviu Rebreanu la Societatea Scriitorilor Români, propune anul 1915, ceea ce este exact la verificarea cu un calendar din acel an. Truda editorului de a stabili precizia datelor în confruntare cu o colecție de ziare e totuși pierdere de vreme când orice biograf nimerit ar fi să-și facă mai lesne un șir de... calendare din anii viețuirii scriitorului cercetat. Și nu va fi chip să greșască!

În legătură cu însemnările „luni, 5-18 ian. Fanny dim[ineta] raclaj la Gh. Nanu; adusă acasă la 12. I-e rău. Gh. Nanu vine s-o vadă”, Niculae Gheran afirmă că „unele dintre ele sugerându-ne dureri ascunse, asupra cărora Rebreanu nu va reveni niciodată”. (Ibidem, p. 131-132) „Durerea ascunsă” în această zi ar trebui glosată astfel: la acea oră, Liviu Rebreanu, întâiul născut, Alfa, într-o familie cu 14 odrasle, are frumoasa

vârstă de 30 de ani, o lună și 21 de zile, este însurat de trei ani și o săptămână (12 ianuarie 1912) cu tânăra actriță Ștefana Rădulescu și în acest răstimp conjugal iubita consoartă refuză să-i zămislească măcar un copil. Iar prozatorului nu rămâne altceva de făcut decât să-și înfățișeze năpasta sub oarece vâl artistic, ceea ce poate fi reperat într-un manuscris (B. A. R., Ms. Rom. 4751, f. 2):

„Nuvela (2)

I. Scriitorul sosește în odăița lui, cu sufletul plin de fericirea iubirii: a cunoscut-o pe ea, îl iubește, vor fi fericiți. Să citească nu poate. Să scrie! Fericirea e marea inspiratoare a talentului. Ce poate fi mai interesant ca iubirea fericită?... Se așază. Idila fericirii – el și ea. Găsește numele. O nuvelă a fericirii începe să scrie. Textu. Munca... Obosește, întrerupe.

A doua zi către critic: Sânt fericit, înfinit... Mă însor și am scris o nuvelă... cum nu s-a mai scris. Ăsta-i efectul fericirii... I-o citește ei și ea e încântată. Îl sărută.

II. Un an trecut: s-a însurat. S-a sfârșit fericirea. Ea e cicălitoare și-i cere să scrie romane, să câștige ca să aibă ea rochii, lux etc. Într-o seară el: «Azi mă simt inspirat... Cred că am să fac ceva extraordinar, să sfârșesc nuvela ceea». Ajunge acasă și ea îl primește moșfluză. Îi spune ce vrea și ea răspunde că-i o prostie. Vorbe, ceartă, scandal. El trăneste ușa și trece în biurou. Scotoceste furios prin hârtii. N-a mai scris nimic; a făcut mereu planuri... Și totuși va scrie... Asta îl va recompensa pentru neplăcerile realității. Citește; într-adevăr idiot, adică nu, trebuie doar să-i adaoge un sfârșit neașteptat... Și scrie: o pedepsește pe ea, bătându-și eroina, omorând-o.

A doua zi, către critic: Dragă, numai viața e creatoare în artă... Hai să-ți citesc nuvela...

- Slăbuță... E lipită cu pap, dragul meu... Lipsește motivarea...
- Motivarea... Se poate... Dar viața nu e motivare?
- Viața e viață, pe când arta e și altceva!”⁵⁰

Crochiul va fi dezvoltat în **Cântecul lebedei**, 1919, unde Anișoara, iubita unui ofițer, este îndrăgită foarte de un tânăr bogat, care o cere în căsătorie de la părinții fetei, fără a pretinde și zestrea obișnuielnică, și se crede cel mai fericit bărbat, nemandorind altceva de la viață decât un copil. Iluzia fericirii se risipește însă în momentul în care frumoasa, blânda și tăcuta lui soție își va sfârși viața în urma unui tănuț avort. La întrebarea

⁵⁰. cf. N. Gheran, **Zicale**, „Mesagerul literar și artistic”, Bistrița, an V, nr. 8 (67) august 2004, reproduș în **Rebreniana**, II, p. 168.

bărbatului „De ce?”, cuvintele muribunde cad ca o ghilotină: „Nu te-am iubit niciodată.”

Este drama bărbatului Liviu Rebreanu, într-o primă ediție, luni, 5-18 ianuarie 1915. Căci urmează o ediție revăzută și adăugită, ce se petrece în București, după cum aflăm dintr-o scrisoare din ziua de marți, 1.XI., d. a. [1926]:

„Fănicule drag și scump,

Bravo ție! Ai scăpat. Desigur cu multă emoție și suferință, dar s-a sfârșit. De acum, în câteva zile, vei fi ca o floare. Numai până atunci să fii cuminte, să nu te agiți, să stai liniștită. Mult a fost, puțin a rămas și ce era mai greu a trecut.[...]

Am sosit azi-dimineață la 9 la Sanatoriu, dar nu m-am arătat când ai trecut spre sala de operație ca să nu-ți sporesc emoția. Îmi spusese sora superioară că ai mai pierdut din superbul tău curaj de ieri și deci n-ar fi fost prudent să mai intervii și amestecul meu peste îngrijorările tale firești. Am așteptat apoi acolo, în sala de așteptare. A durat lung, părea că nu se mai sfârșește. În cele din urmă la 10 ¾, dr. Ionescu veni și-mi spuse că s-a terminat foarte bine. Dar tot te-a mai reținut acolo, în sala de așteptare, până ce au făcut pansament altei doamne. În sfârșit, peste vreo zece minute, te-am văzut adormită, liniștită, puțin mai palidă, cum te-au urcat sus cu ascensorul, subț directă îngrijire și supraveghere a d-rului Stürner. Apoi profesorul m-a chemat și mi-a arătat ce a scos. Am să-ți povestesc poimăine ce am văzut. Sărăcuța de tine, de aceea te plângeai mereu de dureri și necazuri. Profesorul îmi spune că toate au mers foarte bine, că nu e motiv de nici un fel de îngrijorare și că de-aici încolo ai să fii sănătoasă tun, dispărându-ți migrenele și diversele tulburări care ți-au amărât atâtea zile. I-am mulțumit și l-am rugat să te aibă și de-aici încolo în aceeași grijă prietenească. [...]

Măine voi trece iar după-amiazi pe la 3 ½, să te văd și să-ți las câteva rânduri, apoi joi vom veni cu Puia să mai povestim. Sper că până atunci vei fi deplin bine și bună de taifas.

Acum te îmbrățișez cu toată iubirea, mult de tot,
Liviu”

Pe epistolă, peste 10 zile, Fanny adaugă: „Operația a fost făcută la Sanatoriul dr. Gerota. Am fost operată de apendicită și un fibrom de mărimea unei mandarine. Uf! Bine că am scăpat. F. L. R., 11 noiembrie 1926”.⁵¹

⁵¹. B. A. R., S I(201) – CMLXXIII, Inv. 231.345 (cf. Liviu Rebreanu, Fanny Rebreanu, *Intime*, Text ales și aparat critic de Niculae Gheran, stabilirea textelor în colaborare cu Dana Hiticaș-Moldovan, Teodor Papuc și

Doctorul Dimitrie C. Gerota s-a născut în 17 iulie 1867, la Craiova, unde urmează clasele primare și liceul (1886), după care se înscrie la Facultatea de Medicină din București, pentru ca în decembrie 1887 să fie admis medic intern al Eforiei Spitalelor Civile; din aprilie 1888-1889, fiind preparator la Institutul de Anatomie, iar din octombrie 1889 până în toamna anului 1892 să lucreze ca preparator în Clinica Chirurgicală din București. În 16 iunie 1892 este titrat doctor în medicină iar între 1893-1897 își completează studiile de specialitate în Germania cu prof. Waldeyer, Bergman, Bardeleben și Schäffer. Lucrează apoi în Franța la Gyon, Terrier și Farabeuf; va fi o vreme asistentul prof. Waldeyer la Institutul de Anatomie din Berlin (1895). Reîntors în București, va trudi de la 10 octombrie 1897 pînă în 1914 și ca profesor de anatomie de Belle-Arte unde îl îndrumă pe tînărul sculptor Constantin Brâncuși să realizeze celebru Ecorșeu

Între lucrările de specialitate, chirurgul Dimitrie C. Gerota, publică în 1929 și tratatul **Apendicita**, însă din cazurile prezentate, cu simptome, operații, urmări și inițiale ale pacienților, lipsește Ștefana Rebreanu, poate chiar din pricină că intervenția din ziua de 1 noiembrie 1926 nu s-a făcut pe ...apendicită! Drept pentru care, profesorul de la sanatoriul unde va fi internat Puiu Faranga va purta anagrama... Demarat.

În acel ceas, bărbatului Liviu Rebreanu îi mai trebuiau 26 de zile pentru a împlini vârsta de 41 de ani și a constata cu amărăciune că, în urma celor aproape 14 ani de viață matrimonială, Fanny a evitat, cu toate riscurile, să-i aducă pe lume un copil, ceea ce trebuie tradus prin: „Nu te-am iubit niciodată.” Peste două luni și patru zile, în noaptea de 4 ianuarie 1927, prozatorul se așează la masa de scris, însăilându-și răzbunarea și mărturisind îndată după apariția romanului **Ciuleandra**: „Pe Mădălina am ucis-o eu...”

Precum vedem, și din **Ciuleandra** lipsește ..., „motivarea”. Asta nu ne oprește să o căutăm în viața prozatorului și să dezlegăm taina acestui omor din senin, că degenerescența și ereditatea nu au nici o noimă într-o crimă conjugală. Prozatorul va explica tăcerea din **Ciuleandra** prin imprimarea (1927) manuscrisului cu **Cântecul lebedei** concomitent cu repețirea „Taci... Taci... Taci”, rostită de Puiu Faranga, întocmai ca un insert într-un film mut. În fapt, forța romanului stă în tăcerea ce înfășoară cele cinci glasuri: al pămîntului (mama Mădălinei), al sîngelui (Policarp Faranga), al iubirii (Mădălina și medicul Ion Ursu), al morții (Puiu Faranga) și al rațiunii (gardianul Andrei Leahu).

Sub armura obiectivității Liviu Rebreanu își ascunde și oblojește inima însângerață, fără măcar a clipi din ochii aburiți cu spaimele morții:

*„Uneori simt cu mare luciditate cum mi se scurge în picături lente sângele și viața ca să se transforme în altă viață și alt sânge, să se transfigureze în oameni noi și într-un univers nou. De multe ori ostenit, extenuat, aș vrea să mă smulg din frământarea asta singuratecă, să beneficiaz de bucuriile mărunte, banale, dar bucurii ale vieții care trece în ritm din ce în ce mai vertiginos. Și nu se poate. E o vrajă care mă readuce la masa de scris, o chemare misterioasă, care mă face să uit tot restul și să-mi trăiesc toate satisfacțiile într-o lume de ficțiuni, dar cu atâta intensitate, de parcă ar fi mai reale decât realitatea.”*⁵²

Ceea ce va avea de îndurat și editorul său, spre a separa apele de uscat și a desluși scrisa olografă a prozatorului, diferența dintre edițiile revăzute și adăugite, interviurile, anchetele, cronicile, corespondența și orice petec de hîrtie care ar putea da seama despre un adevăr referitor la viața și opera lui Liviu Rebreanu.

Combătând sau ironizând fantasmalele hăituite de către diferiți biografi și exegeți rebrenieni, Nicolae Gheran își face un bilanț hotărît: «Eu niciodată nu am scris din „amintiri”, câtă vreme documentele m-au ajutat și mă vor ajuta să pledez în favoarea unor adevăruri menite să însenineze orizontul biografic al unui mare scriitor român.» (**Rebreniana**, II, p. 545)

Numai că în cazul lui Liviu Rebreanu avem câte un orizont biobibliografic pentru fiecare carte. Faptul însemnând că necazurile din **Calvarul** lui Liviu Rebreanu, din anii 1918-1918, nu s-au mântuit între decembrie 1918 și martie 1919, cînd prozatorul își dă spovedania la tipar; se vor înăspri și prelungi, în etape și popasuri, până în ziua de 1 septembrie 1944, încât Nicolae Gheran, prins în mrejele acestui blestem editorial, a preluat povara, liber și nesilit de nimeni, pentru a scoate la liman adevărul tănuit sub faldurile fiecărei cărți.

Și fiecărei opere i-a deschis un dosar, „ca la poliție”:

«1. Când a avut loc „delictul”, respectiv datele bibliografice ale lucrării (ediția princeps, reeditările, traducerile și cota manuscrisului, dacă există în vreo arhivă); 2. Declarația făptașului, preluată din interviuri, jurnalele sale sau epistole; pe scurt ce relatează inițial și în timp autorul despre propria lui operă, inclusiv contrazicerile pe aceeași temă; 3. Ce spun martorii, respectiv ecoul scrierii în epocă și postumitate, în ordinea pronunțărilor; 4. Care este adevărul în lumina urmelor descoperite la locul „crimei” (reproducerea caietelor de creație și a

⁵². Liviu Rebreanu, scrisoare din Valea Mare, 14 aprilie 1938, către Puia-Florica Vasilescu; cf. Liviu Rebreanu, *La lumina lămpii*, p. 27-279, și Nicolae Gheran, *Tinărul Rebreanu*, 1986, p. 413.

variantelor de text, prilej de a corecta greșelile strecurate în ultima ediție, considerată din comoditate „definitivă”, în lipsa coroborării versiunii anterioare și a manuscrisului).» (Rebreniana, II, p. 350)

Altfel spus, editorul deplin sau cumplit pare să fie un nepot de-al vestitului ... Ochilă – „... în frunte numai un ochiu, mare cât o sită, și când îl deschidea nu vedea nimic; ... Iar când îl ținea închis, dar fie zi, fie noapte, spunea că vede cu dânsul și în măruntaiele pământului...”, toate lucrurile „găurite ca sitișca, și străvezii, ca apa cea limpede; ...mulțime nenumărată de văzute și nevăzute; ...iarba cum crește din pământ, cum se rostogolește soarele după deal, luna și stelele scufundate în mare; copacii cu vârful în jos, vitele cu picioarele în sus și oamenii umblând cu capul între umere...”, dar care „numai pe sine nu se vede...”

Care Ochilă ne învață să citim corect năframa unui text dar să pricepem și ce se ascunde sub năframă, întrucât... fata împăratului Roș a fost găbuită de sub umbra iepurelui!!!

Adică era pe când nu s-a zărit, pentru că marele maestru editor nu a întemeiat încă o școală, măcar una după croiala filosofului Constantin Noica, fără catalog dar cu școleri ce ies din crângul didascalos mai știutori ca profesorul...

Și bine-ar face culturnicii de la Bistrița, dacă tot n-au știut cum să țină în preajmă un asemenea cărturar de ispravă, să facă rost de bani – cu economii la becuțe de Crăciunul serbat de pe la 1 noiembrie sau ouă închistrite cu trei luni înainte de Sf. Paști, ca să nu mai pomenim focurile bengale!!! – și să organizeze la Chiuza, în modernul și generosul Centru Cultural „Liviu Rebreanu”, o tabără de două săptămâni cu 12 oameni furioși dar studioși pe viața și opera prozatorului Liviu Rebreanu, sub îndrumarea maestrului de ceremonii editorial-exegetice Nicolae Gheran, cu nădejdea că niște ochi tineri au ce învăța de la acest Stan Pățitu din țarcul strâmt al literaturii române. Între pățaniile sale, memorabile rămân și discuțiile cu cerberii de la cenzura multilateral-dezvoltată din vremea socialismului biruitor, cu directori de editură, cu miniștrii postdecembriști ai culturii din „neantul valah” și nu în ultimul rând cu moștenitoarele lui Liviu Rebreanu, vroind să intre basma curată în postumitate.

Liviu Rebreanu era însă încredințat că „Scriitorul trebuie să știe că viața lui întreagă nu poate avea ascunzișuri, nici taine, nici menajamente. Mai curând sau mai târziu, toate se vor da pe față, toate secretele. Prin hârtiile lui vor scotoci oameni diferiți, indiscreți. Discreția scriitorului în viață e inutilă.”⁵³

⁵³. Liviu Rebreanu, pe o cionă, ms. nr. 6, în Arhiva Liviu Rebreanu, Biblioteca Academiei Române, după Nicolae Gheran, *Tinărul Rebreanu*, ed. cit., p. 8.

Și-ar fi un îndoit păcat să nu cunoaștem aceste ascuțișuri: odată că ne-am răsfăța nimicnicia intelectuală și alta că ne-am zdrențui rușinos admirația față de marele prozator român...

Comoara lui Brâncuși

Prof. Ioan Tivadar
Colegiul Național "Dragoș
Voda"
Sighetu Marmăției

Pentru a vedea departe, omul modern folosește instrumentele optice: luneta, binoclul, telescopul, radiotelescopul etc. Mai demult când lucrurile acestea nu existau, observatorul urca în turla înaltă a bisericii așeza mâna streășină deasupra ochilor, iscodind zarea cu privirea. Din umbra bisericilor maramureșene sau din turla înaltă a acestora parcă ne vine dor câteodată să aruncăm o privire peste munți poate, poate zărim și noi vârful Coloanei Infinitului. Sunt multe similitudini între coloana brâncușiană și biserica de lemn specifică zonei, ambele recunoscute ca simboluri naționale. Stâlpii de lemn ai pridvorului de biserică, vechile cruci de morminte, casele de lemn tradiționale au încrustații asemănătoare coloanei. Dacă încercăm să privim opera sa din alt unghi de vedere sesizăm esențializarea formelor și începutul artei moderne, universalitatea acesteia, dar riscăm să pierdem miezul adică "sâmburele" artei sale.

S-au scris multe sute, poate mii de cărți și articole, despre lucrările sale. Cei care nu l-au înțeles i-au retras lucrările din galeriile bucureștene și pariziene, i-au interzis uneori să expună i-au refuzat donația ce cuprindea atelierul său din Paris cu peste 300 lucrări și câteva mii de clișee fotografice. Asta dovedește de ce în țară avem extem de puține opere ale sale și tot răul spre bine, gorjanul Brâncuși a ajuns genial iar arta ajunge doar la cei care o îndrăgesc și o respectă. România în schimb se mândrește cu Ansamblul Monumental de la Târgu Jiu, vârf al creației brâncușiene, valoroasă sinteză între arhaic și modern, spirit și materie, artă laică și trăire religioasă. Coloana parte a ansamblului respectiv, sâmburele și fărâma din sufletul acestui neam a fost luată în derâdere la puțină vreme după inaugurarea sa din 27 octombrie 1938. Prima încercare

de dărmare a ei a avut loc în 1948, noul primar comunist a dat ordin că să fie scoasă Coloana lui Brâncuși cu forța mai multor perechi de boi, dar operațiunea nu a reușit. În 1953 la București are loc Festivalul Mondial al Tineretului, se ia a doua hotărâre de demolare a Coloanei, iar fondurile obținute prin valorificarea la fier vechi să contribuie la susținerea festivităților. Sarcina respectivă revine Organizației de Tineret a raionului Târgu Jiu. Demolarea hotărâtă de prim secretarul Constantin Babalîc revine lui Tănăsie Lolescu în vârstă 24 ani pe atunci. Draconica încercare cu ajutorul unui tractor pe șenile, adus de la Școala de tractoriști din Vaideni, ruperea repetată a lanțurilor, legarea lanțurilor mai sus, suspendarea tractorului cu șenilele în aer, s-a soldat doar cu ușoara îndoire a axului de oțel ce susține Coloana. Merită amintită doar concluzia lui Tănăsie: “a fost o încercare copilărească și lipsită de judecată, Brâncuși a avut grijă să-și înfingă opera sa în pământul românesc că să rămână nemuritoare” [1]. Încercarea respectivă a fost cel mai periculos moment din istoria operei, a fost foarte aproape de a fi distrusă. Este greu de înțeles, peste ani, rațiunea... iraționalității distrugerii unui astfel de monument, intrat, în tezaurul artistic al umanității.

Constantin Brâncuși s-a născut în 1876 în satul Hobița din Gorj. Este unanim recunoscut ca părintele sculpturii moderne, realizatorul unei cosmogonii în artă. Ansamblul format din cele trei lucrări monumentale de excepție, capodore ale sale și amplasarea acestora pe Calea Eroilor din Târgu Jiu, se constituie în “testamentul său artistic, închinat neamului său și omenirii de mâine”[2]. Despre cele trei opere, fiindu-i și cele mai îndrăgite, a făcut afirmația devenită premoniție “nu vă dați seama ce vă las eu aici”, afirmație făcută la plecarea definitivă din țară din toamna anului 1938. Comoara lăsată în pământul celor de acasă, mai multe decenii a fost trecută în vâlul de umbră al nepăsării noastre, lăsat-am să ne vorbescă despre ea mai mult cei din străinătate.

Întru-un sens este și de înțeles tăcerea noastră, cine avea curajul să dezvelească sensul ei profund religios într-o epocă ateistă? În cel mai fericit caz coloana brăncușiană simboliza spicul de grâu încarcă de rod. La altă extremă coloana fiind obsesia desenului de pe spatele unei vipere, văzută în copilărie când dormea în iarbă aproape de o stâna. A nu ne da seama de darul făcut, este a absoutiza idealul estetic atins, analizat cu precădere până acum, trecând aproape pe neobservate idealul etic inclus. Problema sacralității inclusă în opera de artă, este amintită doar sporadic în perioada comunistă, lăsând creația brăncușiană sub nemeritul con de umbră. Parcă nu a fost destul că opera sa era minimalizată, dar se pare că a fost principalul motiv în încercarea de desființare, amintită anterior.

Trăirea mistică este prezența la contemplarea operei brâncușiene, pentru fiecare vizitator din orice parte a lumii.

Ansamblul monumental: Masa Tăcerii, Poarta Sărutului și Coloana Infinitului se întinde pe distanță de 1700 m în perfectă linie dreaptă pe Calea Eroilor. Lucrările sunt comandate lui Brâncuși, ca simplu monument funerar închinat eroilor ce s-au jertfit în Primul Război Mondial pe malul Jiului. Truda, înțelepciunea și talentul său, adauga la monumentalitate o caracteristică profund votivă. Concepția și însușirea lor o face Brâncuși în funcție de Biserica Sf. Petru și Pavel, aflată exact la mijlocul respectivului drum, zidită încă din 1927, pe locul unei biserici mai vechi. Cine se reculege la Masa Tăcerii, aflată pe malul Jiului, privind peste Poarta Sărutului, zărește prin crucea bisericii amintite vârful Coloanei fără sfârșit. Integrarea armonioasă și bine gândită a celor patru elemente “întru pomenirea celor morți pentru întregirea neamului”, oferă monumentalitate și conferă aspectul votiv al acestora [3]. Jean Cassou, renumit critic de artă francez, afirmă că “Brâncuși prin dalta sa a împărțit istoria artei în două: în clasic și modern”. Cuvintele acestea de încurajare, Constantin le auzea pentru prima dată de la pictorul și scriitorul Henri Rousseau cunoscut ca Vameșul « tu ai transformat arta antică în artă modernă »

De data această Constantin Brâncuși, mai face încă o împărțire. Poartă Sărutului împreună cu biserica existentă la mijlocul acelei alei delimitează spațiul lumesc, spațiul orizontal al profanului, unde tronează celebra Masă, față de spațiul vertical sacralizat al Bisericii și Coloanei Infinitului ce sugerează necuprinsul și nedefinibilul aspect al timpului și divinului. Genialitatea artei lui Brâncuși, seninătatea și echilibrul prezintă în opera sa îi vine din interior, cu precădere din respectul față de divinitate avut toată viața, după cum se dăstăinuie. “Copil fiind îmi făceam o idee înaltă despre misiunea de lumină a sculptorului. I-am văzut pe tatăl meu și pe bunicul postind și rugându-se înainte de a ciopli lemnul cu barda, pentru a face din el cruci, pentru a-l scrijeli cu dalta că să dea la iveală pe blană un trup răstignit ori aripi de înger”[4]. Cu spațiul sacru eclezial era familiarizat din copilărie, dus adesea de mână de mama sa peste deal, la Mănăstirea Tismana, apoi este hărăzit să ajungă preot. La Craiova ajunge corist la Biserica Madona Dudu și clopotar, la București cânta admirabil la Biserica Mavrogheni [5]. În 1904 ajunge în Franța, iar din 1906 este cântăreț de strană și paraclisier la Biserica ortodoxă română din Paris [6]. Preot nu a ajuns, a îmbrăcat însă stiharul liturgic de ipodiacon (foto 10). Pentru omul Brâncuși credința ar trebui să fie pusă pe o treaptă superioară, oricărei realități date de științe, de filozofie și cu atât mai mult deasupra oricărui ideal artistic, adică primatul spiritului față

de materie. Exegeții operei lui Constantin Brâncuși au evidențiat “bogata tradiție a artei populare românești care constituie sursă majoră de inspirație artistică și filozofică, dar mai puțini au remarcat în arta lui influență credinței creștine ortodoxe sau a tradiției liturgice bizantine”[6].

Întreagă opera brâncușiană se grupează în jurul câtorva teme, simplificate până la esență, devenite ulterior simboluri. Refuză la București perspectiva tihnită ce se ivește la terminarea facultății, pentru a cunoaște artă mare de la Paris. În orașul luminilor trudește neînțeleș multă vreme, face zeci de variante pentru fiecare lucrare, pe care ulterior le distruge dacă tot nu putea vinde mai deloc. Împarte pentru o vreme cu prietenul Modigliani (Modi), mica cameră închiriată, sărăcia și mai ales condiția de geniu neînțeleș din partea criticilor, a colecționarilor, dar și a celor din breaslă. Refuză politicos arta din atelierul lui Rodin pentru a descoperii calea ce duce la spre sculptura modernă. “Nu-l va venera, nici nu-l va imita pe Rodin. De acum înainte figura umană va fi mai puțin importantă pentru el decât forma. Se va preocupa de probleme de stabilitate ale proporției, de echilibrul elementelor opuse, de centrul gravitațional care ține tensiunile dinamice în echilibru”[7].

Cele trei monumente gorjene au un unic simbol: perechea “el și ea”, adică familia în devenire.

Tocmai acest simbol dă forță celor trei capodopere și derivă din “Sărutul”, anului 1907, (foto 1).

Tema familiei, taina nunții, după frecvența cu care apare, taina formării unui singur trup (de care el nu a avut parte), “Sărutul din

Foto 2, Poarta Sărutului

Montmartre” cioplit ca piatră funerară (1910), “nuntirea în moarte” și multe altele sunt o obstinație a sa. Despre “Sărutul 1907” însuși Brancuși, cel devenit ulterior foarte reținut în explicații zicea: «Aceasta nu este o copie reală a două modele. Este reprezentarea dragostei nemuritoare așa cum o vad eu cu ochii minții. Am eliberat sculptura de tot ce nu este esențial. Măinile și picioarele sunt doar sugerate chiar și cele două figuri sunt abia schițate. Cu cât o vei privi mai mult, cu atât vi se va dezvălui mai puternic misterul dragostei și al morții – acel mister al dragostei – ce e mai puternic decât mormântul. Sculptura aparține tuturor timpurilor pentru că am sters toate trăsăturile ce ar putea-o lega de o anumită perioadă»[7]. Bunul sau prieten Peter Neagoie, coleg de școală, reîntâlnit la Paris, îi dedică cartea “Sfântul din Montparnasse” apărută în 1965. În mare parte cartea este înșiruire de citate, în care se dezvaluie zbaterea artistului trăirea spirituală dar și latura erotica a personalității sale. Sărutul din 1912 și 1925, sunt doar forme de trecere spre cel în formă de ochi (semință), ce decorează în 1938 Porta Sărutului (foto 2).

Foto 1, Sărutul

La tema familiei, revine mereu. Pentru început “Adam” este coloana robustă ce susține în spate o arhitravă, responsabil a poverii impusă de soarta, iar “Eva” o înșiruire de semințe-boabe, pregătite pentru a plesni și a împrăști viață. Spre 1920 a avut ideea să-l utilizeze pe Adam drept suport pentru a susține pe Eva așa cum poate fi văzut azi la Muzeul Guggenheim. De acum el și ea, nu vor fi despărțiți niciodată în opera brâncușiană, vor merge împreună

sub formă trunchiurilor de piramidă unite pe baza mică, pentru a da forma clepsidrică (foto 3), sau unite pe baza mare, dând romboidul coloanei. Să-l simbolizeze pe Adam, triunghiul cu vârful în jos e cel mai potrivit, picioarele înfipite în pământ, omoplații dezvoltati ne duc cu gândul la Discobolul lui Myron, la vânătorii de pe vasele grecești, la figurile herculiene și atlanți. Perechea acestuia nu poate fi decât imaginea în oglindă a primului, adică triunghiul cu baza în jos, întâlnit la statuetele antropomorfe feniciene, Venus de Willendorf, simbol al fecundității în culturile Hamangia, Cucuteni și nu numai. Fotografia 3 este a pecetarului patinat de vreme din com. Rona de Jos, Maramureș, ajuns în colecția dr.

Pop Victor, actualmente expus la Muzeul Maramureșului din Sighet. El și ea, în formă de clepsidră constituie “vertebra” Coloanei Infinitului, înconjură masa și poarta, înobileaza alea parcului. Am convingerea că elementul Coloanei nu este de forma unei mărgeli așa cum s-a realizat tehnic și cum de nenumarate ori s-a spus. Coloana se termină la partea superioară cu o jumătate de element, acoperit cu placă de oțel prinsă în șuruburi, așadar celulă elementară fiind clepsidra cu secțiune pătrată. Încercând să desenăm din memorie forma coloanei suntem tențati de a reprezenta succesiunea de “mărgeli” terminată sus tot cu un romboedru. E firesc de a face desenul acesta, așa arată vârful oricărui obelisc, vârful săgeții, vârful ascuțit al acoperișul casei. Când privim cu atenție partea superioara a Coloanei (foto 7 și 8) avem surpriza ca nu este chiar așa. Sus se termină cu o clepsidră. Sigur Brâncuși ne atrage atenția să vedem lucrul acesta cu ajutorul scaunelor de piatră ce mărginesc alea în zona porții. Respectiv scaune au exact forma pecetarului mai sus pomenit. Scaunele cu baza pătrată (foto 4) sunt de fapt “vertebra coloanei” și par a fi trecute cu vederea. Scaunele din jurul mesei sunt mai cunoscute. Scaunele cu baza circulara (fig. 5), pomenite mai mult în zeflema “ciaune unite spate la spate” sunt același simbol sacru al “Sărutului 1907” care stilizat dă singurul simbol al Poartii Sărutului (fig.2), respectiv al întregului ansamblu. Monolitul Sărutului se remarcă ușor, ajunge simplificat la cercul conturat, taiat vertical adică “Ochiul” de pe stâlpii porți, mai potrivit numită “sămînță”. Nu este nevoie de prea multă inspirație pentru a vedea că cele doua jumătăți se atrag reciproc, iar din întrepatrunderea lor rezultă chiar scunul circular. El și ea, cei uniți din “Sărut”, pătrunși unul prin celălalt ajung tronuri ale timpului, scaune la “Masa Tăcerii” respectiv “vertebre” înșirate la coloana timpului.

Poposind la Târgul Jiu pe partea vestică a porții avem Masa

Foto 3, Pecetar din Rona de Jos

Foto 4, Scaune cu baza patrată

Tăcerii (foto 5), scaunele sunt așezate prea departe pentru a sugera scena calmă a unei cine țărănești. Brâncuși a cerut depărtarea lor, așa cum relatează apropiatul sau, meșterul Ioan Alexandrescu. Comandă a două tăblie de masă, mai mare, prima piatră era prea mică și ajunge pedestal pentru a doua. Cred că nimic nu ar putea sugera mai bine pământul, lumea materială, lumea în care ne trăim prezentul, decât această uriașă piatră rotundă dispusă orizontal. Decriptăm sensul lucrărilor, dacă aplecăm urechea la vorbele lui Brâncuși: “nebuni sunt cei ce socot lucrările mele abstracte, ceea ce cred ei că-i abstract e tot ce poate fi mai realist, căci realul nu înseamnă forme exterioare, ci ideea, esența lucrurilor” [9]. Scaunele în număr de douasprăzece, sunt semințiile pământului, generația aceasta, familiile din cele patru zări, cu toata partea lor materială.

Orizontalitatea spațiului descris, spațiul tacut și teluric, este în contrast cu verticalitatea și inmaterialitatea timpului sugerat de coloană și biserică. Cele două lumi sunt unite respectiv despărțite una de alta prin Poarta cu rol de cratimă dintre ele. Ea unifică și cumulează ambele zone.

Delimitarea o realizează Poarta Sărutului care sugerează ușa împărătească a altarului de biserică. Culoarea caldă a pietrei alese, geometria limpede a stâlpilor masivi, măreția triumfală a arcului de triumf, armonia și puritatea întregului, au darul de a odihni privirea, induc seninătate și reculegere. Denumirea de Poartă a Sărutului vine de la cele opt reprezentări stilizate ale “Sărutului” din 1907

pe fiecare față a stâlpilor de susținere și pe imensa arhitravă a porții, incizat de zeci de ori. Inciziile discrete în piatra poroasă, doar atât cât să se poată percepe de aproape (foto 6), se înșiră într-o diafană horă a îngerilor. Respectivul Sobor al îngerilor, este decor interior, nelipsit, la baza turlei bisercii bizantine. Marea sete de puritate și simplitate, dorința

Foto 5, Masa Tăcerii

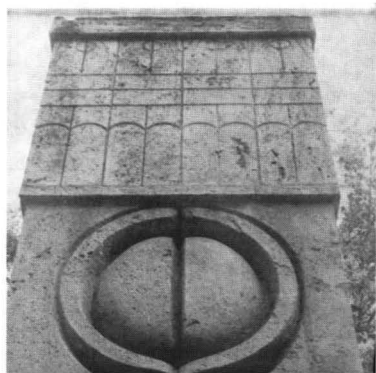

Foto 6, detaliu Poarta

neconținută de ascensiune spirituală a lui Brâncuși remarcată de I. Frunzetti și E. Schileru, apare și în echilibru lucrării sale. Faptul că Poarta este reper al veșniciei, îl constituie și explicația din 1938 dată de Brâncuși d-nei Malvina Hoffman; “această Poartă te duce dincolo”[9]. Unitatea celor două ființe într-un trup comun, conturată de cercul ce înconjură fruntea mirilor, este adânc săpat în piatra stâlpilor, pe fiecare față și are puterea germinatoare a seminței. La oficierea tainelor, respectiv taină nunții în față altarului sunt prezente și alte cupluri, alte familii, ele sunt reprezentate de scaunele în formă de clepsidră, cu baza pătrată, ce străjuiesc alea în zona respectivă. Scaunele ce trec neobservate, sunt de fapt nuntașii nunțirii.

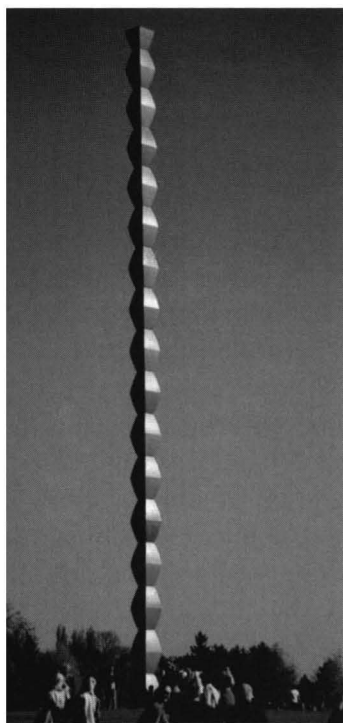

Foto 7, Coloana Infinitului

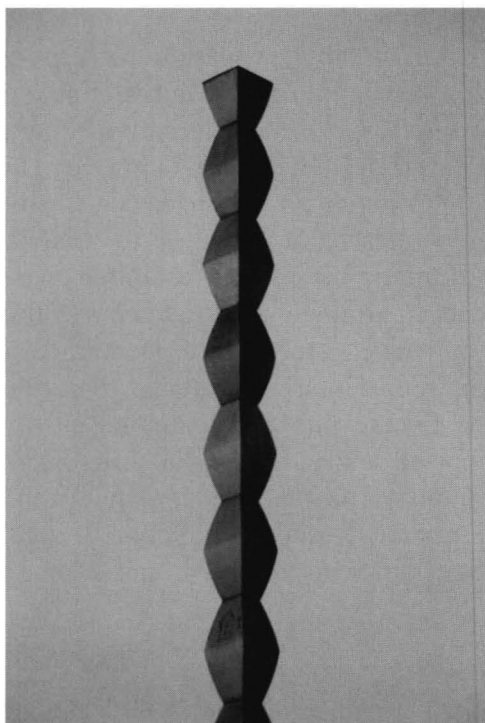

Foto 8, detaliu Coloana

Aceasi formă multiplicată pe verticală constituie Coloana Infinitului, stâlp al veșniciei, inițial “Coloana recunoștiinței fără sfârșit a eroilor” (foto 7). Despre acesta spunea: “ Stâlpul Nesfârșitului l-am conceput într-un elan de bucurie, am vrut să umplu bolta cerului. Am lucrat la el o viață întreagă. Am sacrificat totul că să-l fac scară a cerului”. Vertebra coloanei este aceeași clepsidră sacră, ce umple timpul.

Succesiunea generațiilor este nesfârșitul șir de el și ea, una pe umerii celeilalte în urcare sau coborâre pe scara respectivă.

Dacă ducem pe muchia fiecărui element, linii imaginare până la întâlnirea cu solul obținem piramida cu baza pătrată de proporția celei egiptene. Succesiunea de piramide duse în acest mod, pe toate modulele, constituie rădăcinile arborelui genealogic pentru toată familia adamică, urcată la cer. În mod similar ducând aceleași linii, de data aceasta paralel cu muchiile și în sus, obținem vibrația aerului, fâlbăirea de aripi a tuturor sufletelor trecute dincolo prin poartă, urcate pe scara veșniciei.

Cu siguranță nici numărul modulelor de 16 și ceva, nu este întâmplător. Din motive estetice, modulul de la baza coloanei este mai bine de o jumătate, împreună cu jumătatea din vârf formează mai bine de un element. Cele 16 module, măsoară vârsta bisercii creștine, sunt chiar cele 16 veacuri, încheiate de la Edictul de la Milan din anul 313, până în 1938 și încă ceva. Odată cu edictul respectiv încetează prigoana lui Dioclețian, biserica iese din catacombe, apare la suprafață, adică vede lumina zilei, iar împăratul Constantin acordă libertate creștinismului.

Câtă nevoie avem în ziua de azi să urmărim cu atenție comoara lăsată nouă de Brâncuși, să înțelegem sensul artei sale. Dacă urmărim fotografiile sale, primul lucru remarcat de toată lumea este chipul blând împodobit de patriarhala barbă albă. Câtă nevoie avem azi de a remarca mâinile sculptorului. Aparatul de fotografiat surprinde de fiecare dată mâinile sale, așezate una peste alta, încrucișate sub piept sau pe genunchi. Se odihnesc una pe alta după truda zilnică făcută cu multă osteneală și mulțumire spre bucuria lumii întregi.

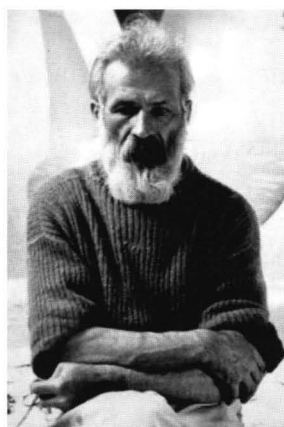

Foto 9

Foto 9

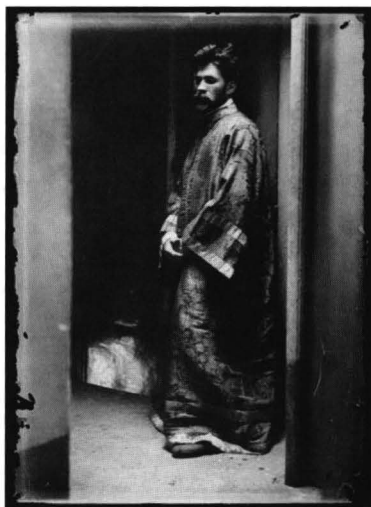

Foto 10

- [1] Ziarul Adevărul, 21 noiembrie 2009 și Radio România Actualități
<https://theologia.wordpress.com/2009/11/25/omul-care-a-încercat-să-dărâme-coloana-lui-brâncuși/>
- [2] V.G. Paleolog, Brâncuși, Ed. Scrisul Românesc, Craiova 1976, Vol 1 , p. 5
- [3] P. Pandrea, Brâncuși în amintiri și exegeze, Ed. Meridiane, Buc. 1967, p.151
- [4] Tretie Paleolog, De vorba cu Brâncuși, Ed. Sport – Turism, Buc. 1976 p. 24
- [5] V.G. Paleolog, Tinerețea lui Brâncuși, Ed. Tineretului, Buc., 1967, p.102
- [6] P.F. Daniel, Brâncuși - Sculptor român ortodox, Ed. Trinitas, Iași, 2007, p.9
- [7] Peter Neagoe, Sfântul din Montparnasse, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1977, p.124, p.132
- [8] Levis David, Brâncuși, Ed. Tiranti, Londra, 1957, p.38
- [9] Ionel Jianu, Brâncuși, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 2003, p.76

**Italiani prin Maramureș
Pe urmele Giorgiei Bernardele.
Mărturii și imagini din anii 2016 și 2017**

*Nicolaie Hodor
Alina-Maria Herbil
Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca, România*

I. INTRODUCERE

Grea suferință este pentru părinți, pierderea unui copil. Michela Grotto și Claudio Bernardele nu își mai află liniștea după dispariția fulgerătoare a fetei lor celei mai mari, Giorgia, doctorandă în etnologie, o cercetătoare bine pregătită în domeniu, deosebit de pasionată, foarte dotată din punct de vedere intelectual, poliglotă, cu o mare putere de muncă și de aleasă omenie.

Giorga Bernardele s-a născut la Zevio (Verona), regiunea Veneto, în data de 30 decembrie 1990 și a murit la Moscova, în căminul studentesc al Universității de Stat de Studii Umanistice din Rusia, în noaptea din 19/20 octombrie 2016.

Ea a iubit mult România și, în special, Maramureșul. Pregătea o teză de doctorat la Școala Galileiană de Studii Superioare, în cadrul Departamentului de Studii lingvistice și literare, Universitatea din Padova, în Italia, cu titlul *"Povestirea mitologică în Maramureșul istoric"* (*Il racconto mitologico nel Maramureș storico*), sub îndrumarea

Fig. 1: Părinții Giorgiei Bernardele, Michela Grotto și Claudio Bernardele, la Sighetu Marmăției, Județul Maramureș, România, în aprilie 2017 (Foto: N. Hodor).

profesorului Dan Octavian Cepraga.

În tematica preocupărilor sale, regăsim o problematică diversă din care amintim: cântecul despre femeia zidită, Balada Miorița, moartea fără vreme, trecerea spre viața de apoi, colinde și ritualuri despre moarte în tradiția românească, clasificarea colindelor românești pe subiecte și motive, folclorul ritual românesc și slavo-oriental, etc.

*Fig. 2 și 3: Giorgia Bernardele și sora ei, Lucia (Sursele imaginilor:
<https://www.facebook.com/search/top/?q=michela%20grotto> și
https://www.facebook.com/search/str/lucia+bernardele/keywords_search.)*

Giorgia Bernardele a urmat stagii de pregătire și documentare în multe țări și a făcut numeroase cercetări de teren. Cunoașterea limbilor romanice, slave, germanice etc. i-a facilitat descifrarea tainelor legate de tradițiile din multe regiuni europene. De aceea, contribuțiile ei științifice sunt foarte importante pentru cercetarea științifică etnologică.

Aceste date prezentate în introducere sunt tratate pe larg în lucrarea profesorului Dan Octavian Cepraga și colab., 2016, p. 205-221. Le-am reluat în rezumat, pentru a face mai ușoară înțelegerea textului care urmează.

Fig. 4: Profesorul Dan Octavian Cepraga (primul din stânga), în timpul unei conferințe susținute de profesorul Sorin-Domițian Șipoș de la Universitatea din Oradea, România, la Școala Galileiană de Studii Superioare, Departamentul de Studii lingvistice și literare, Universitatea din Padova, Italia (Foto: N. Hodor).

II. PE URMELE GIORGIEI BERNARDELE

Pentru teza de doctorat, Giorgia Bernardele s-a pregătit temeinic, studiind literatura românească de specialitate în instituții universitare și de cercetare din București și din Cluj-Napoca. În vara anului 2016 (23-24.07 și 29.07-16.08.), ea a plecat spre Maramureș pentru documentare și pentru cercetări de teren.

În luna aprilie 2017, părinții Giorgiei Bernardele, Michela și Claudio, chemați de un mare dor de fata lor, împreună cu profesorul Dan Octavian Cepraga, au pornit pe căi numai de ea știute. Dorind să refacă drumul parcurs de aceasta, au apelat la câțiva prieteni și colaboratori din România și Ucraina, pe la care a trecut și ea în anul 2016, în timpul investigațiilor etnologice.

Prima oprire a lor a fost la Cluj-Napoca, la Institutul “Arhiva de Folclor” al Academiei Române, unde au avut întâlniri cu conducerea și cu personalul instituției (fig. 5).

Fig. 5: Primirea grupului italian la Institutul “Arhiva de Folclor” al Academiei Române din Cluj-Napoca, România. În fotografie se disting următorii: Prof. univ. dr. Ion Cuceu, fost director al institutului; Michela Grotto, mama Giorgiei Bernardele; Cl. Bernardele, tatăl; Prof. univ. dr. D. O. Cepraga (Foto: N. Hodor).

Apoi, oaspeții italieni au făcut un popas la Restaurantul “Casa Maramureșeană” din Cluj-Napoca, unde au intrat în atmosfera specifică regiunii (fig. 6). De acolo, au pornit spre nord și s-au oprit la Familia Pălăguță și Dumitru Hodor, în Satul Slătioara, Comuna Strâmtura, unde Giorgia Bernardele realizase numeroase înregistrări despre ființele mitologice, cu cei doi povestitori (Cepraga D. O., 2016, p. 209-213). Ei au și îndrumat-o și au însoțit-o atunci pe la mulți bătrâni din Slătioara și din satele vecine.

Fig. 6: Grupul italian, la Restaurantul „Casa Maramureșeană” din Cluj-Napoca, România

fig. 7: Vizita în Satul Slătioara, Comuna Strâmtura, Județul Maramureș, România, la Familia Hodor (Foto: N. Hodor).

Fig. 8: Giorgia Bernardele, în timpul unor înregistrări cu Pălăguță și Dumitru Hodor, în Muzeul Satului Maramureșean din Sighetu Marmăției, Județul Maramureș

fig. 9: Cl. Bernardele și Michela Grotto în aceeași locație

Fig. 10: Giorgia Bernardele, însoțită de Cercetător științific Ionela Grădinaru-Mîndrescu, Conf. dr. Marcel Mîndrescu și Andrei Zamosteanu, doctorand (toți de la Universitatea "Ștefan cel Mare" din Suceava), la Bârsana

Fig. 11: Grupul italian la Mănăstirea Bârsana (Foto: N. Hodor)

Trecând prin Bârsana, cei trei oaspeți au vizitat satul și Mănăstirea „Soborul Sfinților celor 12 apostoli”, “o sinteză între evlavie și artă” (<http://www.manastireabarsana.ro/>).

Acolo, în anul 2016, cercetătoarea a analizat exponatele din Muzeul de icoane și carte veche “Episcop Gavril de Bârsana” și a făcut diferite achiziții de obiecte tradiționale maramureșene.

În timpul șederii sale în Maramureș, în vara anului 2016, Giorgia Bernardele și-a stabilit sediul la Universitatea “Babeș-Bolyai” (UBB), Extensia din Sighetu Marmăției. De acolo, a plecat zilnic pe teren și a făcut multe înregistrări audio în localitățile Slătioara, Bârsana, Rona de Jos, Poienile Izei, din România și în Slatina, Biserica Albă, Apșa de Jos, Apșa de Mijloc, din Ucraina (Cepraga D. O. și colab, 2016, p. 208). În acest timp a ținut și un jurnal, cu însemnări despre oamenii și locurile vizitate.

De aceea, și grupul celor trei s-a oprit pentru zilele de 12-17 aprilie 2017, la Sighetu Marmăției, de unde a vizitat mai multe localități, așa cum făcuse și Giorgia Bernardele.

Fig. 12 și 13: Michela Grotto și Cl. Bernardele, pregătind plecarea pe traseele din Maramureș, pe cărările Giorgiei. În centrul primei fotografii, Conf. dr. Gabriela Ilieș de la Extensia din Sighetu Marmăției a UBB, Facultatea de Geografie. În cea de-a doua, este prezent și prof. D. O. Cepraga (Foto: N. Hodor).

Traseul delegației italiene a urmat drumul parcurs de Giorgia Bernardele, către Comuna Poienile Izei, care trece prin Glod, unde au poposit, la margine de sat, la „Borcutul de la Stancă”.

În Poienile Izei, ei au vizitat biserica de lemn cu hramul „Cuvioasa Paraschiva”, inclusă în patrimoniul mondial al UNESCO și câteva familii: Ilieș Călină, povestitoarea mai multor fragmente despre ființele mitologice; Ioana și Vasile Sabadâș; Oana și Ionel Nemeș, vizitate și de Giorgia Bernardele în vara anului 2016, când au mers feciorii cu muzicanți la ei acasă, “după nănași”; Anuță Tomșa, ghid la biserica de lemn etc.

Fig. 18 și 19: Vin feciorii cu muzicanți, „după nănași” (Capturi de pe filmul unei nunți din Poienile Izei). Giorgia Bernardele este în fotografie la terasă și în cameră în dreptul ușii. Muzicanții sunt Ancuța și Ion de la Cruce (Ion Ilieș) și Ioan Ilieș. Sursa: Prof. Claudiu Chindriș

Fig. 14 și 15: Popas la Borcutul de la Glod. În prima fotografie, din vara anului 2016, poate fi recunoscută Giorgia Bernardele, împreună cu grupul din Suceava. În cea de-a doua, Michela și Claudio, în același loc, în luna aprilie 2017 (Foto: N. Hodor).

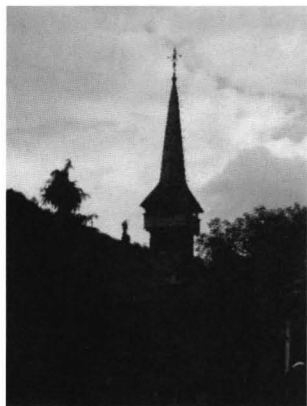

Fig. 20 și 21: Biserica de lemn cu hramul „Cuvioasa Paraschiva” din Poienile Izei (stânga) și părinții Giorgiei Bernardele, împreună cu ghidul bisericii, Anuță Tomșa (dreapta). Foto: N. Hodor.

O nouă întâlnire, cu același alai de nuntă, a avut loc în Comuna Șieu (fig. 22 și 23).

Într-o altă zi, oaspeții italieni au vizitat familiile Herbil: Docă și Gheorghe, Maria și Pavel.

Fig. 16 și 17: Imagini din Poienile Izei. În fotografia din stânga, realizată în vara anului 2016, Cercetător șt. Ionela Grădinaru-Mindrescu, Giorgia Bernardele și Călină Ilieș. În dreapta, în aceeași locație, în aprilie 2017, Călină Ilieș împreună cu Michela și Claudio (Foto: N. Hodor).

Fig. 22: Giorgia Bernardele (prima din dreapta), fotografiind o nuntă din Șieu, Maramureș, împreună cu sucevenii. Sunt ultimele imagini în care mai apare, înainte de plecarea definitivă din Maramureș.

Fig 23: Nuntași la Căminul Cultural din Șieu (Foto: N. Hodor).

Fig 24: Giorgia Bernardele, în Rona de Jos, în anul 2016 (stânga), împreună cu Docă Herbil, un vecin, Gheorghe Herbil, Giorgia Bernardele, Alina-Maria Herbil. Fig.

25: Cl. Bernardele, Docă Herbil, Alina-Maria Herbil, Michela Grotto și prof. D. O. Cepraga, în 2017 (Foto: N. Hodor).

Fig. 26: Giorgia Bernardele, Alina-Maria Herbil, Pavel Herbil și Ștefan Gaja, căutând Fata Pădurii în locul numit „Vârtoape” din Rona de Jos

Fig. 27: Alina-Maria Herbil și Giorgia Bernardele, în grădina casei Familiilor Herbil din Rona de Jos, în anul 2016 (Foto: N. Hodor).

Domnișoara Alina-Maria, fata Mariei și a lui Pavel, a însoțit-o pe Giorgia Bernardele, cu mașina, în campania de cercetare din anul 2016, pe Valea Ronișoarei.

Acolo, cercetătoarea a făcut înregistrări cu seniorii din Familia Herbil, care i-au relatat numeroase povestiri mitologice din localitate (Cepraga D. O. și colab., 2016, p. 214-217).

Ultima oprire în Maramureș, după mai multe zile în care au fost vizitate sate, obiective și multe persoane, a fost la Familia Mărișca și Vasile Țiplea. Domnul Vasile Țiplea, primarul orașului Dragomirești, împreună cu grupurile artistice, ne-au primit în data de 24 iulie 2016, în gospodăria cu Casa Bârsan de Bârsana din Muzeul Satului Maramureșean din Sighetu Marmației, unde au prezentat programe artistice de pe Valea Izei și ne-au servit cu bunătăți din bucătăria tradițională.

Era sărbătoarea numită “Ziua bunei vecinătăți”, cu participarea oficialităților din România și Ucraina. De aceea, părinții cercetătoarei au dorit să cunoască familia domnului primar. De acolo, oaspeții italieni au pornit spre Aeroportul Internațional “Avram Iancu” din Cluj-Napoca.

Fig 28: Primarul orașului Dragomirești, Vasile Țiplea, în Muzeul Satului Maramureșean din Sighetu Marmației, 24 iulie, 2016.

Fig. 29: Grupul folcloric din Dragomirești, în curtea Casei Bârsan (Fotografiile nr. 28 și 29 sunt din colecția personală a Familiei Țiplea)

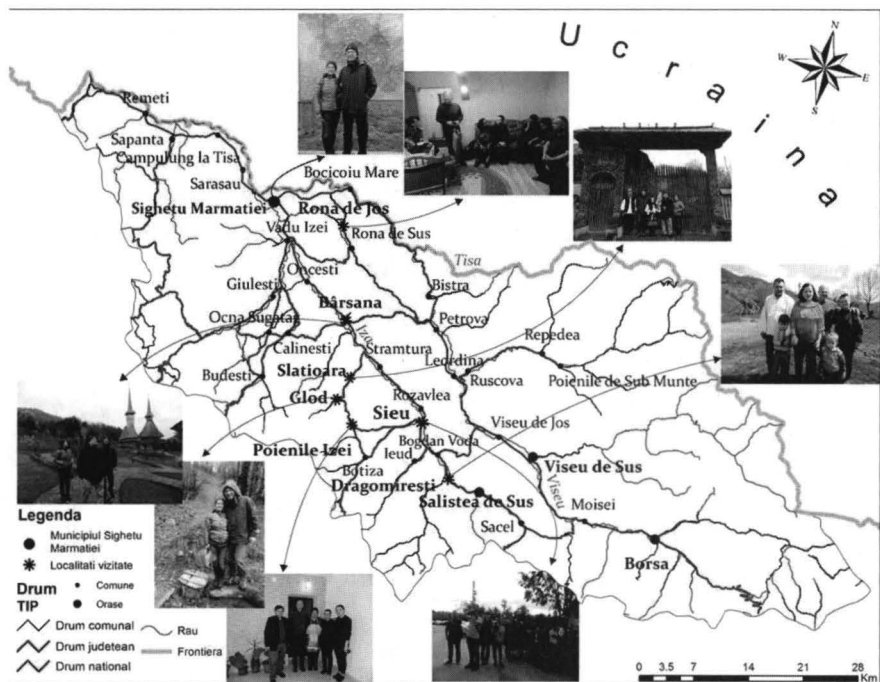

Fig. 30: Schiță privind dispunerea localităților de pe traseu (Cartografia: Alina-Maria Herbil, fotografii de N. Hodor)

III. GENEROZITATEA FAMILIEI BERNARDELE

Călătoria grupului din Italia în Maramureș a urmărit scopuri precise. În primul rând, vizita lor a avut un rol de binefacere, iar în al doilea rând, părinții Giorgiei Bernardele au dorit să cunoască țara și oamenii ei, despre care ea a scris și a spus multe cuvinte frumoase.

Mama cercetătoarei, Michela, este profesoară și, împreună cu tatăl, Claudio, s-au gândit să ajute un grup de copii merituoși. De asemenea, au dorit să acorde o bursă pentru studenții de la Extensia Universitară a Universității Babeș-Bolyai din Sighetu Marmăției care vor demonstra calități de buni cercetători.

În acest scop, au obținut donații de la prietenii din Italia, au cumpărat obiecte de artizanat din Maramureș și le-au vândut la licitație, au adunat sume importante de euro și, recent, au anunțat că vor oferi o nouă bursă, de această dată, pentru studenții clujeni.

De aceea, în timpul sejurului lor din România, au avut contacte în acest sens și au realizat înțelegeri cu conducerea unor instituții.

În Sighetu Marmăției, au avut loc două întâlniri importante. Prima dintre acestea a fost cu conducerea Extensiei Universitare a Universității Babeș-Bolyai, acolo unde Giorgia Bernardele și-a stabilit locul de cazare, de unde a plecat în tot Maramureșul. La întâlnirea cu domnul director al instituției, Conf. dr. Marin Ilieș, s-a stabilit instituirea unei burse anuale pentru cel mai bun cercetător al Maramureșului, “Bursa Giorgia Bernardele”, finanțată de părinții fostei cercetătoare.

Innamorata del sapere, appassionata e curiosa, ci ha improvvisamente lasciati **Giorgia Bernardele di anni 25**. Piangono increduli la mamma Michela, il papà Claudio, la sorella Lucia, i nonni, i parenti e gli amici. Il funerale avrà luogo giovedì 3 Novembre alle ore 15.00 nella Chiesa parrocchiale di Madonnetta di Sarcedo. La cara Giorgia riposerà nel cimitero di Thiene. Si ringraziano quanti parteciperanno al rito funebre. **Non fiori ma opere di bene**, Sarcedo, 21 ottobre 2016

Fig. 31: Imagine care arată strădania familiei pentru a demara acțiuni de binefacere (opere di bene), licitații, pentru a aduna sume de euro, concerte etc., în memoria Giorgiei (in ricordo di Giorgia), care se vor constitui în burse.

Sursă: <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=10211973616114574&set=rpd.1197854278&type=3&theater>

In ricordo di Giorgia

7 - 9 - 14 - 16 NOVEMBRE
dalle ore 10.00 alle 18.00

presso la Segreteria del FADAC, Palazzo Trissino

Un gruppo di amiche e colleghe della mamma di Giorgia Bernardele, giovane ricercatrice scomparsa improvvisamente l'anno scorso a Mosca, propone un mercatino di magnifici oggetti di artigianato locale e del Maramureș (Romania).

Mamma Michela Grotto, educatrice di asili nido e insegnante di scuole dell'infanzia, per 20 anni dipendente del Comune di Vicenza, sarà presente durante i pomeriggi per offrire un tpe e per raccontare il lavoro e le passioni di sua figlia.

Il ricavato del mercatino andrà a favore dei progetti ideati in ricordo di Giorgia, in particolare rivolti all'aiuto e al sostentamento di scolari di scuola primaria e di studenti universitari meritevoli della regione del Maramureș.

Fig. 32: Imagine care arată strădania familiei pentru a demara acțiuni de binefacere (opere di bene), licitații, pentru a aduna sume de euro, concertate etc., în memoria Giorgiei (în ricordo di Giorgia), care se vor constitui în burse.

Sursă:

<https://www.facebook.com/photo.php?fbid=10212177074600909&set=a.1256595413827.2037452.1197854278&type=3&theater>

Fig. 33: Delegația italiană aflată în vizită la Extensia UBB din Sighetu Marmăției, Județul Maramureș, România. În imagine apar următorii: Conf. univ. dr. Marin Ilieș, directorul instituției; Lector univ. dr. Nicolaie Hodor; Michela Grotto; Prof. univ. dr. Dan Octavian Căpraga; Claudio Bernardele; Conf. univ. dr. Gabriela Ilieș. (Fotografie din colecția N. Hodor).

Cea de-a doua întâlnire a avut loc între delegația italiană și profesoara Nicoleta Mariana Godja, directoarea Școlii Generale din Comuna Strâmtura, întrucât Giorgia Bernardele și-a început primele cercetări în Maramureș, în Satul Slătioara. După mai multe căutări în legătură cu modul optim de utilizare a sumei pe care Familia Bernardele dorea să o ofere pentru copiii din localitate, s-a convenit ca aceasta să fie folosită anual pentru a finanța o tabără în care să fie selecționați cei mai buni elevi.

Fig. 34: Delegația italiană la întâlnirea cu Prof. Nicoleta Mariana Godja, directoarea Școlii Gimnaziale nr. 1 din comuna Strâmtura, Județul Maramureș, România. În imagine apar următorii: Prof. univ. dr. Dan Octavian Cepraga; Prof. Nicoleta Mariana Godja, Michela Grotto, Claudio Bernardele; (Foto: N. Hodor).

Această propunere s-a și materializat, primii copii au plecat în tabără în Munții Apuseni însoțiți de profesorul Radu Marius.

Pe drumul spre Zona Arieșeni-Vârtop, grupul de copii s-a oprit la Cluj-Napoca, unde le-a fost făcut cunoscut Campusul Studențesc „B. P. Hașdeu”, în special facultățile de Geografie, Biologie-Geologie, Institutului de Speologie și căminele studențești din apropiere. În Amfiteatrul „George Vâlsan” al Facultății de Geografie, a fost prezentată

viața și activitatea cercetătoarei Giorgia Bernardele prin proiectarea mai multor fotografii și texte de către lector dr. Nicolaie Hodor.

Studenta Andreea Banciu și doctorandul George-Mihai Rus le-au vorbit elevilor despre universitate, despre facultate și despre viața de student (fig. 35).

La întoarcere, copiii și profesorii lor s-au arătat foarte mulțumiți de ceea ce li s-a oferit.

Doamna directoare de la Școala Gimnazială nr. 1 din Strâmtura, cu structurile ei, Slătioara și Glod, profesor Nicoleta Mariana Godja a declarant presei: „În tabără, elevii au participat la diferite activități: tiroliana, tras cu arcul, tir, escaladări etc. La întoarcerea acasă, și-au exprimat dorința să se întoarcă pe acele meleaguri”.

Acest proiect a fost numit de profesori și de copii, inspirați și de imaginea din fig. 38, „Drumul Prieteniei”. „Îmi exprim gratitudinea că școala noastră a fost aleasă pentru a aduce un omagiu studentei Georgia Bernardele. Le mulțumim, Michelei Grotto și lui Claudio Bernardele, prof. Nicolaie Hodor și lui Dan Octavian Cefruga” (Ziarul Graiul Maramureșului din 24 august 2017, <http://www.graiul.ro/2017/08/24/drumul-prieteniei-din-strimtura/>).

Fig. 35: Studenta Andreea Banciu de la Specializarea Cartografie, vorbind elevilor în Amfiteatrul de Geografie „George Vâlsan”, Facultatea de Geografie a UBB din Cluj-Napoca.

Fig. 36, elevii și prof. Radu Marius, în fața facultății, ținând în mână o imagine cu Giorgia Bernardele (Fotografie din colecția N. Hodor).

IV. GIORGIA BERNARDELE INTRĂ ÎN LEGENDĂ

Din fotografiile făcute cu ocazia cercetărilor Giorgiei Bernardele s-a inspirat artistul Viktor Trubnikov de la Moscova, prieten al cercetătoarei, care a realizat desene și picturi (fig. 36 și 37, 40 și 41). Primele creații redau simbolic drumul Giorgiei Bernardele pe dealuri, prin păduri, parcă vrând să arate că sunt locuri și condiții nu tocmai prielnice pentru munca de cercetare și să demonstreze dificultatea acesteia, dar și frumusețea ei, simbolizată prin prezența păsărilor și a culorilor deosebit de plăcute.

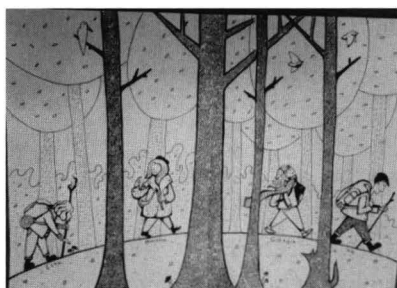

Fig. 37 și 38: Desen și pictură realizate de Viktor Trubnikov din Moscova, Rusia, în memoria Giorgiei Bernardele (a doua din partea dreapta). Sursele:

Celelalte două variante de creație reprezintă anchetele, interviurile cu oameni în vârstă, țărani, gânditori, îmbrăcați în haine populare, păstrători ai vechilor tradiții. Au la bază o fotografie făcută la Casa Bârsan de Bârsana din Muzeul Satului Maramureșean, Sighetu Marmăției.

Acolo, în data de 24 iulie 2016, Giorgia Bernardele a făcut înregistrări cu povestiri despre ființele mitologice din Maramureș.

Fig. 39: Casa Barsan din Muzeul Satului Maramureșean din Sighetu Marmăției, Județul Maramureș, România. Sursa: <http://monumente-etnografice.cimec.ro/?MUZ=7051501> și

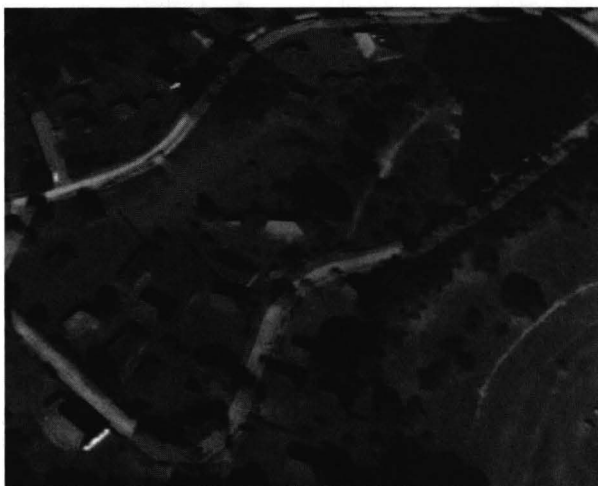

fig. 40: Imagine satelitară reprezentând o parte din Muzeul Satului Maramureșean din Sighetu Marmăției, Județul Maramureș, România (Sursa: <https://www.google.ro/maps/@47.9183159,23.9317234,384a,35y,39.3t/data=!3m1!1e3>)

Casa a aparținut descendenților cu același nume care apar menționați în documente la 1326, printre cnejii de vale maramureșeni (Dăncuș M., 2000, p. 37).

Fig. 41: Țărani povestitori, în fața construcției anexe din Gospodăria cu Casa Bârsan. Desen de Viktor Trubnikov din Moscova, Rusia.

Sursa:

<https://www.facebook.com/photo.php?fbid=10212099206654259&set=a.1256595413827.2037452.1197854278&type=3&theater>

Fig. 42: Claudio Bernardele și Michela Grotto în curtea Casei Bârsan

Părinții cercetătoarei s-au așezat și ei în zilele din preajma Sfintelor Paști, în același loc, unde a stat și fata lor, dorind parcă să rememoreze în liniștea muzeului, clipe din viața acesteia.

Această creație artistică, în varianta desenată și pictată pleacă de la fotografia care surprinde pe cei doi țărani, Pălăguță și Dumitru Hodor, îmbrăcați în haine tradiționale maramureșene, cum stau pe prispă și răspund la întrebările cercetătoarei. Artistul a mai introdus și drumul, copacii din depărtare, bicicleta pentru deplasare, motanul care doarme pe scaun și o pasăre în zbor. Și dacă tot era vorba de ființele mitologice, o ființă ciudată, probabil un drăcușor, a apărut pe colțul acoperișului și trage cu urechea... Giorgia Bernardele a intrat în legendă. Povestirile din

Maramureșul istoric, voievodal, i-au fost foarte dragi. Și ea a fost dragă tuturor celor pe care i-a intervievat. Artistul și-a adus o contribuție

Fig. 43 și 44: Creația artistului Viktor Trubnikov, după fotografii realizate de N. Hodor în fața unei construcții anexe la Gospodăria din Bârsana, cu Casa Bârsan, în Muzeul Satului Maramureșean din Sighetu Marmăției, Județul Maramureș, România. Sursa: <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=10212099206654259&set=a.1256595413827.2037452.1197854278&type=3&theater>

importantă pentru omagierea activității ei.

În cursul acestei vizite, grupul din Italia a trecut și la nord de Tisa în Ucraina, iar în vara anului 2017, Michela Grotto și Claudio Bernardele au plecat la Moscova. Despre aceste călătorii, vom prezenta detalii într-un material viitor. Pentru moment, redăm doar aceste imagini.

Fig. 45: Aspect din timpul călătoriei italienilor în Ucraina (Foto: N. Hodor)

fig. 46: Aspect din timpul călătoriei Familiei Bernardele în Rusia.

Sursa imaginii:

<https://www.facebook.com/photo.php?fbid=1052822948187084&set=pcb.1052826168186762&type=3&theater>

V. CONCLUZII

Părinții și profesorul doctorandei Giorgia Bernardele au pornit pe urmele acestei cercetătoare pasionată de Maramureș. Ei au vrut să cunoască oamenii, locurile și legendele regiunii. S-au așezat, de multe ori, exact acolo unde a stat și ea, cu puțin timp în urmă și au rămas pe gânduri câteva clipe, re trăind momente din viața ei. I-au găsit și numele, notat în anumite documente din Sighetu Marmăției, în lunile iulie și august 2016.

De multe ori, oaspeții italieni au discutat cu persoanele intervievate de cercetătoare, unele dintre ele aflând doar în acele momente de dispariția prematură a fetei. Așadar, a fost o călătorie pe cărări de dor și lacrimi, pe un traseu refăcut cu dificultate din amintiri, mărturii și imagini.

Profund impresionați de aceste locuri, părinții fostei doctorande au făcut donații pentru copiii din Strâmtura, Slătioara și Glod și au pus bazele unor burse pentru studenții din Sighetu Marmăției și Cluj-Napoca ai Univesității „Babeș-Bolyai”. În acest mod, se vor finanța în fiecare an, călătoria elevilor pe „Drumul Prieteniei” și Bursele „Giorgia Bernardele” pentru studenții care vor obține rezutate de mare valoare în cercetarea fenomenelor etnologice.

Așadar, Giorgia Bernardele rămâne în amintirea profesorilor, cercetătorilor, în creația artiștilor și în memoria cărților, ca o cercetătoare de excepție, de mare profunzime științifică și ca o persoană distinsă, politicoasă și de o deosebită omenie. Colegii ei din multe țări (Italia,

România, Rusia etc.) i-au dedicat întruniri, lucrări științifice, scrieri și tablouri. Chipul ei blând și viața-i legendară va rămâne peste timp drept un model demn de urmat. Mărturiile și imaginile redată de noi în aceste pagini se doresc a fi măcar o pietricică la temelia memoriei vieții și activității sale de excepție.

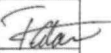
Nr	Nume/Prenume Name/Surname	Oraș/Tară Town/Country	E-mail	Data Date	Observații Observations	Semnătură Signature
301	SICARD ^{Batmond}	Pain	batmond@orange.fr	27-07-16	Great Bine service	
302	Tricia + Michael Glass	Yackandandah Australia			They were very helpful. Thanks	
303	Dolour Hanfouei	Pdand		22.07.16		
304	HEIGNEE ROBERT	Laufen Germany		22.07.16		
305	Ernst Elisabeth	Germania		22.07.16	Perfect !!	Ernst
306	Apata Kacolezyk	Pdand		23.07.2016	Handy perfect.	flab
307	Bernardele Giorgio	Italia	giorgiobernardele@gmail.com	23.07.2016	Excellent	giorgio bernardele
308	Andrés Segura	Spain		23.07.2016	Very helpful.	
309	Phi. Elie Janet	France	philippejanet@gmail.com	23-07-16	Très bon accueil. Merc.	
310	Scott Collins	UK		23/7/16	It was hot!	

Fig. 47: Fragment din Registrul vizitatorilor de la Centrul Național de Informare și Promovare Turistică din Sighetu Marmăției. Giorgia Bernardele a semnat la poziția nr. 307, în data de 23. 07. 2017.

New GENERATION gospel crew

CONCERTO GOSPEL 06 GENNAIO SARCEDO - (VI)

CHIESA DI S. M. ASSUNTA A MADONNETTA

Lasciatevi travolgere dalle sonorità della musica
Gospel per una serata ricca di emozioni.

INGRESSO GRATUITO

ORE: 20.30

Via Santa Maria, 111 - Sarcedo
info@newgenerationgospel.it
www.newgenerationgospel.it

In ricordo di Giorgia

Fig. 48: Afiș pentru un concert în memoria Giorgiei Bernardele (*In ricordo di Giorgia*), programat pentru data de 6 ianuarie 2018. Sursa: <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=10212177074600909&set=a.1256595413827.2037452.1197854278&type=3&theater>

BIBLIOGRAFIE

1. Cepraga D. O., Șipoș S.-D., Hodor N., Herbil Alina-Maria, Studii de etnologie în Maramureș. Giorgia Bernardele (1990-2016), o cercetătoare de mare profunzime științifică, Acta musei maramorosiensis XII/I, Sighetu Marmăției, 2016 (p. 205-221);
2. Dăncuș M., Muzeul Etnografic al Maramureșului, Sighetul Marmăției, România. Valori ale culturii populare maramureșene, Lucrare editată de Muzeul Maramureșului cu sprijinul Ministerului Culturii, Sighetul Marmăției, 2000.

**Comuna Câmpulung la Tisa, Maramureș, România -
date geografice, istorice, floristice, faunistice și turistice**

*Drd. Vasile Timur Chiș,
Universitatea Oradea,
Muzeul Maramureșan Sighetu Marmației*

CUVINTE CHEIE: România, Maramureș, Câmpulung la Tisa, date: geografice, istorice, floristice, faunistice și turistice.

KEYWORDS: Romania, Maramureș, Câmpulung la Tisa, data: geographic, historic, floristic, faunistic and touristic.

ABSTRACT: Câmpulung la Tisa Village, Maramureș, Romania - data: geographic, historic, floristic, faunistic and touristic. The paper presents data about the locality, regarding the geographical location, the area of the administrative territory, the short history of the locality, the population, the relief, the hydrography, the vegetation, the flora, the fauna, the protected natural areas, the historical monuments in the locality and the tourism. The most important tourist attractions in the locality are: The Reformed Church, built in the Gothic style, XIV which is the oldest stone church in Maramureș, the Roman Catholic Church, the Ukrainian Orthodox Church, the Jewish Cemetery, the fire extinguishing facilities from the beginning of the 19th century. XX, traditional houses specific to the Hungarian community.

Localizare geografică

Comuna Câmpulung la Tisa este așezată în partea de nord a României, în Depresiunea Maramureșului, județul Maramureș, pe terasa din partea stângă a râului Tisa.

Comuna se învecinează cu Ucraina și localitățile Săpânța și Sarasău.

Suprafața teritoriului administrativ

Suprafața teritoriului administrativ a comunei Câmpulung la Tisa este de 3.348 ha din care 2.431 ha extravilan și 71 ha intravilan ¹.

După categoria de folosință a terenului: 2.502 ha teren agricol (705 ha arabil, 501 ha pășuni, 1.090 ha fânețe și 206 ha livezi), 613 ha păduri, 38 ha ape, 62 ha drumuri și căi ferate, 66 ha construcții și 67 ha teren neproductiv ¹.

Scurt istoric

În localitatea Câmpulung la Tisa, urme ale locuirii umane au fost descoperite în punctul „Hágó” (Dealul Trecători) și constau din mai multe piese litice paleolitice (așchie de tip Levallois, gratoar, așchii mici). Materialul aparține, probabil, unei etape timpurii a aurignacianului ².

În zona fostelor băi „Benko”, în locul numit „Borviz” au fost descoperite piese din silex, hornstein, gresie silicioasă și tufit, ce provin dintr-o așezare din perioada gravetianului evoluat sau final ².

Din perioada bronzului târziu, pe raza localității au fost descoperite mai multe depozite din bronz, formate din: brățări, topoare cu disc și spin etc ².

Localitatea a fost întemeiată, la sfârșitul secolului al XIII-lea, de către oaspeți regali ².

În data de 26 aprilie 1329, o diplomă dată de regele Carol Robert al Ungariei întărește drepturile acordate „oaspeților” germani și maghiari, fideli față de Maramureș. Această diplomă conferă și statutul de „villae” (oraș - coroană), având privilegii cu caracter orășenesc la fel ca și localitățile Vișc, Teceu și Hust ⁵.

În data de 28 decembrie 1345, într-un document emis de Ludovic, regele Ungariei, apare prima atestare a Cnezatului Câmpulungului, format din 16-18 sate de pe văile Tisei și Tarasului ⁸.

Biserica de piatră a fost ridicată pe la 1300 ^{2,4} (sec. IV) și reparată la sfârșitul sec. XVIII, după incendiul din 1782. Este construită în stil gotic ² și este cea mai veche biserică de piatră din Maramureș. Până în secolul al XV-lea a fost biserică catolică dedicată lui „Sancti Martini” ², după care biserică reformată.

În anul 1389 regalitatea maghiară întărește drepturile Drăgoșeștilor asupra localității Câmpulung ⁵.

În Maramureș în secolul al XV-lea erau cinci târguri: Câmpulung la Tisa, Sighet, Hust, Teceu și Cuhea ⁸ (Bogdan Vodă).

În anul 1425, din bunăvoința oficialităților, localitatea este recunoscută ca oraș ⁸.

În anul 1472 regele Matei Corvin, în scrisoarea către prefectul Horvat Janos, întărește drepturile dobândite anterior pentru locuitorii orașului coroană Câmpulung ³.

În anul 1525 la Câmpulung erau înscriși 96 de contribuabili cu: 193 boi, 99 vaci, 79 juninci și viței, 68 cai, 861 porci și 463 oi. Nobili nu sunt înscriși printre ei ⁸.

În anul 1555 populația localității scade brusc datorită ciumei ³.

În anul 1556 cea mai mare parte a locuitorilor acceptă reforma calvină ³.

În anul 1600 localitatea Câmpulung la Tisa, avea ca element pe sigiliu, capul de bivol ⁸.

Conform Urbariului din 1600 în localitate sunt 130 de locuitori ⁶.

În anul 1684 sunt amintite porturile fluviale din Sighet și Câmpulung ⁸.

În anul 1698 în localitate sunt înregistrați 3 nobili cu posesie (Korda, Frater), 22 nobili mici sesionați, 19 cetățeni și 6 haiduci. Din Câmpulung erau numiți Szücs Márton, Szász Mihály și Veresmerti Tamás, ca haiduci specializați în transportul scrisorilor ⁶. Locuitorii erau majoritatea maghiari, iar câțiva erau ruteni sau ruteni maghiarizați ⁶.

În secolul al XVII-lea jelerii din orașul Câmpulung care nu dețineau pământ propriu aveau principala sarcină de a ajuta la construirea vapoarelor, erau muncitori necalificați, folosiți la transportul lemnului și la celelalte munci auxiliare ⁶.

Cele mai importante obligații ale locuitorilor din orașul Câmpulung în secolul al XVII, erau legate de pornirea vapoarelor și a plutelor încărcate cu sare ⁶. În portul din Câmpulung, vasele erau câptușite cu crengi din brad, care aveau menirea de a proteja sarea de apă ⁶.

În anul 1752 familiile din Câmpulung la Tisa care și-au dovedit nobilitatea sunt: Perematon, alias Bereczk de Terely, Décsei, Hánka (1698), Fekete, Menyhárt (1686), Krizely (1670), Nagy (1699), Lendvai (1649), Igyártó (1699), Orosz (1669), Gyarmati, Csurka (1700), Benedek (1699), Lassu (1699), Lator (1699), Kata (1613) și Mocsári ⁸.

În anul 1773 în localitatea Câmpulung la Tisa au fost colonizați locuitori din Austria ⁸.

În anul 1785 în localitatea Câmpulung la Tisa au fost colonizați șvabi ⁸.

Din istoria bisericii reformate, aflăm că prima școală a funcționat pe lângă biserică, care a ars în anul 1778, când a ars mai bine de jumătatea din localitate. Școala a fost refăcută din nou ³.

În anul 1664 este consemnat numele învățătorului Ecsedi Ferenc ³.

În anul 1741 este consemnat numele învățătorului Ujlaki Miklos ³.

Din anul 1794 până în 1948 la școala confesională reformată sunt consemnați 48 de învățători: Kovacs Mozes, Szeretsen János, Herman

Pál, Farkas József, Szakál János, György András, Csiszár Zsigmond, Balás Mihai, Szabó Iozsef, Almási József, Szeretsen László, Baranyai Mózes, Lajos András, Tökés László, Csurka Ferenc, Homonai Bertalan, Orosz Vince, Szabo Istvan, Szekely Janos, Nagy Laszlo, Szabo Bela, Kopeczi Domokos, Csobod Imre, Pálfi Lajos, Pataki Ágnes, Szarkáné Füle Róza, Vecseri Lajos, Kojosa László, Kiss Lajos, Szarka István, Benicz Katalin, Juhász Róza, Nemes Sándor, Fekete Sándor, Szabó Lajos, Sipos Gyula, Movik Gyula, Gáll István, Gestnyer Erzsébet, Lengyel Ilona, Rácz Bélla, Siposs Imre, Ozv. Molnár Imrené, Szentpéteri Ernő-Gyula, Rácz Imre, Foris Margit, Rácz Klára, Domokos Erzsébet³.

Înainte de anul 1876 este consemnat numele învățătorului Bura la școala confesională greco-catolică ruteană, în perioada 1786-1914, Csepes Mihai iar în perioada 1916-1919 Fedic János³.

Conscripția oficială din 1787, cuprinde și un recensământ al copiilor de vârstă școlară, în localitatea Câmpulung la Tisa, erau 143 de copii care frecventau școala (68 fete și 75 băieți), între 7-14 ani⁸.

În anul 1819⁸ este construită biserica de piatră pentru cultul greco-catolic cu hramul „Adormirea Preacuratei”, azi biserica ortodoxă ucraineană cu hramul „Sfântul Mare Mucenic”.

În perioada 1860 -1865, locuitorii din Câmpulung la Tisa au început să cultive varza³.

În anul 1863, Bodoki înființează prima livadă de meri în zona Maklaz³.

Calea ferată Sighetu Marmăției - Câmpulung la Tisa – Corolevo – Halmeu, a fost pusă în funcțiune la data de 19 noiembrie 1872³.

Din anul 1880 până în 1919 la școala de stat sunt consemnați învățătorii Terebesi Samuel și Karingeti Juliana³.

În anul 1890 se construiește școala românească confesională greco-catolică din Câmpulung la Tisa⁸.

În anul 1895, Brond Maier și Woldbauer, înființează o fabrică de cherestea, unde funcționau 2 gatere³.

În anul 1903 s-a construit calea ferată Săpânța - Câmpulung la Tisa⁸ pentru transportul materialului lemnos la fabrică.

În vara anului 1907, la Câmpulung la Tisa are loc o grevă a lucrătorilor de seceriș⁸.

În anul 1914^{5,7,10} este construită biserica romano-catolică.

Eroii căzuți în cele două războaie mondiale 1914 și 1945, din localitatea Câmpulung la Tisa sunt: Balázs Endre, Balázs Mihály, Bari Kálmán, Benedek Gyula, Csurka Albert, Csurka Sámuel, Dobánics Mihály, Fekete Pál, Góbi Jozsef, Hávracs Mihály, Hirics János, Kenyeres Mihály, Kovács Kálmán, Kósa Árpád, Kósa Bálint, Kósa Dezső,

Műlbauer Béla, Nyisztor Béla, Nagy Gáspár, Péntes Mihály, Orosz Imre, Rusznyák Gyula, Szabó Gyula, Tar Géza, Torjai Dezső, Torjai Kálmán, Vitéz Lásó.

În data de 8 august 1950 s-a înființat Gospodăria Agricolă Colectivă (G.A.C.) „Gheorghe Doja” Câmpulung la Tisa, transformată în Cooperativa Agricolă de Producție (C.A.P.).

În anul 1990 se desființează Cooperativa Agricolă de Producție.

În perioada 1991-1997, este construită Biserica Adventistă de Ziua a Șaptea.

În anul 2014, prin Hotărârea de Guvern nr. 868 se aprobă stema localității.

Comuna Câmpulung la Tisa este înfrățită cu orașul Yerres din Franța, comuna Mezőzombor și comuna Öcsöd din Ungaria.

Populația

Populația localității Câmpulung la Tisa în perioada 1880-2011, după etnie ¹².

Anul	Total	Români	Maghiari	Germani	Evrei	Romi	Ucrainieni	Slovaci	Alte naționalități/ Informație nedisponibilă
1880 a	1759	24	1081	93	-	-	506	-	55
1880 b	1759	25	1115	96	-	-	522	-	1
1890 a	2012	36	1238	171	-	-	564	1	2
1900 a	2350	88	1782	138	-	-	341	-	1
1910 a	2588	47	2230	70	-	-	241	-	-
1920 n	2676	27	2040	12	341	-	-	-	256
1930a	2831	180	2206	14	317	-	96	8	10
1930 n	2831	187	1606	16	317	-	688	9	8
1941 a	3073	134	2824	3	93	9	6	-	4
1941 a	3073	132	2847	4	73	9	5	-	3
1956	2872	269	2385	1	16	30	170	-	1
1966 a	3015	374	2562	2	-	23	51	-	103
1966 n	3015	395	2485	2	-	23	107	-	3
1977 n	2914	438	2319	2	-	33	122	-	-
1992 a	2498	396	2075	1	-	2	22	-	2
1992 n	2498	360	2047	10	-	23	56	-	2
2002 a	2484	456	1994	-	-	10	24	-	-
2002 n	2484	425	1964	3	-	67	23	-	2
2011	2485	589	1694	-	-	90	20	-	92

a - recensământul după limba maternă

n - recensământul după naționalitate

Populația localității Câmpulung la Tisa în perioada 1869-2011, după religie ¹².

<i>Anul</i>	<i>Total</i>	<i>Ortodoxă</i>	<i>Greco-catolică</i>	<i>Romano-catolică</i>	<i>Reformată</i>	<i>Evangelică</i>	<i>Unitariană</i>	<i>Mozaică</i>	<i>Martorii lui Iehova</i>	<i>Penticostală</i>	<i>Adventistă de ziua saptea</i>	<i>Baptista</i>	<i>Creștini de rit vechi</i>	<i>Creștini după evanghelie</i>	<i>Fără religie</i>	<i>Informație nedisponibilă</i>
1869	1716	-	630	248	729	-	-	109	-	-	-					-
1880	1759	-	576	274	785	-	-	124		-	-					-
1890	2012	-	636	324	884	1	1	166	-	-	-					-
1900	2350	1	783	341	973	-	2	250	-	-	-					-
1910	2588	1	785	420	1043	3	-	336		-	-					-
1930	2831	48	891	437	1076	29	-	317	-	-	-	1				32
1941	3073	3	1018	509	1190	4	-	344	-	-	-					5
1992	2498	360	544	368	1105	-	-	-	-	16	33					72
2002	2484	555	353	313	1108	-	-	-		1	41	1				112
2011	2485	679	238	322	980	-	-	-	53	-	54		37	14	7	101

La recensământul din 2011, populația comunei a fost de 2.485 locuitori (1.227 bărbați și 1.258 femei) din care: 1.694 (68,17%) maghiari, 589 (23,70%) români, 90 (3,62%) romi, 20 (0,80%) ucraineni, iar despre 92 (3,70%) locuitori informațiile nu sunt disponibile ¹³.

Din punct de vedere confesional sunt: 679 (27,32%) ortodocși, 322 (12,96%) romano-catolici, 980 (39,44%) reformați, 238 (9,58%) greco-catolici, 53 (2,13%) martori ai lui Iehova, 54 (2,17%) adventiști de ziua șaptea, 37 (1,50%) creștini de rit vechi, 14 (0,56%) creștini după evanghelie, 7 (0,28%) fără religie și despre 101 (3,90%) locuitori informațiile nu sunt disponibile ¹³.

Relieful

Relieful comunei Câmpulung la Tisa cuprinde: culoarul râului Tisa, depresiunea Săpânța-Teceu ⁹, piemontul Mara-Săpânța și Munții Igriș.

Altitudinea minimă a localității este de 240 m pe malul râului Tisa, iar altitudinea maximă este de 862,7 m în Vârful Cliva.

Hidrografia

În dreptul localității Câmpulung la Tisa curge râul Tisa care primește următorii afluenți pe raza localității: pârâul Kokolaz, Szászmáté și Bik.

Pe raza localității Câmpulung la Tisa se află 3 izvoare de ape minerale (borcuturi), sulfuroase: 2 lângă fostele băi Benko (Băile Evreiești) și 1 lângă băile Codrea ¹⁰. Apa minerală este alcalină, sulfuroasă și hipotonă cu o mineralizație totală de 1751,7 mg/l ¹¹.

Vegetația și flora

Vegetația de pe raza teritoriului administrativ al localității este specifică etajului colinar.

Pădurile de pe raza localității sunt formate din fag (*Fagus sylvatica*) și carpen (*Carpinus betulus*).

Subarboretul este format din alun (*Corylus avellana*), păducel (*Crataegus monogyna*), măceș (*Rosa* sp.) etc.

Flora este specifică zonelor de deal, aici fiind întâlnite următoarele specii: brândușă (*Crocus heuffelianus*), spânz (*Helleborus purpurascens*), popâlnic iepuresc (*Hepatica nobilis*), măseaua ciutei (*Erythronium dens-canis*), floarea paștelui (*Anemone nemorosa*), ciuboțica cucului (*Primula acaulis*), Mâna Maicii Domnului (*Dactylorhiza maculata*), podbal (*Tussilago farfara*), bănuței (*Bellis perennis*), păpădie (*Taraxacum officinale*), mierea ursului (*Pulmonaria officinalis*), ferigă de câmp

(*Pteridium aquilinum*), trifoi alb (*Trifolium repens*), trifoi roșu (*Trifolium pratense*), ghizdei (*Lotus corniculatus*), lumânărica pământului (*Gentiana asclepiadea*), coada șoricelului (*Achillea millefolium*), sunătoare (*Hypericum perforatum*), traista ciobanului (*Capsella bursa-pastoris*), pătlagină (*Plantago lanceolata*, *Plantago media*), tremurătoarea (*Briza media*), breabăn (*Dentaria glandulosa*) etc.

Pe malul râului Tisa sunt zăvoaie bine dezvoltate unde vegetația și flora este formată din: răchită (*Salix fragilis*), răchită roșie (*Salix purpurea*), plop negru (*Populus nigra*) și plante agățătoare: hamei (*Humulus lupulus*), curpen (*Clematis vitalba*) și viță de pădure (*Vitis sylvestris*), crețușcă (*Filipendula ulmaria*), lumânare (*Verbascum blattaria*), urzică (*Urtica dioica*), nap porcesc (*Helianthus tuberosus*), iulișcă (*Reynoutria japonica*) etc.

În zona bălților se află stuf (*Phragmites communis*) și papură (*Typha latifolia*).

Fauna

Mamiferele prezente pe teritoriul administrativ al localității sunt: ariciul rășaritean (*Erinaceus concolor*), cârtița (*Talpa europaea*), iepurele de câmp (*Lepus europaeus*), veverița (*Sciurus vulgaris*), mistrețul (*Sus scrofa*), căprioara (*Capreolus capreolus*), vulpea (*Vulpes vulpes*), jderul de piatră (*Martes foina*), nevăstuica (*Mustela nivalis*) și hermina (*Mustela erminea*). Pe lângă aceste specii, în zona râului Tisa, întâlnim vidra (*Lutra lutra*) și castorul (*Castor fiber*).

Păsările sunt reprezentate prin: barză albă (*Ciconia ciconia*) – 4 cuiburi în localitate, uliu porumbar (*Accipiter gentilis*), șorecar (*Buteo buteo*), fazan (*Phasianus colchicus*), ghionoaie verde (*Picus viridis*), ciocănitoare pestriță mare (*Dendrocopos major*), cuc (*Cuculus canorus*), rândunică (*Hirundo rustica*), grangur (*Oriolus oriolus*), gaiță (*Garrulus glandarius*), cioară de semănătură (*Corvus frugilegus*), cioară grivă (*Corvus corone*), corb (*Corvus cornix*), coțofană (*Pica pica*), pițigoi mare (*Parus major*), mierlă (*Turdus merula*), vrabie de casă (*Passer domesticus*), vrabie de câmp (*Passer montanus*), cintează (*Fringilla coelebs*). Pe lângă aceste specii în zona râului Tisa întâlnim: rață mare (*Anas platyrhynchos*), prundăraș gulerat mic (*Charadrius dubius*) etc.

Amfibienii și reptilele prezente în zonă sunt: salamandra (*Salamandra salamandra*), buhaiul de baltă cu burta galbenă (*Bombina variegata*), șopârla de câmp (*Lacerta agilis*), șarpele orb (*Anguis fragilis*) și șarpele de casă (*Natrix natrix*).

Speciile de pești prezente în râul Tisa sunt: lostriță (*Hucho hucho*), clean (*Leuciscus cephalus*), clean dungat (*Leuciscus souffia agassizi*),

boiștean (*Phoxinus phoxinus*), mreană (*Barbus barbus*), scobar (*Chondrostoma nasus*), mihalț (*Lota lota*) etc. În bălțile din zona râului Tisa este prezentă știuca (*Esox lucius*).

Zone naturale protejate

Pe teritoriul localității, râul Tisa și o parte din terasele Tisei fac parte din Situl Natura 2000 RO SCI0251 Tisa Superioară. Suprafața inclusă în sit este de 636,12 ha (19%) din suprafața localității.

Pe teritoriul localității o parte din piemontul Mara-Săpânța și Munții Igniș fac parte din Situl Natura 2000 RO SCI0092 Igniș. Suprafața inclusă în sit este de 100,44 ha (3%) din suprafața localității.

Monumente istorice din localitate

Nr. curent	Monument	Datare	Adresa	Cod LMI
245	Biserica Reformată	1793	Nr. 242	MM – I I– m – B – 04542

Aceste date sunt preluate din lista monumentelor istorice, județul Maramureș, 2015

Turismul

Sărbători locale

Zilele localității Câmpulung la Tisa – luna august

În localitate sunt doua ansambluri populare: ansamblul Albăstrele (Búzavirág) și ansamblul Csöszök care prezintă obiceiurile și portul popular al populației maghiare din localitate.

Obiective turistice antropice

Biserica Reformată construită în stil gotic, în sec. XIV ^{4,2}, a fost reparată la sfârșitul sec. XVIII, după incendiul din 1778 ². Până în secolul al XV-lea a fost biserică catolică dedicată lui „Sancti Martini” ², după care biserică reformată. În biserică se află placa memorială a eroilor căzuți în primul și al doilea război mondial. Biserica este monument istoric: MM-II-m-B-04542. Biserica Reformată este cea mai veche biserică de piatră din Maramureș.

Biserica Romano - Catolică, a fost construită din piatră în anul 1914 ^{5,7,10} și are hramul „Inima lui Isus”. În biserică se află o orgă funcțională.

Biserica Ortodoxă Ucraineană cu hramul „Sfântul Mare Mucenic”, a fost construită din piatră în anul 1819 ⁸, până în anul 1948 a fost biserică Greco - Catolică cu hramul „Adormirea Preacuratei”

Obeliscul Eroilor Revoluției de la 1848 – 1849.

Monumentul „Celor cinci orașe coroană: Sighet, Câmpulung la Tisa, Teceu, Visk și Hust, cu trei morminte pentru cei 3 tineri: Kosa, Kantor și Torjai”, lemn de stejar -7 m, 2001, autor: Ștefan Balázs

Statuia fotbalistului Dembroschi Emerich, lemn de stejar, 2002, autor: Ștefan Balázs

Monumentul „Pădurea și cei ce o protejează”, lemn de stejar – 7 m, 2000, autor: Ștefan Balázs

Instalații de stingerea incendiilor de la începutul sec. XX. În centrul localității lângă primărie este amenajată o expoziție unde sunt expuse trei instalații de stingerea incendiilor.

Cimitirul evreiesc din localitate.

Casele tradiționale, specifice comunității maghiare.

Obiective turistice naturale

Flora și fauna din Situl Natura 2000 RO SCI0251 Tisa Superioară.

Flora și fauna din Situl Natura 2000 RO SCI0092 Igniș.

Trei izvoare minerale sulfuroase: izvorul mineral de la „Băile Benko”, izvorul mineral de lângă „Băile Benko” și izvorul mineral de la Băile Codrea

Trasee turistice

Traseul turistic marcat triunghi albastru pe fond alb: Câmpulung la Tisa – Vârful Văcarului – Cabana Agriș. Traseul necesită remarcare.

Căi de acces spre localitate

Drumul național DN 19 Satu Mare – Sighetu Marmăției

Note

¹ Planul urbanistic general al comunei Câmpulung la Tisa, 2002

² Carol Kacsó, Repertoriu arheologic al județului Maramureș, editura Eurotip, Baia Mare, 2011, pag. 301 – 304

³ Dembrowski Manuela, D. Carol, Monografia comunei Câmpulung la Tisa (Hosszúmező monográfiája), Sighetu Marmăției, pag. 7, 19, 27

⁴ Teofil Ivanciuc, Ghidul Turistic al Țării Maramureșului, editura Limes, Cluj-Napoca, 2006, pag. 76

⁵ George Cristea, Mihai Dăncuș, Maramureș - un muzeu viu în centrul Europei, editura Fundației Culturale Române, București, 2000, pag. 150

⁶ Livia Ardelean, Istoria economică și socială a Maramureșului, editura Ethnologica, Baia Mare, 2012, pag. 124, 125, 306, 311. 314, 396.

⁷ Dumitru Istvan, Codreanu Moldovan, Ioan Pop, 2009 - Ghidul turistic al județului Maramureș, editura Algoritm Media Press, Baia Mare, pag. 56

⁸ Laura Temian, Lazăr T., Valentin B., Zamfir D., Lavinium A., File de Condică, Ținuturile Chioar, Codru, Lăpuș, Maramureș, Biblioteca Județeană „Petre Dulfu”, vol. I, Baia Mare, 2016

⁹ Grigore Posea, Codreanu Moldovan, Aurora Posea, Județul Maramureș, editura Academiei Române, București, 1980, pag. 35

¹⁰ Chiș Vasile Timur, Sighetu Marmăției și zonele învecinate, Sighetu Marmăției, 2010

¹¹ Nădișan Ioan, Bologa Vasile, Surse hidrominerale și microstațiuni balneare din Maramureș, Editura Universității de Nord Baia Mare, 2012, pg. 202

¹² Varga E. Árpád – *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája 1850-1992*

¹³ www.recensamantromania.ro

Bibliografie

Gavril Ardelean, Iosif Béres – Fauna de vertebrate a Maramureșului, editura Dacia, Cluj Napoca, 2000

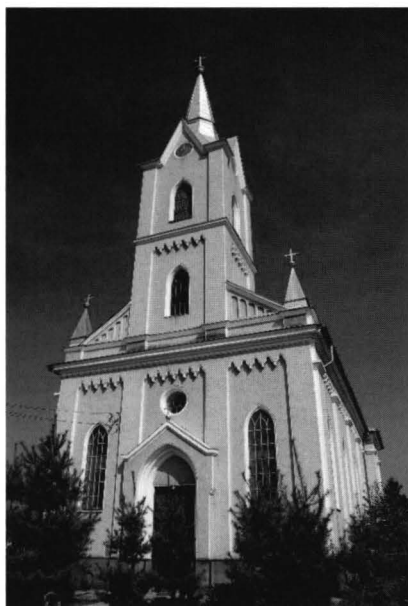
Chiș Vasile Timur, Țara Maramureșului, Sighetu Marmăției, 2011

Varga E. Árpád – Máramaros megye településeinek etnikai (anyanyelvi/nemzetiségi) adatai 1850/1880-2002

***Hotărârea de Guvern nr. 868, 2014

AUTOR:

Muzeul Maramureșean,
Științele Naturii,
Piața Libertății nr.15,
Sighetu Marmăției,
Maramureș,

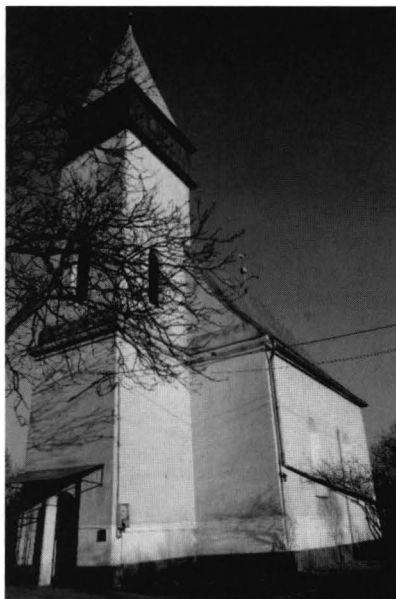
Câmpulung la Tisa Biserica
Romano – Catholică

Obeliscul Eroilor Revoluției de la 1848 – 1849

Biserica Ortodoxă Ucraineană

Biserica Reformată

Monumentul „Celor cinci orașe coroană: Sighet, Câmpulung la Tisa, Teceu, Visk și Hust, cu trei morminte pentru cei 3 tineri: Kosa, Kantor și Torjai”

Instalații de stingerea incendiilor de la începutul sec. XX

Case tradiționale, specifice comunității maghiare

Cimitirul evreiesc

ISSN: 1583-4476

